МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної
науково-практичної конференції

17 вересня 2018 року

Одеса
2018

УДК 342"312"(477)(063)
П 68

Підписано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 22.10.2018 року)

Відповідальний редактор – віце-президент, проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор **Г. О. Ульянова**.

Укладачі:
Дикий Олег Вікторович – начальник науково-дослідної частини Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук,
Братінов Іван Іванович – фахівець науково-дослідної частини Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали видано в авторській редакції.

П 68 **Правове життя сучасної України** : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: О. В. Дикий, І. І. Братінов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 592 с.

ISBN 978-966-916-652-4

Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України» відображає результати філософських, загальнотеоретичних та історико-правових досліджень держави та права. Розглядаються актуальні питання міжнародного та європейського права, трудового права та права соціального забезпечення, адміністративного права та процесу, фінансового права, цивільного права та цивільного процесу, господарського права та процесу, результати правових досліджень у сфері судової та правоохоронної діяльності, актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, кримінально-процесуального права, криміналістики. Висвітлюються проблеми правової лінгвістики, перекладу, журналістики та застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у правовій сфері.

Видання буде корисним для наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, а також юристів-практиків, які цікавляться особливостями правового розвитку сучасної України.

УДК 342"312"(477)(063)

ISBN 978-966-916-652-4

© НУ «Одеська юридична академія», 2018

СЕКЦІЯ 1.

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Ивакин Алексей Аркадьевич

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующий кафедрой философии,
доктор философских наук, профессор

ЕСЛИ МИР ОДИН, ТО И ФИЛОСОФИЯ – ОДНА

Данное категоричное высказывание не следует понимать как запрет на существование всех философских учений кроме какого-то одного из них. Речь здесь идет о другом: *о единстве* всех этих учений и о важности для философии принципа монизма. Впрочем, одна-единственная философия все-таки есть, но она существует в форме своего становления, она как бы «выковывается» в процессе исторического развития философской мысли. И «выковывается» она философами-теоретиками посредством постоянного переосмысления и творческого синтеза всех философских учений на основе того *общего*, что зримо или незримо присутствует в них. В результате такого непрекращающегося процесса и создается, постоянно совершенствуется общечеловеческое рациональное мышление, долженствующее всё больше и больше соответствовать строению и развитию окружающего и вмещающего нас в себя мира.

Таким образом, множественность философских концепций вызывается не одним лишь многообразием вкусов философствующих людей, но, прежде всего, – многообразием внутри самог***о*** единого (а в силу этого – всеобъемлющего, *единственного*), мироздания, которое мы называем Вселенной. И общим для её внутреннего многообразия является бытие. Недаром М.Хайдеггер постоянно твердил о том, что, все философы мыслят об одном и том же: о Бытии. Именно потому вопрос о том, почему Вселенная *есть* и можем ли мы этот факт её *бытия* осознать и доказать, и является главным вопросом, которым в рациональной форме занимается философия и который объединяет собою все философские учения. Да, именно – все, в том числе даже и такие, которые отрицают рациональный способ познания «мира в целом» (И.Кант) или же переносят акцент с бытия на небытие

(А.Н.Чанышев). И это происходит потому, что принципиальная новизна найденной философией формы мышления заключается в том, что она, говоря словами М.К.Мамардашвили, устанавливает «...аксиому бытийного мышления или мышления о бытии, или, вернее, мышления через бытие обо всем остальном. Мышление через бытие о существующем» [1, с. 264].

Таким образом, если кто-то из философов отказывается от этой «аксиомы», он тем самым отклоняется от подлинно философского мышления и переходит либо к обыденному, либо к религиозному мышлению.

Итак, «мышление через бытие о существующем». Прежде всего важно подчеркнуть, что оно имеет в своей основе вполне **объективное** воплощение должного в сущем и соответственно – энергично эволюционирующее в направлении к своему совершенству сущее. Именно это хотел выразить в своем понятии «воля к власти» Ф.Ницше.

Только через бытие мы можем искать и находить и ***истину***. Ибо бытие любого предмета – это сущее, превращенное в должное. Истинный поэт, истинный учёный, истинный человек! Существование вселенной – это вечные соревновательность и отбор! Гётевское знаменитое выражение «в деянии начало бытия» автор данных тезисов трактует нижеследующим образом. «Начало» следует понимать как вечное сотворение мира: всегда и одновременно в недрах Космоса происходит и материализация некоей абсолютной идеи, и отражение этого процесса в человеческом (микрокосмическом) и космическом мышлении. Если связать сказанное с миропониманием Спинозы, то с точки зрения атрибута протяженности мы видим материальную сторону бытия субстанции, а с точки зрения атрибута мышления мы Природу-Бога рассматриваем уже как идеальное отражение (выражение) материального.

Представляется, что именно таково внутреннее содержание и древних философских изречений, и еще более древних символов (например, таких, как «Уроборос», «Ян и Инь» и др.), посланных нам исчезнувшими цивилизациями в виде подсказок о том, как устроена наша Вселенная и как нам следует мыслить, чтобы наши дела не перечили, а соответствовали, её мудрому устройству.

Именно эта «подсказка» и должна являться тем главным элементом, который может и должен способствовать единению различных и даже противоположных друг другу философских концепций. Речь идет о неукоснительной обязательности для любой из них признания *принципа объективности отражения действительности*. И естественно начинать надо с признания объективности исторического и логического *начала бытия*. Начинать с начала.

М.Хайдеггер дает хороший пример всем историкам философии тем, что вместо констатации того, что и когда кто-то произнес, ищет те важные моменты «речи» (Логоса) бытия, которая побуждает того или иного мыслителя воспринять и затем выразить, но уже на человеческом языке, эти «изреченные» ему Логосом «важные моменты», устройства вселенной. Так, выделяя из стоявших у истоков античной философии троих мыслителей – Анаксимандра, Гераклита и Парменида, М.Хайдеггер именует их «начальными» не только в силу того, что они родоначальники философии, а, прежде всего, в силу их особого отношения к *началу бытия*. Дело в том, что они не только мыслят бытие, но мыслят бытие как начало, причем – как начало, которое «...не является произвольным порождением мысли. Начало не есть нечто, отданное на милость этих мыслителей, с каковым они в своем его постижении поступают так-то и так-то. Напротив, начало есть то, что само нечто совершает с этими мыслителями, ибо так захватывает их, что им приходится совершить предельное отступление перед бытием» [2, с. 27]. Иначе говоря, эти три «начальных» философа (и Хайдеггер с ними солидаризируется) признают начало, как **объективное** начало, которому должны подчиняться все осмысливающие его.

Вдумаемся в самое известное изречение Гераклита, которое гласит: «Этот космос, один и тот же для всего существующего, не создал никакой бог и никакой человек, – но всегда он был, есть и будет вечно живым огнем, мерами загорающимся и мерами потухающим» (фрагмент № 30). Этот фрагмент несомненно является кратким и сущностным описанием вечного бытия Космоса, который в себе и собою системно объединяет инволюцию, эволюцию и покой (качественно неизменную «самость»), поскольку являет себя при этом «одним и тем же для всего существующего». И в этом триединстве проявляется Божественность Космоса.

И при этом, как мы знаем, мир наш устроен не благостно, а достаточно категорично и жёстко. Воистину, трудно быть Богом! И, тем не менее, как говорил Лейбниц, этот мир – наилучший из возможных миров. Наилучший, добавим, поскольку устроен так, что способен постоянно обновляться. Через совокупность движений мир постоянно восстанавливает свою гармонию. Ибо только гармония является системообразующей силой бытия, которая созидает космос и побеждает хаос. При этом каждый отдельно взятый элемент космоса, будучи включенным в инволюционно-эволюционный процесс, должен подчиняться Логосу как логическому закону Космоса, выполняя свою «долю», своё призвание в процессе восстановления и созидания всеобщей гармонии. И все они, вместе

взятые элементы – в виде неживой, живой и мыслящей форм существования, образуют, по выражению Гегеля, «круг кругов» [3, с. 6-8]. И в связи со сказанным, идя от бытия к сущему, то есть к каждой отдельной части «круга кругов», мы должны помнить о приоритете Космоса как целого. Это относится и к роли человека в системе мироздания.

Хайдеггер вполне справедливо выступает против упреков со стороны целой вереницы известных философов в адрес начальных философов в их, якобы, антропоморфизме. Так, Теофраст, преемник Аристотеля, утверждает, что Анаксимандр, «то, что разбирает, высказывает в выражениях, скорее поэтических» [4, с. 35]. Дескать, Анаксимандр говорит о праве и несправедливости в вещах, о взыскании и пенях, об искуплении и расплате. И таким образом, в картину природы у него, по мнению Теофраста, примешиваются моральные и юридические понятия. Хайдеггер, применяя к единственно дошедшему до нас изречению Анаксимандра тщательный герменевтический анализ, опровергает такую несправедливую точку зрения. Соглашаясь с Хайдеггером, следует предположить, что в любой форме философствования должен сохраняться принцип следования мысли от всеобщего к особенному и единичному.

Исходя из этого требования следует, кстати, признать как факт и то, что моральные и юридические понятия берут своё глубинное начало не в человеческом произвольном усмотрении, а в логическом законе Космоса. Поэтому имеются основания высказать предположение о необходимости возвращения на новом уровне *космизации начала философии права*.

Разумеется, что в процессе развития единой философии как единого способа теоретического мышления с необходимостью возникают (и должны отбрасываться) и «фундаментальные ошибки», главная из которых – субъективизм (отрицание принципа объективности). Корни этих ошибок – в софистике, которая являет собой философскую гордыню, можно сказать – своеобразный вариант первородного греха. Человеку несомненно предназначена великая участь, великое призвание, но только – в составе Абсолютных законов мироустройства. Человеческое творчество не должно быть своевольным и разрушительным по отношению к Логосу.

Список использованных источников:

1. Мамардашвили М.К. Лекции по античной философии. – М.: Аграф. – 2002.
2. Хайдеггер М. Парменид. / Мартин Хайдеггер. СПб.: Изд. «Владимир Даль». – 2008.
3. Ивакин А.А. Человек в системе «круга кругов» / Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах

євроінтеграції (18 травня 2018 р., м. Одеса): у 2 т. Т.1 /відп. ред. Г.О.Ульянова – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018.
4. Хайдеггер М. Изречение Анаксимандра. / М.Хайдеггер. Разговор на проселочной дороге: сборник статей. – М.: Высшая школа, 1991.

Ерёменко Александр Михайлович

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры философии, доктор философских наук, профессор

СОБЫТЕМА КАК СВЁРНУТАЯ ИСТОРИЯ

В работе «История как событийность» [1] мы ввели в научный оборот понятие «событема» и попытались применить это понятие к объяснению некоторых закономерностей событийной истории. По нашему мнению, в истории существуют некие всеобщие формы, способы, «фигуры» единичных событий. Именно эти всеобщие формы событийности делают возможным осуществление единичных событий. Событемы – это, с одной стороны, образцы событий, но, с другой стороны, – это некие вместилища событий.

В конечном счете, своим учением о событемах мы хотим сказать следующее. Существует возможное как некая разновидность бытия. Но возможное не однородно, а внутри себя структурировано. Возможность звезды, возможность человека, и возможность, скажем, футбольного матча – это разные возможности. В первую очередь, разумеется, следует различать возможности вещей и возможности событий. Так вот, событемы – это существующие в мире возможного основные типы, классы, виды событий.

Можно предложить следующие определения понятия событемы: *1) событема есть идея (эйдос) событий; 2) событема есть идеальный тип событий; 3) событема есть возможность событий определенного типа; 4) событема есть то, благодаря чему события определенного рода могут происходить таким-то и не могут происходить таким-то образом.*

Следует различать абстрактную, “чистую” структуру событемы и структуру событемы, так сказать, наполненной единичными событиями. Как абстрактная возможность тех или иных событий событема устроена по принципу да/нет. Она представляет собой безразличный к содержанию событий принцип разрешения и запрета событий определенного типа. С другой стороны, событема есть как бы виртуальная “ячейка” для единичных событий исторического процесса. Последующие события не могут

беспорядочно заполнять эту ячейку: они должны и по своей форме, и по содержанию сообразовываться с предшествующими, уже заполнившими событему событиями. Если исходить из сущности событемы как простого принципа всякой происходящности, то первичным следует признать чистую структуру событемы. Если же исходить из наполняемости событемы единичными событиями, то первичными следует признать эти события.

В качестве художественной иллюстрации событемного метода приведём легенду о принце Земире, сочинённую Анатолем Франсом. Персидский принц Земир, вступив на престол, поручает своим учёным написать историю всего человечества. После двадцати лет напряжённой работы они предоставляют повелителю труд в пятьсот томов. Но Земиру некогда читать многотомный труд – он поручает сократить его, оставив наиболее существенное. После нескольких таких сокращений секретарь академии предоставляет Земиру один толстый том, в котором изложено всё самое существенное, что происходило в мировой истории. Но прошло много лет – и престарелый Земир лежит на смертном одре. Он сетует, что так и не узнает историю людей. Секретарь академии берётся изложить её в трёх словах: они рождались, страдали и умирали [6, 627-629].

По нашим наблюдениям, обычно эту легенду приводят в двух целях:

1) чтобы показать, что в истории нет ничего нового, она представляет собой повторение стандартных ситуаций; 2) чтобы показать «нищету философии» в историческом познании: историка интересует различие событий и ситуаций, их детали, а не расхожая мудрость: «нет ничего нового под солнцем».

С некоторыми оговорками мы, разумеется, склоняемся к первому варианту. Ведь событемы – это и есть, по сути, набор стандартных ситуаций, в который вписываются все единичные события истории. Но это не означает, что в истории нет ничего нового – могут возникать новые событемы.

В легенде о принце Земире прочитывается блестящая и в то же время горькая ирония А. Франса относительно истории и историков. Ещё более язвительную иронию можно извлечь из этой легенды относительно философов истории. Такое впечатление, что легенда о принце Земире просто интеллектуально уничтожает концепт событемы. Но мы готовы поднять перчатку, брошенную великим писателем. В событемном смысле история именно такова: люди рождались, страдали и умирали.

Здесь очень хорошо просматривается огромная разница между историком и философом. Для историка чрезвычайно важна конкретика, важны детали: как именно люди рождались, страдали и умирали; какие именно изменения происходили в их жизни от эпохи к эпохе, от культуры к культуре. Для него важны, так

сказать, конкретные формы и способы рождения, страдания и умирания. И далее: важно как именно вот этот человек родился, страдал и умер. Банальное философское умствование, что люди смертны, что люди рождаются, страдают и умирают, совершенно недостаточно для историка.

Давайте не будем торопиться в антифилософском порыве. Разумеется, для историка чрезвычайно важно, как именно родился, страдал (думал, чувствовал, любил, работал, воевал и т. д.), как именно умер тот или иной человек той или иной эпохи. И чрезвычайно важно, как именно рождались, страдали и умирали массы людей той или иной эпохи.

В этой последней постановке вопроса мы и подходим к событемному методу. А разве для историка не представляет интерес *исследование самого способа, самой типичной формы рождения, страдания, любви, войны, умирания и т. п. той или иной эпохи?* И исследование *различий* этих способов от эпохи к эпохе и от культуры к культуре? И особенно важно – исследование *изменения этих способов*. Именно в этом суть исторического процесса, и в таком исследовании будет достигнута наибольшая адекватность его понимания. Но предпосылкой такого исследования будет осознание *самостоятельности, объективной целостности способов рождения, страдания, умирания и т. д. как онтологических феноменов исторической реальности*. Без такой предпосылки будет невозможным их серьёзное исследование. Но это и есть событемы.

Смысл легенды о принце Земире более глубок, чем полагают её поверхностные интерпретаторы. Этой легендой можно иллюстрировать тезис о *событеме как свёрнутой истории, а истории как развёрнутой событеме*. Здесь мы вынуждены будем несколько углубиться в метафизику истории.

Известно учение Николая Кузанского о развёртывании Бога в мир. Мир есть развёрнутый Бог, а Бог есть свёрнутый мир. Это учение – одна из вершин изощрённой диалектики человеческого разума. Все вещи развёртываются из Бога, в котором они изначально свёрнуты. В единице свёрнуты все числа, в точке – все фигуры, в «теперь» – все времена, в единстве – инаковость, в покое – движение, в тождестве – различие и т. д. [3, 103-104]. В бытийности Бога свёрнуто бытие всех вещей [2, 296].

В человеке свёрнуты все низшие и высшие природы, почему он именуется микрокосмом [3, 150]. Человек есть в некотором смысле «человеческий Бог» и «человеческий мир». «В человечности человеческим образом, как во Вселенной универсальным образом, развёрнуто всё, раз она есть человеческий мир. В ней же человеческим образом и свёрнуто всё, раз она есть человеческий Бог» [5, 260]. Созидание Вселенной есть как бы конкретизация первоединства в множественность вещей.

При желании можно найти у Кузанца предвосхищение мотива зова бытия у М. Хайдеггера или тойнбианской концепции вызова-и-ответа. Бог зовёт к бытию то, чего нет – и оно приходит в бытие. Оно становится тем, что было в нём свёрнуто согласно замыслу Господа. *Развёртывание есть как бы ответ бытия на зов Бога*. С философско-исторической точки зрения особенно интересно, что последовательность существования есть развёртывание «простейшей вечности». Бог замыслил всё сразу, но таким образом, что в мире одно существует прежде, а другое после [4, 55-56]. Таким образом, ход времени есть развёртывание предвечного замысла Бога.

Если применить это к событемной теории истории, получим: в событеме свёрнуты события определённого типа; во всех событемах свёрнуты все события мировой истории. *История есть развёртывание событий из событем*. Человек есть в некотором смысле «микроистория». Именно человек, так сказать, «распаковывает» событемы в историю; в то же время он «упаковывает» событемы новыми событиями. Дление истории есть как бы конкретизация единства событем в множественность событий. *История есть развёртывание простейшей вечности в земное время благодаря деятельности человека*. Именно благодаря этой деятельности то, что Бог замыслил сразу, приходит в мир последовательно: одно прежде, а другое после.

Впрочем, при таком понимании истории следует существенно откорректировать одну из трактовок событемы. Ранее мы трактовали событему и как эйдетический образец единичных событий, и как «вместилище» событий. Но если событема есть свёрнутость событий определённого типа, то она не может быть «пустой». События могут разворачиваться из событемы только в том случае, если они уже существуют в ней в некоем, предположим, виртуальном модусе. Поскольку концепция событем находится пока что на ранней стадии развития, оставим эту гипотезу открытой.

Список использованной литературы:

1. Ерёменко А. М. История как событийность. В 2 т. Т. 1 / А. М. Ерёменко. – Луганск : РИО ЛАВД, 2005. – 544 с. : ил.
2. Кузанский Н. Игра в шар / Н. Кузанский // Сочинения: в 2 т. / Н. Кузанский. – М., 1980. Т. 2. – (Философское наследие). – 471 с. – С. 249-315.
3. Кузанский Н. Об учёном незнании / Н. Кузанский // Сочинения: в 2 т. / Н. Кузанский. – М., 1979. – Т. 1. – (Философское наследие). – 488 с. – С. 47-184.
4. Кузанский Н. О видении Бога / Н. Кузанский // Сочинения: в 2 т. / Н. Кузанский. – М., 1980. Т. 2. – (Философское наследие). – 471 с. – С. 33-94.

5. Кузанский Н. О предположениях / Н. Кузанский // Сочинения: в 2 т. / Н. Кузанский. – М., 1979. – Т. 1. – (Философское наследие). – 488 с. – С. 185-279.
6. Франс А. Суждения господина Жерома Куаньяра / А. Франс // Сочинения : в 8 т. / А. Франс. – Москва : Гос. изд-во худ. лит., 1958. – Т. 2 – С. 525-656.

Смазнова Ирина Сергеевна

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
докторант кафедры общетеоретической юриспруденции,
кандидат юридических наук, доцент

К ВОПРОСУ О ПАРНОСТИ КАТЕГОРИЙ «АГРЕССИЯ» И «ТОЛЕРАНТНОСТЬ»

Парность – это свойство, присущее многим объективным явлениям и процессам. Категория «парности» уверенно заняла в исследованиях гуманитарного направления (философия, политология, культурология, юриспруденция, политика и другие) одно из центральных мест.

В философской литературе «парность» означает, что каждая из сторон пары взаимно дополняет другую, не существует без другой. Каждая сторона пары непосредственно проявляет себя в своей парной категории, взаимно пользуется ею как своим средством. Философия пронизана парными категориями, например, материя и сознание, действительность и возможность, необходимость и случайность, форма и содержание и т.д.

В политологии категория «парность» рассматривается в ракурсе бинарного сравнения, например, парное сравнение двух, чаще всего похожих стран. Но все больше при изучении политологических категорий исследователи прибегают для их целостного и системного изучения или раскрытия ранее малоизученных свойств к поиску их пары.

Так, политолог О. В. Орлова отмечает, что «Современное правовое государство и гражданское общество – это «парные» категории политологической и юридической науки. Эта «парность» проявляется в наличии верховенства права в государстве и обществе как меры свободы, равенства и справедливости, в определении правовой свободы как свободы делать все без ущерба интересам и правам других [1; 167].

А известный культуролог М. И. Найдорф в своей работе «Парные категории в культурологии» пишет, что «система культурологических категорий – это, в сущности, система основополагающих вопросов, с которыми исследователь культуры

подходит к изучению своего предмета» [2; 37-44.]. Каждая из рассмотренных им категорий часто применяется обособленно от других, но именно парная соотнесенность приведенных категорий составляет наиболее полную картину изучаемых явлений. Поэтому в данной работе он рассматривает категории – культура и цивилизация, образ мира и картина мира, ситуация и контекст, действие и алгоритм, смысл и значение, как состоящие в отношениях дополнительности.

В общетеоретических разработках в области юриспруденции исследователи также часто сосредотачивают свое внимание на парности определенных явлений, процессов и отражающих их категорий. Именно парные явления и процессы позволяют государству и праву образовывать качественно новые свойства, не сводимые к свойствам отдельных государственно-правовых явлений, входящих в него.

Исследование парности явлений, процессов и отражающих их категорий применительно к системе юридических категорий позволяет сформировать целостное знание о правовой действительности, понять процессы развития отражаемых юридическими категориями явлений, прогнозировать их движение. Изолированные друг от друга юридические категории менее информативны.

Важно исследовать общие свойства парных юридических категорий, выявить их системный характер, поскольку парными юридическими категориями фиксируются особые внутренние и внешние связи между отдельными государственно-правовыми явлениями, их противоположности, переходы и единство. Это позволит открыть новые грани не только изучаемых парных юридических категорий, но и государственно-правовой организации общества как целостного системного явления.

Агрессия и толерантность предстают как важные категории философско-правовой науки, отражающие процессы происходящие в обществе. Исследование проблематики агрессии и толерантности позволяет увидеть диалектические связи этих явлений, правового регулирования процессов, связанных с ними и др. Философско-правовая значимость этих категорий объясняется также и тем, что агрессия и толерантность представляют собой свойства личности, а также играют особую роль в жизни каждого человека.

Исследуя их свойства (и как явлений окружающей нас действительности, и как субъективных качеств отдельной личности и общества в целом), мы формируем и описываем отражающие их в философско-правовой сфере категории, обосновываем их парный характер. С антропологических позиций выбор агрессии и толерантности как парных юридических категорий обусловлен их чрезвычайной актуальностью, ростом насилия на всех уровнях

проявления человека и общества в особенности в последние десятилетия.

Сегодня, как никогда, актуально рассмотреть категории агрессии и толерантности в их диалектическом взаимодействии, поскольку само использование парных юридических категорий позволяет преодолеть ограниченность формально-логического подхода в построении понятий, делает возможным непротиворечивое отражение в теоретическом мышлении конкретных диалектических связей правовой формы общества.

Для развертывания исследования парных категорий агрессии и толерантности как парных юридических категорий важен общетеоретический и методологический ракурс проблемы. Только вместе, будучи объединены в систему, они дают нам возможность представить себе реальную картину правовой действительности, раскрыть ее существенные свойства, выявить особенности агрессии и толерантности по сравнению с другими общественными явлениями.

Обозначенные проблемы требуют формирование представлений об агрессии и толерантности как о самостоятельных и в то же время связанных между собой парных категориях, рассмотрение их признаков как философско-правовых явлений, особенностей их содержания и значения, сходностей и различий, способы взаимодействия и др.

Философия права позволяет с использованием широкого спектра познавательных возможностей выработать целостное представление о рассматриваемых философско-правовых явлениях, которое должно помочь в понимании этих явлений, отграничить от смежных правовых категорий.

Агрессия и толерантность предстают не только в качестве явлений окружающей нас действительности (т. е. как объективно существующие в формальных источниках права), но и как свойства (качества) личности. Парный характер агрессии и толерантности находит свое выражение в описании существенных признаков агрессии и толерантности, характеризующих их в качестве явления, отражаемого мира; содержании агрессии и толерантности на разных уровнях их существования; их видовых характеристиках; обосновании их парности; соотношении (общего, особенного, абсолютизации, внутреннего и внешнего взаимодействия) агрессии и толерантности как парных категорий.

Важно раскрыть внутренние и внешние связи агрессии и толерантности, их движение и развитие. На основе проведенного исследования в дальнейшем возможно будет сформулировать и описать отражающие их в философско-правовой сфере категории, обосновать их парный характер.

В рамках философско-правовой науки, такое исследование важно в общетеоретическом и методологическом плане. Практиче-

ское значение исследования заключается в повышения эффективности правового регулирования процессами, связанными с проявлениями насилия и агрессии, возможности минимизации их проявления, обеспечения наиболее полной реализации механизма толерантности, что неизбежно выходит на повышение уровня уважения к праву у личности и общества.

Для достижения этих целей следует сформулировать следующие задачи: системно представить свойства агрессии и толерантности, в том числе на разных уровнях их проявления, разграничить понятий насилия и агрессии, описать системы и парные свойства агрессии и толерантности. Необходимо дальнейшее развитие понимания агрессии и насилия, не только как негативных явлений, но и их положительного влияния на процессы развития личности и общества. Методологически важно в антропологическом аспекте исследовать агрессию и толерантность как парные философско-правовые категории.

Познание агрессии и толерантности конкретизируется в процессе движения исследовательской мысли от познания их отдельных сторон и связанных с ними проявлений к познанию их как целого, как совокупности свойств и проявлений.

Системный подход позволяет описывать отношения, взаимосвязи и переходы между явлениями и процессами социальной среды. Агрессия в паре с толерантностью – это гибкая, подвижная и разветвленная система. Связи их элементов можно отразить при помощи феномена мутуали́зм (от лат. mutual »взаимный»). Это широко распространённая форма взаимополезного сожительства, сочетающая древовидную и ризомную модели связей, когда присутствие партнёра становится обязательным условием существования каждого из них.

Список использованной литературы:

1. Орлова О. В. Государство и общество в условиях модернизации / О. В. Орлова // Труды института государства и права Российской академии наук. – 2012. – № 3. – С. 165- 185.
2. Найдорф М. И. Парные категории в культурологии / М. И. Найдорф // Вопросы культурологии. – Москва, 2011. – № 2. – С. 37-44.

Сумарокова Людмила Николаевна

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент

Г. ХАРТ О СООТНОШЕНИИ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО И ПРАКТИЧЕСКОГО УПОТРЕБЛЕНИЯ ПОНЯТИЙ

Существует определенная логика использования понятий в юридических дискурсах. Невнимание к этой логике ведет не только к теоретическим неточностям, но и к ошибкам в юридических практиках. Детализация и обоснование этих двух утверждений с помощью некоторых идей Г. Харта – главная цель предлагаемых ниже размышлений.

Г.Л.А. Харт, видный представитель аналитической философии права, уже в одной из своих ранних работ [1] указал на специфику употребления слов и выражений в таких юридических текстах и, соответственно, практических действиях как исковые заявления, обвинительные акты, признания, решения суда, приговоры и т.п. Речь идет о необходимости дифференциации дескриптивных и недескриптивных смыслов выражений, то есть, в конечном счете, о процессах категоризации языка права. От того, *как* это происходит, по Харту, зависит разграничение теоретических и практических вариантов работы с понятиями – предикатами юридически значимых утверждений.

Например, предложения формы «Это сделал он» традиционно считаются дескриптивными, то есть воспроизводящими реальное положение дел, констатирующими факт. Однако в действительности, отмечает Г. Харт, это не только не единственная, но и не главная их функция: «Их основная функция, которую я рискну назвать аскриптивной, буквально заключается в том, чтобы приписывать ответственность за действия» [1, с. 27]. Подобным образом функция выражений формы «Это – мое», «Это – твое», «Это – его» состоит в приписывании (или признании) права собственности, равно как выражения типа «Это теперь его» – в передаче (переходе) права собственности и т.п. [там же]. Иными словами, за этими выражениями признается, кроме функции сообщения знания о действительности, еще и функция осуществления некоторого *действия говорящего субъекта*: субъект *приписывает*, *передает* право или ответственность; он *претендует* на право, он *признает*, *возлагает* ответственность. При таком – аскриптивном – употреблении языковые выражения не являются, строго говоря, ни истинными, ни ложными. Они могут быть либо приемлемыми, либо неприемлемыми – на каких-то основаниях, при определенных условиях. «Наше понятие действия, подобно понятию собствен-

ности, является социальным понятием и логически зависит от принятых правил поведения» [1, с. 47].

При дескриптивном употреблении фиксируется гносеологический аспект правового исследования, нацеленного на получение знания и установление его истинности (например: «этот участок земли – квадратный»). При аскриптивном употреблении важен прагматический аспект, фиксирующий определенное притязание субъекта, включенного в социальные отношения (например: «этот участок земли мною приватизирован»). Правоведы в этих случаях признают существование «деятельностных слов» (operative words), а Дж.Л. Остин – «перформативов», в которых действие не описывается, а осуществляется (performatory) [1, с. 42]. В случае перформативов, отмечает Харт, употребляется настоящее время, а «аскриптивное употребление применяется в основном в прошедшем времени, где глагол часто и вневременен, и прямо указывает на прошлое как отличное от настоящего» [1, с. 45]. Это представляется вполне естественным, так как аскриптив касается уже совершенного действия, а перформатив – действия, совпадающего по времени с говорением (слово = действие). Харт называет «фундаментальной ошибкой» сведение процесса принятия юридического решения к формуле: «факты + нормы права + юридические следствия из фактов», поскольку эта формула игнорирует *действия* субъектов, в том числе действия, состоящие в приписывании права или ответственности.

В практических юридических контекстах в центре внимания находится как раз именно действие, предполагающее правила и исключения из них. Возможность исключения Г. Харт называет *отменяемостью*, и считает, что она присуща любому аскриптивному выражению. Термин «отменяемость» взят автором из практики функционирования имущественного права. Имущественное право «подлежит прекращению или отменяется при ряде различных случайных обстоятельств, но остается неприкосновенным, если таких непредвиденных обстоятельств нет» [1, с. 31]. Харт рассматривает, в частности, юридическое понятие «договор» как типичное аскриптивное, а значит – отменяемое понятие. Практика применения этого понятия предполагает анализ *притязаний*, *обязательств*, выраженных договором, и поиск *возражений* против этих обоснованных притязаний и обязательств. Возражения могут быть весьма разнообразными. Они могут, к примеру, касаться *процедур использования знания* и указывать на намеренное или ненамеренное введение в заблуждение или умышленное сокрытие фактов. Возражения могут затрагивать *волю* субъекта, например, указывать на принуждение или злоупотребление влиянием. Возражения могут охватывать и *знание*, и *волю* (невменяемость,

опьянение). Наконец, возражения могут касаться *внешних* по отношению к данному действию факторов – например, противоречия договора принципам общей практики права – или могут быть связанными с «невозможностью выполнения» или с «сорвавшимся договором» вследствие непреодолимых и непредвиденных обстоятельств [1, с. 32]. Теоретики иногда делают попытки ввести в число необходимых внутренних признаков и условий договора (то есть в его дескриптивную часть) соблюдение неких общих правовых принципов, например, такого: «согласие должно быть подлинным, полным и свободным» [1, с. 34]. На это Харт возражает, что данный принцип является верным «только если рассматривается в качестве сжатого указания на возражения, согласно которым притязания договора могут быть ослаблены или оспорены» [там же]. Иными словами, предикаты «подлинный», «полный» и «свободный» – аскриптивные понятия, и значит – отменяемые.

В процессе анализа дескриптивных и аскриптивных выражений задействованы разные критерии: для дескриптивных, направленных на субъект-объектное отношение, важна оппозиция объективно истинного и объективно ложного знания, а для аскриптивных, направленных на субъект-субъектное отношение, – оппозиция нормативно обязательного и случайного, не обязательного действий. Это разные отношения, делающие возможными разные варианты разбиения понятий по разным группам критериев.

В логической теории наиболее изученными являются дескриптивные высказывания, несколько менее – недескриптивные. Наименее исследованным является *соотношение* между ними и в теоретических, и в практических контекстах.

Отметим, что наблюдения Г. Харта касаются важных различий в самой логике функционирования понятий и, более того, обнаруживают новые глубины в фундаментальной философской проблеме, определяющей во многом и всю философию права – проблеме истины. Преобладание в практических контекстах юриспруденции аскриптивных способов употребления понятий, как стало казаться многим, позволяет принять вывод о неприменимости здесь понятия истины, во всяком случае, в его классической интерпретации. Так Т.В. Лукашкина высказывает предположение, что для фактических данных, принимаемых в криминальном процессе в качестве доказательств, требование истинности часто приходится понимать конвенционально как наличие согласия, достигнутого при соблюдении определенных условий и правил [2, с. 83, 91-92, 165]. Это можно, по-видимому, объяснить тем, что то, что называют фактическими данными, содержит в себе значимый аскриптивный момент, и потому оценивается не столько с помощью критерия истинности, сколько с помощью

более широкого критерия рациональной приемлемости. «Различие между истиной и рациональной приемлемостью в определенной степени занимает место различения между «вещью самой по себе» и явлением», – отмечает Ю. Хабермас [3, с. 35]. Поскольку все дискурсы «укоренены в жизненных мирах» их участников, а понятие действительности внутренне связано с понятием истины, считает философ, отказ от понятия истины является иллюзорным, «регулятивная функция ориентации на истину» неизбежно присутствует в деятельности разума – в той мере, в какой он принимает понятие реальности [3, с. 34].

В качестве предварительного вывода отметим, что оба способа употребления понятий – и дескриптивный, и аскриптивный – дополняют друг друга, являются равно необходимыми, а их противопоставленность в правовых контекстах относительна; она возникает и закрепляется как проявление неизбежной диалогичности юридических дискурсов (вплоть до конфликтности), а также как результат динамики правового мышления, направленной на уравновешивание в нем моментов «догматичности» и «критичности», «объектности» и «субъектности» в знаниях и действиях.

Список использованной литературы:

1. Харт Г.Л.А. Приписывание ответственности и прав // Герберт Лайонел Адольф Харт. Философия и язык права. – М.: Канон, 2017, с. 27-52.
2. Кримінальний процес України. / Аленін Ю.П., Пашковський М.І., Лукашкіна Т.В. та ін. – Х.: «Одіссей», 2010. – 328 с.
3. Хабермас Ю. Между натурализмом и религией. Философские статьи. / Юрген Хабермас. – М.: Весь мир, 2011. – 336 с.

Матюшина Інна Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії,
кандидат філософських наук

СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ЛЕГІТИМАЦІЯ ЗНАННЯ»

Проблема легітимації знання наразі є достатньо актуальною, оскільки безпосередньо пов'язана зі змінами в системі освіти.

Для того, щоб зрозуміти, як відбуваються зміни в системі легітимації знання, які саме зміни, необхідно звернутись до структури легітимації як такої. Варіант структури легітимації було запропоновано у статті М. Тура «Поняття легітимації: основні парадигми розуміння» [1], що дозволила авторові

розглянути та систематизувати різні тлумачення цього терміну. Структура легітимації, на думку М. Тура, складається з наступних компонентів:

«1) Суб'єкт легітимації – легітимаційних дій (ХТО легітимує – жерці, теологи, владні структури, ідеологічні центри, ЗМІ тощо). Це суб'єкт активний.

2) Об'єкт (ЩО легітимується) – це передусім соціальний інститут, соціальна практика, соціальні явища, політика – все, що зачіпає інтереси людей, постає соціально значимим.

3) Смисловий універсум (в референції ДО ЧОГО легітимується). Це – метафізичні та наукові картини світу, нормативні та ціннісні системи: міфологія, релігія, наука, мораль, філософські парадигми.

4) Механізм (ЯК, у який спосіб легітимується).

5) Носії легітимних уявлень – індивіди. Це також суб'єкт, але пасивний (реципієнт). Він є точкою перетину, впливу легітимаційних дій» [1, с. 10].

І далі автор пише: «Як бачимо, в легітимаційному процесі відбувається свідоме надання соціальним інститутам суб'єктивної значущості згідно з уявленнями про цінність, благо та належне. А це значить, що будь-яка *легітимація здійснюється в ціннісно-нормативному полі й спирається на нормативний консенсус в суспільстві щодо значень життєвого світу*» [1, с. 11]. Це останнє зауваження, що виокремлено курсивом, дуже важливе. Звернемо увагу на те, що центром легітимації є смисловий універсум (смисли-цінності, визнані суспільством) і це дозволяє нам стверджувати, що елементи, зазначені в цій структурі, не є однопорядковими, вони мають різну ієрархічну значимість.

Більш продуктивним для розуміння структури легітимації, на наш погляд, буде застосування системного підходу, запропонованого А.І. Уйомовим, та створення системної моделі легітимізації. Системна модель включає в себе три рівні: рівень концепту, рівень структури та рівень субстрату. А.І. Уйомов дає два визначення системи: «Системою буде будь-який об'єкт, у якому має місце будь-яке відношення, що має деяку заздалегідь визначену властивість» та «Системою є будь-який об'єкт, у якому мають місце будь-які властивості, що перебувають у деякому заздалегідь заданому відношенні» [2, с. 120-121]. Відповідно першому визначенню концептом є заздалегідь визначена властивість (системоутворююча властивість); структурою – відношення, що мають цю властивість, що реалізують її; субстрат – об'єкт (об'єкти), що реалізує на собі цю структуру. С точки зору другого визначення, концептом є заздалегідь задане (системоутворююче) відношення; структурою – властивості елементів, на яких реалізується системоутворююче відношення, а субстрат – самі ці елементи.

Отже, *концептом* системи легітимації є *смисловий універсум* (смисли-цінності як властивості, або норми як відношення), *структурою – механізм легітимації*, а саме: через які відношення, чи через які властивості соціальні явища, інститути тощо можуть бути (стати) легітимними. А *субстратом* системи є самі *об'єкти та/або його елементи*, які піддаються легітимації. Що стосується суб'єктів легітимації, як активних, так і пасивних, то вони, з одного боку, мають безпосереднє відношення, впливають на кожен рівень легітимації; з іншого боку, не є відокремленими ані від смислового універсуму (він не існує поза суб'єктів), ані від механізмів, ані від об'єктів (вони є суспільними явищами, які теж поза суб'єктів не існують), тому їх не можна виділяти як окремий елемент.

Застосуємо системний підхід до поняття «легітимація знання». Енциклопедичний словник «Сучасна західна філософія» дає наступне визначення цього терміну: «Легітимація знання – поняття, що відображає взаємозв'язок виробництва знання, його контролю та визнання в рамках певних соціальних інститутів і владних відносин. Це поняття зміщує акцент з традиційних уявлень про іманентну логіку розвитку знання і його обґрунтування на механізми сходження епістемічних і соціальних структур» [3, с. 151]. Тобто мова йде про механізми, форми, завдяки яким знання визнаються суспільством істинними, і як розвиток науки впливає на зміну цих форм, з одного боку, і як ці форми диктують напрями розвитку наук.

Отже, субстратом системи легітимізації знання є, звичайно, вся сукупність інформації, що виробляється людством, життєві запити, практичні потреби. Структурою системи є механізми легітимізації знання, тобто процедури, завдяки яким інформація, що набувається, визнається знанням; завдяки яким усвідомлено виробляється саме знання; процедури, які визнають особу такою, яка виробляє та передає знання тощо. До цього рівня відносяться принципи та методи наукового пізнання, процедури присудження кваліфікацій різного рівня (магістр, кандидат наук тощо), вимоги до навчальних програм, уявлення про раціональність, яка є основою західноєвропейського типу мислення та багато інших процедур. Це – реляційна структура.

Концептом системи є норми та цінності, що є актуальними в певний історичний період часу в межах певних соціальних інститутів, та які визначають місце, значимість знання в соціальній системі в цілому, тобто ті якості (у загальному вигляді), які повинні мати знання.

Система легітимізації знання в цілому є атрибутивною. На перший погляд сам концепт задає структуру легітимізації знання, яка вже «обирає» лише певні елементи субстрату для своєї реалізації. Саме з цієї точки зору розглядає процес легітимізації

знання Ж.-Ф. Ліотар у роботі «Стан постмодерну», в принципі тієї ж точки зору дотримується М. Тур, визначаючи структуру легітимації. Але можна зазначити також, що накопичена інформація, що обробляється механізмами легітимації знання та яка становиться новим знанням, поступово впливає на переосмислення концепту, зміну концепту та перегляд структурних процедур легітимації знання. Можлива також ситуація, коли інформація, практичні потреби є лише частково легітимізованими, не повністю піддаються механізмам легітимізації. Накопичення такої «частково» легітимізованої інформації також може призводити до перегляду концепту. Подібну ситуацію описав Т. Кун в роботі «Структура наукових революцій» як причину переходу від періоду «нормальної» течії науки, до «революційного» періоду, тобто накопичення субстрату, який лише частково піддається структуруванню (а це означає, що і структури не виконують свою функцію) приводить до того, що старий концепт вже не може виконувати свої функції, іде пошук нового концепту та з новим концептом встановлюються нова (оновлена) структура. Можна сказати, що ця система така, що сама себе врегульовує.

Наприклад, сучасна ситуація тотального незадоволення всіма рівнями освіти в Україні – це ситуація кризи в системі легітимації знання. З одного боку, Міністерство освіти пропонує новий концепт освіти (Болонська система, компетентнісний підхід), який реалізується за допомогою старих структур та не звертаючи увагу на субстрат (потреби практичні, наприклад). З іншого боку субстрат (життєві потреби в певних спеціалістах, навичках, інформації) лише частково проходить механізм легітимації, а значить старі структури легітимації вже не можуть впоратися з новими викликами субстрату і сам субстрат «вимагає» утворення нового концепту. Ми бачимо неузгодженість рівнів системи, а також протилежні вектори змін системи легітимації знання та легітимації освіти.

Система легітимації знання потребує подальшого докладного вивчення, але вже на цьому рівні можна побачити, що неузгодженість рівнів системи невідворотно призводить до змін в системі.

Список використаної літератури:

1. Тур М. Поняття легітимації: основні парадигми розуміння / Микола Тур // Філософська думка. – № 5. – 2009. – С. 9-21.
2. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем / А.И. Уемов. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
3. Современная западная философия. Энциклопедический словарь / Под ред. О. Хеффе, В.С. Малахова, В.П. Филатова, при участии Т.А. Дмитриева. Ин-т философии. – М.: Культурная революция, 2009. – 392 с.

Корнієнко Григорій Петрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОЗАХИСНОГО РУХУ У ДОТРИМАННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Чільне місце у недержавній системі забезпечення, реалізації та захисту прав та свобод людини і громадянина посідає правозахисний рух. Українська «Юридична енциклопедія» визначає його наступним чином: «Правозахисний рух – вид суспільного руху на захист прав та свобод людини і громадянина. Має як міжнародний, так і національний характер. Ініціюється і організовується здебільшого громадськими, правозахисними організаціями та об'єднаннями» [1, с. 45]. Суспільна потреба в існуванні правозахисного руху та актуальність його функціонування для сучасної України диктується, серед іншого, деякими універсальними особливостями самої природи державної влади. Досить точну їх характеристику дає відомий український правозахисник Є. Захаров: «Будь-яка держава (в тому числі й у країнах з усталеною демократією), виходячи з пріоритетів стабільності й порядку, прагне розширити сферу свого впливу, збільшити зони регулювання та регламентування життя людей, зменшуючи свободу вибору. Така природа держави. Державний чиновник завжди вважає, що він апріорі мудріший, ніж проста людина, і краще знає, як кому треба жити. Цій експансії держави протистоїть громадянське суспільство – сукупність усіх недержавних структур, що самоусвідомлює себе, структурована недержавна частина народу. Його політичний смисл полягає в ототожненні себе з домінуючим фактором суспільного прогресу, в розумінні свого природного верховенства над державою. Розвинуте громадянське суспільство, будучи інтелектуальним опонентом держави, змушує її орієнтуватися на суспільні інтереси, суспільну думку в головних аспектах внутрішньої та зовнішньої державної політики. Виконуючи захисні функції, громадянське суспільство робить об'єктом спільної уваги й аналізу порушення прав людини та відновлює справедливість або зводить ці порушення до мінімуму» [2]. Активність правозахисного руху йде, врешті решт, і на користь самій державі.

Правозахисні організації – це особливий вид недержавних організацій, діяльність яких спрямована на утвердження й захист прав і свобод людини, ефективний контроль за їхнім дотриманням державою, її органами і посадовими особами. Діяльність правозахисних організацій спрямована по-перше на захист прав людини в конкретних випадках, по-друге на поширення інфор-

мації про права людини, по-третє аналіз стану з правами людини. Усі три напрямки тісно взаємозалежні, робота тільки в одному із трьох напрямків, не може бути ефективною. Предметом контролю правозахисних організацій є поточна державна політика в галузі прав людини, рішення, дії (бездіяльність) державних органів та їх посадових осіб, у результаті яких порушуються права і свободи людини, або створюються перешкоди для здійснення людиною своїх прав і свобод, або людина незаконно залучається до виконання яких-небудь обов'язків чи незаконно притягається до відповідальності. Ці порушення, перешкоди і примус можуть бути системними, тобто стосуватися не однієї людини, а групи людей, тому правозахисні організації розглядають заяви і скарги як фізичних, так і юридичних осіб, включно із зверненнями групи людей, або проводять розслідування з власної ініціативи. Правозахисні організації покликані вирішувати такі завдання:

1. Захищати права і свободи людини, закріплені в Конституції і національному законодавстві (включно з міжнародними угодами, згоду на обов'язковість дотримання яких дав парламент);

2. Бути джерелом інформації про права людини для народу та органів влади, підвищувати рівень освіченості в галузі прав людини, заохочувати становлення цінностей і розвиток настанов, що сприяють повазі і усвідомленню прав людини;

3. Аналізувати стан з правами людини у своїй країні та її окремих регіонах [3].

Найважливішою функцією правозахисних організацій в Україні, як і в інших країнах світу, є контроль (моніторинг) за діями держави у сфері прав людини через збирання, оцінки, а також розповсюдження інформації про стан дотримання прав людини та про будь-які їх порушення. Такий моніторинг має слугувати підвищенню відповідальності органів державної влади перед громадянами своєї країни за дотримання у цій галузі певних загальновизнаних у світі стандартів. Неурядові правозахисні організації, будучи незалежними та більш гнучкими, на відміну від державних інституцій, у своїй діяльності часто більш оперативно й гостро реагують на конкретні випадки порушення прав людини. Різноманітними є напрями, методи та форми їх діяльності: якщо деякі з них спеціалізуються за конкретними сферами діяльності, то інші зосереджуються на певних регіонах. Важливе значення як для аналізу реального стану дотримання прав людини в Україні, так і привернення уваги органів влади та громадськості до існуючих у цій сфері проблем має моніторинг, що здійснюється міжнародними і українськими громадськими правозахисними організаціями. Щорічно правозахисними організаціями проводяться дослідження у сфері дотримання прав людини і оприлюднюється результати у вигляді доповіді про стан із правами людини в Україні. У них надається загальна

оцінка державної політики в сфері прав людини та розглядається їхнє становище в Україні. Кожен розділ доповіді містить перелік і аналіз порушень того чи іншого права щороку. У доповіді також аналізується чинне законодавство, що спричиняє порушення прав і свобод, а також законопроектів, що можуть змінити ситуацію. Також у кожній доповіді надаються рекомендації для усунення порушень та покращення ситуації в цілому.

Провідна роль у створенні та оприлюдненні вказаних щорічних доповідей належить таким знаним представникам вітчизняного правозахисного руху, як Українська Гельсінська спілка з прав людини і Харківська правозахисна група. Достатньо впливовою та авторитетною не тільки в Україні, але і за її межами є Українська Гельсінська спілка з прав людини, всеукраїнська асоціація громадських правозахисних об'єднань, метою якої є сприяння практичному виконанню гуманітарних статей Заключного акту Гельсінської наради з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) 1975 року, інших прийнятих на його розвиток міжнародних правових документів, а також усіх інших зобов'язань України в сфері прав людини та основних свобод. Українська Гельсінська спілка з прав людини була створена у квітні 2004 р. та складається з 23 громадських правозахисних організацій-учасників. Спілка є неприбутковою та неполітичною організацією. Основними напрямами її діяльності є здійснення постійного моніторингу дотримання прав людини та основних свобод в Україні й інформування про факти порушень прав і свобод; захист прав людини та основних свобод в органах державної влади та місцевого самоврядування; здійснення досліджень з прав людини та основних свобод, у тому числі постійний моніторинг підготовки проектів законів та інших правових актів; проведення освітніх заходів і кампаній, семінарів, тренінгів, конференцій тощо; сприяння розвитку мережі правозахисних організацій [4].

Таким чином зрозуміло, що правозахисні організації виконуючі свої функції відігравати роль буфера між суспільством, державою і різноманітними суспільними групами. Тенденція спаду чи уповільнення розвитку правозахисного руху є серйозною стратегічною загрозою досягненню цілі повноцінної практичної реалізації прав людини. Тому правозахисники у сучасній Україні повинні приділяти особливі зусилля на підтримання розвитку правозахисних ініціатив, на підвищення їх ролі у дотриманні прав людини.

Список використаної літератури:

1. Батанов О.В., Кампо В.М., Овсієнко В.В. Правозахисний рух // Юридична енциклопедія. В 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. − 5 том: П-С. − К.: «Українська енциклопедія», 2003. − С. 45.

2. Захаров Є. Недержавні організації в Україні та їх взаємостосунки з органами влади [Електронний ресурс]. − Режим доступу: // http://khpg.org/ index.php?id=1084631241
3. Захаров Є. Що таке право захист? Завдання, функції, права і принципи діяльності правозахисних організацій [Електронний ресурс] / Євген Захаров // Незалежний культурологічний часопис «Ї». Випуск «Громадянське суспільство − Україна 2001». − 2001. − № 21. − Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n21texts/zakharov.htm
4. Українська Гельсінська спілка з прав людини: Про нас [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.helsinki.org.ua/index.php?r=a1b1c1

СЕКЦІЯ 2.

АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Оборотов Юрій Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

ФОРМУВАННЯ СИНТАГМИ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Зміна уявлень про зміст і роль сучасної юриспруденції багато в чому визначається розвитком її центральної ланки, якою виступає загальнотеоретична юриспруденція. Тим часом, продовжує зберігатися не тільки застаріле трактування її категоріального апарату, але також використовується термін «теорія держави і права», що викликає сумніви як невідповідний сучасним зв'язкам права і держави. Актуальність досліджень проблематики загальнотеоретичної юриспруденції надає вітчизняна традиція використання загальнотеоретичної юридичної підготовки для формування фахівців юридичного профілю.

Загальнотеоретична юриспруденція стверджує сучасну методологію дослідження, виводить на зміни в категоріальному апараті юриспруденції, а також показує кардинальні зміни в самій теорії держави і права, які призводять до її перетворення в загальнотеоретичну юриспруденцію.

Сучасний розвиток характеризується глибокими змінами в сфері права і держави, що отримує своє вираження в першу чергу в сфері законодавчого права і юридичної освіти. Для вітчизняної традиції юридичної підготовки характерно використання теорії держави і права як основи формування мови права, правового мислення, правової інтерпретації тощо. При цьому, в умовах плинності догми права і нестійкості інститутів держави відбуваються зміни в самій теорії держави і права, яка стрімко набуває нових рис і іншу спрямованість, перетворюючись в загальнотеоретичну юриспруденцію. Загальнотеоретична юриспруденція – це

теорія держави і права епохи постмодерну, коли відбувається руйнування стійких текстових підстав існування права, на зміну яким приходять інтернет-ресурси, а ефективність державних інститутів постійно підривається їх нелегітимністю і низьким рівнем професіоналізму, відкриваючи дорогу інтенсивного пошуку прийнятних індивідуальних правових форм і інноваційних рішень.

Назва «загальнотеоретична юриспруденція» в якості навчальної дисципліни замість «теорії держави і права» покликане не тільки подолати легковагі уявлення про роль теоретичної підготовки фахівців юридичного профілю, але націлене на те, щоб закріпити, по-перше, первинність права по відношенню до держави, і по-друге, вивести загальнотеоретичне знання в центр концепції сучасної юридичної освіти. При цьому не можна прийняти існуючу в юридичній літературі думку про те, що теорія держави – це не сфера юриспруденції, а сфера політології; підкреслимо, що термін «загальнотноретична юриспруденція» не зводиться до галузі правознавства, включає державознавство як свою найважливішу складову.

Визнаючи спадковий характер загальнотеоретичної юриспруденції від теорії держави і права наполягаємо на тому, що з набором архаїчного правового інструментарію і уявленнями про всесильну державу і можновладців, навряд чи можна виробити дієву методологічну та категоріальну основу для підготовки сучасного юриста.

Загальнотеоретична юриспруденція як наука включає методологічну складову, категоріальний апарат і дослідницькі підходи, за допомогою яких забезпечується осягнення права і держави, розкривається їх юридична трансляція з однієї епохи в іншу, визначаються можливості наступності і запозичень, характер стійкості і мінливості, причини дієвості і неспроможності. Загальнотеоретична юриспруденція містить безліч дослідницьких напрямків, часто вельми опосередковано пов'язаних між собою які з різних сторін розкривають формальні, змістовні, структурні і функціональні характеристики права і держави. При цьому, загальнотеоретична юриспруденція цікавиться не тільки сферою права і держави, а й взаємодією цих явищ з такими явищами, як мораль, релігія, політика, філософія і т.д.

Загальнотеоретична юриспруденція постійно поповнює свій категоріальний апарат та інструментарій. Саме вона частіше за інших юридичних наук, використовує принцип юридизації для включення в свою дослідницьку сферу досягнень з інших сфер людського знання, наприклад, антропології, герменевтики, синергетики і т.п. Таким чином, загальнотеоретична юриспруденція є не тільки дослідницькою сферою, а й сферою закріплення і

подальшого затвердження юридизованих положень у всій системі юридичної науки (юриспруденції).

На зміну теорії держави і права з вантажем її проблем, відповідних епосі національної держави і законодавчого права приходить становлення якісно нової науки: загальнотеоретичної юриспруденції яка вирішує завдання існування права і держави часів постмодерну, коли швидкоплинність буття, просторова необмеженість, культурна нестійкість і індивідуальна відособленість ставлять надзавдання перед правовою і державною сферою.

Одеська наукова школа загальнотеоретичної юриспруденції як форма колективної дослідницької діяльності пропонує нову науково-дослідну та освітню програму розвитку правової сфери та державності. Опираючись на традиції вітчизняної теорії держави і права, пов'язані з відокремленням загальнотеоретичних і юридичних досліджень і загальнотеоретичної підготовки юристів, творче об'єднання одеських вчених використовує інновації, що стосуються виведення в центр дослідження і викладання мови права, правового мислення і правової інтерпретації. Нове бачення права і держави пов'язане з процесами глобалізації та індивідуалізації суспільства, його інформатизації, які принципово змінюють нормативну та інституційну картину буття сучасної людини і людства.

Самобутність дослідницької програми як центральна ланка колективної пізнавальної творчості вчених вже отримала своє вираження у підручнику «Загальнотеоретична юриспруденція» (2011 р.) і двох монографіях «Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції» (2012 р.) і «Креативність загальнотеоретичної юриспруденції» (2015 р.).

За змістом цих опублікованих робіт помітно становлення категоріально профілю наукової школи загальнотеоретичної юриспруденція [1, с. 67-68], що сьогодні дозволяє вийти до оформлення набору методології, як розумових способів ефективного здійснення методологічної роботи і специфічних інструментів філософської, загальнонаукової і прикладної методологізації права і держави.

Важливо виділити цільове призначення загальнотеоретичної юриспруденції як метаюриспруденції. Якщо галузева і спеціальна юриспруденція своїм об'єктом має правову реальність та інституційні основи державної влади, то об'єктом загальнотеоретичної юриспруденції є сама юриспруденція в її професійних формах і проявах. У цьому плані за допомогою загальнотеоретичної юриспруденції розкривається різноманіття юриспруденції: від характеристики юриспруденції, як дисциплінарної сфери до розгляду юриспруденції як міждисциплінарної сфери, від філософської сфери юриспруденції до загальнонаукової, частнонаукової і прикладної сфер буття.

Особливо яскраво метаюридичне призначення загальнотеоретичної юриспруденції виражено в призмі її методологічних складових. Саме тут отримують закріплення два рівня сучасної юридичної методології, а саме: концептуальний і інструментальний, – що дозволяє глибше проникнути в питання формування та використання методологічного арсеналу всієї юриспруденції. Також на цьому тлі розкривається зміна парадигм в вимірі права і держави, а плюралістична картина правового і державного буття забезпечується різноманіттям методологічних підходів в якості стратегій юридичних досліджень.

Серед нових методологічних конструктів, на які виводить загальнотеоретична юриспруденція проблематика методологічної оптики [2, с. 39-55] в справі освоєння права і держави, використання не тільки методу, а й методії в арсеналі юридичних досліджень, розробка шляхів формування професійного методологізму у юристів, нарешті, твердження категоріальної матриці юридичної теорії та практики досліджень.

Формування категоріального апарату сучасної юриспруденції досить складний та суперечливий процес, коли затвердження якого-небудь поняття проходить шлях від використання метафори до першочергового становлення та використання передпоняття яке розвивається зі свого потенціалу та часто долає «дружні обійми» псевдопонять.

Все в більшій мірі проявляється комплексний характер юриспруденції, що може буди підкреслено становленням відносно самостійних її сфер (сферизація юриспруденції), де обумовлюються: а) юриспруденція як дисциплінарна сфера; б) юриспруденція як міждисциплінарна сфера; в) юриспруденція як загальнонаукова сфера; г) юриспруденція як філософська сфера.

На цьому фоні, отримані в вітчизняному культурному середовищі уявлення про легкодоступність юриспруденції і тим самим нескладності професії юриста, повинно долатися як хибне, котре породжує проникнення в правову сферу некваліфікованих людей.

Грунтовність осягнення права і держави повинно опиратися на методологію юриспруденції та бути пов'язано з процесом методологування[3], при цьому медологування носить індивідуальний характер. Звідси невипадково твердження що у медологуванні кожен сам собі методолог. Між тим, базові рівні методології доступні лише при професійному методологуванні та не можуть бути сприйняті на буденному рівні. І дійсно, різноманіття в номенклатурі засобів методологування: аналіз, рефлексія, розуміння, мислення, методологічна робота і діяльність, – дається лише на основі спеціальної підготовки, професійної прив'язки до певних областей людського буття, в частості, держави і права. Така ж картина спостерігається в використанні методологічних

принципів, підходів, методів, які концептуально та інструментально визначають методологування.

З методологічного боку загальнотеоретична юриспруденція виводить всю юриспруденцію до актуальних питань збереження і розвитку права і держави в умовах індивідуалізованого суспільства, де ще більше ускладнюється категоріальна мережа юриспруденції, підвищується професіоналізм учасників правового та державного життя, добропорядність і справедливість стають візитною карткою прийнятих правових норм і винесених правових рішень.

Комплексний характер загальнотеоретичної юриспруденції проявляється в необхідності використання нових метафор, категорій і концептів. Зокрема, для характеристики предмета загальнотеоретичної юриспруденції можна використовувати таку метафору як синтагма.

Синтагма – з грецького сопорядок, термін означає класифікацію, систематизацію, компоновку, розстановку. Синтагмою є ряд творів, які дають систематичний огляд свого предмета. У нашому випадку публікації: підручника «Загальнотеоретична юриспруденція», колективних монографій «Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції» і «Креативність загальнотеоретичної юриспруденції» представляють собою синтагму, спрямованість яка буде продовжена в новій колективній монографії «Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції».

Список використаної літератури:

1. Правова еліта України: К.: Вид. Логос Україна, 2018. – 372 с.
2. Гусельцева М. Методологічна оптика як інструмент пізнання // Психологія і суспільство, 2017. – № 4. – С. 39-55
3. Фурман А.В. Ідея і зміст пофесійного методологування. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 378 с.

Овчинникова Альбина Петровна

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доктор искусствоведения, профессор,
профессор кафедры общетеоретической юриспруденции

ВИДЫ И РАНЖИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Понятие любого творчества предполагает создание чего-то *нового* в той или иной области человеческой деятельности. Данный признак указывают все без исключения, кто хотя бы раз

пытался осмыслить эту удивительную и даже, по мнению многих, «божественную» человеческую способность. Можно считать его, этот признак, необходимым (хотя, по-видимому, все же недостаточным) признаком понятия. Чаще всего виды творчества различают по предметным областям: творчество в науке, в искусстве, техническое творчество и т.д. Однако когда говорят о «творческих работниках», то вспоминают, как правило, только тех, кто занят литературной деятельностью, работой в театре (либо, соответственно, в кино, на телевидении) или посвятил себя иным видам искусства. Что же, ученый – разве не творец? А ремесленник? А менеджер или предприниматель? А фермер? А педагог? А богослов? А политик? А юрист?

И другой вопрос: как среди творческих работников различать «более» и «менее» творческих? Говорят, этот человек – *гений*, а этот – *талантлив*, а этот – просто *известный* (или, напротив, малоизвестный) писатель, актер, художник и т.д. Но где критерий такой градации? Признание широкой публикой? Но разве не было непризнанных гениев? Считается, что творчество настолько интимный и таинственный феномен, что говорить о нем более строгим языком просто неуместно, что лишь интуитивно, да и только в конкретном социальном контексте, можно различать виды и степени творческой работы. Между тем, дорогу к более строгой постановке вопроса о видах творчества (и соответственно, к переводу проблемы в русло научного анализа) открывает системный подход. Если думать о предмете и результатах творческой деятельности как о системах, тогда в рамках параметрической общей теории систем, придется иметь в виду два двойственных определения: 1) системой является произвольная вещь, некоторые отношения которой соответствуют определенному (заранее предполагаемому) свойству, и 2) системой является произвольная вещь, некоторые свойства которой соответствуют определенному (заранее предполагаемому) отношению.

Говоря терминами параметрической теории систем, мы должны заметить, что оба определения содержат указания на *концепт* (применительно к творческой деятельности – смысл, цель, замысел или функциональное назначение творения), на *структуру* (т.е. строение, конструкцию, план воплощения, внутреннюю или внешнюю форму, закономерность существования и функционирования, набор существенных свойств объекта творчества), которая должна соответствовать концепту, и, наконец, на *материал* (творимую или уже сотворенную вещь, субстрат, иногда разложимый, а иногда неразложимый на элементы). Тогда общая схема представления вещи в системном виде может так и выглядеть: системой называется произвольный субстрат, на котором реализована структура, соответствующая заранее предполагаемому (определенному) концепту. Здесь важна жесткая

последовательность движения мысли в процессе такого представления: $K \rightarrow S \rightarrow m$. Первое, и совершенно очевидное, различение видов творчества непосредственно касается этой исходной схемы. Возьмем пример из такой предметной области, как исполнительское искусство. Решая так называемую «дилемму чтеца», Исполнитель (не важно, о чем пойдет речь – о декламации, об исполнении музыкального произведения или даже об изложении материала учебника в ходе учебного процесса) должен, прежде всего, решить, каким из путей он намерен следовать. Этих путей всего два. Ни один из них не реализуем абсолютно, а различимы они только относительно друг друга.

Продвигаясь первым путем, Исполнитель, прежде всего, думает о «бережном отношении к тексту». Он примет в качестве *K* авторский замысел (конечно, как сумел его понять), затем постарается сделать явной именно ту структуру произведения, которая, по его мнению, предназначена автором для реализации концепта, и, наконец, в третью очередь, найдет в исходном материале только то, что воплощает эту структуру (оставив остальное без особого внимания, а то и вовсе «в упор» не заметив этого остального). Все усилия такого исполнителя сосредоточены на том, чтобы максимально нивелировать свою позицию, сблизить, отождествить ее с авторской. Творчество здесь понимается как отсутствие «самодеятельности», если угодно, как отсутствие собственного творчества. Главная забота такого исполнителя – это работа со смыслами, т.е. с авторским концептом, и для этого он станет исследовать психологию автора и социокультурный контекст его жизненного мира. Решить эту задачу без симпатии к автору и эмпатии невозможно. На это нужен талант особого рода – талант взаимопонимания. Однако ни о каком «творении нового» у такого исполнителя речи не идет в принципе.

Второй путь явно предоставляет Исполнителю больше творческого простора. Предполагается, что он имеет право на свое собственную интерпретацию авторского материала. Тогда говорят, например, об «оригинальном», о «современном» прочтении пьесы или музыкального произведения. Такому исполнителю социокультурный контекст автора уже не так интересен. Все его усилия сосредоточены на том, чтобы при новом концепте ни в коем случае не исказить ни композиции, ни, тем более текста. В противном случае исполнитель непременно услышит от своих критиков, что он слишком вольно обращается с авторским материалом, что это «уже не Чехов», «уже не Шекспир», «уже не Моцарт», что надо было бы назвать его работу работой «по мотивам» произведения такого-то автора и т.п. Так, украинский режиссер Д. Жолдак, поставив спектакль «Женитьба», использовал только саму идею о вечном поиске мужчинами и женщинами

своей «половинки». Гоголевского текста почти нет, а есть действие, похожее на гоголевский сюжет, где смешивается реальное с ирреальным и периодически произносится слово: «Одруженя» («Женитьба»)! Здесь режиссер носит только маску Исполнителя, а на самом деле речь идет о создании нового авторского произведения, которое может быть удачным или неудачным – это уже другой вопрос.

Второй вид творчества должен быть отнесен к концептуальной разновидности. Но тогда надо признать, что существует и еще, по крайней мере, два его вида: структурный и субстратный. Если физик или химик пытается открыть закон в рамках уже существующей теории без привлечения дополнительного эмпирического материала, то он ищет новое объяснение, новую структуру для уже известных фактов. Его работу надо определять как структурное творчество. Когда же, например, П. Ланжевен интерпретирует исчисление высказываний на новой предметной области – на работе релейно-контактных схем, то такое творчество носит субстратный характер. Точно также поступает и художник, который, работая в рамках уже существующего стиля, сосредотачивается на поисках нового (неожиданного) материала для своей картины или скульптуры.

Не всякий вид деятельности дает возможность использовать все виды творчества. Кого же из перечня творцов следует признать наиболее творческими людьми? Бесспорно, самым творческим должен быть признан тот, кто создает совершенно новое произведение и по концепту, и по структуре, и по материалу, т.е. «абсолютный» творец. Однако...а кто творит абсолютно с «чистого листа» или «из ничего»? Аристотель, признанный гений человечества, придумал идею силлогистики, описал фигуры ряда силлогизмов, но самих суждений не придумал. Последние подвергались анализу и до Аристотеля, хотя и не столь успешно. По-видимому, его гениальная работа все же осталась в рамках концептуального творчества. Л. Заменгоф, создатель эсперанто, при разработке этого, не существовавшего ранее, искусственного языка использовал словарные формы и грамматику других языков. В процессе процедуры генерализации даже и речи не было о создании чего-то совершенно небывалого. Напротив, все усилия сосредоточивались на поиске инвариантной составляющей. И так каждый раз – творцы стоят на плечах других творцов.

Что касается остальных видов творческой работы, то, пожалуй, можно сказать, что, (по крайней мере, в рамках ценностных ориентаций культур западного образца, принявших идею эволюции) больше всего заслужили почестей творцы, которые работали со смыслами – те, кто был в состоянии придумать новый концепт, переосмыслить и понять свой предмет так, как никто ранее его не понимал. Это значит, что к «творческим

работникам» первого эшелона должны быть отнесены те, кто работает в русле концептуальных видов. При этом – это наиболее почитаемое культурным сообществом творчество. К последнему типу может быть отнесен Ученый, предложивший новые принципы (концепты) построения модели мироздания, из которых вытекают неизвестные ранее законы (структура), объясняющие реальность и позволяющие делать предсказания (Галилей, Ньютон, Эйнштейн, Бор). Но это может быть и Художник или Писатель, провозгласивший новые цели общения с публикой, из чего вытекает новый стиль самого письма.

На первый взгляд данная классификация может показаться слишком бедной. Но разве не в русле именно этой классификации ведет свое рассуждение известный писатель и оригинальный философ Джон Фаулз? «...В современном искусстве, – пишет он, – ...ведутся отчаянные поиски уникального стиля. Гений в состоянии удовлетворить обоим требованиям, т.е. создать неповторимую форму, насыщенную блестящим содержанием (заметим, Фаулз не говорит «неповторимым содержанием», оно лишь становится «блестящим», – конечно же, благодаря концепту, которым обусловлен выбор формы); однако многие менее талантливые современные художники стали жертвами собственных “фирменных знаков”. Этим и объясняется... изобилие стилей и новых приемов в технике, а также слишком типичное сочетание экзотичности подачи с банальностью темы».

Серебро Михайло Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ПОСТНЕКЛАСИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Юриспруденція як і будь-яка інша відносно відособлена наукова сфера, беззаперечно, є частиною загальнонаукового світового дискурсу. Акцент на такій включеності пов'язаний із потребою рефлексії над проблематикою тенденційних змін у науці як такій, що опосередкована особливостями логіки розвитку наукового знання. Сьогодні одним із найпоширеніших поглядів на структурування етапів такого розвитку є виділення певних типів раціональності, які послідовно змінюють один одного. Основи такого типологічного розуміння були закладені у роботах А. Бергсона, М. Вебера, Э. Гуссерля, Ж Деріди, Ж. Ліотара, М. Фуко, М. Хайдеггера,

К. Ясперса та ін. У систематизованому вигляді на пострадянському просторі ці ідеї постали в роботах академіка В. С. Стьопіна, саме він чітко окреслив три типи раціональності: класичний, некласичний та постнекласичний.

Загалом, тип наукової раціональності можна визначити як відносно відокремлене розуміння науковим товариством співвідношення між мисленням та буттям, що відрізняється за якісними характеристиками об'єкта пізнання (проста система, складна система, самоорганізована система), різними ціннісно-цільовими структурами суб'єкта пізнання та особливостями методологічної бази. Відмінними характеристиками типів раціональності є також цілісна єдність норм, ідеалів наукового пізнання та стереотипів інтелектуальної діяльності, що є визначальними для кожного з них.

З одного боку, вищезазначені типи раціональності, дійсно, покликані описати певну послідовність у зміні основних характеристик наукового пізнання, та з іншого – передбачають певне акумулювання всіх попередніх досягнень. Мова йде про те, що становлення нового типу не призводить до повного руйнування установок та ідеалів попереднього, насправді між ними весь час зберігається синхронний зв'язок і наступництво.

Якщо приблизно описувати хронологію таких перетворень, то варто зазначити, що класичний тип може характеризувати період від Античних часів і до Середньовіччя; некласичний окреслює період до Нового часу, постнекласичний – Новітнього часу. Останній тип характерний сучасності з другої половини XX ст. і до сьогодення. Постнекласика в інших інтерпретаціях періодизації суспільного розвитку та всезагальної історії характерна добі постмодерну та постіндустріальному суспільству. Варто ще раз звернути увагу на умовність такого співвідношення загальноісторичної хронології та ретроспективи динаміки типів раціональності, лінійність тут є не найкращою моделлю розуміння цього процесу.

Основними відмінними рисами постнекласичного типу раціональності є перехід до дослідження складних систем, що здатні до самостійного розвитку. Взаємодія та вплив на такі системи припиняє бути тільки зовнішньою і включається у систему в якості її компонента, такі системи все більше отримують характеристику «людиномірності». В.С. Стьопін звертає увагу на те, що осмислення та оцінка спектру сценаріїв систем, що саморозвиваються починає включати також етичні компоненти в процедуру описання та прогнозування, в поле такої нової рефлексії включається проблематика соціокультурної детермінації наукової діяльності, вона починає розглядатися як занурена в соціальний контекст [2, с. 58].

Зміна суб'єкт-об'єктних відношень у постнекласиці ставить перед науковим товариством й питання формування релевантного

інструментарію пізнання, з полірівневою структурою, наприклад, концептуального (категорії, принципи, підходи тощо) та інструментального (поняття, методи, методики тощо) рівнів.

Загальнометодологічні тенденції постнекласики, безапелятивно, знаходять своє відображення і в юриспруденції. Так, з цього приводу Ю.М. Оборотов зазначає, що у цілому йде процес затвердження нової парадигми методології юриспруденції як стійкої дослідної бази, забезпеченої філософськими, загальнотеоретичними та галузевими досягненнями [1, с. 34].

Якщо екстраполювати відмічені особливості сучасного типу раціональності на нашу галузеву проблематику, то, в першу чергу, помітним є зміна погляду на саму об'єктно-предметну сферу юридичної науки. Держава і права постають не просто складними системами, а й такими, що містять елементи самоорганізованості та самокерованості. Все більше констатується потреба звернення уваги не тільки до закономірностей державно-правового життя, а й до випадковостей. Актуалізуються питання впливу випадкових, непередбачуваних факторів на право та державу, така зверненість до синергетичної проблематики дає можливість відійти від моделей лінійного та виключно прогресивістського поглядів на динаміку державно-правової матерії. Право та держава вже не розглядаються виключно як творіння людини, все більше уваги звертається на еволюційну, природну потребу їх виникнення та розвитку; мова йде про те, що не тільки людина творить право та державу, але й право і держава творять сучасну людину. Все більше проявляється діалогічність в культурній площині, заперечується концепт «правильності» у розвитку різних правових систем, що сприяє закріпленню принципу толерантності та формує ідеали акультурації через запозичення позитивного правового досвіду та становлення ідеї загальнолюдських цінностей правового розвитку. Знаходять свого відображення ідеї ціннісного виміру юридичних явищ [2].

Міждисциплінарність стає маркером прогресивних досліджень, саме вона стає запорукою максимально цілісного пізнання держави і права із залученням досягнень суміжних сфер знань. Характерною рисою стає методологічний плюралізм, все більшого значення відіграє концептуальний рівень методології, який до всього збагачується ще й новими підходами: аксіологічним, антропологічним, комунікативним, синергетичним та ін.

Постнекласика для юриспруденції тільки відкривається, є глибоке переконання, що її методологічний інструментарій у відносно короткостроковій перспективі проявить свій високоевристичний потенціал та відкриє абсолютно нові грані відомих нам явищ: держави і права.

Список використаної літератури:

1. Оборотов Ю. М. Аспекти розгортання методології юриспруденції / Ю. М. Оборотов. // Право України. – 2014. – № 1. – С. 34.
2. Серебро М.В. Цінності в юридичній аксіології / М.В. Серебро // Актуальні проблеми держави і права. – 2015. – № 75. – С. 76–83.
3. Степин В. С. Наука и философия / В. С. Степин. // Вопросы философии. – 2010. – № 8. – С. 58–75.

Тіщенко Юлія Валеріївна

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА ДУМКА В ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ МІФІВ

Правова міфотворчість, яка здійснюється у сучасній юриспруденції, є проблемою не лише юридичної науки, але й правової думки. Міфи правової думки наділені специфічною загальною спрямованістю, змістом, а й за функціями. Міфи юридичної науки є сенс вважати супутніми елементами правового мислення, від яких наука повинна позбавлятися, позаяк вони несуть у собі нераціональність. Для міфів правової думки характерна інша функціональна спрямованість.

Поняття правової думки є ширшим за своїм змістом і охоплює не тільки наукове, а й повсякденну, індивідуальну і суспільну правосвідомість. Міфи правової думки не є свідченням кризи науки, оскільки їх функція полягає не у виявленні закономірностей та поясненні правової реальності, а у визначенні та подальшій апологізації стратегічних напрямів розвитку держави та права. Міфотворча функція правової думки полягає у створенні та впровадженні у суспільну правосвідомість певної правової ідеології, зокрема, уявлень про належний розвиток правової системи. Інакше кажучи, функцією правової думки є формування та інституціоналізація правового міфу. При цьому не обов'язково, щоб інституціоналізувалася істина, це може бути і хибне твердження, і взагалі положення, яке не підлягає верифікації. Критерієм у такому разі виступає соціальна доцільність формування тієї чи іншої правової та/або державної ідеї.

Міфологізація правосвідомості нації, що формується, є супутником змін, які відбуваються сьогодні в Україні. У зв'язку з цим доцільно звернутися до міфу, положення якого пограничне: він є одночасно і міфом юридичної науки, і міфом масової правосвідо-

мості. Ідеться про міф про витоки українського конституціоналізму. Багато вчених-істориків і юристів першою в світі конституцією вважають так звану Конституцію Пилипа Орлика [2, с. 4; 4, с. 224], хоча більшість дослідників відносять цей документ до пам'яток політико-правової думки [1; 3]. Але в масовій правосвідомості утвердилася перша думка, оскільки вона дозволяє відчувати причетність і до великого минулого, відмінного від історії імперій, до складу яких входила Україна, легітимізує європейський вибір України і дозволяє емоційно зв'язати сучасних українців з козачою епохою.

Міф козацтва є похідним від фундаментального міфу про волелюбність як визначальну характеристику українського народу. У сакральному просторі ідеального, яким є державний гімн, свобода постає як цінність вищого порядку – вище людського життя.

Свободолюбству як правовому міфу українства довгий час протиставлявся міф євразійства, що переживає відродження в умовах зміни геополітичної обстановки в Східній Європі і світі загалом.

Найбільш поширеним і найбільш суперечливим є міф демократії. Демократія багатолика: цей термін охоплює ідею, практику її реалізації, тип державного режиму, принцип механізму держави і принцип права.

Нормативне поняття демократії має як сильну, так і слабку сторони. Його сила як міфу полягає в привабливості цінностей, які містяться в цьому понятті, здатності спонукати багатьох людей до практичних дій для досягнення демократичного ідеалу. Слабкість же такого визначення демократії – у відриві від дійсності, її ідеалізації. Реальна демократія ніде і ніколи не була владою народу, яка означала б недержавне, суспільне самоврядування. З моменту виникнення цього поняття демократія пов'язана з державою, а, отже, і з примусом, і в кращому випадку є владою більшості над меншинами, а найчастіше формою правління добре організованої привілейованої меншини, більшою чи меншою мірою підконтрольної народу. Реальна демократія багато в чому далека і від демократичних цінностей: свободи, рівності, справедливості та ін.

Значення і сенс демократії, перетворення демократизму в принцип права, звеличування демократії як найкращого і бездоганного режиму в державі, а також його реалізація у сучасному суспільстві є міфологізованими. Правова думка, нерідко разом з юридичною наукою можуть продукувати і підтримувати правові міфи. На противагу науці, для правової думки міфотворчість є нормальним станом і може бути продуктивним для розвитку суспільства. Так, ідеї правової держави, верховенства Конституції, демократії, самоорганізації населення,

що набули форми міфу, здатні інтегрувати суспільство і націлювати його на досягнення політико-правових ідеалів.

Проблематика формування правових міфів, їх трансформації в політичні та інші міфи пов'язана, передовсім, з тим, що правовий міф спрямовує мислення на певні ідеали і категорії, утворює певну сакралізовану форму суспільного життя. У зв'язку з цим функціональне призначення правової міфотворчості полягає не в тому, щоб приховати або деформувати у свідомості людей ті чи інші аспекти правової реальності, а в тому, щоб сприяти формуванню того образу бажаного права, який більшою мірою відповідає інтересам розвитку держави та правової системи. Йдеться про те, що кожна міфологема різновіддалена від правової реальності: те, що для одного суспільства може бути правовим міфом, для іншого є реальністю.

Правовий міф тільки в тому випадку буде «працюючим», коли він відповідає уявленням суспільства про бажане право і бажану державу. Правовий міф завжди виконує певне «соціальне замовлення», а правова міфотворчість є функцією цього феномена: створені міфологеми можуть мати як прогресивний (права людини, демократія, верховенство права), так і регресивний характер (наприклад, відмова від прав людини на користь колективізму, легітимація обмеження свобод тощо).

Актуалізація міфотворчості, таким чином, завжди пов'язана з переломними моментами життя суспільства та становлення його національної самосвідомості. У цьому сенсі формування таких міфологем може стати основою для подальшої інституціоналізації громадянського суспільства в Україні.

Міфологеми юриспруденції, поєднуючи міфологеми юридичної науки та міфологеми правової думки є результатом міфотворчості, функціональне призначення якої полягає у творенні символічних форм, буття яких не обмежується позитивним правом чи правосвідомістю, але й знаходять вираження в актах правової поведінки, колективній вірі в ту чи іншу особливу рису народу, правовій ментальності та правовій культурі. Без правової міфологізації унеможливлюється становлення національної самосвідомості, ідейного оформлення правової культури, правового самовизначення народу та його наближення до тих міфічних конструктів, які утворюють стратегію правового розвитку.

Список використаної літератури:

1. Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття : моногр. / О. В. Кресін. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 468 с.

2. Козюбра М. І. Ніде немає взірцевої конституції / М. І. Козюбра // Закон і бізнес. – 2008. – 19-25 квіт. (№ 16). – С. 4.
3. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX сторіччя) / О. І. Салтовський. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 396 с.
4. Смолій В. А. Українська державна ідея XVII-XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К. : Альтернативи, 1997. – 367 с.

Бальжик Ірена Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ДУХОВНІСТЬ У ПРАВІ

Духовне в праві не менш реально, ніж духовне в релігії і моралі, воно присутнє в естетичних, філософських та інших громадських формах. Духовне в праві відображає історично визначений правовий лад, правопорядок конкретного типу суспільства і способу життя соціальних суб'єктів. У правовому ладі в тій чи іншій пропорції поєднуються системність і хаотичність, неорганізованість, порядок і безладдя.

Духовність за самою своєю суттю протистоїть хаосу: вона спрямована на його перетворення в впорядковану систему за допомогою норм, правил, цінностей і оцінок, організації здійснення дій, комунікацій, соціально-культурних інститутів, структур і т. п. [1, с. 40-46].

Традиційно поняття духовності зв'язується виключно з релігійним світоглядом; християни тлумачать дане поняття як виконання конкретних євангельських заповідей, сходження до богоподобності. Коли ж говорять про моральну сфері життєдіяльності суспільства, то поняття «духовність» замінюють на «моральність»; в правовій же еквівалентним стає «законність», «правопорядок», «високий рівень правосвідомості, правової культури» [2].

У психології під «духовністю» прийнято розуміти вищий рівень розвитку і саморегуляції зрілої особистості, на якому основними мотиваційно-смисловими регуляторами її життєдіяльності стають вищі людські цінності [3].

Таким чином, «духовність» слід розглядати не тільки в контексті відносин «людина-Бог», а й як категорію морально-етичну.

Духовність виступає як найбільш послідовне і цілеспрямоване вираз гуманістичної природи людини і суспільства, як найважливіший фактор соціального прогресу.

Право і релігія є форми повинності: нормативне і ідеальне. І. А. Ільїн зазначав, що «право є необхідна форма духовного буття людини, а релігійне буття є буття духовне, тому поза правом не може бути і релігії» [4, с. 479].

У період аномії взаємодія права і релігії набуває особливого значення, бо якщо право регламентує зовнішню поведінку, то релігія здатна формувати мотиви; ще Горацій журився про те, що немає ніякої користі від законів в країні, де немає моральності. Залишається тільки з цим погодитися і шукати засоби «реанімації» поваги до права [2].

І. А. Ільїн, кажучи про кризу позитивного права, акцентував увагу на тому, що саме правосвідомість, яке втрачає свої релігійні коріння, виявляється нездатним підтримувати культуру і сформованої порядок в державі, більш того, він нагадує нам, що «порятунок і оновлення світового правосвідомості та правопорядку прийшло в той час від християнства» [5, с. 265-267].

Право, так само як і релігія, змістом своїм відображає не просто належні моделі поведінки, а й ті цінності, які має суспільство охороняти, таким чином, духовність в праві і духовність в релігії відображається в соціальній дисципліни. В епоху «знецінення» право втрачає свою аксіологічність, але не варто забувати, що «... право, абсолютно відірване від етичних і релігійних цінностей, є початком швидше шкідливим для суспільного життя, ніж корисним і потрібним» [6, с. 208].

Визнання і прийняття особистістю цінностей безпосередньо пов'язана із здатністю ідентифікації себе як члена культурного співтовариства, визначеної традиційного середовища. Зв'язок правової культури з духовністю найбезпосередніший.

Розуміння власних прав і повагу прав інших безпосередньо залежить від культурного і духовного розвитку людини. Природні права людини, такі, як право на життя, особисту недоторканність, свободу світогляду і віросповідання, напряму перетинаються із заповідями Божими «не вбивай», «не вкради» і т. д.

Правова культура, заснована на духовності, допомагає формуванню моральної та моральної стійкості особистості і соціуму, закріплюючи в свідомості і поведінці людей принципи людського існування, наприклад, толерантності, тобто терпимості до поглядів, світогляду, культури інших народів.

У зв'язку з цим особливо важливим є духовно-моральне виховання особистості, яке є основою формування в подальшому її правової культури, що виражає не тільки знання і розуміння власних прав, а й закріплення їх у якості догм персонального поведінки на основі дотримання законів позитивного права, яке в демократично розвиненому суспільстві формується на базі природних прав людини.

Таким чином, духовність безпосередньо пов'язана з суспільними цінностями, і являє собою найвищу ступінь залучення до загальнолюдських цінностей, які зафіксовані як в релігійних нормах, так і в правових. Саме в аксіологічному напрямку і має відбуватися взаємодія права і релігії, адже і праву властива виховна функція, а тому, коли амплітуда між правовим і релігійним велика, то це неминуче веде до соціальних конфліктів, а криза духовності до деградації особистості, до правового нігілізму, низькому рівню правової культури, що тягне згубні наслідки і для суспільства, держави в цілому [7].

Список використаної літератури:

1. Богачов С.В. Особливості процесу формування правової культури в Україні / С. В. Богачов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 2(53). – С. 40-46.
2. Співак В. М. Політико-правовий та соціокультурний вимір глобалізації: монографія / В. М. Співак. – Київ : Логос, 2011. – 416 с.
3. Філософський енциклопедичний словник [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://slovopedia.org.ua/104/53396/1083447.html.
4. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве / И. А. Ильин. – Москва, 2006. 510 с.
5. Ильин И. А. Путь духовного обновления / И. А. Ильин. – Москва, 2003. – 365 с.
6. Алексеев Н. Н. Основы философии права / Н. Н. Алексеев. – Санкт-Петербург, 1999. – 256 с.
7. Посашкова А. Л. Духовность как основа взаимодействия права и религии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.elcom.ru/~human/2008ns/78pal.htm.

Кравченко Сергій Петрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В АСПЕКТІ КОРДИНАТИВНОГО БІЛІНГВІЗМУ

Характер та механізм співвідношення мови та суспільства є традиційним об’єктом *соціолінгвістики*. Однак, роль держави у цьому процесі залишається поза межами фундаментальних наукових досліджень, незважаючи на необхідність аналізу питань мовної політики в спектрі однієї з форм суспільного впливу на мову, а держави як безпосереднього учасника цього процесу. Відношення держави до мови визначається державною ідеології-

єю, яка є домінуючою складовою надбудови будь-якої суспільно-економічної формації.

У складі населення України спостерігається перевага двох етносів – українців (77,8%) та росіян (17,3%). Але в цілому в Україні зафіксовано представників більш як 130 етносів, що дає підстави, безумовно, називати Україну поліетнічною державою. У сучасних поліетнічних державах світу мови наповнені різним комунікативним змістом та обумовлюють відповідний характер відносин представників етнічних груп. Соціальні протиріччя у суспільстві стимулюють потенціал мовної системи, породжуючи нові можливості мовних реалізацій, які не завжди відповідають певним нормативним рекомендаціям. Однак, держава, яка регулює багаторівневий процес взаємодії суспільства і мови, повинна спиратися у своїй діяльності щодо мовної політики, на принцип *функціональної доцільності.*

Середина минулого століття характеризувалася відсутністю єдиного інформаційного простору при наявності *комунікативного прагматизму*, як визначального фактора зовнішньої взаємодії, і який характеризується активним використанням у всіх сферах діяльності соціуму мов основних етнічних груп. Таким чином, в Україні об'єктивно існує *білінгвізм* як специфічний стан суспільного життя, при якому спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави. Джерелом білінгвізму, як правило, виступає етнічна неоднорідність самого суспільства, наприклад, існування в одній державі двох етносів, що користуються різними мовами. Через те, що в сучасному світі практично немає етнічно „чистих" держав, білінгвізм як явище отримав велике поширення. Саме усвідомлення значення білінгвізму як одного з головних важелів державної політики, потужної зброї у інформаційно-технологічному просторі, дає нам можливість зробити висновок, що *мова – це влада*, певний засіб досягнення будь-якої мети, яку визначає для себе суспільство або держава. Цей засіб, на відміну від інших, не потребує особливих матеріальних витрат, мова сама надає у розпорядження соціуму в цілому та держави зокрема необмежені ресурси та можливості.

Сьогодні двомовне навчання визнано багатьма вченими Європи однією з можливостей найбільш ефективного опанування іноземними мовами і водночас є суттєвою складовою полікультурної освіти. Значний вплив на розвиток двомовної освіти в Європі здійснює політика Європейського Союзу – відмова від пріоритету якоїсь із мов та орієнтація на рівноправне використання мов-партнерів.

Ідеологія формує базові принципи мовної політики держави, реалізація якої має безпосереднє відношення до кожного

представника мовного колективу та до формування мовної свідомості суспільства в цілому.

Таким чином, мова стає засобом, за допомогою якого держава здійснює вплив на суспільство. Однак, мова надає рівне право користуватися безмежними можливостями своєї системи всім без винятку носіям, оскільки для мови не існує ніякої соціальної ієрархії всередині мовного колективу. Така позиція надає змогу вважати державу певною персоніфікованою частиною мовного колективу, яка відрізняється від інших носіїв мови наявністю владних повноважень, які спрямовані як на соціум, так і на мову. І саме тут постає питання щодо мовних прав.

Одним із найбільш видатних захисників мовних прав є Тове Скутнабб-Кангас. Відповідно тезису, який був ним висунутий та отримав широке визнання, Всесвітня декларація мовних прав людини повинна гарантувати кожному індивідууму самоідентифікацію на основі рідної мови та повагу зі сторони третіх осіб. Це передбачає, що кожна людина має можливість отримати освіту на рідній мові та може використовувати її офіційно, тобто у своїй трудовій діяльності та у своїх відносинах з державними установами. Крім того, повинно бути гарантовано, що ніякі зміни, пов'язані з рідною мовою, не будуть примусовими [1, с. 37].

Процес становлення будь-якої *національної мови* обумовлений зовнішніми та внутрішніми факторами. До зовнішніх ми відносимо ті феномени, які формують безпосередньо етнос: соціальні, політичні, культурні, демографічні та ін.. В свою чергу, внутрішній механізм мовного розвитку визначається *функціональним потенціалом* мовної системи, її співвідношенням з нормою та мовною діяльністю суспільства. Провідну роль у дії цього механізму відіграє *функціональна доцільність*, яка має саморегулятивну основу.

Уніфікація мовного коду є вагомим державним важелем, за допомогою якого держава маніпулює суспільною свідомістю, реалізуючи ті чи інші ідеологічні постулати. Ось чому мовна норма поряд з іншими соціальними нормами суспільства визначає поведінку людини в цілому та мовну поведінку зокрема. Таким чином, мова являє собою не тільки функціональну систему, але і нормативну реалізацію. І саме нормалізація національної мови, доведення її звукової та письмової форм до єдиного стандарту, який підлягає загальній, безумовній реалізації – це і є та формула влади, до якої прагне будь-яка держава.

На наш погляд, однією з найбільших помилок мовної політики колишніх національних республік СРСР була спроба досягнення *мовної гомогенності*. Безумовно, що такий хід подій був визначений зміною соціально-економічної та політичної парадигм. Різкий перехід від національної залежності до національної свободи характеризувався такою ж потужною тенденцією до

мовної однорідності, як і процес формування єдиної літературної мови, який супроводжував розвиток соціуму від однієї стадії – народності, до іншої – нації.

Мовна ситуація на пострадянському просторі ще довгий час буде мати білінгвістичний зміст, і це є об'єктивним фактом. Прагнення до мовної гомогенності в Україні можна зрозуміти, але політично коректними та далекоглядними такого роду зусилля вряд чи можливо назвати. Штучне протистояння двох слов'янських мов на території нашої держави продовжується вже більше двох десятиліть, однак не має будь-яких перспектив рішення. І дії держави, які спрямовані на відмову у праві на існування поряд з українською мовою як державною, російської мови та мов етнічних меншин, при умові, що більша частина населення є *кординативними білінгвами,* (тобто однаково ефективно використовують дві мовні системи, які існують у свідомості білінгва паралельно та не змішуються при мовній комунікації), носять характер аномалії.

Таким чином, якщо говорити про співвідношення мови і держави, слід як головний принцип визначати *функціональну доцільність* – як єдиний критерій за допомогою якого можливе державне регулювання відносин соціуму та мови.

Право на мову – це право всіх [2, с. 108]. Українська мова та мови етнічних груп, на яких розмовляють в Україні, складають частину національної культурної спадщини, і кожна людина володіє правом на культурну автономію. Такого роду автономія, яка здійснюється індивідуально або колективно, дозволяє використовувати та культивувати вільно обрану мову постійно або у певних випадках. Культурна автономія індивідуумів та груп є ще одним виразом свободи, яка може існувати тільки у конституційній державі.

Список використаної літератури:

1. Skutnabb-Kangas Tove. The Scope of Linguistic Human right / Phillipson Robert. Right to Language Equity, Power, and Education. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates. – 2000. – P. 55 ff.
2. Валадес Диего. Язык права и право языка / Диего Валадес. – М.: Идея-Пресс. – 2008. – С. 160.

Антошина Ірина Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

У XXI ст. знання та інформація стають найважливішим та найпотужнішим ресурсом влади, визначальним фактором розвитку економічної, творчої, наукової сфери людської діяльності.

Сьогодні, існування державної влади неможливо без використання інформаційних технологій наочно демонструє нам глобальне зростання інформаційного обміну, значимості інформації в суспільстві. Таким чином, інформація виступає першоосновою світу: «У суспільстві циркулює велика кількість інформації, яка заволоділа свідомістю, поведінкою людей; вона скрізь і всюди, всередині нас, між нами та навколо нас» [1, с. 14].

Інформація є стратегічним ресурсом індивіда та суспільства, визначає рівень розвитку держави, її економічний і культурний потенціал.

В умовах сучасної України, інформація стає формою життя та методом існування людини, її основним призначенням є задоволення потреб людини, суспільства і держави. Формою буття інформації є постійна її циркуляція в соціальному середовищі, вона задовольняє потреби людей у спілкуванні та взаємодії, формує інформаційний простір, розглядаються як її стратегічний ресурс і складає фундаментальну залежність життєдіяльності особистості, суспільства і держави від якості цього стратегічного ресурсу [2, с. 30].

Вільний доступ людини до інформації; високий рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; наявність розвиненої інформаційної-інфраструктури суспільства та інші умови створюють те суспільство, яке можна назвати інформаційним.

Інформаційне суспільство – це новий етап розвитку людства, в якому будь-яка людина за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій може отримувати, переробляти та розповсюджувати інформацію, а держава повинна забезпечувати якісний рівень інформатизації усіх галузей [3, с. 90].

Побудова правової держави, розвиток громадянського суспільства, політичний плюралізм, пов'язані з інформацією, необхідність задоволення якої і обумовлює особливу роль ЗМІ у житті сучасного суспільства.

Під впливом інформаційних технологій змінюються політико-правові інститути, політичні відносини, форми політичного та

інформаційного впливу на суспільство та суспільну свідомість. Так, зауважимо, що своє «місце під сонцем» впевнено займає влада інформації.

Всеосяжна інформатизація суспільства, широке впровадження нових інформаційних технологій (телебачення, комп'ютерних мереж, аудіо- та відеосистем, інтернет-телебачення, соціальних мереж) актуалізували дискусії про інформаційну владу.

Так, під інформаційною владою розумітимемо здатність власників інформації шляхом отримання, селекції, тлумачення, компонування та розповсюдження інформації впливати на формування суспільної свідомості, спонукати суб'єктів політики та економіки до дій у заданому напрямі. Інформаційна влада може реалізовуватися через спеціалізовані засоби передавання інформації, які забезпечують єдність волі, цілісність і цілеспрямованість дій великої кількості людей. Ці засоби (мас-медіа), масової комунікації є спеціалізованими установами для відкритого, публічного передавання будь-якої інформації будь-яким особам за допомогою спеціального технічного інструментарію. До них належать друкована, аудіовізуальна, електронна преса, масові довідники, кіно-, відео-, аудіоносії інформації, супутникові, кабельні, комп'ютерні мережі – усе, що може нагромаджувати й передавати важливу для суспільного життя інформацію [4].

Суть інформаційної влади зводиться до того, що створюється ідея, яка поширюється за допомогою засобів масової інформації та міжособистісного спілкування. Коли люди починають адекватно сприймати інформацію, яка надходить, то ця інформація починає формувати алгоритм їх поведінки.

Тобто, можна сказати, що сутність інформаційної влади полягає у корекції мислення або впровадженні нових смислів в старі ідеї і їх популяризація. Механізмом впливу є подача інформації та створення порядку денного відповідно до бачення медіа груп або окремих персон, посилюючи їх власне положення. Сьогодні, ЗМІ постають одним з основних творців суспільної свідомості, є безпосереднім творцем формування погляду активного громадянина.

У теперішній час, ЗМІ не тільки збирають і поширюють інформацію, але і становляться самі виробником, контролером і володарем інформації . Для цього ЗМІ мають могутні кадри, формують інформацію за своїми правилами, надають інформації вигляд, який відповідає їх інтересам [5, с. 594].

Однак, необхідним є зауваження саме того факту, що ЗМІ, як би їх не відносили до четвертої гілки влади, по справжньому не були і не є владою, яку ми сприймаємо в її класичному визначенні. Так, влада – це можливість і здатність нав'язати свою волю, впливати на діяльність і поведінку інших людей, навіть всупереч їх опору. Якщо зазирнути у сутність самої влади, вона несе в собі підкорення одного суб'єкта іншому або одних

суб'єктів іншим суб'єктам. Так, якщо ми звернемося до законодавчої, виконавчої, судової гілок влади, то вони можуть використовувати як засоби примусу, так і засоби заохочення до виконання владних вимог. Що стосується безпосередньо інформаційної влади, саме в даному випадку, то вони не мають встановленого законного права насильно примушувати до вчинення будь-якої дії. Інформаційна влада володіє лише переконливістю, привабливістю, щирістю та актуальністю аргументації, яка, в свою чергу, привертає на їх бік широкі маси прихильників та послідовників.

Можна зробити висновок, що інформаційна влада діє силою авторитету. У сучасному світі у інформаційної влади немає інших засобів впливу, крім комунікативних. Однак, можна констатувати факт, що сьогодні, саме сила авторитету, згідно якої діє ЗМІ є неймовірно потужною та достатньо поширює свій вплив на широкі маси. ЗМІ є інструмент, який широко впливає на настрої, думки, а в результаті і на дії та формує подальшу поведінку особистості та суспільства в цілому.

В сучасній Україні інформаційне суспільство створює інформаційний простір, який являє собою соціальне середовище, у якому здійснюється виробництво, збирання, зберігання, поширення і використання інформації.

Однією з проблем функціонування інформаційної влади є не сформованість єдиного українського інформаційного простору. Інформаційний простір, де панує інформація, на наш погляд, не має чітко встановлених кордонів, що, в свою чергу, робить інформацію та її вплив на широкі маси населення необмеженим. І тут постає одне досить вагоме питання, стосовно обмеження інформаційної влади, тобто ці межи повинні бути безпосередньо передбачені Конституцією України. Так, можна наполягати на тому, щоб інформаційна влада, яка має місце та глобальний вплив на населення в Україні і за її межами, все ж таки повинна мати своє конституційне оформлення.

В останнє десятиріччя спостерігається стрімке зростання політичного впливу інформаційної влади, її значення, роль та місце навряд чи можна переоцінити. Сьогодні ми можемо спостерігати певне маніпулювання суспільною думкою громадськості та формування передумов для унеможливлення вироблення самостійного бачення та формування власної думки щодо тих чи інших подій та образів людей.

Невід'ємною ознакою сучасної України є забезпечення свободи слова, свободи інформаційної сфери, право на висловлення думки і позиції громадянина, право на отримання й поширення інформації без перешкод. Свобода слова є основою, на якому будується подальше існування нашої держави та виступає однією з найістотніших демократичних норм конституційного ладу. Тому, якщо ми говоримо про справжню свободу, то вона повинна

починатися з відповідального та поважного ставлення саме до цього слова, пов'язаного з інформаційною владою.

Список використаної літератури:

1. Юзвишин И. И. Информациология / И. И. Юзвишин. – М. : Информациология, 1996. – 220 с.
2. Ярох А. І. Інформаційний простір та засоби масової інформації: концептуальна модель / А. І. Ярох. – Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2011. – № 968. Сер.: Соціальні комунікації. – Вип. 3. – С. 30-34
3. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти [Текст] / І. В. Арістова ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків: Ун-т внутрішніх справ, 2000. – 386 с.
4. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина: [Монографія]. – К.: МАУП, 2003. – 424 с. : http://politics.ellib.org.ua/pages-3665.html
5. Зиновьев А. А. На пути к сверхобществ // А. А. Зиновьев. – М.: ЗАО Изд-во Центрополиграф, 2000. – 648 с.

Мельничук Ольга Степанівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ МІСЬКОГО ПРАВА

Проблематика нормативної визначеності сучасного міського права пов'язана з кількома обставинами. По-перше, як показує світова практика, перспективи створення нормативних систем на локальному рівні, мають лише ті міста, які мають спеціальний статус, або міста, які мають високий рівень самоорганізації. По-друге, сучасне міське право не має системи інституцій, які б застосовували винятково міське право, оскільки, наприклад, судова система держав є єдиною. По-третє, з огляду на існування муніципального права, міські правові норми ніби розчиняються у національній правовій системі.

Однак ці три проблеми є вирішуваними з позицій сучасної теорії правової нормативності. Міське право регулює лише ті відносини, що є суспільно значимими для жителів міст, при цьому вони мають певний територіальний рівень, в межах якого формується специфіка цих відносин як міських і за рамками якого не діють ті правові, соціальні, економічні та інші чинники, що визначають цю специфіку. По-перше, ці відносини мають локально-територіальний характер. По-друге, вони є комплексними за природою, оскільки пов'язані з реалізацією завдань і

функцій міського управління та самоврядування. По-третє, одним із суб'єктів цих правовідносин є населення міста, представлене органами міського самоврядування або державними органами (міська рада, її виконком тощо). І, по-четверте, що найбільш важливо, прискорюється глобальний процес урбанізації, який не може і не повинен бути стихійним явищем, наслідки якого будуть некерованими і все більш антагоністичними до соціуму. Гостро назріла необхідність усвідомленого правового регулювання міського середовища та життєдіяльності як комплексного інституту. Сьогодні вже не можна розглядати місто з позиції тієї чи іншої галузі права. Це приводить до розриву органічної і складно влаштованої картини реального життя міста. Це збіднює і спрощує досліджувані процеси і в кінцевому підсумку може призвести до (що нерідко вже трапляється) негативних соціально-економічних наслідків такого правового регулювання.

Міська правова система та національна правова система діють на паритетних засадах, вони взаємодоповнюють одна одну у такий самий спосіб, як інтегративна правова система доповнює національну. Плюралістичність нормативних систем у правовому житті суспільства – це його риса, яку сьогодні неможливо ігнорувати, адже, перебуваючи одночасно у кількох правових системах, людина отримує більше простору для реалізації власної свободи. У цьому сенсі існування міської правової системи на нормативному рівні – це підтвердження думки Г. Кеглера про те, що сучасні нормативні системи є антиесенціалістськими, тобто вони не претендують на універсальність та всеосяжність, а є сегментарними [1, с. 111-117]. Тобто специфіка сучасного міського права виражається у тому, що його нормативна складова має чітко окреслену сферу застосування.

Важливо при цьому, що при характеристиці нормативної складової міського права слід виходити не з позитивістського, а з соціологічного розуміння правової норми. Традиційно під правовою нормою розуміють формальне правило поведінки, яке встановлене або санкціоноване державою [2, с. 112], і такий підхід є доволі поширеним і в сучасній юриспруденції. За великим рахунком, позитивістське розуміння правової норми має кілька методологічних наслідків. По-перше, якщо норма встановлюється державою, то вона є своєрідним наказом (командна теорія Дж. Остіна), і тому ця норма не обов'язково породжує соціальну норму. Тобто правова норма має свою особливу сферу буття, відносно автономну від буття інших соціальних норм. Наприклад, загальновідомо, що для того, щоб звичай став правовим, він має бути визнаний державою, тобто соціальна норма має перетворитися на правову з офіційним наказом слідувати цьому звичаю. Але у зворотньому напрямі ця схема не завжди діє: припис закону вважається нормою вже з моменту

вступу закону в силу, і навіть якщо закон не застосовується судами, норма все одно існує, незважаючи на те, що реально люди не підкорюються їй.

По-друге, формалістичне трактування правової норми породжує парадоксальний висновок: існування права – це одне, а дія права – це зовсім інше. Право є лише взірцем, відповідно до якого має скластися реальний правовий порядок. Тобто формальне право в певному сенсі є нереальним, воно перебуває винятково у сфері належного. Водночас зараз у загальнотеоретичній юриспруденції зазнає справедливої критики теорія, відповідно до якої право виступає винятково сферою належного [3, с. 39-43]. Право є не лише сферою належного, але й сферою сущого, тобто правовий порядок як наявне право є невід'ємною складовою правової реальності.

У зв'язку з цим при характеристиці міського права слід використовувати соціологічне розуміння норми, відповідно до якого нормою є те правило, яке проявляється в реальній поведінці людини. При цьому критерієм відмежування правових норм від інших типів соціальних норм є ступінь їх примусовості та обов'язковості [4, с. 154-155]. Ті норми, які підтримуються найбільш активно та захищаються найбільш жорстко, будуть правовими (подібну схему свого часу пропонував Р. Дворкін [5]).

З цих позицій стає зрозумілим, що норми міського права існують, передовсім, у соціальному просторі як правила типової поведінки городян, що підтримуються силою соціального примусу. Такі правові норми можуть отримувати своє позитивне закріплення в правових актах міського права, але частіше вони перебувають в просторі неофіційного права. Однак тут слід зауважити, що саме поняття неофіційного права, яке запропонував Л. І. Петражицький, не повною мірою відображає специфіку міського нормативно-правового регулювання. Вважаємо, що некоректно ототожнювати поняття «офіційні правила» та «правила, встановлені державою». Міські правові норми можуть бути цілком офіційними, якщо вони знайшли своє відображення в статуті територіальної громади міста, нормативних рішеннях міських рад тощо, але при цьому вони не будуть походити від держави.

З позицій соціологічного позитивізму правову норму іноді визначають як міжперсональний комунікативний акт, що містить у собі припис, передбачає активну чи пасивну поведінку свого адресата та має чітко виражений імперативний чи диспозитивний характер [6, с. 78]. При цьому обов'язковість правової норми виражається в її атрибутивно-імперативній структурі і підтримується у разі необхідності різними формами соціального примусу [7, с. 684].

Наприклад, туристичний та культурний образ міста може суттєво впливати на нормативну складову його існування. Так, центр Львова традиційно вважається одним із найбільш популярних туристичних об'єктів, оскільки саме тут можна відчути дух цього міста та просякти його історією. Використання нормативного регулювання у міському праві Львова націлений на збереження правового образу міста.

Схожий підхід застосовується також в Одесі, де охорона культурної спадщини так само є принциповим напрямом правового розвитку. Одеська міська рада затвердила програму та звітувала щодо втілення ідеї включення центральної історичної частини забудови Одеси до основного списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [8]. Створюються міські правові норми у сфері забезпечення екологічного благополуччя міста [9], соціально-економічного та культурного розвитку [10] тощо.

Таким чином, для міського права розуміння норми з позицій соціологічного позитивізму є принциповим. По суті, сучасна критика існування міського права базується на тому, що воно не отримує свого продовження у вигляді офіційних правил поведінки (тобто встановлених державою) [11, с. 35-37]. Але абсолютно доказовим є те, що нормативна визначеність та специфіка правових норм міського права полягає у тому, що вони є правилами поведінки, які походять безпосередньо від громади міста, виражають специфіку його правового простору та менталітету, демонструють особливості правової культури городян.

Список використаної літератури:

1. Кеглер Г.Г. Этика после постмодернизма / Г.Г. Кеглер ; пер. с англ. Д.Г. Лахути // Вопросы философии. – 2006. – № 3. – С. 111–117.
2. Байтин М.И. Сущность права. Современное нормативное правопонимание на грани двух веков / М.И. Байтин. – Саратов : СГАП, 2001. – С. 112.
3. Оборотов Ю.Н. Уровни постижения правовых ценностей / Ю.Н. Оборотов // Актуальні проблеми філософії права. Правова аксіологія : матеріали Міжнародного «круглого столу» (м. Одеса, 9 грудня 2011 р.). – О. : Фенікс, 2012. – С. 39–43.
4. Заморська Л.І. Правова нормативність та її інституціоналізація в Україні : моногр. / Л.І. Заморська. – О. : Фенікс, 2013. – С. 154-155.
5. Дворкин Р. О правах всерьез / Рональд Дворкин ; пер. с англ. ; ред. Л.Б. Макеева. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2004. – 392 с.
6. Горобець К.В. Ціннісно-нормативні складові правової сфери / К.В. Горобець // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 78.
7. Поляков А.В. Общая теория права. Феноменолого-коммуникативный подход : курс лекций / А.В. Поляков. – 2-е изд., доп. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – С. 684.

8. Про затвердження підсумкового звіту про результати виконання Міської цільової програми включення центральної історичної частини забудови Одеси до основного списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на 2013-2015 роки, затвердженої рішенням Одеської міської ради від 16 квітня 2013 року № 3313-VI : Рішення Одеської міської ради № 769-VII від 30.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://omr.gov.ua/ru/acts/council/85826
9. Про затвердження Програми «Екологічно чистий транспорт одеситам» : Рішення Одеської міської ради № 3760-V від 25.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.odessa.ua/acts/council/18739/
10. Про затвердження Програми соціально-економічного та культурного розвитку м. Одеси на 2018 рік : Рішення Одеської міської ради № 2896-VII від 16.02.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://omr.gov.ua/ru/acts/council/103979/
11. Крестовська Н.М. Правовий вимір незавершеної урбанізації в Україні / Н.М. Крестовська // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф, присвяч. ювіл. акад. С.В. Ківалова : у 2 т. – Т. 2. – О. : Юрид. л-ра, 2014. – С. 35–37.

Скуріхін Сергій Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРО ВЗАЄМОДІЮ ПРАВОВОГО ДОСВІДУ ТА ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Право, як вид соціального регулювання, здійснює безпосередній вплив на процеси соціалізації, орієнтуючи індивідів у багатоаспектній соціальній дійсності. Наявність досвіду в правовій сфері, дозволяє суб'єкту повноцінно вступати в правову комунікацію, правовідносини, орієнтуватися в правовій дійсності. У зв'язку з цим, очевидним стає взаємозв'язок і взаємозалежність між правовим досвідом і правовою соціалізацією. Однак виникає питання, яким є цей взаємозв'язок? Наявність правового досвіду сприяє входженню індивіда в соціально-правове життя або в процесі правової соціалізації формується правовий досвід?

В даний час, соціалізація часто розглядається через категорію «досвід». Наприклад, соціалізація – це «процес засвоєння і подальшого розвитку індивідом соціально-культурного досвіду: трудових навичок, знань, норм, цінностей, традицій, що накопичуються і передаються від покоління до покоління, процес включення індивіда до системи суспільних відносин і формування у нього соціальних якостей» [1, с. 441].

Однією з фундаментальних сторін загальної соціалізації є правовий аспект соціалізації особи. Завдяки правовій соціалізації індивід засвоює правові знання, норми, цінності, які дозволяють йому функціонувати як повноцінному і повноправному члену суспільства. Розрізняють три форми правової соціалізації: 1) за допомогою навчання – полягає в придбанні елементарних правових знань і засвоєнні відповідних норм; 2) шляхом передачі досвіду – відбувається в результаті осмислення власних помилок і подій свого досвіду, а також життєвого досвіду навколишніх людей; 3) «символічна» соціалізація – ґрунтується на власних абстрактних уявленнях людини про право, державу, країну, націю [2, с. 341].

Як ми бачимо соціально-правовий досвід, в тому чи іншому ракурсі, присутній під час розгляду правової соціалізації. Але незважаючи на очевидну значущість використання категорії «правовий досвід» в рамках юриспруденції, вона практично відсутня у юридичній науковій літературі.

У філософії під досвідом розуміється чуттєво-емпіричне відбиття зовнішнього світу [1, с. 343]. Традиційним є розмежування досвіду за рівнями, виходячи з об'єктивістського або суб'єктивістського розгляду. Подібний розділ підходів можна спостерігати і під час вивчення правового досвіду. Так, на думку Г.М. Давлетшиної, правовий досвід являє собою складне ціле, що включає в себе фізичний (об'єктивний), психічний (суб'єктивний) і духовний (культурний) рівні. Перший пласт досвіду реалізується в позитивному праві, другий – виявляється в правових переживаннях, емоціях і взаємодії з іншими суб'єктами права, третій – являє собою правові цінності [3, с. 273]. Розмежування правового досвіду на індивідуальний (особистий, суб'єктивний) і наддіндівідуальний (колективний, соціальний, об'єктивований) знайшло підтримку в ряді наукових досліджень [4, с. 5; 5, с. 9; 6, с. 29].

В.М. Карташов особистий правовий досвід визначає як збережену в довготривалій пам'яті окремої людини систему юридичних «сценаріїв», що відображають соціально-правові ситуації реальної дійсності, а також закріплені знання, навички, вміння, звички і т.п., придбані нею в процесі виховання, освіти і практичної діяльності при таком погляді правовий досвід «формується протягом усього життя конкретної людини в процесі її соціалізації, в результаті комунікації з іншими суб'єктами і самостійного здійснення юридично значущої поведінки. Людина, беручи участь в різних правовідносинах, набуває нових знань, розвиває і відточує юридичні вміння і навички «[4, с. 5]. Основні компоненти, що визначають зміст особистого юридичного досвіду: юридичні знання, навички, звички, вміння, майстерність та ін., також формуються в процесі стихійної або цілеспрямованої правової соціалізації [4, с. 6-10].

Таким чином, при розгляді правової соціалізації особистості як процесу включення індивіда в правове життя суспільства на основі засвоєння ним певних умінь, знань, норм, цінностей, традицій, і т.д., кінцевою, стратегічною метою, ключовим завданням правової соціалізації буде формування індивідуального правового досвіду.

Однак в сучасній теорії права поширення набуло і наділ індивідуальне (об'єктивістське) розуміння правового досвіду, як певної соціально-правової пам'яті. Розгляд правового досвіду в такому ракурсі властивий, перш за все, представникам позитивізму в юриспруденції. Ще в 30-ті роки XX століття французький правознавець і соціолог-позитивіст Г.Д. Гурвіч запропонував інтегральну концепцію безпосереднього досвіду згідно з якою він може бути як колективним, соціальним, так і індивідуальним. При цьому він підкреслював, що юридичний досвід завжди є тільки досвідом колективним [7, с. 250-251].

В рамках юридичного досвіду мова йде про пасивно-активні акти, акти визнання цінностей фактично без участі особи, здійснених в умовах існуючого порядку. Наприклад, можна бути недостатньо обдарованим для розпізнання в емоційному пориві естетичних цінностей музичної симфонії, але це аж ніяк не заважає «визнавати» справедливість, юридичну цінність вимоги того, щоб ніхто не порушував порядок аудиторії, що зібралася для слухання музики і висловлювати обурення проти будь-кого, хто побажав би порушити цю вимогу [7, с. 264].

Акти інтуїтивного визнання, що визначають юридичний досвід, позбавляються будь-якого сенсу, якщо мова не буде йти про конвергуючі акти розпізнавання, незалежно від того, чи зводиться така конвергенція до справжнього взаємопроникнення або часткового злиття правосвідомостей, або до простої взаємності переживань, простої взаємозалежності свідомостей. Виключно завдяки такому колективному характеру конвергенції актів визнання «нормативні факти» можуть сприйматися як наділені владністю, обов'язки одних можуть сприйматися як пов'язані з домаганнями інших, мир і безпеку переживати як вимоги справедливості, а будь-яка правова норма розкриватися як складова частина певного порядку, певної системи норм [7, с. 271].

Розробки колективного (наділ індивідуального, об'єктивованого) правового досвіду також знаходять місце в сучасній юриспруденції. О.В. Тимофєєв, наділ індивідуальний (об'єктивований) юридичний досвід визначає як, досвід, який було збережено в соціально-правової пам'яті суспільства і виражений у формі юридичних знань, накопичених в ході історичного розвитку суспільства на основі фіксації (об'єктивації), перетворення, впорядкування, збереження, трансляції і відтворення даних особистого юридич-

ного досвіду. Він зазначає, що юридичний досвід, виражений у формі правових звичаїв, правових прецедентів або роз'яснень вищих судових органів з питань застосування законодавства та судової практики, безпосередньо використовується в процесі нормативно-правового регулювання суспільних відносин [5, с. 9]. Т.Ю. Кулапова розглядає правовий досвід як узагальнені, колективні знання, що містяться в правоположеннях, та становлять сукупний результат матеріально-перетворюючої юридичної діяльності, і використовується для пізнання правової дійсності та збалансованого задоволення сучасних суспільних і індивідуальних інтересів [8, с. 16].

Таким чином, об'єктивований позитивний правовий досвід, виражений в формальних джерелах, звичаях, традиціях і т.д., стає певним орієнтиром, що закріплює в нормах визначені моделі правової поведінки для суб'єктів, засобом, що дозволяє формувати лінію поведінки в суспільстві.

В підсумку, слід зазначити, що правовий досвід є недостатньо вивченим у вітчизняній юриспруденції феноменом; правова соціалізація і правовий досвід тісно взаємопов'язані і взаємозалежні між собою явища; індивідуальний правовий досвід є стратегічною метою правової соціалізації, а наднідивідуальний (об'єктивований) правовий досвід – необхідним засобом правової соціалізації.

Список використаної літератури:

1. Философский словарь / [А.В. Адо, И.И. Андреев, Н.П. Аникеев и др.] ; под ред. И.Т. Фролова – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
2. Крестовская Н.Н. Теория государства и права : Элементарный курс / Н.Н. Крестовская, Л.Г. Матвеева – Х. : Одиссей, 2007. – 384 с.
3. Давлетшина А.М. Правовой опыт: философско-правовой анализ / А.М. Давлетшина // Философия в XXI веке: вызовы, ценности, перспективы : Сборник науч. статей. – Екатеринбург : Уральский федеральный ун-т им. Б.Н.Ельцина, Инст-т соц. и политич. наук, Департамент философии, 2016. – С. 271–280.
4. Карташов В.Н. Личный юридический опыт (позитивная сущность и строение) / В.Н. Карташов // Вестник КГТУ. Государство и право: вопросы теории и практики. – 2015. – № 5. – С. 5–11.
5. Тимофеев А.В. Юридический опыт (проблемы теории и практики) : дис. на соискание уч. степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Алексей Васильевич Тимофеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dslib.net/teoria-prava/juridicheskij-opyt-problemy-teorii-i-praktiki.html#2815383.
6. Боруленков Ю.П. Правовой опыт и юридическое познание / Ю.П. Боруленков // Актуальные проблемы теории и истории правовой системы общества. – 2015. – № 14. – С. 27–36.

7. Гурвич Г.Д. Юридический опыт и плюралистическая философия права // Философия и социология права : Избранные сочинения / Г.Д. Гурвич. – СПб. : Издательский Дом С.-Петерб. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. – С. 213–470.
8. Кулапова Т.Ю. Внутригосударственный и международный правовой опыт: проблемы интеграции и адаптации : автореф. дис. на соискание канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Татьяна Юрьевна Кулапова – Саратов : СГЮА, 2014. – 26 с.

Бондаренко Аліна Ігорівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРАВА ЛЮДИНИ І ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ

Розвиток сучасних уявлень про правозахисну функцію держави неможливий без аналізу динаміки образу держави як суб'єкта правозахисту. Традиційно цей образ асоціювався з протиставленням негативних і позитивних прав людини. Негативні права людини окреслюють сферу приватної автономної індивіда, і в цьому сенсі вони виступають межею, за яку держава заступати не може. З цієї позиції негативні права стають предметом правозахисту лише тоді, коли держава неспроможна убезпечити їх від системних порушень. Позитивні ж права людини, навпаки, потребують активної діяльності держави для їх реалізації. Вони стосуються не так особистої автономії, як соціальної інклюзивності, тобто включеності індивіда в мережу соціальних комунікацій. Така вбудованість не може виникати чи забезпечуватися сама собою, саме тому активна державна діяльність у сфері освіти, медицини, економіки тощо є вагомим фактором правозахисту.

Визнання позитивних зобов'язань і роль прав людини в осмисленні соціального добробуту збігається з фундаментальною перебудовою розуміння відповідальності та її співвідношення з правами в державі загального добробуту. Відповідальність держави більше не розглядається винятково з точки зору односпрямованого постачання пакету пільг, а в контексті допомоги та розширення можливостей індивідів. Відповідно, носій права характеризується рисами активного актора, а не пасивного реципієнта [1, p. 499]. У цьому сенсі усі права людини є позитивними, адже

вони передбачають активне залучення суб'єкта до реалізації певної форми політичного співіснування.

Як зазначає Г. О. Христова, на етапі свого становлення доктрина позитивних зобов'язань держави була зумовлена поділом самих прав людини на позитивні й негативні залежно від механізму реалізації свободи особи та засобів її забезпечення з боку держави [2, с. 32]. Відповідно до цього в теорії та практиці прав людини міжнародні зобов'язання держав у сфері прав людини поділяються на позитивні й негативні. Критерій, що лежить в основі такої класифікації, спочатку застосовувався для розрізнення першого та другого поколінь прав людини. Вважалося, а часом ця думка зустрічається й зараз, що для реалізації громадянських і політичних прав державі достатньо утримуватися від дій, що можуть їх порушити, інакше кажучи, не втручатися у сферу особистих свобод, натомість економічні, соціальні та культурні права потребують «активного втручання» з боку держави та в принципі не можуть бути реалізовані без такого «втручання».

Складно переоцінити роль ЄСПЛ у поширенні самого терміна «позитивні зобов'язання держави», його утвердженні як повноцінної концепції та наповненні цієї концепції змістом. Це зумовлено, по-перше, і самою Європейською конвенцією, в преамбулі якої йдеться про те, що одним із способів, яким держави-члени Ради Європи можуть досягти більшої єдності, є підтримка та *подальша* реалізація прав людини та основоположних свобод. За влучним висловом Б. Діксона, «Конвенція є частиною будівельного проекту, а не просто операцією з гасіння пожежі, а це передбачає побудову кращої правової структури, а не тільки запобігання руйнації структури, що вже існує»[3, p. 204].

Завдяки розвитку доктрини позитивних зобов'язань ЄСПЛ, за влучним висловом Л. Лаврісена, зробив крок до більш «конституціоналізованої» судової практики [4, p. 128]. Прецедентне право позитивних зобов'язань демонструє те, що Суд займає набагато ширшу позицію, ніж просто уважне й детальне вивчення обставин в кожній окремій справі. Ця нова перспектива дає ЄСПЛ змогу ретельно аналізувати системні збої у правових системах договірних держав, які спричинили порушення прав людини чи допустили їх. Кожного разу, коли Суд виявляє такий «невдалий сегмент» національної правової системи, важливість оцінки ним ситуації виходить далеко за рамки однієї справи конкретного заявника, його індивідуального випадку. Висновки Суду змушують державу-відповідача та всі інші договірні держави з подібними проблемами забезпечити адекватний захист прав людини відповідно до стандартів Конвенції.

Становлення доктрини позитивних зобов'язань держави є одним із ключових змістовних факторів сучасного державного

правозахисту. Руйнація чіткої межі між негативними і позитивними правами веде до розширення сфери реалізації правозахисної функції держави, що, своєю чергою, підкреслює її статус як однієї з головних функціональних характеристик сучасної держави. Держава більше не є просто гарантом реалізації негативних прав, а має позитивні зобов'язання, пов'язані із забезпеченням належних умов для їх реалізації, а також убезпечення цих прав від їх системного порушення. З одного боку, це веде до трансформації самої суті ідеї про державу як про суб'єкта правозахисної діяльності, оскільки вона стає все більш активним актором у цій сфері, що, звісно, сприяє зростанню питомої ваги держави в публічній сфері загалом – тенденція, яка часто стає приводом для хвилювання з боку ліберально налаштованих верств суспільства. З іншого ж боку, доктрина позитивних зобов'язань держави, як це не парадоксально, повертає ідеологію правозахисту до її оригінального змісту, який можна побачити ще у Гоббса: стабільність і передбачуваність політичного і правового ладу визначає захищеність фундаментальних прагнень людини, і в цьому сенсі навіть ті права, які є негативними, значною мірою залежать від того, наскільки успішною є держава в створенні умов для їх реалізації.

Отже, позитивні зобов'язання держави не можуть обмежуватися винятково позитивними ж правами людини. Правозахисна діяльність держави об'єктивно стосується всього спектру людських прав, і в цьому сенсі зміст правозахисної функції держави визначається спрямованістю системи прав людини на удосконалення правової структури і розвиток політичних спільнот у напрямі до більш справедливого і чесного майбутнього.

Список використаної літератури:

1. Fredman S. Human Rights Transformed: Positive Duties and Positive Rights. *Public Law*. 2006. No. 38. P. 498–520.
2. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2(69). С. 30–41.
3. Dickson B. Positive Obligations and the European Court of Human Rights. *Northern Ireland Legal Quarterly*. 2010. Vol. 61. No. 3. P. 203–208.
4. Lavrysen L. Protection by the Law: The Positive Obligation to Develop a Legal Framework to Adequately Protect ECHR Rights. Human Rights and Civil Liberties in the 21st Century. Haeck Y., Brems E. (eds). *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice*. 2014. Vol 30. Dordrecht: Springer. P. 69–129.

Козакевич Олеся Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАГАЛЬНОПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

На шляху демократичних перетворень, розбудови правової держави та утвердження принципу верховенства права, реалізація прав і свобод людини є одним із основних напрямів спрямованості діяльності держави.

«Право на доступ до правосуддя» є базовою категорією юриспруденції. Воно займає фундаментальне місце у системі прав людини, що зумовлено його практичним значенням. Зміст і місце цієї категорії в правовій системі повинні бути чітко визначені, але сьогодні в теорії права існує плюралізм думок щодо змісту даного поняття.

На думку І.Є. Марочкіна, право на доступ до правосуддя повинно розглядатись у вузькому розумінні, як право на позов або право на звернення до суду [1, с. 127]. Саме у такому сенсі зазначене право визначається Європейським Судом з прав людини. Так, відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право на доступ до правосуддя є складовою частиною «права на суд». Європейський Суд з прав людини у своїх рішеннях визначив, що ч. 1 ст. 6 Конвенції містить невід'ємне право особи на доступ до суду, це означає, що кожна особа має право на звернення до суду з метою розгляду її справи [2, с. 45]. У своїх рішеннях наднаціональний орган роз'яснює, що зацікавлена особа повинна мати можливість домогтися розгляду своєї справи в суді і їй не повинні перешкодити надмірні правові або практичні перешкоди.

Проте більшість вітчизняних та зарубіжних вчених визначають право на доступ до правосуддя як принцип права або принцип процесуальних галузей права.

Термін «принцип» (від лат. principio – основа, начало) зазвичай тлумачиться як основне, вихідне положення певної теорії, вчення, визначальне правило діяльності те, що лежить в основі певної сукупності фактів або знань; першооснова, основне правило поведінки керівне положення чи ідея, установка в будь-якій діяльності. Принципи права традиційно визначають як основні положення, засади, ідеї, на основі яких формується вся правова система (норми, інститути, галузі) [3, с. 220].

У загальнотеоретичних працях доступність суду визначається як принцип правової держави. Відповідно до цього розуміння, в теорії права сформувалося положення про те, що право на доступ

до правосуддя є один із важливих аспектів верховенства права [4, с. 279]. Заслуговують на увагу й позиції, відповідно до яких вільний доступ до правосуддя є принципом організації та діяльності судової влади [5, с. 241−258], або судової системи [6, с. 61].

У радянський період, Семеновим В.М. вперше була обґрунтована «доступність правосуддя» як самостійний міжгалузевий принцип, властивий процесуальному праву в цілому. На думку вченого, «принцип доступності судового захисту прав і інтересів» є забезпечувана державою можливість будь-якої зацікавленої особи звернутися в порядку, встановленому процесуальним законом, до суду за захистом прав та інтересів і відстоювати їх у судовому процесі [7, с. 72].

У дослідженнях із цивільно-процесуального права − доступність правосуддя постає принципом цивільного процесу [8, с. 7]. У теорії кримінального процесу цей принцип розглядається як передумова забезпечення судового захисту прав, свобод та інтересів, а також як завдання кримінального судочинства в цілому [9, с. 123].

Право на доступ до правосуддя виражає інституційне оформлення і процедурну сутність структурно відокремленої частини (гілки) державної влади, яку являє собою влада судова.

Доступність до правосуддя слід розглядати як: 1) процес здійснення правосуддя (справедлива процедура, регламентована процесуальним законодавством); 2) вимоги до устрою суду (незалежний, неупереджений, безсторонній, доступний, законний); 3) результат судового розгляду (судове рішення у справі, що відповідає не лише нормам матеріального права, а й ідеалам справедливого розподілу благ у суспільстві).

На думку Н.Ю.Сакари, доступність правосуддя є принципом права, який відбиває вимоги справедливого та ефективного судового захисту, що конкретизуються в необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках, а також безперешкодного звернення усякої заінтересованої особи до суду. Для доступності правосуддя характерні такі ознаки: 1) нормативне закріплення в КУ, у законодавстві про судоустрій або судочинство; 2) регулювання ними найбільш важливих правовідносин, що складаються в процесі організації та діяльності судової влади; 3) обслуговування змісту інших норм законодавства як юридичних гарантій, забезпечення дії юридичних механізмів реалізації принципів організації судової влади[10, с. 65].

Місце принципу доступності правосуддя в системі принципів права зумовлюється тим, що сфера його дії поширюється не лише на організацію судової системи, а також на регламентацію судової процедури. Він є міжгалузевим, оскільки обов'язок його забезпечення з боку держави, випливає з конституційного положення

про судовий захист прав і свобод людини, а значить, поширюється він на всі види судочинства й елементи судової системи.

Отож варто відзначити багатоаспектний характер даної категорії. Оскільки доступність до правосуддя передбачає не лише, право особи на звернення особи до суду, а й інші елементи, які дозволяють реалізувати право на доступність правосуддя.

Таким чином, право на доступ до правосуддя є однією з основних ідей судочинства в цілому, оскільки відкриває можливості по захисту всіх інших прав. Право на доступ до правосуддя з'являється з моменту виникнення права на подачу позову і до винесення остаточного рішення і надає можливість кожному суб'єкту досягти істини в рамках законної процедури. Постійно розвиваючись, дана категорія підвищує свій рівень спрощуючи процес досягнення істини, роблячи розгляд в суді більш об'єктивним та сприяє розвитку доступності правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Марочкін І.Є. Доступність правосуддя / І.Є. Марочкін // Проблеми законності: Республік. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 58. – С. 125–131.
2. Голдер проти Сполученого Королівства: Рішення Європ. суду з прав людини від 21.02.1975 р. // Европейский суд по правам человека: Избр. решения: В 2 т. – Т. 1 / Под ред. В.А. Туманова. – М. : НОРМА, 2000. – С. 39–80.
3. Алексеев С. С. Общая теория права: В 2 т. / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1981. – Т. 1. – 360 с.
4. Гомьен Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика / Д. Гомьен, Д. Харрис, Л. Зваак. – М. : Изд-во МНИМП, 1998. – 600 с.
5. Овчаренко О.М. Гарантії доступності як принципу організації й діяльності судової влади/ Овчаренко О.М. // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ. – 2006. – Вип. 1. – С. 89–101.
6. Організація судових та правоохоронних органів: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. освіти / За ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової, О.М. Толочка. – Х. : Право, 2000. – 272 с.
7. Семенов В.М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства / В.М. Семенов. – М. : Юрид. лит., 1982. – 152 с.
8. Сидоренко В. М. Принцип доступности правосудия и проблемы его реализации в гражданском и арбитражном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук ; : спец. 12.00.15 – «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Василий Михайлович Сидоренко. – Екатеринбург, 2002. – 25 с.
9. Маляренко В.Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Теорія, історія, практика: Монографія / В.Т. Маляренко. – К. : Ін Юре, 2004. – 544 с.
10. Сакара Н. Належна судова процедура як елемент доступності правосуддя// Юридична Україна. – 2004. – № 3. – С. 63-67.

Ковбасюк Степан Валерійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ ВЧЕНЬ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ

В юриспруденції поняття інституту розвивалося в рамках соціологічних підходів до вивчення права і держави. Прихильники соціологічної теорія права вимагають віддавати пріоритет «живому праву», а не системі офіційних норм. Незважаючи на це, інституційний напрям юридичного теоретизування концентрує увагу на вивченні інституційної статики, залишаючи поза увагою динамічний аспект буття інститутів. В той же час в рамках соціологічного та політологічного аналізу інститутів значну увагу було приділено саме проблемам інституційних змін та розвитку інститутів.

Починаючи з класичних робіт Еміля Дюркгейма і Макса Вебера, в політології і соціології, на противагу державно-правовому або адміністративно-юридичному розумінню політичних інститутів, намітився соціологічний підхід до інститутів, який вивів проблему співвідношення змісту і форми в політичних контактах на новий теоретичний рівень.

Незважаючи на серйозний внесок багатьох дослідників у вивчення соціальних інститутів, основоположником класичного інституціоналізму називають американського економіста, соціолога, публіциста, футуролога Т. Веблена. У своїх роботах Т. Веблен заклав теоретичні та методологічні основи так званого «старого» інституціоналізму, зокрема, сформулював загальне вчення про інститути.

Еволюцію суспільства Веблен розглядав як процес природного відбору соціальних інститутів, які за своєю природою не відрізняються від звичайних способів реагування на стимули, створювані зовнішніми змінами. Інститути, на його думку, це результати процесів, що відбувалися в минулому, і, отже, не перебувають у повній згоді з вимогами теперішнього часу. Навколишнє середовище, умови та потреби суспільного життя, під дією яких відбувається пристосування і проводиться відбір, змінюються день у день, і кожний наступний стан суспільства, ледве встигнувши закріпитися, вже виявляє тенденцію до старіння [1, с. 8].

Таким чином, соціальні інститути не тільки самі є результатом процесу відбору і пристосування, що формує домінуючі або пануючі типи відносин і духовну позицію; вони в той же час є особливими способами існування суспільства, яке утворює особливу систему суспільних відносин і, отже, в свою чергу виступають дієвим фактором відбору.

Ставлення до інститутів як об'єктів дослідження змінювалося протягом розвитку політології, хоча ніхто не заперечував їх наявності в політиці. Дж. Марч і Й. Олсен були першими, хто виступив за відродження інституційного підходу, опублікувавши в 1984 році статтю під назвою «Новий інституціоналізм: організаційні чинники в політичному житті» [2]. Сьогоднішній стан політичної науки можна сміливо позначити терміном «інституційний бум»: спостерігається колосальний інтерес до вивчення інститутів, який супроводжується переосмисленням змісту цієї категорії.

Продовжуючи традицію розгляду інститутів з точки зору їх змін та розвитку в рамках політології склався напрям дослідження основним об'єктом якого стала інституалізація. Вельми цікавий погляд на цей процес висловив М. Сазонов: «Вся історія політичного поля постійно представлена в двох формах: матеріалізованій – інституціях і інкорпорованій – диспозиціях і уявленнях, переконаннях політичних діячів, зусиллями яких інститути здійснюють свої функції.» [3, с. 239].

При цьому будь-який політичний інститут існує спочатку в інкорпорованій формі, як переконання, ідея однієї особи або групи осіб. Перш ніж група або партія стане частиною політичної системи – інститутом, вона попередньо існує в формі уявлень про групу, агента, суб'єкт, партії. Інституалізація являє собою виділення спеціалізованих інституцій, довірених осіб, завданням яких є створення і відтворення тієї чи іншої соціальної групи в якості політичної. Існування робітничого класу, «нових росіян» і «нових українців», середнього класу не означає автоматичного їх існування як політичних груп. Для того щоб та чи інша соціальна спільність перетворилася на політичну групу необхідна наявність політичних інститутів створених цією групою що здійснюють представництво інтересів цієї групи.

Обмеженість класичного еволюціонізму в XX столітті долалася шляхом пошуку нових підходів до соціальних змін. В рамках неоінституціоналізму склалися дві антагоністичні концепції інституційних змін. Концепція дискретної природи визначає інституційні зміни як наслідковий, дискретний процес, що характеризується нормативними періодами (періодами запланованих змін), які змінюються періодами інституційної консолідації та стабільності. Концепція поступового розвитку розглядає інституційні зміни як тривалий, безперервний, органічний процес [4, с. 9]. Зазначають, також, що інституційні зміни можуть являти собою процеси трансформації (морфогенезу) або відтворення (морфостазіса) [5, с. 66].

Виходячи з основних підходів до визначення сутності інституту і інституалізації можна відокремити наступні шляхи інституалізації в державі:

1) нормативний – формування стійких моделей поведінки суб'єктів, закріплення цих моделей в різноманітних джерелах;

2) організаційний – організаційне забезпечення ефективного функціонування встановлених моделей поведінки суб'єктів за допомогою створення різних соціальних структур, формування механізмів соціального контролю та зовнішніх атрибутів інститутів;

3) функціональний – формування мети і завдань, а на їх основі напрямів діяльності інститутів. Функції інститутів в першу чергу полягають в консолідації суспільства та регулюванні взаємовідносин між суб'єктами;

4) суб'єктний – інститути формують систему статусно-рольової диференціації, поділу праці, що призводить до професіоналізації індивідів. Саме в інститутах поділ функцій і відносини взаємозалежності між індивідами стають відтворюваними, що зумовлює формування якісно нових вимог до суб'єктів, що формують інститути державної влади.

Цей підхід до виокремлення компонентів інституалізації дає змогу зауважити що процес інституційних змін може мати як ендогенний та екзогенний характер.

Список використаної літератури:

1. Veblen T. Limitation of Marginal Utility / T. Veblen // Journal of Political Economy. – 1909. – Vol. 17. – P. 8 Режим доступу http://www.elegant-technology.com/resource/MARG_UT.PDF
2. James G. March and Johan P. Olsen The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life // The American Political Science Review Vol. 78, No. 3 (Sep., 1984), pp. 734-749
3. Політологія/ За ред. М. Сазонова. – Х.: Фоліо, 1998. – С. 397.
4. Рибій, О. В. Основні фактори інституціонального розвитку та моделі процесів інституціональної зміни / О. В. Рибій // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Сер. «Політичні науки. – 2010. – Т. 108. – С. 8-11.
5. Гудзенко, О. З. Концепт «інституційні зміни» в сучасному соціологічному дискурсі: практики теоретизування / О. З. Гудзенко // Грані. – 2015. – № 5. – С. 64-68.

Джураєва Олена Олексіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ФІСКАЛЬНА ФУНКЦІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Останнім часом, коли в Україні відбуваються кардинальні трансформаційні процеси в державному механізмі, зміни в політичній та економічній системах суспільства знову актуалізувалася проблема виявлення сутності й соціально-правової природи функцій держави, в тому числі у сфері економіки. Економічна діяльність сучасної держави широка і багатогранна. Сучасна держава активно втручається в економіку, визначає темпи й напрями її зростання, встановлює пропорції між окремими її галузями. Тому не викликає сумнівів необхідність детального аналізу проблем, безпосередньо пов'язаних з поняттям і змістом функцій держави в контексті трансформації їхньої природи, формування нової теорії сервісної й ефективної держави, покликаної надавати публічні послуги, задовольняти потреби суспільства і кожної людини [1, с. 1].

Як зазначає В.Н. Харченко, функціонування моделей державного регулювання економікою вирішальною мірою пов'язане з сукупністю державних заходів з організації управління урядовими витратами й урядовими доходами. Тобто йдеться про фіскальну політику. Остання, згідно з сучасним економічним словником, становить частину економічної політики держави та є політикою уряду у сфері оподаткування, державних витрат, державного бюджету і спрямована на забезпечення зайнятості населення і запобіганняінфляційних процесів є стрижневою частиною фінансової політики і складовою економічної політики держави [2].

Побудова оптимальної моделі фіскальної політики потребує розробки концептуальних основ, конкретних форм і методів довго- і короткострокового впливу. Останні повинні узгоджуватись із соціальними й економічними проблемами держави, можливостями їх вирішення через бюджетно-податкове регулювання та орієнтуватися на історичні, національні, культурні особливості, ступінь участі держави в економіці, розвиненість ринкових відносин. Історична динаміка ролі держави в економіці переконливо свідчить, що ефективність державного регулювання безпосередньо залежить від якості розуміння та застосування принципів формування державних витрат з метою підтримання макроекономічної і макросоціальної рівноваги та використання державою податків для проведення економічної політики.

Важливість цих складових настільки вагома, що фіскальна політика зумовила появу в своєму складі фактично самостійних видів економічної політики, а саме: політики витрат та політики доходів, які мають свої специфічні цілі та завдання, а також методи їх розв'язання. Політику витрат та політику доходів слід охарактеризувати як основу, базу та інструмент державної економічної політики в кожний історичний період. Від цього чинника принципово залежить і ефективність фіскальної політики, і ефективність розв'язання економічних і соціальних проблем у цілому. Умови формування політики витрат і політики доходів мають принципове значення для забезпечення функціонування всієї ринкової економічної системи [3, с. 57–58].

У вітчизняній науковій літературі часто використовується кілька словосполучень (майже тотожних понять), а саме таких як: бюджетно-податкова політика, податково-бюджетна політика, фіскальна політика та ін. У перекладі з англійської мови «fiscal» – фіскальний, фінансовий, фінансовий інспектор. Як відмічено вище дослідники окреслених питань, які аналізують механізм здійснення фіскальної політики, найчастіше, зосереджуються не на політиці в цілому, а на окремих її засобах та заходах. В результаті різногалузевих досліджень зміст фіскальної політики ототожнюється з результатами розробки проблематики щодо організації бюджетного процесу, реорганізації та розбудови податкових органів, механізмів встановлення та збирання податків, видів та структури витрат бюджету, обчислення податкового навантаження для різних галузей народного господарства, підприємств, верств населення тощо. При цьому засоби та заходи з регулювання в сфері фінансово-бюджетній системі та оподаткування практично ототожнюється з фіскальною політикою [4, с. 41].

Слід відзначити, що термін «фіскальна функція держави» у більшості праць із теорії держави і права не згадується – натомість використовується термін «функція оподаткування і фінансового контролю». При цьому одна група авторів (А.М. Головистікова, Ю.А. Дмитрієв, М.М. Марченко, Р.Р. Ромашов, О.Ф. Скакун) відзначає цю функцію серед основних внутрішніх функцій держави, тоді як інша (О.В. Пушняк, В.Д. Ткаченко) відносить її до розряду похідних, вважаючи, що вона є допоміжною щодо економічної та соціальної функцій. За вказаних умов як певний виняток із загального правила виглядає позиція А.А. Іванова і В.П. Іванова, котрі виокремлюють саме фіскальну функцію держави (функцію оподаткування), під якою розуміють «один з найважливіших напрямів діяльності держави, що полягає у формуванні й поповненні державної казни – державного бюджету за рахунок податків, а також передбачених законом фінансових зборів, мит і платежів» [5, с. 167]. Певну специфіку з цього питання має й позиція Л.О. Морозової, яка, в цілому погоджуючись із тим, що функція оподаткування і

фінансового контролю за своєю природою є складовою і навіть допоміжною щодо економічної функції, вважає, що «на перехідних етапах розвитку суспільства, у період його реформування, що супроводжується становленням нових ринкових структур і механізмів, ця функція набуває особливого значення і може бути виокремлена як самостійна» [6, с. 108]. А.С. Піголкін ні про фіскальну, ні про податкову функцію не згадує, проте, розкриваючи зміст економічної функції держави, зазначає: «Одним з ефективних важелів впливу держави на економіку завжди була і залишається податкова система. Обов'язкові платежі – податки, збори, мито – складають основну прибуткову частину державного бюджету. Для контролю за правильністю нарахування податків і своєчасністю їх сплати створюються спеціальні державні органи» [7, с. 105]. Таким чином, автор визнає наявність відповідної складової (підфункції) в межах економічної функції держави.

Виконання державою своїх функцій залежить від обсягу фінансових ресурсів держави, які повинні забезпечити реалізацію державної соціально-економічної політики, оборону та безпеку держави; виконання державних і місцевих програм розвитку й успішного функціонування галузей економіки, охорони здоров'я; зміцнення науково-технічного потенціалу й культури; покращення матеріального становища населення та окремих його груп; підтримку соціально-економічного розвитку регіонів. Державне регулювання економічного і соціального розвитку країни, що здійснюється через державний бюджет, набирає форми бюджетного фінансування. Акумуляцію необхідних фінансових ресурсів у державному бюджеті й забезпечує фіскальна функція. Наприклад, фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави, як зазначає В.Б. Тропіна, є «ієрархічною системою, складовими якої є доходи і видатки бюджету, міжбюджетні трансферти, державні позабюджетні цільові фонди» [8, с. 7]. В той час як у державознавчих дослідженнях термін «фіскальна функція держави» досі не отримав значного поширення, його широко використовують представники економічної науки. Так, Є.М. Рудниченко під суб'єктом реалізації фіскальної функції держави пропонує розуміти «державний орган, головним завданням якого є наповнення бюджетів різних рівнів шляхом вилучення і перерозподілу частини доходу суб'єктів господарювання (у вигляді сплачуваних податків, зборів, будь-яких платежів, котрі підприємство здійснює на користь держави в рамках існуючого правового поля)» [9, с. 61].

Фіскальна функція є складовою фінансової функції держави (поряд з монетарною, грошово-кредитною), а трьома її основними складовими є податкова, митна і бюджетна підфункції. [10, с. 49]. Крім того, можно розглядати фіскальну функцію також як одне з направлень економічної функції сучасної держави.

Список використаної літератури:

1. Лощихін О.М. Аналіз становлення наукової думки про функції держави в теорії держави і права / О.М. Лощихін // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2017. Т. 28(67). – № 1. – С. 1–5.
2. Современный экономический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
3. Харченко Н.В. Фіскальна політика як економічна функція держави / Н.В. Харченко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2011. – № 1(45). – С. 54–59.
4. Курило В.І. Про окремі напрями підвищення ефективності фіскальної функції держави / В.І. Курило // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки. – 2018. – № 1. – С. 41–46.
5. Иванов А.А. Теория государства и права / А.А. Иванов, В.П. Иванов. – М. : Юнити-Дана, 2007. – 303 с.
6. Морозова Л.А. Теория государства и права : [учебник] / Л.А. Морозова. – М. : Юристъ, 2002. – 414 с.
7. Теория государства и права : [учебник] / под ред. А.С. Пиголкина. – М. : Городец, 2003. – 544 с.
8. Тропіна В.Б. Фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави в Україні : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В.Б. Тропіна. – К., 2009. – 54 с.
9. Рудниченко Е.Н. Субъекты реализации фискальной функции государства в контексте эволюционной экономики / Е.Н. Рудниченко // Новая экономика. – 2013. – № 2 (62). – С. 60–65.
10. Носіков Д.М. Сутність і зміст фіскальної функції держави / Д.М. Носіков // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 1. – Т. 1. – С.46–50.

Дзевелюк Марина Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юидичних наук

РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ В ФУНКЦІОНАЛЬНІЙ МОДЕЛІ СЕРВІСНОЇ ДЕРЖАВИ

В європейському правовому просторі уже тривалий час успішно реалізується концепція сервісної держави, яка передбачає, що основним призначенням держави і основною вимогою до ефективної держави має бути зручність користування послугами, що надає держава своїм громадянам. Неефективність державних послуг майже в усьому світі є наслідком неефективності держави як форми організації суспільного життя.

Більшість функцій держави успішно можуть виконувати незалежні компанії (зокрема, сертифікація, оцінка якості, видача

документів, достовірна ідентифікація особи тощо) [4, с. 55]. При цьому варто зазначити, що такий акцент на державних послугах може мати раціональне зерно лише тоді, коли особа, незадоволена тим, як надаються послуги, має змогу звернутися до альтернативного постачальника цих послуг.

Основна ідея моделі «сервісної держави», яка повинна займатися наданням послуг, пов'язана зі зміною орієнтирів у державі: розуміння того, що держава існує для людини, а не навпаки. Крім того, розбудові такої моделі сприяють сучасні технології й відкриті стандарти, які дозволяють забезпечити перетворення держави в сервісну організацію з надання послуг населенню (громадянам) й компаніям [3, с. 36].

Як випливає зі сказаного, ключовим поняттям у рамках теоретичної функціональної моделі сервісної держави є поняття послуги. В літературі зазначено, що державні послуги – це консолідуючий термін, що об'єднує поняття управлінської й адміністративної послуги. Під державною послугою слід розуміти дії державних органів стосовно реалізації функцій і завдань держави, визначених Конституцією України, іншими законодавчими актами. Управлінська послуга розглядається як зміст функціональної діяльності державного органу стосовно виробления і реалізації державної політики з регулювання певного сектору економіки. Адміністративна послуга – це дія виконавчого механізму державного органу чи його апарату щодо забезпечення інтересів та свобод фізичних і юридичних осіб у контексті законодавчо визначених порядків реалізації своїх повноважень, що конкретизовані нормативно-правовими актами, зареєстрованими в законодавчо визначеному порядку [2, с. 168].

В адміністративному праві провідних держав Європи (Франція, Англія тощо) правовий інститут управлінських послуг є досить розробленим і діє упродовж багатьох століть. Цей інститут доволі точно відображає місце демократичної держави у відносинах з людиною і суспільством. Людина все більшою мірою починає розглядатись як клієнт і споживач послуг, що надаються державними, регіональними та місцевими установами та відомствами, у зв'язку з цим діяльність установ розглядається через призму задоволення потреб і конкретних запитів споживача [6, с. 21]. Успішність роботи цих установ, підприємств і відомств залежить від додаткових функцій і розвитку нетрадиційних видів обслуговування, що збільшують результат. У демократичних суспільствах послуги – це функції, що добровільно передані владі громадянським суспільством, які останнє фінансує (через податки) і контролює їх виконання шляхом використання різних механізмів здійснення прямої і опосередкованої демократії, на різних рівнях суспільного життя – від загальнодержавного до місцевого. Водночас ситуація залежить від традицій, загальної

культури населення, досвіду державотворення у тій чи іншій країні [5, с. 84−85].

У Великій Британії, наприклад, виділено 40 основних сфер державних послуг, надання яких контролюється Кабінетом міністрів. Для їх регламентування розроблено так звані хартії, кожна з яких встановлює стандарти послуг, які може одержати споживач від конкретних державних установ у таких сферах, як освіта, соціальне забезпечення, працевлаштування, відпочинок, оподаткування та ін.

Варто підкреслити, що у розумінні функціональної моделі сервісної держави принциповою є теза, що не послуги є формою функції держави, а навпаки − функції стають формою реалізації послуги. І цей фундаментальний зсув у сучасній державності має центральне значення в подальшому дослідження [2, с. 165].

Загалом інститут державних послуг є доволі поширеним і розвиненим. Однак більш цікавою є проблема співвідношення державних послуг із державними функціями, адже часто відбувається певне змішування різних понять. Надання послуг державними органами й переорієнтація державних функцій на сервісну модель − різномасштабні феномени, які некоректно порівнювати. Слід ретельно розмежовувати державні послуги та інші ділові послуги, які надаються органами держави.

Постає важливе питання чи можна сказати, що будь-яка функція держави, навіть та, що належить до мінімальних, може реалізовуватися у формі послуг? Як уявляється, відповідь слід шукати у площині зміни парадигми у сприйнятті ролі сучасної держави. Наприклад, іще півстоліття тому складно було собі уявити ситуацію, коли б реалізація оборонної функції розкривалася через ідею послуг. Однак у сучасному світі усе більшого поширення набуває практика застосування приватних військових організацій, які беруть участь у численних збройних конфліктах на стороні тих чи інших держав. Деякі країни арабського Близького Сходу (Оман і Катар) взагалі мають лише такі приватні армії, а тому реалізація оборонної функції є повністю приватизованою і здійснюється саме як послуга [1, с. 16].

Те ж саме стосується економічної функції, коли повністю або частково деякі аспекти можуть реалізовуватися державою на конкурентних засадах з іншими учасниками ринку публічних послуг: управління державними підприємствами в режимі концесії; надання послуг з сертифікації і квотування товарів, передбачених для експортування; реалізація демпінгових та антидемпінгових програм за запитом учасників ринку та ін.

Правоохоронна функція може слугувати найбільш яскравим прикладом того, як суспільство виробляє інструменти самозахисту більше ефективні, ніж офіційна правоохоронна система. Сьогодні в Україні існує більше 10 тис. приватних охоронних компаній, які не

лише здійснюють охорону виробничих приміщень, офісів компаній і помешкань окремих фізичних осіб, а й навіть патрулюють вулиці і забезпечують правопорядок, взаємодіючи при цьому з офіційними органами у разі правопорушення. Цікаво, що використання приватних охоронних компаній поки що не привело до переосмислення правоохоронної функції як послуги, що надається державою. У вітчизняній державницькій парадигмі продовжує домінувати ідея, що правоохоронна діяльність є винятковою монополією держави, хоча це вже давно не так.

Отже, варто зазначити, що переосмислення функцій держави як послуг має дві цілі: відобразити функціональну децентралізацію та деконцентрацію сучасної держави, що має наслідком появу альтернативних варіантів досягнення людьми своїх цілей; сформувати нову парадигму державності, яка б більш точно відображала мету держави за сучасної доби, а також ті методи, якими ці цілі можуть бути досягнуті [2, с. 172]. З урахуванням цих цілей і розвивається концепція сервісної держави як функціональної моделі сучасної державності.

Отже, можна твердити, що перехід до функціональної моделі сервісної держави є, як уявляється, питанням часу. Сучасна держава за окремими показниками не може конкурувати з самоорганізацією суспільства, яке за допомогою технологічного прориву останніх десятиліть набуло можливості швидко та ефективно долати різноманітні проблемні ситуації. Для України це є особливо актуальним, оскільки низька ефективність державного апарату є загальновідомим фактом і проблемою, що потребує першочергового вирішення. Сьогодні пріоритетною задачею нашої держави має стати кардинальний перегляд виконуваних нею функцій з максимальною їх деконцентрацією та децентралізацією. Як уявляється, лише кардинальна ревізія функціональної структури Української держави може допомогти їй вийти з глибокої інституційної кризи й успішно розвиватися.

Список використаної літератури:

1. Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання діяльності приватніх військових і охоронних підприємств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. 20 с.
2. Дзевелюк, М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави : 12.00.01 : дис. ... канд. юрид. наук / Дзевелюк Марина Володимирівна ; НУ «ОЮА», наук. керівник В. В. Дудченко, офіційні опоненти: С. Г. Стеценко, Д. Г. Манько. – Одеса, 2017. – 209 с.
3. Євтушенко О. Н. Роль державної влади і місцевого самоврядування в розбудові сервісної держави з надання якісних публічних послуг. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія. 2010. Вип. 122. № 109. С. 32–37.

4. Коршун Т. С. Переосмислення функцій держави в умовах сучасної європейської цивілізації. Філософія. Культура. Життя. 2015. Вип. 42. С. 47–59.
5. Плющ В. О. Міжнародний досвід формування та функціонування інституту державних послуг. Економіка та держава. 2008. № 10. С. 84–86.
6. Стеценко С. Г. Сучасний погляд на предмет адміністративного права. Публічне право. 2016. № 1. С. 20–26.

Чувакова Ганна Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ АНОМАЛІЙ ПРАВОВОЇ СФЕРИ

Юриспруденція в умовах лібералізації суспільних відносин, викликаної ослабленням державного контролю над життям суспільства, необхідні інтелектуальні інвестиції в формі залучення до новітніх технологій дослідження. Розширення понятійного апарату збагачує науку новими термінами, формулами, ідеями (частково, за рахунок пов'язаних з правознавством наукових дисциплін) дозволяє не тільки більш повно аналізувати правовий матеріал, а й окреслити перспективи розвитку права, прогнозувати і передбачати майбутнє правової науки [1].

Загальнотеоретична юриспруденція є першою юридичною формою вираження знання при переході від філософського рівня дослідження права і держави безпосередньо до юридичної. Вона ставить своїм завданням пізнання найбільш загальних законів розвитку права і держави. Тут формується методологія для всіх галузей права, здійснюя принцип загальності, пропонуя спільну для всіх пізнавальну основу, спільну мову, без якої представники різних галузей права слабо розуміли б один одного [2].

Слушно зазначає О. Жбирь, про відповідальність загальнотеоретичної юриспруденції за розробку методологічних питань правової науки. Розвиваючись на філософській основі, вона виконує методологічну функцію щодо галузевих юридичних наук. Більш того, при творчому застосуванні філософських законів і категорій вони не підміняють собою правового змісту, а служать напрямними в дослідницькому процесі, сприяють виявленню власних закономірностей розвитку правової реальності, допомагають адекватно висловити дійсне багатство правової сфери в своїх теоретичних формах. Загальна філософія, економічна теорія, інформатика, логіка, естетика, природознавство та інші науки, без

яких немислима сучасна юриспруденція, розвиваються самостійно, а юриспруденції осмислити власні аспекти цих наук надзвичайно складно. Для цього необхідна інтеграція взаємопов'язаних з юриспруденцією знань, їх активне залучення до теорії і практики державного та правового будівництва. Зближення загальних і спеціальних знань дозволяє забезпечити в практичному сенсі гармонію суспільного життя, побудувати справедливий порядок відносин між людьми, який буде освячений і надійно охоронюваний державою і правом [3].

Сьогодні відбувається активний пошук нової парадигми знань по всьому спектру гуманітарних наук. На порозі третього тисячоліття все більше спостерігається необхідність усунення міждисциплінарних меж, оскільки будь-яка теорія, доктрина не взмозі описати свій об’єкт дослідження, виключаючи при цьому можливість додаткового методологічного і теоретичного підходів.

Як відомо, наукове дослідження – це складний і багатогранний процес, у якому поєднуються організаційні, технічні, економічні, правові та психологічні аспекти.

Дослідження аномалій правової сфери необхідно розглядати виходячи з загального поняття аномалії, де аномалії – це феномени, виділені із загального контексту людської психіки внаслідок їхнього серйозного відхилення від норми, нормального психічного стану. Взагалі, інтерпретацію поняття «аномалія правової сфери» слід розглядати через поняття норми, аномалії, патології. При цьому поняття норми та аномалії слід виводити з їх філософських, психологічних і психофізичних інтерпретацій, інакше всі теоретичні конструкції носитимуть схоластичний характер. При розумінні норми необхідно брати до уваги, що зрозуміти природу соціальних норм можна лише на основі загального філософського вчення про міру взагалі, й соціальну міру зокрема. Опираючись на це визначення, сучасні дослідники дійшли до думки, що дана інтерпретація норми-міри щонайкраще відповідає сучасним філософським вимогам [4].

Відхилення в юридичних явищах і процесах можуть розумітися в широкому сенсі і тоді розглядатися не тільки в негативному, а й позитивному аспекті. Позитивні відхилення, як правило, свідчать про ті чи інші тенденції розвитку правової сфери суспільного життя. Але коли мова йде про аномалії, то можна говорити лише про відхилення в негативному сенсі. Так, аномалії у правовій сфері є негативними відхиленнями від норми.

Загальна теорія права розуміє юридичну аномалію як відхилення від норми, що має негативне, шкідливе значення для суспільних відносин [5].

Методологія дослідження аномалій правової сфери має деякі особливості. Вони зумовлені як багатогранністю та міждисциплінарністю об’єкта і предмета дослідження, так й їх порівняною

новизною. Аномалії правової сфери – складний соціально-правовий феномен, який охоплює правові, філософські, культурологічні, соціологічні, економічні та інші аспекти, кожен з яких має свою специфіку. Наукова проблематика предмету дослідження зумовила розширення меж її правового пізнання та зумовила вибір системи гуманітарно-філософських, загальнонаукових та спеціально-правових методів. Синтез філософського, соціологічного, спеціально-правового та інших підходів, заснований на принципі множинності й всебічності знань, забезпечує системне уявлення про досліджуване явище. Тобто, систему методології дослідження аномалій правової сфери складають загальнонаукові методи дослідження, формально-юридичний підхід, а також додаткові підходи, теоретичні прийоми і методи: соціально-гуманітарних наук (філософії, соціології, антропології, правознавства), ідейною основою і системотвірні цінності яких є гуманізм, ідеали добра, справедливості, істини, свободи тощо, та природничо-гуманітарних (психології, психіатрії, девіантології, соціальної медицини), сукупність знань яких розширює правовий сегмент аномалій правової сфери, а сукупність їх методологій забезпечує комплексний, міждисциплінарний підхід до вирішення поставлених завдань. Варто враховувати, що соціально-психологічні, філософські та інші направлення і підходи, передусім, розширюють можливості дослідження аномалій правової сфери знаннями із інших наукових сфер.

Список використаної літератури:

1. Суслов, В. А. Герменевтика права //Правоведение. – 2001. – № 5. – С. 4-12
2. Сигалов К.Е. Среда права: автореф. дис... док-ра юрид. наук. Специальность 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве // Московский ун-т МВД России. Москва. 2010. 57 с.
3. Жбирь, О. Н. Категория «гармония права» и основные формы ее выражения: теоретико-правовой аспект: автореф. дисс. ... канд.. юрид. наук. Специальность 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве / Краснодар, 2011. 26 с.
4. Чувакова, Г. М. Інтерпретація поняття «правова аномалія» / Г. М. Чувакова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. Праць. 1994. – 2009. – Вип. 50. – 476 с. – С. 329-330.
5. Майданик Н.І. Поняття аномалій зобов'язань у цивільному праві України // У кн.: Аномалії в цивільному праві України: навч.-практ. посібник / відп. ред. Р. А. Майданик. – К.: Юстиніан, 2007. – 912 с.

Рязанов Михайло Юрійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загалнотеоретичної юриспруденції
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК: НАСТУПНІСТЬ ЯК УМОВА ПРАВОВОГО ПРОГРЕСУ

Для новітнього періоду суверенної України помітна еволюція всієї її правової системи.

Правовий розвиток, зачіпає різні рівні правової сфери, як форму, так і зміст, отже, надає нові перспективи і можливості активно впливати на суспільне життя. Помітно, що право в значно більших масштабах використовується для вирішення нових суспільних завдань, які зумовлені інформаційними, науковими, економічними факторами. Рішення цих задач вимагає опір на нові підходи, формування нових правових інститутів та інститутів держави для нівелювання різного роду суперечностей. Відбувається поступове видозмінення деяких класичних правових принципів і постулатів, які раніше здавалися природними, єдино можливими і непохитними, а в даний час вони стали не в повній мірі задовольняти потреби суспільного життя.

Такий процес видозмінення в науці як найчастіше позначається терміном «прогрес». У найзагальнішому сенсі прогрес зазвичай розуміється як розвиток від нижчого до вищого. У сучасних загальнотеоретичних дослідженнях під прогресом розуміється перехід на вищий щабель у розвитку права, поліпшення правової регламентації [1, 21].

Необхідно відзначити, що юридична категорія «правовий прогрес» має загальноправовий комплексний характер. Він охоплює всі запропоновані моделі удосконалення як правової системи в цілому, так і окремих її елементів. Іншими словами, знання правового прогресу дає можливість цілісно поглянути на всі приватні питання юридичної теорії та практики, сформувати єдине уявлення про позитивний розвиток суспільства, наділивши динамічні перетворення, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя ознаками послідовності, висхідній спрямованості, цілеспрямованості, прогнозованості [2, 417].

Особливий інтерес, в даному контексті, інтерес викликає ознака послідовності, оскільки процес розвитку права характеризується висхідною спрямованістю, проте неможливий без урахування історичної послідовності розвитку національного права, що є результатом правового досвіду народу, його досягнень і знаходяться в розпорядженні сучасного покоління. Це може

бути представлено правовими нормами, інститутами, юридичними термінами, формами та ін.

Отже, процес розвитку права може бути описаний за допомогою категорії «наступність». Така закономірність розвитку права, як наступність, виявляє нерозривність усього пізнання дійсності як внутрішньо єдиного процесу зміни усієї правової сфери. При цьому кожен більш високий ступінь у розвитку виникає на основі попереднього ступеня з утриманням усього цінного, що було накопичено раніше, на попередніх ступенях. Наступність – це органічна єдність двох моментів: наслідування і критичної переробки. Ці процеси можуть бути виражені в термінах «традиція» і «новація», та означати зв'язок між різними етапами (ступенями) у розвитку права як соціального явища, суть цього зв'язку полягає у збереженні певних елементів або сторін права (у його сутності, змісті, формі, структурі, функціях тощо) при відповідних його змінах.

У сучасній юридичній науці, проблема наступності розглядається, подекуди у зв'язку з проблемами сутності, типології, розвитку, прогресу права. Однак, наступність у праві неподільно зв'язана з поняттями «правова спадщина». Під правовою спадщиною, в загальнотеоретичній юриспруденції розуміється сукупність предметних юридичних явищ (форм, засобів, правовідносин, способів юридичної діяльності, правової термінології), що сформувалися в попередні історичні періоди і які впливають на сучасний розвиток правової системи суспільства. І саме наступність є важливим аспектом правової спадщини. Наступність у правовій системі суспільства – це зв'язок між різними етапами і ступенями розвитку, зміст яких полягає у відтворенні елементів або окремих сторін правової системи за умови збереження її цілісності. Наступність може представляти собою різні стадії: а) збереження і розвиток накопиченого позитивного досвіду; б) осмислення і подолання негативного правового досвіду.

В будь-якому випадку, наступність визначає зв'язок який є формою оволодіння досвідом вдосконалення політико-правового регулювання, творчого його використання у новій історичній ситуації при змінених громадських обставинах, необхідною для того, щоб не втратити досягнуті результати минулого.

Акумулюючи в собі правовий прогрес і зв'язок між різними історичними етапами розвитку права, що виражається наступністю, право може демонструвати велику пристосовність, гнучкість, здатність регулювати суспільні відносини при різних державних режимах. Це є прояв позитивної наступності. Однак, сприйняття наступності в правовій системі суспільства може носити і негативний характер іменований реакційною наступністю. Найбільш яскравою формою реакційної наступності є заперечен-

ня взаємозв'язку зі старою правовою системою (наприклад слов'янською, або соціалістичною), що призводить до посилення правового нігілізму [3, 13].

Співвідношення зазначених вище юридичних явищ і категорій має суттєве методологічне значення, особливо в умовах переходу від одного етапу розвитку суспільства до іншого, глибокого реформування економічної, політичної, соціальної, управлінської, духовної і правової систем суспільства. Особливо актуальними є питання ефективного використання правової спадщини, проблема викорінення негативних явищ і процесів (правової антикультури), збереження і наступності у правовій системі всього того, що служить захисту прав та інтересів людей, їх колективів та організацій, правовому і соціальному прогресу в цілому [4, 12]. Дуже часто поняття «правовий спадок» і «спадкоємність» ототожнюються. І це не випадково, оскільки і в тому, і в іншому випадках мова йде про використання юридичного досвіду і культури попередніх поколінь, про тенденції розвитку правової системи від минулого до сьогодення і від сьогодення до майбутнього, про становлення нових суспільних і правових інститутів.

Список використаної літератури:

1. Захарцев С.И., Сальников В.П. Правовой прогресс: новое направлениеисследования права // С.И. Захарцев, В.П. Сальников. Теория государства и права. – 2017. – № 2. – С. 20-35.
2. Сапун В.А. Уровни преемственности в праве / В.А. Сапун, Юридическая техника, 2001, № 5. – С. 416-420.
3. Софронова С.А. Правовое наследие и аккультурация в условиях правового прогресса общества / С.А. Софронова. Автореф. канд. юрид. наук. Н.-Новгород, 2000. – 21 с.
4. Карташов В.Н Преемственность в правовой системе общества: методологические основы исследования / В.Н. Карташов, Юридическая техника, 2001, № 5. – С. 10-18.

Войткова Аліса Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ВИКОРИСТАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Стрімке зростання ролі географічних чинників, зміна політико-культурних кордонів, оновлення спектру стратегічних загроз спрямовують зусилля аналітиків та політичних діячів на

розв'язання складних міжнародних завдань, де головними складовими є політика і географія. На міжнародній арені високий ступінь прикладного використання геополітичного інструментарію демонструють саме країни з високим силовим потенціалом. Потужні держави здатні прямо впливати на світовий прогрес завдяки можливостям втручання до політико-географічного простору організації міжнародного життя. Найбільший вплив здійснюють володарі вищих за інших національно-державних геополітичних потенціалів.

В контексті сучасних тенденцій світового розвитку глобалізованого середовища міжнародні відносини втрачають характер простих з'єднань чи ланцюгів з'єднань та набувають характеру взаємозалежності, практично всі виміри міжнародного життя сучасних держав корелюють з глобальною геополітикою. Найважливішим аспектом успіху на світовій арені стає вміння робити грамотний стратегічний вибір, що має гарантувати виживання та продуктивний розвиток. Отже, життєва історична необхідність та бажання зберегти стратегічні позиції слугують для України додатковим стимулом осягнення надбань геополітики, їх розвитку та використання.

З огляду на глобалістичні процеси геополітика стає одним із способів бачення та методом зорієнтуватись у глобальному просторі. Під впливом глобалізаційних процесів разом з розвитком традиційних підходів у стратегічному аналізуванні, був покладений початок формування нових альтернативних дослідницьких стратегій, що дозволяє зафіксувати факт якісної трансформації геополітичної науки. Методологічні та теоретичні досягнення сучасної геополітики вийшли за межі традиційної геополітики та використовуються у різних сферах сучасного буття, в тому числі в сфері юриспруденції.

Сучасна геополітика є період випробування у наданні відповіді на глибину і масштаби сучасних міжнародно-системних трансформацій де особливої популярності набув такий напрям геополітичної думки як «критична» або постструктуралістська геополітика, прихильники якого трактують географію як своєрідну форму соціально обумовленого знання [1, с. 307-322].

На відміну від класичного тлумачення простір став тлумачитись як такий, що підлягає соціальному конструюванню, інструменталізації та деконструкції. Вкрай актуальними стали дослідження способів використання простору та стратегічного значення об'єктів цього простору, зокрема державного простору и правого простору. Такий дослідницький підхід суттєвим чином спрямований на знаходження взаємозв'язку між міжнародними інтересами країн і подіями світової політики та простором конкретних держав та правових систем.

Фахівцями з даної проблематики закономірно виділяється декілька основних структурно обумовлених вимірів сучасного геополітичного аналізу: стратегічні впливи, що визначаються фактором зростанням сукупної могутності й прагнення досягнення більш значущої ролі швидко зростаючих держав; зростання економічного важеля на тлі процесів глобалізації та посилення ролі транснаціональних акторів, врахування зростаючого впливу проблем природничого та екологічного характеру, тиск глобальних та регіональних демографічних зрушень.

Проблематика різноманіття просторів та одночасна гра в межах відразу декількох просторів стає фактом буття сучасних держав. На зміну однополярності приходить світ, в якому співіснує безліч різних просторів стратегічних взаємодій, в рамках кожного з яких є свої провідні або впливові країни, з якими необхідно підтримувати взаємодію для вирішення нагальних міжнародних проблем. В рамках такої системи організації міжнародного порядку можуть домінувати не лише дві або декілька держав, але й десятки держав, здатних чинити істотний вплив на ту чи іншу сферу світового розвитку [2, с. 44-56].

Можна констатувати, що геополітичні дослідження дозволяють установити рівень самостійності права та держави і їх стратегічний потенціал, а це, у свою чергу, дає можливість визначити здатність правової системи та державної влади контролювати власний геополітичний простір та визначити перспективу свого розвитку.

Для геополітичних досліджень важливими є атрибути держави та права, які виражають динамічні показники, такі як політичні та соціально-економічні показники державного та правового життя. Ці дані у великій мірі залежать від внутрішніх і зовнішніх політичних умов існування держави та права як відбиток проведеної державою внутрішньої й зовнішньої політики. У такому випадку стає зрозумілою й певна стратегія, що виступає як політична воля держави, її здатність реалізувати ту або іншу геополітичну установку, що відображає національні інтереси держави та права. Особливого значення набуває факт поділу інтересів держави підрозділяються на інтереси внутрішньодержавні й інтереси геополітичні: і ті, й інші об'єктивно перебувають під сильним впливом географічних, просторових чинників, що споконвічно обумовлюють геополітичне положення держави, її геополітичну стратегію, її історичну роль і перспективи [3, с. 93].

До нових напрямів критичних геополітичних досліджень часто відносять такі як «формальна геополітика», що досліджує розвиток геополітичної думки та геополітичної традиції, «практичну геополітику»та «радикальну геополітику», що концентрують увагу на геополітичному символізмі та геополітичних концептуалізаціях в контексті державного управління, структурну геополі-

тику, прихильники якої концентрують зусилля на глобальних процесах та тенденціях світового розвитку з врахуванням особливостей впливу на простір глобалізації. Однак критична геополітика не дає альтернативного методу вирішення складних проблем, які пов'язують геополітичну владу (чи владу), панування (домінування) і територію.

Висока комплексність альтернативних класичній традиції геополітичних підходів часом негативно впливає на процес надання ефективних практичних рекомендацій, зумовлюючи її певну «розмитість». У якості альтернативи, пропонуються ідеї представників неокласичної школи, котрі вказують на те що понятійний апарат геополітики дозволяє не просто давати логічні пояснення реалій сучасної світової політики, а також об'єктивно оцінювати тенденції та перспективи її еволюції. У даній інтерпретації, територіальні аспекти політичного планування мають першочергове значення при формуванні успішних зовнішніх стратегій, особливо у контексті визначення ризиків та ареалів дестабілізації через брак ресурсів і тиску зовнішнього середовища.

В європейських геополітичних дослідженнях традиційно відчутним є намагання продемонструвати роль простору у зв'язку не тільки з географічним фактором, але й з історичним і культурним вимірами розвитку. Так, зокрема, простір створюється не тільки природою, але й культурою та релігією.

Визначними питаннями розвитку сучасних держав стають питання панування на ринку економіки та доступу до ресурсів. Оскільки захист кордонів і боротьба за контроль над простором в класичному вигляді позбавляються сенсу, головну роль починає грати пошук нової адаптивної стратегії, основою якої стає економічна політика, що максимізує обсяги різного типу ресурсів, які знаходяться у розпорядженні конкретної спільноти. У вирішенні таких завдань використовують всі інструменти зовнішнього впливу: економічні, політичні, мілітарні й, навіть, культурно-цивілізаційні.

В рамках неокласичної парадигми геополітики економічні конфлікти виходять на перше місце серед груп потенційних міжнародних протиріч. Саме геоекономічне бачення концентрує увагу на тих формах конфліктів, які є домінуючими за доби глобалізації і які визначають зміст політичних процесів на міжнародній арені, яка стає простором конкуруючих стратегій. Прихильники геоекономічного аналізу походять від констатації того факту, що низка традиційних геополітичних концептів і теоретичних конструкцій явно застаріла у силу розгортання процесів глобалізації. Тут геоекономічне суперництво є позитивним явищем, що має покращити умови для безперервного і досить динамічного економічного зростання, а геоекономічна

стратегія пов'язується зі спробами завоювання економічної території майбутнього.

Україна як сучасна держава що володіє вигідним територіально-географічним та унікальним геополітичним розташуванням прагне до посилення власних позицій в міжнародній спільноті. Практичне використання геополітичних досліджень надає можливість зробити більш глибоку оцінку тих зв'язків і відносин, які пов'язані з геополітичним розташуванням України та взаємодією її з різними державами та дозволить розробити стабільний стратегічний курс для руху України в напрямку ЄС.

Список використаної літератури:

1. Hyndman J. Mind the gap: bridging feminist and political geography through geopolitics /J. Hyndman // Political Geography. – 2004, Vol. 23. – P. 307-322.
2. Haas R.N. The Age of Nonpolarity / R.N. Haas // Foreign Affairs, 2008. – Vol. 87, № 3. – P. 44-56.
3. Горбунов А. А. К вопросу о коммуникативности пространства и е роли в геополитической стратегии России // Власть. – 2008. – № 2. – С. 93.

Іванчук Віра Євстафіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ПРАВОВОМ ПОЛІ УКРАЇНИ

Процес державотворення нерозривно зв'язаний з такими елементом як правотворення. Євроінтеграційні та глобалізаційні процеси відіграють ключову роль при прийнятті нормативно-правових актів, особливої уваги заслуговує процес адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу, імплементування норм міжнародного законодавства у внутрішнє законодавство країни, що потребує особливої уваги зі сторони як науковців, так і органів державної влади. Впровадження нових технологій та практик інших держав до правового моніторингу.

В Україні зараз існує дві проблеми, по-перше це, відсутність єдиної системи державних органів правового моніторингу на всіх рівнях нормотворчої діяльності, в тому числі моніторинг локаль-

них правових актів органів місцевого самоврядування, та органів державної влади.

По-друге, не урегульованість питання правового моніторингу в бізнес-структурах, тобто моніторинг внутрішніх актів суб'єктів господарювання (за виключенням банків).

Науковцями не одноразово підіймалося питання правової сутності, та місця правового моніторингу в системі нормотворчої діяльності, проте єдиної точки зору до сьогодні не знайдено.

Термін «моніторинг» часто вживається сучасними правознавцями під час розгляду широкого кола правовідносин: в екології, економіці, біології, медицині, при характеристиці техногенних, політичних, соціальних процесів, тобто практично в будь-якій сфері людської діяльності, і використовується не тільки в практичній діяльності галузевих фахівців, але й у текстах правових актів [4, с. 9].

Виходячи уже з певного досвіду сучасного значення моніторингу. В основі його етимології лежать такі давно відомі слова, як monitory – багатозначне поняття, яке спочатку означало наставляти, радити, застерігати, напучувати, і monitor (від лат. нагадуючий, наглядаючий), має вже більш близьке до сучасного значення – спостереження за певними об'єктами або явищами.

Відзначимо, що ці слова спочатку означали дії, широко вживалися в практичній діяльності і, як це нерідко буває, з неї перейшли у науковий лексикон і стали вживатися на правах термінів. Сучасне визначення моніторингу та осмислення результатів його застосування дають підставу судити про те, що це поняття найчастіше вживається тоді, коли мова йде про проведення низки конкретних дій або деяких змішаних заходів, здійснюваних на основі як теоретичних, так і практичних розробок, які об'єднуються терміном «моніторинг» і служать для з'ясування ситуації в тій чи іншій сфері практики. При цьому використовуються традиційні пізнавальні засоби – спостереження, дослідження, порівняльний аналіз, перевірка, контроль тощо [5, с. 258].

Моніторинг виконує багато функцій та використовує багато методів дослідження. Застосовується частковий та вибірковий аналіз, при якому на початку ставиться завдання та завчасно формується призначення. В результаті моніторинг відстежує процес, поступового спостереження та контролю чогось.

В результаті проведення правового спостереження, правової експертизи, правового експерименту та порівняння в наслідок чого отримуються факти. Факт в моніторингу вважається достовірним та має відповідати встановленим критеріям.

Правовий моніторинг широко обговорюється науковцями але в той же час залишається поза межами фундаментальних юридичних наукових досліджень. Окремі аспекти правового

моніторингу розглядали такі наковці Ю.Г. Арзамасов, А.А. Акмалова, М.Є. Глазкова, Д.Б. Горохов, Ю.В. Градова, Я.Є. Наконечний, Н.Р. Нижник, Ю.О. Тихомиров та ін.

На думку М.Є. Глазкова правовий моніторинг – це регулярна, комплексна аналітична діяльність, що включає спостереження, аналіз, узагальнення, оцінку інформації про якість прийнятих і діючих нормативно-правових актів, практику їх застосування, розробку пропозицій щодо усунення виявлених недоліків нормотворчості та правозастосування, прогнозування напрямків розвитку правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин [1, с. 65].

На думку І. Шутака на сучасному етапі розвитку правової доктрини України відбулася історична деактуалізація трактувань ефективності норм права, замість яких сформувалося нове. Таким чином, оцінювання ефективності норм права розглядається як істотний елемент правового моніторингу.

При цьому техніка правового моніторингу становить систему правил, методів та засобів здійснення послідовних операцій органів влади, наукової спільноти, інститутів громадянського суспільства з контролю, аналізу, узагальнення, оцінки якості нормативно-правових актів та практики їх застосування, правотворчого прогнозування напрямів розвитку правового регулювання суспільних відносин [6, с. 20].

І. Оніщук дослідив переваги та недоліки дефініцій правового моніторингу здійснивши їх порівняльну характеристику. В наукових юридичних джерелах правовий моніторинг визначається як метод контролю та метод пізнання, а також як система спостережень, контролю, оцінок, прогнозу стану й динаміки правових процесів. Крім цього, це збір, аналіз та узагальнення інформації про стан законодавства, а також система спостережень з метою аналізу та оцінки якості нормативно-правових актів та їх ефективності. Інформаційно-оцінний інститут, який діє на всіх етапах управління та виявляється на всіх щаблях виникнення та дії права [3, с. 12].

Систематична діяльність органів державної влади, метою якої є аналіз стану і прогноз розвитку законодавства, практики його застосування на різних рівнях правового регулювання. Систематичне узагальнення та систематизація правової інформації з метою оцінювання, аналізу, прогнозу стану і динаміки законодавства. Систематична діяльність суб'єктів правового моніторингу, яка полягає у відстеженні, аналізі та оцінці стану нормативно-правових актів і їх застосування [2, с. 12].

Вказані дефініції правового моніторингу не перечать одна одній, а навпаки доповнюють. Також можна констатувати, що правовий моніторинг використовується як контроль, аналіз, оцінка та прогнозування діючих нормативно-правових актів.

Розкриваючи питання генези дефініції, становлення та розвитку правового моніторингу, необхідно загострити свою увагу, на те, що починаючи з 1998 року, в Програмі інтеграції України до Європейського Союзу Комітетом з питань співробітництва між Україною та ЄС в Україні набуто певний досвід щодо моніторингу інтеграційних заходів.

Із набуттям Програмою чинності моніторинг мав би бути вдосконалений з тим, щоб краще відповідати її головній меті – набуття членства в ЄС. На цьому шляху визначається поточний ступінь відповідності нормативно-правових документів України базовим нормам ЄС.

З 2011 року було здійснено ряд дій, які направлені на адаптацію вітчизняного законодавства, та на прояв правового моніторингу в світлі євроінтеграційної практики. Так, на загальнодержавному рівні було прийнято Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (Далі – Закон), прийняття даного нормативно-правового акту ознаменувало виявлення нового етапу здійснення правового моніторингу, це моніторинг законодавства на предмет його підлаштування до законодавства ЄС. В Розділі V та VI Закону зазначається:

– «вжити заходів щодо опрацювання та затвердження спільного з ЄС механізму підготовки планів-графіків адаптації та моніторингу їх виконання»;

– «моніторинг імплементації актів законодавства України»;

– «елементом адаптації законодавства має стати перевірка проектів законів України та інших нормативно-правових актів на їх відповідність acquis communautaire з метою недопущення прийняття актів, які суперечать acquis Європейського Союзу»;

Даним Законом визначився інституціональний механізм здійснення правового моніторингу, та визначено, що Кабінет Міністрів України разом з Комітетом Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції здійснює моніторинг виконання Програми [7, ст. 272].

Правовий моніторинг є інструментом для укріплення основоположних прав і свобод громадян, слугує для підвищення якості правотворчої діяльності, та підвищення правової культури соціуму. Ціллю правового моніторингу є подолання правового нігілізму та забезпечення єдності правового поля зі зменшенням колізій та прогалин.

В цілому необхідно констатувати про надзвичайну важливість побудови на загальнодержавному рівні системи органів та структур правового моніторингу.

Проте, виходячи з усталеної практики, та підходів в Україні до інституту правового моніторингу, вбачаємо фрагментарність (частковість) у підходах до здійснення правового моніторингу, та

до органів які його повинні здійснювати. На даному щабелі розвитку української державності, правовий моніторинг, як окремий вид діяльності органів державної влади, з побудовою структури в масштабах держави – відсутній.

Державні органи, в межах наданих їм повноважень, фрагментарно здійснюють правовий моніторинг, проте зважаючи на масштаб дій та наслідків, виходячи з правової реальності вкрай необхідно виробити єдинство органів та осіб, які б професійно займалися правовим моніторингом на загальнодержавному рівні.

Також на сьогоднішній день для провадження правового моніторингу виникають складнощі у зв'язку з відсутністю нормативно-правового забезпечення. Для ефективної роботи інститутів правового моніторингу потрібно закріпити його зміст та процедуру на нормативному рівні.

Список використаної літератури:

1. Глазкова М. Е., Нанба С. Б. Оценка эффективности действия нормативно-правовых актов: современные подходы // Журнал рос. права. – 2011. – № 9. – С. 75.
2. Некрасов Е.Е. Мониторинг как способ повышения эффективности правового регулирования (Електронний ресурс) / Е.Е. Некрасов, И.В. Жужгов // Сб. науч. тр. юрид. ф-та. Вып. 4. Ставрополь : СевКавГТУ, 2004. – Режим доступу: http://science.ncstu.ru/articles/law/f04/03.pdf/ file_download.
3. Тихомиров Ю.А. Организация и проведение правового мониторинга / Ю. А. Тихомиров // Право и экономика. – 2006. – № 10. – С. 11-15.
4. Толмачева Н. Н. Мониторинг закона – от практики к теории / Н. Н. Толмачева, Н. Н. Негробова // Право и экономика. – 2006. – № 7. – С. 3-11.
5. Фарман И. П. Мониторинг как метод исследования и представления знания / И. П. Фарман // Эпистемологический анализ коммуникации. Философские науки. – М.: Ин-т философии РАН, 2012. – Вып. 17. – С. 256–269.
6. Шутак І. Д. Від оцінки ефективності норм права до техніки правового моніторингу / І. Д. Шутак // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 3(36) . – С. 18–23.
7. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1629-15

Дудник Руслана Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, асистент

ВИНИКНЕННЯ НОВИХ ГАЛУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Питання про виокремлення нових галузей права нині є дуже актуальним в юридичній науці. Із приводу цього ведеться численні дискусії між провідними ученими юристами. У вітчизняній юриспруденції виникає інтерес до проблеми дуалізму права. Тому особливого значення набуває проблема вибору критеріїв, які слід вважати вирішальними для поділу права на галузі. Щодо пошуку цих критеріїв, то серед науковців загальновизнаними вважаються предмет і метод правового регулювання.

Правовий режим галузі права складається з великої групи однорідних суспільних відносин, які становлять окрему, відносно самостійну сферу суспільного життя (предмет галузі права). Для правового режиму галузі права характерною є особлива цілісна система регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання, особливим порядком виникнення і формування змісту прав та обов'язків, їх реалізації, специфікою санкцій, способів їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень, які поширюються на дану сукупність норм (метод правового режиму).

При характеристиці галузей права слід враховувати, що для їх виокремлення недостатньо користуватися критерієм єдності предмета і методу правового регулювання. Цей критерій, що добре спрацьовує у сфері цивільного і кримінального права, не може штучно застосовуватися при характеристиці усіх галузей права. Особливо це стосується нових галузей права – космічного, екологічного, інформаційного, будівельного, військового, транспортного та ін., де врахування їх правових режимів має особливо велике значення.

Обрання правового режиму як критерію поділу права на галузі дозволило поділити систему права на фундаментальні, профілюючі та комплексні галузі права [4, с. 44].

Питання про генезис нової галузі права – це питання про процес виникнення і становлення певної якості у правовій реальності. Межею генезису нової галузі права є оформлення її як самостійної галузі права. Відомо, що методологічним орієнтиром у розкритті генезису того чи іншого явища є поняття основи, оскільки основа містить ту сторону даного явища, яка обумовлює інші його сторони, властивості і зв'язки, які становлять сутність

явища. Конкретизується поняття основи через близькі йому поняття причини умови, що відображають процесуальну сторону реальності.

Головним змістом аналізу передумов є встановлення протиріч, що визначають виникнення нової галузі права. Становлення нової галузі права є результатом синтезу загальних, безпосередніх та основних передумов. Сформована нова галузь права являє собою систему, яка затребувана юридичною практикою і наукою.

На теперішній час у вітчизняній юриспруденції можна вважати загальноприйнятим визначення галузі права, під якою розуміється об'єктивно сформована всередині єдиної системи права у вигляді її відокремленої частини група правових інститутів і норм, що регулюють якісно однорідні суспільні відносини на основі певних принципів і специфічних методів, у силу чого здобула відносну самостійність, стійкість і автономність функціонування [2, с. 297]. У вітчизняній літературі в юриспруденції також є поширеною думка, згідно з якою підставою виокремлення нової галузі права є утворення нового предмета правового регулювання і нового правового методу. Ця думка, незважаючи на кілька критичних робіт, є домінуючою у вітчизняній теорії держави і права з кінця тридцятих років минулого століття аж до теперішнього часу [5, с. 34].

Однак конструкції галузі права, заснованої на особливому предметі і методі правового регулювання, притаманні протиріччя. По-перше, положення про власний метод для кожної галузі права не дотримується. По-друге, виходячи із цієї конструкції, незрозумілим є статус таких утворень, як «комплексна галузь права». По-третє, існують труднощі у визначенні співвідношення системи права і системи законодавства.

Якщо здійснити аналіз базового визначення галузі права, то із нього випливає, що ознаками галузі права є такі характеристики:

а) наявність відповідної сфери суспільних відносин;

б) наявність певної єдності у даному комплексі суспільних відносин;

в) наявність об'єктивно обумовленого інтересу у самостійному регулюванні даного комплексу відносин;

г) наявність певного специфічного методу регулювання даного комплексу відносин.

Уже давно висловлювалася думка щодо того, що специфіка предмета правового регулювання не вичерпується тільки вимогою особливої форми або методу правового регулювання. Специфіка виявляється і в такому змісті правового регулювання, яке не може бути охоплено загальними положеннями інших галузей права, а вимагає формулювання самостійних положень, спрямованих на застосування даної сукупності юридичних норм. Таким чином,

для нової галузі права необхідно мати власну «загальну частину», інакше це утворення не може вважатися галуззю права.

Ряд авторів вважають, що слід виокремлювати суспільні відносини, що існують тільки як правові, і суспільні відносини, для яких правова форма не є обов'язковою. Перші утворюють самостійні галузі права з об'єктивних причин (адміністративне, кримінальне тощо). Другі можуть утворювати галузі права, а можуть і не утворювати, роль тут відіграють такі чинники: характер відносин; ступінь застосування до них методів державного впливу; наявність самостійного законодавства. Таким чином, існують галузі права, наявність яких зумовлено об'єктивно, і галузі права, наявність яких залежить від волі суспільства і держави. Проте провести межу між об'єктивними і суб'єктивними умовами у цьому разі вельми складно. Зокрема, послідовно застосовуючи об'єктивний предметний підхід до розуміння галузі права, О.Ю. Анішин дійшов висновку щодо того, що «фінансове право є такою ж об'єктивною реальністю, як і самі фінанси. Воно виникло одночасно з виникненням держави і є його невід'ємним атрибутом» [1, с. 40].

Механізм утворення нових галузей права доцільно вивчати на прикладі об'єктів, які можуть бути галузями права у стадії формування. Відразу ж звертають на себе увагу так звані «комплексні галузі права». Їх існування як елементів системи права часто заперечувалося на тій підставі, що виокремлення першорядних і другорядних галузей права суперечить принципам побудови системи права, оскільки усі галузі підсистеми є одного рівня, то й ієрархії серед них бути не може [3, с. 11]. Це є цілком логічним, якщо вважати що нормативні акти одного рівня мають однакову юридичну силу. Комплексні галузі права об'єктивувати у нормативних узагальненнях, виражених у загальних положеннях, принципах, деяких специфічних прийомах регулювання. Але усі принципи, методи комплексної галузі права є похідними від принципів і методів основних галузей права, а значить, і повинні їх наслідувати.

Специфіка формування нової галузі обумовлена функціональним призначенням та місцем цієї галузі у системі права (її видом у класифікації галузей). Обов'язковою ознакою формування нової галузі є ознака комплексності, яка полягає у тому, що нова галузь, формуючись на основі існуючих галузей, успадковує деякі їх риси. Аналіз видів правових інститутів на предмет стабільності та здатності утворювати нові системи більш високого рівня продемонстрував провідну роль комплексних інститутів у формуванні нової галузі.

Галузі права формуються шляхом виокремлення (з однієї або із декількох галузей) та переродження. Переродження галузі – це шлях появи нової галузі на основі поглинання та трансформації

існуючої галузі з доповненням значним масивом нових норм. Виокремлення та переродження галузі може відбуватися на основі нових суспільних відносин або на основі актуалізації існуючих. Розподіл шляхів формування демонструє походження основної частини норм галузі права, розкриваючи генетичні зв'язки всередині права.

Таким чином, створення нових галузей права є потребою сучасності, це спричинено розвитком ринкових відносин, науково-технічним прогресом. Тому розподіл права на нові галузі надасть змогу ефективніше регулювати правові відносини у відповідних сферах діяльності.

Список використаної літератури:

1. Анишин А.Ю. Предмет финансового права: Современное состояние / А.Ю. Анишин. – М., 2004.
2. Богуцький П.П. Військове право у системі права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / П.П. Богуцький. – О., 2009. – 23 с.
3. Керимов Д.А. Философские проблемы права / Д.А. Керимов. – М., 1972.
4. Ляшенко Р.Д. Проблемні питання формування нових галузей права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://xn-e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_4_10.pdf
5. Свірчевська Ю.А. Сутність енергетичної безпеки країни та чинники, що на неї впливають / Ю.А. Свірчевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/042svirch.pdf

Батан Юрій Дмитрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
фахівець науково-дослідної частини

ПРЕВЕНТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ДІЇ ПРАВА: ПОТРЕБА ПОДІЛУ

Логічна операція під назвою «поділ» у більшості досліджень, що її іманентно застосовують або прагнуть застосувати, звужується до класифікації або типології, групування, різновидів тощо, свідомо чи несвідомо не беручи до уваги те, що усі перелічені процеси є складовими поділу.

1. Спершу слід коротко довести ***потребу поділу*** (систематизації, класифікації, типології тощо):

1) поділ показує, які складові входять до певного термінопоняття, явища, процесу тощо;

2) поділ необхідний для короткої характеристики поняття через вказівку на елементи – як своєрідна альтернатива характеристики термінопоняття порівняно з наданням його визначення;

3) поділ потрібний для того, щоб, виокремивши складові певного термінопоняття, відділити такі складові одна від одної та показати відмінності між ними;

4) вбачається потреба поділу для того, щоб спростити подальшу характеристику термінопоняття, надавши їй системно-структурну оболонку.

Поділ зазвичай являє собою ***системну*** (поділ на одиниці поділу – типи, класи, види тощо – залежно від певних ознак) та ***структурну*** (характеристика складу, або поділ на елементи – складники процесу, явища, за відсутності яких такий процес, явище є неможливим) складові.

2. Системна складова зазвичай полягає у виокремленні одиниць шляхом класифікації, типології, групування, назв різновидів тощо. «Батьком» сучасного системного методу (таксономії) вважається шведський біолог Карл Лінней (*Carl von Linne*). Понад чверть тисячоліття тому, у XVIII столітті, він розробив використовувану досі ієрархічну систему поділу живих організмів (К. Лінней також її використовував для поділу неживих організмів у мінеральному царстві, але натепер цей поділ використовується лише для живих організмів [1]) на царства, типи, класи, ряди, родини, роди та види, а також створив біномінальну (складену з двох назв – родової та видової) номенклатуру для їх найменування [2].

Чи має це значення для сучасної юриспруденції? Так, оскільки на основі зазначених або схожих одиниць поділу можна більш досконало та наочно класифікувати, типологізувати, групувати тощо юридичні термінопоняття.

Цю тезу підтверджує український науковець А. Єзеров, який виокремлює «шість основних класифікаційних одиниць у систематизації конституційних конфліктів – типи, рівні, класи, роди, предметні групи та види конституційних конфліктів» [3, с. 86]. Щоправда, автор слушно визнає недолік такої систематизації порівняно з біологічною таксономією: «у цьому випадку важко досягти ієрархічності класифікації з огляду на складність явища конституційного конфлікту – вона може бути лише умовною» [3, с. 86].

У цьому контексті варто відзначити такі ***особливості***:

1) враховуючи те, що клас є однією з одиниць (понад те – навіть не найвищою), тобто систематизація являє собою не лише поділ на класи, не можна називати процес класифікацією, а одиниці класифікаційними. ***Пропонується називати відповідний***

процес поділом (або систематизацією), діагностичні одиниці (тип, клас, рід, вид тощо) – одиницями поділу (систематизаційними одиницями), критерії класифікації – критеріями поділу тощо;

2) з огляду те, що у монографії, присвяченій конституційним конфліктам, не подано аргументації для подання саме таких шести систематизаційних одиниць, як тип, рівень, клас, рід, предметна група та вид, ***пропонується застосувати звичну для біології номенклатуру***, у якій відсутні рід і предметна група, натомість між класами та родами наявні ряди та родини;

3) зважаючи на складність превентивного механізму права (механізму реалізації превентивного призначення права), наразі ***не вбачається можливість ієрархічності таксономічних категорій***. Іншими словами, одиниці поділу неможливо згрупувати у групи вищого рівня та водночас поділити на групи нижчого рівня, тому таксономічна ієрархія є недосяжною.

З огляду на це, пропонується навести шість основних ***одиниць поділу*** (подано нижче у переліку), ***критерії*** (подано у дужках), а також ***зміст*** (після двокрапки) поділу механізмів реалізації превентивного призначення права:

а) ***типи (за функціями)***: загально-превентивний і спеціально-превентивний;

б) ***класи (за межами та масштабом впливу)***: загальноправовий, міжнародно-правовий, наднаціональний, національно-правовий, недержавно-правовий, змішаний;

в) ***ряди (за формою)***: правотворчий, правоінтерпретаційний, правоосвітній, правозастосовний;

г) ***родини (за об'єктом)***: злочинності, делінкветності (правопорушуваності), соціальних конфліктів;

ґ) ***роди (за предметом, правовим режимом)***: виборчого права, права власності, зобов'язального права, трудового права, сімейного права, деліктного права тощо;

д) ***види (за суб'єктами)***: міждержавного характеру, наднаціонального, національного, недержавного, змішаного характеру.

3. Будь-який механізм функціонує шляхом взаємозв'язку та взаємодії усіх елементів. Не є винятком і превентивний механізм. Превенція є саме механізмом, тобто багатоаспектним явищем. Поодинці окремі елементи механізму або навряд чи матимуть превентивний ефект узагалі, або цей ефект матиме неналежний вияв. ***Структурний поділ*** превентивного механізму права являє собою поділ на такі елементи (частково про це див.: [4, с. 633–638]):

1) ***телеологічний*** *елемент* – превентивна мета, включно з конкретним об'єктом запобігання;

2) ***позитивно-правовий*** *елемент* – нормативно-правові акти, які встановлюють правові підстави, на яких засноване використання наступних елементів. Саме нормативний елемент встановлює

суб'єктів реалізації даного механізму, порядок проведення відповідних динамічних елементів;

3) ***суб'єктний*** *елемент* – суб'єкти, які мають реалізовувати норми, передбачені у позитивно-правовому елементі;

4) ***ціннісно(концептуально)-динамічний*** *елемент* – засновані на правових цінностях процедури-запобіжники порушень прав людини, які змушують діяти превентивний механізм: верховенство права (основа превенції порушень прав людини), а також «проекції» верховенства права у відповідних правових просторах (системах, галузях, підгалузях тощо): конституціоналізм (основа конституційного права), «обов'язок захищати» (міжнародного права), належне врядування (адміністративного права), сталий розвиток (екологічного, господарського та цивільного права), студентоорієнтованість (освітнього права) й інші концепції-запобіжники порушень прав людини.

Перспективним видається подальше вдосконалення системно-структурної характеристики механізму реалізації превентивного призначення права, а також деталізація змісту систематизації та структурних елементів механізму.

Список використаної літератури:

1. Swafford A. L. Carolus Linnaeus: Classification, Taxonomy & Contributions to Biology // High School Biology: Homework Help Resource. URL: https://web.archive.org/web/20170409021600/http://study.com/academy/lesson/carolus-linnaeus-classification-taxonomy-contributions-to-biology.html
2. Linne C. von. Systema Naturae. London : British Museum, 1956.
3. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2008. 240 с.
4. Батан Ю. Д. Вплив превентивного механізму права на неправомірну поведінку // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 625-642.

Караман Микола Віталійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РИТУАЛІВ, НОРМ ЗАКОНУ ТА НОРМ СОЦІАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Закон, як і інші види норм соціального регулювання, здійснює свої специфічні регулятивні функції не ізольовано, а в єдиному комплексі та тісній взаємодії з іншими соціальними регулятора-

ми, в тому числі ритуалами. Системна цілісність усіх типів норм соціального регулювання у своїй сукупності забезпечує належну регуляцію і нормальну життєдіяльність суспільства, що є певним синтезом їхньої своєрідності, особливих властивостей і можливостей. Тому, як зазначає з цього питання В. Нерсесянц, пошук оптимальних варіантів взаємодіїнорм закону з регулятивними можливостями інших соціальних норм є одним із центральних завдань всієї соціальної політики [2, с. 81].

Метою даної статті є дослідження питання співвідношення ритуалів, норм закону та норм соціального регулювання з огляду на два аспекти проблеми: з одного боку, норми закону, як і ритуали знаходяться в загальній системі норм соціального регулювання, а з іншого боку, особлива роль саме правового регулювання примушує розглядати його окремо,співвідносячи з іншими нормами соціального регулювання. При цьому потрібно враховувати, що такі види норм не протиставляються, протевраховується суттєвий вплив норм закону на інші складові соціального регулювання.

Проблематика співвідношення понять соціального регулювання та правового регулювання знаходилася в центрі уваги провідних вчених-правознавців: С. Алексєєва, В. Бабкіна, О. Зайчука, А. Зайця, О. Копиленка, О. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришина, Т. Тарахонич, В. Сіренка, Ю. Тихомирова, Ю. Шемшученка, О. Ющика.

Ритуальні церемонії народження, смерті, укладення шлюбу, віросповідання– відомі у всіх відомих нині культурних сім'ях. Вони виражають ті культурні цінності, про які дбає суспільство. Виходячи з того, що їх дотримання забезпечується нормами соціального контролю, можна зробити висновок що вони прищеплюються індивіду разом з його соціалізацією [5, с. 228-240].

Ці загальні функції ритуалу доводятьпевну його схожість з нормами закону. Норми закону також регулюють поведінку індивіда в соціумі. Як і ритуал, норми закону є частиною соціального контролю.

Ритуали також мають спільні риси з нормами соціального регулювання – нормами, що регулюють поведінку, проте визначаються та виконуються поза рамками офіційної правової системи. Деякі норми соціального регулювання можуть не відігравати основну рольв організації соціуму (такі як правила етикету за обіднім столом), інші є фундаментальними (норми проти насилля чи вбивства).

Як механізм соціального контролю, ритуал можна порівняти з нормами закону і нормами соціального регулювання. Дотримання норм закону забезпечується можливістю застосування державного примусу. Дотримання норм соціального регулювання забезпечується за допомогою «позасудових» санкцій, таких як неприйнят-

ність, сором, огида тощо. Забезпечення дотримання вимог ритуалу здійснюється у формі наділення учасників відносин соціальними ролями зі специфічними правами та обов'язками, притаманними тій чи інший соціальній ролі.

Зазначимо, що механізм впливу ритуалів на соціальну поведінку має певні переваги та недоліки відносно норм закону та норм соціального регулювання. Оскільки ритуали призначають соціальні ролі, що приймаються учасниками відносин, їх виконання не вимагає забезпечення зі сторони державного примусу, що вимагає певних витрат з боку держави, на відміну від норм закону. З іншого боку, дотримання ритуалу не потребує соціального схвалення, на відміну від норм соціального регулювання.

Проте, ритуали, через соціальну прийнятність ролей, якими вони наділяють учасників, вимагають набагато більше часу на їх створення та адаптацію. Порівняно з нормами закону та нормами соціального регулювання, ритуали є «дешевими» для виконання, але «дорогими» для створення.

Розглядаючи ритуал як форму соціального контролю, важливо протиставити йому дві інші основні форми соціального контролю: норми соціального регулювання та норми закону.

Ритуал пов'язаний і взаємопроникний як із нормами соціального регулювання, так і з нормами закону. Ступінь законодавчого закріплення ритуалу визначається повноваженнями парламенту. В умовах ліберальної демократії можливості законодавчого регулювання дотримання ритуалів обмежені, тоді як в теократичних державах закон має порівняно більший вплив на нормативне закріплення ритуалів. Норми соціального регулювання можуть бути джерелом права, як у випадку з правилами, що встановлюють звичаї в торгівлі (Правила Інкотермс)[4].Норми закону також можуть бути джерелом норм соціального регулювання або ритуалу у випадку прийняття парламентом держави нормативно-правового акту, що регламентує святкування національного свята. Ритуали також можуть бути закріплені на законодавчому рівні. Судові процедури містять багато ритуальних елементів – зовнішній вигляд судді, оформлення зали судів, вимога формалізованої поваги до суду тощо[3].

Проте ритуали, норми закону та норми соціального регулювання взаємопов'язані на більш глибокому рівні. Ритуали, визначаючи певну модель поведінки того чи іншого суб'єкта відносин не тільки визначають його ритуальну роль, але й виходячи з ритуальної ролі суб'єкта ідентифікують його права та обов'язки. Іноді ритуал також може регулювати відносини, що охоплюються нормами соціального регулювання або закону. Наприклад, шлюбний обряд, в якому поєднуються ритуальне, правове та соціальне регулювання.

Варто зазначити, що не будь-які відносини регулюються трьома вищезазначеними видами норм. Наприклад, в деяких суспільствах певна, законодавчо визначена, сума податкового шахрайства не порушує ні соціальних норм, ні ідентичності ролі, яку вимагають ритуали. Особа несе відповідальність виключно за порушення норм закону.

Ні норми закону, ні ритуали не вимагають, щоб люди стояли праворуч на ескалаторах, проте в деяких суспільствах така практика розвинулась як загальноприйнятна соціальна норма. Жодна норма законучи соціальна норма не вимагають від учасників регульованих відносин використання певної моделі поведінки, але така поведінка може бути необхідною, виходячи з ролі, якою наділяє ритуал.

Отже, основна, хоч і не унікальна, роль ритуалу полягає в тому, щоб регламентувати поведінку індивідів, призначаючи соціальні ролі та прирівнюючи окремі ідентичності з відповідними соціальними ролями. З одного боку, ритуали надають певні переваги індивідам, що успішно налагодили своє відчуття ідентичності відповідно до визначеної ритуалом соціальної ролі. З іншого боку, дана соціальна роль є обов'язковою не лише для осіб, яким вона є прийнятною, але й для інших учасників, чиї обов'язки полягають в повазі прав та привілеїв наданих соціальною роллю.

Короткий огляд ритуалів, що міститься в даній статті, можна назвати його "правовою функцією", оскільки дія ритуалів має спільні риси з дією законів та норм соціального регулювання. Закони та норми соціального регулювання служать загальним цілям збереження структури соціального співробітництва та стимулювання тенденцій, відповідно до яких певним індивідам доведеться відмовитися від власних егоїстичних інтересів задля збереження соціального порядку. Однак ритуали, виконують дану функцію дещо інакше, ніж норми закону та норми соціального регулювання. Ритуали потребують меншої кількості затрат задля їх забезпечення. У індивідів виникають негативні емоції, коли вони вступають у протидію відчуттю їх особистої ідентичності. Норми закону є більш затратними в частині забезпечення їх виконання через необхідність механізмів їх зовнішнього санкціонування – держава створює та забезпечує накладення санкції за невиконання норм закону.

Список використаної літератури:

1. Дудченко В. В. До питання про емотивну природу права / В. В. Дудченко // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) :

у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. – Одеса : Юридична література, 2016;
2. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – 552 с.;
3. Andrew J. Cappel, Bringing Cultural Practice into Law: Ritual and Social Norms Jurisprudence, 43 SANTA CLARA L. REV_ 389 (2003) / Електронний ресурс [Режим доступу]: https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1277&context=lawreview;
4. Richard A. Epstein, The Path to The T.J. Hooper: The Theory and History of Custom in the Law of Tort, 21 J. LEGAL STUD. 1 (1992) / Електронний ресурс [Режим доступу]: https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1553&context=law_and_economics;
5. Victor Turner. The ritual process: structure and anti-structure. 6. 1969. (quoting Monica Wilson, Nyakyusa Ritual and Symbolism, 56 AM. ANTHROPOLOGIST.

СЕКЦІЯ 3.

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Аніщук Ніна Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в. о. завідувача кафедри історії держави та права,
доктор юридичних наук, професор

АДЮЛЬТЕР В ІУДЕЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У давньому світі існувала гендерна нерівність. Це стосується, зокрема, й іудейського суспільства, в якому жінки були нерівними із чоловіками. Соціостатева нерівність виявлялася в усіх сферах життєдіяльності давньоєврейського суспільства, зокрема, у шлюбно-сімейній сфері.

Адюльтер (фр. adultere) – подружня невірність, зрада карався у іудейському суспільстві. Він розглядався, по-перше, як гріх, і, по-друге, як злочин проти моралі. Сьома заповідь Біблії: не перелюбствуй адресована однаково для чоловіків і для жінок. Щоправда, покарання, як правило, несли дружини, що є проявом гендерної нерівності. Так, за подружню зраду, як у біблейські, так і у талмудичні часи, карали невірну дружину та її коханця.

Слід зазначити, що у Старому Завіті Біблії саме про чоловіків-перелюбів сказано: «Кто же прелюбодействует с женщиною, у того нет ума; тот губит душу свою, кто делает это (Притч.6,32); человек, блудодействующий в теле плоти своей, не перестанет, пока не прогорит огонь. Такой человек будет наказан на улицах города и будет застигнут там, где не думал (Сир.23.22,30) [1].

Незважаючи на те, що Старий Завіт засуджував перелюбство, адюльтер мав місце в іудейському суспільстві. При цьому відомо, що чоловік-іудей, який був одружений, навпаки, сповна міг мати зв'язок з будь-якою жінкою, проте тільки не з дружиною єврея. Єврей, в якого співбрат по вірі звабив дружину, розцінював це як замах на свою особисту власність, окрім того, від звабника могли народитися діти, чужі ображеному чоловіку.

Громада завжди була на боці обманутого чоловіка, проте винний міг виправдатися, стверджуючи, начебто не знав, що його коханка є заміжньою. Інколи вся громада, щоб очиститися від

гріха перелюбства, скоєного двома її членами, вирушала урочистою ходою до могили рабина, який прославився за часів його життя своєю праведністю.

Згідно з іудейським правом, Мойсеєвим правом, перелюбство каралося смертю. Так, у Старому Завіті у т. з. П'ятикнижжі Мойсея, або Торі (єврейською мовою означає «закон») передбачено смертну кару за низку тяжких злочинів, включаючи й перелюбство. При цьому Тора встановила надзвичайно жорстокі умови для її реалізації на практиці. Навіть у давності, коли у євреїв функціонував Верховний Суд (Санедрін), відправити людину на смерть можна було лише за наявності двох «кашерних» свідків, що підтвердили б злочин, який вони бачили своїми очима. Непрямі свідчення не приймалися до уваги для винесення смертного вироку. Отже, на практиці знайти двох свідків інтимного зв'язку було майже неможливо, тому смертна кара була надзвичайно рідкісним явищем [2].

Згідно із талмудичним кримінальним правом розглядається три види перелюбства, за які застосовувалося покарання у вигляді смертної кари:

1) перелюбство із заміжньою жінкою, що знаходиться під владою свого чоловіка. У цьому разі покарання – задушення;

2) перелюбство із зарученою дівчиною, яка ще знаходиться під владою свого батька. Під дівчиною Талмуд розумів жінку, яка досягла статевої зрілості, проте ще не дійшла віку повноліття, тобто що знаходиться в періоді від 12 років до 12 років та шести місяців. Заручена має бути ще дівчиною, тобто зберегти дівочу цнотливість. Нарешті, вона має ще знаходитися у домі свого батька, а не чоловіка. Покарання – закидання камінням.

3) перелюбство заміжньої доньки священика. В цьому випадку вона карається спаленням, а той хто згрішив із нею – задушенням, як при звичайному перелюбстві. Цей вид перелюбства є кваліфікованим, оскільки донька священика своїм злочином сугубо себе оскверняє.

Невірна дружина, аби уникнути покарання, могла заявити, що її згвалтували, однак цей одговір був прийнятним у сільській місцевості: у місті жінка могла покликати на допомогу.

Щоб виправдатися, жінка, яку звинувачували у перелюбстві, могла також піддаватися випробуванню «гіркою водою». Старий Завіт передбачав випробування для жінки, яку підозрювали у перелюбстві, «гіркою водою». Талмуд також присвячує цьому випробуванню цілий трактат: звинувачувана мала випити чашу отруєної води, яка викликала сильний біль у шлунку, здуття живота, втрату свідомості. Якщо отрута не чинила на жінку дії, то її оголошували невинною і чоловіку залишалося лише схитили голову перед судом Господнім. Однак були випадки, коли зловісні ознаки проявлялися пізніше: тому чоловік міг сподіватися, що невірна дружина незабаром захворіє та помре від запізненої дії отрути. Перед

випробуванням гіркою водою, жінка повинна була предстати перед судом рабинів, який намагався добитися від неї щиросердечного зізнання. Отруєне пиття називалося «гіркою водою», тому що до його складу входили гіркі трави. На погляд Талмуда, випробування «гіркою водою» лише тоді чинило свою дію, коли чоловік, зі свого боку, був цілком вірним своєму подружньому обов'язку і ніколи не скоював злочинів проти моральності.

Отже, згідно Старого Завіту Біблії невірну дружину до смерті забивали камінням, однак, наскільки відомо, на практиці ця страта ніколи не здійснювалася. За часів Христа за адюльтер обмежувалися покаранням батогами або ж винну жінку прив'язували до ганебного стовпу. Ця практика застосовувалася і за часів Талмуда, причому до стовпа прив'язували і коханця, однак роздягали винну не догола, а інколи обмежувалися лише тим, що обстригали їй волосся – це привертало менше допитливих чоловічих поглядів. Чоловік зобов'язаний був припинити всі стосунки із невірною дружиною і розлучитися із нею.

Неоднакове ставлення до проблеми адюльтеру в іудейському суспільстві пояснюється нерівністю між статями, яка існувала на той час. З точки зору Тори, відносини між чоловіком та жінкою не симетричні. Пояснюється це дуже просто: для симетрії потрібні дві однакові частини, а чоловік та жінка не однакові [3].

Таким чином, аналізуючи проблему адюльтеру у іудейському суспільстві, можна зазначити, що в історичному минулому не існувало гендерної рівності щодо цієї проблеми. В іудейському суспільстві була подвійна мораль. Дружину, яка зраджувала чоловіку, за єврейськими традиціями карали ганебними покараннями (били батогами, прив'язували до ганебного стовпа, обстригали їй волосся). Після цього її очікувало розлучення із чоловіком. У деяких випадках навіть застосовували смертну кару. Чоловік, який зраджував своїй дружині, залишався непокараним. Щоправда, дружина такого чоловіка могла вимагати розлучення. Єдиний випадок, коли чоловік ніс кримінальну відповідальність при адюльтері, коли він був коханцем із заміжньою єврейською жінкою. До коханця дружини, як правило, застосовували ганебне покарання – його прив'язували до ганебного стовпа.

Список використаної літератури:

1. Максимов Ю. В. Религия Креста и религия полумесяца: Христианство и ислам [Електронний ресурс] / Ю.В. Максимов – Режим доступу: www.litres/ru>chitat-onlayn.
2. Шульман Наталья. Суровая правда: что делать, если партнер изменил? [Електронний ресурс] / Н. Шульман – Режим доступу: U-jew. – 2017. – 27 сентября.
3. Набутовский Берл. Неравенство между полами [Електронний ресурс] / Берл Набутовский – Режим доступу:

Горяга Оксана Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ

У сучасному світі освіта – складне і багатоманітне суспільне явище, сфера передачі, освоєння і перероблення знань і соціального досвіду. Освіта, один з найдавніших соціальних інститутів. Вона викликана потребами суспільства за для відтворювання і передачі знань, умінь, навиків, для вирішення економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством.

Освітній рівень, здобутий в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння системи правових знань, поглядів, переконань, умінь і навичок, формування особи, здатної до професійно-правової діяльності – становить юридичну освіту.

Юридична освіта як елемент національної правової системи нашої держави має важливе значення у цивілізаційному виборі України і розвитку суспільних відносин. Саме юридична освіта є обов'язковим базисом для результативного реформування правової системи України, котрий забезпечить побудову нашої держави як правової й соціально сприятливої, інтегрованої у світовий та європейський простір, закладе надійну основу для успішної професійній реалізації фахівців- юристів, стати чинником позитивної трансформації правової свідомості та правової культури наших громадян [1, с. 57].

З кінця XIX ст. юридична освіта, як елемент правової системи, набула популярності по всьому світу, що пов'язано, передусім, із потребою правового регулювання суспільних відносин у сучасних державах.

На українських теренах, розвиток юридичної освіти має свою історію. З часів Київської Русі її правителі почали звертати увагу на важливість підготовки фахівців (книжників) які добре зналися на праві. Перше офіційне свідчення про появу шкіл на Русі датується 988 р. У «Повісті временних літ» вказується, що князь Володимир відкрив у Києві при Десятинній церкві школу «книжного вчення», де було 300 дітей, древні літописи зберегли свідчення про відкриття ще ряду шкіл на Русі [2, с. 72-73].

В XI ст., в Київській Русі склалася ціла система шкіл «книжного вчення», де головною була робота з книгою. Ці школи готували своїх вихованців до діяльності у різних сферах державного, культурного та церковного життя. Прикладом шкіл «книжного

вчення» були школа Володимира (988 р.), двірцева школа Ярослава Мудрого (1037 р.) і ін. [2, с. 73].

Розвиток юридичної освіти на українських теренах часів Ренесансу і Просвітництва відбувався у складних умовах. До середини XVII ст. в Україні не було жодного вищого навчального закладу так як шляхетська Польща перешкоджала створенню тут вищої школи, яка могла б стати небезпечним політичним і культурним центром. Українська молодь здобувала вищу освіту в Краківському й інших європейських університетів.

Великими науковими центрами розвитку науки були Краківський університет, Віленська єзуїтська академія (1579), приватна академія в Замості (1594). Саме там траплялись випадки навчання українців юриспруденції.

20 січня 1661 р. було засновано Львівський національний університет імені Івана Франка, – найстаріший в Україні навчальний заклад який готує фахівців-правознавців. Польський король Ян Казимир підписав диплом, за яким надав Львівській Єзуїтській колегії «гідності академії і титул університету» тобто статус академії і титул університету з правом викладання всіх університетських дисциплін та присвоєння вчених ступенів [3, с. 12-13].

У зв'язку з розподілом Речі Посполитої було розпочато новий етап в історії вищої юридичної освіти на українських землях. Він пов'язаний із російським та австрійським пануванням.

Після входження Галичина до складу Австрійської імперії у 1772 р. уряд імператора Йосифа II велику увагу приділяв освіті, в тому числі вищій. У жовтні 1784 р. видано диплом про створення Львівського університету у складі чотирьох факультетів: філософського, юридичного, медичного і теологічного та інструкцію для університетської адміністрації [4, с. 190].

Урочисте відкриття університету відбулось 16 листопада 1784 р. У 1805 році Львівський університет припинив діяльність, а на його базі було створено ліцей. В 1817 р. Львівському ліцеєві знову було надано статус університету та присвоєно ім'я імператора Франца I [5, s. 6]. Майже до кінця XIX ст. у Львівському університеті діяло три факультети: юридичний, філософський і теологічний.

Важливий внесок у розвиток юридичної освіти і науки на західноукраїнських теренах здійснив університет Франца-Йосифа у Чернівцях заснований 31 березня 1875 р. [6, с. 30]. Юридичний факультет створювався за моделлю університетських юридичних факультетів Австро-Угорщини.

Перебуваючи під владою Російського царату, з другої половини XVII ст., Україна не мала права на власну освітню політику, що обумовлювало і особливості розвитку її освітньої системи.

Початок юридичної освіті поклав Петро І, який, прагнув підняти рівень професійної освіти в країні.

На Наддніпрянській Україні юридична освіта залежала від бажань правлячої еліти і почала розвиток з кінця XVIII ст.

В ході реформ освіти в 1802 р було засновано Міністерство народної освіти та розширено мережу навчальних закладів. Було відновлено університети у Вільно (Вільнюсі) і Дерпті (Тарту) і створені нові в Казані і Харкові. У структурі цих університетів засновуються не юридичні факультети, а відділення «нравственных и политических наук», влаштовані за аналогією з австрійськими політико-юридичними факультетами, які готували осіб з широкою гуманітарною освітою.

Імператорський Харківський університет було відкрито 17 січня (за старим стилем) 1805 р., а 29 січня, в університеті розпочалися заняття. Заснування Харківського університету пов'язують із особистістю Василя Назаровича Каразіна, поміщика с. Кручик, Слобідсько-Української губернії.

15 липня 1834 р. у Києві відкрився університет Св. Володимира, а у 1835 р., згідно з університетським статутом 1833 р., було відкрито юридичний факультет, який де-факто розпочав своє функціонування у 1835-1836 навчальному році.

6 (19) січня 1818 р. в Одесі було створено престижний навчальний заклад закритого типу – Рішельєвський ліцей, в якому поєднувалась середня школа з вищими юридичними курсами. «Вищої на державному рівні» юридична освіта в Рішельєвському ліцеї набула у 1847 році, коли випускники юридичного відділення Рішельєвського ліцею вперше отримали дипломи і значки державного зразка про вищу юридичну освіту.

Наступний етап розвитку юридичної освіти в Одесі пов'язаний зі створенням на базі Рішельєвського ліцею Імператорського Новоросійського університету, який було відкрито 1(13) травня 1865 року. Результатом синтезу юридичного і камерального відділень Рішельєвського ліцею став юридичний факультет.

Процеси розвитку юридичної освіти в університетах України у той період регулювалися політикою уряду, втіленою у Статутах університетів 1833, 1835, 1842 рр. У цей час в університетах України започатковується юридична освіта, яка визначається спеціальним юридичним характером.

Упродовж XIX ст. посилилася наукова спеціалізація дисциплін на юридичних факультетах, зросла кількість розрядів наук, з яких можна було здобути наукові ступені.

XIX ст. стало новою епохою розвитку юридичної освіти. У її розвитку визначальну роль відігравала політика держави. Принциповою особливістю регулювання навчально-освітньої діяльності університетів та інших вищих навчальних закладів, що готували юристів, була її державна стандартизація, що позитивно

відобразилася на розвитку юридичної освіти. Упродовж XIX ст. посилилася наукова спеціалізація дисциплін на юридичних факультетах, зросла кількість розрядів наук, з яких можна було здобути наукові ступені.

Список використаної літератури:

1. Тимкович І. І. Юридична освіта як елемент правової системи України / І. І. Тимкович // Юридичний вісник 4 (41) Теорія та історія держави і права, міжнародне право, 2016. – С. 57.
2. Левківський М. В. Історія педагогіки : Підручник, 4-те видання, стереотипне / М.В. Левківський. – Київ: «Центр учбової літератури», 2016. – С. 72-73.
3. Качмар В. М. Львівський національний університет імені Івана Франка Історичний нарис / В. М. Качмар // Літопис випускників Львівського національного університету імені Івана Франка. – К. 2010. – С. 12-13.
4. Тищик Б. Й. Кафедра історії держави, права та політико-правових учень і її завідувачі (до 230-річчя утворення і діяльності кафедри) / Б.Й. Тищик // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Випуск 61. – С. 190.
5. Redzik A. Wydział prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946 / Adam Redzik. – Lublin : Wyd-wo naukowe KUL, 2006. – S. 6.
6. Чернівецький університет. 1875-1995: Сторінки історії. – Чернівці : Рута, 1995. – С. 30.

Долматова Наталя Іванівна

Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
кандидат юридичних наук, доцент

Долматов Іван Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПОРЯДКУ ФОРМУВАННЯ ГАЛИЦЬКОГО СТАНОВОГО СЕЙМУ

Дослідження зумовлена потребою заповнити одну з прогалин сучасної історії держави і права, яка полягає у необхідності вивчення правових підстав формування та діяльності представницьких органів влади на українських землях. Під впливом поширення ідей Просвітництва у XVIII ст. у Західній Європі поступово

заперечується всевладдя держави і з'являється прагнення звільнитися від станових обмежень.

Відтак, формуються самостійні центри прийняття рішень, більше чи менше незалежні від королівського двору, накреслюється тенденція до самоврядування на місцях. Однак, що далі на схід, цей процес набував помітних політичних викривлень, тісно переплівшись з історичними традиціями регіонів та абсолютистськими прагненнями правителів.

Яскравим прикладом у цьому контексті слугує держава Габсбургів останньої третини XVIII – сер. XIX ст., де представницькі органи влади на місцях (сейми) стали заручниками політичної кон'юнктури та політичних уподобань монархів [4, с. 124]. Попри те, що сейми так і не стали самодостатніми центрами прийняття рішень (виняток Угорщина і Чехія), їх діяльність відкрила нову добу в історії політико-правового розвитку земель.

Слід звернути вагу, що після приєднання до Австрії у Галичині виник вакуум у сфері представницьких органів правління, що, природно, викликало незручності в управлінні краєм та підкреслювало свого роду меншовартість новоприєднаних земель на тлі інших австрійських провінцій. Зважаючи на це, Відень пішов на поступки, дозволивши заснувати Галицький становий сейм (1775-1848 рр.; діяв з перервами) – провінційний представницький орган, що фактично став не більше, аніж допоміжною інституцією крайової адміністрації в умовах бездержав'я місцевої політичної еліти.

Проблема місцевого представництва набула особливої ваги й актуальності у зв'язку неоднозначними і суперечливими наслідками реформи державної виконавчої влади та місцевого самоврядування в нинішній Україні, звільнення від виконання представницькими інститутами не властивих їм державних функцій та надання самостійності і незалежності громадянам у вирішенні питань місцевого життя.

Однією з передумов вирішення цього питання повинне бути історико-правове вивчення досвіду місцевого самоврядування на українських землях. Враховуючи вітчизняні традиції та світовий досвід, Україна відроджує інститут місцевого самоврядування, який може і повинен створити надійний механізм активної участі громадян в управлінні територіями, вирішенні багатьох важливих територіальних проблем.

На час приєднання Галичини до складу Австрії остання перебувала в процесі глибоких суспільно-політичних та економічних трансформацій. Впровадження Галичини у станову організацію, подібну до тієї, яка існувала в інших провінціях країни стало своєрідним доповненням до акту інкорпорації. Відповідно до Терезіанського патенту 1775 р. Започатковано формування Галицького станового сейму – представницького органу трьох

станових груп краю (магнатів, лицарства (шляхти), міщанства) [5, с. 102]. Створення Галицького станового сейму означало поступки місцевій аристократії, однак повноваження, якими володів орган, суттєво відрізняли його від колишніх сеймів Речі Посполитої.

Галицький становий сейм став заручником політичної кон'юнктури в державі. Патент 1775 р. Залишався на папері до кінця правління імператриці Марії Терезії. Галицькі губернатори не поспішали з його реалізацією, а шляхта зі свого боку не виступила з ініціативою запровадити його якнайшвидше в життя. Лише патентом 1782 р. Імператор Йосиф II обновив Терезіанський статут і з незначними змінами впровадив його в дію [3, с. 77]. За Йосифа II сейм збирався, окрім 1782 р., всього-на-всього тричі – 1784, 1786 і 1788 рр. Відновлення діяльності Галицького станового сейму 1817 р. Слід розглядати в контексті низки інших важливих подій в історії Галичини того ж року – візиту цісаря, відновлення діяльності Львівського університету та відкриття реальної школи. Фактично, період з 1817 по 1846 р. Став часом безперервного функціонування сейму. Багато хто з представників галицьких станів сподівався, що скликання Галицького станового сейму є лише початком, і його повноваження розширяться.

Галицький становий сейм не зумів привернути до себе уваги місцевої громадськості. Місцева преса відводила його діяльності надто мало місця. Діяльність сейму львів'яни помічали лише через урочисті святкування з нагоди початку короткого сесійного сезону з пишними балами і почесною вартою біля костелу єзуїтів, де відбувалися засідання. Галицький становий сейм був не більше, аніж дорадчим органом [8, с. 4]. Хоч його функції і розширювались протягом існування, все ж він не справляв реального впливу на політичне та економічне життя краю. Він мав право вносити пропозиції до адміністрації та імператора стосовно окремих ділянок господарсько-економічного життя. Однак, як показує історія, сейм переважно обдумував те, як запровадити у життя доручення австрійського уряду. Станова конституція не давала сеймові достатньо прав, а лише обов'язки увінчані пишним церемоніалом.

Проблема зниження податків починаючи з 1830-х рр. Посідала центральне місце. Втім, здобутки сейму у податковій сфері були надто ілюзорними – якщо якийсь податок ліквідовували (наприклад, квартирний) чи знижували (ґрунтовий), то впроваджували новий (акцизи на спиртні напої) і т.п. [2, с. 85]. Так виглядає, що виступаючи проти податкового тиску, велика магнатерія і шляхта захищали куди більше свої підприємницькі інтереси, аніж клопоталися за стан краю. Сподівання на поліпшення соціально-економічної ситуації так і не виправдались.

Лише в останній період своєї діяльності (кінець 1830-х – середина 1840-х рр.) сейм виступив з низкою вартих уваги ініціатив. Одним із пояснень пожвавлення роботи сейму може слугувати зміцнення його внутрішньої організації. До здобутків сейму належить заснування Кредитного товариства, Ощадної каси у Львові, Господарського товариства [7, с. 23]. Не менш цікавою є ініціатива стосовно скасування панщини, що можна розглядати не лише як економічний, але і як сміливий політичний крок. Втім, не виключено, що питання скасування панщини стало всього-на-всього політичною декларацією, а не справжнім наміром [6, с. 21]. А пояснюється це просто – такий крок міг бути фатальним для позиції шляхти у суспільстві. Умовно кажучи, шляхта рубала гілку дерева (дармова робота селян), на якій віддавна сиділа. Спроби ж запобігти вибухові 1846 р. Були занадто запізнілими і невпевненими.

Сейм реально не виражав настроїв усіх верств населення Галичини. Відсутність у ньому представників усіх станів (селян, фактично міщан, бо два мешканці Львова повноцінно не могли репрезентувати населення усіх міст Галичини та Лодомерії) не дали йому змоги сповна стати виразником інтересів краю. Та, ключовим у роботі інституції стала відсутність представників інших національностей, у першу чергу українців, які складали вагомий відсоток у населенні Галичини. Українці були представлені у сеймі лише вищим греко-католицьким духовенством, та й ті ставилися до цієї станової інституції як до чужої.

Існування Галицького станового сейму було юридичною підставою для польських політиків вимагати розширення галицької автономії під час “весни народів”. Сейми Угорщини і Чехії у порівнянні мали більше прав, адже їхня робота базувалась на державно-правовій традиції. Напередодні 1848 р. Вони осмілились звернутись до Відня із конституційними домаганнями. Галицький становий сейм не мав досконалої правової бази, на якій міг працювати. Тому усі спроби у 1848 р. Реанімувати становий сейм були приречені на провал [1, с. 68]. Відтак, у порівнянні з сеймами у Кракові та Варшаві, Галицький становий сейм, з погляду сьогодення, став свого роду конституційним фарсом.

Заради справедливості, не можна не відзначити, що формування Галицького станового сейму засвідчило використання австрійською владою демократичних методів в управлінні краєм. Проте зростання абсолютної влади династії Габсбургів перетворило цей станово-представницький орган на допоміжну установу австрійської адміністрації. Обмежені повноваження Галицького станового сейму, відсутність у ньому представництва усіх суспільних та національних груп знижували його ефективність як інституту місцевого самоврядування. Втім, становий

сейм став епізодом парламентаризму в Галичині й надав поштовх створенню іншої, досконалішої моделі місцевого парламенту – Галицького крайового сейму із дещо ширшими повноваженнями.

Список використаної літератури:

1. Кульчицький В. До питання про Галицький становий сейм (1775–1848 рр.) / В. Кульчицький // Наукові записки Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 2000. – Вип. 3. – Т. 38. – С. 65-71.
2. Мацькевич М. Правове становище Галичини у складі Австрії та Австро-Угорщини / М.Мацькевич // Вісник Львівського університету. Серія юридична, 2001. – Вип. 36. – С. 84-89.
3. Настасяк І. Галицький становий сейм: історія становлення та діяльність (1775-1845) / І. Настасяк // Вісник Львівського університету. Серія юридична, 2001. – Вип. 36. – С. 75-78.
4. Питльована В. Структура та компетенція Галицького станового сейму (1775-1848 рр.) / В. Питльована // Проблема державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XIII регіональної науково-практичної конференції. 8-9 лютого 2007 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. – С. 123-125.
5. Сухий О. Галичина: Між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. / О.Сухий. – Львів, 2009. – 226 с.
6. Тищик Б. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.) / Б. Тищик. – Львів, 2003. – 80 с.
7. Трайнин И. Национальные противоречия в Австро-Венгрии и ее распад / И. Трайнин. – 2-е изд. – М., 2007. – 307 с.
8. Українська Галичина та Австрія: Історична довідка / Австрійське консульство у Львові. – Львів, 2002. – 8 с.

Єфремова Наталя Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВСЕСОЮЗНОГО ЮРИДИЧНОГО ЗАОЧНОГО ІНСТИТУТУ

Сучасні українські дослідники відзначають, що початкове будівництво радянської вищої школи відбувалося у три етапи: 1) нищення старої системи освіти й формування системи профільних вертикалей (початок 1920-х рр.); 2) спроби підвищити якість навчання (середина 1920-х рр.); 3) уніфікація освіти та її підпорядкування союзному керівництву (кінець 1920-х рр.)

[1, с. 17]. Отже, попри чітку централізацію, вища юридична освіта в УСРР залишалася в надзвичайно кризовому стані. Відсутність класичних університетів, еміграція професорів і фактичне припинення об'єктивної науково-педагогічної діяльності у сфері юриспруденції стали наслідком політики «Червоного терору», але потреба в нових юридичних кадрах все ж таки лишалась значною.

Недоліки в навчанні на факультетах суспільних наук змусили повернутися тоді до перевіреної часом форми навчання студентів: замість факультетів суспільних наук в університетах СРСР поступово почали відновлювати факультети права та господарства (з правовим відділенням) або факультети радянського права. Однак, значним лишався попит на заочну форму навчання. Так, у жовтні 1927 р. при правлінні 1-го Московського державного університету було створено бюро заочної юридичної освіти (факультет радянського права на дому) з навчальним планом, розрахованим на 4-річний термін навчання. Цей момент можна вважати початком нової системи заочної підготовки юристів у внз в СРСР.

В процесі судової та правової реформ наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. перед країною гостро постало завдання розвитку юридичної освіти. 1931 рік став переломним в цій справі, коли вся система правової освіти була централізована і управління нею перейшло у підпорядкування Народних комісаріатів юстиції союзних республік. Однак зразками для реформування юридичної освіти в СРСР були рішення НКЮ РРФСР.

26 грудня 1931 р. на засіданні колегії НКЮ РРФСР (протокол № 594/27-а) прийняли Положення про заочну освіту з радянського права. Відповідно до положення оперативне методичне керівництво заочною освітою повинно було здійснюватися спеціально створеними Центральними заочними курсами в системі Московського інституту радянського права під загальним керівництвом навчально-методичної ради при відділі кадрів НКЮ. За своїм статусом ці курси прирівнювалися до заочного правового внз (у циркулярі НКЮ РРФСР від 13 січня 1932 р. № 8 вони були названі Заочним інститутом радянського права).

«В целях расширения и ускорения дела подготовки и переподготовки кадров работников в области советского права, – зазначалось у Положенні – организуется при отделе кадров НКЮ под общим руководством Методического совета НКЮ заочное образование по советскому праву, осуществляемое через сеть стационарных учебных заведений НКЮ при ближайшем участии местных органов юстиции». 21 жовтня 1933 р. Колегія НКЮ РРФСР перейменувала Центральні заочні курси радянського права в Центральний заочний інститут радянського права (ЦЗІРП) на правах сектора заочного правового підрозділу відділу

підготовки та перепідготовки кадрів НКЮ РРФСР. ЦЗІРП набув офіційного статусу вищого навчального закладу для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації шляхом заочного навчання судових і прокурорських працівників, працівників арбітражу, юрисконсультів господарських і державних установ.

Постановою ЦВК та РНК СРСР від 5 березня 1935 р. «О мероприятиях по развертыванию и улучшению правового образования» інститути радянського права що існували тоді було перейменовано на правові інститути. Центральний заочний інститут радянського права став іменуватися Центральним заочним правовим інститутом (ЦЗПІ). До 1936 р. Центральний заочний правовий інститут мав на території РРФСР 7 секторів з 36 консультаційними пунктами і 8 філій на території союзних республік (в Харкові, Мінську, Тифлісі, Баку, Єревані, Ташкенті, Сталінабаді, Ашхабаді).

У постанові НКЮ РРФСР від 3 липня 1936 р. говорилося про продовження вдосконалення юридичної освіти. Зокрема, пропонувалося: ліквідувати поділ правових інститутів на судово-прокурорській і господарсько-правовий факультети; з метою підготовки юристів широкого профілю провести на останньому курсі спеціалізацію: з кримінального права, кримінального процесу та криміналістики, а також з цивільного та господарського права, цивільного і арбітражного процесів (цивілісти), а правові інститути перейменувати в юридичні.

У наслідок перейменування, ЦЗПІ став іменуватися Центральним юридичним заочним інститутом (ЦЮЗІ). 29 квітня 1937р. на підставі постанови Ради народних комісарів СРСР № 703 Центральний юридичний заочний інститут отримав нову назву, яка зберігалась за ним понад 60 років − Всесоюзний юридичний заочний інститут (ВЮЗІ). Йому були передані заочні відділення і сектора, які існували до цього при стаціонарних юридичних інститутах у Москві, Ленінграді, Казані, Свердловську та Саратові, 8 філій в столицях інших союзних республік і 38 консультаційних пунктів на території РРФСР. У 1937 р. у ВЮЗІ навчалося вже близько 6 тисяч студентів.

У 1941 р. ВЮЗІ було евакуйовано до м. Оренбургу, проте навчальний процес не був припинений. Підготовка фахівців велася як в евакуйованій Московській філії, так і у філіях в різних містах країни, окрім УРСР та БРСР. У 1945 р. ВЮЗІ було повернуто до Москви. У різний час ВЮЗІ очолювали М.Г. Мальсагов (1930-ті роки), Хорохорін (1942), Ф.І. Кожевников (1942-1945), С.С. Вощілін (1945), І.І. Александров (1945-1946), А. Давидов (1946-1948), Стороженко (1948). З 1949 по 1953 рр. директором ВЮЗІ був доцент Я.А. Карасьов (одночасно він працював і завідувачем кафедри трудового права). Для того часу була характерна часта зміна директорів (в середньому кожен

працював близько півроку), що обумовлювалося не лише політичними репресіями сталінської епохи, а й загальною нестабільністю, викликаною умовами воєнного часу. До 1961 р. ВЮЗІ очолював директор, згодом – ректор.

Після Другої світової війни ВЮЗІ був послідовно підпорядкований міністерству вищої освіти РРФСР, СРСР і, нарешті, міністерству вищої і середньої спеціальної освіти СРСР. До ВЮЗІ приймалися повнолітні громадяни СРСР без обмеження віку, які мали середню освіту, працювали за спеціальністю, обраною для навчання, і успішно склали вступні іспити. Строк навчання складав 5 років (до 1951 – 4 роки). Основною формою навчання була організація самостійної роботи заочників над літературою. Навчально-екзаменаційні сесії проводилися двічі на рік: для 1 та 2 курсів тривалістю по 15 днів, а на наступних курсах – по 20 днів. Особи, які закінчили ВЮЗІ, отримували диплом єдиного для всіх внз СРСР зразка [2, с.].

У 1940 р. до ВЮЗІ була приєднана Всесоюзна заочна правова академія, а у 1955 р., в Москві відкрився вечірній факультет. Активний розвиток ВЮЗІ у повоєнні роки йшов головним чином шляхом утворення філій, навчально-консультаційних пунктів в столицях всіх союзних республік, а потім і в інших містах СРСР. Так, вже у 1950 р. в складі ВЮЗІ було 29 філій, з яких найбільшими були Московська (3729 студентів), Тбіліська (1498 студентів), Ленінградська (1354 студента), Київська (1028 студентів) і Саратовська (1080 студентів). Всього ж за роки свого існування ВЮЗІ створив 43 факультети і навчально-консультаційних пунктів по всій країні де готували юристів вищої кваліфікації без відриву від виробництва. Свої філії ВЮЗІ мав і в Україні. Як ми вже зазначали вище, першими з них були створені в Харкові (1937-1949) та в Києві (1937-1955). Пізніше було створено ще одну філію в Одесі (приблизно 1947-1959).

У 1950-х роках ВЮЗІ стає методичним центром заочної вищої юридичної освіти, на яку радянська влада поклала обов'язок вжити заходів щодо поліпшення постачання навчально-методичною документацією та літературою студентів-заочників. У 1956–1957 рр. ВЮЗІ видав 172 найменування навчально-методичної літератури загальним обсягом 522 друкованих аркушів (107 навчально-методичних посібників і 65 лекційних курсів). У 1960-х роках ВЮЗІ структурно набув того вигляду, який буде йому притаманний протягом наступних кількох десятиліть. У 1987 р. вперше в радянській практиці вищої школи відбулося демократичне обрання керівника вищого навчального закладу на засіданні Вченої ради ВЮЗІ. На посаду ректора був обраний відомий вчений, доктор юридичних наук, професор, Олег Омелянович Кутафін, який ще тричі переобирався трудовим колективом в майбутньому. Наприкінці 1980-х років, в умовах

поступового переходу до елементів ринкового регулювання економікою країни стала гостро відчуватися нестача кваліфікованих юридичних кадрів. На цьому тлі було прийнято рішення про відкриття при ВЮЗІ денного факультету, перший набір на який був здійснений в 1988 році. Після цього, 26 вересня 1990 р. ВЮЗІ було перетворено в Московський юридичний інститут, що фактично співпало з процесом розпаду СРСР.

Свій слід ВЮЗІ залишив і в Одесі. Як відомо, в 1954 році юридичний факультет Одеського держуніверситету було закрито, а студентів переведено до Львівського державного університету імені Івана Франка. Офіційно це пояснювалося «відсутністю кадрів у підготовці кваліфікованих юристів». Разом з тим в Одесі 1954 року продовжувала працювати філія ВЮЗІ. У 1959-1960 навчальному році Одеську філію ВЮЗІ було передано під управління юридично-економічного факультету КДУ. Заступниками декана по Одеській філії працювали І.В. Михайлов, а потім Ю.С. Червоний [3, с. 24]. У липні 1960 року в Одесі знов було відновлено роботу юридичного факультету при ОДУ ім. І.І. Мечникова (в складі вечірнього та заочного відділень).

Підбиваючи підсумки зазначимо, що за роки свого існування ВЮЗІ випустив понад 60 тис. спеціалістів з вищою юридичною освітою. У різний час в Інституті працювали відомі вчені К.А. Мокичев, М.О. Чельцов-Бебутов, А.М. Васильєв, П.І. Гришаєв, С.П. Митричев, М.І. Брагінський, В.О. Рясенцев та ін. ВЮЗІ видавав збірники «Ученые записки», «Труды» та ін.

Список використаної літератури:

1. Немченко С.С. Особливості розвитку правової освіти в Екраїні в УСРР-УРСР у 1920−1991 рр. / С.С. Немченко // Науковий вісник Херсонського державного університету Юридичні науки Випуск 3-2. Серія. − Том 1. 2015. − С. 17-21.
2. Шебанов А.Ф. Юридческие высшие учебные заведения / А.Ф. Шебанов − М. : «Высшая школа», 1963, 222 с.
3. Одеська державна юридична академія: історія і сучасність / ред. кол.: С.В. Ківалов, А.І. Паньков, Л.І. Кормич та ін. − Одеса: Юридична література, 1999. − С. 24.

Козланюк Вадим Костянтинович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ КОРОЛЯ ТА ЇХНЄ МІСЦЕ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ЗЛОЧИНІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Досліджувана група державних злочинів, на нашу думку, містить наступні склади:

1) Заочна образа короля.Злочин полягає в проголошенні образливих слів про короля («где бы тежъ хто заочне што образливого о насъ господари молвилъ») і у вживанні образливих виразів про короля на письмі («и тежъ хто бы особу нашу господарскую явне и черезъ листы свои явные писанья альбо с подписаньемъ властное руки своее шкалевалъ»). При цьому Статут 1566 р. вказує на важливу ознаку, необхідну для складу цього злочину: повинно бути доведено, «же што ущипливого о насъ господари мовилъ або писалъ неправдиве» [4, с. 89]. Але незрозумілим залишається, яке значення може мати в цьому випадку остання обставина («неправдиве»), і як вона може бути доведена. Закон визначає лише найвищу межу покарання за цей злочин – тюремне ув'язнення на 6 тижнів; визначення меншої міри покарання в кожному окремому випадку залежить від «ласки господарское» [4, с. 90].

2) Осуд королівського вироку. Відповідно до Статуту 1529 р. даний злочин полягає в подачі нового позову по вже вирішеній королем справі: «а хто хотел напротивко выроку господарскому быти и за се о тую жъ речъ мовити и ку праву позывати» [7, с. 22]. За Статутами 1566 р. та 1588 р. для визнання факту злочину достатньо словесного осуду королівського вироку: «а хто бы смелъ противъ тому выроку нашому и по сказанью што противного мовити» [8, с. 254]. Покаранням за цей злочин служить тюремне ув'язнення строком на 6 тижнів; за Статутом 1529 р. передбачено додаткове покарання у вигляді штрафу до державної скарбниці у розмірі 12 рублів: «вины до скарбу господарского 12 рублей» [8, с. 255].

3) Затримання «отвороныхъ листовъ». «Листы отвороные» після прочтіння повинні бути повернутими возному; порушення цієї постанови виражається в наступному: «хто бы кольвекъ оный листъ отвороный прочетши у себе задержалъ, и копию з него взявши подъ печатью возного, оному за се того листу не хотелъ вернути» [3, с. 59]. Затримання «отвороных листовъ» вказує на «противность намъ господару», а тому постанову про цей злочин

поміщено у розділі І Статутів 1529 р. та 1566 р. При цьому Статути мають на увазі «листы наши отвороные» (тобто такі, що видаються від імені короля); затримання таких листів дійсно може мати значення як діяння проти господаря. Статут 1588 р. передбачає в одному й тому ж артикулі затримання «листовъ нашихъ або врядовыхъ отвороныхъ» [3, с. 60]. На нашу думку, законодавець упускає з поля зору, що затримання «листовъ врядовыхъ» не має характеру направленості проти господаря, не є образою короля і, відповідно, не має внутрішнього зв'язку із злочинами, передбаченими І розділом Статуту. За затримання «отвороныхъ листовъ» всі три Статути визначають майнове покарання: штраф на користь короля («вины 12 рублей»), штраф на користь позивача, а за Статутом 1588 р. – ще й додаткове покарання у вигляді штрафу на користь «вряда» [3, с. 60].

4) Посягання на майно, що належить королю. Останній артикул І розділу всіх трьох Статутів передбачає кримінальну відповідальність за самовільне користування королівським майном: самовільну зупинку в королівському маєтку, взяття продовольства для себе та для коней «з дворовъ» королівських, ловлю риби в королівському озері, ставку, «сажовкъ». Винний підлягає майновому покаранню за Статутом 1529 р. («маетъ намъ платити дванадцать рублевъ грошей»), а за Статутами 1566 р. та 1588 р. – особистому покаранню («мает на замку дванадцать недель седети»). Крім того, винний повинен відшкодувати всі збитки («шкоду оправити») [2, с. 37].

Посягання на права, що належать верховній владі. До цієї категорії державних злочинів можна віднести наступні діяння:

1) Складання підроблених актів та підробка печаток. Цьому злочину присвячено арт. 5, розд. І Статуту 1529 р.: «коли бы хто листы або печати наши фалшовалъ або ихъ ведомо пожывалъ, таковый мает кожды каранъ быти фалшер огнемъ» [5, с. 123]. Злочин полягає в підробці королівських печаток або актів, які виходять від короля, а також в свідомому користуванні підробленими актами та печатками. Законодавець має на увазі «листы або печати наши», тобто королівські. Саме ця обставина пояснює віднесення цієї постанови до І розділу. В Статутах 1566 р. та 1588 р. законодавець говорить про підробку та незаконне користування печатками та актами, яки виходять від короля та від різних посадових осіб та установ. При цьому втрачається підстава, через яку дана постанова може бути розміщена в І розділі. Поєднуючи в одному артикулі постанови про всі ці злочини, законодавець базується на одній їхній загальній ознаці. Ця ознака – «фальшъ»: винний або власноруч підробляє документи та печатки, або свідомо користується підробленими документами. В Статутах 1566 р. та 1588 р. передбачено наступні склади, які відносяться до даної категорії злочинів:

- складання підроблених грамот від імені короля та підробка королівської печатки («коли бы хто листы або печати наши фалшовалъ») [5, с. 124];

- підробка на документах підпису короля та посадових осіб («на къшталтъ руки нашое, такъ тежъ канцлера, подканцлера и писаровъ нашихъ дворныхъ, земскихъ, кгродскихъ и подъкоморскихъ листы або привилья якие змысливше подписовалъ») [5, с. 124];

- незаконне користування печатками короля та державних установ («хто бы печати наши и врядовъ нашихъ соберылъ и у себе ихъ ховалъ и ихъ уживалъ») [5, с. 124]. Покаранням за наведені злочини служить смертна кара через спалення;

- підчищення в офіційних паперах, документах та зривання печаток з одних документів і прикладання до їнших з корисливою метою («хто печати выписы врядовые переправовалъ тестаменты, выписы, церокграфы на долги листы, заставы фалшовалъ або отбираючи печати отъ листовъ къ другимъ прикладалъ ку помочи и ку пожитку собе а ку шкоде стороны своее противное») [6, с. 266];

- користування завідомо підробленими документами, що засвідчують право власності («хто бы листы фальшованые на якую речь набытую оказалъ...и за такими листы чого уживалъ або еще доискивалсе») [6, с. 267]. Для визнання цього діяння злочином необхідною умовою є відмова володаря документа присягнути в тому, що ці документи перейшли до нього від кого-небудь разом з майном («присегнути, ижъ такие листы по смерти тыхъ, отъ которыхъ се ему достали зъ именемъ або которою кольвекъ речью») [6, с. 267].

Покаранням за останні два злочини є смертна кара через повішення. Крім того, майно, яке було придбане незаконним шляхом, підлягало конфіскації.

2) Фальшування монет. В Статутах Великого князівства Литовського цьому злочину присвячено три постанови: «О фальшованью монеты», «О мынцаряхъ», «О золотаряхъ». Велике князівство Литовське карбувало золоті, срібні та мідні монети. Підробка грошей спричиняла значних збитків економіці держави, тому майстри, які займалися карбуванням монет, призначалися з осіб, які користувалися особливою довірою влади.

Список використаної літератури:

1. Блануца А.В. Шляхетські наїзди у Великому князівстві Литовському за матеріалами Литовської метрики першої третини XVI ст. // Наук. праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту. Істор. науки. – Т. 18. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 76–77.

2. Довнар Т.И. Уголовное право феодальной Беларуси (XV–XVI вв.) : [учеб. пособ]. / Т.И. Довнар, В.А. Шелкопляс. – Мн. : Акад. МВД РБ, 1995. – 96 с.
3. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (X – початок XXI століття) : монографія : у 2 т. Т. 1. Освіта, наука, законодавство / М. І. Колос; Нац. ун-т «Остроз. акад.». – К.; Острог, 2011. – 448 с.
4. Копик Ю.В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ю.В. Копик / Львівський національний університет ім. І.Франка. – Львів, 2015. – 220 арк.
5. Малиновский И.А. Учение о преступлении по Литовскому Статуту / И.А. Малиновский– К., 1894. – 227 с.
6. Малиновский О.О. Кровавая месть и смертные казни / О.О. Малиновский. – Томск : Типо-лит. Сиб. т-ва печ. дела, 1908. – 537 с.
7. Фріс П.Л. Нарис історії кримінально-правової політики України : монографія / П.Л. Фріс. -К. : Атіка, 2005. – 124 с.
8. Чубинский М.П. Очерки уголовной политики : Т. 1-3 : понятие, история и основные проблемы уголовной политики, как составного элемента науки уголовного права / М.П. Чубинский. – М. : СПАРК, [2005]. – 536 с.

Остапенко Тимур Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

З XVI ст. у Великому князівстві Литовському, зокрема і на українських землях, було узаконено форму церковного шлюбу. Законодавство визначало порядок укладення шлюбу, який здійснювався у кілька етапів: сватання, оглядини, заручини, вінчання та весілля. Сватання й оглядини як підготовча стадія не породжували правових наслідків. Набули поширення заручини, що скріплювалися свідками та символічними діями. Шлюб мав бути укладений у домовлений термін. Юридичні наслідки наступали лише після заручин. Сторона, що відмовилась від одруження після укладення заручин, була зобов'язана виплатити передбачену угодою неустойку як відшкодування матеріальних витрат на підготовку до укладення шлюбу. Заручини могли бути навіть у дитячому віці.

Якщо в сім'ї було кілька дівчат, то першою завжди видавали заміж старшу за віком, а потім – уже молодших. Після сватання

та заручин представники нареченої й нареченого укладали шлюбний договір. Порядок оформлення шлюбних договорів визначався у Литовських статутах. Головною частиною такого договору були майнові відносини. Відповідно до Литовських статутів, шлюбний договір мав назву «інтерциза». У ній установлювали посаг нареченої, який давали батьки, а також віно, що забезпечував їй майбутній чоловік. Зазвичай розмір віна повинен був удвічі перевищувати розмір посагу. Після укладення інтерцизи її записували в гродських книгах[1, с. 155].

Литовський статут 1588 р. встановлював обов'язок батьків, які видавали заміж своїх дочок, дбати про своєчасний запис майбутніми зятями нареченій віна. Метою такого запису було попередження зловживань учасниками подружжя спільним сімейним майном. За Литовським статутом 1529 р. розмір віна становив 1/3 нерухомої власності чоловіка. Литовський статут 1566 р. зазначав, що розмір віна не повинен перевищувати 2/3 нерухомого майна чоловіка. Литовський статут 1588 р. затвердив аналогічний розмір віна (як і статут 1566 р.). У ст. 1 п'ятого розділу визначався порядок оформлення вінового запису, а також регламентувалась процедура встановлення його достовірності. Коли вінового запису не було, то після смерті чоловіка дружина отримувала право успадкувати рівну з іншими спадкоємцями частку його майна. Якщо вдова, яка належала до привілейованої суспільної групи, вдруге виходила заміж, інші спадкоємці повинні були виплатити їй 30 кіп грошей, щоб усунути її від реалізації права на спадщину. У випадку, коли маєток покійного шляхтича мав вартість меншу від зазначеної суми, тоді з цього майна виділялась [2, с. 271]. А у ст. 2 п'ятого розділу Литовського статуту 1588 р. зазначалось, що розмір віна повинен був удвічі перевищувати розмір посагу (приданого) дружини. Коли вдова виходила заміж удруге, діти або інші родичі-спадкоємці мали право повернути собі майно, яке було її віном, компенсувавши його вартість у грошовій формі. Законодавчий дозвіл на викуп у вдови нерухомого майна був зумовлений намаганням влади Речі Посполитої зберегти право власності роду магнатів і шляхти на певне майно та не допустити переходу цієї земельної власності до інших родів. Із цих самих міркувань Литовські статути передбачали: придане бездітної жінки, якщо вона нікому його не заповіла, повертається після смерті жінки до власників дому її батьків.

Статуту 1588 р. забороняв насильно віддавати заміж панянок, княгинь, дівчат і вдів, потрібно було обов'язково враховувати волю і бажання тих, хто брав шлюб. У Великому князівстві Литовському шлюб мали право укладати особи, які не були в іншому шлюбі, досягай шлюбного віку і не перебували в близькій кровній спорідненості одне з одним. Порушення цих умов мало

наслідком визнання шлюбу недійсним. Канонічне право, як згадувалось, забороняло вступати в шлюб з мусульманами та євреями. Не могли вступати в шлюб монахи та римо-католицькі священики, а також особи, які вже тричі перебували в шлюбі. Спочатку шлюбний вік визначався за канонічним правом і становив: для дівчат – 12-13 років, а хлопців – 14-15 років. Згодом вимога стосовно досягнення шлюбного віку набула законодавчого закріплення. Відповідно до Литовського статуту 1566 р. він спочатку становив: для дівчат – з 15 років, а для хлопців – з 18 років. У Литовському статуті 1588 р. шлюбний вік для осіб жіночої статі був змінений і становив 13 років. Діяла заборона дівчатам виходити заміж до досягнення шлюбного віку без згоди батьків або (за їх відсутності) найближчих родичів. В іншому випадку вони втрачали право на спадщину [3, с. 233].

У Великому князівстві Литовському укладення шлюбу міжлюдьми, які належали до різних суспільних станів, дозволялось і за звичаєвим правом, і за законодавством. Проте практика показала, що це призводило до негативних наслідків для подружжя. Литовський статут 1588 р. передбачав, що шляхтянка, яка вийшла заміж за простолюдина (не шляхтича), позбавлялась права на володіння маєтком. Крім того, вона втрачала приналежність до шляхетського суспільного стану. Відмінність релігійного віросповідання нареченої та нареченого могла спричинити до перешкод укладення між ними шлюбу. Так, жінкам християнської релігії заборонялось виходити заміж за мусульман та євреїв. У Великому князівстві Литовському існувала також канонічно-правова заборона укладання шлюбу між чоловіком і жінкою, які мали спільних прадіда чи прабабу. Не допускався шлюб між своячницею та свояком. Хоча церква забороняла укладати шлюб понад 3 рази навіть у випадку смерті одного з учасників подружжя, але практика сімейних правовідносин доводила, що цю заборону інколи оминали.

Процедура весілля не регламентувалась безпосередньо Статутом, оскільки була сферою регулювання українського звичаєвого права. Весілля могло тривати кілька днів поспіль. Спочатку наречений, його друзі та родичі йшли в дім нареченої, здійснювались такі весільні обряди: зустріч нареченого, посадження нареченої, благословення майбутнього подружжя та перехід у дім нареченого. На весільну забаву запрошували родичів наречених, їх друзів і сусідів. Деколи на святкування могли завітати незапрошені гості. Після весілля, незалежно від того, відбулося церковне вінчання чи ні, шлюб вважався укладеним, юридично оформленим і суспільно визнаним [5, с. 455].

Церква охороняла шлюб і сім'ю. Проте широкі права учасників подружжя стосовно володіння, користування та розпорядження майном зумовлювали їх матеріальну незалежність один

від одного, що давало змогу їм, у випадку невдалого шлюбу, відносно легко його розірвати. Католицька та православна церковні доктрини визнавали допустимим припинення шлюбу лише після смерті одного з подружжя. Однак на практиці відбувалося розірвання шлюбу і з дозволу церкви, і без неї. Особи, які уклали шлюб за звичаєвим правом, за розлученням зверталися до державного суду, вінчані – до церковного. Для законності розлучення необхідна була взаємна згода подружжя перед державним або церковним судом чи посадовою особою місцевого органу державної влади, що воно припиняє свій шлюб і надає одне одному свободу на укладення нового шлюбу. Відповідно до Литовського статуту 1588 р., за відсутності взаємної згоди учасників подружжя на розірвання шлюбу процедура розлучення здійснювалась винятково перед церковним судом. За канонічним правом, розлучення допускалось лише за таких підстав:

1. Нездатність чоловіка до подружнього життя.
2. Наявність певного ступеня кровної спорідненості між подружжям.
3. Вчинення тяжкого злочину одним із подружжя.
4. Подружня зрада дружиною чоловіка.
5. Тяжка хвороба одного з подружжя.

Натомість у практиці сімейних правовідносин у період чинності на українських землях Литовських статутів застосовувалися й інші підстави для розлучення. Документи, в яких оформлялось розірвання шлюбу, не зазначали його причини, а лише фіксувався сам факт і учасників цієї процедури. Припинення шлюбу відбувалось у випадку оголошення одного з подружжя вигнанцем. Шлюб припинявся також, якщо один із подружжя ставав ченцем і йшов у монастир.

Список використаної літератури:

1. Гавловська А. В. Інститут опіки і піклування в українському праві за Статутами Великого князівства Литовського: історико-правові аспекти / А. В. Гавловська // Актуальні проблеми держави і права Збірник наукових праць – Одеса: Юридична література, 2005. – Вип. 24. – С. 155 – 157.
2. Історія держави і права України. Підручник. – У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – Том 1. – Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 488 с.
3. Майкут Х. В. Історико-правові аспекти розвитку сімейного права на українських землях за Литовськими статутами / Х. В. Майкут // Міжнародна науково-практична конференція «Право та економіка : генезис, сучасний стан та перспективи розвитку», (м.Одеса, 30 травня 2008 р.) / ОНУ ім. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 233-236.

4. Музиченко П. П. Правова система Литовсько-Руської держави / П. П. Музиченко // Зб. наук. праць «Проблеми педагогіки вищої медичної освіти в вузах України». – Одеса, 1995 – 348 с.
5. Семенова А. В. Вивчення Статутів Великого князівства Литовського у процесі професійної підготовки як засіб формування критичного мислення у майбутніх правознавців / А. В. Семенова // Актуальні проблеми держави і права : Збірник наукових праць. Вип. 49. – Одеса: Юридична література, 2009. – С. 455-458.

Шевчук Яна Валеріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії держави і права

Угненко Тетяна Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії держави і права

РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ СУДОВОЇ СИСТЕМИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У 20-Х РР. ХХ СТ.

З закінченням громадянської війни та переходом до нової економічної політики відбулася лібералізація соціально-економічних відносин, здійснено реформування правової системи, тож неминуче поставало питання про приведення у відповідність до цих процесів старої судової системи, яка будучи сформованою в умовах громадянської війни, не могла у повній мірі відповідати завданням нового часу.

В рамках реформування радянської системи судоустрою та судочинства у 20-х рр. ХХ ст. відбувається остаточне юридичне оформлення інституту народних засідателів. Реалізуючи проголошений принцип народного представництва при розгляді судових справ, радянська влада закріпила інститут народних засідателів на кожному з рівнів судової системи, однак було визначено, що народні засідателі будуть залучатися лише при розгляді справ по першій інстанції.

В 20-х рр. ХХ ст. відбувається оптимізація складу народних засідателів – замість 6(12) народних засідателів, до судової колегії, що здійснює розгляд справи входить лише 2 особи. Подібне рішення повинно було підвищити ефективність дій суду, зменшити проблему кадрового забезпечення та тягар на економіку країни, а також уникнути порівнянь народних засідателів з дореволюційними присяжними засідателями [1, с. 7].

Посада народного засідателя залишалося виборною, однак до кінця 20-х рр. на Україні зберігалися непрямі вибори – через систему громадських, партійних, профспілкових та кооперативних організацій. Діюча процедура виборів передбачала надання місцевим органам влади та партійним організаціям значні повноваження в сфері проведення виборчого процесу та контролю за списками кандидатур, що висувалися на посаду. Таким чином, радянська система гарантувала себе від проникнення до лав народних засідателів «сумнівних елементів». Ще однією характерною рисою цього періоду стала відсутність окремого виборчого закону, який би закріплював порядок проведення виборів народних засідателів.

Правом бути обраним народним засідателем користувалися всі громадяни радянських республік які володіли політичними правами, що забезпечувало широке представництво населення в рамках цього інституту. Водночас, на практиці зберігався існуючий ще з громадянської війни квотний принцип представництва, коли перевага при висуненні кандидатур надавалася представникам робочого класу над сільськими жителями. Подібну нерівність можна пояснити з одного боку вищим рівнем освіти середньостатистичного жителя міста, а з іншого – вищим рівнем підтримки радянської влади у містах, значно більшою лояльністю до неї зі сторони представників робітничого класу.

Загальний становище народного засідателя не зазнало в цей період суттєвих змін і він продовжував визначатися рівним у своєму статусі з професійним суддею. Принцип рівноправності народних суддів та народних засідателів, знайшов свій безпосередній вияв у наданні засідателям широких, аналогічних до суддівських, прав при розгляді справи у судовому засіданні та колегіальній процедурі прийняття судових рішень..

Одночасно, радянське законодавство закріпило і основні обов'язки народних засідателів, головними з яких являлися: присутність на судових засіданнях, належне виконання своїх обов'язків у судовому засіданні, здійснення справедливого судочинства тощо. Крім того, в 20-х рр. XX ст. закріплюється обов'язкове звітування народних засідателів про проведену ним роботу. Порушення цих обов'язків тягло за собою як дисциплінарну відповідальність (звільнення від виконання функцій засідателя, так і адміністративну та кримінальну (штрафи за неявку на засідання без поважних причин)) [2, с. 87].

Удосконалюється механізм гарантій та пільг народним засідателям, їм гарантувалося збереження робочого місця на час виконання обов'язків, збереження заробітної плати у період перебування на судових засіданнях, неможливість залучення до судових засідань більш ніж на шість днів сумарно протягом цього року тощо. Проголошувалась недоторканість та незалежність

народного засідателя. Громадянам, представникам органів влади заборонялося вчиняти тиск на засідателів з метою схилити останніх до прийняття потрібного їм рішення. Особливо актуальним було останнє положення, оскільки звиклі до командно-наказового методу управління революційної доби та часів громадянської війни, представники місцевого бюрократичного апарату неодноразово намагалися втрутитися у роботу судових органів, вчинити тиск на судів та народних засідателів.

Поширення інституту народних засідателів на всі рівні судових інстанцій, надання їм рівних прав та обов'язків з професійним суддею, поставило на порядок денний гостре питання про підготовку досвідчених кадрів. Намагаючись вирішити цю проблему, радянська держава бере курс на впровадження різноманітних форм правової освіти народних засідателів: лекторії, практичні заняття з суддями, підготовка підручників для самоосвіти. У цьому напрямку їй вдалося досягнути певних успіхів, однак в цілому в 20-х рр. XX ст. проблема підвищення рівня підготовки кадрів народних засідателів вирішена не була [3, с. 58].

З відмовою від нової економічної політики та переходом до побудови тоталітарної держави, відбулися і процеси реформування судової системи та судочинства, проте вони глибоко не зачепили безпосередньо інститут народних засідателів. Сам інститут був повністю збережений і правовий статус народних засідателів не зазнав суттєвих обмежень – не відбулося сутевого скорочення обсягу прав та обов'язків народних засідателів, не був ліквідований принцип виборності та колегіальності розгляду справ. Це свідчило, що інститут народних забезпечував реалізацію рішень радянської влади і навіть у тих випадках, коли вони суперечили інтересам значної частини населення.

Список використаної літератури:

1. Эстрин А. Взяточничество и уголовная репрессия / А. Эстрин // Еженедельник советской юстиции, 1922. – С. 7.
2. Голунский С. А., Карев Д. С. Учебник по судоустройству. – 1939. – С. 87.
3. Діденко М.П. Створення радянського суду в УСРР / М.П. Диденко // Харьковский юридический интситут, 1975. – С. 58.

Цушко Світлана Єфремівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави та права

ЕЛЕМЕНТИ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В ОРГАНАХ ВЛАДИ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТ.

У період (XVI – перша половина XVII ст.) історична ситуація об'єктивно породжувала нові соціальні сили, потенційні можливості яких були більшими, ніж в інших станів тогочасного суспільства. Однією із таких рушійних сил стало українське козацтво, зародження і зміцнення якого протягом кількох десятиліть завершилося створенням унікально військово-політичної організації – Запорізької Січі («Військо Запорізьке низове»). Створення Запорізької Січі стало потужним каталізатором до консолідації українського народу, розвитку національної свідомості та правосвідомості. Запорозька Січ і козацтво як окремий стан суспільства сформувалися в XVI ст., а вже наприкінці його та в першій половині XVII ст. Запорозька Січ перетворилася на своєрідну козацьку республіку на окраїні Речі Посполитої, на незаселених землях. Тобто, козаки проживали на цій території одні й не підпорядковувалися загальнодержавному адміністративному апаратові та законам. Тому й змогли виробити свій особливий політичний устрій. Як вказують автори колективного дослідження, «Січ поєднала в собі «дух свободи та дух релігії». Козацтво спромоглося створитим вимір правового життя, відмінний від правових реалій Речі посполитої та Великого князівства Литовського, зокрема від принципів і норм феодального права, що закріплювали національну, майнову та релігійну нерівність».

Свідчення про чисельність і побут перших козаків, датовані останньою третиною XVI ст. знаходимо у хроніці М. Бельського, що вказував : «козаки – це посполиті люди, які займаються ловлею риби і там же сушать її на сонці, без солі, проживають там лише влітку, а на зиму розходяться в ближчі міста, як Київ, Черкаси та інші, попередньо заховавши свої човни в безпечному місці на одному з дніпровських островів і залишивши там кілька сотень чоловік на кошу, як вони кажуть, на сторожі, мають вони і власні гармати, які здобули у турецьких фортецях, або ж у татар. Раніше їх було небагато, але тепер збирається по декілька тисяч, особливо їхня чисельність зросла в останній час, і неодноразово вони туркам і татарам немалі шкоди чинили, нападаючи на Очаків, Тягиню, Акерман та інші фортеці».

Грушевський М. С. писав: «Запороже значно випередило в своїй політичній еволюції козаччину «городову», кажучи традиційним терміном – організацію її «на волості». Тим часом, на низу вона була вже сильно сконсолідованою, а далі й організованою силою, перейнятою почуттям своєї окремішності й незалежності. Пізніша традиція, що вважала Запороже властивим осередком і головою козаччини, й його рішення (а не рішення військової ради городових полків), авторитетними для всієї козаччини, мала таким чином свій корінь і виправдане у відносинах ще з середини XVI в. Запороже було огнищем козацької сили, солідарності, організованості» [1, с. 125-126].

Більшість дослідників, що спеціалізуються на історії Запорізької Січі та козацтва в цілому, переконливо довели, що в межах так званих «вольностей Війська Запорізького» створилося не лише своєрідне українське військо на основі відповідних організаційних засад, а й утвердилися особливі суспільні відносини, принцип військової демократії пронизав фактично все – функціонування управління, звичаєве право, побут, тощо. Структура суспільних (державних) інституцій на Запоріжжі була справді надзвичайно простою.

Загальна козацька рада виконувала функції своєрідного законодавчого органу. Кошу, в особі кошового отамана та старшини, належала виконавча влада. Закріплених правовими актами меж компетенції цих інституцій не існувало. Вони діяли на основі звичаєвого права та тих традицій, які виникли ще за часів Київської Русі (практика функціонування віча). Характерною рисою процесу формування виконавчого органу влади (Коша) була виборність його членів. На військових радах козаки формально, всі відкритим, демократичним способом висували кандидатури, як правило, альтернативні, обговорювали їх і простою більшістю голосів обирали на ту чи іншу посаду (аж до курінних отаманів та десятників включно). До компетенції ради входили також питання війни і миру, розподілу господарських угідь тощо. В свою чергу Кіш у руслі принципових рішень загально ради реалізував напрями політики Запорізької Січі в межах своїх вільностей та на міжнародній арені. Безперечно, Запорізька Січ була справжня «християнська козацька республіка», де глибокий демократизм суспільно-політичного устрою освячувався відповідною ідеологією. Запоріжжя стало зародком даної української державності. Козаки створили органи влади, які поступово зосереджувалися в руках козацької адміністративної та судової влади.

Найвищим інститутом влади на Запорозькій Січі була рада, в роботі якої брали участь без виключення всі козаки. До її компетенцій належали найважливіші справи життя козацької спільноти: визначення військового устрою, вибори старшини, вирішення питання війни і миру, ведення дипломатичних зносин.

Досить часто загальна козацька рада була і вищою судовою інстанцією. За традицією козацькі ради збиралися щороку 1 січня для переобрання кошового отамана і старшини. Проте, за потреби, могли скликатися неординарні ради. На таких позачергових радах могли розглядатися кілька різних нагальних справ чи одна, але важливе для козаків.

Під час перебування козацького війська на Січі козацька рада мала відбуватися там. Водночас зауважимо, що протягом тривалого часу козацьке військо могло перебувати поза межами Січі, через військові походи. Тому з нагальної потреби рада могла відбуватися під час походу в степу чи на волості – в Сухій Діброві, на Масловому Ставу. Головною умовою була наявність козацького війська в повному складі на раді. Так, В. Щербатюк наводить відомості про козацьку раду 1581 р., де описувалася подорож на Запорожжя польського шляхтича Самуеля Зборовського. Останній з «немалим почтом своїх слуг і гайдуків спочатку прибув до Канева, звідки їхав до Черкас, з Черкас до Псла річки і... до порогів, де лицарські люди мешкають. Там є місце на Дніпрі важке для просування, бо ті пороги з великих скель, через які вода як з високих гребель спадає, і там ніхто не може проїхати, крім козаків» [2, с. 89].

Відомості про політичну організацію козацтва зустрічаємо у щоденнику Еріха Лясоти, який наприкінці XVI ст. перебував в українських землях з метою можливого залучення козаків до військового союзу на боці Австрії у війні проти Туреччини. Його записи з історії Базавлуцької Січі (1593–1638) й до сьогодні є цінним джерелом, що дозволяють скласти цілісну картину життя козацтва та організації їхнього управління.

Від початку складання рад у загальній військовій раді виділялися два «кола» – рада старшини («тісніша рада») і рада загальна. Загальну раду скликав гетьман або кошовий гетьман. Старшинська рада ймовірніше за все передувала загальній і скликалася з метою опрацювання попередніх пропозицій, які згодом виносилися на обговорення чи схвалення загальною радою. Загальна рада могла зібратись і стихійно, «і ся похопність війська, – вказував М. С. Грушевський, ж зараз радити над усім загальною радою, піддаючись легко самогіпнозу юрби – була слабкою стороною козацької організації». Стихійна рада могла прийняти рішення, яке суперечило пропозиціям старшини або й переобрати старшину – кошового отамана, суддю, осавула чи писаря. Тобто, превалюючим принципом козацьких рад на Січі був принцип прямого народоправства [3, с. 7].

Таким чином, слід зазначити, що козацькі ради, процедура їх обрання та компетенції чітко засвідчують представницький характер цього органу влади, а виборча демократична система яка

склалася на Запоріжжі була історичною ниткою зв'язку нашої давньої історії та історії України козацької доби.

Список використаної літератури:

1. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / Авт. кол.: В. С. Бігун, І. Й. Бойко, Т. І. Бондарук, К. А. Вислобоков, О. А. Гавриленко, Л. О. Зайцев, А. Ю. Іванова, О. О. Малишев, І. В. Музика, В. Т. Окіпнюк, Є. В. Ромінський, О. О. Самойленко, М. І. Сірий, І. Б. Усенко (кер. кол.), М. Д. Ходаківський, Л. В. Худояр, О. Н. Ярмиш. НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; Міжнародна асоціація істориків права. – К.: «Видавництво «Наукова думка" НАН України», 2014. – 503 с.
2. Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану Друга половина XV – середина XVII ст. – Київ, 2000. – С. 89.
3. Єрмолаєв В. М. Реалізація ідей мирних зборів в історії Української держави Б. Хмельницького (середина XVII ст.) // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: Матеріали міжн. наук, конференції: У 2 ч. / За ред. проф. М. І. Пайова. – Х., 2000. – Ч. 1. – С. 103-106; Єрмолаєв В. М, Козаченко А. І. Органи влади і управління української держави (друга половина XVII – XVIII ст.). – С. 7.

СЕКЦІЯ 4.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Maksurow Alexei Anatoljewitsch

«Yaroslavl State University P.G. Demidow»,
Lehrer der Abteilung für Geschichte und Staats- und Rechtsgeschichte,
Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität Paris Sorbonne,
Ph.D., außerordentlicher Professor

KOORDINIERUNG IN DER VERFASSUNG VON ÖSTERREICH

Koordinationsstandards sind in der Verfassung der Republik Österreich weit verbreitet [1].

Insbesondere gibt es eine große Anzahl von Normen zur Harmonisierung der Gesetzgebung der Föderation und der Länder.

So können auf der Grundlage von Artikel 10 Absatz 2 der Verfassung (in den Bundesgesetzen vom 2. März 1983, Nr. 175) Bundesgesetze über die Einstimmigkeit im bäuerlichen Haushalt sowie Bundesgesetze zu den in Absatz 1, Absatz 10 aufgeführten Punkten übertragen werden in der Gesetzgebungskompetenz des Landes die Veröffentlichung von Konkretisierungsvorschriften zu genau spezifizierten gesonderten Bestimmungen. Die Bestimmungen von Artikel 15, Absatz 6 gelten für diese Gesetze der Länder, bzw. die Ausführung von spezifischen Gesetzen in solchen Fällen liegt in der Federation, aber die Durchführungsbestimmungen in Bezug auf die spezifischen Bestimmungen des Bodengesetzes erfordern vorherige Abstimmung mit der Regierung des betroffenen Landes.

Ein anderes Beispiel. Auf der Grundlage von Artikel 12 der Verfassung umfasst die Zuständigkeit der Föderation die Festlegung allgemeiner Rechtsgrundsätze und die Zuständigkeit des Landes – die Veröffentlichung spezifischer Gesetze und ausführender Tätigkeiten zu folgenden Themen: 1) Nächstenliebe der Armen; Demographie, wenn sie nicht unter Artikel 10 fällt; Vormundschaftsinstitutionen der Menschen; soziale Sicherheit von Mutterschaft, Kindheit und Jugend; medizinische Einrichtungen und Einrichtungen der sozialen Sicherheit; Festlegung von Anforderungen aus dem Blickwinkel des Gesundheits-

wesens auf Resorts, Resorts und Institutionen; natürliche Quellen; 2) öffentliche Einrichtungen für außergerichtliche Mediation in Konflikten; 3) Bodenreform, insbesondere Agrarumwandlung und Neuansiedlung; 4) Schutz der Pflanzen vor Krankheiten und Schädlingen; 5) Elektrizitätswirtschaft, wenn dies nicht in den Anwendungsbereich von Artikel 10 fällt; 6) Arbeitsrecht sowie den Schutz der Rechte von Arbeitnehmern und Arbeitnehmern in der Land- und Forstwirtschaft. Bei Entscheidungen über die Bodenreform sind die Senate die höchste Autorität und Autorität der Länder, bestehend aus dem Vorsitzenden und den Richtern, Verwaltungsbeamten und Experten als Mitgliedern; Der Senat, der die Entscheidung als höhere Instanz trifft, wird mit dem zuständigen Bundesministerium geschaffen. Die Organisation, die Aufgaben der Senate und die Produktion in ihnen, sowie die Organisationsprinzipien anderer Organe, die mit der Durchführung der Bodenreform verbunden sind, werden durch das Bundesgesetz geregelt. Es sollte klargestellt werden, dass die Entscheidungen der Senate weder der Aufhebung noch der Дnderung der Verwaltungsordnung unterliegen; Die Beschränkung der üblichen Rechtsmittel, um die Handlungen der Organe der ersten Instanz an die Autorität des Landes zu appellieren, ist inakzeptabel.

Wenn und solange die Entscheidungen der Landbehörden über Machtfragen einander widersprechen oder wenn die Landesregierung ihre einzige zuständige Behörde ist, wird die Prüfung solcher Angelegenheiten dem zuständigen Bundesministerium vorgelegt, wenn eine der Parteien dies innerhalb der festzusetzenden Frist verlangt Bundesgesetz. Sobald die Entscheidung des Bundesministeriums vorliegt, sind die bisherigen Entscheidungen der Länderbehörden nicht mehr gültig. In den Bundesgesetzen sollten die legislativen Grundsätze und die wichtigsten Bestimmungen eindeutig als solche angegeben werden.

Wie aus Art. 13 Abs. 1 und 2 der Verfassung hervorgeht, wird die Zuständigkeit des Bundes und des Landes im Bereich der Steuern durch ein besonderes Bundesverfassungsgesetz (das «Verfassungsgesetz über die Finanzen») geregelt.

Der Verband, die Erden und die Gemeinschaften sind verpflichtet, Anstrengungen auf der Aufrechterhaltung des allgemeinen wirtschaftlichen Gleichgewichts bei der Durchführung des Budgets zu richten.

Nach Artikel 23c Absatz 2 ist die Bundesregierung verpflichtet, sich mit dem Hauptausschuß des Nationalrates in bezug auf die Mitglieder der Kommission, die Prozeßkammer, das Gericht erster Instanz, die Rechnungskammer und den Verwaltungsrat der Europäischen Investitionsbank abzustimmen. Die Bundesregierung ist verpflichtet, gleichzeitig dem Hauptausschuss des Nationalrates und dem Bundespräsidenten über ihren Beschlussvorschlag zu berichten.

Die Absätze 1,2,6 des Artikels 51b der Verfassung werden die Kosten nicht von seiner Art in dem Bundeshaushaltsgesetz (Nebenkosten) verlangen oder Kostenüberschreitungen abgedeckt, das Bundesge-

setz über die Finanzen (Überschuss Kosten), kann nur im Rahmen des Budgets vorgenommen werden auf der Grundlage der Genehmigung des Bundesgesetzes über das Finanzwesen. Wenn jedoch die Gefahr einer Verzögerung ist, auf der Grundlage der Entscheidung der Bundesregierung in Abstimmung mit einem Ausschuß des Nationalrates, die mit Vorberatung von Bundesfinanzgesetz betraut ist, nicht vorhersehbare und nicht abgelehnt wird sofort gemacht werden ... Im Fall der Notwendigkeit, Abwehrmaßnahmen ergreifen kann, um zu sichern Schutz des Landes (Artikel gemacht wird 9a des Bundesverfassungsgesetzes) unbeschränkte außerplanmäßige und überplanmäßige Aufwendungen im Geschäftsjahr in Höhe von bis zu zehn Prozent ntov durch das Bundesgesetz über den Gesamtbetrag der Finanzierung auf der Grundlage der Entscheidung der Bundesregierung Ausgaben in Abstimmung mit einem Ausschuß des Nationalrates zur Verfügung gestellt, die mit Vorberatung von Bundesgesetz über die Finanzen betraut ist. Wenn die Beschichtung solcher Überschreitungen durch Einsparungen und zusätzliche Gewinne nicht erzielt werden kann, wird die Entscheidung der Bundesregierung der Bundesminister für Finanzen ermächtigt zu kümmern Akzeptanz und Umsetzung der finanziellen Verpflichtungen für die erforderlichen Kosten decken.

Wie in Absatz 4 des Artikels 55 der Verfassung kann Bundesgesetz festgelegt werden, dass eine bestimmte allgemeine Akt der Bundesregierung oder der Bundesminister die Zustimmung des Hauptausschusses erfordert und der Hauptausschüsse, einem Bericht der Bundesregierung oder eines Bundesministers. Nähere Bestimmungen für den Fall, insbesondere dann, wenn keine Einigung erzielt wird, sind im Bundesgesetz über die Geschäftsordnung des Nationalrates enthalten.

Auch in Absatz 1 des Artikels 73 der Verfassung heißt es ausdrücklich: unter den gegebenen Umständen vorübergehend die Umsetzung des Bundesministers für seine Aufgaben zu behindern, der Bundespräsidenten auf Vorschlag des Bundeskanzlers im Einvernehmen mit dem Ersatz für den Bundesminister oder in dem Fall, dass dies nicht möglich ist, in Absprache mit dem Vizekanzler angewiesen sein Ersatz eines des Bundesministers, ein untersteht den Bundesminister Staatssekretäre oder einer der leitenden Beamten der zuständigen Bundesministerien. Bleiben Bundesminister in einem der Staaten – Mitglieder der EU nicht als Hindernis für die Durchführung seiner Tätigkeiten in Betracht gezogen.

Koordiniert nicht nur die Ernennung einzelner Beamter und die Bildung von Behörden, sondern auch ihre Maßnahmen in Notsituationen.

Zum Beispiel ernennt der Bundesminister des Innern gemäß Artikel 78b Absatz 2 der Verfassung den Direktor der Sicherheitsabteilung im Einvernehmen mit dem Gouverneur des Landes.

Von den Absätzen 2,3,4 Artikel 97 der Verfassung, wenn das Land Gesetz sieht vor, dass für ihre Umsetzung durch den Bund unterstützt werden muß, sollte es für die Zustimmung der Bundesregierung auf

dieser Hilfe angefordert werden. Zustimmung als, wenn die Bundesregierung innerhalb von acht Wochen ab dem Zeitpunkt der Lieferung der Gesetzgebungs Entscheidung des zuständigen Bundesministerium gewährt nicht den Gouverneur des Landes informiert Hilfe von den Bundesbehörden zu verweigern. Die Veröffentlichung einer legislativen Entscheidung vor Ablauf dieser Frist ist nur zulässig, wenn die Bundesregierung ausdrücklich mit ihr einverstanden ist. Wenn Sie sofortige Anwendung wollen die Annahme der Einhaltung der Beschlüsse des Landtages von Maßnahmen erforderlich, um das Offensichtliche, irreparable für die Gesellschaft von Schäden in der Zeit zu verhindern, in dem der Landtag nicht rechtzeitig sammeln oder durch höhere Behörden behindern, kann die Staatsregierung im Einvernehmen mit auf der Grundlage des proportionalen Prinzip gebildet System durch den Landtag-Ausschuss, um diese Maßnahmen durch die Дnderung des Gesetzes der vorläufigen Vorschriften zu treffen. Sie sollten der Bundesregierung unverzüglich von der Regierung des Landes mitgeteilt werden. Sobald das Hindernis für die Einberufung des Landtages verschwindet, tritt er zusammen. Dementsprechend kann der Anwendungsbereich von Artikel 18 Absatz 4 in Absatz 3 der Auflösung auf jedem Fall nicht, dass die Bestimmungen des Landes der Verfassungsgesetze zu ändern und nicht den Zweck hat, die Regelung einer dauerhafte finanziellen Belastung des Erde, Landkreises und Gemeinden oder finanzielle Verpflichtungen der Bürger, noch Verkauf von Staatseigentum, noch Maßnahmen für Angelegenheiten im Sinne von Artikel 12, Absatz 1, Absatz 6, noch die Frage der Aktivitäten der Kammer der Arbeiter und Angestellten der Land- und Forstgebiete.

Es gibt viele Koordinationsnormen für die Tätigkeit der österreichischen Staatsorgane in der Europäischen Union.

So Absatz 3 des Artikels 23d der Verfassung besagt, dass, wenn die geplanten Aktivitäten in der Europäischen Union gelten auch für Angelegenheiten, in denen Gesetze eine Angelegenheit des Landes sind, die Bundesregierung einen bestellter Vertreter des Landes passieren kann zur Teilnahme an dem Willen des Rates teilzunehmen. Dieses Recht wird unter Beteiligung der zuständigen Behörde des Bundes und mit dessen Zustimmung ausgeübt. Im Hinblick auf solche Vertreter des Landes sind die Bestimmungen des Absatzes 2. In diesem Fall wird der Vertreter des Landes haftet gemäß Artikel 142 in Gegenständen der Bundesgesetzgebung an den Nationalrat, in Angelegenheiten des Bodenrechts – vor dem Landtag.

Durch Absatz 3 von Artikel 23f der Verfassung, bei der Entscheidungsfindung auf Peacekeeping Aufgaben, die den Einsatz der Streitkräfte, die Krise zu überwinden, sowie Entscheidungen gemäß Artikel 17 des Vertrags über die Europäische Union durch den Vertrag von Amsterdam über die allmähliche Bildung einer gemeinsamen Verteidigungspolitik und eine engere Beziehung geändert Institutionen der Westeuropäischen Union ist

ein abgestimmtes Wahlrecht des Bundeskanzlers und des Bundesministers für auswärtige Angelegenheiten erforderlich.

Liste der Quellen:

1. Verfassung der Republik Österreich // http://worldconstitutions.ru/?p=160&page=9

Плотніков Олексій Вікторович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права і міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук

КОМІСІЯ З ПРАВДИ І ПРИМИРЕННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ

Правосуддя перехідного періоду є відносно новою комплексною (правовою, політологічною, соціологічною) концепцією, що застосовується для подолання наслідків збройних конфліктів, масових і грубих порушень прав людини, інших ситуацій насильства, і в ширшому аспекті для будь-яких випадків масштабного та системного руйнування верховенства права й законності в суспільстві. Генеральний Секретар ООН визначив правосуддя перехідного періоду як «весь комплекс процесів і механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати тяжкий спадок широкомасштабних порушень законності в минулому з метою забезпечити підзвітність, справедливість і примирення»[1]. В той чи інший спосіб концепція правосуддя перехідного періоду застосовується в більше ніж 30 регіонах світу, в тому числі, в країнах Латинської Америки, в країнах колишньої Югославії, на Близькому Сході, в Афганістану, Іраку, Лівії, тощо. Суттєво відрізняються фактичні ситуації її застосування: перехідне правосуддя визнається необхідним у таких випадках як насильницька зміна політичного режиму, внутрішні заворушення, збройні конфлікти міжнародного й неміжнародного характеру, захист прав національних меншин і корінних народів, чиї права протягом тривалого часу грубо порушувалися, тощо.

Принципова необхідність застосування правосуддя перехідного періоду в Україні, очевидно, не викликає сумнівів в експертному середовищі й наразі дискусія поступово наближається до визначення конкретних його механізмів. Ці механізми повинні стати інструментом поновлення суспільного ладу й верховенства

права після зміни політичного режиму та збройного конфлікту. Водночас, фактично поза увагою цієї дискусії досі залишається можливість та необхідність застосування правосуддя перехідного періоду відносно кримських татар як корінного народу, що мешкає на території України.

Правосуддя перехідного періоду щодо етнічних меншин та корінних народів є порівняно недавнім трендом в загальному розвитку цієї концепції. Перші заходи почали здійснюватися близько десяти років тому в Колумбії [4, p. 2] й Канаді [7]. Певні елементи правосуддя перехідного періоду для етнічних меншин та корінних народів застосовувалися в Боснії і Герцеговині, Гватемалі, Іраку, Перу, Руанді й Судані [6, p. 251]. Звичайними порушеннями прав корінних народів, відносно яких застосовується перехідне правосуддя, є порушення права на проживання на своїй землі й користування її багатствами та порушення культурних прав (переважно права на дотримання своєї культури й права на освіту). Крім того, етнічні меншини й корінні народи є особливо вразливими групами в будь-якому збройному конфлікті.

Найбільш придатним механізмом для відновлення прав корінних народів визнаються комісії правди і примирення [10]. Проблематика захисту й відновлення прав корінних народів з використанням правосуддя перехідного періоду вперше привернула до себе увагу відповідних комісій в Колумбії й Гватемалі, які розглядали загальні питання порушень прав людини, та зіткнулися з особливостями порушень таких прав щодо представників корінних народів. З'ясувалося, що комісії з загальною компетенцією з розгляду конкретної ситуації насильства не здатні повністю відреагувати на порушення прав корінних народів. Головною причиною цього є те, що комісія, як правило, створюється для розгляду обставин, що мали місце за декілька років до її створення, в той час як порушення прав корінних народів можуть сягати десятиліть, чи навіть століть. В таких випадках слід говорити про утворення спеціальної комісії правди і примирення для певного корінного народу. Так було зроблено в Канаді, де спеціальна комісія займається питаннями, пов'язаними з багатолітньою практикою дискримінації індіанців в галузі освіти [5, p. 199]. Певними повноваженнями, які можна охарактеризувати як такі, що пов'язані з правосуддям перехідного періоду, наділена Австралійська королівська комісія з аборигенних народів, яка діє з 1991 року [12]. В США комісія правди і примирення була створена в штаті Мен у зв'язку з багаторічною практикою асиміляції місцевих корінних народів [8]. Як можна побачити, створення спеціальних органів перехідного правосуддя для корінних народів є звичайною практикою найбільш розвинутих країн світу.

В разі впровадження в державі власної стратегії правосуддя перехідного періоду, залучення до її ведення представників корінних народів є не лише можливістю, але й прямим міжнародно-правовим зобов'язанням. Це зобов'язання випливає з положень Декларації ООН про права корінних народів, згідно із якою корінні народи мають право на повну участь в політичному, економічному, соціальному і культурному житті держави [2, ст. 5], право на участь у прийнятті рішень, що зачіпають їхні права [2, ст. 18], а також обов'язку держав забезпечувати ефективні механізми попередження і правового захисту відносно будь-яких дій, спрямованих проти прав корінних народів [2, ст. 8]. Враховуючи ж те, що Верховна Рада України визнала кримських татар корінним народом Криму [3], слід говорити про обов'язок України взяти до уваги проблематику захисту й відновлення прав кримськотатарського народу при розробці власної стратегії правосуддя перехідного періоду, а також про обов'язок залучити представників кримськотатарського народу до її розробки та реалізації.

Про правосуддя перехідного періоду для кримських татар слід говорити не тільки в контексті триваючого збройного конфлікту, але й в історичному контексті.

Мова йде про подолання наслідків геноциду кримськотатарського народу 1944 року. Україна мусить повернутися до тих питань, які не були розв'язані при поверненні кримських татар на історичну батьківщину в 1990-х роках. Першим позитивним кроком тут слід вважати визнання депортації 1944 року геноцидом, проте необхідне подальше розслідування та широка дискусія в суспільстві щодо природи акту депортації, її причин і наслідків, робота з історичною пам'яттю. Розв'язанню підлягають такі гострі питання як формат політичного представництва кримських татар на всеукраїнському й міжнародному рівні, відновлення якомога ширших можливостей з використання кримськотатарської мови в усіх сферах життя (в першу чергу – в освітній), майнова реституція й інші. Кінцевою метою тут стає створення по завершенні окупації нової соціально-політичної реальності в місцях проживання кримських татар на території АРК, яка гарантувала б одночасно повне дотримання прав корінного народу Криму та міжнаціональний мир і злагоду серед усіх національностей півострову.

Список використаної літератури:

1. Господство права и правосудие переходного периода в конфликтных и постконфликтных обществах. Доклад генерального секретаря / S/2004/616, 23 августа 2004. URL: https://undocs.org/ru/S/2004/616 (Дата звернення: 16.08.2018).

2. Декларация Организации Объединенных Наций о правах коренных народов. Принята резолюцией 61/295 Генеральной Ассамблеи от 13 сентября 2007 года. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/indigenous_rights.shtml. (Дата звернення: 18.08.2018).
3. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримсько-татарського народу у складі Української Держави. Постанова Верховної Ради України від 20.03.2014 № 1140-VII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1140-18. (Дата звернення: 18.08.2018).
4. Acosta M., Castaceda A., Garcna D. et. al., The Colombian Transitional Process: Comparative Perspectives on Violence against Indigenous Women. *International Journal of Transitional Justice*. 2018. Vol. 1, Issue 1. P. 108-125.
5. Angel N. Before Truth: The Labors of Testimony and the Canadian Truth and Reconciliation Commission. *Culture, Theory and Critique*. 2012. No 53(2). P. 199-214.
6. Chapman C. Transitional Justice and the Rights of Minorities and Indigenous Peoples. *Identities in Transition: Challenges for Transitional Justice in Divided Societies* / A. Paige (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2010. P. 251-270.
7. Jung C. Transitional Justice for Indigenous Peoples in a Non-Transitional Society. URL: https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Identities-NonTransitionalSocieties-ResearchBrief-2009-English.pdf (Дата звернення: 17.08.2018).
8. Maine Truth Commission to Tell Story of Forced Assimilation of Wabanaki Children. URL: https://www.ictj.org/news/maine-truth-commission-tell-story-forced-assimilation-wabanaki-children (Дата звернення: 18.08.2018).
9. Rice J. Indigenous Rights and Truth Commissions. *Cultural Survival Quarterly Magazine*. URL: https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/indigenous-rights-and-truth-commissions (Дата звернення: 18.08.2018).
10. Strengthening Indigenous Rights through Truth Commissions: A Practitioner's Resource. URL: https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Truth-Seeking-Indigenous-Rights-2012-English.pdf (Дата звернення: 18.08.2018).
11. Transitional Justice and the Struggle for Indigenous Rights. URL: https://www.ictj.org/news/transitional-justice-and-struggle-indigenous-rights. (Дата звернення: 18.08.2018).
12. Vijeyarasa R. Facing Australia's history: truth and reconciliation for the stolen generations. *Revista Internacional de Direitos Humanos*. 2007. No 7. Vol. 4. URL: http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S1806-64452007000200006&script=sci_arttext&tlng=en (Дата звернення: 18.08.2018).

Рябошапченко Анастасія Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин

ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ЦИКЛУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЗАРУБІЖНІ ТРАДИЦІЇ (РОЗДУМИ ВИКЛАДАЧА-ПОЧАТКІВЦЯ)

Проблеми викладання циклу міжнародно-правових дисциплін є предметом обговорення на рівні ООН, міжнародних недержавних інституцій з міжнародного права, провідних фахівців у цій сфері.

1. Генеральна Асамблея ООН з 1965 р. щорічно приймає резолюцію під назвою «Програма допомоги ООН у галузі викладання, вивчення, поширення та більш широкого визнання міжнародного права». У ці резолюції постійно включається фраза про те, що «міжнародне право має посісти належне місце у системі викладання правових дисциплін в всіх університетах». Згідно з цією програмою, організуються регіональні курси ООН з міжнародного права для Африки, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Латинської Америки і Карибського басейну. Регіональні курси, організовані у 2017 р, включили семінари за наступними темами: вступ до міжнародного права; договірне право; відповідальність держави; міжнародний мир і безпека; мирне врегулювання міжнародних спорів; дипломатичне і консульське право; міжнародні організації; інститути ООН і правотворчість; діяльність Комісії ООН з міжнародного права; закон і установи африканських країн; організація законів та інститутів американських держав; міжнародне право прав людини; міграція людей; міжнародне гуманітарне право; міжнародне кримінальне право [1]. Як видно, при розробці курсу покладено за основу предметний критерій розподілу основних питань у системі курсу, що викладається.

У 2000 р. у зверненні ООН зазначалося, що міжнародне право є таким же необхідним елементом, як моральні цінності, що покладено в основу законодавчих актів, прийнятих демократично обраними парламентами, а також особливо наголошувалося на необхідності забезпечення доступу студентів до договорів та джерел інформації з міжнародного публічного права.

2. На одній з останніх конференцій Асоціації міжнародного права (ILA) − найавторитетнішої та найстарішої (заснована у 1873 р) міжнародної неурядової організації, що займається розвитком міжнародного права і застосуванням його норм, активно обговорювалося питання майбутнього викладання

міжнародного права. Дві найважливіші тези методологічного характеру щодо важливості викладання міжнародного права, що випливають із цього форуму провідних міжнародників світу: 1) дискусії щодо викладання міжнародного публічного права впливають не тільки на викладачів і студентів, а й на тих, хто взагалі зацікавлений у правовій культурі (культурах); 2) важливість викладання міжнародного права обумовлена не тільки через властиві міжнародному праву якості, але й через те, що воно надає студентам можливість ставити під сумнів їх національні правові системи, тим самим, бути націленими на їх удосконалення, та вирішувати проблеми в усьому світі.

Більшість європейських країн розглядають міжнародне право як обов'язковий предмет, який повинен вивчати студент юридичного вузу. Хоча, наприклад, у Німеччині та США далеко не всі юридичні школи включають вступний курс з публічного міжнародного права на програми. Зараз розробляються проекти із впровадження в практику зарубіжних правових шкіл обов'язкового викладання міжнародного публічного права, справедливо аргументуючи це такими доказами: 1) коли світ стає все більш міжнародним, не в останню чергу у комерційній сфері, студенти вивчають дуже конкретні аспекти міжнародного права. Без введення викладання загального публічного міжнародного права вони можуть не враховувати контекст і загальне розуміння базової системи і, отже, можуть не володіти загальними знаннями, що дозволять їм стати хорошими юристами; 2) міжнародні правові зобов'язання стають все більш «внутрішніми», що вимагає від держав зміни національних структур, створення механізмів, які традиційно вважалися виключно сферою внутрішніх справ держави. Це вимагатиме нових підходів до концептуального розуміння цього взаємозв'язку. І першим кроком до цього є навчання [2].

3. Один з найавторитетніших юристів-міжнародників Рудольф Бернхардт, який 60 років працював у провідних міжнародних інституціях та навчальних закладах світу: був суддею (1981-1998) і головою Європейського суду з прав людини, директором Інституту порівняльного публічного та міжнародного права ім. Макса Планка, головним редактором авторитетного видання «Енциклопедія міжнародного права», дає наступні рекомендації з поліпшення викладання міжнародного права в університетах. Він зазначає, «що сьогодні міжнародне право стає все більш актуальним, як видно з дискусій останніх місяців: Україна і Росія, криза з євро, міграційна криза. Крім того, національне законодавство і міжнародне право все більше змішуються. Тому є вкрай важливим, щоб кожен, хто вивчає міжнародне право в університетах, як і кожен, хто його викладає, був відповідним чином навчений» [3].

Отже, викладання міжнародного права, і, відповідного, його освоєння студентами – обов'язкового умова на шляху становлення сучасного юриста-професіонала, затребуваного на висококонкурентному ринку фахівців-юристів. Міжнародному праву, як і будь-який іншій правовій системі, притаманні процеси еволюції під впливом змін суспільних відносин. При цьому саме для міжнародного права характерною є особливість найбільшою адаптивності до таких змін. Доречним є зауваження М. М. Гнатовського, визнаного експерта з міжнародного права в Україні, що «деякі колеги-викладачі ще продовжують брати до уваги пострадянські традиції викладання міжнародного права, де викладається якась радянська або пострадянська система, яка ґрунтується на непорушних імперативних засадах, що нагадує за своєю природою радянське законодавство, ... як якийсь абстрактний нормативний високо систематизований порядок, який представляє собою золотий стандарт поведінки. Це було і залишається значною мірою надзвичайно далеким від того, чим міжнародне право є насьогодні» [4].

За таких умов очевидним є те, «щоб бути хорошим юристом необхідно не випускати з уваги реальність, тому що світ зазвичай є не таким, яким він має бути», за влучним зауваженням навченого досвідом знаного фахівця-міжнародника Рудольфа Бернхардта. Це висуває вимоги не тільки до студентів, які вивчають цю дисципліну, а й до викладачів, які мають постійно удосконалювати методи та сам зміст викладання.

Список використаних джерел:

1. Программа помощи Организации Объединенных Наций в области преподавания, изучения, распространения и более широкого признания международного права : Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 7 дек. 2017 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://undocs.org/ru/A/RES/72/115
2. Birkenkötter H. The future of teaching international law [Електронний ресурс] / H. Birkenkötter, M. Möldner. – Режим доступу: https://voelkerrechtsblog.org/the-future-of-teaching-international-law/
3. Schmalz Dana. «Am Völkerrecht kommt heute niemand mehr vorbei» : Rudolf Bernhardt und die Leidenschaft fürs Fach [Електронний ресурс] / D. Schmalz. – Режим доступу: https://voelkerrechtsblog.org/am-voelkerrecht-kommt-heute-niemand-mehr-vorbei
4. Гнатовський М. М. Чи існує криза міжнародного права? [Електронний ресурс] / М. М. Гнатовський. – Режим доступу: https://maidan.org.ua/2016/09/chy-isnuje-kryza-mizhnarodnoho-prava/

Абдуллаєв Руслан Алімович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри Європейського Союзу та порівняльного правознавства

ПРОЦЕДУРНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ОСІБ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ САНКЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Виконане в 2006 році дослідження про застосування цільових санкцій Європейського Союзу [5] виявило такі процедурні проблеми як відмова у доступі до належних судових процедур, що суперечить принципам міжнародного права прав людини. Таке право, як відомо, означає право кожної особи бути вислуханою до застосування проти неї індивідуальних адміністративних заходів, а також право особи на судовий розгляд справи про можливе порушення її прав неупередженим судом чи трибуналом. Згідно із вказаним дослідженням, санкційний режим ЄС фактично не надає особам можливості бути вислуханими національними судами. Це суперечить статті 47 Хартії основних прав ЄС, згідно із якою кожна людина, чиї права та свободи, гарантовані за правом ЄС були порушені, має право на ефективний захист правового захисту в суді [2]. Ця суперечність призвела до появи ряду рішень Суду ЄС, якими переглядалися рішення Ради про застосування санкцій.

В цілому ряду випадків санкції ЄС вводяться на виконання відповідних приписів резолюцій Ради Безпеки ООН

Вродженою вадою механізму Радбезу з застосування санкцій стала повна відсутність процедур виключення зі списків, з допомогою яких підозрювані особи могли б оспорювати підозру себе у причетності до тероризму. В аспекті фінансових санкцій, це означало, що зачіпаються такі фундаментальні права людини як право на власність, сімейні права, право на особисте життя. Також Рада ЄС піддавалась критиці за непрозорість механізмів включення до списків. З часом ситуація покращилася, особливо після прийняття резолюції 1904, якою було створено офіс Омбудсмена, відповідального за отримання та обробку запитів про виключення зі списку від фізичних та юридичних осіб, на яких накладено санкції [1].

Іншою проблемою є питання про правову природу санкцій: чи слід них вважати адміністративним заходом, чи заходом кримінального покарання? [4] Акцент на адміністративній природі санкцій робить неможливим застосування правових гарантій, передбачених у кримінальному процесі. Водночас, санкції відповідають окремим заходам кримінального покарання, аж до превентивного затримання без обвинувачення у скоєнні конкрет-

ного кримінального злочину. Отже виникає потреба у наведенні доказів такого злочину протягом розслідування.

Ця проблема проявилася врішеннях суду ЄС, що стосувалися питання виключення осіб з санкційних списків. Слід згадати справу OrganisationdesModjahedinesduPeupledel'Iran (OMPI) [3]. Це була перша справа, де було успішно переглянуто контртерористичний обмежувальний захід ЄС, прийнятий проти фізичної особи. Вперше Судом першої інстанції було анульовано акт ЄС щодо включення особи до списку підозрюваних у фінансуванні тероризму, а саме рішення Ради 2005/930/ЕСХХХІХ. Суд вирішив, що рішення Ради про включення OMPI до списку не містило необхідних процедурних гарантій, зазвичай передбачених в європейському правопорядку у випадках, коли рішення може призвести до негативних наслідків для прав фізичної особи, а саме права на справедливий судовий розгляд. На думку Суду, рішення, що оспорювалося, не містило належного опису причин включення до списку та було прийнято за такою процедурою, що не могла бути оскаржена позивачем. Суд відзначив, що підозрюваним у тероризмі необхідно повідомляти якомога швидше про підстави включення у санкційні списки. В будь-якому випадку, ним повинні надавати можливість висловлювати власну позицію. В світлі цього, держави-члени ЄС, що збирають інформацію та надають її для включення до списків, несуть відповідальність за надання на національному рівні права на справедливий судовий розгляд. Водночас, Суд визнав, що існують суттєві обмеження прав підозрюваних у тероризмі, особливо щодо повідомлення них про підозру, оскільки переважні міркування безпеки ЄС та його держав-членів можуть завадити розкриттю певних даних. Розглядаючи баланс між інтересами захисту прав людини та безпеки, Суд віддав перевагу правам людини. Як це було сформульоване у рішенні, «певні обмеження права на справедливий розгляд, визначені так з урахуванням мети, можуть легітимно застосовуватися та покладатися на сторони в обставинах таких як у даній справі, де мова йде про специфічні обмежувальні заходи, що складаються з заморожування фінансових фондів та активів фізичних осіб, груп та юридичних осіб, визначених Радою як такі, що втягнуті в терористичні акти» [3, 128]. З тексту рішення випливає, що мова йде, переважно, про обмеження права бути повідомленим про заморожування активів до такого заморожування з метою збереження елементу раптовості. Повідомлення має бути здійснене, але лише після того, як заморожування набрало чинності та якомога швидше після цього моменту. У рішенні зазначено, що «переважні міркування, що стосуються безпеки Спільноти та її держав-членів чи здійснення міжнародних відносин, можуть завадити повідомленню зацікавленим сторонам певних пов'язаних з ними відомостей та, як наслідок, слуханню

цих сторін відносно цих відомостей під час адміністративної процедури» [3, 133]. Водночас Суд відзначив, що у випадках, коли сторона не має можливості бути вислуханою в рамках належного процесу перед прийняттям рішення про блокування активів, держава повинна продемонструвати причини цього, оскільки такий обов'язок становить єдину гарантію від зловживання та надає можливість оскаржити рішення [3, 140]. Також суд відзначив, що судовий перегляд законності рішення розповсюджується не тільки на правові його підстави, але й на оцінку фактів та обставин, що яких звернулася держава для виправдання свого рішення. При цьому, однак, перегляд здійснюється без повідомлення особі цих фактів та без можливості оспорювати них, оскільки відповідні данні можуть бути секретними чи конфіденційними [3, 145-155]. З урахуванням наведених міркувань, Суд визнав, що права організації були порушені, адже на жодній стадії процедури з накладання арешту на активи ній не було надано повідомлення про арешт, а отже вона не змогла ефективно скористуватися своїм правом бути вислуханою в рамках належної процедури. Відповідно, Суд визнав рішення Ради щодо організації недійсним.

Можна зробити висновок, що розвиток інституту правових гарантій при застосуванні санкцій до фізичних осіб в праві ЄС розвивався під впливом практики. Зокрема мова йде про практику Суду Європейського Союзу, що володіє повноваженнями для перегляду санкційних рішень Ради ЄС. Подальші зміни в законодавстві ЄС, якими при введенні санкцій проти фізичних осіб таким особам надавалися додаткові процедурні гарантії, пов'язані саме з практикою європейського суду.

Список використаної літератури:

1. Резолюция 1904 (2009), принятая Советом Безопасности на его 6247-м заседании 17 декабря 2009 года. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_i55 (дата звернення: 19.12.2017).
2. Хартия основных прав Европейского Союза, 7.12.2000. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 14.07.2017).
3. Case T-228/02, Organisation des Modjahedines du peuple d'Iran v. Council of the European Union and UK (OMPI). 2006. ECR II-4665. URL: http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=T-228/02 (Дата звернення: 25.11.2017).
4. European Parliament. Counter-terrorist sanctions regimes Legal framework and challenges at UN and EU levels. Briefing, October 2016. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589864/EPRS_BRI(2016)589864_EN.pdf (Дата звернення: 14.07.2017).
5. Fassbender B. Targeted Sanctions and Due Process. Study commissioned by the United Nations Office of Legal Affairs − Office of the Legal Counsel − 20 March 2006. URL: http://www.un.org/law/counsel/Fassbender_study.pdf (Дата звернення: 16.07.2017).

СЕКЦІЯ 5.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кібік Ольга Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри національної економіки,
доктор економічних наук, професор

Котлубай Вячеслав Олексійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Основними тенденціями розвитку світової економічної системи, за оцінками багатьох вчених та політиків, є глобалізація, інтеграція, фінансіалізація, інформатизація, інтелектуалізація і соціалізація. Інтеграційні процеси активно розвиваються на всіх рівнях економічної діяльності. Економічні суб'єкти, основними з яких є – держави та бізнес-структури, задля досягнення певних цілей об'єднують свої ресурси на підставі використання різних організаційних форм. Одними з основних чинників, що обумовлюють розвиток інтеграційних процесів на міжнародному рівні, є прискорення та розширення глобалізаційних явищ.

Фінансіалізація обумовлюється надзвичайним домінуванням фінансового сектора. Обсяги операцій на фінансовому ринку значно перевищують обсяги реалізації товарів. Є інформація, що на кожний долар, що заробляють бізнес-структури реального сектора світової економіки, припадає 50 доларів, які заробляють представники фінансового підприємництва. Внаслідок глобалізації світова фінансово-економічна сфера являє собою систему, елементи якої є тісно взаємопов'язаними. Проблеми функціонування будь-якого елемента цієї системи, як правило, обумовлюють складнощі здійснення економічної діяльності на світовому та національному рівнях. Складнощі можуть бути різними за масштабами, сферами, термінами тощо. В умовах фінансіалізації посилилася проблема зростання обсягів зовнішніх боргів різних

країн, Україна не є виключенням. Боргові кризи країн, серед яких є і розвинуті, й ті, що розвиваються, змусили їх шукати найбільш ефективні методи підвищення ефективності функціонування своїх економічних систем. Наприклад, європейські країни активно почали здійснювати структурні реформи, обмежувати витрати та шукати нові джерела доходів, зокрема валютних. Багато країн почали більш активно використовувати інтеграційну модель для розвитку свого зовнішньоторговельного потенціалу.

Сучасна ситуація змушує країни реалізовувати комплекси антикризових заходів. В умовах посилення інтенсивності конкурентної боротьби на більшості ринків серед антикризових заходів багато економічних суб'єктів макро- та мікрорівнів надають перевагу використанню потенціалу інтеграційної діяльності. Інтеграційні утворення дозволяють посилити економічну силу та зменшити наслідки негативного впливу кризових явищ. Сучасні інтеграційні об'єднання дозволяють забезпечити у межах структури вільний рух товарів, фінансових, трудових, матеріальних та інших ресурсів. Інтеграційна діяльність передбачає використання різних підходів та методів, зокрема зняття тарифних і нетарифних бар'єрів. Ліквідація бар'єрів є одним із заходів активізації торговельних відносин та відповідно створення умов для подолання депресивності економіки на регіональному та міжнародному рівнях.

Активізація процесу включення України у світові інтеграційні процеси є передумовою посилення позицій країни у системі міжнародного поділу праці та подолання кризових явищ у межах національної економіки. Однією з найважливіших умов розвитку економічної системи України є поступова інтеграція у відповідні світові ланцюжки виробництва товарів, зокрема високотехнологічних. Одним з основних чинників розвитку виробництва в Україні є доступ до ринку збуту продукції інших держав, зокрема країн ЄС. Європейський фінансовий ринок, сьогодні є найбільшим у світі. Україна, приймаючи участь в процесах європейської економічної інтеграції, може завдяки європейському фінансовому ринку сформувати фінансові ресурси, необхідні для поступового вирішення проблеми зовнішнього боргу та забезпечення макроекономічного зростання. Основні товарні потоки ЄС сконцентровані в межах самого союзу. Для ЄС є характерним високий рівень внутрішньо регіональної торгівлі [1]. Для завоювання сегментів зовнішніх ринків представники бізнесу України повинні виробляти конкурентоспроможні товари. На вирішення проблеми забезпечення конкурентоспроможності товарів національних виробників та їх виходу на зовнішні ринки мають бути спрямовані спільні зусилля держави та бізнес-структур різних секторів економіки.

Рівень конкурентоспроможності, значною мірою, визначається якістю та ціною товарів. Суттєвий вплив на зазначені критерії

здійснює транспорт. Розвинена транспортна інфраструктура – це передумова успішного економічного розвитку будь-якої сучасної держави. Відсутність розвинутої транспортної інфраструктури негативно впливає на роль країни в інтеграційних процесах. Транспорт є одним з основних елементів економічної системи країни. Крім внутрішніх перевезень, багато підприємств різних видів транспорту виконують значні обсяги зовнішньоторговельних перевезень, таким чином інтегруючись у міжнародну транспортну систему.

З метою посилення конкурентоспроможності національних виробників країни, що мають більш розвинену транспортну інфраструктуру, можуть стримувати інтеграцію у свої системи перевезень транспортних підприємств інших країн шляхом проведення відповідної транспортної політики. Тому, при формуванні стратегії міжнародної інтеграції України для забезпечення транспортної незалежності своїх виробників і виходу на ринки транспортних послу, необхідно враховувати фактор наявності розвинутої транспортної системи [2, 3].

Транспорт забезпечує реалізацію інтеграційних зв'язків в ЄС, де добре налагоджена транспортна система, забезпечуючи принцип «чотирьох свобод», сприяє становленню соціально-економічного простору ЄС. В економіках країн Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва транспорт, зокрема морський, також відіграє важливу роль в організації інтеграційної діяльності [4].

Для посилення участі України в процесах головними завданнями транспортної політики є об'єднання всіх видів транспорту і відповідної інфраструктури в єдину інтегровану транспортну систему, розробки програми співпраці і здійснення трансдержавних заходів з розвитку транспортної інфраструктури, забезпечення взаємовигідної співпраці та розумного балансу інтересів всіх залучених сторін [5].

Економічна інтеграція має за мету отримання вигоди усіма учасниками даного процесу. Однак, відсутність власного конкурентоспроможного морського флоту призводить до суттєвих втрат України в морському транспортному секторі економіки, внаслідок перевезення наших вантажів іноземними судноплавними компаніями. Наявність таких значних втрат обумовлює необхідність розвитку власного флоту і розвитку портової інфраструктури.

Конкретними кроками в даному напрямку можуть стати збільшення тоннажу торгівельного флоту, загальне підвищення якості та ефективності морських перевезень за рахунок загального скорочення часу обробки суден і вантажів, зниження загальної частки транспортних витрат, використання новітніх транспортних технологій і сучасних суден. Основною тенденцією розвитку національного торговельного флоту має стати прагнення до

якнайшвидшого поліпшення співвідношення між корисним ефектом і виробничими витратами.

Внутрішньоконтинентальне географічне положення України, потужний експортно-імпортний потенціал вітчизняного ринку, а також цілеспрямована діяльність по формуванню сприятливого інвестиційного клімату надають великі можливості для розвитку в країні сучасної транспортної інфраструктури та її подальшої інтеграції в міжнародні коридори. Це, в свою чергу, потребує активної державної політики щодо розробки програм розвитку транспортної інфраструктури, гармонізації та регулювання транспортних тарифів і транспортного законодавства, митних процедур, координації політик щодо розвитку транспортних коридорів.

Інтеграція національних економічних суб'єктів у економічні структури іноземних держав та регіонів, зокрема ЄС, є складним процесом, результати якого будуть визначатися узгодженими спільними діями державного та приватного секторів економіки. Важливим є підвищення ефективності інтеграційної діяльності на макро- та мікрорівнях. Це дозволить вітчизняним інтеграційним утворенням в цілому та їх учасникам підвищити потенціал і відповідно рівень конкурентоспроможності, зокрема з метою розширення участі у міжнародних інтеграційних процесах. Активізація участі України у міжнародних інтеграційних процесах в цілому та з країнами ЄС зокрема буде мати позитивні наслідки для розвитку національної економічної системи внаслідок забезпечення більш раціонального розподілу та використання ресурсів, підвищення ефективності економічної діяльності тощо.

Список використаної літератури:

1. Коваленко Є.О. Діяльність держави щодо створення передумов для інтеграції України до ЄС / Є.О. Коваленко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2008. – Вип. 34. – С. 199-213.
2. Волков Г.Ю. Возрастание роли морского транспорта в процессах международной торговли в условиях мирового кризиса [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://be5.biz/ekonomika1/r2011/1651.htm.
3. Гармаш Н.А. Развитие морского транспорта как фактор международной экономической интеграции [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/107832/19-Garmash.pdf?sequence=1.
4. Ненашев М.М. Транспортные интеграционные процессы на европейском пространстве [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cyberleninka.ru/article/v/transportnye-integratsionnye-protsessy-na-evropeyskom-prostranstve.
5. Развитие интеграционных процессов на транспорте в условиях глобализации мировой экономики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://articlekz.com/article/5072.

Redina Yevheniia, Khaiminova Iuliia

National University «Odessa Academy of Law",
Ph.D., Associate Professors at the Department of National Economy

GLOBALIZATION ASPECTS' ANALYSIS

Globalization, as a rule, is understood as the gradual transformation of the world space into a single zone, where factors of production freely move forming a single institutional space. Globalization thus means the creation of an international economic, legal, and cultural-information field. Nowadays globalization is understood as a complex of geopolitical, geo-economics' and humanitarian phenomena, which has a powerful determinate effect on all aspects of the life of the countries involved in this process. In some studies, emphasis is placed on the economic aspects of globalization, on the formation of a single world market of goods, capital and services, in others on the creation of a single information space, in some others studies – on the development of common behavioral standards, and on effects of globalization and development prospects [1-3]. So it can be affirmed that globalization is a complex issue, and while some argue that it reduces global poverty, others argue that it actually increases wealth inequality worldwide.

Over the past decades, specialists have identified a number of sources of globalization. The leading place among them is technological progress, which led to a significant reduction in transport and communication costs, as well as for the costs for information processing, storing and using. Another source of globalization such as liberalization of trade and other forms of economic liberalization has led to a limitation of protectionist policies and made world trade more free. As a result, tariffs were significantly reduced, many trade barriers eliminated. Individual liberalization measures have contributed to strengthening of capital flows and other factors of production.

In general, there are three factors, that contribute to the process of globalization. First of all, the development of the global capitalist system became possible as a result of fragmentation of the international political system against the opposing states. Secondly, some decades ago, certain factors of production were almost non-mobile. In the twentieth century, technological change reduced the cost of communication and transport and attracted significant segments of the economy and society to international cooperation. Thirdly, the domestic political structures of industrialized countries have created private spheres that over time went beyond national boundaries and got possession of international nature.

Globalization also has negative consequences. Particular emphasis should be placed on the conflicting nature of recent globalization. One

of the more aggravated conflicts is the conflict over the distribution of its results. Growing prosperity and the integration of some countries can even increase political instability, as they lead to a significant economic dependence of other countries, which gives rise to a sense of danger. Critics of globalization often associate globalization with the spread of poverty. They are also convinced that globalization destroys the identity of culture and leads to environmental deterioration [4].

The forces most often associated with globalization, in the short run, threaten the stability of certain countries, increase social and economic tensions. Globalization accelerates the spread of economic and financial crises that many countries in the world simply can't oppose. Certain parts of the world are not able to compete in the global economy at all.

Negative consequences include the strengthening of ethnic conflicts. The essence of nationalism is to identify the individual with a nation or with a certain state. Globalization leads to personal identification with the global society and does not require personal identification with a certain state.

Globalization is not only an objective reality, its laws are formed under the influence of many subjective aspects. Furthermore, certain aspects of globalization already have been reflected in separate theories – international trade, capital movements and others, the number of which is large enough, but any of them can be considered universal and even more exhaustive.

In the context of the globalization of the world economy, the number of various factors influencing world economic relations has sharply increased and continues to increase further, which makes it virtually impossible to take into account and assess the entire diversity of factors. In the development of the processes of globalization of the world economy, the factor of the consistency of modern international economic relations is manifested, which is reflected in their growing interrelation and interdependence. The growth of the scale of change in the international economy is being synthesized in its new quality and starts to influence, in turn, the course and development of global processes.

The term «economic globalization» means, first of all, the need to separate the globalization of the world economy from the manifestations of this process in other areas: in technology, politics, culture, philosophy, sociology and other fields and fields of knowledge.

As for economic globalization, it is more or less clear: economic integration has become an objective tendency – transnational flows of capital, services and human resources, as well as technological integration, are on a sharp rise; an information-and-communication revolution, associated, above all, with the Internet, is unfolding. From this angle, Ukraine does not even have a choice left. So it is important to take into account and seize the chances of globalization so as not to

remain on the fringe of worldwide processes. In any case, Ukraine badly needs a national strategy to adapt to these processes.

Boundary-erase in the international system has both positive and negative consequences. Although, growing interdependence carries certain benefits, it creates new threats and increases the vulnerability of countries. They include dangerous technologies expansion, the states weakening, and the lack of control over the activities of many non-state global participants.

References:

1. Andersen T. Measuring Globalization / T. Andersen, T. Herbertsson // Institute for the Study of Labor Discussion Paper. – July 2013. – № 1214. – P. 8-10.
2. Paterson M. Understanding Global Environmental Politics: Domination, Accumulation, Resistance / M. Paterson. – N.Y.: Macmillan, 2010. – 296 p.
3. Stiglitz J.E. Information and the Change in the Paradigm in Economics / J.E. Stiglitz // American Economic Review. – 2012. – Vol. 3. – P. 480-501.
4. Human Development Report 2016: Published for the United Nations Development Programme (UNDP): [Electronic Resource] – N.-Y., Oxford: Oxford University Press, 2016. – 8 p. – Mode of access: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/UKR.pdf.

Штуца Віктор Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ

Однією з пріоритетних завдань еколого – економічних досліджень є узгодження інтересів бізнесу і оздоровлення навколишнього середовища, участь підприємців у розробці та реалізації механізму забезпечення сталого розвитку країни. При цьому збалансоване вирішення соціально-економічних завдань на перспективу і збереження сприятливого якості навколишнього середовища передбачає посилення екологічної складової в діяльності підприємств як головного суб'єкта відносин у сфері економіки природокористування.

Механізм впровадження екологічних інновацій є багаторівневим і багатосистемним. Відповідно, досягнення мети у такому механізмі, а основною є орієнтація маркетингової, а через неї

інноваційної, інвестиційної і виробничо-збутової діяльності господарюючих суб'єктів на виявлення і усебічне використання існуючих і перспективних ринкових можливостей (для досягнення успіху в конкуренції, максимізації поточних і перспективних доходів і т. п.), може бути лише при узгодженій взаємодії всіх його систем і складових, а також при збереженні структурної цілісності [1, с. 93]

Слід враховувати, що питання регулювання у сфері економіки природокористування та охорони навколишнього середовища в Україні в основному були орієнтовані на великі промислові підприємства, як основні джерела забруднення. У той же час дослідження і розробки у цьому напрямку практично не торкнулися непромислового сектора економіки, включаючи підприємства торгівлі, громадського харчування, транспортного обслуговування і т.п. Для вирішення зазначених проблем потрібно здійснення комплексу заходів на новій методологічній основі. Однак багато питань теорії та практики екологізації економіки в сфері малого бізнесу, зокрема за рахунок застосування системи екологічного менеджменту, в Україні не вирішені, що зумовлює практичну цінність даного дослідження.

Сталий розвиток України, зниження негативного впливу промисловості на навколишнє середовище, створення ефективної системи поводження з відходами, охорона водних об'єктів і відтворення біоресурсів, впровадження екологічних технологій та альтернативна енергетика, «зелені» інструменти, екологічне машинобудування, а також проблеми розвитку «зеленого» туризму [2, с. 105] і екологічної просвіти – всі ці питання вкрай актуальні сьогодні і вимагають пильної уваги до них усього суспільства.

Скорочення впливу на навколишнє природне середовище малих і середніх підприємств (далі – МСП) при виробництві товарів і послуг є ключовим фактором успіху в сфері екологізації економіки. Поліпшення екологічних показників також сприяє розвитку нових напрямків бізнесу для самих МСП як важливих постачальників товарів і послуг.

Однак бажання і можливості МСП впровадити практики сталого ведення бізнесу зазвичай стикаються з обмеженим ресурсним потенціалом, дефіцитом кваліфікованих кадрів і професійних знань. Дуже часто МСП просто не володіють інформацією про безліч фінансово привабливих можливостей вдосконалення своїх екологічних показників.

Існує широко поширена помилкова думка, що охорона навколишнього середовища пов'язана з великими технічними труднощами, проблемами і витратами.

Навіть коли відомо, що поліпшення екологічних показників підвищує конкурентоспроможність фірми, нестача відповідних знань і досвіду перешкоджає використанню еколого-економічно

вигідних варіантів. У той же час обмеженість внутрішніх ресурсів МСП сприяє вибору стратегії розвитку з мінімальними ризиками, з меншим бажанням інвестувати в нові технології, частково і внаслідок невизначеності терміну окупності вкладених коштів.

Незважаючи на те, що індивідуальний екологічний вплив МСП може бути незначним, вони становлять вагому більшість підприємств, і їх сукупний вплив на навколишнє природне середовище має велике значення.

У той час як все більша кількість підприємств усвідомлює вигоди екологічно чистого виробництва у вигляді скорочення витрат на сировину і матеріали, дотримання екологічних норм і поліпшення відносин з клієнтами, у більшій частині МСП не вистачає розуміння того факту, що хороші екологічні показники можуть бути конкурентною перевагою. І що найбільш важливо – це те, що МСП мають обмежені можливості адекватно інтерпретувати і реагувати на регуляційні впливу і стимули.

Багато країн Європейського Союзу вирішують ці проблеми за допомогою впровадження інструментів інформаційного впливу, регулювання і економічного стимулювання МСП до досягнення вимог екологічного законодавства і впровадження більш широкої «зеленої» практики, нормативно невстановленої (тобто перевиконання вимог). Однак, в Україні досі приділяли мало уваги процесу екологізації малого бізнесу і не мають нормативних, політичних та інституційних механізмів для поліпшення екологічних показників діяльності МСП.

Існує велика різноманітність стратегій і інструментів сприяння дотриманню екологічних вимог та впровадження екологічної практики ведення бізнесу, які повинні застосовуватися «в пакеті», включаючи:

· Нормативні інструменти: спрощення нормативних вимог для МСП шляхом введення стандартизованих дозволів або обов'язкових норм загальної дії, а також інших ініціатив вдосконалення регуляторної практики; встановлення нормативних стимулів до впровадження систем екологічного менеджменту; просування в напрямку галузевих стратегій забезпечення дотримання нормативних вимог;

· Інформаційні методи: пряме консультування компаній або поширення методичних посібників щодо дотримання вимог та кращої практики в друкованому та електронному вигляді; введення галузевих сертифікатів, екологічних нагород за досягнення у сфері охорони навколишнього середовища;

· Економічні стимули: гранти, пільгові позики і податкові пільги для підприємств, готових йти далі нормативних вимог і інвестувати в екологічні технології; стимулювання великих компаній до надання тиску на МСП по всьому ланцюжку

поставок і реалізація цього підходу за допомогою введення екологічних вимог до процесу державних закупівель.

В Україні застосовуються режими екологічних вимог без урахування екологічного ризику об'єкта, що лягає важким адміністративним тягарем на МСП і на регулюючі органи. В системі регулювання домінує видача дозволів по одному компоненту навколишнього середовища (на викиди в атмосферу, скиди стічних вод і розміщення відходів) всім підприємствам, що надають відповідний вплив. Коли існують обов'язкові норми загального дії («технічні регламенти») до екологічних нормативів, вони не диференційовані за галузями і підприємствами, які мають різні рівні впливу на навколишнє середовище. Однак, ситуація поступово змінюється, оскільки органи природоохоронного регулювання починають зосереджувати свої зусилля на підприємствах, з якими пов'язаний найбільший ризик.

В Україні в цілому приділяли мало уваги екологізації малого бізнесу, відсутні методи правового, політичного та інституційного впливу на МСП для поліпшення їх екологічних показників. Природоохоронні міністерства і пов'язані з ними інститути надають спільноті лише нормативну інформацію. Спеціалізовані центри екологічної інформації, які зазвичай, створюються при відповідному галузевому міністерстві та сприяють в розумінні екологічних вимог шляхом консультацій по телефону, на семінарах і за допомогою методичних вказівок, в Україні відсутні.

Для стимулювання МСП до застосування нових екологічно дружніх технологій держава має впровадити податкові пільги (прискорену амортизацію, знижені податки на власність або на прибуток) і політику надання пільгових позик державними фінансовими інститутами МСП, які бажають інвестувати в «зелені» технології. Однак, держава не повинна надавати компаніям субсидії для дотримання екологічних вимог.

Крім цього, державним органам слід заохочувати створення приватними банками і страховими компаніями стимулів до екологізації малого бізнесу. Банки можуть вимагати перелік екологічних показників перш, ніж схвалити кредит, а страхові компанії – декларацію про виявлені екологічні ризики і заходи щодо їх зниження. Також, банки і страхові компанії можуть пропонувати більш вигідні умови кредитування та страхування компаніям з хорошою екологічної репутацією. Прямі субсидії і безкоштовна технічна допомога МСП допоможуть в отримані необхідної інформації і забезпечать їх початкову залученість в практику екологічного ведення бізнесу.

Список використаної літератури:

1. Ілляшенко, С.М. Роль інновацій і інноваційної діяльності у соціально-економічному розвитку / С.М. Ілляшенко // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. – Хмельницький: Хмельницький державний центр науки, інновацій та інформатизації, 2011. – № 2. – С. 90-101.
2. Шипуліна Ю.С. Розвиток теоретико-методологічних засад переходу підприємств на інноваційний шлях розвитку / Ю.С. Шипуліна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. Т. 1. – С. 103-112.

Kotkovskyi Volodymyr Stanislavovych

Kryvyi Rih Faculty of the National University Odessa Law Academy,
Associate Professor of the Department of Socio-Political
and Economic Disciplines,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Drobchak Alla Leonidivna

Kryvyi Rih Faculty of the National University Odessa Law Academy,
Senior Lecturer of the Department of Socio-Political and Economic Disciplines

ECONOMIC POLICY GOALS AND RESTRICTIONS: URGENT AND PROBLEMATICAL ASPECT

The economic policy of each state is determined by several measures of influence directed at the implementation of important ideas and decisions that are related to the state's economic policy. In order to implement economic policy and achieve its goals, it is necessary to analyze the economic cycle of the state and the state of development, to predict its future and adopt a development plan. Problems related to the implementation of the goals of economic policy for the period up to 2020 have become more acute in Ukraine.

First of all, it concerns the implementation of anti-corruption reform, the reform of the national security and defense system, the achievement of European standards of living and accession to the EU. All this actualizes the problem of scientific research, since economic policy is a practical activity of the state, which is based primarily on theoretical principles.

Domestic scientists are engaged in the development of theoretical and practical principles of economic policy: A. S. Bebelo, A. O. Beliaiev, V. M. Heiets, T. L. Zheliuk, V. V. Koziuk, A. D. Kutsenko, V. D. Lagutin, I. Y. Malyi, A. F. Melnik and many others [1-3]. Consequently, the relevance of the topic of this study is determined by its need to systematize approaches to ensuring and

assessing the formation of specific areas of economic policy and improving the mechanisms for its implementation.

The purposes of economic policy are divided primarily on global, main and current (operational) [1, p. 15]. Global goals are designed for the long term and reflect the most important tasks of society (in particular, achieving peace, freedom, justice, security, prosperity). The main goals which are designed for 5-10 years are the basis for gradual solving of global goals and a complex of problems. They are usually subject to concrete expression (for example, achieving economic growth of 4-5% annually for 5 years). Current (operational) goals are related to the need to meet the urgent daily social and personal needs and require immediate response from public authorities (payment of arrears of wages for certain categories of workers, increase of social assistance to the most vulnerable social groups, etc.) [4].

It should be noted that the definition and formulation by the states of the global and macroeconomic goals of long-term economic development, as well as of the microeconomic tactical objectives concerning endogenous medium- and short-term economic development became possible within the confrontation of the capitalist and socialist systems.

The research has proven that the country's economy is developing successfully only under conditions of effective economic policy. The implementation of the latter is limited to a number of factors that restrain the impact of its leverage on economic processes. It is expedient to include such factors [5]:

- methodological limitations of economic policy exist at the theoretical level, that is, at the stage of the choice of goals and tools for their implementation. The main task at this stage is to establish an optimal combination of interconnected and at the same time conflicting purposes and identify the tools to achieve them;
- resource limitations of economic policy include: budgetary, human and temporal. At the same time, given the limited resources and the boundless growth of needs, there is a problem of economic choice. Under such conditions, from the whole set of goals, it is necessary to choose the most priority ones – those that require a first-rate implementation;
- target limitations of economic policy are connected with the fact that the choice of its goals determines the selection of the appropriate levers for their implementation. These limitations need to be taken into account in determining the elements of economic policy;
- the legislative restrictions of economic policy include existing legislation, within which the realization of the objectives of economic policy is carried out. These restrictions need to be taken into account at the stage of economic policy development.

Thus, the global goals of economic policy in Ukraine are: the implementation of anti-corruption reform, reform of the national

security and defense system, the achievement of European standards of living, accession to the EU, etc. Among the main aims, it is first of all to distinguish between: overcoming corruption, conducting judicial reform and reforming law-enforcement bodies, decentralization and deregulation, etc. Restrictions of economic policy that restrain or impede the realization of certain goals are first and foremost resourcing and legislative. The implementation of the above tasks involves the organic unity of efforts of the authorities, business and civil society.

References:

1. Economic policy: [Manual] / O. O. Beliaiev, A. S. Bebelo, M. I. Dyba et al. – K.: KNEU, 2006. – 288 p.
2. Zheliuk T. Efficiency of economic policy in conditions of unstable environment / T. Zheliuk, K. Revun // Bulletin of TNEU. – 2014. – № 1. – P. 7-22.
3. Koziuk V.V. Coordination of fiscal and monetary policy in the conditions of globalization: integration of old and new ideas / V.V .Koziuk // Economic Theory. – 2007. – No. 4. – P. 59-70.
4. Zaklekta O. Goals, tools and restrictions of economic policy: theoretical foundations and modern realities / O. Zaklekta, O. Shymanska // TNEU Bulletin. – 2015. – № 1. – P. 24-32.
5. Moskalenko O. The state economic policy as an instrument for realizing strategic goals of economic development / O. Moskalenko // TNEU Bulletin. – 2012. – No. 2. – P. 46-56.

СЕКЦІЯ 6.

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Чанишева Галія Інсафівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан соціально-правового факультету,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ У СФЕРІ ПРАЦІ

Першими органами соціального партнерства в Україні були координаційні комітети сприяння зайнятості населення, створені відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991 року. Указом Президента України від 8 лютого 1993 року було створено Національну раду соціального партнерства, яка стала першим спеціалізованим органом соціального партнерства на національному рівні. Відповідно до п.1 Положення про Національну раду соціального партнерства, затвердженого Указом Президента України від 23 квітня 1993 року № 151/93, Національна рада була постійно діючим консультативно-дорадчим органом при Президентові України, який утворювався з представників Кабінету Міністрів України, об'єднань підприємців та професійних спілок (далі – Сторони) для узгодженого вирішення питань, що виникали у соціально-трудовій сфері.

На галузевому рівні могли створюватися постійно діючі органи – галузеві ради соціального партнерства, до складу яких входили на паритетних засадах представники кожної із сторін соціального партнерства, які об'єдналися на галузевому рівні. На територіальному рівні сторонами соціального партнерства передбачалося створення постійно діючих органів – територіальних рад соціального партнерства.

Одним з основних завдань Національної ради було узгодження шляхом тристоронніх консультацій позицій Сторін у соціально-трудовій сфері з метою забезпечення поєднання інтересів держави, власників і працівників підприємств, установ та організацій, а також пошук компромісів між соціальними

партнерами для запобігання конфліктам (п. 4 Положення про Національну раду соціального партнерства).

Указом Президента України «Про розвиток соціального діалогу в Україні» від 29 грудня 2005 року Національну раду соціального партнерства було ліквідовано, передбачено створення Національної тристоронньої соціально-економічної ради та затверджено Положення про неї. Національна тристороння соціально-економічна рада була консультативно-дорадчим органом при Президентові України, що утворювався з представників Кабінету Міністрів України, всеукраїнських профспілок та їх об'єднань, всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців, що були суб'єктами Генеральної угоди. Співголовами Національної ради стали представники від Кабінету Міністрів України, всеукраїнських професійних спілок та їх об'єднань, всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців. На галузевому та регіональному рівнях на паритетній основі були сформовані тристоронні допоміжні органи з соціально-економічних питань для погодженого вирішення питань, що виникали у соціально-економічній сфері, стосувалися прав та інтересів працівників і роботодавців.

Після прийняття Закону України «Про соціальний діалог в Україні» Указом Президента України «Про Національну тристоронню соціально-економічну раду» від 2 квітня 2011 року було утворено Національну тристоронню соціально-економічну раду як постійно діючий орган та ліквідовано Національну тристоронню соціально-економічну раду, створену Указом Президента України від 29 грудня 2005 року «Про розвиток соціального діалогу в Україні».

У цей час правовий статус органів соціального діалогу закріплений Законом України «Про соціальний діалог в Україні». Відповідно до ст. 9 Закону для ведення соціального діалогу на національному та територіальному рівнях з рівного числа представників сторін соціального діалогу відповідного рівня у порядку, визначеному статтями 11 та 17 цього Закону, утворюються Національна тристороння соціально-економічна рада та територіальні тристоронні соціально-економічні ради.

Згідно з частиною першою ст. 11 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» Національна тристороння соціально-економічна рада – постійно діючий орган, що утворюється Президентом України для ведення соціального діалогу.

До основних завдань Національної ради належать:

1) вироблення консолідованої позиції сторін соціального діалогу щодо стратегії економічного і соціального розвитку України та шляхів вирішення існуючих проблем у цій сфері;

2) підготовка та надання узгоджених рекомендацій і пропозицій Президентові України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України з питань формування і реалізації державної

економічної та соціальної політики, регулювання трудових, економічних, соціальних відносин.

За ініціативою сторін можуть утворюватися галузеві (міжгалузеві) тристоронні або двосторонні соціально-економічні ради та інші тристоронні органи соціального діалогу (комітети, комісії тощо).

На локальному рівні для ведення колективних переговорів з укладення колективних договорів стороною працівників (суб'єктами якої є первинні профспілкові організації, а в разі їх відсутності – вільно обрані представники (представник) працівників) та стороною роботодавця (суб'єктами якої є роботодавець та/або уповноважені представники роботодавця) утворюється двостороння робоча комісія відповідно до закону.

Тристоронні або двосторонні органи соціального діалогу утворюються за спільним рішенням сторін відповідного рівня за ініціативою будь-якої сторони соціального діалогу відповідного рівня.

Після прийняття сторонами рішення про утворення тристороннього або двосторонього органу соціального діалогу та його кількісний склад кожна сторона соціального діалогу самостійно призначає (делегує) для участі в його роботі своїх повноважних представників.

Повноваження та організація роботи тристоронніх або двосторонніх органів соціального діалогу регулюються Законом України «Про соціальний діалог в Україні», іншими нормативно-правовими актами, статутами, положеннями та регламентами, що затверджуються цими органами. Так, у ст. 11 Закону передбачено порядок створення та склад Національної тристоронньої соціально-економічної ради, а у ст. 12 – її завдання, функції та повноваження. Організація діяльності Національної ради регулюється ст. 13 Закону, а порядок її роботи – Регламентом Національної тристоронньої соціально-економічної ради, затвердженим рішенням Національної ради на засіданні 20 лютого 2012 року.

Галузева (міжгалузева) рада діє відповідно до Закону України «Про соціальний діалог в Україні» (ст.ст. 15, 16) та положення, затвердженого відповідним центральним органом виконавчої влади за поданням сторін соціального діалогу. Президією Національної тристоронньої соціально-економічної бази 29 березня 2012 року затверджено Типове положення про галузеву (міжгалузеву) тристоронню або двосторонню соціально-економічну базу.

Територіальна рада діє відповідно до ст. 18 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» та положення, затвердженого відповідно Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за поданням сторін на основі Типового

положення про територіальну тристоронню соціально-економічну раду, затвердженого на засіданні Національної ради 20 лютого 2012 року.

До спеціалізованих органів соціального діалогу також слід віднести органи соціального діалогу у сфері зайнятості, створення яких передбачено ст. 19 Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року. Відповідно до частини першої зазначеної статті для підготовки погоджених рішень щодо здійснення політики зайнятості можуть створюватися координаційні комітети сприяння зайнятості, ради з професійної орієнтації та інші органи соціального діалогу.

Порядок формування органів соціального діалогу у сфері зайнятості, повноваження та організація їх роботи визначаються відповідно до ст. 9 Закону України «Про соціальний діалог в Україні».

Таким чином, органи соціального діалогу у сфері праці можна визначити як постійно діючі або тимчасові тристоронні чи двосторонні органи, які утворюються на паритетних засадах сторонами соціального діалогу для його здійснення на національному, галузевому, територіальному і локальному рівнях.

Рішення, прийняті тристоронніми або двосторонніми органами соціального діалогу в межах їх повноважень, є обов'язковими для розгляду органами державної влади та органами місцевого самоврядування, профспілками та їх об'єднаннями, організаціями роботодавців та їх об'єднаннями відповідного рівня.

Крім зазначених вище спеціалізованих органів соціального діалогу, в літературі виділяються органи, що сприяють соціальному діалогу. До таких віднесено Національну службу посередництва і примирення (М.В. Сорочишин).

Тристоронні органи соціального діалогу створені у більшості європейських країн. У Болгарії на національному рівні діє Національна рада з трьохсторонньої співпраці. Тристороннім органом соціального діалогу на національному рівні в Румунії є Економічна та соціальна рада. Законом Румунії «Про соціальний діалог» від 10 травня 2011 року передбачено також створення територіальних органів соціального діалогу.

На відміну від законодавства України, у багатьох європейських країнах правовий статус органів соціального діалогу закріплений у трудових кодексах. Наприклад, відповідно до ст. 44 Трудового кодексу Литовської Республіки систему соціального партнерства складають: 1) Тристороння рада Литовської Республіки; 2) інші тристоронні та двосторонні ради (комісії, комітети), що створюються у встановленому законами або колективними договорами порядку. Згідно з частиною першою ст. 45 за домовленістю соціальних партнерів Тристороння рада Литовської Республіки створюється із рівного числа рівноправних членів: представників

центральних (республіканських) професійних спілок, організацій роботодавців і Уряду. Функції, права, порядок створення, організації Тристоронньої ради встановлюються Положенням про Тристоронню раду.

У чинному КЗпП України правовий статус органів соціального діалогу не передбачений. Цю прогалину не усунуто й у проекті Трудового кодексу України. Незважаючи на включення до законопроекту Книги шостої «Колективні трудові відносини», у ст. 335 цієї Книги закріплено тільки поняття соціального діалогу. Окремо зазначається у ст. 335, що соціальний діалог здійснюється у порядку, встановленому законом. Таким чином, в основному кодифікованому законодавчому акті органи соціального діалогу як суб'єкти колективних трудових відносин не передбачені, що викликає заперечення.

Лагутіна Ірина Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри трудового права і права соціального забезпечення

ФАКТИЧНИЙ ДОПУСК ПРАЦІВНИКА ДО РОБОТИ БЕЗ ОФОРМЛЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ОДИН ІЗ НАЙПОШИРЕНИХ ВИДІВ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Одним з основних напрямків діяльності органів нагляду і контролю є проведення перевірок щодо додержання трудового законодавства.

Тактика перевірок досить різноманітна і залежить від ряду обставин і чинників: 1) характеру отриманого сигналу про правопорушення; 2) виду інформаційного джерела; 3) статусу піднаглядних об'єкта; 4) обсягу інформаційних даних, які належить піддати дослідженню і оцінці.

Найбільш ефективні ті перевірки, в основі яких – поєднання аналізу статистичної інформації, публікацій в засобах масової інформації, звернень і заяв громадян та юридичних осіб, матеріалів перевірок та ін.

За результатами перевірок спеціалізовані органи вживають конкретних заходів: надають обов`язкові для виконання приписи про усунення порушень; складають у випадках, передбачених законодавством, протоколи про адміністративні правопорушення, а також розглядають справи про адміністративні правопорушення та накладають адміністративні стягнення згідно із законодав-

ством; вносять роботодавцям подання про накладення стягнень на окремих посадових осіб, винних у порушенні законодавства про працю, а в окремих випадках передають матеріали щодо цих порушень до правоохоронних органів.

Зокрема, головними державними інспекторами управління з питань праці Головного управління Держпраці у Херсонській області було здійснено інспекційні відвідування на території курортної зони Херсонщини. Фахівці Головного управління перевірили кафе, міні-готелі, бази відпочинку м. Генічеськ, с. Щасливцево, с. Стрілкове та с. Генічеська Гірка. У ході перевірок виявлено 16 суб'єктів господарювання, що використовували роботу 39 працівників без укладення трудового договору. За використання нелегальної праці недобросовісними роботодавцями, Головним управління Держпраці у Херсонській області винесено постанови про накладення штрафу на загальну суму 4,7 млн грн [1].

Штрафну санкцію у сумі 2792250 гривень накладено Управлінням Держпраці у Чернівецькій області на суб'єкта господарювання за використання неоформленої праці 25 працівників на будівництві у Чернівцях.

Оскільки штрафна санкція за порушення чинного трудового законодавства у разі фактичного допуску до роботи працівника без оформленняё або неналежного оформлення становить 30 мінімальних заробітних плат щодо кожного працівника, то матеріальна відповідальність даного суб'єкта господарювання перед Законом становить суму 2 792 250 грн. Загалом за вісім місяців 2018 року головними державними інспекторами Управління Держпраці у Чернівецькій області виявлено 269 осіб, котрі працювали без належного оформлення трудових відносин [2].

Стан дотримання трудових прав громадян значно погіршився, зросла кількість випадків і неофіційного оформлення трудових відносин.

Водночас, у 2017 році з метою поліпшення умов праці і подолання незадекларованої праці Міжнародною організацією праці започатковано проект «Зміцнення адміністрації праці з метою покращення умов праці і подолання незадекларованої праці», в рамках якого заплановані заходи щодо узгодження національного законодавства із рядом директив ЄС щодо трудових відносин (91/533/ЄЕС (обов'язок інформування), 2003/88/ЄС (робочий час); передача Держпраці України новітніх знань, інформації та проведення навчальних заходів для ефективного подолання незадекларованої праці; підвищення ефективності інспекції праці шляхом забезпечення повного застосування конвенції МОП № 81 і № 129, проведення навчання інспекторів праці і надання експертної підтримки керівництву Держпраці для запровадження системи інспекції праці з урахуванням успішних практик країн-

членів ЄС; а також розроблено стратегію подолання незадекларованої праці за підтримки проекту на період з 1 липня 2017 року по 30 червня 2019 року [3, с. 57].

5 вересня Уряд ухвалив розпорядження «Про заходи, спрямовані на детінізацію відносин у сфері зайнятості населення», яким передбачено проведення Державною службою України з питань праці, Державною фіскальною службою України, Пенсійним фондом України, Національною поліцією України, іншими центральними органами виконавчої влади спільно з органами місцевого самоврядування комплексних заходів, спрямованих на детінізацію ринку праці та вдосконалення контролю за оформленням трудових відносин із найманими працівниками [4]. Реалізація акта сприятиме підвищенню ефективності державної політики щодо захисту трудових прав людей, зменшенню застосування незадекларованої праці та посиленню дисципліни сплати податків і єдиного соціального внеску.

Важливим кроком у боротьбі з порушеннями трудового законодавства при прийнятті на роботу може бути здійснення органами інспекції праці профілактичних заходів з роботодавцем, спрямованих на дотримання трудового законодавства при прийомі громадян на роботу (наприклад, надання консультаційних послуг з питань трудового права; проведення семінарів на тему «Типові порушення трудового законодавства при прийомі на роботу») .

Головне завдання будь-якої системи інспекції праці – забезпечити дотримання законодавства про працю, тобто сукупності національних нормативних актів і стандартів, призначених для захисту всіх працівників у процесі їх роботи, а в сучасних системах – також і самозайнятих осіб і широкої громадськості, від будь-яких негативних наслідків роботи, що виконується.

Інспекція праці, як невід'ємна частина системи регулювання питань праці, що виконує основоположну функцію забезпечення застосування трудового законодавства та ефективного дотримання його вимог, сприяє економічному розвиткові.

Список використаної літератури:

1. За використання незадекларованої праці до суб'єктів господарювання Арабатської стрілки Херсонської області застосовано фінансові санкції на суму 4,7 млн грн // [Електронний ресурс] /Сайт Державної служби України з питань праці. Режим доступу: http://dsp.gov.ua/za-vykorystannia-nezadeklarovanoi-pratsi-do-sub-iektiv-hospodariuvannia-arabatskoi-strilky-khersonskoi-oblasti-zastosovano-finansovi-sanktsii-na-sumu-4-7-mln-hrn/
2. Чернівецька область: на будівництві в обласному центрі нелегально працювали 25 працівників // [Електронний ресурс] / Сайт Державної служби України з питань праці. Режим доступу:

http://dsp.gov.ua/chernivetska-oblast-na-budivnytstvi-v-oblasnomu-tsentri-nelehalno-pratsiuvaly-25-pratsivnykiv/
3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина.– К., 2018. – 661 с.
4. Детінізація ринку праці є одним з головних завдань на шляху розвитку економіки України та захисту прав людей // [Електронний ресурс] /Сайт Державної служби України з питань праці. Режим доступу: http://dsp.gov.ua/detinizatsiia-rynku-pratsi-ie-odnym-z-holovnykh-zavdan-na-shliakhu-rozvytku-ekonomiky-ukrainy-ta-zakhystu-prav-liudei/

Тарасенко Вікторія Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

НАЛЕЖНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРА ЯК СКЛАДОВА ГАРАНТІЙ ЙОГО НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Відповідно до статті 48 Конституції України кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [1, ст. 48]. Зазначене право належить до найважливіших конституційних соціальних прав людини і громадянина.

Положення статті 48 Конституції України повністю відтворюють вимоги статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, згідно з якою право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї включає достатнє харчування, одяг і житло [2, ст. 11]. Ратифікувавши цей Пакт в 1973 році, Україна визнала право на достатній життєвий рівень, взяла на себе відповідальність за його забезпечення і тому повинна вживати належні заходи щодо забезпечення здійснення цього права.

16 вересня 2015 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію МОП № 117 Про основні цілі та норми соціальної політики, ухвалену на 46-й сесії Генеральної конференції МОП 22 червня 1962 року у м. Женеві. Зазначеною Конвенцією МОП № 117 передбачається вжиття заходів на міжнародному, регіональному або національному рівні для сприяння прогресу у таких сферах як, зокрема, охорона здоров'я, житлове будівництво, забезпечення продовольством, освіта, піклування про добробут дітей, становище жінок, поліпшення умов життя в сільських районах, соціальне забезпечення [3]. Підвищення рівня життя

розглядається згідно з цією Конвенцією як основна мета при плануванні економічного розвитку.

16 березня 2016 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію МОП № 102 Про мінімальні норми соціального забезпечення, ухвалену на 35-й сесії Генеральної конференції МОП 28 червня 1952 року в м. Женеві. Зазначена Конвенція МОП № 102 гарантує громадянам мінімальний рівень базового соціального захисту. Україна приєдналася лише до 9 з 15 її розділів. Конвенцією МОП № 102 встановлюється, що загальна сума різних видів допомог повинна бути достатня для підтримання здоров'я та належного становища родини отримувача. Розміри допомоги, які визначаються для типового отримувача становлять від 40% (втрата годувальника, інвалідність внаслідок загального захворювання) до 50% (інвалідність та непрацездатність у зв'язку із трудовим каліцтвом) відсотків від загальної заробітної плати звичайного дорослого робітника (чоловіка), залежно від випадку – некваліфікованого або кваліфікованого, із зазначенням відповідних критеріїв [4].

Таким чином приєднання України до зазначених міжнародних нормативно-правових актів повинно підвищити державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії в нашій країні, побудувати систему пріоритетів у соціальній сфері.

Прокуратура посідає сьогодні одне з провідних місць у системі правоохоронних органів. Незалежність прокуратури розглядається за такими критеріями: 1) об'єктивний, який передбачає створення в державі таких умов функціонування прокуратури, що мінімізують можливості незаконного втручання; 2) суб'єктивний, який, у свою чергу, поділяється на два підвиди: а) внутрішній – прокурори повинні почувати себе незалежними при здійсненні покладених на них завдань; б) зовнішній – громадяни мають бути переконані у тому, що органи прокуратури функціонують без незаконного впливу на їх організацію та діяльність [5, с. 4].

Отже, належне пенсійне забезпечення прокурора є об'єктивним критерієм незалежності прокуратури та однією з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних прокурорів.

Пенсія фактично є основним джерелом існування для непрацездатних пенсіонерів. Відповідно до ст. 46 Конституції України, пенсія має забезпечувати рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму, установленого законом. Разом з тим, незважаючи на щорічне збільшення пенсійних виплат, розмір пенсій в Україні значно нижчий порівняно з розвинутими країнами і не забезпечує гідного життя переважній більшості пенсіонерів, зокрема і прокурорів.

Гідний життєвий рівень громадян повинен включати в себе все необхідне, достатнє для задоволення першочергових потреб

людини – достатнє харчування для підтримки належного стану здоров'я, достатню кількість одягу та взуття, достатній обсяг медичної допомоги, забезпечення житлом, освітою, роботою, належне соціальне обслуговування, забезпечення культурних та духовних потреб людини.

Законодавець, змінюючи чинне законодавство в сфері пенсійного забезпечення громадян, має балансувати між необхідністю змін у законодавчому регулюванні та збереженням стабільності в суспільстві, при цьому слід визнавати першочерговими інтереси громадян.

Спеціальний Закон, яким є Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року передбачає порядок та умови призначення пенсії за вислугу років, прокурорам, визнаним особами з інвалідністю лише I та II групи і у разі втрати годувальника [6].

Відповідно до ст. 86 Закону України «Про прокуратуру» прокурори мають право на пенсійне забезпечення за вислугу років незалежно від віку за наявності на день звернення вислуги років не менше визначеної законом. Отже, вищезгадане положення негативно вплинуло на рівень матеріального забезпечення прокурорів, оскільки вислуга років для отримання пенсії в результаті проведеної пенсійної реформи була збільшена на п'ять років, а стаж на посаді прокурора – з десяти до п'ятнадцяти років.

Відповідно до зазначеного Закону пенсія за вислугу років призначається прокурорам в розмірі 60 відсотків від суми їхньої місячної (чинної) заробітної плати, до якої включаються всі види оплати праці, з якої було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 року – страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, одержуваної перед місяцем звернення за призначенням пенсії.

Не можна визнати, що система пенсійного забезпечення прокурорів здійснюється належним чином, оскільки, законодавством збільшені вимоги до наявного спеціального стажу роботи, який дає право на пенсію за вислугу років, зменшено відсоток для обчислення розміру пенсій з 90% до 60 % заробітної плати, а також не призначається пенсія прокурорам, визнаним особами з інвалідністю III групи (на відміну від загального закону про пенсійне страхування прокурорам). Зазначені зміни поточного законодавства викликали багаточисельні звернення прокурорів до судів різних судових інстанцій з посиланням на порушення ст. 22 Конституції України.

Разом з тим, зазначені норми Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року є чинними, не визнані неконституційними, отже, є обов'язковими до застосування на території України.

Не стало гарантією незалежності прокурорів прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 02.03.2015р. № 213-VIII, оскільки зазначений Закон прямо не скасував призначення спеціальних пенсій, у тому числі прокурорам, але це було поставлено в залежність від того, чи буде прийнято до 01.06.2015 р. (тобто, надано всього лише три місяці) загальний Закон, за яким будуть призначатись усі пенсії.

Таким чином, організація та діяльність прокуратури є незалежною, що передбачає наявність гарантій від незаконного політичного, матеріального або іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків. Втім, враховуючи напружений характер діяльності працівників прокуратури, а також підвищену небезпеку під час здійснення ними своїх професійних обов'язків, необхідно на законодавчому рівні сприяти підвищенню рівня їх соціально-правового захисту. На жаль, в умовах сьогодення держава не в змозі забезпечити належний рівень соціального забезпечення працівників органів прокуратури у зв'язку з нестабільною політичною та економічною ситуацією в Україні.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права : Резолюція 2200А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року, ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 року № 2148 // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.
3. Конвенція МОП № 117 Про основні цілі та норми соціальної політики від 22 червня 1962 року // Міжнародне законодавство про охорону праці. – 1997. – Том 3. – № 01.
4. Конвенція МОП № 102 Про мінімальні норми соціального забезпечення від 28 червня 1952 року // Міжнародне законодавство про охорону праці. – 1997. – Том 3. – № 01.
5. Добровольський Д.М. Незалежність як засад організації та діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2017. – 20 с.
6. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2-3. – Ст. 12.

Сорочишин Михайло Васильович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКА НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ ТА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Проект Трудового кодексу України № 1658 від 27 грудня 2014 року, даючи у статті 31 визначення трудового договору, говорить про те, що предметом договору є виконання роботи під керівництвом та контролем роботодавця [1]. У чинному законодавстві порядок контролю роботодавця за виконанням трудових обов'язків працівником, в тому числі за допомогою технічних засобів або ж дистанційно, на даний час не врегульовано. Проте на практиці багато роботодавців вже протягом тривалого часу використовують на виробництві технічні пристрої як для контролю за збереженням майна, так і одночасно для контролю за присутністю працівників на роботі та виконання ними трудових обов'язків.

Здійснення контролю за працівником за допомогою технічних засобів вимагає дотримання балансу між інтересами роботодавця та працівника. У 2018 році в Україні приймались спроби вдосконалення вітчизняного законодавства задля забезпечення прав працівника на повагу до приватного життя та таємницю кореспонденції. Так, 14 лютого 2018 року до Верховної Ради України було внесено законопроект № 8037 [2], яким пропонувалось доповнити Кодекс законів про працю України статтею 2-2, якою визначити гарантії прав працівника на приватність та таємницю кореспонденції. Такими гарантіями пропонувалось визначити обов'язкове попередження працівника про відео та аудіо спостереження за його робочим місце та охорону телефонних розмов, електронних листів, електронних повідомлень працівника, інформації про використання мережі Інтернет працівником. Проте вказаний законопроект був відкликаний 15 травня 2018 року.

Проект Трудового кодексу України № 1658 також містить норми щодо забезпечення права працівника на повагу до приватного життя. Так, ст. 29 Проекту предбачено, що роботодавець має право контролювати виконання працівниками трудових обов'язків, у тому числі з використанням технічних засобів, якщо це зумовлено особливостями виробництва, на умовах, визначених колективним договором, з обов'язковим письмовим попередженням працівників до початку застосування таких засобів. Під час

здійснення контролю не допускаються дії, що принижують честь і гідність або порушують інші права працівників.

Положення ст. 29 проекту Трудового кодексу, після прийняття Кодексу, в цілому можна буде вважати позитивним нововведенням. Разом з тим, багато аспектів забезпечення права працівника на повагу до приватного життя та таємницю кореспонденції у зв'язку із здійсненням роботодавцем контролю за працівником у Проекті залишились неврегульованими. При доопрацюванні законопроекту № 8037 Головне науково-експертне управління рекомендувало доповнити його норми гарантіями не тільки письмового попередження працівника, а й обов'язкової згоди останнього щодо здійснення контролю його роботи за допомогою спеціальних технічних засобів, а також включення відповідних положень до трудового договору.

Статтею 29 проекту Трудового кодексу в якості однієї із умов здійснення роботодавцем контролю над працівником за допомогою технічних засобів визначено "особливості виробництва". На нашу думку, такі положення не сприятиме повному забезпеченню права працівників на повагу до приватного життя та не відповідає в цілому меті можливого контролю. Так, наприклад, розглядаючи справу "Антовіч та Мірковіч проти Чорногорії" [3], ЄСПЛ вказав, що відеоспостереження, приховане чи ні, є серйозним втручанням в приватне життя працівника. Будь-яке втручання може бути виправдане лише відповідно до пункту 2 статті 8, якщо воно відповідає закону, переслідує одну із законних цілей, на які посилається це положення, та є необхідним у демократичному суспільстві для досягнення будь-якої такої мети. З огляду на вказану позицію ЄСПЛ, необхідність контролю за працівником за допомогою технічних засобів має бути обумовлена не "особливостями виробництва", а необхідністю досягнення цілей в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Такими цілями, на нашу думку, можуть бути: забезпечення збереження майна, захист життя та здоров'я самого працівника та інших осіб, попередження або фіксація можливих правопорушень, тощо.

Крім того, стаття 29 Проекту фактично регулює лише одну сторону контролю роботи працівника роботодавцем за допомогою технічних засобів. Аналізуючи положення даної статті можна зробити висновок, що гарантії, які передбачені статтею, стосуються контролю за працівником лише засобами відео або аудіо спостереження. Проте досить сильне втручання у приватне життя працівника може бути здійснено за допомогою отримання інформації про його телефонні розмови, електронну пошту, миттєві електронні повідомлення.

Як було вказано, законопроектом № 8037 пропонувалось закріпити у трудовому законодавстві таку гарантію прав працівника як охорона телефонних розмов, електронних листів, електронних повідомлень працівника, інформації про використання мережі Інтернет працівником. Віднесення вказаної інформації до конференційної та обмеження доступу роботодавця до неї відповідає позиції ЄСПЛ, яка було висловлена при розгляді справи "Барбулеску проти Румунії". Вбачається, що така гарантія має знайти обов'язкове відображення в статті 29 Проекту.

Список використаної літератури:

1. Проект Трудового кодексу України № 1658 від 27 грудня 2014 року в редакції до другого читання [Електронний ресурс]. −Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc 4_1?pf3511=53221
2. Проект Закону про внесення змін до Кодексу законів про працю України (щодо посилення гарантій права працівника на приватність та таємницю кореспонденції) № 8037 від 14.02.2018 [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63483
3. Antović and Mirković v Montenegro [2017] ECHR 1068 [Електронний ресурс]. − Режим доступу: https://www.droit-technologie.org/wp-content/uploads/2018/02/ ANTOVIC-AND-MIRKOVIC.pdf
4. Grand Chamber judgment in the case of Bărbulescu v. Romania (application no. 61496/08) [Електронний ресурс]. − Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/Press_Q_A_ Barbulescu_ENG.PDF

Андронова Вікторія Артурівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення

РОЗГЛЯД СУДАМИ СПРАВ ПРО СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПО ЗАРОБІТНІЙ ПЛАТІ

Відповідно до ст. 43 Конституції України, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Конституційний Суд України в Рішенні від 29.01.2008 року № 2-рп/2008 зазначив, що право заробляти собі на життя є невід'ємним від права на саме життя, оскільки останнє є реальним лише тоді, коли матеріально забезпечене.

У разі порушення законодавства про оплату праці працівник має право звернутися до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати без обмеження будь-яким строком (ч. 2 ст. 233 КЗпП України).

Як роз'яснив Конституційний Суд України в Рішенні від 15.10.2013 року № 8-рп/2013, праву працівника на належну заробітну плату кореспондує обов'язок роботодавця нарахувати йому вказані виплати, гарантовані державою, і виплатити їх. При цьому право працівника не залежить від нарахування йому відповідних грошових виплат. Тому незалежно від того, чи було здійснене роботодавцем нарахування таких виплат, працівник у разі порушення законодавства про оплату праці має право звернутися до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати.

Отже, під заробітною платою, що належить працівникові, або, за визначенням, використаним у ч. 2 ст. 233 Кодексу, належною працівнику заробітною платою необхідно розуміти всі виплати, на отримання яких працівник має право згідно з умовами трудового договору й відповідно до державних гарантій, установлених законодавством для осіб, які перебувають у трудових правовідносинах із роботодавцем, незалежно від того, чи було здійснене нарахування таких виплат.

Справи, що стосуються стягнення заборгованості по заробітній платі, розглядаються судами в цивільному судочинстві. Винятком із цього правила є справи про стягнення заробітної плати (грошового утримання) за час вимушеного прогулу або виконання нижчеоплачуваної роботи у зв'язку з незаконним звільненням або переведенням публічних службовців за умови, коли така вимога не заявлялася одночасно з вимогою про поновлення на роботі. Такі справи підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства, оскільки стосуються проходження особою публічної служби (п. 2 ч. 1 ст. 19 КАС України). У судовій практиці критеріями зарахування тієї чи іншої особи до осіб публічної служби визначено наявність запису в трудовій книжці особи про складення Присяги державного службовця та присвоєння відповідного рангу державного службовця, наявність виплати сум за ранг у загальній сумі заробітної плати.

Стягнення заборгованості по заробітній платі відбувається в порядку спрощеного позовного або наказного провадження залежно від того, чи існує між сторонами трудових відносин спір стосовно розміру заробітної плати й наявності права працівника на її отримання.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 161 ЦПК України, судовий наказ може бути видано, якщо заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку. Нарахування

роботодавцем працівникові заробітної плати у відповідному розмірі свідчить про безспірність вимоги працівника про стягнення такої нарахованої, але не виплаченої суми заробітної плати, а отже, відповідна вимога може бути розглянута судом у наказному провадженні. У наказному провадженні не допускається розгляд вимог про стягнення заробітної плати в разі наявності спору щодо розміру заборгованості чи права на її отримання (п. 12 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження» від 23.12.2011 р. № 14).

Необхідно пам'ятати, що в наказному провадженні не передбачено можливості реалізувати такий процесуальний порядок отримання доказів, як їх витребування судом, а тому відсутність у заявника безспірних письмових доказів (зокрема у випадку неможливості їх отримання в позасудовому порядку та подання до суду), що вказують на розмір нарахованої заробітної плати й компенсації за порушення строків її виплати, є перешкодою для розгляду відповідної вимоги в наказному провадженні.

Як уже зазначалося, вимога працівника про стягнення заборгованості по заробітній платі може розглядатися судом також у порядку спрощеного позовного провадження.

Сторонами у справах за позовами про стягнення заборгованості по заробітній платі є працівник (позивач) і роботодавець, тобто фізична або юридична особа, з якою позивачем укладено трудовий договір (відповідач). Вимоги про оплату праці декількох або групи працівників, у тому числі заявлені в їхніх інтересах уповноваженими на це законом органами, не можуть бути об'єднані в одному провадженні через відсутність необхідної для цього спільності предмета позову (п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про оплату праці» від 24.12.1999 р. № 13).

Свої особливості мають справи про стягнення заборгованості по заробітній платі в разі затримки розрахунку під час звільнення працівника. Необхідно розрізняти вимогу про стягнення суми компенсації за порушення строків виплати заробітної плати, яка входить до структури заробітної плати відповідно до Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР і Закону України «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати» від 19.10.2000 р. № 2050-III, і вимогу про стягнення компенсації за затримку проведення розрахунку з працівником під час його звільнення (ст. 117 КЗпП України).

Відповідно до ст. 116 КЗпП України, під час звільнення працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення.

Установивши під час розгляду справи про стягнення середнього заробітку у зв'язку із затримкою розрахунку під час звільнення, що працівникові не були виплачені належні йому від підприємства, установи, організації суми в день звільнення, коли ж він у цей день не був на роботі – наступного дня після висунення ним роботодавцеві вимог про розрахунок, суд на підставі ст. 117 КЗпП України стягує на користь працівника середній заробіток за весь період затримки розрахунку, а в разі непроведення його до розгляду справи – по день постановлення рішення, якщо роботодавець не доведе відсутності в цьому своєї вини. Відсутність коштів у роботодавця не виключає його відповідальності.

У разі часткового задоволення позову працівника суд визначає розмір відшкодування за час затримки розрахунку з урахуванням спірної суми, на яку той мав право, частки, яку вона становила в заявлених вимогах, істотності цієї частки порівняно із середнім заробітком та інших конкретних обставин справи (постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 03.07.2013 р. у справі № 6-60цс13; від 20.11.2013 р. у справі № 6-114цс13).

Відсутність фінансово-господарської діяльності або коштів у роботодавця не виключає його вини в невиплаті належних звільненому працівникові коштів і не звільняє роботодавця від відповідальності, передбаченої ст. 117 КЗпП України.

Нетривалий час роботи працівника на підприємстві й незначна частка заборгованості підприємства перед працівником у виплаті заробітної плати також не є підставою для звільнення роботодавця від зазначеної вище відповідальності (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 03.07.2013 р. у справі № 6-64цс13).

Водночас необхідно пам'ятати, що, на відміну від вимоги про стягнення заборгованості по заробітній платі, яка може бути заявлена без строкових обмежень, на вимогу про стягнення компенсації за затримку розрахунку під час звільнення поширюються положення ст. 233 КЗпП України, відповідно до якої працівник може звернутися із заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до суду в тримісячний строк із дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, а у справах про звільнення – в місячний строк із дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки. У разі пропуску з поважних причин суд може поновити ці строки.

Таким чином, норми законодавства України, що передбачають доволі швидку та нескладну процедуру розгляду судами трудових спорів, пов'язаних зі стягненням заборгованості по заробітній платі, сприяють оперативному здійсненню судового захисту трудових прав громадян.

Бориченко Катерина Валеріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

КОМПЛЕКСНІСТЬ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Не дивлячись на визнання у ст. 46 Конституції України за громадянами нашої країни права на соціальний захист, тим не менше, жодним з великої кількості нормативно-правовим актом не визначено ні поняття даного права, ні його зміст, ні тим більше механізм його забезпечення (здійснення, охорони та захисту).

Кожен з нормативно-правових актів у даній сфері визначає конкретний вид (види) соціального захисту, право на отримання якого виникає у особи (сім'ї) у зв'язку з настанням певного соціального ризику, його розмір (обсяг), порядок та строки надання. Так, наприклад, Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 року закріплено право застрахованих осіб на матеріальне забезпечення та соціальні послуги на випадок безробіття (ст. 6), зокрема на: допомогу по безробіттю, у тому числі одноразову її виплату для організації безробітним підприємницької діяльності; допомогу на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні; професійну підготовку або перепідготовку, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, на підприємствах, в установах, організаціях; профорієнтацію; пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні; отримання ваучера для підтримання конкурентоспроможності шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності; отримання заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб; інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням (ст. 7).

У той же час, Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» лише перелічено вищеназвані права, проте детально не визначено ні механізм їх здійснення, ні механізм охорони та захисту відповідних прав. Положення даного акту законодавства конкретизовані нормами Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року, постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці» від 20 березня 2013 року № 207, «Про затвердження Порядку організації

громадських та інших робіт тимчасового характеру» від 20 березня 2013 року № 175, наказу Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Порядку надання територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, послуг з професійної орієнтації осіб» від 3 січня 2013 року № 2, спільного наказу Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Порядку професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних» від 31 травня 2013 року № 318/655 та ін.

Аналогічна ситуація в Україні склалася щодо кожного виду соціального захисту, якими забезпечуються особи (сім'ї) у зв'язку з настанням конкретного соціального ризику. Тим не менше, здійснення грошових виплат, соціального обслуговування, надання соціальних пільг, житлово-комунальних субсидій, медичної допомоги, незалежно від підстав, спрямоване на подолання несприятливих наслідків соціальних ризиків. У зв'язку з цим, на нашу думку, варто констатувати, що право на соціальний захист є комплексним правом особистості, яке включає в себе менш об'ємні за змістом права щодо призначення і здійснення конкретних видів соціального захисту, якими є: грошові виплати, соціальне обслуговування, соціальні пільги, натуральна допомога, медична допомога, забезпечення лікарськими препаратами та виробами медичного призначення, житлово-комунальні субсидії.

При цьому варто зазначати, що кожен з вищеназваних видів соціального захисту є надзвичайно різноманітним. Мова йде, наприклад, про відмінності у джерелах фінансування грошових виплат, диференціацію їх розміру залежно від складності наслідків соціального ризику, правового статусу отримувача тощо. У той же час, кожне з названих прав та право на соціальний захист загалом спрямовані на задоволення інтересу особистості щодо отримання конкретних матеріальних благ та/або комплексу нематеріальних заходів (видів соціального захисту) з метою подолання чи пом'якшення несприятливих наслідків соціальних ризиків або адаптації до нових умов життєдіяльності особи чи сім'ї.

На нашу думку, саме комплексність права на соціальний захист є визначальною особливістю права, закріпленого у ст. 46 Конституції України. Даний висновок пов'язаний з тим, що у сучасних умовах кількість обставин, що визнаються значимими, з настанням яких особа набуває повної правосуб'єктності у сфері соціального захисту, з кожним роком збільшується. Відповідно їх несприятливі наслідки об'єктивно не можуть мати навіть подібної правової природи. Так, наприклад, встановлення особі групи інвалідності у будь-якому випадку свідчить про її обмеження у

певній сфері життєдіяльності (пересування, самообслуговування, орієнтація, спілкування, контроль поведінки, навчання, трудова діяльність, професійна працездатність) та може ніяким чином не впливати на можливість здійснення будь-якої діяльності з метою отримання доходу, у той же час народження дитини у родині змушує батьків здійснити додаткові фінансові затрати, пов'язані з організацією належних умов її утримання, та прямо не впливає на інші сфери життєдіяльності сім'ї.

У зв'язку з цим, закономірним є висновок, що одного універсального заходу соціального захисту, який би міг подолати та/або пом'якшити несприятливі наслідки всіх соціальних ризиків, адаптувати особу до нових умов її життєдіяльності, немає та не може бути. У той же час, з огляду на єдину правову природу, цільову направленість та в цілому уніфікований механізм забезпечення кожного з названих вище прав у сфері соціального захисту, на нашу думку, недоцільним є визнання кожного з таких прав самостійним суб'єктивним правом особистості.

З огляду на закріплення на конституційному рівні саме права на соціальний захист, особливості національної системи соціального захисту та соціально-забезпечувального законодавства варто дійти висновку, що право на соціальний захист є комплексним, та здійснюється шляхом реалізації у випадку настання конкретного соціального ризику відповідних прав на отримання передбачених нормативно-правовими актами видів соціального захисту: грошових виплат, соціального обслуговування, медичної допомоги, лікарських засобів та виробів медичного призначення, соціальних пільг, натуральної допомоги, житлово-комунальних субсидій.

Гудзь Анна Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Загальновідомим є факт, що історично першими проявами масового та системного соціального захисту були допомога держави пораненим воїнам, пенсії чиновникам, державна опіка тощо. Проте основою для поширення таких видів підтримки, без сумніву, слугувало недержавне соціальне забезпечення, корені якого сягають найдавніших часів, що знаходило своє вираження у

поданні милостині, церковній та громадська опіці нужденних, та, передусім, – у приватній доброчинності [1, с. 332-333]. Благодійництво не втратило своєї ролі і на сучасному етапі розвитку соціального захисту в Україні, більше того, як слушно зазначає С.В. Пасічніченко – досягло найвищої своєї форми [2, с. 91].

Прийнятим у теперішній редакції спеціальний комплексний закон у цій сфері був порівняно недавно. Благодійна діяльність, згідно зі ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI являє добровільну особисту та/або майнову допомогу для досягнення визначених законодавством цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара (набувача благодійної допомоги).

Соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності; допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах – займають вагоме місце серед основних сфер, на які направлена благодійність.

Аналіз змісту Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» дає підстави стверджувати, що даний акт, передусім, містить норми цивільного права (засади діяльності, порядок створення та функціонування, припинення благодійних організацій тощо), крім того – і посилання на Цивільний кодекс України як один із основних актів, яким регулюються суспільні відносини у досліджуваній сфері. У Законі також є норми господарського права (щодо управління благодійними організаціями, особливого правового статусу благодійних організацій через їх неприбутковий характер тощо) та фінансового права (наприклад, стосовно пільг у сфері оподаткування). Проте, враховуючи соціально-орієнтовану природу власне явища благодійництва – здійснення фінансової чи іншої підтримки, мета якої полягає у забезпеченні покращення матеріального чи соціального становища тих чи інших категорій осіб, окремих громадян, необхідним вбачається розширення змісту акту нормами власне права соціального забезпечення.

Пропонуємо доповнити Закон окремим розділом «Соціальний захист та соціальне забезпечення», який містив би деталізовані положення, наприклад, щодо сфер соціального захисту, на які, переважно, поширюється благодійність, а саме: соціальна підтримка малозабезпечених осіб; соціальна реабілітація безробітних, осіб з інвалідністю, інших осіб, які через свої фізичні чи інтелектуальні особливості, інші обставини не можуть самостійно реалізувати свої права та законні інтереси; надання допомоги постраждалим в результаті стихійних лих, катастроф природного

чи техногенного характеру, соціальних, національних, релігійних конфліктів, жертвам репресій, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; сприяння укріплення престижу та ролі сім'ї в суспільстві; захист материнства, дитинства, батьківства; соціальна реабілітація дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, безпритульних дітей, інших дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах; надання безкоштовної юридичної та правової допомоги тощо.

Крім цього, доцільним було б закріпити у запропонованому розділі Закону порядок здійснення соціального обслуговування або надання матеріальної підтримки (наприклад, форма та умови договору, порядок фінансування надання послуги чи речі, іншого майна тощо).

Не достатньо врегульованими є окремі аспекти щодо благодійних програм, під якими, відповідно до ст. 1 Закону, розуміється комплекс заходів, у визначених профільним Законом сферах. Існуючі норми щодо даного питання розпорошені по законодавству, яке, до того ж, містить непоодинокі прогалини. Так, доцільним вбачається розкрити порядок прийняття благодійних програм, їх виконання, закріпити джерела фінансування, строки реалізації тощо. Необхідним є також висвітлення їх змісту, що важко зробити, основуючись на легальній дефініції даного терміну. По суті благодійна програма є розрахунком коштів, які повинні надійти та які планується витратити. Враховуючи її найвагоміше значення в усьому процесі реалізації надання благодійної допомоги, необхідність визначення на законодавчому рівні детального та всебічного врегулювання цих відносин не викликає сумнівів.

Список використаної літератури:

1. Лушников А.М., Лушникова М.В., Тарусина Н.Н.. Договоры в сфере семьи, труда и социального обеспечения (цивилистическое исследование): учебное пособие / А.М. Лушников, М.В. Лушникова, Н.Н. Тарусина; Яросл. гос. ун-т, 2008. – Ярославль: ЯрГУ, 2008. – 432 с.
2. Пасічніченко С.В. Благодійність як соціальний феномен та основа формування соціальної допомоги // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 87-91.

Пожарова Оксана Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ЗАХОДИ ОХОРОНИ МАТЕРИНСТВА ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Здоров'я матері та дитини є найважливішими показниками соціального благополуччя держави, і тому охорона материнства розглядається як один із пріоритетних напрямків державної політики України. Головна мета політики в цьому питанні – створення сприятливих умов для реалізації найважливіших для кожної жінки функцій – народження і виховання здорових дітей. Державний механізм охорони материнства включає комплекс заходів, різних за своїм змістом, цільовому призначенню, строкам і обсягу заходів, що проводяться, які забезпечують реалізацію конституційного обов'язку держави із охорони материнства. *Державна підтримка материнства здійснюється у різних сферах і формах, у тому числі у правовій формі. Саме у* трудовому законодавстві закріплені правові заходи, спрямовані на охорону праці матерів, збереження трудового довголіття працюючих жінок.

Правові заходи з охорони материнства, передбачені нормами трудового права, є досить чисельними і різноманітними. Аналіз чинного законодавства дозволяє класифікувати заходи захисту материнства за наступними підставами:

- за рівнем заходів, що проводяться, – державні, регіональні, муніципальні та локальні;
- за ступенем виразу – індивідуальні та колективні;
- за характером заходів, що вживаються, – матеріальні, моральні та змішані;
- за цільовою спрямованістю – заходи, спрямовані на охорону здоров'я матері, підтримку трудового довголіття, забезпечення гідного рівня життя і т. ін.;
- за способом впливу – загальні та спеціальні;
- за часом реалізації – термінові та безстрокові;
- за ступенем важливості для правового становища працівниці – основні та додаткові.

Слід звернути увагу, що чинним трудовим законодавством закріплено систему правових заходів охорони материнства, яку складають передбачені законодавством правові пільги та юридичні гарантії.

До основних пільг слід віднести такі: 1. Вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років заборонено направляти у службові відрядження, залучати до надурочної роботи, до

роботи у нічний час, у вихідні, святкові і неробочі дні. Жінок, які мають дітей від 3 до 14 років, або дітей з інвалідністю дозволяється залучати до надурочних робіт і направляти їх у відрядження тільки за їх згодою і за умови, що це не заборонено медичними рекомендаціями.

2. Вагітним жінкам відповідно до медичного висновку знижуються норми виробітку, норми обслуговування або вони переводяться на іншу роботу, що виключає вплив несприятливих виробничих факторів із збереженням середнього заробітку. До вирішення питання про переведення вагітна жінка підлягає звільненню від роботи за рахунок коштів роботодавця. Жінки, які мають дітей віком до трьох років, в разі неможливості виконання попередньої роботи переводяться на іншу роботу із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою до досягнення дитиною віку трьох років та ін.

Якщо проаналізувати зміст глави XII «Праця жінок» Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [1], а саме: ст. ст. 174-186-1, то виявляється, що з точки зору законодавця категорії «пільги» та «гарантії» є ідентичними.

Термін «пільга» не застосовується як у вищезазначених статтях КЗпП України, так й у статтях інших глав Кодексу, що стосуються праці вагітних жінок і жінок, які мають дітей.

Термін «гарантії» застосовується у ст. 184 КЗпП України, в якій закріплені гарантії при прийнятті на роботу і заборона звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей. Іншою статтею 186-1 встановлені гарантії особам, які виховують малолітніх дітей без матері. Зазначеною статтею передбачається, що гарантії, встановлені статтями 56, 176, 177, частинами третьою-восьмою статті 179, статтями 181, 182, 182-1, 184, 185, 186 цього Кодексу, поширюються також на батьків, які виховують дітей без матері (в тому числі в разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також на опікунів (піклувальників), одного з прийомних батьків, одного з батьків-вихователів. Отже, з точки зору законодавця усі правові заходи охорони материнства, передбачені чинним КЗпП України, слід вважати гарантіями, з чим не можна погодитися. Категорію «пільга» слід відрізняти від категорії «гарантія», яка є більш широкою за своїм обсягом, бо включає крім пільг й інші юридичні засоби: заохочення, покарання, обов'язки, заборони і т. ін. Тому цілком закономірно, що у нормативно-правових актах пільги нерідко фіксуються у розділах, главах і статтях, присвячених гарантіям.

До юридичних гарантій жінкам у зв'язку з материнством належать гарантії у сфері зайнятості. На законодавчому рівні гарантії у сфері зайнятості населення передбачені передусім Законом України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року [2], відповідно до ст. 5 якого держава гарантує у сфері

зайнятості в тому числі захист від дискримінації у сфері зайнятості, необґрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення. Статтею 26 Закону України «Про зайнятість населення» закріплені заходи стимулювання працевлаштування громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці. Необхідно шляхом дотацій стимулювати роботодавців також брати на роботу жінок, які виходять із відпустки для догляду за дитиною і не можуть за допомогою служби зайнятості знайти роботу.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Україні створена і функціонує система охорони материнства як сукупність державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного розвитку жінки-матері та захист її прав, створення найбільш сприятливих умов для поєднання роботи з материнством. Водночас правові заходи охорони материнства, які закріпленні у трудовому законодавстві України, потребують подальшого вдосконалення.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.
2. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
3. Трудовий кодекс України: проект від 27.12.14 р. № 1658 (текст до другого читання від 24.07.2017р.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rada.gov.ua.

Харитонова Людмила Іванівна

Національний університет «Одеська національна юридична академія»,
старший викладач кафедри трудового права
та права соціального забезпечення

ОСОБЛИВОСТІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПОРТСМЕНІВ

Серед усіх видів соціального страхування найбільше значення для спортсменів має пенсійне страхування.

Цей вид соціального страхування регулюється Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058–IV. Зазначеним Законом передбачені умови і порядок призначення пенсій за віком, по інвалідності та по втраті годувальника. Крім закону про пенсійне страхування до цього часу продовжує діяти Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 р. Він передбачає порядок призна-

чення ще одного виду пенсій – пенсій за вислугу років працівникам народного господарства. Стаття 51 визначає підстави пенсійного забезпечення за вислугу років: пенсії за вислугу років встановлюються окремим категоріям громадян, зайнятих на роботах, виконання яких призводить до втрати професійної працездатності або придатності до настання віку, що дає право на пенсію за віком.

Відповідно до ст. 52 Закону, яка визначає перелік осіб, яким може бути призначена пенсія за вислугу років, передбачені спортсмени.

Відповідно до пункту «є» статті 55 Закону України від 01.11.1991 № 1788 «Про пенсійне забезпечення» (далі – Закон № 1788) та згідно «Порядку призначення і виплати пенсій за вислугу років заслуженим майстрам спорту, майстрам спорту міжнародного класу – членам збірних команд України», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1922 № 583 (зі змінами і доповненнями), пенсії за вислугу років призначаються спортсменам, які мають особливі заслуги перед фізкультурним рухом – заслуженим майстрам спорту, майстрам спорту міжнародного класу при стажі роботи не менше 25 років і перебуванні в складі збірних команд України (включаючи членів збірних команд колишньої Української РСР) не менше 6 років незалежно від віку.

Призначення і виплата зазначених пенсій здійснюється у порядку, визначеному Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», з урахуванням статей 7, 21, 51, 52 і 77 Закону України «Про пенсійне забезпечення». Зокрема, ст. 7 передбачає при призначенні пенсії за вислугу років, у тому числі спортсменам, залишення роботи, яка дає право на призначення цієї пенсії.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про пенсійне забезпечення» до пенсій, призначених за вислугу років, за умов, передбачених вказаною статтею призначаються до пенсії відповідні надбавки.

Особливе значення має ст. 77, оскільки вона передбачає надбавки до пенсії особам, які мають особливий статус, зокрема інваліди та учасники війни та особи, прирівняні до них. Оскільки серед спортсменів є особи, які можуть мати такий статус(учасники АТО, учасники бойових дій і таке інш.), до пенсій, які їм призначаються відповідно нараховуються надбавки.

До стажу роботи зараховується перебування вказаних осіб у складі збірних команд України, а також інші види діяльності, передбачені Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Пенсії за вислугу років призначаються в розмірах, установлених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» для пенсій за віком.

Пенсії за вислугу років обчислюються із заробітної плати відповідно до порядку, визначеного Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Особливістю пенсії за вислугу років є те, що вона призначається і виплачується за умови вибуття вказаних осіб зі збірних команд України.

До стажу роботи зараховується перебування спортсменів у складі збірних команд України (включаючи перебування у складі збірних команд колишньої Української РСР), а також інші види діяльності, передбачені статтею 24 Закону № 1058. Стаж, який дає право на пенсію за вислугу років, обчислюється на підставі трудової книжки (для підтвердження стажу роботи до 01.01.2004 року), даних, що містяться в системі персоніфікованого обліку (для підтвердження страхового стажу після 01.01.2004 року), інших документів, що підтверджують перебування в складі збірних команд України та вибуття з їх складу (довідки відповідних органів), а також відповідне посвідчення, що підтверджує наявність звання заслуженого майстра спорту або майстра спорту міжнародного класу.

Пенсії за вислугу років призначаються з дня звернення до органу, який призначає пенсію (Пенсійний Фонд України та його органи на місцях) – довічно, в розмірах, установлених Законом № 1058 для пенсій за віком і обчислюються із заробітної плати відповідно до порядку, визначеного цим Законом. До пенсії встановлюються надбавки і підвищення, згідно чинного законодавства. Виплачується така пенсія тільки за умови вибуття вказаних осіб зі збірних команд України.

Якщо спортсмен продовжує працювати на посадах, які не дають права на пенсію за вислугу років, то перерахунок з урахуванням набутого після призначення пенсії за вислугу років страхового стажу провадиться лише після досягнення ним пенсійного віку або при переведенні на інший вид пенсії (за віком, по інвалідності).

На практиці більш розповсюдженою є призначення пенсій спортсменам на загальних умовах, тобто відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Як вже було зазначено, відповідно до ст. 26 особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років за наявності страхового стажу не менше 15 років по 31 грудня 2017 року.

Починаючи з 1 січня 2018 року право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років мають особи за наявності збільшення страхового стажу від 25 років до 35.

Починаючи з 1 січня 2028 року, у разі наявності 40 і більше календарних років страхового стажу, пенсія за віком призначається незалежно від віку.

Умови призначення пенсії по інвалідності передбачені ст. 30, тобто, пенсія по інвалідності призначається в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності за наявності страхового стажу, передбаченого статтею 32 цього Закону.

Пенсія по інвалідності призначається незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Залежно від ступеня втрати працездатності визначено три групи інвалідності.

Причина, група, час настання інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством.

Для призначення пенсії по інвалідності необхідний страховий стаж, який передбачено ст. 32. Він залежить від віку інваліда.

Якщо інвалідність настала в період проходження строкової військової служби або внаслідок поранення, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних під час участі у масових акціях громадського протесту в Україні з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року за євроінтеграцію та проти режиму Януковича (Революції Гідності), у особи, яка звернулася за медичною допомогою у період з 21 листопада 2013 року по 30 квітня 2014 року, то пенсія по інвалідності призначається особі незалежно від наявності страхового стажу.

Розмір пенсії по інвалідності залежить від групи інвалідності:

Пенсія по інвалідності призначається особам з інвалідністю I групи – 100 відсотків пенсії за віком; особам з інвалідністю II групи – 90 відсотків пенсії за віком; особам з інвалідністю III групи – 50 відсотків пенсії за віком, обчисленої відповідно до статей 27 і 28 цього Закону.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності.

Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, якщо втратили джерело засобів до існування.

Непрацездатними членами сім'ї вважаються особи, які передбачені статтею 26.

Неповнолітні діти, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, зберігають це право і в разі їх усиновлення.

Розмір пенсії у зв'язку з втратою годувальника передбачено ст. 37.

Особливе значення для поліпшення матеріального стану спортсменів має ще один Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» від 01.06.2000р. № 1767 − 111. Зазначений закон передбачає встановлення громадянам, які мають значні заслуги у сфері державної, громадської або господарської діяльності, досягнення у галузі науки, культури, освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту тощо, пенсії за особливі заслуги перед Україною. В п. 3 ст. 1 передбачено видатним спортсменам, переможцям Олімпійських та Паралімпійських ігор, Всесвітніх ігор глухих, чемпіонам і рекордсменам світу та Європи призначення надбавок до всіх видів пенсій: за віком, по інвалідності, по втраті годувальника та вислугу років.

Наньєва Марія Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА ПРОЕКТОМ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ

У главі ІІІ «Трудовий договір» КЗпП України безпосередньому врегулюванню укладення трудового договору присвячено тільки одну ст. 24 з відповідною назвою, що викликає заперечення. Зазначеною статтею лише фрагментарно врегульовано процедуру укладення трудового договору. В частині першій ст. 24 КЗпП України передбачена форма трудового договору. Передбачено, що трудовий договір укладається, як правило, в письмовій формі. Додержання письмової форми є обов'язковим:

1) при організованому наборі працівників;

2) при укладенні трудового договору про роботу в районах з особливими природними географічними і геологічними умовами та умовами підвищеного ризику для здоров'я;

3) при укладенні контракту;

4) у випадках, коли працівник наполягає на укладенні трудового договору у письмовій формі;

5) при укладенні трудового договору з неповнолітнім;

6) при укладенні трудового договору з фізичною особою;

7) в інших випадках, передбачених законодавством України.

У частині другій ст. 24 КЗпП України закріплений неповний перелік документів, які громадянин зобов'язаний подати при

укладенні трудового договору: паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, а у випадках, передбачених законодавством, – також документ про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я та інші документи.

Частиною третьою ст. 24 КЗпП України забороняється допуск працівника до роботи без укладення трудового договору.

Відповідно до частини четвертої ст. 24 КЗпП України особі, запрошеній на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установи, організації за погодженням між керівниками підприємств, установ, організацій, не може бути відмовлено в укладенні трудового договору.

Згідно з частиною п'ятою ст. 24 КЗпП України забороняється укладення трудового договору з громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я.

Зміст останніх двох частин слід піддати критиці, оскільки законом передбачені й інші категорії працівників, яким, по-перше, не може бути відмовлено в укладенні трудового договору, по-друге, з якими забороняється укладення трудового договору.

Як видається, законодавець невдало поєднав в одній статті декілька норм, які мають бути закріплені в окремих статтях КЗпП України.

При цьому укладення трудового договору регулюється й іншими статтями: ст. 22, ст. 25, ст. 25-1, ст. 26-28, ст. 184, ст. 188, ст. 196, ст. 197 КЗпП України [1].

Також, у науці трудового права відсутнє єдине визначення саме поняття укладення трудового договору. Так, дане поняття визначається у навчальній літературі. Наприклад, В.І. Єгоров і Ю.В. Харитонова вважають укладення трудового договору процесом прийняття роботодавцем (фізичною або юридичною особою) громадянина на роботу за трудовим договором в якості найманого працівника – робітника або службовця [2, с. 212].

С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко, С.В. Мороз і К.А. Малиновська розглядають способи укладення трудового договору, до яких відносять досягнення угоди між працівником і роботодавцем як основний спосіб укладення трудового договору, а також фактичний допуск до роботи [3, с. 87-107].

На нашу думку, укладення трудового договору видається можливим визначити як 1) юридичну процедуру, тобто сукупність передбачених законодавством дій, заходів та заборон, необхідних для прийняття особи на роботу в якості працівника; 2) як юридичний факт, що є підставою виникнення індивідуальних трудових правовідносин між працівником і роботодавцем, а також окремих видів колективних трудових правовідносин.

Щодо проекту Трудового кодексу, то норми про укладення трудового договору містяться у главі 1 «Трудові відносини і

трудовий договір» Книги другої проекту ТК України [4]. Зміст зазначеної глави (ст. ст. 30-56) свідчить про переваги законопроекту порівняно з чинним КЗпП України, оскільки практично усі питання укладення трудового договору врегульовані відповідними нормами. Йдеться про підстави для виникнення трудових відносин (ст. 30), визначення поняття трудового договору (ст. 31), його зміст (ст. 32), форму (ст. 33), строк (ст.35), випробування при прийнятті на роботу (ст. ст. 37-40, окремі умови трудового договору (про нерозголошення державної, комерційної таємниці та іншої захищеної законом інформації (ст 41), про роботу вдома (ст. 42), сумісництво (ст. 43). В окремих статтях закріплені норми про обов'язковість умов трудового договору (ст. 44), їх недійсність (ст.ст. 45, 46), обов'язок роботодавця надати працівникові роботу (ст. 47) та обов'язок працівника стати до роботи (ст. 48). У ст. 49 встановлений перелік документів та відомостей про особу, що подаються під час укладення трудового договору, а у ст. 50 закріплені положення про трудову книжку, яка, як і у чинному КЗпП України, є документом про трудову діяльність працівника.

Новелою проекту ТК України є врегулювання в окремих статтях укладення трудового договору за певних умов: укладення трудового договору з особою, обраною на посаду (ст. 51); укладення трудового договору на підставі результатів конкурсу (ст. 52) ; призначення на посаду (ст. 53); укладення трудового договору на підставі рішення суду (ст. 54).

Як і в чинному КЗпП України, у проекті ТК України збережено норму про обмеження спільної роботи родичів (ст. 55). У ст. 56 закріплений обов'язок роботодавця надати працівникові інформацію до початку його роботи за трудовим договором.

На нашу думку, назву глави «Трудові відносини і трудовий договір» Книги другої проекту ТК України законопроекту видається доцільним змінити та іменувати її «Трудові відносини. Укладення трудового договору».

У випадках, передбачених чинним законодавством, укладенню трудового договору можуть передувати проведення конкурсу, обрання на посаду, призначення на посаду та інші заходи, що дозволяють визначити професійну придатність претендента на відповідну роботу, посаду. У таких випадках підставою виникнення індивідуальних трудових правовідносин є юридичний склад, коли укладенню трудового договору передують додаткові процедури. У зв'язку з цим доцільно було б також доповнити главу III КЗпП України, главу 1 Книги другої проекту ТК України окремою статтею «Укладення трудового договору за певних умов».

Також видається доцільним визначити саме поняття «укладення трудового договору».

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.
2. Егоров В.И. Трудовой договор: учебное пособие / В.И. Егоров, Ю.В. Харитонова. – 2-ге вид.,перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2009. – 464 с.
3. Укладення трудового договору: теоретико-прикладне дослідження: монографія / С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко, С.В. Мороз, К.А. Малиновська: За наук. ред. Ярошенка О.М. – Харків: Юрайт, 2013. – 288 с.
4. Проект Трудового кодексу України № 1658 від 27.12.2014 р., текст законопроекту до другого читання від 24.07.2017 р., включено до порядку денного 2149-VIII від 03.10.2017 // Електронна адреса: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

Корнілова Олеся Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ВИД ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення [1, ст. 141].

Варто зазначити, що поза увагою науковців, у роботах яких висвітлюється проблематика медичного страхування та його місця у системі страхування, не залишаються і дослідження правових засад медичного страхування.

Оскільки медичне страхування є складовою системи страхування в цілому, тому і його популяризація, на даному етапі розвитку нашої держави, зростає з кожним днем, відповідно і дослідження даного питання є досить актуальним.

Відповідно до статті 19 Закону України Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» застраховані особи мають право на отримання матеріального забезпечення та

соціальних послуг у разі настання страхового випадку, захист від якого передбачений страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності [2, ст. 52].

В.Ю. Стеценко визначає соціальне страхування як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносин, з приводу соціального забезпечення людини при виникненні страхового випадку (соціально значущих обставин) за рахунок страхових грошових фондів[3, с. 599].

Соціальне страхування – це встановлена державою система права щодо надання соціальних послуг та матеріального забезпечення громадянам у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від громадянина причин, старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових коштів, що формуються шляхом сплати страхових внесків роботодавцями та найманими працівниками, а також бюджетних асигнувань у випадках, визначених законодавством [4, с. 31].

Н.М. Внукова та Н.В. Кузьминчук визначають соціальне страхування як систему заходів щодо матеріального забезпечення населення в старості, на випадок захворювання чи втрати працездатності в працездатному віці, на випадок безробіття, підтримки материнства й дитинства, охорони здоров'я громадян, при виході на пенсію тощо [5, с. 24].

Статтею 4 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 року визначені види загальнообов'язкового державного соціального страхування, до яких належать:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;
- медичне страхування;
- страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- страхування на випадок безробіття.

Особливого значення набуває розуміння медичного страхування як виду загальногообов'язкового державного соціального страхування, що, у свою чергу, є окремим інститутом у праві соціального забезпечення, тобто, сукупністю правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку із забезпеченням особи та наданням медичної допомоги у разі настання передбачених у законодавстві соціальних ризиків та здійснюються за рахунок спеціально утворених грошових фондів.

Крім того, медичне страхування є трьохстороннім видом правовідносин. Першою стороною виступають фізичні та юридичні особи, які представляють інтереси громадян, а також благодійні організації та фонди. Другою стороною є страхові компанії, які

мають ліцензії на здійснення цього виду страхування. І третьою – медичні установи, що надають допомогу на засоби медичного страхування і також мають ліцензію на здійснення лікувально-профілактичної діяльності.

На нашу думку, також варто виокремити специфіку об'єкту медичного страхування, а саме – життя і здоров'я громадян, адже даний вид страхування буде застосований на випадок завдання шкоди здоров'ю з будь-якої причини, подолання чи пом'якшення наслідків у разі втрати здоров'я. У свою чергу, суб'єктом забезпечення даного виду страхування є страхові фонди, кошти в які надходять від страхових внесків громадян. Саме тому, доцільно зазначити і той факт, що медичне страхування гарантує компенсаційні виплати та надання кваліфікованої медичної допомоги за кошти страхової компанії.

Ідея законодавця та спроби запровадження медичного страхування в Україні сприятиме як стрімкому росту якості медицини, так і покращить рівень життя у цілому.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 28 грудня 2014 року № 77-VIII // Офіційний вісник України. – 2015. – № 3. – Ст. 52.
3. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: навч. посібник / Б.І. Сташків. – К.: Знання, 2005. – 693 с.
4. Надточій Б. Соціальне страхування чи соціальне забезпечення? Погляд з позицій системи прав, установ та принципів // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 1. – С. 31-34.
5. Внукова Н. М., Кузьминчук Н. В. Соціальне страхування: Кредитно-модульний курс. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 412 с.

СЕКЦІЯ 7.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

Логінова Наталія Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри інформаційних технологій,
кандидат педагогічних наук, доцент

НАПРЯМИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ MOODLE

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в системі вищої освіти дозволяє змінити та розширити традиційні форми навчального процесу: лекції, семінари та практичні заняття, вдосконалити самостійну підготовку. Також використання ІКТ в освіті привело до появи нових навчальних програмних засобів: комп'ютерних навчальних систем, електронних версій дисциплін, засобів контролю знань та ін., об'єднаних в єдиний електронний навчальний простір за допомогою систем управління навчанням Learning Management Systems (LMS).

Системи управління навчанням LMS – це прикладні програмні продукти для управління навчальною діяльністю. Вони дозволяють розробляти й поширювати навчальні матеріали, використовуючи комунікаційні мережі, забезпечувати доступ до інформації, організовувати навчальний процес і контролювати результати навчання. З їх допомогою організується централізоване та автоматизоване управління навчальним процесом. Системи LMS дозволяють швидко та зручно, у будь-який час сформувати та доставити навчальну інформації до студента за допомогою веб-технологій. Забезпечують підтримку мобільності навчання та відповідність всім стандартам вищої освіти.

Серед сучасних систем управління навчанням LMS, які ефективно доповнюють традиційне навчання електронним, найбільш поширеною є система управлінням навчанням Moodle, в якої містяться навчальні інформаційні ресурси та персональні дані користувачів. Тому сукупність внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз створює передумови для порушення безпечного функціонування системи [1].

Хоч в системі управління навчанням Moodle використовуються документи переважно без грифів секретності, навчальні інформаційні ресурси містять дані, що відносяться до інформації з обмеженим доступом та потребують захисту. До того ж забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації в таких системах потребує застосування різних заходів захисту [2].

Забезпечення інформаційної безпеки в системи управління навчанням Moodle повинно здійснюватися комплексно та включати до себе різні напрями захисту.

Захист інформації – це комплекс заходів, що проводяться власником інформації щодо забезпечення своїх прав на володіння інформацією і її поширення, створення умов, що обмежують її поширення і виключають або істотно ускладнюють несанкціонований, незаконний доступ до інформації та її носіїв.

Технічний напрям захисту інформації базується на використанні різноманітних апаратно-програмних і криптографічних засобів захисту. Заходи щодо технічного захисту інформації повинні враховувати вимоги до захисту і режиму доступу, відповідно до рівня конфіденційності інформації. Більш важлива за рівнем вимог до захисту інформація вимагає більш ретельних систем захисту.

До технічних засобів захисту інформації відносяться системи ідентифікації та аутентифікації користувачів, керування політиками безпеки, криптографічні перетворення інформації, антивірусний захист, системи керування доступом, аудит та моніторинг подій в системі.

Основою захисту інформації в системі управлінням навчанням Moodle є ідентифікація та аутентифікація користувачів, оскільки всі сучасні механізми захисту інформації розраховані на роботу з іменованими суб'єктами та об'єктами. Суб'єктами в LMS Moodle є користувачі та процеси навчання, а об'єкти – персональна інформація та навчальні інформаційні ресурси.

Для доступу до ресурсів системи управління навчанням Moodle необхідно пройти аутентифікацію, яка здійснюється за деякими параметрами: ім'ям входу (логіном), паролем, персональними даними (ім'я, прізвище, адреса електронної пошти, місто, країна тощо). При використанні даної системи у навчальному процесі адміністратор визначає метод аутентифікації користувачів. Передбачено декілька варіантів запису на курс, але найбільш поширеними є ручна реєстрація та самостійна реєстрація по електронній пошті.

Для захисту інформаційних навчальних ресурсів від сторонніх користувачів, як правило, використовується ручна реєстрація, коли всі студенти автоматично додаються на сервер та викладачі видають їм логіни та паролі для доступу до навчальних ресурсів.

Цей спосіб є ефективним з точки зору безпеки системи. Реєстрація сторонніх користувачів буде не можлива.

Парольний захист є одним із поширених засобів захисту інформації в системі управління навчанням Moodle. Політикою безпеки сайту передбачена перевірка паролів користувачів на складності паролів, яка визначається наступними параметрами: довжина паролю, кількість цифр, букв в нижньому та верхньому регістрах, спеціальних символів та послідовність однакових символів.

Для захисту інформаційних ресурсів у системі використовуються політики користувачів, які зазначають набор визначених прав у межах системи (менеджер, автор курсу, викладач, асистент, студент, гість та інші). За цими правами налаштовуються розмежування доступом – користувачі отримують тільки той рівень доступу, який їм необхідний при роботі в системі.

Для перевірки знань студентів в системі передбачено комп'ютерне тестування, при якому виникають питання ідентифікації студентів та забезпечення доступу сторонніх користувачів. Для цього в системі передбачено використання IP-блокатора. Тобто доступ до системи можна здійснити лише в мережі навчального закладу. Система також передбачає заборону паралельного входу під одним обліковим записом, що не дає можливість виконати тест іншою особою.

В системі управління навчанням Moodle підтримується антивірусна перевірка завантажених файлів за допомогою вбудованою антивірусною програмою Clam Antivirus (AV), яку потрібно додатково встановити до системи.

До засобів захисту інформаційних ресурсів в системі відноситься моніторинг подій, який дозволяє адміністратору та викладачам отримувати повідомлення про події, які відбуваються в Moodle. Для викладачів доступна інформація про діяльність кожного студента або групи в курсах. Система моніторингу надає відомості про перегляд курсів, окремих елементів, активності студентів за певний проміжок часу. Адміністратор системи за допомогою моніторингу може відстежити коли та як здійснювався доступ до інформаційних ресурсів, відновити будь-який сценарій сеансу роботи зареєстрованого користувача, а саме: перелік сторінок, відвіданих за сеанс роботи; час, проведений на кожній сторінці; перелік файлів, які були скопійовані; час тестування тощо [3].

Крім вбудованих функцій захисту інформації та інформаційних ресурсів в системі управління навчанням Moodle передбачено використання різних плагінів, що надають можливість вдосконалити систему захисту окремих елементів курсів та користувачів системи.

Отже, захист навчальних інформаційних ресурсів в системі управління навчання Moodle є комплексним та дозволяє забезпечити безпеку інформації.

Список використаної літератури:

1. Логінова Н.І. Забезпечення інформаційної безпеки в системі управління навчанням MOODLE / Н. І. Логінова // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (18 травня 2018 р.) : у 2 т. – Т. 1. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 598–600.
2. Будік О. О., Чекурін В. Ф. Специфічні загрози інформаційній безпеці систем електронного навчання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://science.lp.edu.ua/uk/node/2044.
3. Герасименко І. В. Технології захисту даних у системі підтримки дистанційного навчання / І. В. Герасименко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2015. – Том 47. – № 3. – С. 150–159.

Kozin Oleksandr Borisovich

National University «Odessa Law Academy»
Associate Professor of the Department of Information Technologies
Ph.D of Physical-Mathematical Sciences, Associate Professor

Papkovskaya Olga Borisovna

Odessa National Polytechnic University
Associate Professor of the Department of Higher Mathematics
and Systems Modeling, Ph.D of Physical-Mathematical Sciences,
Associate Professor

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF E-GOVERNMENT AND E-TRUST SERVICES

E-government is one of the areas of organization of the state authorities through the system of local information networks and segments of the Internet on a single platform. This guarantees the activity of the authorities in real time and creates the most easy and accessible daily communication with them residents, legal entities, non-governmental institutions. The main element of online management is the e-government, as the general infrastructure of inter-agency computerized information interaction between government institutions and regional self-government bodies with residents, entrepreneurs and other businesses. This is an addition or analogue of the classical government. It only determines another way of interaction, relying on the active use of information and communication technologies to improve the performance of government services.

There are various approaches to determining the model of e-governance. A typical or classic approach describes the links between key e-government actors and includes components such as: «Government – Government» (G2G – «government to government»);

«Government – Entities»; «Government – Citizens» (G2C – «government to citizens»).

In order to develop the information society in Ukraine, the focus and coherence of the activities of state authorities and local governments are being pursued with the aim of creating and implementing state policies for building a developed information society as an integral element of the policy of continuous development of Ukraine.

Modern implement e-governance is characterized by:

– accessibility and transparency of public administration activities;

– saving of time and material resources;

– improving the quality of administrative services;

– access to general information with the support of modern digital technologies;

– exemption of employees from everyday routine work;

– protection of personal data of citizens, business representatives in relations with state resources;

– use of a single «source of contact» of citizens with public services;

– access to round-the-clock reception of administrative services;

– raising the level of democratization of society.

The introduction of e-governance can change the nature of the government, making it more transparent and controlled by the public. It creates conditions for the gradual development of business, improving the investment climate, raising the economy, and also becomes a factor in ensuring a real participation of citizens in political processes.

The development of e-governance is observed in various sectors: public, private and public. Ukraine is heading towards improving the entire e-governance system and has already taken a few important steps, but this is still not enough.

In the past years, the state has established a strong regulatory and technical base that will help in the following years in achieving the following objectives, in particular those underlined in the Concept of e-Government Development in Ukraine until 2020 [1].

An electronic service is a service provided with an information and telecommunication system. An electronic trust service is a service provided to provide electronic interaction between several entities that fully trust the provider of electronic trust services for the provision of this service. These services are provided upon signing of the agreement by the providers of electronic trust services. The Cabinet of Ministers of Ukraine determines the procedure for using E-trust services in state authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions and some state organizations.

The Electronic Trust Services includes [2]: creation, verification and confirmation of advanced electronic signature or seal; establishment and confirmation of the validity of the certificate of electronic signature or seal; creating, verifying and verifying the authenticity of

the website authentication certificate; formation, verification and confirmation of the electronic timestamp; registered electronic delivery.

Ukraine participates in cooperation with foreign countries in the field of electronic confidential services and electronic identification, in particular, on the basis of international treaties of Ukraine.

We can argue that since the adoption of the Law of Ukraine «On electronic trust services» [2], there has been a certain transformation of the national regulatory framework in the area of electronic digital signature through the implementation of the legislation of the European Union, the development of a single trust space based on the system of Electronic Trust Services.

After the adoption of the law, there is the right to create a single trust zone based on the system of electronic trust services when using the public key infrastructure and providing electronic trust services. The adoption of the law gives the right to develop a unified system of electronic trust services, to mutually recognize Ukrainian and foreign certificates of public keys, electronic signatures and electronic seals.

References:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» // 20.09.2017 р. № 649 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80
2. Закон України «Про електронні довірчі послуги» // 05.10.2017 № 2155-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2155-19

Трофименко Олена Григорівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

НОВАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ

З метою прискорення темпів впровадження електронного урядування Україна за останній час суттєво вдосконалила та оновила нормативно-правову базу щодо регулювання інформаційних відносин своїх громадян, оптимізації діяльності органів державної служби через обов'язкове впровадження е-сервісів, впровадження та застосування засобів електронної ідентифікації для надання е-послуг.

Розвиток е-урядування розпочався в Україні ще 2004 року з набуттям чинності законів «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронний цифровий підпис», в яких визначається організація і порядок ведення електронного документообігу та правовий статус і відносини з використання електронного цифрового підпису (ЕЦП) в Україні.

Нині з метою правового забезпечення цілеспрямованої розбудови інформаційного суспільства та е-урядування держава значно вдосконалила свою законодавчу базу у цій сфері: Закон України (ЗУ) «Про інформацію» (редакція від 01.01.2017), ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» (редакція від 30.09.2015), ЗУ «Про науково-технічну інформацію» (редакція від 19.04.2014), ЗУ «Про захист персональних даних» (редакція від 30.01.2018), ЗУ «Про доступ до публічної інформації» (редакція від 01.05.2015), ЗУ «Про адміністративні послуги» (редакція від 04.04.2018), ЗУ «Про звернення громадян» (редакція від 25.07.2018), ЗУ «Про електронну комерцію» (редакція від 26.04.2017) тощо.

Законодавчими новаціями в інформаційній сфері є: Стратегія сталого розвитку «Україна − 2020» від 12.01.2015, ЗУ «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 11.07.2018, ЗУ «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017, ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» від 05.02.2015, ЗУ «Про внесення змін до ЗУ «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 02.07.2015, Концепція розвитку електронної демократії в Україні від 08.11.2017, Концепція розвитку е-урядування в Україні від 20.09.2017, розрахована на період до 2020 року, Постанова КМУ від 30.11.2016 № 869 «Про затвердження Порядку внесення засобів ЕЦП до безконтактного електронного носія, що міститься в паспорті громадянина України, та надання послуг електронного цифрового підпису з використанням паспорта громадянина України з імплантованим безконтактним електронним носієм» тощо. До того ж, на законодавчому рівні питання про відкриті дані і доступ до інформації врегульовує ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних» від 09.04.2015.

З метою забезпечення прозорості і відкритості держави ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 02.07.2015 [1] зобов'язав приймати і відповідати на електронні звернення та петиції у відведені терміни.

Слід зазначити, що зміни, внесені до ЗУ «Про адміністративні послуги», дозволи регламентувати порядок надання адміністративних послуг в е-формі через Єдиний державний портал адміністр-

ративних послуг, у тому числі через інтегровані з ним інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування. Відповідно до норм цього Закону [2] порядок та вимоги інтеграції інформаційних систем державних органів та органів місцевого самоврядування з Єдиним державним порталом адміністративних послуг забезпечуватиме формування державної політики у сфері надання адміністративних послуг та розвитку е-урядування. Також для надання е-адмінпослуг заплановано заходи [3], визначені методикою Індексу розвитку е-урядування ООН (EGDI UN), щодо забезпечення функціонування єдиної платформи надання адміністративних послуг на базі Єдиного державного порталу адміністративних послуг, включаючи електронну ідентифікацію (БанкID, ID-картка, Mobile ID), платіжний шлюз, особистий кабінет користувача, моніторинг задоволення якістю надання адміністративних е-послуг.

Для правого узгодження електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів (ДЕІР), обміну е-даними між суб'єктами владних повноважень під час надання адмінпослуг та здійснення інших повноважень відповідно до покладених на них завдань була прийнята Постанова КМУ № 606 від 08.10.2016 «Деякі питання електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів» зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 65 від 08.02.2017 [4]. Також для запровадження автоматизованого обміну даними між електронними інформаційними ресурсами органів виконавчої влади (е-взаємодія) у Розпорядженні КМУ № 726-р від 11.10.2017 «Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки» [5] закладено заходи щодо створення, впровадження та підтримки функціонування системи електронної взаємодії ДЕІР, створення комплексної системи захисту інформації цієї системи, поетапне підключення до системи центральних органів виконавчої влади.

Для е-взаємодії з Єдиним державним демографічним реєстром у затвердженому Постановою КМУ від 18.10.2017 № 784 «Порядку ведення Єдиного державного та надання з нього інформації, взаємодії між уповноваженими суб'єктами, а також здійснення ідентифікації та верифікації» [6] передбачено наповнення єдиного демографічного реєстру, надання відповідей в е-формі на запити програмними засобами Реєстру із застосуванням власного ЕЦП через Єдиний державний портал адміністративних послуг.

До речі, з набуттям чинності ЗУ «Про електронні довірчі послуги» з 07.10.2018 втратить чинність ЗУ «Про електронний цифровий підпис». Це має сприяти вирішенню неузгодженості термінологічної, юридичної і технічної сумісності з міжнародними стандартами, відповідності термінам Директиви ЄС, виробленню сумісних критеріїв та відповідності щодо правового статусу

електронного підпису між Законом України і Директивою ЄС. Крім того, норми права у ЗУ «Про електронні довірчі послуги» законодавчо врегульовуватимуть питання щодо надання держпослуг через мобільний телефон, інтернет-банкінг, використання пластикової ID-картки, яка зараз впроваджується замість паперового паспорта, щодо повсюдної ідентифікації громадян через повноцінний електронний підпис (особистий ключ) у чіпі ID-картки. Тобто усі державні установи повинні здійснювати електронну ідентифікацію громадянина без будь-якого паперового підтвердження.

Можна стверджувати, що Україна за останні два роки максимально швидко наблизила національне законодавство до європейського і світового у сфері впровадження системи е-врядування та подолала прірву між національними законодавчими підходами й міжнародними стандартами щодо правового статусу е-підпису, на чому наголошувалось у наукових публікаціях [7, 8]. Надалі використання передового світового досвіду зі створення е-уряду дозволить якнайшвидше надолужити відставання у цій сфері, подолати існуючі прогалини та уникнути ризиків, пов'язаних із взаємодією всіх підрозділів при переході на цифрові платформи [9]. Світовий досвід доводить, що використання концепції е-урядування за рахунок стандартизації створення, супроводження, уніфікації державних автоматизованих систем дозволяє зменшити часові й матеріальні витрати громадян і бізнесу при взаємодії з державою, забезпечити прозорість діяльності органів влади, суттєво зменшити бюрократію і корупцію, домогтися кращої продуктивності в державному секторі, залучати громадян до участі у державних справах. Е-урядування надає значні можливості для трансформації системи державного управління в інструмент сталого розвитку [10].

Нашій країні треба ще гарно попрацювати для повсюдної реалізації технічної складової впровадження сервісів електронної ідентифікації при наданні е-послуг, потрібно багато в чому змінити філософію суспільства і прибрати бюрократичні процедури на всіх рівнях державного управління, які своєю пасивністю і навіть саботажем не приймають таких необхідних технологічних новацій щодо розбудови і функціонування електронного уряду на всіх рівнях.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції« № 577-VIII [Електронний документ]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/577-19.

2. Закон України «Про адміністративні послуги» № 5203-VI [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5203-17.
3. Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016-2020 роки: Розпорядження КМУ № 726-р від 11.10.2017 // Офіційний вісник України від 27.10.2017. − № 84. − С. 35. − Ст. 2574.
4. Деякі питання електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів: Постанова КМУ № 606 від 08.09.2016 [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-п.
5. Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016−2020 роки: Розпорядження КМУ № 726-р від 11.10.2017 // Офіційний вісник України від 27.10.2017. − № 84. − С. 35. − Ст. 2574.
6. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного демографічного реєстру та надання з нього інформації, взаємодії між уповноваженими суб'єктами, а також здійснення ідентифікації та верифікації: Постанова № 784 від 18.10.2017. // Офіційний вісник України від 03.11.2017. − № 86. − С. 38. − Ст. 2610.
7. Трофименко О. Г. Електронне врядування в Україні у контексті розвитку інформаційного суспільства / Трофименко О.Г., Логінова Н.І., Буката Л.М. // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. − Ужгород, 2016. − № 1. − С. 231−234 [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://pap.in.ua/1_2016/70.pdf
8. Трофименко О. Г. Щодо впровадження електронного врядування в Україні / Трофименко О. Г. // Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи : матер. всеукраїнської наук.-практ. конф. (28 травня 2016 р.) − Одеса : Фенікс, 2016. − С. 58−59. [Електронний ресурс] − Режим доступу: http://conf.inf.od.ua/doklady-konferentsii/spisok-dokladov-iv-konferentsii-2016-g/114-trofimenko.
9. Трофименко О. Г. Аналіз передового європейського досвіду електронного урядування / О. Г. Трофименко // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матер. міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. − Т. 1. − Одеса : Гельветика, 2018. − С. 601−603.
10. Трофименко О. Г. Аналіз передового світового досвіду е-урядування / О. Г. Трофименко // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. − Ужгород, 2018. − № 1. − С. 220−224. [Електронний ресурс] − Режим доступу: http://pap.in.ua/1_2018/65.pdf.

Задерейко Олександр Владиславович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ ЦИФРОВОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ

Будь-який громадянин, що володіє достовірною інформацією, має велику перевагу з точки зору ухвалення правильних рішень, що часто суперечать політиці, яка проводиться владними елітами держави. Цей факт є ключовим і визначає зовнішню та внутрішню політику провідних держав світу в області регулювання інформаційних потоків, циркулюючих в усіх сферах життя контролюємого суспільства.

Саме ця обставина робить офіційний контроль за регулюванням потоків інформації важливим пріоритетом для будь-якої держави, яка хоче зберегти свій інформаційний суверенітет та проводити незалежну політику [1]. Цей безперечний факт диктує необхідність детального розгляду тенденцій регулювання в інформаційній сфері держав з розвиненою мережевою інфраструктурою.

У сфері регулювання інформаційних потоків в мережі Інтернет існують такі способи:

- чинення впливу на джерела розміщуваного контенту (інформаційні компанії, блогерів, власників інформаційних ресурсів);
- здійснення вибіркової фільтрації контенту інтернет-ресурсів або блокування доступу до них;
- контроль трафіку користувачів та його наступна фільтрація, згідно з встановленими законодавчими нормами забезпечення інформаційного суверенітету держави.

Існують узагальнені принципи регулювання інформаційних потоків у національних сегментах Інтернет-середовища, які мають бути реалізовані в провідних країнах Євразійського і Латиноамериканського континентів.

Інформаційний «щит» держави

Інформаційний щит держави повинен складатися з наступних складових:

- система законодавчого обмеження на поширення інформації в Інтернет-просторі держави;
- система моніторингу Інтернет-простору держави;
- система фільтрації Інтернет-простору держави;
- планомірне створення кібервійськ держави.

Засоби контролю «інформаційного щита»

Засоби контролю інформаційного щита держави повинні утворюватися з наступних складових:

- моніторинг інформаційного простору держави;
- законодавство про відповідальність за контент різних категорій операторів (хостер, провайдер доступу, медійний провайдер, ЗМІ);
- законодавство про фільтрацію інтернет-трафіку та його публічне правозастосування;
- державний фільтр на усіх рівнях (школи, університети, магістралі).

Засоби впливу «інформаційного щита»

Засоби впливу інформаційного щита держави повинні складатися з наступних складових:

- ринок ідеологічних послуг і технологій, робота над власною державною ідеологією;
- використання кіберпростіру як середовища та інструменту для поширення певної політичної культури;
- система впливу та ведення інформаційних воєн (кадри і інструменти);
- своя інформаційна інфраструктура (пошукові системи, контентні проекти, блоги, соцмережі).

Впровадження СОРЗ

Для захисту цифрової інфраструктури держави необхідно здійснювати постійний контроль метаданих, що циркулюють у каналах передачі даних. Найбільш відповідним рішенням, що дозволяє вирішити це завдання, є система СОРЗ, яка може ставити користувачів на контроль по імені облікового запису, номеру телефону, адресі електронної пошти, IP-адресі, номеру ICQ та забезпечує виявлення і перехоплення: поштових повідомлень за адресою електронної пошти, файлів, що передаються по протоколу FTP, IP – телефонії та тому подібне (див. рис. 1) [2].

Контроль зашифрованих метаданих

Будь-який користувач мережі Інтернет є генератором трафіку, в якому неухильно росте доля криптозахищених потоків інформації. Це обумовлює додаткову складність роботи СОРЗ. При перехопленні інформації, зашифрованої тим або іншим способом, практично неможливо розшифрувати її без використання ключів та спеціалізованих дешифраторів. Ця обставина спонукає спецслужби та правоохоронні органи будь-якої держави завжди обмежувати «чужу» криптографію та стимулювати впровадження «власної» такими шляхами:

- розробкою власних систем кріптозахисту інформації;
- використанням власних систем криптографії на території держави;

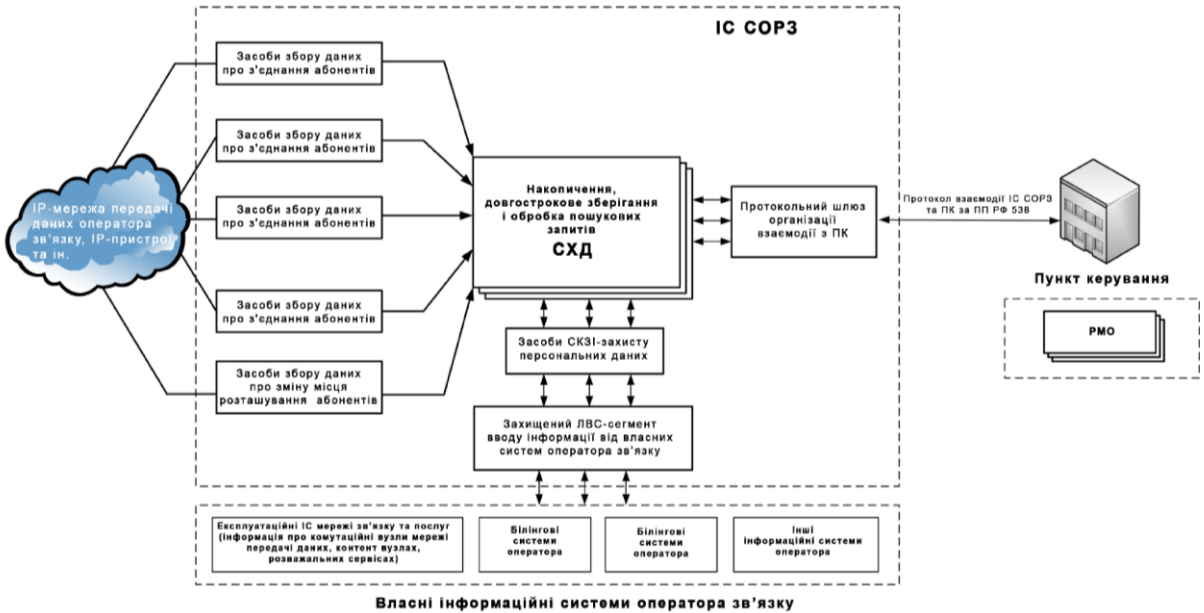

Рис. 1. Інформаційна система СОРЗ. Структурна схема

Неухильне зростання долі шифрованого трафіку (більше 50%) в Інтернет-просторі робить його фактично недосяжним для аналізу спецслужбами. Тому їм залишається тільки в законодавчому порядку примушувати усіх виробників криптографічного устаткування та криптографічного ПЗ депонувати ключі шифрування (ділитися сертифікатами відкритих ключів) для «законодавчього» вклинення в потік даних [3].

Депонування криптографічних ключів

У спрощеному виді державний стандарт шифрування даних з депонуванням ключа реалізується за допомогою криптографічного протоколу:

1) розробник генерує пару ключів, що складається з відкритого та закритого ключів;

2) розробник передає закритий ключ та відповідну йому частину відкритого ключа уповноваженій державою структурі;

3) уповноважена структура перевіряє отримані частини відкритого та закритого ключів та приймає їх на зберігання;

4) якщо виникає необхідність ознайомитися із зашифрованим контентом користувача або уклинитися в його зашифрований трафік, уповноважена структура використовує отриману пару ключів.

Багато держав замість депонування ключів впровадили спосіб законного отримання ключів шифрування від самих користувачів по запиту правоохоронних органів. У разі відмови їм загрожує карна відповідальність і/або штраф за ненадання допомоги в розслідуванні злочинів [4].

Таким чином, багато країн, не маючи можливості зобов'язати депонувати ключі і не маючи власних розробників засобів шифрування, які могли б вбудовувати системи відновлення ключів або програмні закладки, вимагають від громадян надавати ключі шифрування по мотивованих запитах з боку держави.

Вище викладене показує, що більшість провідних держав, реалізують заходи щодо захисту власного інформаційного суверенітету. Практична реалізація цих заходів стає одним з найважливіших елементів забезпечення національної безпеки держави яка грунтується на захисті цифрового суверенітету.

Список використаної літератури:

1. Проблемные аспекты защиты информационного суверенитета государства и перспективы его защиты в Украине / Задерейко А.В., Троянский А.В., Чечельницкий В.Я. // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – № 2. – С. 10–13.
2. СОРМ-3: формальное закрепление реализованного. URL: http://www.securitylab.ru/analytics/446852.php. (Дата звернення 14.09.2018).

3. Средство криптографической защиты информации. URL: https://www.cryptopro.ru/sites/default/files/docs/.../admin_guide_general_r3pdf. (Дата звернення 14.09.2018).
4. Депонирование ключей. URL: http://samoychiteli.ru/document34285.html. (Дата звернення 14.09.2018).

Чанишев Рашид Ібрагімович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних технологій

ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З БЛОКУВАННЯМ ДОСТУПУ ДО РЕСУРСІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Поява глобальної мережі Інтернет призвела до глобальних змін в житті людства. Ще ніколи в його історії доступ до інформації не був таким легким і доступним для кожного. Однак, через кілька десятиліть його успішного використання, з'явилася необхідність введення обмежень на доступ до певних видів інформації.

Офіційно обмеження на доступ до інформації вводяться за такими основними причинами:

1. Для забезпечення інформаційної безпеки держави;
2. Для протидії тероризму та організованій злочинності;
3. Для захисту моральності;
4. Для захисту авторських прав.

Доступ до інформації за допомогою Інтернет обмежується за допомогою організаційних, технічних заходів або комплексу організаційно-технічних заходів.

Організаційні заходи зазвичай використовуються в наступних випадках:

1. При необхідності введення розмежування доступу в установах (наприклад, в навчальних закладах, на підприємствах).

2. При необхідності введення обмежень за віком (блокування доступу до сайтів для дорослих).

3. Для недопущення публікації на ресурсах, доступ до яких відкритий через мережу Інтернет, інформації, що порушує авторські права або ганьбить честь і гідність людей, інших подібних відомостей (здійснюється особами, які відповідають за контент, розміщений на даному ресурсі).

Організаційні заходи передбачають використання відповідних можливостей застосовуваного програмного забезпечення (парольний захист, установка дозволів для доступу до ресурсів та інші заходи).

Технічні (апаратно-програмні) заходи зазвичай використовуються для автоматичного блокування доступу до певних ресурсів для певних категорій користувачів (використання брандмауерів, т. зв. нейтральних зон (DMZ) і та інших заходів).

Технічні заходи обмеження доступу до інформації зазвичай використовуються для захисту інформації всередині підприємств та організацій, іноді і в глобальному масштабі (хмарні технології). Рішення щодо їх впровадження приймаються керівництвом конкретного підприємства та відділом інформаційної безпеки підприємства. Технічні заходи можуть використовувати і прості громадяни (фізичні особи) для захисту своїх домашніх мереж від несанкціонованого доступу ззовні (апаратні маршрутизатори (роутери), точки доступу та ін.).

Організаційно-технічні заходи обмеження доступу до інформації використовуються в масштабах держави і підкріплені відповідною законодавчою базою. При цьому масштаб вирішуваних завдань вимагає застосування спеціальних технічних засобів, які постачальникам послуг доступу до мережі Інтернет (суб'єктам господарювання, що надають телекомунікаційні послуги) необхідно буде придбати додатково.

Так, до Верховної Ради України було внесено проект Закону України № 6688 від 12.07.2017 р «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері» [1]. Цей законопроект викликав неоднозначну реакцію в суспільстві, як в середовищі юристів і політиків, так і в середовищі фахівців у сфері інформаційних технологій.

В першу чергу увагу критиків законопроекту було звернуто на передбачене в частині третій проекту статті 213-1 положення про надання СБУ і прокуратурі права позасудового блокування сайтів на термін до 48 годин: «У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, тимчасове блокування (обмеження) доступу до визначеного (ідентифікованого) інформаційного ресурсу (сервісу) може бути розпочате до постановлення ухвали слідчого судді, суду за постановою прокурора або постановою слідчого, погодженою прокурором, і застосовується на строк не більше 48 годин».

Якщо подібне блокування буде використане для запобігання хакерських атак на інформаційну структуру держави або підприємства (наприклад, часто застосовуваних зловмисниками DDoS-атак), то подібна міра виявиться повністю неефективною, так як при подібних атаках хакери одночасно використовують до кількох мільйонів скомпрометованих ними комп'ютерних пристроїв (хостів). При цьому більшість таких пристроїв в принципі не має доменного імені, а спроба їх блокування по IP- адресах призведе

до блокування сотень тисяч комп'ютерів, які не беруть участі в атаці (в тому числі, можливо, і комп'ютерів, що входять в інформаційну систему держави).

Так, при скандальній спробі блокування Роскомнаглядом месенджера Telegram, останній перейшов до використання ресурсів найбільших хмарних сервісів Amazon Web Services, Google Cloud і Microsoft Azure, що призвело до автоматичного блокування і IP-адрес даних сервісів. Тим самим під блокуванням виявилися й всі інші користувачі даних сервісів [2].

Критики законопроекту зазначають, що в ньому дана принципова можливість блокування ресурсів мережі Інтернет без рішення суду, що чудово підходить для цензури і навіть корупційних дій [3].

Для організації ефективного блокування доступу до мережевих ресурсів необхідно використовувати апаратно-програмні комплекси, спеціально розроблені для цієї мети.

Вони повинні виконувати наступні функції:

1. Блокувати доступ за IP-адресою, доменному імені або конкретному URL (блокування окремої сторінки на сайті);

2. Мати можливість оперативного (ручного) додавання IP-адрес та доменних імен сайтів в список блокування, із зазначенням причин блокування (посиланнями на рішення судів та ін.);

3. Мати можливість використання автоматичного поповнення списку знову виявлених небезпечних сайтів (використовувати т. зв. «чорні списки»). Подібні списки повинні бути розміщені в єдиному державному реєстрі (необхідність створення такого реєстру − «Єдиного реєстру виконання судових рішень і застосування санкцій у сфері телекомунікацій» передбачена в цьому законопроекті).

Для безпосереднього здійснення функції блокування необхідно використовувати спеціальні апаратно-програмні комплекси. Такі пристрої зазвичай включаються в розрив між маршрутизатором, безпосередньо підключеним до мережі Інтернет, і вхідним маршрутизатором користувача або підприємства. Ці пристрої повинні бути встановлені у кожного суб'єкта господарювання, який надає телекомунікаційні послуги (провайдера Інтернет). При цьому, за попередніми оцінками, кожному провайдеру потрібно буде придбати спеціального обладнання на приблизно $1,2-1,5 млн. [4].

Подібні пристрої повинні мати можливість використання технології Deep Packet Inspection (DPI). Ця технологія, на відміну від технології, що використовується в брандмауерах, дозволяє здійснювати перевірку вмісту мережевих пакетів і по виявленому вмісту здійснювати фільтрацію (пропуск або блокування) інформації.

У таких пристроях передбачені механізми виявлення URL, прихованих в запитах HTTP (у тих випадках, коли використовуються програмні засоби обходу блокування). Крім іншого, подібні пристрої здатні збирати і накопичувати дані про сайти, що відвідуються кожним абонентом, підключеним до такої системи.

Подібні можливості можуть привести не тільки до блокування небажаних сайтів, а й до повного контролю дій користувачів мережі Інтернет в масштабах цілої держави.

У зв'язку з цим цікава позиція, яку займають окремі держави в питанні допущення або недопущення можливості блокування доступу до інформації в Інтернет.

Так, в авторитарних державах подібним системам приділяється підвищена увага, і цей процес, одного разу почавшись, не має ніяких тенденцій до зупинки. Навпаки, список ресурсів, що потрапляють під блокування, зростає не тільки кількісно, але якісно (постійно додаються нові категорії інформації, які підлягають забороні) [5].

Протилежний підхід демонструють демократичні країни. Так, в США 14 липня 2016 року Федеральний апеляційний суд заборонив провайдерам, які забезпечують фізичний доступ до мережі, блокувати сайти або застосовувати дискримінаційні заходи проти будь-якого інтернет-трафіку. Цей принцип заборони блокування отримав найменування «принцип мережевого нейтралітету».

Список використаної літератури:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері [Електронний ресурс]. − URL: https://bit.ly/2JGBqjE. − Дата звернення: 09.09.2018 р.
2. Роскомнадзор снимает блокаду. Пострадавшие могут подавать в суд [Електронний ресурс]. − URL: https://habr.com/post/356288/. − Дата звернення: 09.09.2018 р.
3. Законопроект № 6688 и что в нём плохого [Електронний ресурс]. − URL: https://bit.ly/2NzASkm. − Дата звернення: 09.09.2018 р.
4. ВРУ может обязать провайдеров иметь дополнительное оборудование для отключения запрещенных сайтов [Електронний ресурс]. − URL: https://bit.ly/2wXM40W. − Дата звернення: 09.09.2018 р.
5. Роскомнадзор наделил себя правом самостоятельно блокировать любые ресурсы в Сети [Електронний ресурс]. − URL: https://bit.ly/2CDlX4y. − Дата звернення: 09.09.2018 р.

СЕКЦІЯ 8.

КОНТРАСТИВНА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Grydiushko Olga Olegivna

Nationale Universität „Juristische Akademie Odessa“,
Assistentin des Lehrstuhls für Fremdsprachen № 2

VERBALE BESONDERHEITEN DER KRITIK IM PARLAMENTARISCHEN DISKURS (IM DEUTSCHEN UND UKRAINISCHEN)

Das Wesen des parlamentarischen Diskurses als eine Art des politischen Diskurses besteht im Machtkampf, der als Hauptfunktion des politischen Diskurses bezeichnet wird [3, S. 58]. Der Machtkampf hat einen großen Einfluss auf die Tätigkeit von Politikern, die um die Wählerschaft kämpfen. Dieser Einfluss kann durch Aufdeckung einer Partei, Kritik der Regierung und der Ministerpräsidenten zum Ausdruck kommen, die als untüchtig und inkompetent bewertet sind. Daraus kann man eine Schlussfolgerung machen, dass eine der Funktion der Abgeordneten in *Kritik* liegt und ihre Tätigkeit einen *bewertenden Charakter* hat.

Zuerst führten wir eine definitive Kennzeichnung des Begriffs „Kritik“ durch. So, versteht man in der deutschen Sprache unter Kritik „*prüfende Beurteilung und deren Дußerung in entsprechenden Worten*“ oder „*Fehler und Versäumnisse beanstandende (öffentliche) kritische Stellungnahme als Mittel zur politischen und gesellschaftlichen Weiterentwicklung*“ [8]. Im Gegensatz dazu wird der Begriff „Kritik“ in der ukrainischen Sprache als „*Berücksichtigung und Bewertung von jemanden / etwas, um Fehler zu beseitigen*“ oder „*negativer Ausspruch über etwas*“ [7].

Im parlamentarischen Diskurs kommen oft kritische Bewertungen zum Vorschein, die den Funktionen des politischen Diskurses entsprechen. Im Artikel werden verbale Merkmale zum Ausdruck von Kritik in den Reden von Oppositionsabgeordneten betrachtet. Im deutschen parlamentarischen Diskurs werden die Reden von Dr. Alexander Gauland, Dr. Dietmar Bartsch, Dr. Anton Hofreiter, Dr. Alice Weidel, Christian Lindner analysiert. Die Reden von

Jurij Bojko, Olena Sotnyk, Olexandr Vilkul, Oleg Liashko, Julia Tymoschenko, Igor Schurma werden im ukrainischen parlamentarischen Diskurs analysiert.

Als Marker der expliziten kritischen Bewertung werden selbst das Konzept *KRITIK* und seine Ableitungen (*kritisch, kritisieren*) benutzt. Als Analoge für dieses Konzept werden folgende lexikalische Einheiten in der deutschen Sprache ausgewählt: *falsch, unrichtig, der Fehler, fehlerhaft* u.a. So kann man solche Beispiele nennen: „*Sie haben gesagt, das Land werde schlechtgeredet. Ich muss sagen: Wir reden generell kein Land schlecht, sondern* ***kritisieren*** *schlechte Regierungspolitik. Daher haben wir derzeit zur Bundesregierung viel zu sagen“* [6] oder „*Dieses Programm hilft überhaupt nicht gegen die Wohnungsnot in den Städten. Die Familien, die sich die Mieten dort nicht leisten können, können die Kaufpreise erst recht nicht finanzieren. Das ist der völlig* ***falsche*** *Weg“* [6].

Die Untersuchung von Reden der ukrainischen Oppositionsabgeordneten hat ergeben, dass als die Repräsentanten des Konzeptes KRITIK werden folgende Einheiten verwendet: *перемога, зрада, корупція, корупціонер, олігарх, популізм, війна* u. a. Man kann folgende Beispiele anführen: “*Так само дружно, як за електронні декларації для тих, хто бореться з* ***олігархічною корупцією****, ви голосували за 10 хвилин до прийняття бюджету за пограбунок аграріїв на 10-15 мільярдів? Ви тоді не думали, як ви в село підете? Не думали. Бо ви думали про мільярд гривень, який зайшов у Верховну Раду. Шановні колеги, це реванш* ***олігархату****, це помста* ***олігархату*** *тим, хто показав їхнє справжнє нутро*” [2] oder “*Шановні колеги, на превеликий жаль, Верховна Рада на четвертий рік війни не зробила найголовнішого: не назвала* ***війною війну****, тобто не визнала реальність*” [2].

Es muss auch betont, dass die Auftritte von ukrainischen Oppositionsabgeordneten durch aggressiven Charakter gekennzeichnet sind. Oleg Liaschko berichtet: “*І не треба* ***дурити*** *людей, тому що активісти – ті, хто за покликом серця це робить, а коли ви* ***бабло*** *отримуєте з-за кордону і розказуєте, що ви активісти, в усі часи таких називали «****агенти впливу****», «****лобісти****», «****зрадники****», «****диверсанти****» і тому подібне, але точно не «активісти»! Тому не дискредитуйте високе звання активістів*” [2].

Syntaktische Mittel treten oft in den Reden von deutschen und ukrainischen Abgeordneten auf. Sie werden gebraucht, um über besonders wichtige Information zu berichten, Aufmerksamkeit zuzukommen lassen, sich mit Publikum in Kontakt setzen. Dazu gehören Wiederholungen, rhetorische Fragen, imperativische Formen, Antithesen, Inversionen und Ausrufsätze. So, die deutschen und ukrainischen Abgeordneten gebrauchen am meisten rhetorische Fragen, z. B. “***Werden Sie Europa in der Sicherheits- und Migrationspolitik handlungsfähig machen oder neue Fliehkräfte durch falsche Weichenstellungen in der Währungsunion entfachen? Können Sie den durch Ihre***

Flüchtlingspolitik entstandenen Vertrauensverlust durch eine vernünftige Einwanderungs- und Integrationspolitik überwinden? Werden Sie die wirtschaftliche Stärke dieses Landes nur verbraucht haben oder die Wettbewerbsfähigkeit sichern?“ [6] oder ***„****Скажіть, будь ласка, термінове розгляд цих законопроектів на вимогу інших держав* ***– це є, що, найболючіша точка для України? Ви давно ходили у нас по лікарнях? Ви бачили, скільки там ліків є?*** *Люди вмирають.* ***Де гроші з держбюджету”?*** [2].

Im Hinblick auf die diskursiven Besonderheiten der Kritik im politischen Diskurs verwenden Politiker meist die Strategie der Abwertung, die den Gegner diskreditieren soll. Diese Strategie wird durch Taktiken realisiert, die implizit oder explizit eine negative Bewertung zum Thema der Kommunikation ausdrücken [1]. So, kann man folgende Beispiele anführen: *“Meine Damen und Herren, Frau Bundeskanzlerin, Rechtsbruch als Dauerzustand, und kein Ende abzusehen“, “Da werden bei Frau Merkel im Kanzleramt 39 neue Stellen geschaffen. Da werden bei Herrn Scholz im Finanzministerium 40 neue Stellen geschaffen. Diese Selbstbedienungsmentalität steht in keiner Relation zu Ihren Wahlergebnissen“* [6], *“Жодного слова не сказано сьогодні про те, що вони тижнями блокують дороги, що вони не мають можливості вести своє підприємництво і що черговими бюджетами і законами їх позбавили залишку права на роботу. Вони чекають законопроект 7403-2, але в парламенті навіть не піднімається це питання”* [2] oder *“Справа в тому, що, коли корупція в Україні досягла вже таких меж, що неможливо зайти в кабінети до дипломатів іноземних, до іноземних лідерів, щоб тебе не запитали, а коли припиниться в Україні корупція на найвищому рівні, коли було зрозуміло, що ні Президент, ні уряд, ні силові структури не борються проти корупції, а є ті, хто її очолює, співучасниками, тоді, крім опозиційних політичних сил в країні, включилися громадські діячі, лідери громадських організацій, які займаються антикорупційною діяльністю, їх колективи, а також друзі України, які допомагають громадянському суспільству України боротися проти системної корупції, яку сповідує сьогодні в Україні влада”* [2].

Zusammenfassend soll man betonen, dass das Thema der Kritik im politischen Diskurs noch genauer betrachtet werden soll. Der Artikel berücksichtigt nur diejenigen Fragmente der Kritik, die in der Rede von Oppositionsabgeordneten explizit enthalten sind. Die vielversprechende Richtung unserer Forschung besteht darin, sowohl explizite als auch implizite verbale und paraverbale Ausdrücke der Kritik in den Reden der Abgeordneten zu vergleichen.

Literaturverzeichnis:

1. Акопова Д. Р. Стратегии и тактики политического дискурса / Д. Р. Акопова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2013. – Вип. 6 (1). – С. 403–409 с.

2. Протоколи пленарних засідань ВРУ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr
3. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 324 с.
4. Girnth H. Strategien politischer Kommunikation. Pragmatische Analyse / H. Girnth, C. Spieß. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2006. – 211 S.
5. Kusse H. Konjunktionale Koordination in Predigten und politischen Reden. Dargestellt an Belegen aus dem Russischen / H. Kusse. – München: Otto Sagner, 1998. – 523 S.
6. Plenarprotokolle [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.bundestag.de/dokumente

Wörterbücher

7. Словник української мови [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://sum.in.ua
8. DUDEN [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.duden.de/

Paltséva Valentina Volodimirivna

L'Université nationale «l'Académie juridique d'Odessa»,
professeur de la chaire des langues étrangères № 2

CONCEPT « L'ARGENT » DANS LE DISCOURS FRANÇAIS ET RUSSE

Cet article analyse la notion de «l'argent» objectivé notamment par des signes conceptuels, figuratifs et motivants dans les systèmes linguistiques russe et français. L'analyse des données linguistiques indique que le concept associé à l'argent et créé par la description de la langue est un concept très important car dans les conditions modernes les relations entre la marchandise et l'argent représentent la base de l'existence de l'homme. Le concept étudié comprend toutes les nombreuses actions produites avec de l'argent: gagner, acheter, dépenser etc. Le sujet de cette étude est une comparaison des conceptualisations du mot «l'argent» dans les idiomes, les parémies et les aphorismes des langues russe et française. Le matériel de l'étude était un échantillon de dictionnaires étymologiques, de chansons, d'articles, de dictionnaires de proverbes et de dictons du russe et du français.

Le signe motivant est la forme interne du mot, la base pour nommer un certain fragment du monde. Le point de départ de notre recherche des signes motivants du concept de «l'argent» était l'étude du dictionnaire étymologique. Le mot russe «деньги» est emprunté à la langue turque «таньга». L'étymologie du mot français «argent» est liée

au grec *argos*, qui signifie blanc, brillant. À son tour, *argos* grec vient d'*arjuna*, qui signifie brillant en sanskrit. L'analyse du même concept en différentes langues permet d'identifier les spécificités nationales des systèmes linguistiques. Dictionnaire des synonymes russes offre 101 synonymes du mot «деньги», les plus populaires parmi lesquels sont *бабки, бабульки, бабло, деньжищи, капуста, зелень, башли, червонцы, наличка, мани*. Il y a certains qui sont très rares dans la langue orale et dans la littérature: *сары, финаги*. Définir le nombre de synonymes pour le mot *argent* en français est assez difficile. Dans le dictionnaire des synonymes on en trouve 60, le dictionnaire Electronique des synonymes en donne 56. Cependant le dictionnaire de l'argot compte 150 synonymes. Voici quelques-uns les plus utilisés dans la littérature et dans d'autres sources:

l'argent, la monnaie, objet d'appétence de chaque personne ont donné lieu à une terminologie la plus riche en argot classique et en français familier. Les deux mots vedettes, le fric et le pognon, sont entrés dans la langue de tous les Français.

Pognon – une étymologie populaire, non attestée, attribue d'ailleurs l'origine du nom commun à Henri Pognon, chef comptable des usines du Creusot.

En plein sur le piton, il lui colle un gnon, y pique son pognon 1907. La pierreuse *// Он врезал ему в носяру и спер его бабки*

De mon côté, ça pouvait aller, j'avais pris pas mal de pognon dans un bisness de faux dollars et de ce moment c'était la vraie embellie. 1955. Mollo sur la joncaille *// У меня дела стали налаживаться, я заработал кучу бабла, продав фальшивые доллары*.

Fric – (XIXe siècle) Apocope de *fricot* sous l'influence de *fricoter* («être dans des affaires louches»). Autre origine possible du mot: emprunt à l'arabe dialectal «*frick*» (blé concassé).

prends garde à ta peau, à ton fric, à ton boulot //Береги свою шкуру, деньги и работу.

Rond – pièce de petite monnaie: sou, cinq centimes, franc, sol, petite pièce; (au collectif) argent, richesse;

Le sens principal est ronde en association avec la forme ronde de la pièce;

Je l'attrape, je l'couche, je l'fouille: trente ronds! Le dernier jour d'un condamné *//Я его поймал, повалил и обыскал: тридцать монет!*

C'est le palace des sans-un-rond 1931. Sous les ponts *// Это дворец для бессеребренников (досл. без единой монеты)*

Oseille – la plante

Pendant les vacances, le Daron m'avait pistonné dans sa boîte pour que je puisse me faire un peu d'oseille 1999. Boumkoeur *// На каникулах Дарон замолвил за меня словечко в своей конторе чтоб я мог заработать немного деньжат (капусты)*

Thune «Aumône» au XVIIe siècle puis «pièce de cinq francs» au XIXe et au début du XXe. Selon certains auteurs viendrait de «Tunes»

forme ancienne du nom de la ville de Tunis – (Pierre Germa, Dictionnaire des éponymes éd. Bonneton, Paris 1993)

On n'avait plus une thune en poche

Après avoir analysé de nombreux synonymes, ils peuvent être classés selon les critères suivants:

Les noms ***«comestibles»:*** orseille, blé, radis; en russe – капуста, зелень, молочишко;

Noms des ***métaux:*** argent, ferraille, métal blanc; en russe – презренный металл, чекань;

Emprunts : quibus, pécule (lat.); en russe – тугрики, таньга, баксы, сольди, пенёнзы;

Les noms ***abstraits:*** bijouterie, capital, fortune, bien, richesse, fond; en russe – трудовые, фонды, средства, подкожные, кровные, средства обращения.

Papier-monnaie: billet, recette; en russe- бумажки, шуршалки;

Eponymes: pognons; en russe – франклины.

Et si on compare la base métaphorique de deux langues, français et russe on peut dire que le russe ne possède pas d'autant de phraséologismes avec le concept «*l'argent*» soulignant les qualités de la personne que le français:

franc baladin // шут гороховый; franc benêt // глупый, олух; franc comme un merle // душа нараспашку; franc de gueule // бойкий на язык, речистый; franc luron // весёлый; franc comme l'osier // прямодушный, искренний . En général, l'attitude envers l'argent dans la mentalité russe, selon l'idiomatique, est plus pratique, plus banale qu'en français.

Et en conclusion on peut citer quelques types de proverbes de deux langues

Français	Russe
1.Avec de l'argent on arrive à tout. L'argent est tout.	1.Денежка дорожку прокладывает Деньги всему голова.
2.Abondance de biens ne nuit pas	2.Лишняя денежка карману не в тягость
3.Il n'y a pas de petites économies. Un sou économisé est un sou gagné. Un sou est un sou	3.Всякая копейка кладется на счет: бережная копейка рубль бережет. Копейкой рубль крепок .
4.Petite aumône est hameçon pour un grand don Garde toujours dans la main un sou pour aujourd'hui et deux pour demain	4.Без нужды живет, кто деньги бережет Копейка рубль бережет

5.Fiente de chien et marc d'argent seront au jour du jugement	5.Деньги милы только до могилы: не возьмешь с собой гроша, не с грошом живет душа
6.On ne prête qu'aux riches	6.Нищему дарить – бога гневить
7.On est assez riche quand on a le nécessaire. Suffisance vaut abondance	7.Лишние деньги – лишние хлопоты.
8.Nous sommes tous frères, mais nos bourses ne sont pas soeurs.	8.Брат братом, сват сватом, а денежки не родня. В деньгах родства нет.
9.Clé d'or passe partout	9.Всюду вхож медный грош Злато не говорит, но много творит
10.Où il y a un écu il y a un diable, où il n'y en a pas il y en a deux	10.Горе деньги, а вдвое без – денег
11.Mieux vaut sagesse que richesse	11.На деньги ума не купишь
12.Bonne renommée vaut mieux que blason doré. Bonne renommée vaut mieux que ceinture dorée	12.Денег ни гроша, да слава хороша. За деньги славы не дают
13.Le temps c'est l'argent	13.Время – деньги
14.L'argent attire l'argent. L'argent va à l'argent.	14.Деньги к деньгам льнут. Деньга на деньгу набегает.
15.L'argent c'est le nerf de la guerre	15.Деньги главный нерв войны
16.Cela ne vaut pas une obole	16.Это гроша ломанного не стоит

Les proverbes cités ont le même sens et les quatre derniers ont le même lexique.

Bibliographie:

1. Larousse. Dictionnaire français [Ressource numérique] https://www.larousse.fr
2. Le Littrré. (XMLittré v2) Dictionnaire de la langue française [Ressource numérique] : http://www.littre.org
3. Le Pobert. Dictionnaire français [Ressource numérique: https://www.lerobert.com
4. Marcon, Mario. Les rythmes lexico-syntaxiques des parémies. La place du verbe [Ressource numérique] / Mario Marcon: http://www.dorif.it/ezine/ ezine_articles. phpart_id=189

5. Rodegem, François-Marie La parole proverbiale / François-Marie Rodegem; éds. François Suard et Claude Buridant / Richesse du proverbe. – 2 volumes. – Ed. Université de Lille III, 1984.
6. Sevilla, Julia Muñoz. Les proverbes et phrases proverbiales français, et leurs équivalences en espagnol / Julia Sevilla Muñoz // Langages. – 2000. – № 34/139. – P. 98–109.
7. Taylor, Archer The Proverb / Archer Taylor. – Cambridge: Harvard University Press,1931. – 214 p.
8. Даль, В. И. Толковый словарь великорусского языка [Электронный ресурс] / В. И. Даль. – Режим доступа: http://dic.academic.ru
9. Даль, В. И. Пословицы и поговорки русского народа / В. И. Даль. – М.: Астель, 2008. – 752 с.

Тарасова Анна Михайловна

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры иностранных языков № 2, старший преподаватель

О ПРОИСХОЖДЕНИИ КОНЦЕПТА «CAPUT – *ПРАВОСПОСОБНОСТЬ*», ИСПОЛЬЗУЕМОГО В ЛАТИНСКОМ ЮРИДИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Цель данного исследования состоит в том, чтобы выявить ассоциативную связь между функционировавшим в римской юриспруденции концептом «**caput**» и его первоисточником в латинском языке с обозначением возможных других значений этого источника.

В римской юриспруденции слово **caput** (в родительном падеже **capitis с** основой **capit-)** фигурировало в качестве концепта, которому современные юристы дают такое определение, как «правоспособность», хотя в реалиях античного рабовладельческого Рима в более точной трактовке это была «правосубъектность», т.е. способность являться субъектом права, лицом [6], ибо не все тогдашние жители Рима ею обладали. В любом случае можно отметить то, что в римском праве данный концепт рассматривался как один из наиболее значимых, ибо касался трех основных статусов: свободы, гражданства и семьи. В римских «Дигестах» концепт «caput» оговаривается весьма детально; к примеру, существует подробный анализ ситуаций, когда в силу тех или иных обстоятельств наблюдается ограничение правоспособности (capitis deminutio). Вот как это поясняется: Capitis deminutio est prioris status permutatio, eaque tribus modis accidit... *ограничение прежде существовавшего правового статуса (лица) может осуществляться тремя способами:*

1. Capitis deminutio maxima est, cum aliquis simul et civitatem et libertatem amittit *максимальное ограничение правоспособности, когда человек утрачивает свободу и гражданство*;

2. Capitis deminutio minor sive media est, cum civitas amittitur, sed libertas retinetur *среднее ограничение правоспособности, когда сохраняется свобода, но утрачивается гражданство*;

3. Capitis deminutio minima est, cum et civitatas et libertas retinentur, familia tantum mutatur *минимальное ограничение правоспособности, когда речь идёт лишь об изменении семейного статуса*.

Для доказательства значимости концепта Caput целесообразно привести ещё ряд примеров с использованием его в юридическом дискурсе:

- Caput et fundamentum totius testamenti heredis institutio est (Gai.) – главным, фундаментальным вопросом в деле составления завещания является назначение наследника;

- Capite poenas dare – поплатиться головою, жизнью (Законы XII таблиц).

- Capitis accusare – обвинить в тяжком преступлении, влекущем к высшей

мере наказания;

- Capitis damnare – приговорить к смертной казни

- Caput lupinum – волчья голова, т.е. человек, объявленный вне закона, которого каждый мог бить по голове, как волка, если он оказывал сопротивление при задержании.

Дериватом концепта «caput» является такое юридическое понятие как «caputula» – капитулы, т.е. законы и ордонансы, сгруппированные под определёнными заголовками или по определенным рубрикам; в средние века словом «капитулярии» обозначались королевские указы.

От **caput** образовано прилагательное capitalis *главный, основной*, которое также широко используется в юридических установках, например: capitalis iusticiarius *главный судья*; capitalis debitor *основной должник*; capitalis custos *главный судья или главный надзиратель*; capitalis plegius *основной поручитель*; poena capitalis *смертная казнь* и другие.

Конечно же, высокая значимость концепта **caput** в юридическом дискурсе связана с тем, что основное значение данного латинского существительного – это «голова» и, к примеру, перевод фразы из римских Дигест “Servus nullum caput habet” должен быть таким: «раб не имеет головы», хотя юриспруденция трактует это, как «раб не имеет правового статуса».

Голова, несомненно, является одним из основных жизненно важных органов любого живого существа. Это обусловило и наличие множества дериватов со значением чего-либо крайне важного, главного, основного, и эти дериваты вошли в лексикон большинства стран на планете. В их числе и такое общеизвестное

понятие как «капитал», связанное с тем, что при общинно-родовом строе эквивалентом богатства, капитала, являлось поголовье рогатого скота. Слово **caput** у римлян означало еще и «главный населенный пункт», и в большинстве западноевропейских языков понятие «столица» обозначается этим же словом (к примеру, по-французски “capitale”).

Дериватами от **caput** являются, к примеру, такие слова, как капитуляция, капитулянт (т.е. пораженец, трус); декапитация (отсечение головы, в наши дни излюбленный вид казни у исламских террористов); Капитолий (самый высокий из семи холмов, на которых расположен Рим); капитан; капитель (верхняя часть колонны, как бы ее голова); капот, капелюх (в украинском языке) и ряд других.

И во всех языках мира существует множество пословиц, поговорок и сентенций с понятием «голова». Из числа тех, что были в ходу в латинском языке, можно привести, к примеру, следующие:

- **Barba crescit, caput nescit** – борода растёт, а голова не знает (=борода не прибавит ума).
- **Quot capita, tot sensus** – сколько голов, столько чувств, умов.
- **Quot capita, tot sententiae** сколько голов, столько мнений.
- **Suo capiti suere aliquid** – нажить на свою голову (*букв.* пришить к своей голове) какую-либо напасть.

В заключение можно сказать то, что полисемичные (многозначные) слова пробуждают вполне объяснимый интерес своей актуальностью для людей разных профессий – филологов, юристов, социологов, экономистов и всевозможных других, так как являются частью их профессиональной терминологии, без глубокого проникновения в которую они слабы как специалисты. И слов «caput» несомненно является одним из весьма употребительных и интересных для всестороннего рассмотрения разных его значений и его дериватов.

Список использованной литературы:

1. Бабичев Н.П., Боровский Я.М. Словарь латинских крылатых слов. – Москва: Русский язык, 2003. – 960 с.
2. Гай. Институции. Книги 1 – 4. Моска, 1997.
3. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – Москва: Русский язык, 2007. – 1096 с.
4. Законы XII таблиц. – Москва, 1996 с.
5. Подопригора А.А. Основы римского гражданского права. Киев: Вища школа, 1990. – 283 с.
6. Тарасова А.М. Словарь латинских юридических фраз и терминов. – Одесса: Юридическая литература, 2003. – 42 с.
7. Хоміцька З.М. Словник латинських юридичних висловів. Харків: Право, 2007. – 269 с.
8. The Digest of Iustinian. Vol. I-IV. Philadelphia, Pennsylvania, 1985.

Ladynenko Albina Pavlivna

National University "Odessa Academy of Law"
PhD, Associate Professor, Foreign Languages Department № 2

INCLUSIVE WORD COMBINATIONS IN SLAVIC, ROMAN AND GERMANIC LANGUAGES: STRUCTURAL CHARACTERISTICS

The research is devoted to the quantitative and qualitative analysis of foreign elements – word combinations – incorporated in the texts written in other verbal code systems. The research covers the material of the languages belonging to different genealogical groups (Slavic, Roman, Germanic). Semantic and structural peculiarities of word combinations inclusions were analyzed and described in detail. Current research is devoted to the analysis of independent foreign inclusions in order to identify the most frequently applied structural models of foreignisms. Structural division of foreign inclusions into four semantic subgroups (1) words; 2) word combinations; 3) sentences; 4) supra-phrasal units) were worked out before for the purpose of target tasks.

As our research has shown, there is a great number of inclusions in the form of the word combinations, collocations and phraseological unities. The analysis has shown that foreign language word combinations, which are based on the scheme Adj + N, occur in fiction texts more often than all the rest structures (47%).

For example, V. Pelevin uses the collocation *Burning Bush*, which has a dual meaning. On the one hand, it is a biblical allusion – «burning bush», on the other hand, Bush is the surname of one of the US presidents. The author of the novel «The Pine-apple Water» reminds us about this play on words in the following remark: – *Операция называется* ***"Burning Bush"****, – сказал Добросвет. – Мы дали ей английское название, потому что в нем два символа, которые ты сразу поймешь. Горящий куст – это одно из библейских лиц Бога. Ну а паленый Буш это паленый Буш* [1, p. 144].

Word combinations having the similar model are also typical of Ukrainian-language authors. In particular, we can find the word combination *special effects* in Y. Andrukhovich texts: *Цілком припускаю і інше: здатність людської пам'яті трансформувати реальне у надреальне і нарощувати наративні* ***special effects*** [2, p. 258].

Many English names of musical groups or magazines used in the novels of some German writers are formed on the model Adj + N. For example, in Illyes and Stuckrad-Barre works we can find: *Hot Dogs, Modern Talking, American Express, Rolling Stones*, and others. J. Reed uses combinations of the Adj + N model for the names of newspapers and magazines: *Russkaya Volia; Novaya Rus; Novaya Zhisn; Narodny Tribun; Zhivoye Slovo.*

Collocations based on the model N + N (*Culture Club*; *Love Parade*; *Body Shop)* are also numerous (32%). Some of them are names of different musical groups (*Spice Girls*; *Shop Boys)* and musical works (*Murder Ballads)*. This model is represented mainly by newspapers and magazines in J. Reed's «Ten Days that Shook the World" [3, p. 24-25]: *Golos Soldata; Volia Naroda; Utro Rossii* and others. Similar FI can be found in the books of many modern authors who write in German, Ukrainian and Russian, which indicates the constant expansion of the English language.

Collocation having the model Adv + Adj (only 3%) can be found, for example, in the work of E. Hemingway: *She is* ***très, très gentile*** [4, p. 59] In this case, the French inclusion of the structure, which has increased to three components only due to lexical repetition, serves the function of a predicative and fits into a purely English construction with a verb to be. Let us consider one more example: *"But since a long time he is* ***muy flojo,*** *" Anselmo said. "He is very flaccid. He is very much afraid to die."* [5, p. 32]. Here the writer uses the Spanish two-word foreign inclusion in the function of predicative, which fits into the English construction with the help of the verb to be. In both cases, phrases are formed by amplification elements (très, muy).

The word combinations of other models are quite rare. Most often these are three-component structures with a scheme: Adj + prep. + N or N + prep. + N (7% and 8%, respectively): ***Fit for Fun; Prince of Romance*** and others. There are single cases of three-component word combinations constructed on other models (3%), in particular, on the model: N + V + N – ***Dog Eat Dog.***

The quantitative structural characteristics of inclusive word combinations are presented in Table 1.

Table 1

Distribution of structural models of inclusive word combinations (in %)

№	Structural model	Quantity of occurrences (%)
1	Adj + N	47
2	N + N	32
3	Adv + Adj	3
4	Adj + prep + N	7
5	N + prep + N	8
6	N + V + N	3

As our calculations have shown, the two-word combinations prevail – 82.6%. Less frequently three-word structures are used – 15.3%. Combinations containing more than three elements are not numerous – 3.1%. The quantitative data is provided in Table 2.

Table 2

Correlation of inclusive word combinations of different lengths (in %)

№	Number of elements in word combinations	Quantaty of occurrences
1	two-word combinations	82,6
2	three-word combinations	15,3
3	more than three elements	3,1

Bibliography:

1. Пелевин В. Ананасная вода для прекрасной дамы / В. Пелевин. – М. : ЭКСМО, 2010. – 318 с.
2. Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі / Ю. Андрухович. – К. : Критика, 2006. – 318 с.
3. Reed J. Ten Days that Shook the World / John Reed. – New York : Dover Publications, Inc., 2006. – 374 p.
4. Хемингуэй Э. Фиеста, и солнце восходит : Книга для чтения на английском языке / Э. Хемингуэй. – СПб. : Антология, КАРО, 2009. – 288 с.
5. Хемингуэй Э. По ком звонит колокол : Книга для чтения на английском языке / Э. Хемингуэй. – СПб. : Антология, КАРО, 2009. – 448 с.

Maslova Svitlana Borysivna

National University "Odessa Academy of Law"
PhD, Associate Professor, Foreign Languages Department № 2

PROPOSITION AS THE INDEX OF DIRECT LINK BETWEEN THINKING AND THE ENGLISH-LANGUAGE DISCOURSE

The central formal element of the English-language discourse is recognized to be a sentence. Syntax is that part of grammar, which treats of the rules according to which words are connected in the sentence, and also of the various types of sentences, their structure and meaning.

In the English-language discourse a human's utterance in the first instance corresponds to an elementary sentence, which is a minimum constitutive term of a language component of verbal communication as a cognitive communicative interaction of the individuals' consciousnesses in society. In this sense an elementary simple sentence in the main bearer of the content transmitted by the language forms. An elementary sentence as the simplest syntactic unit is characterized by the presence of Predication (Latin: praedicatio), which means that a

sentence includes, contains at least the name of a thing and the name of an indication or a sign linked together. [1, c. 121] Therefore, a sentence consists of at least two elements: Subject and Predicate. Subject is directly related to the object of our thought. Predicate expresses the State (property, attribute, characteristic, relation, etc.) or the Action, which is bound up with Subject. This link or connection is established by the consciousness and it is expressed in a sentence. A sentence is a multifunctional unit as it is a means of forming, expressing and informing the essence of any thought, which is more precisely the mind image. Thus, any sentence is a real mind form. Predication also means that the content of any utterance and the objective/subjective reality are logically closely connected, related and that is implemented in a sentence. In Predication the logical subject is revealed by the logical predicate (Something is confirmed/denied about something). [2, c. 226]. Subject and Predicate are connected, associated in subordinative ratio. [1, c. 121] The sentence is regarded as a genuine, real sign [1, c. 120]; as a predicative unit (expression, group, construction); as a syntactic structure enclosing, containing Predicate; as a communicative unit, an utterance (statement, opinion), which serves as a means of social intercourse and communication, that is, exchanging information, knowledge, expressing any person's thoughts and feelings, which arise as a result of his contact with the outside world.

In modern linguistics Sentence as a grammatical syntactic notion is identified with the semantic notion Proposition. Proposition (Sentence) is a central mind form, a key propositional sign (code) in the hierarchy of the English-language discourse. Proposition as an utterance, opinion, statement judgement corresponding to an elementary Proposition is considered as a tool, an apparatus of revealing, identifying the semantic or informative content of the sentences (utterances) of any text. [3, c. 107-110]. Proposition as a semantic concept, the “Subject+Predicate» unity (hereinafter – S+P) is regarded and considered in the quality of a “germ» (a “core”, a “nucleus”) of any sentence forming on the syntactic level. Proposition is recognized, acknowledged as the main communicative unit of any text (discourse), an elementary unit of any person's consciousness and as a consequence the minimum unit of acquiring, exchanging information and knowledge. Proposition (Sentence, Utterance) is the minimum but the basic constitutive term of the language component of verbal communication as the cognitive and communicative interaction of the individuals' consciousnesses in the society. In this sense the elementary Proposition (Sentence) appears as the main carrier of the content transmitted with the help of the language forms. Proposition is “the one and only (maybe in the future the minimum unit of language and speech (discourse) capable of transmitting information (knowledge)”.

Thus, in the English-language discourse Proposition as leading Mind Form has become a major syntactic, semantic, pragmatic and

cognitive notion denoting any person's complete thought, idea, that is, more exactly any person's Mind Image.

It is a well-known fact that the subject-predicate relations (S+P) underlie the sentence as a unit of language segmentation on the syntactic level.

The English language has lost almost all case inflexions, and the form of the common case of the noun no longer discriminates its syntactical function. As a result of the disappearance of case forms, Modern English has developed a rather fixed and rigid Word Order to indicate the various syntactical functions of words in the propositions (sentences). We suggest the idea that in fact the strict Proposition Word Order (Subject+Predicate+Complement...) in spite of cases of inversion (when the predicate verb is placed before the subject) represents just the Algorithm, and that is very important for realizing the idea, the basic principle of reconstructing any human's mind images (thoughts, ideas) in a proper way in English, that is, with the help of the mind form – the propositional sign – Proposition (Sentence) or Propositional Structure.

According to the above given knowledge and contemporary linguistic investigations English Proposition (Sentence) is an integral unit where the fact of obligatory presence of the "Subject and Predicate" structure may be regarded as an obvious algorithm, which definite order and "exact instructions" for expressing a human's complete thought (mind image) have been depending on the kinds/types of the Proposition itself and the patterns/models of its Predicate, which is most important. All the cases of inversions, exclusions and other violations of the specific Propositions algorithms are quite natural as colloquial variants in any language discourse.

In conclusion we can suggest using the new English-language discourse Proposition definition: Proposition is an algorithmic, basic explicit integral "Subject with Predicate" unity depending on the meaning expressed by the patterns/models of its Predicate, which is the main mind form recreating any individual's mind image.

References:

1. Nikitin, Michael, *Foundations of the linguistic theory of meaning*, M .: Vyssh. shk., 1988, 165 p.
2. Rosenthal, Ditmar, Telenkova, Margarita, *Dictionary-reference of linguistic terms,* 3rd ed., Rev. and additional, M .: Enlightenment, 1985, 399 p.
3. Brown, Gillian, Yule, Georgy, *Discourse Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983, 288 p.

СЕКЦІЯ 9.

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Іванійчук Таісія Юріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор Наукової бібліотеки

Дремлюга Ольга Олексіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідуюча науково-інформаційним центром наукової бібліотеки

РЕПОЗИТАРІЙ НУ «ОЮА» ЯК ІНТЕГРАТОР ЗДОБУТКІВ ОДЕСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ШКОЛИ У МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ПРОСТІР

Сучасний університет з метою забезпечення свого ефективного функціонування повинен бути потужно представленим як у реальному, так і у віртуальному світі. Запровадження політик *open science, open education, open* access, open date вимагає від ЗВО розбудови максимально прозорої та раціонально структурованої системи, яка б акумулювала ті здобутки, напрацювання та інструменти, які забезпечують сучасний рівень наукового, навчального, освітнього, виховного процесу та відповідають викликам розвитку інформаційного суспільства.

У січні 2018 року Кабінет міністрів України схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки і суспільства України на 2018-2020 роки та затвердив план заходів щодо її реалізації [1]. У Концепції зазначено, що цифровізація повинна сприяти розвитку інформаційного суспільства та засобів масової інформації. Розвиток національних цифрових інфраструктур вимагає визначення першочергових проектів цифрових трансформацій національного масштабу в багатьох сферах, зокрема, і в освітній.

Розвиток цифрових (електронних) бібліотек можна визначити як однин із магістральних напрямів розвитку національної інформаційної сфери. Крім того, електронні бібліотеки є вагомою та значущою частиною віртуальної складової ЗВО сучасної України.

Формування електронної бібліотеки, розширення її ресурсних можливостей – один з основних напрямів діяльності Наукової

бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія». Сьогодні електронна бібліотека НБ НУ «ОЮА» представлена АБІС Unilib, інституційним репозитарієм eNUOLAIR (Electronic National University Odessa Law Academy Institutional Repository), офіційним сайтом НБ НУ ОЮА та повнотекстовою електронною бібліотекою і електронними каталогами мережевих ресурсів.

Репозитарій НУ «ОЮА», як частина електронної бібліотечної системи Університету, виконує потужну акумуляційну та інтеграційну функції, допомагає максимальному представленню наукових здобутків Університету у інтернет просторі, індексуванню доробку науковців НУ «ОЮА» у наукометричних базах даних та дає можливість розширення кола міжнародних партнерів.

З моменту свого створення репозитарій НУ «ОЮА» зареєстровано у багатьох міжнародних каталогах, реєстрах та спеціалізованих базах. Так, наразі відомості про eNUOLAIR (Electronic National University Odessa Law Academy Institutional Repository) містяться у міжнародних реєстрах репозиторіїв та ресурсів відкритого доступу (Будапештська ініціатива відкритого доступу (BOAI); Директорія репозиторіїв відкритого доступу (OpenDOAR); Реєстр репозиторіїв відкритого доступу (ROAR); Конфедерація репозиторіїв відкритого доступу (COAR); Bielefeld Academic Search Engine (BASE)). Крім того, інституційний репозитарій НУ «ОЮА» включено до Тематичного інтернет-навігатора «Електронні репозитарії» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (http://nbuv.gov.ua/webnavigator/repository).

23 жовтня 2017 року було підписано сервісну угоду між Національним університетом «Одеська юридична академія» та EBSCO Industries, Inc. про метадані інституційного репозитарію Університету через службу EBSCO Discovery.

Важливим кроком для просування наукового доробку науковців НУ «ОЮА» стало підписання влітку 2018 року договору з відомою правничою базою даних HeinOnline. Наразі до HeinOnline вже завантажено PDF-файли двадцяти останніх випусків фахового наукового збірника «Актуальні проблеми держави і права», засновником якого є НУ «ОЮА». Напрацьована практика дає можливість говорити про забезпечення індексації збірника «Актуальні проблеми держави і права» у відомій базі даних завдяки можливостям інституційного репозитарію НУ «ОЮА».

Варто зазначити, що вже протягом декількох років eNUOLAIR (Electronic National University Odessa Law Academy Institutional Repository) інтегровано з реєстром ORCID, що допомагає при ідентифікації робіт науковців та їх афіліації. Загалом, Міжнародний стандартний ідентифікатор імені (International Standard Name Identifier, ISNI), що був створений за підтримки Міжнародної

організації зі стандартизації (ISO), використовується для усунення неоднозначності імен. ISNI є частиною сімейства міжнародних стандартних ідентифікаторів, які включають в себе стандартний книжковий номер ISBN, стандартний номер серійного видання ISSN, стандартний код звуко-/відео-/аудіовізуальних записів ISRC, стандартний номер нотного видання ISMN, DOI та інші [2]. Разом з тим, саме остання ініціатива ідентифікації особи із застосуванням унікального ідентифікатора науковця ORCID (Open Researcher and Contributor ID) поєднує всі позитивні елементи попередніх ID схем для науковців і дослідників. ISNI і ORCID використовують один і той же формат ідентифікатора 16 цифрових знаків, що поділені на чотири блоки. Враховуючи, що ведення власного профілю в ORCID на сьогодні є вимогою розвитку освітньої політики й підтримує зв'язок науково-педагогічного працівника із світовою спільнотою науковців, інтеграцію eNUOLAIR (Electronic National University Odessa Law Academy Institutional Repository) з реєстром ORCID важко переоцінити.

Наразі триває підготовка до підписання договору між Університетом та CrossRef, що надасть можливість присвоєння документам у репозитарії іншого цифрового ідентифікатора – DOI (Digital Object Identifier), що буде сприяти підвищенню рейтингу творців / правовласників ресурсу, підвищення статусу інституційного репозитарію, відсутності втрат при підрахунку цитувань тощо.

Таким чином, можна констатувати той факт, що метадані та окремі документи, які завантажені до інституційного репозитарію НУ «ОЮА» вже індексуються такими провідними базами наукової інформації як BASE, HeinOnline та ін., а репозитарій фактично виконує важливу маркетингову функцію щодо наукового доробку акумульованого у eNUOLAIR (Electronic National University Odessa Law Academy Institutional Repository).

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80
2. Новицька Т. Л. Система авторських ідентифікаторів ORCID [Електронний ресурс] / Т. Л. Новицька, О. О. Марченко // ІІІ Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційні технології в освіті, науці, і техніці». Черкаси, 12-14 травня 2016 р. – Режим доступу: URL : http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/166240. – Назва з екрана.

Богданович Ольга Витальевна

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующая отделом автоматизации
библиотечных процессов Научной библиотеки

Ницюк Сергей Павлович

разработчик АБИС Unilib

НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ БИБЛИОТЕЧНОЙ АБИС UNILIB

Ученым и преподавателям многих вузов мира известна АБИС Unilib, разработанная в г. Харькове (программист Ницюк С. П.). Программа функционирует в научной библиотеке НУ «ОЮА» с 2000 года. Электронный каталог библиотеки содержит библиографические описания всех типов и видов документов, сохраняемых в библиотеке. Обширна и электронная библиотека, содержащая около 6000 электронных документов.

Все книжные издания снабжены штрих-кодами и вносятся в читательские формуляры автоматически. Электронные читательские формуляры открываются по прочтении штрих-кода на читательском билете, а ПИН-коды, которым защищен каждый формуляр, вводится с цифровых клавиатур пользователями.

Наши читатели уже научились эффективно использовать электронный каталог библиотеки. Хорошо знаком им и веб-интерфейс (lib.onua.edu.ua), с помощью которого можно через интернет найти издание из нашего фонда и скопировать себе его электронный аналог, если он представлен в базе. С помощью веб-интерфейса читатель может узнать историю своего обслуживания, посмотреть новые поступления в фонд библиотеки.

Кроме автоматизации всех библиотечных процессов – начиния с комплектования документами и заканчивая книговыдачей и статистическими данными – в программе реализуются и новые, оригинальные проекты.

Один из них – веб-каталог Библиотека современной правовой мысли Украины (bspm.onua.edu.ua), задуманый и разработанный отделом автоматизации библиотечных процессов. Этот каталог позволяет в режиме он-лайн выбрать труды украинских авторов по праву, изданные с 1990 года. Поиск в таком каталоге на самом верхнем уровне осуществляется не по ключевым словам, а по индексам Универсальной десятичной классификации (УДК), что само по себе является оригинальной автоматизацией своеобразного тезауруса по праву. С его помощью можно легко удостовериться в эффективности поиска литературы по индексам УДК.

Особо важным для целей лицензирования и аккредитации по специальностям вуза, а также отражением обеспечения литературой учебного процесса является программный модуль «Підсистема «Навчальні плани». В таблицы модуля в автоматизированном режиме помещаются описания литературы, имеющейся в библиотеке по специальностям, которую преподаватели рекомендуют для учебного процесса. Затем осуществляется расчет необходимых коэффициентов.

Для целей редактирования данных в электронном каталоге предоставлен во всех отношениях удобный инструмент – модуль «Корекція описів документів». Такой инструмент работы с базой данных по нашим сведениям отсутствует в других библиотечных программах. Он позволяет оперативно выбрать в список для редактирования описания с одинаковыми данными, которые требуется откорректировать (или заменить на новые одинаковые). С помощью одной операции во всех описаниях базы будут произведены изменения.

С 2016 года наша страна перешла на европейские стандарты по библиотечной статистике. Это законодательство требует вести учет, в частности, электронных аналогов печатных документов, оцифрованных библиотекой. В АБИС Unilib, в разделе «Книги обліку» был разработан модуль «Книга обліку електронних документів». В данной книге представлены (по мере поступления) в режиме он-лайн описания всех, закрепленных в базе данных Unilib електронных документов, подсчитано их количество. Также там представлено число ссылок на внешние ресурсы, содержащие полные тексты документов свободного доступа либо тестовых баз из различных сайтов интернета. Данные становятся доступными через описание документа в базе данных АБИС Unilib научной библиотеки НУ «ОЮА».

Летом 2018 года отделом автоматизации библиотечных процессов был начат новый проект «Архив-Библиотека».

Это не библиотечный архив деловых документов: планов, отчетов, мероприятий и прочего. Это собрание частных рукописных (машинописных) материалов в единичном экземпляре, попавших в библиотеку за время ее истории. В частности, это Архив документов Детского городка, неопубликованные рукописи ученых академии, отдельные рукописные листки различной тематики и другие. Мы рады сотрудничать с нашими читателями, которые готовы передать в архив письма, дневники, альбомы фотографий, воспоминания.

К примеру, архив библиотеки Гарвардского университета содержит архив русской эмиграции. Такой архив имеет историческое значение, повышая ценность библиотеки, сохраняющей его.

Автоматизация учета архивных документов, их хранение и использование, а также операции с ними значительно отличаются

от работы с библиотечными ресурсами. Отличаются также и международные стандарты их обработки.

Задача любой системы – самосовершенствование. На сегодня созданный в НБ НУ «ОЮА» электронный каталог, в котором отражен весь фонд библиотеки, вместе с интегрированной электронной библиотекой и Библиотекой современной правовой мысли Украины, пополнится архивом уникальных документов и получит новое оригинальное содержание.

Богун Катерина Павлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідуюча відділом комплектування документів Наукової бібліотеки

Радченко Валентина Ігнатівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
головний бібліотекар Наукової бібліотеки

ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ БІБЛІОТЕК ЗВО В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Поняття «комплектування» як термін увійшов у бібліотечний ужиток на початку XX століття з метою визначення процесу створення та постійного оновлення бібліотечного фонду документами, які відповідають завданням бібліотеки та інтересам користувачів.

Згідно зі статтею 16 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Бібліотечні фонди формуються відповідно до значення, складу користувачів бібліотеки та виду бібліотеки як упорядковане зібрання документів». Стаття 17 цього ж Закону внормовує здійснення комплектування бібліотечних фондів шляхом отримання обов'язкового примірника документів у порядку, встановленому законом, документів, що випускаються за цільовими програмами книговидання або закуповуються відповідно до державних цільових програм, придбання документів за готівковий і безготівковий рахунки, документообміну, отримання в дарунок, депонування та з інших джерел».

Будь-який процес починається з планування, і комплектування бібліотечного фонду не є виключенням. Планування – це науково обгрунтоване визначення змісту, об'єму і термінів комплектування бібліотечного фонду, яке здійснюється заради досягнення його оптимального складу та величини.

У практиці роботи бібліотеки використовуються тематико-типологічний (ТТПК), перспективний та річний плани роботи.

ТТПК Наукової бібліотеки НУ «ОЮА» охоплює усі види і типи вітчизняних та зарубіжних видань, якими комплектуються фонди бібліотеки. Усі позиції ТТПК (тематичний та типологічно-видовий склад, кількість примірників, ступінь повноти відбору документів та термін їх зберігання) визначені згідно з призначенням бібліотеки і закладені у її установчих документах. Плани бібліотеки ґрунтуються на матеріалах всебічного вивчення навчальних планів факультетів, замовлень кафедр, науковців та студентів Університету та кошторисом витрат на комплектування.

Станом на 1.01.2018 р. фонд НБ НУ «ОЮА» налічує **878 374** прим. Разом з тим, за останні роки кількість придбаних примірників видань збільшується досить повільно. Зокрема, з початку 2018 року до фонду надійшло всього **5 557** примірників.

За видовим складом фонд бібліотеки включає 671 882 прим. книг, 106 984 прим. журналів, 5 965 комплектів газет, 12 014 прим. неопублікованих матеріалів та 1 262 прим. електронних видань.

За цільовим призначенням фонд бібліотеки складається з 271 018 прим. наукових документів, 391 735 прим. навчальних та навчально-методичних документів, 108 958 прим. літературно-художніх та 14 449 рідкісні та цінних видань.

Контингент користувачів бібліотеки за єдиною карткою реєстрації читача складає – **18 573.**

Повнота фондів НБ НУ «ОЮА» забезпечується закупівлею необхідних книг, передплатою галузевих періодичних видань та іншими джерелами.

Основним та постійним джерелом комплектування фондів бібліотеки є: закупівля документів у книжкових магазинах, книговидавничих та книгорозповсюджувальних організаціях; передплата періодичних видань; отримання дарунки від різних установ та приватних осіб; надходження документів із обмінно-резервних фондів бібліотек України; участь у книжкових виставках-ярмарках.

На політику формування фондів бібліотеки сьогодні значно впливають такі фактори як інфляція і пов'язане з нею зростання цін на твори друку; скорочення асигнувань на комплектування фондів бібліотеки; дія Закону України «Про публічні закупівлі», який ускладнює процеси комплектування, а саме: впливає на якість, науковість фондів, оперативність отримання документів, повноту придбання нових видань з урахуванням тематико-типологічного профілю комплектування.

НБ НУ «ОЮА» з 2011 року не проводила тендерів на закупівлю творів друку у зв’язку з тим, що розмір асигнувань на комплектування до 200 000 грн. не передбачає тендерну процедуру. Однак, не зважаючи на це, інформацію про закупівлі необхідно представляти у системі ProZorro.

Ефективно бібліотека комплектується завдяки інформації, яка регулярно надходить на електронну адресу від видавництв та книготорговельних організацій, зокрема, «Право», «Юрінком Інтер», «Кондор». «ЦУЛ», «Алерта», «Університетська книга», «Ліра-К», «Смарт Прес Україна», «Укрпошта» та ін.

Відділ комплектування здійснює перегляд інформації та відслідковує всі зміни та новинки на книговидавничому ринку, аналізує зміст та цінову політику видань, веде листування з видавництвами, оформлює замовлення на придбання документів.

На сьогодні в умовах недостатнього державного фінансування вагоме місце у поповненні фонду бібліотеки вітчизняними та зарубіжними виданнями посідають дарунки користувачів бібліотечних послуг та друзів бібліотеки. Разом з тим, ці надходження не є стабільним джерелом комплектування. Багато зарубіжних документів отримано від «Асоціації Європейських Університетів», Проекту «Tempus», USAID, професорів США, Чехії, а також від авторів та викладачів нашого Університету. Документи надходять, як в традиційному варіанті, так і в електронному.

Завдяки дарункам президента НУ «ОЮА» С. В. Ківалова фонд бібліотеки сьогодні прикрашають багато рідкісних та цінних видань. Одним із останніх подарунків була книга шотландського та англійського художника-баталіста, військового кореспондента William Simpson «The Seat of War in the East» у двох серіях-томах в одній палітурці 1855-1856 рр. Альбом включає в себе 81 тонову літографію, яка відображає Кримську війну та текст з окремим описом кожної із них.

Серед останніх подарункових надходжень слід відмітити приватну бібліотеку професора НУ «ОЮА» М. П. Орзіха, яку передала в дарунок бібліотеці його родина та бібліотеку знавця життя та творчості Л. Утьосова Едуарда Амчеславського.

На презентації за участю директора Одеської обласної філармонії Г. Б. Зіцер, що проходила у Музеї рідкісних видань бібліотеки, в дарунок Університету було передано книгу «Музика та слово». Її автор − журналістка та завзята відвідувачка філармонії − Поліна Овчинникова, яка провела велику роботу з відтворення історії філармонії з моменту її заснування.

У 2018 році в дарунок вже отримано **1 892** документи на загальну суму **163 539,00 грн**.

Декілька років поспіль здійснюється книгообмін з науковою бібліотекою Юридичної академії ім. Ярослава Мудрого (м. Харків). Нещодавно ми почали обмін з бібліотекою Народної української академії (м. Харків).

Процеси комплектування й обробки в бібліотеці повністю автоматизовані завдяки бібліотечній програмі АІБС Unilib.

На сьогодні нагальним завданням комплектування у науковій бібліотеці НУ «ОЮА» постає запровадження практики оформлення підписки на електронні бази даних та електронні версії наукової та навчальної літератури.

Стефанчишена Тетяна Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач науково-бібліографічним відділом наукової бібліотеки

БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТЯНСЬКОЇ ФУНКЦІЇ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

У сучасному світі одним з найважливіших напрямків наукових досліджень у соціогуманітарній сфері є проблематика збереження культурної спадщини. Збереження та актуалізація культурної спадщини віднесено до найголовніших пріоритетів цивілізованих країн, які вбачають у ній не лише каталізатор національного гуманітарного розвитку, а й своєрідний медіатор міжкультурного діалогу, адже краса і глибина внутрішнього змісту пам'ятки культури можуть значно більше сказати носію іншої культурної традиції, ніж заклики та декларації. Україна володіє величезною культурною спадщиною, не поступаючись у цьому відношенні найрозвиненішим країнам Європи [1, с. 29]. Тому соціокультурним інститутам суспільства, до яких традиційно відноситься бібліотека, відводиться значна роль у культурно-освітній, інформаційній та просвітницькій діяльності, забезпеченні наступності світового культурного надбання.

Відомий науковець, просвітитель Д. С. Лихачов визначає культурно-історичну спадщину у темпорально стабілізаційному аспекті як форму закріплення та передачі сукупного духовного досвіду людства, до складу якої включає й бібліотечні фонди [2]. Бібліотека, будучи невід'ємною і органічною частиною культури, виступаючи у якості найбільшої цінності загальнолюдської культури, одночасно являє собою один із найважливіших факторів культурного розвитку, поширення, поновлення та збагачення культурного надбання країн і народів.

Просвітницька діяльність як соціальне явище розглядається, здебільшого, у рамках культурологічного підходу і у сучасному розумінні являє собою будь-яку організовану поза освітнім процесом діяльність, що сприяє культурному зростанню людини і суспільства за допомогою освіти і формування ціннісної парадигми. Ще за часів діяльності Наукового товариства ім. Т.Г. Шевче-

нка та товариства «Просвіта» у XIX – початку XX ст. з метою підвищення національної свідомості українців відомі політичні діячі того часу (М. Грушевський, К. Левицький, І. Франко) сприяли відкриттю бібліотек, як осередків просвітництва. Тому є традиційним покладання на бібліотеку просвітницької ролі, у тому числі, на наукові бібліотеки.

Ця роль нормативно закріплена за бібліотекою у профільному законі «Про бібліотеки і бібліотечну справу», де вона позиціонується як інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки [3].

Виходячи із загальної дефініції бібліотеки, наукову бібліотеку можна охарактеризувати як невід'ємну частину освітнього і культурного простору, що займає особливе місце в інфраструктурі вузу, а до її основних функцій віднести інформаційну, культурну та просвітницьку. Зазначається, що у сучасній бібліотечній теорії просвітницька функція серед «сутнісних», як правило, не фігурує і найчастіше відноситься до так званих похідних функцій, поряд з виховною, рекреаційною, гедоністичною. При цьому у будь-якому вузі створюються, незалежно від галузі знань, умови формування загальнокультурних компетенцій, у тому числі, завдяки просвітницькій діяльності вузівської бібліотеки [4, с. 53], яка відображається у всіх напрямках її функціонування, у тому числі бібліографічному.

Відповідно до ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність» 2014 р., бібліографічна діяльність є сферою інформаційної діяльності, спрямована на задоволення потреб користувачів у бібліографічній інформації [5]. Отже, це визначення вміщує лише практичну сферу її реалізації, за межами бібліографічної діяльності залишено її науково-дослідну та освітньо-педагогічну складову, саме які, як видається, здебільшого націлені на реалізацію культурно-просвітницької функції бібліотеки.

У площині співвідношення науки і практики стосовно бібліографії необхідно мати на увазі наступні головні моменти. Бібліографічній діяльності, особливо у її науково-допоміжних аспектах, притаманні риси дослідницької праці, що дає підстави розглядати її як науково-практичну діяльність. Важливою у цьому аспекті є робота наукових центрів, до яких, без сумнівів, належать бібліотеки ВНЗ, що докладають багато зусиль щодо збереження важливої складової нашої культурно-історичної спадщини – книжкових пам'яток.

Приємно, що не пройшов поза увагою наукової та бібліотечної спільноти науковий доробок бібліографів Національного універ-

ситету «Одеська юридична академія», присвячений 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» – «Пам'ятки права: рідкісні видання з фонду Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія». До покажчика увійшли видання XVIII–XIX століть: історико-юридичні документи, книги з юридичних наук, загальної історії та допоміжних наук.

Зазначається, що укладання цього покажчика демонструє глибоке занурення у дослідницький матеріал його укладачів та є свідченням їх високого професіоналізму, який базується на науковому підході до вивчення книжкових пам'яток як важливої складової нашої культурно-історичної спадщини [5]. Цей проект було відзначено дипломом на всеукраїнському конкурсі «Краще бібліографічне видання». Висловлено думку, що цілком справедливим буде розглядати це видання як якісне поповнення української скарбниці бібліографічних видань, які розкривають зміст фондів бібліотек про книжкові пам'ятки з правової тематики, і як таке, що може бути корисним не тільки для науковців – істориків права, але й для юридичної спільноти взагалі» [7].

Отже, навіть у складних економічних умовах, у яких перебуває наша держава, коли можна почути вислови, що за умов винесення значної частини населення за межу бідності, не є актуальною тема збереження культурно-історичних цінностей, навіть за умов зниження соціального попиту на продукти бібліотечної діяльності через вибуховий розвиток інформаційних технологій, бібліотека не має втратити свою гуманістичну складову, яка реалізується у її культурно-просвітницькій та виховній функціях. Необхідно докладати максимум зусиль з популяризації серед широкого загалу колекцій та фондів бібліотек, які є важливою складовою національної культурно-історичної спадщини, та включення до наукового обігу нової інформації про них.

Список використаних джерел:

1. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті. Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ, 2012. – 64 с.
2. Лихачев Д. С. Избранное: Воспоминания / Д. С. Лихачев. – Санкт-Петербург : Logos, 1999. – 608 с.
3. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80
4. Хафизов Д. М. Научная библиотека как культурно-просветительский центр / Д. М. Хафизов, С. Г. Смолина // Библиосфера. – 2017. – № 1. – С. 52–57.

5. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять: ДСТУ 7448:2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.kherson.ua/2016/dstu7448-2013.pdf
6. Єфремова Н. В. Бібліографія в сучасних умовах розвитку університету // Пам'ятки права. Рідкісні та цінні видання з фонду наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» : бібліографічний покажчик. – Одеса : Юрид. літ., 2017. – С. VIII.
7. Ківалов С. В. Передмова // Пам'ятки права. Рідкісні та цінні видання з фонду наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» : бібліографічний покажчик. – Одеса : Юрид. літ., 2017. – С. IV.

Ускова Наталья Константиновна

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующая сектором Научной библиотеки

Фомина Светлана Олеговна

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующая сектором Научной библиотеки

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ В СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ

Важную роль в деле повышения эффективности правового воспитания студенчества играют и современные вузовские библиотеки. Если правовое обучение влияет на когнитивно-рациональную сторону сознания, то правовое воспитание воздействует в основном на эмоционально-волевую, мировоззренческую, ценностную сторону сознания.

Современный юрист, на наш взгляд, должен быть не только хорошо подготовленным специалистом в своей области знаний, но и всесторонне образованным человеком. И именно художественная литература играет не последнюю роль в формировании всесторонне развитой личности.

С одной стороны, художественная литература воздействует на правосознание читателя, а, влияя на правосознание, формирует и правовую культуру личности и общества в целом. А, с другой стороны, художественную литературу можно рассматривать как источник информации о правовом сознании и правовой культуре определённой эпохи.

В профессиональной библиотечной литературе широкое распространение получил термин «социокультурная деятельность». Это не случайно, так как современная ситуация в обществе,

вызванная изменениями политического и социального характера, поставила библиотеки перед необходимостью переосмысления своего назначение, определения новых целей и задач деятельности, пересмотра своей роли и места в жизни общества. Библиотекам предлагают новые услуги и повышают качество традиционных услуг, осваивая иные формы деятельности. При этом, отличительной особенностью библиотек от других учреждений культуры является то, что досуговая деятельность в них понимается не только как развлекательная, но и как просветительская.

К основным формам социокультурной работы относятся: наглядные (книжные выставки: в помощь аспирантам, абитуриентам «Стань гражданином НУ «ОЮА»; кинопоказы, рекламная деятельность); устные (обзоры, тематические вечера, обсуждения, диспуты и т. д.); комплексные (День открытых дверей, День информации, День аспиранта и др.).

Исходя из вышеизложенного, для популяризации среди читателей-студентов лучших произведений мировой литературы, составляющих значительную часть книжного фонда научной библиотеки НУ «ОЮА», сотрудниками читального зала была разработана методика проведения цикла массовых мероприятий, связанных с темой «Личность и право в произведениях художественной литературы». Первым из них стала «Литературная гостиная», посвященная творчеству Ильи Ильфа и Евгения Петрова и проведенная в стенах библиотеки 17 апреля 2018 года.

Чтобы привлечь внимание молодых читателей и сделать их встречу в «Литературной гостиной» с произведениями двух великих одесситов живой, веселой и запоминающейся нами были использованы такие не совсем традиционные для библиотек формы работы, как инсталляция и флэш-моб.

Кроме того, в рамках «Литературной гостиной» были организованы и проведены: выставка-портрет «Илья Ильф и Евгений Петров – авторы самых веселых и афористичных книг»; встреча с Заслуженным художником Украины, автором иллюстраций к двум изданиям романа «12 стульев» Г. А. Палатниковым; литературно-правовые дебаты «Уголовно-правовой анализ поступков Остапа Бендера»; викторина «Золотые россыпи И. Ильфа и Е. Петрова: цитаты, которые помнит каждый».

На наш взгляд, стоит более подробно остановиться на организации и проведении литературно-правовых дебатов «Уголовно-правовой анализ поступков Остапа Бендера».

Литературно-правовые дебаты представляются нам наиболее интересной формой социокультурной работы в библиотеке, способствующей повышению правовой культуры. Она позволяет вовлечь всех присутствующих в обсуждение поставленных проблем, способствует выработке умения всесторонне анализировать факты и явления, обеспечивает личное участие, непосред-

ственную включенность студентов в предлагаемую деятельность, воспитывает у молодого читателя активную жизненную позицию. Главный принцип наших литературно-правовых дебатов – уважение к позиции и мнению любого участника.

При подготовке к дебатам студенты нашего вуза заранее ознакомились с дилогией И. Ильфа и Е. Петрова, романами «12 стульев» и «Золотой теленок», с темой будущих дебатов, основными вопросами, дополнительной литературой. Окунувшись в атмосферу советской действительности 20-х годов прошлого столетия, они почерпнули из этих произведений информацию об особенностях общественно-политической жизни, а также об определенной правовой культуре того времени. В ходе мероприятия, воздавая должное мастерству создателей образа сына турецко-подданного, которые иногда довольно успешно умели завуалировать преступный характер его комбинаций, они предприняли попытку произвести юридический анализ похождений Бендера с точки зрения уголовного законодательства Украины, при необходимости обращаясь к его истории.

Участниками дебатов был рассмотрен и проанализирован целый ряд деяний Остапа, а именно: автопробег экипажа «Антилопы», которым был нанесен мощный удар по бездорожью и разгильдяйству, а заодно и по материальным ценностям, предназначенным для настоящих участников автомобильного пробега Москва – Харьков – Москва; завладение в качестве сына лейтенанта Шмидта в кабинете предисполкома города Арбатова казенными деньгами и тремя талонами на обед в кооперативной столовой «Бывший друг желудка»; изъятие стула у спасенного инженера Щукина якобы по просьбе супруги последнего Людоедки Эллочки; получение у администратора театра «Колумб» двух билетов на спектакль путем злоупотребления доверием, вытекающим из внешней обстановки; организация продажи билетов на посещение Провала «с целью капитального ремонта последнего – чтобы не слишком провалился»; завладение под видом судебного исполнителя описанной мебелью у юмориста Изнуренкова; организация международного шахматного турнира в Васюках, сопровождающаяся изъятием «на телеграммы» денег из кассы местных любителей шахмат и продажей билетов на лекцию гроссмейстера «Плодотворная дебютная идея» и др.

В заключение студенты пришли к выводу: несмотря на неоднократные заявления Остапа Бендера о необходимости чтить Уголовный кодекс, весьма часто поведение этого литературного героя представляет собой нарушение действовавших во время описываемых событий уголовно-правовых запретов. Бендер может по праву считаться первым советским рэкетиром-вымогателем, из всех четырехсот «сравнительно честных» способов зарабатывания денег он, вне всякого сомнения, отдавал

предпочтение корыстному завладению чужим имуществом или правом на имущество путем обмана или злоупотребления доверием, то есть мошенничеству, ответственность за которое предусматривалось ст. 187 УК УССР 1922 года и ст. 180 УК УССР 1927 года.

Большую роль в успешном проведении литературно-правовых дебатов сыграл ее ведущий: преподаватель НУ «ОЮА», доцент кафедры уголовного права НУ «ОЮА» Ободовский А. С. Цитируя Остапа Бендера, можно сказать, что он действительно «командовал парадом»: задавал вопросы, предлагал обсудить проблемные ситуации, выслушивал выступления студентов и их аргументацию, сумел создать в студенческой среде атмосферу сотрудничества и созидания, а в конце мероприятия подвел его итоги.

В наше время, когда мир права стремительно меняется, и его изучение требует новаторских подходов, концепций, решений для обеспечения развития правовой сферы, направление «право и художественная литература» открывает юристам-теоретикам и юристам-практикам новые возможности. Исследование лучших произведений художественной литературы может помочь будущим юристам оценить красоту и величие права как явления общечеловеческой культуры, проследить его историю, знание и понимание которой позволяет по-новому посмотреть на сегодняшние проблемные вопросы его развития. Юристу любого ранга и специализации, будь то судья, следователь, прокурор или адвокат, без сомнения, принесло бы пользу умение виртуозно владеть таким тонким психологическим инструментарием, как художественные приемы и методы исследования преступления, коим несть числа в неисчерпаемом кладезе мировой классической литературы.

СЕКЦІЯ 10.

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Іванський Андрій Йосипович

Південний офіс Держаудитслужби України,
заступник начальника, доктор юридичних наук, професор

ДЕРЖАВНА АУДИТОРСЬКА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК ОРГАН ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ: КОМПАРАТИВНИЙ ПОГЛЯД

Згідно з Лімською декларацією керівних принципів аудиту державних фінансів, у якій узагальнено досвід організації й діяльності державних органів фінансового контролю різних країн у сучасних умовах із урахуванням розмаїття систем управління, специфіки господарювання і практики контрольної роботи, контроль є не самоціллю, а невід'ємною частиною системи регулювання, метою котрої є виявлення відхилень від прийнятих стандартів та порушень принципів законності, ефективності й економії використання матеріальних ресурсів на найбільш ранній стадії для того, щоб мати можливість вжити коригуючих заходів, а в окремих випадках – притягнути до відповідальності, отримати компенсацію за заподіяну державі шкоду або здійснити заходи для запобігання чи скорочення порушень у майбутньому [1, с. 27].

На думку науковців, державний фінансовий контроль на макрорівні є інструментом забезпечення дотримання правил ведення бухгалтерського обліку й фінансової звітності, соціальних гарантій та своєчасної виплати заробітної плати, стандартів ціноутворення і встановлення тарифів, платіжної дисципліни, запобігання фіктивним фінансовим операціям і фактам відмивання брудних грошей, попередження та усунення фактів незаконного, нецільового й неефективного використання бюджетних коштів, що передані суб'єктам господарювання, фінансових ресурсів, які ці суб'єкти додатково отримують за пільгами з оподаткування, а також забезпечення дотримання порядку й процедур державних і комунальних закупівель, виявлення нецільового й неефективного використання майна державної та

комунальної власності, нецільового використання кредитів і позик, отриманих під гарантії уряду [2, с. 22].

Відповідно до наукових напрацювань та етапів розвитку служби державного фінансового контролю відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 868. [3] було утворено Державну аудиторську службу України та затверджено Положення про Державну аудиторську службу України відповідною постановою КМУ від 3 лютого 2016 р. № 43 [4].

Служба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовує та координує Кабінет Міністрів України через Міністра фінансів.

Основним завданням Держаудитслужби є здійснення державного фінансового аудиту, спрямованого на оцінку ефективного, законного, цільового, результативного використання та збереження державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, досягнення економії бюджетних коштів [5].

На сьогодні інтеграція України в загальносвітове економічне середовище вимагає єдності концептуальних основ контролю, перегляду ціннісних орієнтацій в його організації і здійсненні, пов'язаної з реформуванням суспільно-правової системи та переходом на принципово нові засади здійснення економічних відносин. Як слушно зауважують науковці, результативність реорганізації контролю значною мірою зумовлюється тим, яка модель контролю буде прийнятою та які принципові основи його здійснення будуть закладені [6, с. 117]. З огляду на вищевикладене, було б доцільно звернутися до досвіду розвинених країн в організації підпорядкування та місця у системі органів виконавчої влади органу державного фінансового контроля.

За кордоном державний внутрішній фінансовий контроль здійснюється: 1) централізованим органом, підпорядкованим уряду або міністерству фінансів (урядовий чи централізований ДВФК); 2) або підрозділами внутрішнього фінансового контролю, які функціонують безпосередньо в міністерствах (децентралізований чи відомчий ДВФК); останнім часом акцент із підрозділів відомчого внутрішнього фінансового контролю перенесено на створені міністерствами при державних підприємствах наглядові (спостережні) ради й аудиторські комітети; 3) або органами як централізованого, так і децентралізованого державного внутрішнього фінансового контролю (змішана модель).

Централізована модель урядового внутрішнього фінансового контролю діє на Мальті та в Угорщині (тут Центральну службу з фінансової ревізії перетворено на Службу урядового контролю в рамках канцелярії прем'єр-міністра). До 2003 року у Швеції функціонувало підпорядковане уряду Державне рахункове управління, яке нині перетворено на Національне бюро аудиту та підпорядковано парламенту. Урядовим органом внутрішнього

фінансового контролю в Індії є Служба Генерального інспектора й ревізора; у Фінляндії – Ревізійне управління державного господарства Міністерства фінансів. Децентралізована модель державного внутрішнього фінансового контролю застосовується в Данії та Австралії. Так, міністерства Данії мають законодавчо закріплений обов'язок проводити внутрішньовідомчий аудит підпорядкованих підприємств, для чого в їхніх апаратах створено досить потужні аудиторські служби. В Японії спеціальним органом урядового контролю є Агентство з питань управління та координації, більше задіяне в питаннях аналізу управлінських рішень та координації діяльності державних підприємств, ніж у проведенні суто фінансового аудиту. При цьому Мінфін Японії координує фінансовий контроль використання державними підприємствами бюджетних коштів. Контроль діяльності підприємств із державною часткою в статутному капіталі (у т. ч. за міноритарними корпоративними правами держави) може проводитися в будь-якій організаційній формі – як безпосередньо силами Рахункової палати (ВОФК), так і залученими приватними аудиторами. Слід зазначити, що контроль діяльності казенних підприємств здійснюється в першу чергу галузевими міністерствами країни, що притаманне централізовано-децентралізованій, або змішаній, моделі державного внутрішнього фінансового контролю [7, с. 84-102].

У країнах з англосаксонською системою права та правовими системами, що тяжіють до неї (США, Великобританія, Канада, Австралія, Ізраїль, Індія, Малайзія, Таїланд та інші), домінує монократична структура. Тому в цих країнах з метою здійснення контролю створені ієрархічно організовані структури під керівництвом президента (прем'єр-міністра) чи генерального аудитора, які обираються прямими виборами або призначаються шляхом узгодження законодавчим органом та вищою посадовою особою виконавчої влади і далі самостійно визначають структуру та призначають персонал установи [8, с. 18].

Слід погодитися з припущенням, що компаративний аналіз зарубіжного досвіду свідчить про те, що побудова системи контролю ринку та ефективність її функціонування значною мірою залежать від суспільно-політичного правління та устрою певної країни, в зв'язку з чим існує потреба дослідження їх досвіду. Однак пряме копіювання відповідної зарубіжної моделі може не лише не принести користі, а навпаки, зашкодити реформуванню системи контролю в Україні. [9, с. 29] Тому найдоцільнішим виглядає шлях не прямого копіювання, а ретельне вивчення можливості застосування в Україні передового досвіду іноземних країн з питань організації фінансового контролю, підвищення результативності та ефективності. Цим та іншим шляхам наукових пошуків будуть присвячені подальші роботи.

Список використаної літератури:

1. Савченко Л.А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні: Моногр. – Ірпінь: Акад. ДПС України, 2001. – С. 27.
2. Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит / П.К. Германчук, І.Б. Стефанюк, Н.І. Рубан, В.Т. Александров, О. Назарук. – К.: НВП «АВТ», 2004. – С 22.
3. «Про державну аудиторську службу України» // Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 № 868, Урядовий кур'єр, від 3.11.2015 № 204.
4. «Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України» // Постанова Кабінету Міністрів від 3 лютого 2016 р. № 43, Урядовий кур'єр, від 9.2.2016 № 25.
5. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні»// Відомості Верховної Ради Україні від 30.03.1993 № 13, ст. 110.
6. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. – М.; Финансы и статистика, 1999. – 320 с.
7. Стефанюк І.Б. Методологічні засади функціонування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні// Фінанси України, № 6, с. 84-102.
8. Левченко З. Увагу фінансовим ринкам // Цінні папери України. – 2006. – № 29 (421). – С. 18.
9. Лебедєв О.П. Організаційно-правові засади державного контролю діяльності учасників фінансового ринку України // Дис. на здобуття наукового ступеню канд. юр. наук за спец. 12.00.07// [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://referat-ok.com.ua/pravo/organizaciino-pravovi-zasadi-derzhavnogo-kontrolyu-diyalnosti-uchasnikiv-finansovogo-rinku-ukrajini.

Коломоєць Тетяна Олександрівна

Запорізький національний університет,
декан юридичного факультету,
доктор юридичний наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ – НОВІТНІЙ ІНСТИТУТ СЛУЖБОВОГО ПРАВА В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

В умовах докорінного перегляду положень вітчизняної правової науки щодо системи адміністративного права все частіше вчені-адміністративісти виокремлюють службове право в якості підгалузі адміністративного права (наприклад, роботи

Ю.П. Битяка, В.К. Колпакова, Л.Р. Біли-Тіунової, Р.С. Мельника, С.Г. Стеценка, М.В. Титаренко, Т.С. Аніщенко та ін.), яка, у свою чергу, об'єднує певну кількість інститутів, серед яких своє чільне місце посідає оцінювання результатів службової діяльності державних службовців. Відповідна сукупність правових норм, зорієнтована на врегулювання однорідних відносин, що фактично і є ключовою ознакою інституту права [1, с. 186], є відносно новою для України, сформулювана, перш за все, на основі запозичення апробованого часом і практикою зарубіжного досвіду нормативного врегулювання питань оцінювання службової діяльності публічних службовців. Інноваційний характер суспільних відносин, які підлягають правовому регулюванню, зумовив у більшості своїй наявності значної кількості прогалин, суперечливість змісту наявних приписів, застосування яких з необхідністю передбачає появу проблем, вирішення яких є нагальною потребою часу, викликом сучасним державотворчим та правотворчим процесам в Україні. Закріпивши загальні засади щорічного оцінювання результатів службової діяльності державних службовців в Законі України від 10.12.2015 року «Про державну службу», в той же час законодавець передбачив й важливу роль підзаконної нормотворчості у врегулюванні цього питання. Як наслідок, в наявності значна кількість підзаконних нормативно-правових актів, зорієнтованих на врегулювання з різним ступенем деталізації цих питань (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2017 року № 640 «Про затвердження Типового порядку проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців», наказ Міністерства соціальної політики України від 13.06.2016 року № 646 «Про затвердження Типового положення про преміювання державних службовців органів державної влади, інших державних органів, їхніх апаратів (секретаріатів»)тощо). Позитивно оцінюючи в цілому намагання вітчизняного законодавця врегулювання відповідні відносини, в той же час наявні результати його роботи в цілому позитивно оцінити, на жаль, неможна, що й зумовлене, певним чином, відсутністю надійного наукового підгрунтя такої роботи. Задля усунення цих проблем доцільною вбачається активізація наукових фахових досліджень, зорієнтованих на певне коло питань, серед яких: суб'єкти визначення завдань та ключових показників службової діяльності для подальшого оцінювання останньої; суб'єкти оцінювання результатів службової діяльності; модель оцінювання службової діяльності; процедура оцінювання службової діяльності; інструменти такого оцінювання; результати оцінювання службової діяльності державних службовців. Формування доктринальних положень щодо кожного із цих питань сприятиме формуванню надійного новітнього наукового базиси для вітчизняної нормотворчості, зорієнтованої на удосконалення положень відповідного

чинного законодавства, а відповідно й удосконалення правозастосування у зазначеній сфері суспільних відносин.

Серед пріоритетних напрямків наукових фахових досліджень з вищезазначених питань можна виокремити наступні: по-перше, обгрунтування доцільності розмежування повноважень суб'єктів визначення завдань та ключових показників службової діяльності державних службовців оцінювання результатів службової діяльності задля забезпечення об'єктивності, неупередженості як самої процедури оцінювання, так і її результатів, підвищення довіри до останніх з боку державних службовців, діяльність яких підлягає оцінюванню; по-другу, порівняльно-правові дослідження існуючих у світі моделей оцінювання результатів службової діяльності публічних службовців із акцентом на досвід зарубіжних країн впровадження конкретної моделі й обгрунтування доцільності впровадження в Україні моделі оцінювання результатів, якостей державних службовців як такої, що є оптимальною для держави, що належить до континентальної правової сім'ї; по-третє, розгляд оцінювання результатів службової діяльності державних службовців в якості різновиду адміністративної процедури із притаманними для останньої ознаками [2, с. 221], визначення її специфіки та місця у розмаїтті різновидів; по-четверте, потреби впровадження єдиного незалежного суб'єкта оцінювання (можливим є існування кількох з огляду на поділ за категоріями посад державної служби) із посиланням засад залучення до самої процедури громадськості; по-п'яте, обгрунтування потреби мінімізації засад прояву суб'єктивного розсуду суб'єктів процедури оцінювання результатів службової діяльності державних службовців, посилення засад абсолютної визначеності завдань, ключових показників службової діяльності критеріїв (аналог зарубіжних «індикаторів») оцінювання результатів службової діяльності, результатів такого оцінювання, мінімізації використання ресурсу оціночних понять при формулюванні положень законодавства щодо оцінювання результатів службової діяльності державних службовців; по-шосте, обгрунтування комплексного характеру мети щорічного оцінювання результатів службової діяльності державних службовців, узгодженості мети та результатів відповідного оцінювання; по-сьоме, чітке розмежування правових наслідків результатів оцінювання із визначенням критеріїв відмежування негативної, позитивної та відмінної оцінки, узгодження правових наслідків оцінювання із його метою; по-восьме, порівняльно-правові дослідження зарубіжного досвіду регулювання та практики провадження оцінювання результатів службової діяльності публічних службовців, визначення конкретних напрямів його запозичення для України із акцентом на специфіку вітчизняної нормотворчості та правозастосування й виклики реального часу задля усунення штучного тотального

дублювання результатів зарубіжної нормотворчості; по-дев'яте, всі дослідження слід здійснювати у контексті галузевих досліджень, пам'ятаючи, що оцінювання результатів службової діяльності державних службовців є інститутом службового права, яке, у свою чергу, є підгалуззю адміністративного права. Отже, мають враховуватися пріоритети та результати сучасних вітчизняних галузевих правових досліджень з проблематики службового права, адміністративного-процедурного права. Результати відповідних тематичних правових досліджень мають слугувати базою для підготовки змін та доповнень до чинних законодавчих та підзаконних актів з питань оцінювання результатів службової діяльності державних службовців, а у подальшому мають бути враховані при підготовці й кодифікованих актів – Службового та Адміністративно-процедурного кодексів України, тим самим забезпечивши досконалу за змістом, ефектну у застосуванні, таку, що узгоджується із досягненнями сучасної вітчизняної правової науки, правову основу для оцінювання результатів службової діяльності державних службовців з метою підвищення результативності, ефективності та якості діяльності кожного окремого державного службовця та державної служби в цілому.

Список використаної літератури:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Х. : Право, 2016. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О.В. Петришин (голова) та ін. : Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – 2017. – 932 с.
2. Коломоєць Т.О. Адміністративне права України. Академічний курс : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

Бондаренко Катерина Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НАЦІОНАЛЬНО-БЕЗПЕКОВІЙ СФЕРІ

Публічне адміністрування національно-безпековою сферою потребує не тільки належного нормативного регулювання та ефективно побудованої системи органів, що його здійснюють, але й належної реалізації контрольно-наглядової діяльності. Крім

того, без належного контролю у цій сфері значною мірою ускладнюється процес притягнення до відповідальності порушників законодавства.

В юридичній літературі питання контролю та нагляду в державному управлінні та публічному адмініструванні розглядаються у різноманітних аспектах. Деякі фахівці більше уваги приділяють контрольній діяльності, зазначаючи при цьому, що нагляд є одним із підвидів контролю, інші відокремлюють нагляд від контролю, називаючи його самостійним видом діяльності, дехто контроль та нагляд називає синонімами. Можна погодитись із В.О. Козбаненком, В.М. Гаращуком, Д.М. Овсянком та іншими науковцями, які вважають, що за своїм сутнісним і правовим характером контроль та нагляд мають різне змістове навантаження.

Плутанина, а отже, і невизначеність між категоріями нагляду та контролю існує також і в чинному законодавстві. Так, у Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» законодавець визначає адміністративний нагляд як систему тимчасових примусових заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених із місць позбавлення волі. Як видно, у запропонованому визначені термін «нагляд» тлумачиться як «контроль», що зумовлює відповідну юридичну плутанину та невизначеність. Схожі погляди на нагляд і контроль знаходимо і в Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Кодексі законів про працю України тощо[1, с. 5].

Останнім часом вітчизняні дослідники все активніше використовують категорію «контрольно-наглядова діяльність» замість окремих понять «контроль» та «нагляд», що, з огляду, на законодавчу невизначеність та доктринальну близькість цих понять, вважається обґрунтованим. Контрольно-наглядова діяльність є однією із правових форм здійснення управлінської діяльності, а відтак досліджується у контексті реалізації і закріплення принципу розподілу державної влади. Це дає підстави деяким дослідникам розглядати контрольно-наглядову діяльність як четверту гілку державної влади [2, с. 117]. Такий підхід видається не зовсім правильним. Принцип розподілу влади передбачає функціональний поділ її повноважень між трьома гілками – законодавчою, виконавчою і судовою і при цьому контрольно-наглядові функції може виконувати кожна із названих владних гілок. Відтак, можна говорити лише про державно-владний характер контрольно-наглядової діяльності [3, с. 254].

Контрольно-наглядова діяльність, будучи невід'ємним правом і обов'язком органів державної влади, здійснюється у відповідності до приписів правових норм, забезпечує реалізацію конституційних принципів народовладдя, верховенства права і закону,

розподілу влади для нормального функціонування держави. Це дає підстави виокремити таку ознаку контрольно-наглядової діяльності, як забезпечення законності у державному управлінні та правопорядку у суспільстві у цілому.

Контрольно-наглядову діяльність можна характеризувати або з управлінської, або з юридичної точки зору. У першому випадку йдеться про функцію управління, стадію управлінського циклу, реалізацію принципу зворотного зв'язку в управлінні, у другому – про засіб забезпечення законності в реалізації виконавчої влади [4, с. 30].

У літературі слушно зазначається, що у загальній системі правових форм діяльності держави контрольно-наглядова діяльність посідає специфічне і властиве лише їй місце. Справа в тому, що її може бути спрямовано не лише на ті чи інші суспільні відносини, але й на інші види діяльності держави. У цьому плані контрольно-наглядова діяльність дозволяє забезпечити законність не лише стосовно громадян і суспільства, але й стосовно держави та тих правових форм її діяльності, через опосередкування яких реалізуються основні функції сучасної демократичної соціальної і правової держави. Із цієї причини ефективність контрольно-наглядової діяльності та її правове забезпечення чітко співвідносяться з рівнем забезпеченості принципу законності, який, на думку багатьох науковців, є базовим принципом будь-якої сучасної держави, що прагне бути демократичною і правовою [2, с. 120].

Контрольно-наглядову діяльність визначають як спрямовану на забезпечення законності і правопорядку у різних сферах суспільного життя однорідну діяльність уповноважених державних органів щодо своєчасного виявлення проблем, створення умов для їх вирішення та усунення конфліктів між владними і підлеглими структурами, що здійснюється за допомогою спеціальних правових засобів [3, с. 253]. О.Ф. Скакун характеризує контрольно-наглядову діяльність як правову форму діяльності органів держави, що має вираження в здійсненні юридичних дій у справі спостереження і перевірки відповідності виконання і додержання підконтрольними суб'єктами правових розпоряджень та припинення правопорушень певними організаційно-правовими засобами [5, с. 62]. І хоча наведені вище визначення дійсно відображають специфіку контрольно-наглядової діяльності, однак вони її характеризують лише як діяльність держави, залишаючи поза увагою таку важливу її складову, як громадський контроль.

Думається, що контрольно-наглядову діяльність можна визначати як правову форму публічної діяльності, спрямовану на забезпечення законності і правопорядку у різних сферах суспільного життя, що здійснюється суспільством, а також спеціально уповноваженими органами держави, і яка полягає у використанні

різноманітних форм та методів контролю і нагляду для перевірки законності та доцільності діяльності об'єктів такої діяльності.

Контрольно-наглядову діяльність в національно-безпековій сфері можна, у свою чергу, визначити як правову форму публічної діяльності, спрямовану на забезпечення законності і правопорядку у галузях національно-безпекової сфери, що здійснюється суспільством, а також спеціально уповноваженими органами держави, і яка полягає у використанні різноманітних форм та методів контролю і нагляду для перевірки законності та доцільності діяльності об'єктів такої діяльності.

Список використаної літератури:

1. Цвігун Д.П. Адміністративний нагляд органів внутрішніх справ у сфері забезпечення громадського порядку і громадської безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 16 с.
2. Бистрик Г.М. Контрольно-наглядова діяльність як форма правової діяльності органів державної влади. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 115–123.
3. Бондар О.Г. Поняття контрольно-наглядової діяльності як основа дослідження контрольно-наглядової діяльності у сільському господарстві. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 251–255.
4. Денисова А.В. Співвідношення контролю та нагляду. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). С. 30–37.
5. Мельничук С. Контрольно-наглядова форма правозастосовної діяльності: особливості теоретичного розуміння. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 62–68.

Корнута Людмила Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ПРОБЛЕМАТИКА ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сьогодні Україна переживає період активних змін та реформ. Змінюється законодавство, реформується підхід до публічного управління, визначаються нові пріоритети у функціонування державної служби та особи державного службовця. Так, Закон «Про державну службу» 2015 р. визначив абсолютно новий підхід до розуміння статусу державного службовця, його повноважень та особливостей професійної діяльності [2]. Закон закріпив принци-

пово новий підхід до професійного навчання та професійної компетентності державного службовця, тепер це не вільне бажання самої особи, що займає відповідну посаду, а прямий обов'язок службовця. Законодавець починає приділяти увагу іміджу державного службовця та його лідерським здібностям. Таке перетворення не є випадковим, адже аби здійснити будь-яку реформу потрібні лідери, особи, що прагнуть змін та вміють організувати інших працювати на досягнення поставлених цілей. Разом з тим, реформа буде провальною, якщо немає вправних виконавців, які здатні забезпечити виконання завдань для досягнення кінцевої мети. Мова, передусім, саме про апарат держаних службовців.

Масштаб запланованого і початого потребує від останніх, здавалося б, очевидного і простого набору компететностей, а саме: стратегічного і критичного мислення, вміння працювати не на забезпечення процесів, а на досягнення результатів, розуміти і застосовувати європейські стандарти публічного управління, виробляти державну політику та працювати зі стейкхолдерами, здатність управляти змінами та проектами. І це не завершений перелік вимог. Отже, професійний розвиток і постійне підвищення рівня професійної компетентності – це не просто імператив закону про державну службу, а й необхідна складова успішності здійснення реформ.

Так, ефективна система мотивації та безперервного навчання своїх співробітників є частиною роботи будь-якого конкурентного бізнесу. Це допомагає не лише підвищувати рівень професіоналізму власної команди, але й створювати всередині неї єдину систему цінностей та принципів, без яких будь-якій організації важко рухатися вперед.

Державна служба в Україні, як і будь-яка організація, також має свою систему професійного навчання державних службовців. Але, як і багато інших сфер, ця система є застарілою та недосконалою. І якщо колись вона й була ефективною з огляду на час і умови, то зараз уже не спроможна забезпечити очікування та сучасні потреби. Тож на порядку денному – оновлення й осучаснення чинної системи професійного навчання. Ретельна діагностика проблеми дозволить правильно визначити, що необхідно змінити, щоб традиційне підвищення кваліфікації стало не навантаженням, а життєвою необхідністю кожного публічного службовця.

Тому, серед ключових проблем професійного навчання із урахуванням законодавчих перетворень та реформ, що сьогодні відбуваються в публічному управлінні, можна виділити наступні:

1) монополізація послуг з навчання держслужбовців. Так, нормативні акти, що регламентують державне замовлення на підготовку фахівців та підвищення кваліфікації персоналу, у тому

числі у сфері державної служби, визначають, що надавати послуги з підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців можуть лише відповідні, чітко визначені заклади освіти. Окрім того, законодавець чітко розставляє власні пріоритети в даному питанні. Зокрема, якщо замовлення, яке формує і розміщує Міністерство освіти і науки, ця дилема вирішується популярністю та затребуваністю серед абітурієнтів, то у випадку державної служби це не спрацьовує. Державний службовець не обирає на власний розсуд заклад, а вимушений іти до того чи іншого, оскільки існують чітко визначені вимоги та критерії, розставлені пріоритети. Отже, у випадку підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців існуючий підхід до формування та розміщення державного замовлення на відповідні освітні послуги не спрацьовує ефективно. Щонайменше, це призводить до відсутності фактичної конкуренції за навчання державних службовців, та відображається на якості освітніх послуг;

2) на сьогодні фактично немає достовірного виявлення потреб державних службовців: чому і в якій формі треба навчати, скількох треба навчати і чи треба навчати всіх тощо. Як результат, тематика навчальних програм, які надаються закладами освіти та установами підвищення кваліфікації, часто не відповідає навіть базовим потребам державної служби;

3) відсутня також належна і дієва система моніторингу якості освітніх послуг у сфері підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. Як результат низька якість навчальних програм та низький рівень знань, які отримують державні службовці. Держава витрачає кошти на підготовку своїх фахівців, але водночас не отримує на виході очікуваного результату і не відчуває ніяких змін у якості державної служби;

4) вкрай низький рівень оплати праці викладачів, тренерів у системі підвищення кваліфікації державних службовців. Неконкурентність гонорарів спричиняє, зокрема, критичний дефіцит та відсутність стимулу у кваліфікованих викладачів та тренерів, які мають не лише теоретичні знання, але й практичний досвід роботи, і головне – вміння ефективно передати ці навички та знання своїм слухачам.

Як результат, неефективна та застаріла система професійного навчання публічних службовців, яка більше працює сама на себе, ніж на задоволення існуючих потреб у професійному розвитку службовців. Так, із прийняттям нового Закону «Про державну службу» 2015 р. [2], питання професійної освіти держслужбовців отримало новий підхід. Разом із проектами експертної допомоги з боку ЄС, Ради Європи розроблено низку відповідних проектів та методик щодо реформування освіти та підготовки державних службовців [3]. У той же час про вирішення проблеми говорити не доводиться.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу – http://zakon.rada.gov.ua
2. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу – http://zakon.rada.gov.ua
3. Про розбудову ефективної системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування йшлося під час робочої зустрічі з представниками Програми «U-LEAD» // [Електронний ресурс] – Режим доступу – https://nads.gov.ua/news/pro-rozbudovu-efektyvnoyi-systemy-profesiynogo-navchannya-derzhavnyh-sluzhbovciv-ta-posadovyh

Білокур Євгенія Ігорівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ЗМІСТУ КОНТРОЛЮ ЯК СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ФУНКЦІЇ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Зважаючи на трансформацію контролю у публічному управління та загалом публічного адміністрування потребує певної конкретизації. По-перше, необхідно звернути увагу на різний обсяг державного контролю як функції державного управління за «широкого» та «вузького» розуміння останнього, та на різницю між державним контролем як державною управлінською функцією та державним контролем у сфері державного управління або виконавчої влади. За широкого розуміння державного управління, тобто як діяльності усіх суб'єктів державної влади, функція контролю як функція державного управління включає в себе і судовий контроль, і парламентський контроль тощо, іншими словами контрольну діяльність усіх суб'єктів державної влади. Проте, окреслюючи державне управління за вузького підходу як діяльність переважно органів виконавчої влади, функція контролю як функція державного управління не включає в себе зазначене коло діяльності – як-то парламентський та судовий контроль, прокурорський нагляд тощо. За «вузького» розуміння державного управління у цьому контексті розглядається контрольна діяльність інших гілок державної влади як елемент механізму стримування та противаг.

«Контроль у державному управлінні» та «контроль як функція державного управління» – поняття близькі, але не тотожні.

Вбачається, що контроль у державному управлінні або ще як його називають контроль у сфері державного управління уявляється таким, що здійснюється стосовно суб'єктів державного управління з метою забезпечення законності їх діяльності, не стосуючись при цьому аналогічної діяльності щодо фізичних та юридичних осіб. З огляду на ці міркування, контроль у державному управлінні включає в себе контроль як функцію державного управління у тій частині діяльності, яка здійснюється суб'єктами державного управління, а саме виконавчою владою. Проте здійснення контролю так би мовити зовнішнього (поза керуючою системою) – стосовно фізичних чи юридичних осіб, не входить до змісту контролю у сфері державного управління, але водночас є однією із соціально-орієнтованих функцій державного управління та загалом публічного адміністрування. До того ж контроль у сфері державного управління може здійснюватися не тільки органами державної влади. Та й державний контроль, якщо не конкретизувати його зміст як функції державного управління, що здійснюється органами державної влади, може і не стосуватися управління (як приклад, контроль, що здійснює Конституційний Суд України). Таким чином контроль у державному управлінні та контроль як функція державного управління, частково співпадають за своїм змістом, проте містять і таку частину діяльності, що має різне спрямування.

Контроль необхідно віднести і до соціально-орієнтованих функцій і до внутрішньо-орієнтованих функцій державного управління. Різниця лежить у площині, спрямованості цієї функції, її об'єктів та задач. Найпростішим можна було б вважати варіант урахування однієї із загальноприйнятих класифікацій контролю на внутрішній та зовнішній або ж відомчий та невідомчий і відповідного віднесення зовнішнього контролю до соціально-орієнтованих функції, а внутрішнього – до внутрішньо-орієнтованих. Проте тут ще раз потребує зазначення таке уточнення. Якщо ця диференціація контролю стосується контролю «у сфері державного управління (або виконавчої влади)», то проектувати її за такого випадку не можна.

У державному управлінні контроль поширюється на всі сфери: господарську, соціально-культурну, адміністративно-політичну діяльність та міжгалузеве державне управління. Об'єктом контролю як соціально-орієнтованої функції є суспільні відносини, що потребують певного управлінського впливу держави з боку суб'єктів державного управління. При цьому суб'єкт та об'єкт контролю є організаційно відокремленими. А от об'єктом внутрішньо-орієнтованої функції є безпосередньо діяльність суб'єктів державного управління (у переважній більшості органів виконавчої влади), тобто контроль відбувається у межах керуючої системи і його метою є запобігання руйнуванню системи

державного управління, підвищення ефективності виконавчо-розпорядчої діяльності та на забезпечення законності діяльності посадових осіб. Ще раз зауважимо, що функція контролю як внутрішньо-орієнтована функція за своїм призначенням є також діяльністю з контролю у державному управлінні та у цій своїй змістовній частині поглинається поняттям контролю в державному управлінні.

Контроль як соціально-орієнтована функція державного управління охоплює дуже широке коло відносин. На основі діючого законодавства можна зазначити такі сфери його здійснення: державний контролю у сфері господарської діяльності, державний контроль (нагляд) із питань дотримання: вимог ядерної та радіаційної безпеки, податкового законодавства, порядку проведення розрахунків, виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, телекомунікацій, поштового зв'язку, радіочастотного ресурсу; контроль у сфері охорони праці (щодо безпеки), охорони надр та навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів; державний гірничий нагляд; контроль за поводженням із відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами, агрохімікатами; архітектурно-будівельний контроль та нагляд; пожежний нагляд тощо.

З огляду на таку багатогранність контрольної діяльності у змісті державного управління, цілком закономірно, що й система контролю чи суб'єктів є також досить багатогранною і складною. Ці суб'єкти мають різну організаційну форму та різне правове становище у системі органів виконавчої влади. На рівні органів виконавчої влади контроль трансформується у функцію, яка може бути основною діяльністю чи бути лише елементом більш широкої діяльності. Провідне місце серед них належить центральним органам, для яких контроль є основною функцією щодо непідпорядкованих в адміністративному порядку державних органів і організацій. Деякі з них мають право приймати у межах своєї компетенції обов'язкові для міністерств, відомств, підприємств і організацій акти, давати обов'язкові для виконання вказівки (Антимонопольний комітет України, тощо).

Згідно з принципом побудови системи центральних органів виконавчої влади за функціональним критерієм, передбаченим Законом України «Про центральні органи виконавчої влади», здійснення певних напрямків виконавчо-розпорядчої діяльності було розмежовано серед певними видами центральних органів виконавчої влади. Серед основних видів діяльності як структуроутворюючий фактор виокремлюється й контрольно-наглядова діяльність. Відповідно, центральні органи виконавчої влади, діяльність яких у більшості своїй становить здійснення контролю чи нагляду (критерій переважності, а не виключності), створю-

ються у вигляді інспекцій. Отже, до системи органів контролю належать державні інспекції − спеціальні органи в системі державного управління, що здійснюють надвідомчий контроль, а сфера їх діяльності і владні повноваження поширюються на суб'єктів незалежно від їх відомчої підлеглості. Державні інспекції, що діють у різних галузях управління, відрізняються порядком створення, правовим статусом та повноваженнями при здійсненні контролю. Спеціалізація державних інспекцій є різноманітною, потреба в них має визначатися потребою практики у кожній конкретній сфері управління.

З огляду на постійні й нагальні процеси реформування системи органів виконавчої влади з метою її оптимізації (так званий процес оптимізації), констатуємо, що на теперішній час і відбувається активний процес визначення цих «нагальних потреб», у тому числі і щодо здійснення контрольно-наглядової діяльності, та поряд із цим визначення сфер, що потребують зменшення контролю та усунення дублювання функцій контролюючих суб'єктів. Спостерігається тенденція щодо зменшення кількості державних інспекцій, їх реорганізацію з метою таких давно назрілих проблем, як дублювання повноважень.

Проте у цьому зв'язку хотілося би сказати і про певні недоліки оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, серед яких невиважене застосування функціонального підходу до щодо розподілу інших центральних органів виконавчої влади. Так, на теперішній час, констатується помилкове віднесення органів, покликаних втілювати переважно «зворотній зв'язок», до служб (Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, Державна служба фінансового моніторингу).

Хотілося б також зазначити, що процеси деконцентрації та децентралізації державної влади аж ніяк не нівелюють значення контролю, а навпаки − призводять до підвищення ролі цієї функції публічного адміністрування та необхідності зміни його спрямованості із карального заходу на дієвий механізм забезпечення законності та дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Лавренова Ольга Ігорівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЗАКОННИХ ВИМОГ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження», вимоги виконавця щодо виконання рішень є обов'язковими на всій території України. У свою чергу, особи, які беруть участь у виконавчому провадженні, зобов'язані сумлінно користуватися усіма наданими їм правами з метою забезпечення своєчасного та в повному обсязі вчинення виконавчих дій [2]. Адже невиконання особою законних вимог державного чи приватного виконавця може стати суттєвою перешкодою для досягнення мети виконавчого провадження. Такі дії осіб тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом. Адміністративна відповідальність за невиконання законних вимог приватного виконавця передбачена ст. 188-13 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та є дієвим засобом реального забезпечення виконання рішень судів та інших органів.

Адміністративна відповідальність за невиконання законних вимог приватного виконавця передбачена ст. 188-13 КУпАП та наступає у наступних випадках:невиконання законних вимог приватного виконавця щодо усунення порушень законодавства про виконавче провадження; несвоєчасне подання або неподання звітів про відрахування із заробітної плати та інших доходів боржника; неподання або подання недостовірних відомостей про доходи і майновий стан боржника;ненадання на вимогу приватного виконавця декларації про доходи та майно, що подається відповідно до Закону України «Про виконавче провадження», чи зазначення у такій декларації неправдивих відомостей або неповідомлення про зміну відомостей, які зазначаються у декларації; неповідомлення боржником про зміну місця проживання чи місцезнаходження або місця роботи (отримання доходів); неявка без поважних причин за викликом приватного виконавця [1].

Провадження по притягненню до адміністративної відповідальності розпочинається зі складення приватним виконавцем протоколу про адміністративне правопорушенняна відповідному бланку за встановленою формою. Зміст такого протоколу повинен відповідати вимогам, викладеним у ст. 256 КУпАП [1]. Усі

реквізити протоколу заповнюються виконавцем розбірливим почерком державною мовою. Не допускаються закреслення або виправлення відомостей, що заносяться до протоколу, а також внесення додаткових записів після того, як протокол підписаний особою, відносно якої він складений.

У разі складання протоколу в офісі приватного виконавця, особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, запрошується для складання та підписання протоколу. У виклику зазначаються дата, час та місце складання протоколу. Виклик вважається належним чином врученим, якщо надісланий за адресою особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, рекомендованим листом з повідомленням про вручення або вручено особисто. У разі неявки такої особи у визначений у виклику час виконавець складає відповідний акт, який додається до протоколу.

При складанні протоколу особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснюються її права й обов'язки, передбачені ст. 63 Конституції України та ст. 268 КУпАП, про що має бути зроблена відмітка у протоколі. При цьому необхідно не лише роз'яснити особі її права, але й забезпечити їх реалізацію. Зокрема, особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, які додаються до протоколу.

Про ознайомлення із протоколом особа, щодо якої він складений, ставить у протоколі свій підпис. У разі відмови поставити підпис про це робиться відповідний запис у протоколі, який засвідчується підписом виконавця. Протокол складається у двох примірниках, що підписуються виконавцем, який склав протокол, особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, а також свідками і понятими, якщо такі є. У разі відмови особи, щодо якої складається протокол, від підписання протоколу виконавець робить про це відповідний запис, який засвідчує своїм підписом та підписами свідків у разі їх наявності. Особа, щодо якої складається протокол, має право письмово викласти підстави своєї відмови від підписання протоколу, які додаються до протоколу окремо, про що робиться запис у протоколі. Відмова від підписання протоколу не є підставою для припинення провадження у справі [3].

Протокол про адміністративне правопорушення має бути складений у двох примірниках, один з яких під підпис вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності. Після чого виконавець у той же день має зареєструвати протокол в журналі реєстрації протоколів про адміністративні правопорушення.

Протокол приватного виконавця протягом трьох робочих днів надсилається для розгляду до відповідного районного, районного

у місті, міського чи міськрайонного суду за місцем вчинення адміністративного правопорушення. До протоколу приватного виконавця додаються матеріали, що підтверджують факт вчинення адміністративного правопорушення.

Справа про адміністративне правопорушення розглядається відповідним судом у п'ятнадцятиденний строк з дня одержання ним протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи. За результатами розгляду справи судом може бути винесено одну з таких постанов:постанову про накладення адміністративного стягнення;постанову про закриття справи про адміністративне правопорушення.

Постанова у справі про адміністративне правопорушення оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом трьох днів вручається під підпис або надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення особі, стосовно якої її винесено, про що робиться відповідна відмітка у справі. Постанова у справі про адміністративне правопорушення набирає законної сили після закінчення строку на її оскарження, а саме 10 днів з дня її винесення. Таку постанову може бути оскаржено особою, щодо якої її винесено, а також потерпілим. Таким чином, приватному виконавцю не надається право оскаржити постанову по справі про адміністративне правопорушення.

Відповідно до ст. 299 КУпАП, постанова у справі про адміністративне правопорушення підлягає виконанню з моменту її винесення. Штраф, накладений за вчинення адміністративного правопорушення, вноситься в установу банку України не пізніш як через п'ятнадцять днів з дня вручення постанови, а в разі оскарження такої постанови – не пізніш як через п'ятнадцять днів з дня повідомлення про залишення скарги без задоволення.

Отже, за невиконання законних вимог приватного виконавця особу може бути притягнуто до адміністративної відповідальності, яка встановлена ст. 188-13 КУпАП та ст. 76 Закону України «Про виконавче провадження». Порядок притягнення особи до відповідальності за невиконання законних вимог приватного виконавця складається з таких стадій: 1) складення протоколу про адміністративне правопорушення приватним виконавцем; 2) розгляд справи про адміністративне правопорушення районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом за місцем вчинення адміністративного правопорушення; 3) виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Список використаної літератури:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984 р. – № 51. – Ст. 1122.

2. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 30. – С. 5. – Ст. 542.
3. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень: Наказ Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 27. – С. 23. – Ст. 1018.

Сандул Яна Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного права,
кандидат юридичних наук

УПРАВЛІНСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВИХ РАД З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Однією з актуальних проблем адміністративно-правової науки і практики, якій останнім часом приділяється велика увага, є визначення і характеристика управлінських зв'язків між органами публічної влади. Про доцільність визначення на законодавчому рівні субординаційних зв'язків між органами виконавчої влади, виокремлення повної і часткової підлеглості йшла мова ще в Концепції адміністративної реформи в Україні [1].

У сучасній науці визначено типи управлінських зв'язків і здійснено їх класифікацію, проте сформульовані пропозиції щодо їх удосконалення не отримали належного закріплення в законодавстві. Крім того, недостатньо дослідженими є управлінські зв'язки саме виконавчих органів місцевих рад як суб'єктів державного управління з органами виконавчої влади і місцевого самоврядування, що, на наш погляд, являє особливий інтерес, враховуючи об'єм, природу і структуру повноважень указаних органів.

Як відомо, у науковій літературі, серед інших, виокремлюють субординаційні, координаційні і реординаційні відносини, або управлінські зв'язки. В.А. Дерець зазначає, що розмежування субординаційних, координаційних та реординаційних відносин у системі органів виконавчої влади необхідно здійснювати за ознакою способу досягнення кінцевого результату перебування органів в управлінських відносинах. При субординаційних та реординаційних відносинах кінцевий результат досягається діяльністю однієї із сторін, а при координаційних відносинах – сумісною діяльністю сторін [2, с. 31-32].

Загальновідомо, що домінуючою формою управлінських зв'язків у державно-владних відносинах є субординація [3, с. 43]. Субординація розглядається як відносини між суб'єктами

управлінської діяльності, які виражають підлеглість одного суб'єкта іншому в процесі управління єдиним об'єктом [4, с. 174]. Характеризуючи субординаційні відносини, особливу увагу слід звернути на те, що на сучасному етапі існування системи органів виконавчої влади за наявності субординаційних відносин вищестоящий орган не лише вимагає виконання тих або інших вказівок, але й створює умови для їх належного виконання [5, с. 154]. У нормативно-правових актах це закріплюється як «здійснення методичного забезпечення», «надання рекомендацій», «здійснення організаційно-методичного керівництва», «сприяння», «надання організаційно-методичної і консультаційної допомоги, роз'яснень» [2, с. 47].

Координація розглядається як тип соціальної взаємодії, коли сторони є як рівноправними партнерами, і ґрунтується на взаємній зацікавленості сторін стосовно узгодження свого управлінського впливу на один і той же об'єкт. Щодо координаційних зв'язків, слід зазначити, що, як уявляється, такі зв'язки можуть виникати як між органами, що знаходяться в стосунках влади-підпорядкування, так і між органами, що не знаходяться у таких відносинах. Причому, на місцевому (у т.ч. регіональному) рівні, враховуючи що органи місцевого самоврядування не знаходяться у стосунках в ієрархічній системі, пріоритет слід віддавати розвиткові саме координаційних зв'язків.

Найбільший інтерес викликає третій тип стосунків, для яких характерним є вплив керованого об'єкта на суб'єкт, що управляє. Саме реординаційні зв'язки забезпечують самостійність нижчих елементів, а також їх здатність впливати на більш високі. На думку Ж. Завальної реординаційні відносини – це зворотне вертикальне упорядкування знизу вгору, коли «низи» стимулюють прийняття «верхами» певних рішень. Вони характеризуються спрямованістю ініціативи встановлення управлінських відносин від органу нижчого рівня до органу вищого рівня, таким чином встановлюється зворотний зв'язок в управлінні. У цих відносинах ініціатива встановлення взаємозв'язків відходить від суб'єкта, який вимагає управління[6, с. 44]. Розглядаючи взаємодію місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування А.Р. Крусян виокремлює три типи реординації: зворотне впорядкування, кореляційну реординацію та ініціативну реординацію [7, с. 128-130].

Звичайно, при характеристиці виконавчих комітетів як суб'єктів адміністративного права найбільший інтерес викликають управлінські зв'язки з органами виконавчої влади, до системи яких виконавчий комітет інтегрований. Проте слід зазначити, що управлінські зв'язки виконавчих органів місцевих рад з іншими органами публічної влади є досить специфічними, враховуючи організаційно-правові основи місцевого самоврядування.

Говорячи про удосконалення управлінських зв'язків виконавчих органів місцевих рад з іншими органами публічної влади, слід акцентувати увагу на необхідності поліпшення регламентації таких зв'язків та необхідність розширення практики розробок регламентів взаємодії виконавчих органів місцевих рад з іншими органами для поліпшення організаційної складової стосунків між відповідними органами.

Список використаної літератури:

1. Концепция административной реформы в Украине : утверждена указом Президента Украины от 22.07.1998 г. № 810/98. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/810/98
2. Дерец В.А. Управленческие отношения в системе органов исполнительной власти и их правовое регулирование : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Дерец В.А. – К., 2006. – 190 с.
3. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми : монографія / за ред. В.М. Князєва. – К. : Вид-во НАДУ ; Міленіум, 2003. – 320 с.
4. Державне управління : словник-довідник / [уклад.: В. Д. Бакуменко (кер. творчого кол.), Д.О. Безносенко, І.М. Варзар, В.М. Князєв та ін. ; за заг. ред. В.М. Князєва, В.Д. Бакуменка]. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.
5. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навч. посіб. / за заг. ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйка – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2002. – 352 с.
6. Завальна Ж.В. Щодо питання договірного регулювання відносин державного управління / Ж.В. Завальна // Часопис Київського ун-ту права. – 2009. – № 2. – С. 43–47.
7. Крусян А.Р. Взаимодействие местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления в Украине : учеб. пособ. / А.Р. Крусян. – О. : Юрид. літ-ра, 2001. – 162 с.

Голоядова Тетяна Олексіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРІОРИТЕТНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИТЯГНЕННЯ ОСОБИ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Процедура притягнення особи до адміністративної відповідальності як ніколи потребує сьогодні свого вдосконалення. Порядок притягнення до адміністративної відповідальності

досліджувалися в працях Ю.П. Битяка, Є.С. Герасименко, Р.А. Калюжного, С.В. Ківалова, А.Т. Комзюка, О.І. Міколенко, С.А. Шепетька та інших, незважаючи на це залишилось ряд невирішених і дискусійних питань. Таке вдосконалення повинно відбуватись за декількома напрямами.

По-перше, необхідно остаточно визначитись з переліком органів адміністративної юрисдикції та їх посадових осіб, які вправі розглядати справи про адміністративні правопорушення. Система органів адміністративної юрисдикції постійно розширювалася за кількісним складом, що значно не підвищувало рівень її ефективність. Ті ж якісні зміни, що відбувалися в системі органів адміністративної юрисдикції (поступове розширення повноважень судів та зменшення значення органів місцевого самоврядування у вирішенні справ про адміністративні правопорушення), вплинули лише на обґрунтованість винесених постанов по справі. Але при цьому збільшилась кількість постанов про закриття справи у зв'язку з тим, що в непрофесійно оформлених матеріалах справи (протокол про адміністративне правопорушення, письмові пояснення потерпілого, тощо) були відсутні докази вини правопорушника. У таких випадках суди посилаючись на пункт 1 ст. 247 КУпАП (відсутність події і складу адміністративного правопорушення) виносять постанову про закриття справи, адже інших механізмів законодавство про адміністративну відповідальність не передбачає. Наприклад, одним із таких дієвих механізмів був би інститут відправлення матеріалів справи на додаткове розслідування у зв'язку з недостатньою доказовою базою для прийняття остаточного рішення.

Щодо питання оптимізації системи органів адміністративної юрисдикції – існує три ймовірних шляхи його вирішення, а саме:

1) залишити систему органів адміністративної юрисдикції, яка сьогодні представлена в главі 17 КУпАП та модернізувати її, вносячи до системи одні органи державної влади та місцевого самоврядування і виключаючи інші. В. С. Бердник звертає увагу на низький кваліфікаційний рівень членів адміністративної комісії, тому що більшість із них не в змозі дати правову оцінку діям, які описуються в матеріалах справи, здійснити остаточну кваліфікацію діяння і винести обґрунтоване рішення. У зв'язку з цим В. С. Бердник пропонує розробити і прийняти Закон України, який би передбачав особливості утворення та організації діяльності адміністративних комісій, і в якому обов'язково б містилися вимоги щодо: а) мінімальної і максимальної кількості членів адміністративної комісії; б) перелік категорій осіб, які повинні входити до складу комісії; в) стосовно того, хто може входити до складу комісії, а кому це заборонено та вимоги до кандидатур на посади [3, с. 101-102]. Разом з тим, останнім часом держава посилює вимоги як до юридичної освіти, так і до

юридичних професій. В цьому контексті неможливе подальше існування системи органів адміністративної юрисдикції, в якій особи, що не мають юридичної освіти, дають правову оцінку діям, які описуються в матеріалах адміністративної справи, здійснюють остаточну кваліфікацію діяння і виносять постанову про накладення адміністративного стягнення;

2) передати всі справи про адміністративні правопорушення, за незначним виключенням, на розгляд судам. Таку пропозицію зробили свого часу автори Проекту Кодексу України про адміністративні проступки від 26.05.2004 р. [4]. Вони пропонували всі справи про адміністративні правопорушення передати місцевими судами, крім справ, які можуть розглядатися особами, уповноваженими складати протоколи. Але такі справи повинні були відповідати декільком умовам: а) за вчинене правопорушення санкція статті повинна передбачати адміністративне стягнення у вигляді попередження або штрафу, розмір якого не перевищує трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; б) особа не заперечує факту вчинення проступку та накладеного адміністративного стягнення. Цей підхід теж має суттєвий недолік − завантаженість судів кримінальними, адміністративними (мова йде про адміністративні публічні спори) і цивільними справами. Якщо судам передати справи про адміністративні правопорушення в повному обсязі, то судова система може дати суттєвий збій.

3) створення спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з розгляду справ про адміністративні правопорушення. Цей підхід спрямований на зменшення кількості органів адміністративної юрисдикції в системі органів публічної адміністрації, і, в той же час, не перевантажує суди справами про адміністративні правопорушення. До того ж можна буде підвищити рівень професіоналізму осіб, які будуть входити до складу цього органу, та створити підрозділи за певними напрямами, щоб зберігалася спеціалізація, яка притаманна сучасні системі органів адміністративної юрисдикції.

По-друге, є суттєва необхідність вдосконалення процедурної форми провадження у справах про адміністративні правопорушення. При цьому в КУпАП повинні бути чітко прописані підстави та умови використання тої чи іншої процедурної форми, учасники виникаючих при цьому правовідносини, їх права і обов'язки, наслідки недотримання вимог законодавства, тощо. Штучне ускладнення провадження у справах про адміністративні правопорушення призведе до зниження ефективності інституту адміністративної відповідальності в державі. Головні ознаки адміністративної відповідальності, − оперативність і економічність, − повинні зберегтись, але без шкоди для повноти і об'єктивності з'ясування обставин кожної справи. Наприклад, О. І. Миколенко, розглядаючи стан адміністративно-деліктного

законодавства щодо спрощених проваджень, зазначає, що з розвитком технологій щодо відео фіксації фактів вчинення адміністративних проступків, особливо в сфері безпеки дорожнього руху, виникне необхідність у закріпленні в КУпАП спрощених проваджень щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності. Але необхідно чітко визначитись з умовами та підставами застосування спрощених проваджень в процесуальному порядку притягнення осіб до адміністративної відповідальності. Адже вирішення цього питання тісно пов'язане з захистом прав і свобод людини та громадянина в межах провадження в справах про адміністративні правопорушення [6, с. 12-13].

Отже адміністративно-деліктне законодавство сьогодні не відповідає в повній мірі потребам суспільства та не вирішує тих завдань, які ставить перед собою в ст. 1 КУпАП. Вдосконалювати необхідно майже всі матеріальні і процедурні норми адміністративно-деліктного законодавства. Необхідно прийняти Закон України про особливості утворення та організації діяльності адміністративних комісій. Найбільшої ж уваги потребують сьогодні два питання, вирішення яких є стратегічно важливим для успішного розвитку інституту адміністративної відповідальності в Україні, а саме: оптимізація системи органів адміністративної юрисдикції та вдосконалення процедурної форми провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Список використаної літератури:

1. Кодекс Адміністративного Судочинства України від 06.07.2005р в ред. від 14.06.2018р № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. [Електронний ресурс] − Режим доступу : http//zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15
2. Кодекс України про Адміністративні Правопорушення від 07.12.1984р в ред. від 23.07.2018р № 8073-X // Відомості Верховної Ради України. [Електронний ресурс] − Режим доступу : http//zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10
3. Бердник В. С. Юрисдикційна діяльність адміністративних комісій (матеріальний та процесуальний аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. С. Бердник ; Запорізький національний університет. − Запоріжжя, 2012. − 248 с.
4. Проект Кодексу України про адміністративні проступки від 26.05.2004 № 5558 [Електронний ресурс]. − Офіційний сайт Верховної Ради України. − Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5558&skl=5
5. Ківалов С. В. Курс адміністративного процесуального права України. Загальна частина / С. В. Ківалов, І. О. Картузова, А. О. Осадчий. − Одеса : Фенікс. − 2014. − 342 с.
6. Миколенко О. І. Спрощені провадження в справах про адміністративні правопорушення в контексті захисту прав і свобод людини та громадянина / О. І. Миколенко // Проблеми забезпечення прав людини у світлі Загальної декларації прав людини : Матеріали

X Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, присвяченої Дню прийняття Декларації прав людини (8 грудня, 2017 р., Одеса). – Одеса : ОДУВС, 2017. – С. 12-13.
7. Миколенко О.І. Поняття та місце науки адміністративного процедурно-процесуального права в системі юридичної науки / О.І. Миколенко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 4. – С. 163-166.

Негара Родіон Віталійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

КОНКУРСНА КОМІСІЯ ЯК ВІДПОВІДАЧ У СПРАВАХ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ КОНКУРСУ У ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Відповідно до ч. 5 ст. 28 Закону України «Про державну службу» (далі – Закон-2015) учасник конкурсу, який не пройшов конкурсний відбір, має право оскаржити рішення конкурсної комісії, у тому числі до суду [1]. Процесуальні питання реалізації учасником конкурсу цього права регламентується Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [2]. Відповідно до цього п. 2 ч. 1 ст. 19 КАС України передбачена окрема категорія справ у публічно-правових спорах, зокрема спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби.

Практика склалася таким чином, що, як правило, відповідачем у таких справах учасниками конкурсу визначаються *саме державні органи* (в розумінні ч. 2 ст. 1 Закону-2015), якими безпосередньо такий конкурс проводився.

В новій редакції КАС України виокремлено ще одну категорію справ, яка стосується також і оскарження конкурсу у державній службі – спори щодо оскарження рішень ... конкурсних комісій ..., рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб (п. 9 ч. 1 ст. 19) [2]. Спершу, вважаємо, слід зупинитись на дослідження підстав та мети запровадження цієї новели.

Безперечно, як і для будь-якої іншої, так і для цієї новели характерні твердження і «за», і «проти». Вбачається, що однією з підстав «проти» вищезазначеного є передбачена КАС України, як чинної, так і попередньої редакцій, можливість звернення до суду з адміністративним позовом до будь-якого суб'єкта, уповноваженого здійснювати публічно-владні управлінські функції, у тому числі і до відповідної конкурсної комісії, що випливає, у тому

числі з визначення поняття «суб'єкт владних повноважень» (п. 7 ч. 1 ст. 4 КАС України). Крім того, в положеннях КАС України відсутні інші положення присвячені розгляду цих справ у публічно-правових спорах.

З іншого боку, «за» виступає тенденція впровадження конкурсу, в якості єдиного способу відбору альтернативних варіантів, в різних сферах, у тому числі і в публічній службі. Отже, у зв'язку з цим, в цій роботі спробуємо з'ясувати чи може ця нововведена категорія розповсюджуватись на конкурс у державній службі та на скільки це вплине на реалізацію права на оскарження конкурсу.

Єдиною вимогою оскарження рішення конкурсної комісії (та визначення її відповідачем), відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 19 КАС України, є наявність «обов'язковості» рішень прийнятих такою комісією для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб.

Відповідно до ч. 5 ст. 27 Закону-2015 рішення конкурсної комісії вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість від її складу і згідно з ч. 1 ст. 28 цього закону – оформляється протоколом засідання конкурсної комісії.

Аналіз положень Закону-2015 та Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 246 (далі – Порядок № 246)[3] дозволив встановити наступні питання, щодо яких приймається рішення конкурсної комісії:

рішення про результати конкурсу (ст. 28 Закону-2015), або рішення стосовно переможця конкурсу та другого за результатами конкурсу кандидата (абз. 1 п. 68 Порядку № 246);

рішення про перенесення дати проведення конкурсу (абз. 3 п. 17 Порядку № 246);

рішення про здійснення відео- або аудіофіксації проведення конкурсу (абз. 2 п. 23 Порядку № 246);

акт про порушення кандидатом заборони користуватися додатковими електронними приладами, підручниками, навчальними посібниками, іншими матеріалами, а також спілкуватись один з одним (абз. 2 п. 31 Порядку № 246);

рішення про призначення нової дати та/або часу проведення тестування у разі, якщо тестування було перервано або не відбулося з технічних чи інших причин, що не залежать від членів Комісії або конкурсної комісії та кандидатів (абз. 2 п. 38 Порядку № 246);

рішення про затвердження ситуаційних завдань (п. 42-43 Порядку № 246);

рішення про презентацію результатів розв'язання ситуаційних завдань на засіданні (абз. 15 п. 45 Порядку № 246).

Більшість цих рішень є внутрішньо орієнтованими на процедуру проведення конкурсу і тому визначення їх «обов'язковості»

для відповідного державного органу є неможливим, з огляду на відсутність взаємозв'язку між конкурсною комісією та державним органом щодо цих питань.

Рішення (протокол засідання) конкурсної комісії, наприклад, про результати конкурсу відрізняється від інших рішень. Так, відповідно до ч. 3 ст. 31 Закону-2015 рішення про призначення на посаду державної служби приймається на підставі протоколу засідання конкурсної комісії. Крім того, згідно з ч. 3 ст. 28 Закону-2015 та п. 66 Порядку № 246 витяг з протоколу засідання конкурсної комісії щодо результатів визначення загального рейтингу кандидатів є складовою особової справи державного службовця, якого призначено на посаду державної служби за результатами конкурсу.

Відповідно до вищевикладеного рішення про призначення приймається на підставі рішення конкурсної комісії в обов'язковому порядку, а суб'єкт призначення або керівник державної служби, в залежності від категорії посади державної служби, позбавлені права відмовити у призначенні, крім випадку наявності передбачених чинним законодавством заборон та обмежень щодо призначення на посаду. Отже, таке рішення конкурсної комісії є обов'язковим для певних посадових осіб, а тому, вважаємо, є підстави для застосування і у випадку з конкурсними комісіями у державній службі п. 9 ч. 1 ст. 19 КАС України, тобто цілком можливо визначати відповідачем у справах щодо оскарження конкурсу у державній службі конкурсну комісію, яка проводила такий конкурс.

Інша ситуація, як здається, полягає з визначенням переліку вимог, які можуть бути звернені до *конкурсної комісії – відповідача по справі*. Відповідь на це питання залежить від обраного способу захисту та частково від порушень, які на думку позивача були допущені під час проведення конкурсу. Проте, безумовно, не у всіх випадках оскарження конкурсу конкурсна комісія може бути належним відповідачем і забезпечити ефективний захист прав, свобод, інтересів кандидата.

Справа в тому, що в процедурі проведення конкурсу, на кожному конкретному етапі, приймають участь різні суб'єкти владних повноважень (суб'єкт призначення, керівник державної служби, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби – Національне агентство України з питань державної служби, служба управління персоналом державного органу, Комісія з питань вищого корпусу державної служби та конкурсна комісія). Конкурсна комісія забезпечує проведення таких етапів, передбачених п. 6 Порядку № 246, а саме: проведення тестування та визначення його результатів; розв'язання ситуаційних завдань та визначення їх результатів (у випадках, передбачених Порядком № 246); прове-

дення співбесіди та визначення її результатів; проведення підрахунку результатів конкурсу та визначення переможця конкурсу і другого за результатами конкурсу кандидата.

У зв'язку з цим, конкурсна комісія може бути відповідачем у справах про скасування рішення конкурсної комісії про результати конкурсу з підстав встановлення факту порушення *умов або порядку проведення конкурсу*, яке вплинуло на його результати. Іншими словами лише у разі допущення порушень конкурсною комісією під час проведення конкурсу.

Конкурсна комісія, зважаючи на її статус, наділена адміністративно процесуальною правосуб'єктністю, хоча достатньо важко її віднести суб'єктів перелічених в ст. 43 КАС України.

Оскарження конкурсу з будь-яких інших підстав, зокрема порушення порядку утворення конкурсної комісії, прийняття рішення про оголошення конкурсу та його оприлюднення,прийняття та розгляду документів для участі в конкурсі, проведення їх перевірки та допуску кандидатів до тестування, а також оприлюднення результатів конкурсу не може здійснюватися з визначенням конкурсної комісії відповідачем, тому як повноваження щодо здійснення цих дій належать іншим суб'єктам і не могли бути допущені конкурсною комісією.

У випадку одночасного допущення фактів порушень умов або порядку проведення конкурсу і конкурсною комісією, і, наприклад, державним органом або керівником державної служби, позов може бути звернено одночасно до декількох відповідачів (об'єднано декілька вимог) або об'єднано в одне провадження декілька справ, відповідно до ст. 172 КАС України.

Таким чином, визначення конкурсної комісії відповідачем у справах щодо оскарження конкурсу у державній службі, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 19 КАС України є цілком можливим, за умови оскарження порушень, які були або могли бути допущені конкурсною комісією під час проведення конкурсу. Оскарження конкурсу у державній службі з інших підстав унеможливить визначення конкурсної комісії належним відповідачем в адміністративній справі.

Разом з тим, висловлена в цій роботі позиція щодо можливості визначення конкурсної комісії відповідачем у справах щодо оскарження конкурсу у державній службі, в першу чергу спрямована на обговорення цієї проблеми та узгодження її вирішення з положеннями нової редакції КАС України та судової практики.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 (дата звернення 23.08.2018).

2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII / Верховна Рада України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/ laws/show/889-19 (дата звернення: 23.08.2018).
3. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 р. № 246 / Кабінет Міністрів України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF (дата звернення: 23.08.2018).

Васильківська Вікторія Владиславівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного права та процесу

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Серед базових пріоритетів реформи державної служби великого значення набувають питання, пов’язані з правовим статусом державних службовців, забезпеченням ефективних механізмів мотивації їхньої праці. Ефективність та характеристика правового статусу державних службовців тісно пов’язані із забезпеченням трудової дисципліни на державній службі.

Відмітимо, що трудова дисципліна:підвищує ефективність реалізації адміністративно − правових механізмів реалізації права на працю; підвищує ефективність службово-трудових правовідносин, які виникають у разі прийняття на державну службу; забезпечує реалізацію внутрішнього трудового розпорядку; може зумовлювати застосування до державних службовців дисциплінарної відповідальності.

Норми Закону України «Про державну службу» в редакції 1993 р. містив, на нашу думку, загальне розуміння трудової дисципліни та поверхнево висвітлював питання дисциплінарної відповідальності державних службовців, закон містив лише одну статтю, яка встановлювала особливості дисциплінарної відповідальності державних службовців [1]. Так, дисциплінарні стягнення застосовувалися до державного службовця за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби, а також за порушення правил професійної етики, інший вчинок, який порочить його як державного службовця або дискредитує державний орган.

Закон України «Про державну службу» в редакції 2015 року у більшій конкретизує положення службової дисципліни державних службовців, встановлюючи в тому числі: обов'язки керівника державної служби щодо забезпечення службової дисципліни; обов'язки державного службовця щодо додержання службової дисципліни; статус суб'єкта та порядок розгляду дисциплінарних справ; порядок проведення службового розслідування тощо [2].

З метою надання допомоги країнам Центральної та Східної Європи з модернізації їх систем державного управління започаткована програма SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management − Програма підтримки вдосконалення врядування та менеджменту) [3]. Експерти SIGMA надавали консультації та експертизу під час розроблення нового закону про державну службу з метою максимального врахування в ньому європейського досвіду та позитивної практики. Саме тому, Закон України «Про державну службу» в редакції 2015 року вводить нові положення стосовно службової дисципліни державних службовців. З'являється на рівні Закону термін: службова дисципліна, Присяга державного службовця, неухильне додержання Присяги державного службовця, службові (посадові) обов'язки [4, с. 462]. Крім того, законодавцем визначено підстави для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності, як вчинення дисциплінарного проступку. Дисциплінарними проступками є: 1) порушення Присяги державного службовця; 2) порушення правил етичної поведінки державних службовців; 3) вияв неповаги до держави, державних символів України, Українського народу; 4) дії, що шкодять авторитету державної служби; інші, передбачені Законом. Перелік є вичерпним, тому встановлення інших підстав для притягнення до відповідальності не може визначатися в підзаконних нормативно-правових актах.

Стосовно санкцій, по суті вони не є новими та дублюють положення Закону в редакції 1993 року, так до державних службовців застосовується один із таких видів дисциплінарного стягнення: 1) зауваження; 2) догана; 3) попередження про неповну службову відповідність; 4) звільнення з посади державної служби.

Позитивною є детальна регламентація повноважень суб'єктів, уповноважених ініціювати дисциплінарні провадження та застосовувати дисциплінарні стягнення, а також сам механізм притягнення до відповідальності. В Україні передбачено два суб'єкти, які уповноважені ініціювати дисциплінарні провадження та застосовувати дисциплінарні стягнення, залежно від обставин справи це:дисциплінарні комісії або суб'єкт призначення. Відмітимо, згадані норми відповідають досвіду більшості країн ЄС, де існують дисциплінарні комісії та керівники державної служби.

Відмітимо, що частиною інституту дисциплінарної відповідальності в тому числі на державній службі є заходи заохочення, у порівнянні з редакцією закону 1993 року, редакція 2015 року законодавцем приділено менше уваги питанням соціальних гарантій державних службовців. Сучасне законодавство встановлює, що держава має забезпечувати достатній рівень оплати праці державних службовців для професійного виконання посадових обов'язків, заохочувати їх до результативної, ефективної, доброчесної та ініціативної роботи. Однак, на нашу думку, дане положення носить декларативний характер. Посадовий оклад державних службовців станом на 1 січня 2018 р. становить від 3 прожиткових мінімумів для працездатних осіб для спеціаліста державного органу до 10,5 прожиткових мінімумів для керівника державного органу [5]. Додаткові стимулюючі виплати державним службовцям (за інтенсивність праці, за виконання особливо важливої роботи) не застосовуються, а розмір премії обмежується 30 %. Цікавим досвідом є впровадження судової реформи в Україні та встановлення фінансових гарантій праці та економічних механізмів стимулювання у роботі суддів, які виконують свої функції від імені держави.

Так, новим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено особливості суддівської винагороди. Розмір посадового окладу судді становить: 1) судді місцевого суду − 30 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року; 2) судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду − 50 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року; 3) судді Верховного Суду − 75 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року [6]. Також передбачено доплати та коефіцієнти, що значно збільшують базову ставку. Згідно з новоприйнятим Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» його працівниками є особи начальницького складу, державні службовці та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в Національному бюро. У тому числі старші детективи та детективи Національного бюро є державними службовцями. Спеціальні умови оплати праці працівників Національного бюро, згідно із цим Законом, «повинні забезпечувати достатні матеріальні умови для належного виконання ними службових обов'язків з урахуванням специфіки, інтенсивності та особливого характеру роботи, забезпечувати добір до Національного бюро висококваліфікованих кадрів, стимулювати досягнення високих результатів у службовій діяльності, компенсувати фізичні та інтелектуальні затрати працівників» [7]. З цією метою саме в цьому Законі встановлені спеціальні умови оплати праці держав-

них службовців Національного бюро, які відмінні від тих, що передбачені загальним Законом України «Про державну службу».

Таким чином, вбачається нерівність в оплаті праці та економічному стимулюванні державних службовців у різних органах влади. Щодо порівняння з іншими категоріями працівників, які виконують від імені держави важливі для суспільства повноваження, то можна констатувати, що державні службовці перебувають в дискримінаційному становищі. Основоположними тенденціями удосконалення службово-трудової дисципліни державних службовців можуть бути визначені: 1) формування Національної програми реформування державної служби; 2) формування оптимальної моделі прав, обов'язків, заборон та обмежень державних службовців; 3) посилення мотивації (заохочень) праці державних службовців; 4) підвищення ефективності дисциплінарної відповідальності державних службовців.

Список використаної літератури:

1. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/3723-12 (дата звернення: 20.09.2018).
2. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/889-19 (дата звернення: 20.09.2018).
3. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України, Міністерством Великої Британії у справах міжнародного розвитку та Шведською агенцією міжнародного розвитку стосовно проведення оцінки державного управління за базовими показниками SIGMA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.center.gov.ua/attachments/article/11/Memorandum_SIGMA_ (ukr)%20(1).doc (дата звернення: 20.09.2018).
4. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» / ред. кол.: К. О. Ващенко, І. Б. Коліушко, В. П. Тимощук, В. А. Дерець (відп.ред.). – К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. – 796 с.
5. Положення про застосування стимулюючих виплат державним службовцям : Постанова від 18 січня 2017 р. № 15 / Кабінет Міністрів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/15-2017-%D0%BF/ paran125#n125 (дата звернення: 20.09.2018).
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/rada/ show/1402-19 (дата звернення: 20.09.2018).
7. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/1698-18 (дата звернення: 20.09.2018).

Боднарук Юрій Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА «НЕТРАДИЦІЙНИХ» ПУБЛІЧНИХ ГРОШОВИХ ФОНДІВ У СКЛАДІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

Як відомо, публічні грошові фонди є основою публічної фінансової системи. В межах т.зв. «фондової концепції» навіть ототожнюються з нею. Сучасна вітчизняна фінансово-правова наука оперує терміном «публічні грошові фонди» доволі часто, іноді навіть йдеться про можливість заміни нею традиційної, системоутворюючої для фінансового права категорії «фінансова діяльність держави». Багато дослідників звертались до з'ясування сутності, рис, намагались дати визначення, класифікувати публічні грошові фонди як об'єкти фінансово-правового регулювання. В той же час, ті фінансові моделі відносин, які створені державою і закріплені в позитивному праві, доволі часто не вписуються в описані наукою схеми, є більш складними, чи просто науковці не завжди встигають за законодавцем їх описати та систематизувати.

Традиційним в науковій та навчальній літературі з фінансового права є поділ фондів на централізовані та децентралізовані, публічні (державні та муніципальні) та приватні, грошові та негрошові (матеріальні). Важливими є спроби вчених віднайти ознаки, які дозволяють віднести ті чи інші фонди до публічних, тобто таких, що мають функціонувати в межах фінансово-правового регулювання. Не викликає жодних сумнівів серед вчених віднесення до публічних фондів як централізованих усіх бюджетів, що складають бюджетну систему. Одностайні вони також і віднесенні до вказаної категорії позабюджетних фондів, що формуються в рамках інституту загальнообов'язкового державного соціального страхування. Йдеться про Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування, Фонд соціального страхування на випадок безробіття. Чи є цей перелік публічних грошових фондів вичерпним? Фінансово-правова наука та підручники з фінансового права однозначної відповіді не дають. Деякі автори іноді продовжують наведений перелік, називаючи ще, наприклад, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [1, 2, 3, 5 та ін]. Часто залишають цей перелік відкритим. Дехто наводить ще в якості прикладу Державний фонд охорони навколишнього природного середовища [2, с. 188; 3, с. 245]. Щодо останнього слід зазначити, що автори помилково розглядають його як

позабюджетний фонд, оскільки перший же пункт Положення про вказаний фонд [4] встановлює, що він є складовою частиною Державного бюджету України.

Однією з перших функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб як централізованого публічного грошового фонду розглядала Нечай А.А. [5, с. 98]. Мазур Т.В. у своїй дисертації обґрунтувала публічно-правову природу норм, що регулюють відносини з приводу гарантування вкладів фізичних осіб, а також належність норм з приводу гарантування вкладів фізичних осіб до галузі фінансового права [6]. Як цільовий публічний фонд коштів його було розглянуто і в підручнику Орлюк О.П. [7, с. 358-360].

Цікавою є позиція Нечай А.А. Вона виокремила специфічну ланку публічних фінансів, а саме публічні фінанси суспільного (соціального) призначення. На її думку вони складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні (соціальні) інтереси, визнані державою або органами місцевого самоврядування, та які не є державною чи комунальною власністю. В рамках цієї ланки вчена розглядає публічні солідарні фонди коштів обов'язкового соціального страхування та публічні накопичувальні фонди коштів обов'язкового соціального страхування. В той же час Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який утворюється за рахунок обов'язкових відрахувань комерційних банків згідно із законодавством України, вона віднесла до державних позабюджетних фондів, а не до вказаної ланки фінансів суспільного (соціального) призначення [5, с. 99, 227]. Дискусії щодо правової природи бюджетних коштів та коштів інших публічних грошових фондів (чи є вони об'єктом права власності, правом вимоги чи чимось іншим), можливого суб'єкта їх права власності обумовлені невизначеністю цього питання в законодавстві [8]. Так, наприклад, ні Конституція України, ні Бюджетний кодекс України не називають кошти Державного бюджету державною власністю. Така ж ситуація і з коштами позабюджетних фондів (і фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, і фонду гарантування вкладів фізичних осіб). Але чомусь Нечай А.А. (не посилаючись на конкретні норми законів, лише зазначивши їх назви) зробила висновок, що «відповідно до зазначених вище законів кошти цих фондів (*фондів соціального страхування – прим. авт.*) також не є державною чи комунальною (муніципальною) власністю», а кошти Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є державною власністю [5, с. 39-40]. Вказані висновки видаються дискусійними та такими, що потребують подальшого дослідження та аргументації. Наприклад, в пп. 18 п. 11, як і в інших нормах Положення про Пенсійний фонд України [9] зазначено, що останній

розпоряджається коштами Пенсійного фонду України. Вказане корелює з ч. 2 ст. 326 ЦК України, за якою від імені та в інтересах держави Україна право державної власності здійснюють відповідно органи державної влади. В той же час, системний аналіз Закону «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» (наразі втратив чинність) наводить на роздуми, що в положенні ч. 2 ст. 8 Закону, за яким «Фонд є юридичною особою, має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському віданні» йшлося не про кошти Фонду, а про інше майно. В цьому світлі цікавою є позиція Щокіна Д.М., який вважає, що виділення публічних грошових фондів, які регулюються фінансовим правом, має відбуватися не за критерієм права власності, а за характером відносин, що виникають у зв'язку з такими грошовими фондами [9, с. 149].

В світлі викладеного видається, що українські автори незаслужено обходять увагою функціонування певних централізованих грошових фондів, які за своєю спрямованістю є публічними та виконують схожі функції.

Перш за все, йдеться про фонди коштів, які утворюються в рамках системи обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Так, за рахунок базового та додаткових гарантійних внесків, відрахувань страховиків з премій обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності формуються централізовані страхові резервні фонди Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ). Кошти цих фондів спрямовуються, зокрема, на відшкодування шкоди потерпілим транспортним засобом, власник якого не застрахував свою цивільно-правову відповідальність, невстановленим транспортним засобом тощо [10]. Модель і суспільне призначення вказаного фонду викликає паралелі з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Думку про належність такого фонду до публічних грошових фондів висловлював Щокін Д.М. ще в 2009 році [9, с. 149]. Але більше запитань щодо дефіциту уваги з боку фінансистів при розгляді публічної фінансової системи викликає функціонування золотовалютного резерву, що формується і управляється НБУ з метою впливу на грошову масу та валютний курс гривні в нашій державі. Значення його для ефективності фінансової діяльності держави можна порівняти з державним бюджетом України, а згадки та дослідження в контексті складової фінансової системи держави в кращому випадку є епізодичними. Можливо, це обумовлено віднесенням окремими авторами такого роду фондів до «матеріальних» [11, с. 135]. Хоча, якщо наприклад порівняти «матеріальність» державного інтервенційного фонду (державний запас окремих видів сільськогосподарської продукції, який повинен

гарантувати продовольчу безпеку держави) із «матеріальністю» ЗВР, останній все ж таки набагато ближче до грошового фонду за характером своїх активів. Залежить наскільки широко розуміти поняття «грошовий», адже і на рахунках Державного казначейства акумулюються бюджетні кошти в іноземній валюті, що не дає вченим підстави вважати бюджет негрошовим фондом. Все ж таки, незважаючи на питання щодо форми (грошової чи матеріальної) ЗВР, автори вказаної монографії прийшли до висновку, що такі матеріальні фонди мають публічний характер, а їх формування, управління, розподіл і споживання пов'язане із забезпеченням грошовими коштами дій, спрямованих на задоволення суспільних інтересів в державі.

Список використаної літератури:

1. Зайчук О. Б. Правовий статус централізованих позабюджетних цільових фондів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут законодавства Верховної Ради України. − К., 2005.
2. Макух О. В. Динаміка фінансових правовідносин: методологічний аспект: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07 / О.В. Макух. − Запоріжжя, 2017. − 411 с. − [Электроний ресурс] // Відділ аспірантури і докторантури Запорізького національного університету : [сайт]. − Режим доступу: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07/Makukh_diss.pdf
3. БілінськийД.О. Правова природа публічної фінансової системи: методологічний аспект: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07 / Д.О. Білінський. − Харків, 2017. − 429 с.− Те саме [Электроний ресурс] // Наука в національному юридичному університеті ім. Ярослава Мудрого: [сайт]. − Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Belinskyi/d_Belinskyi.pdf#page=105&zoom=100,0,289
4. Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища від 7 травня 1998 р. № 634 [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-98-%D0%BF
5. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: [монографія] / А.А. Нечай. − Чернівці : Рута, 2004. − 264 с.
6. Мазур Т.В. Правовий режим Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банках: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Т.В. Мазур. − К., 2009. − 14 с.
7. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс: Підручник / О.П. Орлюк. − К.: Юрінком Інтер, 2010. − 808 с.
8. Якимчук Н. Кошти бюджету як об'єкт права власності / Н. Якимчук // Вісник Національної академії прокуратури України. − 2009. − № 2. − С. 68-74. − Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2009_2_13
9. Щекин Д. М. Публичные денежные фонды как основополагающая категорія финансового права // Система финансового права: Материалы Международной научн.-практ. конф. (27−28 мая 2009 г., ОНЮА). − Феникс Одесса, 2009. − С. 146−151.
10. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України № 1961-IV

від 1 липня 2004 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30. – 182 с.
11. Финансовый механизм и право: монография / Отв. ред.: Запольский С.В. – М.: Контракт, 2014. – 248 с.

Сідор Михайло Іванович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ АУДИТОРСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ БЮДЖЕТНОГО КОНТРОЛЮ

Особливе місце в системі органів державного бюджетного контролю належить Державній аудиторській службі України. Відповідно до Положення Про Державну аудиторську службу України основними завданнями є: забезпечення формування і реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю; здійснення державного фінансового контролю, спрямованого на оцінку ефективного, законного, цільового, результативного використання та збереження державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, досягнення економії бюджетних коштів; надання у передбачених законом випадках адміністративних послуг [1]. З приводу контролю за ефективністю використання бюджетних коштів, доречним є зауваження Хомутенко А.В., що Державна фінансова інспекція (Державна аудиторська служба) має здійснювати оцінку ефективності організаційних та управлінських структур виконавчої влади, що за родом її діяльності є неможливим, адже тоді Державна фінансова інспекція (Державна аудиторська служба) повинна оцінювати прийняті управлінські рішення щодо ефективності використання державних коштів центральними органами виконавчої влади, у тому числі Кабінетом Міністрів України. Зазначена норма Бюджетного кодексу України суперечить нормам Лімської декларації, відповідно до якої ця функція є прерогативою вищого органу державного фінансового контролю, яким, по суті, є Рахункова палата [2].

Органи Державної аудиторської служби України здійснюють свої повноваження на основі відповідних планів, що формуються з урахуванням усіх видів і напрямів діяльності цієї структури та затверджуються в установленому законодавством порядку [3]. Слід зазначити, що органи Державної аудиторської служби України беруть участь у бюджетному процесі лише на третій стадії бюджетного процесу, тобто під час виконання бюджету.

Відповідно до Бюджетного кодексу України органи Державної аудиторської служби України здійснюють контроль за: цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів; цільовим використанням та своєчасним поверненням кредитів, одержаних під державні та місцеві гарантії; порядком ведення бухгалтерського обліку та достовірністю звітності про виконання Державного бюджету України, кошторисів [4, с. 113].

Головним завданням Державної аудиторської служби України є здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державного майна та фінансових ресурсів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язання, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку й фінансової звітності в міністерствах та інших органах виконавчої влади, в державних фондах, у бюджетних установах та в суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують державне чи комунальне майно, виконанням місцевих бюджетів, розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм у подальшому [1]. Отже, контроль здійснюється щодо тих суб'єктів, які використовують бюджетні кошти.

Чітко функції та повноваження органів Державної аудиторської служби України можна виявити у взаємодії з органами Державної казначейської служби України. Оптимальна взаємодія органів Державної аудиторської служби України з органами казначейства є важливим чинником створення дієвого механізму протидії правопорушенням і зловживанням у бюджетній сфері.

Органи Державної аудиторської служби України та органи Державної казначейської служби України обмінюються інформацією про стан виконання державного та місцевих бюджетів. Ці органи обмінюються інформацією про виявлені у процесі контрольно-ревізійної роботи бюджетні порушення з метою створення дійових умов щодо їх попередження. З метою підвищення ефективності державного фінансового контролю Державна казначейська служба України та її територіальні управління щоквартал передають головному управлінню і регіональним органам аудиторської служби інформацію про обсяг коштів державного й місцевих бюджетів, що виділялися головним розпорядникам бюджетних коштів на центральному рівні та установам, підприємствам і організаціям на регіональному рівні. [5] Для отримання додаткової інформації про видатки державного та місцевих бюджетів, що здійснені розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, необхідність в якій виникла під час здійснення контрольних заходів, органи аудиторської служби направляють письмові запити відповідним органам казначейства.

На підставі отриманих даних контрольно-ревізійні органи забезпечують формування, наповнення та супроводження інформаційної бази даних державного фінансового контролю щодо підконтрольних органам аудиторської служби установ, підприємств, організацій.

Контрольні повноваження Державної аудиторської служби України реалізуються шляхом проведення державного фінансового аудита, перевірки державних закупівель, інспектування, моніторингу закупівель.

Діяльність органів Державної аудиторської служби України у першу чергу зосереджена на контролі за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, їх збереженням, максимальним відшкодуванням збитків винними особами, мобілізацією до бюджетів платежів та інших надходжень, що були приховані в обліку та звітності.

В органів Державної аудиторської служби України фактично відсутні повноваження застосовувати фінансові санкції за порушення у сфері обліку та витрачання коштів Державного бюджету України, а отже відсутні належні важелі для забезпечення відшкодування або поновлення завданих збитків у результаті відповідних порушень. У зв'язку із цим, можна погодитися з деякими вченими щодо необхідності розширення повноваження Державної аудиторської служби України щодо примусового застосування фінансових санкцій за порушення у бюджетній сфері.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 3.02.2016 р. № 43 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 12. – Стор. 43.
2. Хомутенко А. В. Вдосконалення інституціональних засад державного фінансового контролю в Україні [Електронній ресурс] / А. В. Хомутенко // Ефективна економіка. – 2013. – № 4. – Режим доступу до журн.: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1927
3. Про затвердження Порядку планування заходів державного фінансового контролю Державною аудиторською службою та її міжрегіональними територіальними органами : постанова Кабінету Міністрів України від 8.08.2001 р. № 955 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 32. – Ст. 1478.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50-51. – Ст. 572.
5. Про окремі питання взаємодії органів Державного казначейства України та державної контрольно-ревізійної служби в Україні : наказ Державного казначейства України та Головного контрольно-ревізійного управління України від 14.12.2004 № 215/338 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 2. – Ст. 97.

Слободянюк Марина Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри адміністративного та фінансового права

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ В УКРАЇНІ

Метод управління – це сукупність засобів і прийомів впливу на керований об'єкт для досягнення поставлених управлінських цілей. Серед надзвичайно широкого спектру існуючих дефініцій поняттям «метод державного/публічного управління» називають також спосіб практичної реалізації управлінських функцій шляхом організаційно-розпорядчого впливу суб'єкта управління на поведінку та суспільну діяльність керованого об'єкта з метою досягнення поставлених управлінських функцій або способи та засоби досягнення поставлених управлінських цілей, що визначають якісний бік управління.

На думку Г. Атаманчука, методи управлінської діяльності поділяються на дві групи: методи функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування; методи забезпечення реалізації цілей та функцій державного управління. До групи методів функціонування органів державної влади належать: методи математичного програмування, статистичні методи, системний та функціональний аналізи; методи теорії стратегічних ігор та статистичні теорії прийняття рішень; економіко-статистичне моделювання; графічні методи; методи роботи з інформацією; методи законотворчої, оперативно-виконавчої та правоохоронної діяльності; методи підготовки та проведення організаційних заходів; методи виконання та контролю. Група методів забезпечення реалізації цілей та функцій державного управління поділяються на: морально-етичні, соціально-політичні, економічні та адміністративні.

Більш детальну класифікацію знаходимо в праці В. Малиновського, в якій автор розподіляє методи державного управління на чотири групи: адміністративні – розпорядчі, регламентаційні, нормативні; економічні – індикативне планування, державне регулювання, грошово-кредитна та фінансова політика, захист та заохочення конкуренції, ціноутворення, податкова система, економічне стимулювання; правові – правове регулювання, переконання і примус, субординація і координація; соціально-психологічні – соціальні, морально-етичні, психологічні [1].

Відтворюючи здобутки теорії управління, методи публічного управління у галузі фізичної культури і спорту можемо класифікувати на підставі різних критеріїв: 1) за формою вираження

(правові, неправові); 2) за ступенем владного впливу (імперативні, рекомендаційні, заохочувальні, уповноважуючи); 3) за суб'єктним складом (одноосібні, колегіальні); 4) залежно від правових властивостей (нормативні, індивідуальні); 5) залежно від ступеня врахування у владному впливі інтересів і правових можливостей його об'єктів (адміністративні, економічні) [2].

Найбільш поширеним є поділ методів управління залежно від характеру їх впливу на волю і поведінку осіб (по іншому – за використовуваними мотиваційними засобами). Чимало вчених вважають даний поділ найважливішим; при цьому, деякі фахівці виділяють два основних (універсальних) методи – переконання та примус, інші ж схиляються до необхідності вести мову про три окремих базових методи – переконання, заохочення та примус.

Стосовно контролю у галузі фізичної культури і спорту залишаються справедливими всі адміністративно-правові розробки, доктринальні досягнення та теоретичні проблеми, які притаманні контролю як засобу забезпечення законності загалом: щодо співвідношення понять «контроль», «нагляд» та «моніторинг»; щодо широкого та вузького підходів до трактування контролю; стосовно видів контролю і процедур його здійснення тощо. Так, контроль у галузі фізичної культури і спорту повинен базуватися на основних науково обґрунтованих засадах оптимальної системи контролю, тобто відповідати принципам універсальності, постійності і оперативності, об'єктивності і безперервності, гласності, результативності, економічності, орієнтованості на людину [3].

Контроль у галузі фізичної культури і спорту залежно від мети і завдань його проведення поділяється О. Заярним на загальний (проводиться уповноваженими державними органами, до повноважень яких віднесено проведення перевірок різних сторін фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання: фінансовий контроль за витрачанням державних коштів на організацію спортивних заходів, контроль за ефективністю використання спортивних споруд, за організацією надання якісних фізкультурно-спортивних послуг тощо) та спеціальний (покликаний забезпечити відповідність спортивної діяльності особливим правилам, стандартам, вимогам – наприклад, антидопінговий контроль). Останній видається особливо цікавим і з теоретичної, і з практичної точок зору [4].

Інколи до методів управління галуззю фізичної культури і спорту зараховують також методи аналітичні, методи планування, соціально-психологічні, методи моделювання тощо. Як видається, відповідні способи стосуються організації пізнавального процесу (дослідження фізкультурно-спортивної сфери) та взаємодії в колективі (в т.ч. вироблення рішень), але не владного впливу на сектор суспільного життя; вважаючи їх явищами іншого рівня, не

зараховуємо вказані гносеологічні та організаційні методи до методів управління. Також, не можемо підтримати зарахування до системи методів управління методів правового регулювання. Останні являються самостійною, першочергово юридичною, а не управлінською, категорією, яка не повинна визнаватися тотожною до способів адміністрування, хоча й впливає на них.

Список використаної літератури:

1. Малиновський В. Я. Державне управління [Текст] : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – вид. 2-ге, доп. та перероб. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.
2. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. – Львів : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2002.–352 с.
3. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні / Володимир Миколайович Гаращук. – Х. : Фоліо, 2002. – 176 с.
4. Андрійко О. Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади / Ольга Федорівна Андрійко. – К. : Наук. думка, 2004. – 302 с.

Титаренко Марина Володимирівна

Запорізький національний університет,
аспірант кафедри адміністративного та господарського права

ПРЕМІЯ ЯК РІЗНОВИД СТИМУЛУ У ПРАВІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ЧИ ЗАДОВІЛЬНИМ Є ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСУ?

Задля забезпечення ефективного існування державної служби доцільним є пошук засобів мотивувального впливу на державних службовців, використання ресурсу яких спонукало б останніх до підвищення рівня їх професійної компетентності, результативності, якості службової діяльності. Серед таких засобів традиційно виокремлюється премія. Аналіз законодавства про державну службу України свідчить про те, що законодавець відводить премії важливу роль серед розмаїття стимулів, які застосовуються по відношенню до державних службовців. Підтвердженням цього слугують положення ст.ст. 44, 50, 52 Закону України «Про державну службу», а також ціла низка підзаконних нормативно-правових актів, присвячених безпосередньо регулюванню відносин преміювання державних службовців. Так, безперечно, премія є «позитивним результатом» діяльності державних службовців, однак вона не є заохоченням, оскільки ст. 53 Закону

України «Про державну службу» фіксує вичерпний перелік заохочень і премії серед них немає. Втім премія є своєрідною винагородою для державного службовця за його сумлінну, результативну, ефективну професійну службову діяльність й одночасно спонукаючим засобом для такої ж діяльності у майбутньому як для цього державного службовця, так і на його прикладі для інших державних службовців. Враховуючи те, що премія – це своєрідний «бонус» для державного службовця у вигляді додаткових матеріальних благ за його додаткові зусилля, що призвели до відмінного від стандартного результату, премію цілком можна розглядати як різновид матеріального стимулу. Оскільки в наявності ціла сукупність правових норм, безпосередньо присвячених регулюванню відносин преміювання державних службовців із притаманними таким нормам ознаками однорідності предмету регулювання, цілком можна вести мову про існування інституту премії у праві державної служби України. Щоправда, цілком реальною є наукова дискусія щодо місця і ролі інституту премії в системі службового права України у світлі сучасного наукового обговорення проблематики системи адміністративного права України та ролі і місця у ній службового права (наприклад, роботи Т.О. Коломоєць, Т.С. Аніщенко, Р.С. Мельника та ін. [1, с. 138; 2, с. 163-164]).

Погоджуючись із тим, що законодавець відводить важливу роль премії як різновиду майнового стимулу для державних службовців, в той же час слід зазначити, що її ресурс він використовує, на жаль, не у повному обсязі, про що свідчить хоча б аналіз положень базового законодавчого акту, який визначає засади державної служби в цілому. Так, зокрема, виділяючи премію серед складових заробітної плати державного службовця (ч. 2 ст. 50 Закону), законодавець зазначає про існування двох видів премії – за результатами щорічного оцінювання службової діяльності державних службовців та за результатами їх роботи (місячна або квартальна) (ч. 3 ст. 50 Закону). Ст. 52 у частині регламентації засад преміювання фіксує положення про джерела надходження коштів для премії, загальні засади преміювання, а також обов'язкову підзаконну регламентацію різних аспектів процедури преміювання. Законодавець відводить важливу роль керівнику державної служби у вирішенні питань преміювання, що, з одного боку, виглядає цілком логічним, в той же час, з іншого боку, порушує питання про наявність «запобіжників» для усунення суб'єктивного розсуду відповідного керівника при вирішенні питання преміювання конкретного державного службовця. Окрім того, детальний аналіз положень вищезазначених статей Закону свідчить про те, що при вирішенні питань преміювання «за підсумками роботи» державних службовців, тобто вирішення питань щодо місячних та квартальних премій за

основу береться принцип «встановлення особистого внеску державного службовця в загальний результат роботи державного органу» (п. 2 ч. 3 ст. 50 Закону), тобто фактично використовується методика оцінювання результатів досягнення мети всім державним органом й ролі у цьому досягненні конкретного державного службовця. В той же час інший різновид премії визначається за підсумками щорічного оцінювання конкретних результатів службової діяльності державних службовців, їх якостей (п. 1 ч. 3 ст. 5 цього ж Закону). Отже, законодавець, виокремлюючи премію як вид стимулу для державних службовців, запропонував одночасне використання двох різних методик оцінювання результатів професійної діяльності державних службовців для вирішення питань преміювання останніх. Запровадження розмаїття методик оцінювання, а отже і підстав для преміювання передбачає детальну регламентацію засад цих процедур задля забезпечення їх об'єктивності, обґрунтованості, визначеності, прозорості. В той же час аналіз підзаконних актів (насамперед, Типових положень про преміювання, затверджених постановами Кабінету Міністрів України щодо різних видів публічної служби) свідчить про дещо спрощений підхід до врегулювання цього питання, а отже і використання ресурсу премії. Так, стосовно премії за підсумками щорічного оцінювання в наявності узагальнені положення підзаконного акту із надмірною кількістю оціночних понять, відсутністю чітких критеріїв відмежування позитивної та відмінної оцінок службової діяльності, широкими можливостями для суб'єктивного підходу керівника до процедури преміювання. Стосовно ж премії за результатами роботи (місячної або квартально), яка фактично є т.з. «груповою» («командною») премією, взагалі відсутні критерії визначення ступеню участі кожного службовця у вирішенні того чи іншого завдання, що особливо важливо в аспекті специфіки залучення таких осіб до різних форматів колективної роботи. Законодавець, запозичивши досвід зарубіжних країн у вирішенні аналогічних питань, закріпив ліміт як щорічного преміального фонду, так і щорічної премії (п. 3 ч. 3 ст. 50, ч. 6 ст. 52 Закону), втім залишив поза увагою досвід зарубіжних країн щодо регулювання індикаторів оцінювання результатів роботи при вирішенні преміювання, критеріїв визначення особистої ролі кожної особи у вирішенні колективного завдання, розподілу розміру колективної («командно») премії, а також використання ресурсу премії як складової стимулів змішаного характеру (із одночасним поєднанням ознак статусних, моральних та матеріальних стимулів). Цілком доречним є запозичення відповідних результатів зарубіжної нормотворчості задля максимального використання ресурсу премії як окремого різновиду, так і складової змішаного різновиду стимулу для державних службовців в Україні.

Список використаної літератури:

1. Коломоєць Т.О. Службове право – це самостійна галузь права чи елементи системи адміністративного права// Питання адміністративного права. Кн. 2/ [відп. ред. Н.Б. Писаренко]. – Х.: ООО «Оберіг», 2018. С. 131-140.
2. Коломоєць Т.О. Службове право як невід'ємний складник професійного навчання публічних службовців// European vector of contemporary psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland: Collective monograph: Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 149-166.

СЕКЦІЯ 11.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Долежан Валентин Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

Інститут дисциплінарної відповідальності суддів в Україні від радянських часів і дотепер розвивався досить непослідовно і суперечливо під впливом політичної обстановки в суспільстві. Як відзначив радянський науковець В. Семенов, «судді можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності за порушення трудової, державної дисципліни, за упущення в роботі внаслідок недбалості або недисциплінованості» [1]. Притягнення до відповідальності за порушення прав і свобод громадян фактично перебувало на другому плані. Значно більшої ваги в тодішніх умовах набувало притягнення суддів до партійної відповідальності, причому не стільки за відхилення від закону, а скільки за вчинки не пов'язані із судочинством або за неучасть у різних господарських кампаніях.

Натомість, як відзначила наша сучасниця О.М. Овчаренко, для демократичних країн Європи, і не лише Європи є властивою велика багатоманітність заходів дисциплінарної відповідальності щодо суддів залежно від складності життєвих ситуацій і пов'язана з цим індивідуалізація заходів відповідальності [2]. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 15.11.2010 р. (ч. 1 ст. 88) єдиним видом дисциплінарної відповідальності щодо судді було передбачено оголошення йому догани, що аж ніяк не

враховувало різноманітності дисциплінарних правопорушень та послаблювало ефективність юридичної відповідальності [3].

За браком місця не будемо зупинятися на проміжних етапах вирішення цього питання, а звернемося одразу до сучасності. На сьогодні система дисциплінарної відповідальності суддів значно ускладнилась. Частиною 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 03.10.1917 р. визначено 19 складів умисних або внаслідок недбалості дисциплінарних правопорушень суддів [4], різних за змістом і ступенем суспільної шкідливості. Причому слід мати на увазі, що значна їх частина може у реальних життєвих обставин набути не дисциплінарного, а кримінально-правового змісту.

У зв'язку з цим прокурор як учасник судового провадження повинен своєчасно вживати заходів для усунення порушень закону, що вчиняються на шкоду державним і суспільним інтересам.

Звертає на себе увагу, що законодавець у даному випадку не став передбачати дисциплінарну відповідальність щодо кожного з дев'ятнадцяти видів дисциплінарних правопорушень.

Ст. 109 ч. 1 Закону визначено шість видів дисциплінарних стягнень щодо суддів: попередження, догана з позбавленням доплати до посадового окладу судді на один місяць, сувора догана з позбавленням цих доплат на строк до трьох місяців; відсторонення від посади на строк від одного до шести місяців з позбавленням права на одержання відповідних доплат, переведення судді на посаду нижчого рівня, подання про звільнення судді з посади.

При цьому важко погодитись з наданням характеру дисциплінарного стягнення направленню судді до Національної школи суддів України «для підтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді» (п. 4 ч. 1 ст. 109 Закону). Навряд чи можна навчання дорівнювати до покарання.

У пунктах 4-6 частини першої зазначеної статті дисциплінарними стягненнями передусім названі подання про застосування відповідних стягнень, а не самі стягнення. У зв'язку з цим суб'єктів і порядок внесення таких подань слід було б визначити в спеціальній нормі.

У частині 2 вимогу стосовно застосування принципу пропорційності при обранні дисциплінарного стягнення варто було б винести на початок зазначеної норми.

Відповідно до ч. 2 ст. 109 зазначеного Закону «Під час обрання виду дисциплінарного стягнення стосовно судді враховуються характер дисциплінарного проступку, його наслідки, особа судді, ступінь його вини, наявність інших дисциплінарних стягнень, інші обставини, що впливають на можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності». Дисциплінарні стягнення

застосовуються з урахуванням принципу пропорційності». На наш погляд, вказівку щодо застосування принципу пропорційності у цій частині потрібно переставити на перше місце, а уже після цього – розкрити його зміст,

У Законі доцільно додатково виокремити такі дисциплінарні проступки суддів: тривалу затримку без поважних причин початку судового засідання або взагалі неявку судді на засідання, грубе, зневажливе ставлення до учасників судового розгляду і присутніх. Про це, зокрема, свідчить зміст телевізійних трансляцій про явно ненормальну поведінку суддів, а інколи – навіть зрив судових засідань. Трансляція судових засідань інколи перетворюється на антипропаганду суддівських чеснот. Чи не варто нам запозичити нам досвід судової системи США, де трансляція судових засідань взагалі не практикується?

Процесуальні аспекти розгляду дисциплінарних справ щодо судді розглянуто у главі 4 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [5]. Дисциплінарні провадження розпочинаються за скаргами щодо дисциплінарних проступків суддів (дисциплінарними скаргами) або за ініціативи Дисциплінарної палати чи Вищої кваліфікаційної комісії суддів у випадках, визначених законом. Жодних конкретних строків для розгляду дисциплінарних проваджень Законом не передбачено, за винятком орієнтації на так звані «розумні строки», за якими, як свідчить практика, може приховуватись відверта тяганина.

У статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» містяться положення щодо підвищення ролі адвокатів у процесі розгляду справ за зверненнями зацікавлених осіб з так званими дисциплінарними скаргами щодо протиправної поведінки суддів у процесі (ч. 1 ст. 107). Така практика в цілому заслуговує на позитивну оцінку, оскільки вона сприяє підвищенню обґрунтованості скарг на дії і рішення суддів і підвищенню ефективності їх притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Відповідно до ч. 2 ст. 107 зазначеного Закону «Адвокат зобов'язаний перевірити факти, які можуть тягнути за собою дисциплінарну відповідальність судді, до подання дисциплінарної скарги». Очевидно, в даному разі слід вести мову не про перевірку фактів, а про їх доведення з урахуванням позицій адвоката і заявника.

У ч.ч. 4-8 зазначеної статті міститься низка пересторог стосовно поведінки адвокатів, які за подачу необґрунтованих скарг можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, адвокат за подачу безпідставної дисциплінарної скарги може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності відповідно до Закону (ч. 3 ст. 107). Проте реальність таких заходів може дістати підтвердження лише в результаті судового розгляду.

У зв'язку з появою частини першої статті 107 зазначеного Закону у чинній редакції є назрілою потреба у внесенні відповідних доповнень до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. [6]. Органам адвокатського самоврядування необхідно, на нашу думку, узагальнювати досвід надання адвокатами України юридичної допомоги з цих питань.

На наш погляд, доцільно після накопичення певного досвіду судової і адвокатської практики проводити спільні узагальнення цієї практики для запобігання порушенням законодавства про дисциплінарну відповідальність суддів та усунення порушень закону у цій сфері.

Зазначені порушення можуть виявлятися судами апеляційної і касаційної юрисдикції при перегляді ними у встановленому порядку судових рішень, відображатись в узагальненнях судової практики. Ці матеріали можуть також використовуватись палатами Вищої ради правосуддя при розгляді скарг з цих питань.

І останнє. Увагу дослідників не може оминути та обставина, що питання дисциплінарної відповідальності суддів і застосування до них законодавства стосується частково Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а частково – Закону України «Про Вищу раду правосуддя». В результаті дослідникам і юристам-практикам при вирішенні взаємопов'язаних питань юридичної відповідальності суддів доводиться послідовно звертатись до одного і другого із цих законодавчих актів, що може викликати труднощі у тлумаченні законодавства.

На наш погляд, ці питання доцільно врегулювати виключно Законом України «Про Вищу раду правосуддя», на яку покладено розгляд відповідних дисциплінарних справ щодо суддів.

Список використаних джерел:

1. Семенов В.М. Суд и правосудие в СССР, учебник. – М., Юрид. лит., 1976. – С. 57.
2. Овчаренко О.М. Теоретико-прикладні проблеми інституту юридичної відповідальності судді: монографія / О.М. Овчаренко. – Х.: Юрайт/
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. – К.: Істина, 2010. – 174 с.
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 31. – ст. 545.
5. Закон України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 7-8. – Ст. 50.
6. Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» від 19 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 9. – Ст. 62.

Бакаянова Нана Мезеновна

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующая кафедрой организации судебных,
правоохранительных органов и адвокатуры,
доктор юридических наук, доцент, адвокат

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ АДВОКАТУРЫ С ИНСТИТУТОМ ЧАСТНЫХ ИСПОЛНИТЕЛЕЙ

Юридическое сообщество, несмотря на многообразие видов юридической деятельности, является монолитным. Изменения и реформы любой части юридического пространства, так или иначе отражаются на юридической профессии в целом. По этой причине, находясь в тесной взаимосвязи, адвокатура не может быть не вовлеченной в те трансформации, которые коснулись исполнительного производства.

Долгие годы и в научной литературе, и на практике отмечалось, что адвокаты не стремятся реализовывать свои полномочия в исполнительном производстве и, как правило, сориентированы на то, чтобы считать свою миссию оконченной по завершению рассмотрения дел в судах. Такая негативная с точки зрения достижения целей и задач предоставления правовой помощи тенденция объяснялась проблемами исполнения судебных решений: как законодательного регулирования, так и недостаточно эффективной деятельностью государственной исполнительной службы. Тем не менее, нельзя не признать, что реализация права на правовую помощь является такой же значимой в стадии исполнения решения, как и в судебной процедуре.

В Стратегии реформирования судоустройства, судопроизводства и смежных правовых институтов на 2015-2020 гг. в разделе «Анализ нынешнего состояния правосудия» указывается, что в системе исполнения судебных решений имеются существенные проблемы, в том числе и системные недостатки взаимодействия государственных исполнителей с государственными и негосударственными учреждениями.

Создание института частных исполнителей, наделение их статусом субъектов независимой профессиональной деятельности – меры, призванные изменить ситуацию, в том числе, повысить активность адвокатов на стадии исполнения судебных решений.

Несмотря на то, что частные исполнители и адвокаты выполняют различные задачи, однако для реализации прав физических и юридических лиц в ходе исполнения судебных решений необходим вклад представителей обеих профессий. Эффективность профессиональной коммуникации является одним из

факторов достижения целей исполнительного производства. В связи с этим актуализируются исследования по вопросам взаимодействия адвокатов с частными исполнителями, формулирование на доктринальном уровне целей, задач, принципов и направлений такого взаимодействия.

Обращаясь к вопросу об основных направлениях взаимодействия адвокатов и частных исполнителей, можно предложить выделить основные пять направлений: 1) взаимодействие адвоката с частным исполнителем в связи с предоставлением клиенту правовой помощи в исполнительном производстве; 2) взаимодействие, при котором частный исполнитель является клиентом адвоката; 3) взаимодействие, при котором адвокат является стороной или третьим лицом в исполнительном производстве; 4) взаимодействие адвокатов и частных исполнителей в рамках сотрудничества Национальной ассоциации адвокатов Украины с Ассоциацией частных исполнителей Украины; 5) взаимодействие в связи с деятельностью общественных объединений юристов.

Взаимодействие адвокатов с частными исполнителями при предоставлении клиентам правовой помощи является наиболее распространенным случаем. На практике, когда у адвоката (адвокатского бюро, адвокатского объединения) существуют налаженные деловые взаимоотношения с нотариусом, арбитражным управляющим или аудитором, это способствует более эффективной деятельности в интересах клиента. Аналогично, высокопрофессиональное взаимодействие адвоката с частным исполнителем благоприятно отражается на результате по делу. Как правило, клиенту адвоката непросто самостоятельно выбрать частного исполнителя, оценить его профессионализм. Однако адвокат ориентируется на тех частных исполнителей, с которыми уже есть положительный опыт совместной работы. Доверяя вопрос выбора и взаимодействия с частным исполнителем адвокату, клиент вправе рассчитывать на конструктивность работы юристов и минимальный риск допущения ошибок.

Условия взаимодействия адвокатов с частными исполнителями должны вписываться, с одной стороны, в достаточно жестко регламентированную процедуру принудительного исполнения решений, а с другой стороны, -определяться законодательством об адвокатуре и адвокатской деятельности и законодательством, регулирующих правовой статус частных исполнителей. Кроме того, при сотрудничестве адвокатов с частными исполнителями необходимо исходить из обязанностей каждой стороны соблюдать этические правила своей профессии. Частные исполнители должны понимать обязанности адвокатов по соблюдению Правил адвокатской этики, а адвокаты, в свою очередь, − требования соблюдения частными исполнителями Кодекса профессиональ-

ной этики частных исполнителей. Так, адвокат не вправе требовать от частного исполнителя сообщения сведений, которые касаются клиента адвоката, но относятся к предмету профессиональной тайны исполнителя; невозможно принять поручение клиента, которое состоит в обжаловании действий частного исполнителя, если ранее адвокат предоставлял исполнителю правовую помощь, и т.д.

Кодекс профессиональной этики частных исполнителей не содержит отдельной нормы, которая бы устанавливала правила взаимодействия частного исполнителя с адвокатами, судом, иными органами и лицами, хотя такая норма является необходимой, поэтому целесообразно включить ее в Кодекс. В Правилах адвокатской этики аналогичные положения закреплены, но термин «частные исполнители» не фигурирует. Учреждение института частных исполнителей обусловливает внесение соответствующих дополнений в Правила.

В целом, взаимодействие частных исполнителей и адвокатов требует взаимного уважения, должно основываться на принципах осуществления профессиональной деятельности, соблюдении процессуальных норм и правил, обеспечивающих исполнение судебных решений в соответствии с принципом верховенства права.

Взаимодействие, при котором частный исполнитель является клиентом адвоката, устанавливает Конституция Украины, которая гарантирует право каждого на профессиональную правовую помощь, каждый свободен в выборе защитника своих прав (ст. 59). Несмотря на наличие юридического образования, частные исполнители могут обращаться за правовой помощью к адвокатам по уголовным, гражданским, хозяйственным, административным делам и делам об административных правонарушениях Процессуальное законодательство не содержит ограничений относительно возможности представительства частного исполнителя в суде по делам об обжаловании его действий (бездействия), не устанавливает требований в отношении его личного участия в судебных заседаниях. Обязательным условием защиты адвокатом прав и законных интересов частного исполнителя является заключение договора о предоставлении правовой помощи.

Когда адвокат является стороной или третьим лицом в исполнительном производстве, взаимодействие с частным исполнителем определяются законодательством об исполнительном производстве. Адвокат (адвокатское бюро, адвокатское объединение), как иные физические или юридические лица, имеет право свободного выбора частного исполнителя из числа лиц, сведения о которых внесены в Единый реестр частных исполнителей Украины, с учетом суммы взыскания и места исполнения решения, определенного Законом Украины «Об исполнительном

производстве». В процессе взаимодействия частный исполнитель должен осуществлять свою профессиональную деятельность добросовестно, не разглашать профессиональную тайну, уважать интересы взыскателей, должников, третьих лиц. Адвокат, в свою очередь, обязан соблюдать требования принудительного исполнения судебных решений и помнить, что и в этих случаях на него распространяется действие Правил адвокатской этики.

В качестве самостоятельного направления взаимодействия следует рассматривать сотрудничество Национальной ассоциации адвокатов Украины с Ассоциацией частных исполнителей Украины. Такое взаимодействие между двумя профессиональными ассоциациями является перспективным и взаимно полезным. Цели и задачи профессиональных ассоциаций предусматривают защиту интересов их членов, в связи с чем необходимо развитие конструктивного диалога и взаимный обмен мнениями между частными исполнителями и адвокатами по вопросам профессиональной деятельности. Разработка совместных программ может быть осуществлена путем подписания соглашений о сотрудничестве, в рамках котороых возможно решение проблем правоприменения, проведение форумов, дискуссионных площадок. Научно-практические конференции, мероприятия по повышению квалификации адвокатов и частных исполнителей должны затрагивать вопросы их функций и взаимоотношений. Кроме того, совместное обучение частных исполнителей и адвокатов по проблемам исполнительного производства может положительно сказаться на сфере защиты прав и законных интересов граждан и организаций.

Анализ практики общественной деятельности адвокатов указывает, что адвокаты являются как членами общественных объединений адвокатов, так и объединений представителей разных юридических профессий. Участие адвокатов и частных исполнителей в общественных объединениях юристов способствует разработке новых подходов к взаимодействию между ними, содействует формированию демократического правового государства.

Билиця Ігор Олегович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ

В умовах пошуку найраціональніших шляхів реформування прокуратури України для забезпечення прав та свобод людини як найвищої суспільної цінності набуває особливої актуальності зміцнення моральних засад діяльності правоохоронних органів, зокрема, прокуратури. На прокуратуру покладено функції і обов'язки, які вимагають від її службових осіб таких професійних якостей, які відповідали б найвищим стандартам людської поведінки. Це безпосередньо стосуються моральності і професійної етики у прокурорському середовищі. Знання законодавства і досвід його застосування значною мірою втрачають цінність, якщо діяльність прокурорів позбавлена морально-етичного наповнення.

Що стосується діяльності прокурора, то вона пов'язана з великою кількістю моральних проблем. Вирішення цих проблем відбувається залежно від моральних ідеалів, принципів і почуттів прокурора. При цьому роль регулятора поведінки в усіх випадках виконують цілком конкретні, перевірені практикою і освячені традицією вимоги прокурорської етики. У правовій літературі не надається її визначення, тому варто зробити спробу запропонувати власне визначення:

Прокурор не лише керується нормами етики, враховуючи при цьому специфіку служби у прокуратурі. Він у своїй професійній діяльності обирає лінію оптимальної поведінки, яка відповідає його внутрішньому моральному переконанню, так званому внутрішньому імперативу поведінки, несучи за порушення етичних норм, залежно від характеру порушень, юридичну відповідальність як представник держави.

Професійну етику прокурорів можна розглядати в широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі професійна етика прокурора – це специфічна галузь професійної етики, що стосується моральної свідомісті прокурорських працівників та регламентує взаємовідносини прокурора під час здійснення останнім своїх професійних обов'язків, а у вузькому сенсі професійна етика прокурора – це сукупність професійно-етичних принципів, на яких базується прокурорська діяльність, правил, що визначають допустимо можливу поведінку прокурорських працівників як у

службовій, так і позаслужбовій обстановці, професійно-етичних знань та характеристик особистості, прокурора.

Будь-яка професійна етика, у тому числі прокурорська, виробляється у процесі вирішення соціальних завдань професії, оскільки норми професійної моралі відіграють важливу роль у системі регулятивного механізму професійної діяльності.

Важливе значення професійної етики прокурора як її окремої галузі полягає в тому, що її основною функцією є регулювання моральних відносин прокурора, що виникають під час здійснення ним свої професійних обов'язків. Крім цього, вона включає в себе:

ставлення прокурорських працівників до суспільства;

взаємовідносини всередині прокурорського колективу, тобто взаємовідносини як між самими працівниками, так і між працівником і керівником та специфічні моральні норми, які притаманні лише прокурорській професії;

особливості професійного виховання майбутніх прокурорських кадрів;

моральні якості прокурорів, наявність яких забезпечить найкраще виконання професійного обов'язку, професіоналізм працівника прокуратури.

Застосування норм професійної етики на практиці створює сприятливий професійний клімат у прокурорському середовищі, підвищує працездатність працівників прокуратури та рівень їх доброчесності і цим самим допомагає підвищити авторитет прокурорської професії в очах громадськості.

Неоціненною є роль професійної етики і для виховного процесу у прокурорській системі. Кожна людина в суспільстві виконує різні соціальні ролі і функції. Виконання певних функцій передбачає наявність не тільки певних професійних знань, навичок і умінь, але й моральних вимог, а також виховання необхідних моральних якостей для виконання соціальної ролі професії. Етичне виховання особи прокурора – важливе завдання професійної етики.

Система поглядів прокурора на професійну етику, його ціннісні орієнтири набувають великого загальнодержавного, загальносуспільного значення. Зокрема, прокурор, виголошуючи судову промову у кримінальному проваджені і підкреслюючи його моральні аспекти, має можливість вплинути на моральні почуття і моральну свідомість як учасників судового процесу, так і місцевих жителів і суспільства у цілому, зацікавленого у позитивних зрушеннях у стані правопорядку, досягнення суспільної гармонії між окремими соціальними і національними групами.

Морально-етичним цінностям професійних юристів, особливо прокурорів, протистоять норми поведінки злочинного світу, особливо членів організованих злочинних угрупувань, коли

злочинні норми поведінки проявляються у вигляді так званих «понять» і виражаються у своєрідній словесній формі та настанні своєрідних санкцій за невиконання цих норм, заснованих на проявах жорстокості і нелюдяності.

Проте, для прокурора, слідчого, які та чи інакше беруть участь у спілкуванні з представниками цих суспільних прошарків при виконанні службових обов'язків, є корисним одержання інформації про «поняття» і традиції злочинного світу для її використання у криміналістичних та кримінологічних цілях.

Отже, професійна етика прокурора – це зведення правил етичної поведінки при здійсненні функцій прокуратури у відносинах з пересічними громадянами, суддями, іншими сторонами судового процесу, представниками правоохоронних та інших державних органів та установ, органами місцевого самоврядування, зарубіжними органами прокуратури, об'єднаннями громадян, засобами масової інформації, колегами-прокурорами для підтримання авторитету прокуратури в суспільстві.

Ковальчук Інна Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ КОНКУРСНОЇ КОМІСІЇ ЩОДО ДОБОРУ КАНДИДАТІВ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Ефективність та якість роботи будь-якого органу в тому числі Державного бюро розслідувань залежить від його кадрового складу. Добір кандидатів до цього правоохоронного органу відбувається на конкурсній основі спеціальною конкурсною комісію. Отже, її формування та кадровий склад відіграє важливу роль в майбутніх дієздатності Державного бюро розслідувань.

У Державному бюро розслідувань рішенням Директора створюється конкурсна комісія до компетенції якої входить проведення відповідного конкурсу на замішання вакантних посад усіх працівників державного бюро розслідувань, окрім тих де конкурс проводять зовнішня конкурсна комісія, яка обирає: Директора, його першого заступника та заступників, керівників управлінь, відділів та секторів центрального апарату та їх заступників, директорів територіальних органів, керівників та працівників підрозділів внутрішнього контролю центрального апарату та

територіальних органів. Конкурсна комісія (далі – комісія) складається з 5 осіб, з яких не менше трьох є представниками Державного бюро розслідувань. Також, до її складу можуть входити представники громадських об'єднань, що діють відповідно до Закону України "Про громадські об'єднання" або представник Ради Громадського контролю Державного бюро розслідувань, а також за письмовим клопотанням керівника органу Бюро можуть залучатися представники інших державних органів (за згодою).

Представники громадських об'єднань теж обираються на конкурсній основі комітетом з відбору представників громадських об'єднань до складу конкурсної комісії у кількості не менше трьох осіб, який створюється за рішенням Директора Державного бюро розслідувань.

Слід відмітити, що делегувати своїх представників можуть не всі громадських об'єднання, а лише ті, які відповідають встановленим критеріям таким, як :

1. Наявність державної реєстрації громадського об'єднання не пізніше ніж за 24 місяці до дня оприлюднення повідомлення про проведення відбору представників громадських об'єднань до складу Комісії;
2. Наявність статусу юридичної особи;
3. Здійснення статутної діяльності, пов'язаної із правозахисною та правоохоронною сферами, за період не менш як 24 місяці до дня подання заяви.

Також висуваються вимоги і до кандидатів на посади члена комісії, а саме наявність громадянства України, вищої юридичної освіти, володіння державною мовою, кандидат повинен бути визнаним фахівцем у сфері правоохоронної діяльності або експертом з питань права та має мати бездоганну ділову репутацію, високі професійні та моральні якості. Не може бути кандидатом особа, яка: визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною; має не погашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення злочину; згідно із вироком суду позбавлена права обіймати відповідні посади; за рішенням суду визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення; піддавалася адміністративному стягненню за корупційне правопорушення протягом останнього року до дня подання документів; є державним службовцем або посадовою особою органу місцевого самоврядування; є членом політичної партії; є народним депутатом України або депутатом місцевої ради.

Для участі в конкурсі громадським об'єднанням щодо кандидата подаються наступні документи: рішення керівного органу (для громадського об'єднання) про висування кандидата до складу Комісії; заява кандидата про згоду на участь у роботі Комісії та згода на обробку персональних даних відповідно до

законодавства; копія паспорта громадянина України; автобіографія кандидата, в якій зазначаються прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), число, місяць, рік народження, громадянство, відомості про освіту, трудову діяльність, посаду, місце роботи, громадську діяльність (у тому числі на виборних посадах), членство у політичних партіях (у тому числі в минулому), відомості про наявність чи відсутність судимості; копія (копії) документа (документів) про освіту; мотиваційний лист кандидата, в якому зазначаються особисті підстави для участі у роботі Комісії, а також повідомляються адреса електронної пошти та номер телефону. Після надання цих документів вони перевіряються комітетом з відбору представників громадських об'єднань до складу конкурсної комісії, а результати перевірки оформляються протоколом.

Сам процес відбору представників громадських об'єднань проходить на засіданні комітету з відбору представників громадських об'єднань до складу конкурсної комісії. Його результати оформляються відповідним протоколом на підставі якого в подальшому готується пропозиція для Директора Державного бюро розслідувань щодо претендентів до складу Комісії, з яких останній обирає членів Комісії.

Для залучення представників інших державних органів до складу Комісії Директор Державного бюро розслідувань подає до відповідного державного органу письмове клопотання, на підставі якого керівник відповідного органу приймає рішення про участь або відмоуву в участі уповноваженого представника у роботі Комісії за відповідно за згодою цього працівника.

Відповідно до вище зазначеної процедури 2018 році було створено дві конкурсні комісії щодо відбору до Державного бюро розслідувань, до складу першої комісії ввійшло три представника Державного бюро розслідувань і про одному представнику від Міністерства юстиції України і громадської організації – Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, а до складу другої конкурсної комісії – по одному представнику від Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Міністерства юстиції України та громадської організації Громадське об'єднання «Громадський люстраційний комітет».

Храпенко Олена Олегівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТАЄМНИЦІ КЛІЄНТА АДВОКАТОМ

Адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності [1].

Адвокатською таємницею є:

– факт звернення особи за правовою допомогою;

– будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої (правової) допомоги або зверненням особи за правовою допомогою;

– зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (в тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої (правової) допомоги;

– зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої (правової) допомоги чи інших видів адвокатської діяльності [2].

Питання щодо адвокатської таємниці є важливим у адвокатській практиці, та повинні бути розглянуті як з етичних і з правових позицій, так і з етико-філософських засад професійної етики адвоката. Перше про що йдеться, це про адвокатську діяльність, яка врегульована чинним законодавством, тобто не існує професійної діяльності адвоката за межами закону. Іншими словами, якщо діяльність адвоката визначається законодавцем,

тоді це збігається з його професією. Крім того, етичні проблеми безпосередньо регулюються законодавцем, в цьому випадку рівень професійності, як етична проблема, може розглядатися в контексті проблеми кваліфікації адвоката.

Поширюючи загальні проблеми права щодо тлумачення поняття адвокатської таємниці, ми можемо стверджувати, що остання не може розглядатися у відриві від соціально-економічних, політичних, духовних форм сучасного життя суспільства. Так само, слід виділити два основних напрями в сучасному праві, а саме:

1) всі суспільні відносини регулювати через право;

2) розмежовувати мораль і право.

Розглядаючи професійну адвокатську діяльність, можна зрозуміти, що ці два напрями ведуть і до різного розуміння адвокатської таємниці. Перший напрям прагне розширити розуміння правових аспектів адвокатської таємниці до етичних норм і, звідси, відповідні форми адвокатської відповідальності, тоді як другий напрям проявляється в прагненні регламентувати будь-яку діяльність адвоката, передбачивши всі правові наслідки, які і будуть складати сучасну адвокатську етику. Професія адвоката є такою, що виникає на базі морально-правових аспектів та права. На цьому підґрунті і формується професійна етика адвоката.

Інститут адвокатської таємниці можливо проаналізувати через «вікно самоврядування», але правові елементи адвокатської таємниці можуть бути вирішені тільки в межах діючого законодавства та професійної діяльності, тому проблеми етики, а саме проблеми честі адвоката, є похідними. Питання щодо адвокатської таємниці слід перевести в русло правової реформи, а не тільки в сферу самоврядних структур адвокатів.

З іншого боку, професійній адвокатській діяльності притаманний і певний блок специфічних відносин з клієнтами. Адвокат, як правило, діє як довірена особа того, кому надається правова допомога, саме тому дуже важливим є довірчі відносини з адвокатом. У цих відносинах містися правова природа взаємодії адвоката з особами, які до нього звертаються, і, в той же час, закладається моральна сторона їх відносин, що, в загальному, виводить на проблеми легітимності адвокатської діяльності, включаючи і визнання. Саме в такому аспекті адвокатська таємниця формується і як правовий, і як моральний обов'язок.

Певною складністю постає сьогодні пов'язування громадських та особистих обов’язків в адвокатській діяльності. Володіння таємницею впливає на вибір правової позиції адвоката. У цивільних справах адвокат має право навіть відмовитися від захисту інтересів свого клієнта, якщо факти про які він дізнався виключають можливість підтримувати позицію клієнта, але вже беручи участь в справі, адвокат зобов'язаний представляти

інтереси довірителя, використовуючи всі передбачені законом засоби для встановлення обставин, які є підставою вимог і заперечень клієнта. Таким чином адвокат захищає права та інтереси свого довірителя і надає йому необхідну професійну юридичну допомогу. Але, захищаючи будь які інтереси свого довірителя, адвокат повинен розробити і свою позицію, яка веде вже до прояву законності вимог клієнта, і, звідси, проявляти моральну сторону спірного інтересу свого довірителя.

Адвокат, володіючи конфіденційною інформацією, повинен створювати умови для законного та справедливого вирішення справи судом, тобто позиція адвоката не повинна бути протиставлена здійсненню правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» // Голос України. – 2012. – 08. – 14.08.2012 . – № 148-149.
2. Правила адвокатської етики, затверджене Установчим з'їздом адвокатів України 09.06.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unba.org.ua/assets/uploads/3ae9a115a40b9a5bc04f_file.pdf

Нестерчук Лілія Петрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

СВІТОВИЙ ДОСВІД ІЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Інформатизація судів у майбутньому відіграватиме в реформуванні українського суспільства прогресивну роль у заощадженні час та кошти, полегшити доступ до правосуддя. Шляхом обґрунтування міжнародного досвіду із запровадження електронних судів, ведення електронного судочинства та вироблення на цій основі практичних рекомендацій щодо їхнього формування й функціонування. Питання щодо функціонування «електронного суду» проводяться у порівнянні міжнародного досвіду на прикладі Литви [3]. За інформацією доповідача на одній із секцій форуму, система електронного судочинства може бути реалізована у цілковитій відмові від використання паперових носіїв, як це вже реалізовано в Сінгапурі або у поєднанні технологій електронної комунікації і більш традиційних засобів. За словами експертів, загальновизнаних стандартів електронного судочинства поки що немає.

Елементами системи електронного суду є: можливість сторін та суду подавати процесуальні документи та інші вагомі для справи документи в електронній формі; прийняття судом рішень й відправка їх сторонам в електронному вигляді; робота електронних баз судових рішень зі швидким доступом. Менш розповсюджено у світовій практиці застосовується дистанційна участь сторін у судовому процесі за допомогою аудіо- або відеокомунікації.

Серед позитивних сторін подібних систем є: зручність та заощадження часу, автоматизація документообігу, мінімізація зловживання, економічність та екологічність, уніфікація форм процесуальних документів (що певною мірою спрощує процес), забезпечення цілісності застосування судової практики (отримання доступу до певних судових рішень).

Негативним є те, що інформація, котра використовується в процесі електронного судочинства, потребує особливих заходів задля її захисту. Мінусом можна вважати недоступність електронних систем для деяких категорій населення, котрі з якихось причин не можуть скористатися засобами електронної комунікації й вимушені звертатися до осіб, котрі такий доступ мають.

Використання інформаційних технологій у судочинстві є лише засобом вирішення задач правосуддя з використанням інформаційних технологій і на підставі одночасних змін у законодавстві з урахуванням діяльності міжнародних і конституційних принципів правосуддя. Крім того, варто зауважити, що існує потреба у постійному удосконаленні процедури розгляду справ, підвищення довіри громадян до судової влади та її доступність, а також зниження навантаження на суддів, застосування інформаційних технологій повинні відповідати високим вимогам надійності та безпеки, а не просто призводити до пришвидшення та здешевлення процесу.

Широко розрекламований «електронний суд» досить дорогий для держави проект. Але користі він приносить набагато більше, аніж збитків, про це свідчить можливість працювати на відстані, тим самим заощаджуючи час.

Так, Великобританія впровадила розгляд справи в режимі телеконференції вперше влітку 2013 року. Вони представили світу програму реформування системи кримінального правосуддя під назвою «Swift and Sure Justice». Уряд вважає, що в першу чергу, щоб правосуддя було ефективним – воно повинно бути швидким [2]. Необхідно, щоб порушники зіштовхувалися з наслідками своїх дій швидко, використовуючи ефективні на місцевому рівні рішення. Основна увага реформ Великобританії – це простота та прямолінійність, тобто ці реформи направлені на те, щоб розпочати процес переслідування злочинця раніше та забезпечити доведення вини у певні строки, зменшити кількість документів і полегшити тягар для свідків та жертв злочинів. Вони також мають на меті спростити судове переслідування під супроводом поліції, а

для цього розширити їх компетенцію. Влада Великобританії не припиняє випробовувати й інші інноваційні підходи до судових засідань, оцінюючи переваги більш гнучких засідань, у тому числі рано вранці, увечері та на вихідних для різних типів слухань.

На всі зміни щодо покращення судочинства було виділено понад 1 млрд фунтів стерлінгів. Ця реформа також дозволяє свідкам та потерпілим брати участь у судових засіданнях по відеозв'язку. Це ще одна можливість уникнути психологічного тиску, який викликаний особистою зустріччю зі злочинцем.

Більш того, британські судді зможуть виносити вироки по Skype або Facetime, тобто виносити вироки в режимі онлайн, а також рішення про заключення підсудного під варту. Такі нововведення дозволять заощадити кошти та час, які витрачаються на дорогу до суду та перевезення звинуваченого в спеціально обладнаному транспорті.

Звернемо увагу, що в Литві господарські (комерційні) спори, як такі в окрему категорію справ не виділяються. У Литві господарські спори розглядаються судами загальної юрисдикції згідно з правилами, встановленими господарським процесом. Вища інстанція в цій судовій системі займає Верховний Суд Литви. Наприклад, систему подання судам електронних процесуальних документів вони створювали за прикладом Австрії; фіксація ходу судового засідання засобами аудіозапису за прикладом Німеччини, Австрії; принцип передачі та отримання усіх пов'язаних зі справою документів електронним способом впроваджувалися за прикладом Німеччини. Завдання модернізації досить прості – приблизити процес до людей, прискорити його и оптимізувати. Технології дають змогу набагато легше організувати роботу, заощадити і час, і кошти. Інформаційні технології майже виключають проблему обсягу інформації, часу її передачі, фінансових затрат і таким чином пришвидшуючи розгляд справ; гарантується достовірність інформації.

Не менш важливим є те, що інформаційні технології знижують ймовірність людської помилки. На Міжнародному судово-правовому форумі доповідач приводив приклад з литовської практики, коли одна держустанова не отримала судового рішення і не зупинила незаконне будівництво через недбалість судового секретаря.

Підприємці-професіонали завжди мають доступ до технологій. Тому саме в комерційних спорах буде виправдане максимальне використання інформаційних технологій. Вже з 1 червня 2013 року багато судових процедур та процесів були перенесені в електронний вигляд. Все це відбувалося на базі інформаційної системи литовських судів LITEKO. Взагалі-то LITEKO – це відомча інформаційна система, створена в рамках програми Євросоюзу PHARE 2004-2005. В ній об'єднані всі суди Литви, діють системи реєстрації, обліку правових актів і судової практи-

ки, які обладнані автоматичним пошуком. Крім того, й електронно статистичні функції, функції електронних шаблонів документів та інші. Система LITEKO застосовується для аудіозапису судових засідань, обробки й зберігання цифрових записів, організації відеоконференції в ході судового процесу. Спрощується процедура ознайомлення з процесуальними електронними матеріалами справи, можливістю генерувати статистику суду та судді, порівнювати його статистику зі статистикою іншого судді, а також виконувати багато інших функцій. Інформатизація судів має за мету підвищення ефективності інформаційного забезпечення судів, а також організацію доступу до інформації про їхню діяльність. Застосування інформаційних технологій дозволяє вийти на новий рівень відкритості та доступності правосуддя згідно з вимогами; сприяє реалізації конституційних прав громадян на судовий захист, ефективності діяльності судів, а також створенню умов, які перешкоджають появі корупції.

Таким чином, ми можемо виділити декілька шляхів запровадження або покращення електронної системи правосуддя. 1. Впровадження інновацій слід як найшвидше відображати в процесуальних кодексах. 2. Інформування окремої категорії фізичних осіб (адвокатів, прокурорів, нотаріусів тощо), створення спеціальних тренінгів та семінарів. 3. Матеріально-технічна база та висококваліфіковані працівники, які мають змогу забезпечити належне та головне безпечне функціонування даної програми. Судочинство у формі електронного правосуддя є одним із ключових аспектів електронної демократії, як складової інформаційного суспільства.

Крім проблем існує проблема захищеності системи зберігання значних баз даних та можливості доступу до них з плином часу, а також постає питання хто саме буде розпорядником указаних баз даних. Тим біль, що інформація може містити комерційну та іншу таємницю. Електронний суд заощаджує значні фінансові і людські ресурси, надає змогу пришвидшити вирішення справ для сторін і зменшити навантаження на суди.

Зміни, які відбуваються в судоустрійному та процесуальному законодавстві України свідчать про те, що й наша держава зацікавлена в функціонуванні інформаційно-телекомунікаційної системи «Електронний суд», задля забезпечення права на справедливий суд, імплементуючи позитивний міжнародний досвід. Але він повинен бути теоретично й практично обґрунтованим та відповідати чинному законодавству нашої держави.

Список використаної літератури:

1. Голубева Н. Ю. Электронное правосудие: Украина и мировой опыт внедрения [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legal-it.club/elektronnoe-pravosudie-ukraina-i-mirovoj-opyt-vnedreniya/

2. Swift and Sure Justice: The Government's Plans for Reform of the Criminal Justice System / Nick Herbert // The Government's Plans for Reform of the Criminal Justice System. – 2012. Режим доступу: https://assets.publishing.service.gov.uk/government
3. Мальцева И.В. Зарубежный опыт информационного обеспечения судебных органов / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Gosupravlenie/60599.doc.htm
4. Брановицкий К.Л. Информационные технологии в гражданском процессе Германии / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id

Кісліцина Ірина Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук

ПРЕДСТАВНИЦЬКА ФУНКЦІЯ ПРОКУРАТУРИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Правові реформи, які відбуваються в Україні, спрямовано на гармонізацію законодавства нашої держави із законодавством інших демократичних країн. До того ж, реформування усієї системи органів прокуратури та, зокрема, уточнення її функцій, правового статусу прокурорів, є однією з умов поглиблення євроінтеграції України.

Такі зміни відповідають основним завданнями прокуратури України, які спрямовані на забезпечення правопорядку та законності у суспільстві, боротьбі із злочинністю та іншими правопорушеннями. Актуальність цих питань неможливо перебільшити, тому вони знаходяться у центрі уваги державної влади України і потребують нагального вирішення.

Відповідно до чинного законодавства, представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом.

Цікавими є статистичні дані щодо представництва прокурорами інтересів держави в судах. Так, за 6 місяців 2018 року судами було задоволено 2 357 позовів, подань, заяв, скарг прокурорів, які були подані на захист інтересів держави (за той же період 2017 року – відповідно 2811, а за весь 2017 рік – 2357) [1; 2; 3].

Переважну кількість позовних заяв цієї категорії, задоволених судом за 6 місяців поточного року, прокурори подали у справах

про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням та з питань земельних відносин (відповідно 37% та 38% від загальної кількості задоволених позовних заяв, що були подані прокурорами в інтересах держави) [1].

Слід відмітити, що сума, яка підлягає виконанню за позовними заявами, поданими прокурорами в інтересах держави, за весь 2017 рік становить 18 874 671 тис грн., для порівняння, тільки за 6 місяців 2018 року ця сума становить 16 610 631 тис грн. [3; 1]. Аналіз вищезазначених даних свідчить про активну роботу прокурорів при реалізації представницької функції.

Слід відмітити, що останніми роками відбувається докорінна зміна у обсязі представницької функції прокуратури. Проте є певні недоліки у нормативному регулюванні цього питання. Так, згідно зі ст. 131-1 Конституції України, однієї із функцій прокуратури є представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [4]. В той же час, в чинному законі України «Про прокуратуру» представницька функція прокуратури визначена більш широко. Так, згідно із ст. 2 закону України «Про прокуратуру», на прокуратуру покладається представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом [5].

Колізії у правовому регулюванні такого важливого питання, не кращим чином впливають на єдність судової практики.

Саме тому суди ще продовжують розглядати позовні заяви, подані прокурорами в інтересах громадян: згідно із даними на 30 червня поточного року, за 6 місяців 2018 року судами було задоволено 7 позовних заяв, поданих прокурорами в інтересах громадян та 16 справ знаходяться у провадженні суду [1]. Для порівняння, за 2017 рік судами було задоволено 75 позовних заяв прокурорів, поданих в інтересах громадян [3].

Необхідно підкреслити, що не в усіх випадках, коли інтереси держави порушені, або є загроза їх порушення, прокурори мають звертатись до суду для захисту цих інтересів. Законом чітко передбачено підстави, за яких можливе представництво прокурором в суді законних інтересів держави: 1) якщо захист цих інтересів не здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження; 2) якщо захист цих інтересів неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження; 3) у разі відсутності органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкту владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження. Проте на практиці доволі складно визначити, чи належним чином орган, на який покладено захист інтересів держави, здійснює цей обов'язок.

Верховний Суд у своїй ухвалі звернув увагу суспільства на те, що необхідність судового захисту інтересів держави саме прокурором від імені суб'єкта владних повноважень має бути обґрунтована і підтверджена належними доказами. Такого висновку дійшов Верховний Суд в результаті перевірки касаційної скарги прокурора на постанови судів нижчих інстанцій за позовом фізичної особи до районної державної адміністрації про визнання протиправним та скасування розпорядження. Суд пояснив, що прокурор не може вважатися альтернативним суб'єктом звернення до суду і замінювати належного суб'єкта владних повноважень, який може і бажає захищати інтереси держави і тому відмовив у прийнятті касаційної скарги заступника прокурора Вінницької області на постанову Хмельницького окружного адміністративного суду від 20 вересня 2017 року та постанову Вінницького апеляційного адміністративного суду від 21 березня 2018 року за позовом ОСОБА_2 до Волочиської районної державної адміністрації Хмельницької області про визнання протиправним та скасування розпорядження [5]. Отже, недостатньо ретельна підготовка прокурора до обґрунтування необхідності представництва інтересів держави у суді саме прокурором є однією із проблем реалізації представницької функції. Таким чином, прокурор, звертаючись до суду з метою представництва інтересів держави повинен підтвердити наявність підстав для представництва інтересів держави в суді шляхом надання належного обґрунтування, підтвердженого достатніми доказами, в тому числі повідомленням прокурора на адресу відповідного суб'єкта владних повноважень про звернення до суду, запитами, а також копіями документів, отриманих від суб'єкта владних повноважень, що свідчать про наявність підстав для відповідного представництва.

Наступною нагальної проблемою під час реалізації представницької функції прокуратури є недостатнє фінансове забезпечення з боку держави, адже законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік», як і минулого року, видатки на сплату прокурорами судового збору не передбачені.

Можна зробити висновок, що існує багато проблем під час реалізації прокуратурою представницької функції, серед яких і недоліки правового регулювання, і недостатнє фінансування з боку держави, і, в деяких випадках, неякісна підготовка прокурорів до представництва інтересів держави у суді. Проте ця функція прокуратури є певною гарантією захисту інтересів держави, а її реалізація потребує наукового дослідження і подальшого удосконалення.

Список використаної літератури:

1. Звіт про роботу прокурора за 6 місяців 2018 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=204884
2. Звіт про роботу прокурора за 6 місяців 2017 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=202807
3. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2017 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=203979
4. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. Відомості Верховної Ради України від 16.01.2015/ № 2-3 / С. 54. С. 12.
6. Ухвала Верховного Суду від 19 липня 2018 року у справі № 822/1169/17. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75424056
7. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2246-VIII. Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 06.04.2012 − 2012 р., № 14, стор. 633, стаття 87.

Владишевська Вікторія Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

ДОСТУП ДО ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА У СВТІЛІ ЗАКОНОПРОЕКТУ ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ № 9055 ВІД 06.09.2018 Р.

06.09.2018 року Президентом України було внесено, як невідкладний, для позачергового розгляду Верховною Радою України законопроект «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 9055 від 06.09.2018 року [1].

У пояснювальній записці до законопроекту обґрунтовується необхідність його прийняття та зазначається, що «прийняття проекту Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» сприятиме посиленню професійних прав адвокатів, гарантій адвокатської діяльності, подальшому розвитку адвокатського самоврядування, утвердженню принципів верховенства права, рівності сторін та змагальності у судовому провадженні, а також виконанню покладених на адвокатуру завдань» [2].

Законопроект та новації, які він пропонує, став об'єктом обговорень серед адвокатської спільноти, практикуючих юристів

та науковців. Зокрема, потребує уваги та детального огляду питання щодо впорядкування доступу до професії адвоката.

Наразі, відповідно до положень чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено, що особа, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю, повинна відповідати наступним вимогам:

- мати повну вищу юридичну освіту (повна вища юридична освіта, здобута в Україні, а також повна вища юридична освіта, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку);
- володіти державною мовою;
- мати стаж роботи в галузі права не менше двох років (стаж роботи за спеціальністю після здобуття повної вищої освіти);
- скласти кваліфікаційний іспит (організація та проведення іспиту здійснюється кваліфікаційною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури);
- пройти стажування (від проходження стажування звільняються особи, які мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки);
- скласти присягу адвоката;
- отримати свідоцтво на заняття адвокатською діяльністю.

Вищезазначений законопроект передбачає дещо інший порядок доступу до професії, зокрема:

- наявність вищої юридичної освіти – вища юридична освіта ступеня магістра (або прирівняна до неї вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем), здобута в Україні, а також вища юридична освіта відповідного ступеня, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку;
- володіння державною мовою;
- стаж роботи в галузі права не менше двох років після здобуття вищої юридичної освіти. Дана вимога є найбільш дискусійною та потребує деякого уточнення: стаж роботи в галузі права, як зазначено в проекті Закону, – це стаж роботи як стажера адвоката та (або) на посаді судді, прокурора. Помічником може бути особа, яка має вищу юридичну освіту не нижче ступеня бакалавра, а стажером – помічник адвоката, який має вищу юридичну освіту не нижче ступеня магістра. Тобто, можна зробити висновок, що особі, яка пропрацювала на посаді помічника адвоката (маючи юридичну освіту ступеня бакалавра) фактично закритий доступ до професії. Тобто, фактично, законопроект скасовує платне стажування після складення кваліфікаційного іспиту та запроваджує механізм отримання професійних знань, умінь та практичних навичок, необхідних для здійснення адвокатської діяльності та отримання статусу адвоката, до складення особою кваліфікаційного іспиту шляхом роботи на посаді стажера. Дещо критичним в цьому контексті видається положення про зарахування до стажу роботи в

галузі права роботу на посаді судді та (або) прокурора не менше двох років. Вказаній категорії осіб достатньо буде успішно скласти кваліфікаційний іспит (без проходження спеціального навчання або підготовки) для подальшого отримання статусу «адвокат». Але,слід відмітити, що цього недостатньо, оскільки специфіка роботи представників вказаних професій корінним чином відрізняється від адвокатської практики, має свої особливості, а стажування, в свою чергу, надасть можливість всебічно оволодіти азами майбутньої професії;

- складення кваліфікаційного іспиту з позитивним результатом. У законопроекті передбачений новий порядок складення кваліфікаційного іспиту, зокрема: кваліфікаційний іспит буде проводитись Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури шляхом складення особою, яка виявила намір стати адвокатом, шляхом анонімного тестування. Організація проведення іспиту покладатиметься на кваліфікаційні комісії адвокатів регіону. Кваліфікаційний іспит буде проводитись у спеціально обладнаних для цього приміщеннях, визначених кваліфікаційною комісією адвокатів регіону. Перебіг іспиту фіксуватиметься за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису. Рішення про позитивний або негативний результат складення іспиту ухвалюватиметься Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури. Слід відзначити, що такий порядок проведення кваліфікаційного іспиту гарантує його об'єктивність, яка забезпечується його прозорістю, конфіденційністю тестових завдань.

Список використаної літератури:

1. Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc 4_1?pf3511=64557
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557

Деменчук Марина Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Поняття класифікація походить від латинського іменнику «classis», тобто «клас» чи «розряд», та дієслова «facere», тобто «робити». Щодо визначень цього поняття у сучасній літературі, варто відзначити їх певну тотожність, тому вважаємо за доцільним навести визначення, надане українським тлумачним словником: «Класифікація – розподіл предметів, явищ або понять на класи, групи за спільними ознаками, властивостями» [1]. Проблематика класифікації видів судової практики набула у юридичній науці поглибленого дослідження, проте нещодавне реформування системи судоустрою надало обраній темі особливої актуальності.

Відзначимо, що С. Васильєв розглядає поточну, прецедентну та керівну практику. Поточна практика набуває вираження у рішеннях судів із конкретних справ у результаті застосування законодавства. Цей вид судової практики вважається найбільш простим та первинним порівняно з іншими її видами. Прецедентна практика є результатом застосування законодавства вищими судовими органами та деякими іншими органами по конкретних справах, що мають вираження у постановах та ухвалах, які мають принциповий характер. Її результатом є прецедент тлумачення, тобто зразок застосування права, але, на відміну від прецеденту, як джерела права, прецедентна практика не створює нової юридичної норми. Керівна практика – досвід застосування законодавства, що виражається в особливих актах центральних судових та інших юрисдикційних органів, які мають керівний характер. Цей вид практики конкретизує закон у найважливіших деталях, внаслідок чого формуються положення, які можуть мати статус юридичних норм [2, с. 193]. В. Лебедєв та П. Гук підтримують виокремлення цих трьох видів судової практики. А. Рожнов виокремлює поточну, прецеденту та узагальнюючу судову практику [3, с. 162].

На нашу думку, така класифікація видів судової практики є несприйнятною для України через те, що, незважаючи на обов'язковість висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду, офіційно щодо них не використовується термін «прецедент».

Як критерій для класифікації судової практики О. Курільова використовує ступінь впливу судової практики на удосконалення

законодавства і ступінь обов'язковості елементів змісту практики та виокремлює поточну, касаційно-наглядову, узагальнену та керівну практику [3, с. 162-163].

Цікавою та можливою для використання вважаємо точку зору В. Соловйова, який запропонував як критерій важливості судової практики використовувати ступінь складності справ, тобто виокремлювати судову практику у справах невеликої складності та судову практику у тяжких справах. Останні можна поділити на справи з оцінки фактів та тлумачення норм права. Автор виокремив також внутрідержавну практику та практику Європейського суду з прав людини, а залежно від ступеня стійкості: одиночну, періодичну та сталу практику. Одиночна практика – рішення суду з розгляду справи з певними фактичними обставинами. Періодична – два або більше рішень у межах одного або двох судів, переважно першої інстанції. Стала практика виникає у разі наявності значної кількості рішень, близьких за змістом правовій позиції, що залишаються без змін після перегляду справ в апеляційному або касаційному порядку [3, с. 163].

Залежно від юридичного значення судових актів, покладених в основу судової практики, виокремлюють правозастосовну, інтерпретаційну та правотворчу практику [2, с. 194].

Суддя Конституційного Суду України у відставці М. Савенко у якості критеріїв для класифікації виокремив функціональне призначення (правоконкретизувальна, контрольна, інтерпретаційна практика); об'єкт впливу (за відповідні правовідносини) та суб'єкт, який є її безпосереднім творцем (цивільна, адміністративна, господарська, кримінальна, конституційна, міжнародна практики тощо) [4, с. 13].

Ґрунтовне дослідження класифікації судової практики у цивільному судочинстві зробив Л. Лічман. Так, у якості критерії він запропонував: вид цивільного судочинства (позовне, наказне, окреме провадження), предмет спору (вимоги щодо захисту порушених прав, свобод чи інтересів, щодо захисту невизначених прав, свобод чи інтересів, щодо оспорюваних прав, свобод чи інтересів тощо), та інстанційний критерій (практика судів першої інстанції, апеляційної, касаційної інстанції та Верховного Суду України) [3, с. 163].

З урахуванням запропонованих класифікацій судової практики, останніх змін у системі судоустрою, процесуальному законодавстві вважаємо за доцільне підтримати точку зору Л. Лічмана та залежно від рівня судового органу у системі судоустрою виокремлювати судову практику судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Щодо спеціалізованих судів (Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності), варто підкреслити, що вони здійснюють правосуддя як суди першої та апеляційної інстанцій, а тому проблем з визначенням місця

судової практики, виробленої цими судами, у запропонованій класифікації не має виникнути.

У якості висновку відзначимо, що варто погодитися із точкою зору Н. Слотвінської, щодо того, що класифікація судової практики має не лише важливе теоретичне, а й практичне значення [4, с. 12], що у подальшому спростить доступ до вже прийнятих судових рішеннях та, як наслідок, підвищить якість правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970–1980). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sum.in.ua/.
2. Васильєв С.В. Судова практика: поняття, значення і види // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (Серія «Право»). –2013. – № 1082, вип. 16. – С. 191–195. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2013_1082_16_49.
3. Дрішлюк А.І. До питання про класифікації видів судової практики // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 161–164. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/ pravo03/part_2/48.pdf.
4. Слотвінська Н. Система й види судової практики // Судова та слідча практики в Україні. – 2017. – № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ssp-journal.in.ua/ archive/5_2017/4.pdf

СЕКЦІЯ 12.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стрельцов Євген Львович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії Правових наук України

ПУБЛІЧНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Кримінальне право – одна з галузей українського права. Кримінальне правопредставляє собою сукупність правових норм, які визначають підстави і принципи кримінальної відповідальності, злочинність і караність діянь, які становлять небезпеку для особи, суспільства або держави, встановлюють види покарань та інших заходів кримінально-правового характеру за вчинення злочину та ін.

Кримінальному праву як галузі притаманні всі ознаки, властиві системі українського права в цілому: нормативність, формальна визначеність, обов'язковість для виконання і т.п. У той же час поряд із загальними ознаками кримінальне право має специфічні ознаки, зумовлені своїм предметом і методом правового регулювання. Предмет правового регулювання кримінального права як галузі становить, в першу чергу, група суспільних відносин – кримінально-правових, що виникають з юридичного факту – вчинення злочину.

Тому кримінально-правові норми Особливої частини офіційно закріплюють заборонені моделі людської поведінки, вчинення яких розцінюється державою як вчинення суспільно небезпечних дій та тягне за собою покарання або інші кримінально-правові заходи. Так, існують різні види закріплення моделі забороненої поведінкиу диспозиції правової норми. Одні – містять пряму вказівку на те, що така конкретна модель людської поведінки прямо заборонена, інші закріплюють це»м'якше», ще одні роблять це певною мірою алегорично. Але, як би редакційно не викладались положення кримінально-правової норми, розуміння того, що відповідна поведінка у разі її вчинення тягне за собою відповідну державну реакцію, переважно у вигляді покарання,

показує, що така модель (моделі) такої поведінки, є забороненою. Українське кримінальне право закріплює, що в загальному плані злочином є передбачене Кримінальним кодексом України (далі – КК) суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (ч. 1 ст. 11 КК). Розвиваючи це положення, потрібно нагадати, що українське кримінальне право має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, якість якого повинна сприяти запобіганню злочинам (ч. 1 ст. 1 КК). Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ч. 2 ст. 1 КК).

Наступним кроком, після такого офіційного визначення, є встановлення конкретного складу злочину у кожній забороненій моделі людської поведінки. Наявність відповідного складу злочину є, згідноч. 1 ст. 2 КК,необхідною та обов'язковою умовоюпідстави кримінальної відповідальності.

Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права (ч. 1 ст. 3 КК України). При цьому необхідно враховувати, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом (ч. 3 ст. 3 КК).

Таким чином, поняття злочину, склад злочину та кримінальна відповідальність потрібно розглядати у двох визначеннях. Вони можуть розглядатися як основні самостійні інститути кримінального права, кожен з яких має своє завдання та мету. Також, їх можливо розглядати і як основні складові того державного «ланцюга», який забезпечує усі етапи реалізації основних положень кримінального права: від офіційного закріплення поняття злочину до застосування цих положень на практиці завдяки можливостям кримінальної відповідальності [1, с. 81-84].

Встановлення цього повинно мати не тільки зовнішній прояв. Ці інститути, поза залежності від того, у якій якості вони «використовуються» – як самостійні кримінально-правові інститути чи взаємозв'язані складові державного «ланцюга», – повинні мати змістовне наповнення. І, в першу чергу, завдяки визначеннюпоняття злочину, так як б саме з нього, образно кажучи, все і починається. У свою чергу, основні визначення, а у нашому випадку – визначення злочину, багато в чому визначається природою відповідної галузі права. Для кримінального права – це його публічно-правова природа.

Публічність кожної галузі права, в тому числі і кримінального, має відповідну основу. Основними компонентамитакої основи виступають наступні явища: публічний інтерес, публічне цілепокладання, публічно-правова політика, публічно-правова практика, а також загальносуспільні блага. При цьому публічність виступає як інтереси держави та суспільства, орієнтованого на оптимальні результати свого розвитку.

Процес реалізації публічного інтересу починається з визначення мети або визначення державою та суспільством поточних і перспективних цілей своєї діяльності. В зв'язку з цим цілі публічного права носять багатоступінчастий характер і включають в себе правотворчість, правоохоронну та правозахисну діяльність та ін., з урахуванням предмету і функції кожної галузі права, яка повинна бути спрямованою на правову підтримку реалізації державних та суспільних завдань та мети.

Наступний етап реалізації публічного інтересу полягає в розробці політики, тобто визначенні заходів, які необхідно здійснити суспільству і державі, щоб забезпечити успішну реалізацію публічного інтересу. При цьому політика, як процес раціональної розумової діяльності,не завжди може співпадати з практичноюдіяльністю, що необхідно враховувати. Практична діяльність являє собою, як відомо, достатньо самостійне явище, безпосереднє реальне життя, спрямоване на втілення політичних заходів. Це теж потрібно враховувати при аналізі заходів публічно-правового характеру.

Кінцевий результат виражається в змінах суспільства і держави згідно пізнаного публічного інтересу і в формуванні системи загальних матеріальних і духовних благ. Держава, бажаючи максимально повно використовувати загальні блага з метою забезпечення національного правопорядку і матеріального благополуччя індивідів, змушена здійснювати складну і неоднозначну діяльність з організації виробництва цих благ, їх розподілу, охорони і захисту. Ця діяльність, її результати і створюють відповідні правовідносини, які у своїй сукупності, системі утворюють єдиний предмет публічного права, який у подальшому повинен (може) трансформуватися у кожній галузі публічного права.

У зв'язку з цим потрібно розрізняти правову природу кримінального права як галузі публічного права і ті «компроміси», які використовує держава, реалізуючи ці положення на практиці завдяки «можливостям» кримінальної відповідальності. Але в останній час статус кримінального права як публічної галузі права піддається певним «сумнівам». З метою демонстрації такого «втрачання» достатньо часто використовуються положення ст. 46 КК, згідно з якими, при дотриманні необхідних умов, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим. Саме примирення особи, яка

вчинила злочин, з потерпілим від цього злочину і видається як існуючі елементи приватного у кримінальному праві. Але при цьому не потрібно змішувати публічно-правові положення, які закріплені у визначенні злочину (злочинів), та тими «угодами», які використовує держава для спрощення, у широкому розумінні цього поняття, конкретних варіантів застосування кримінальної відповідальності або державного реагування на вчинки конкретної особи. Це різні речі: офіційне визначення поняття злочину і, умовно кажучи, предметне застосування цього визначення на практиці у кожному конкретному випадку, яке може мати, як вище зазначалось, певною мірою «компромісний» характер. Така компромісність може бути викликана низкою причин на конкретному етапі державного будівництва: політичними, економічними, соціальними та ін. Тому положення ст. 46 КК, як й інших норм КК, на які йде посилання з цього приводу, не «спростовують» публічність кримінального права, а, навпаки, підкреслюють необхідність диференціації розуміння публічності кримінального права та використання або не використання державою можливостей кримінальної відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Стрельцов Є.Л. Злочин, склад злочину та кримінальна відповідальність / Є. Л. Стрельцов //Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали наук. полілогу (м. Харків, 7 верес. 2018 р.) / упоряд.: Ю.В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. – Харків: Право, 2018. – 208 с.

Мирошниченко Наталія Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ЗА ОБ'ЄКТИВНИМИ ОЗНАКАМИ

Теорія кримінального права та практика виходять із основного принципу, згідно з яким суспільно небезпечні наслідки можуть бути поставлені у вину особі тільки за умови, що вони перебували в причинному зв'язку з його дією або бездіяльністю. Наука кримінального права не створює власної теорії причинності, а ґрунтується на теорії причинності, або казуальності, розробленою філософією. З філософських положень випливає, що під причин-

ним зв'язком у кримінальнім праві слід розуміти об'єктивно існуючий зв'язок між діянням – дією або бездіяльністю (причиною) – і суспільно небезпечними наслідками (слідством), коли дія або бездіяльність особи викликає (породжує) настання суспільно небезпечного наслідку. У науці кримінального права були обґрунтовані декілька теорій про причинний зв'язок, вони базуються на різних філософських концепціях. Найбільш поширеними з них є теорія адекватної причинності, теорія необхідного спричинення та теорія необхідної умови (умова, без якої не може бути...). Ці теорії мають певні позитивні моменти, які обґрунтовують проблему причинності в кримінальному праві, але кожна з них потребує уточнення та критичного осмислення.

Причинний зв'язок, як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, підлягає встановленню у випадках, коли суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, тобто в кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом.

Причинний зв'язок – це об'єктивно існуючий зв'язок між причиною (суспільно небезпечним діянням) і слідством (суспільно небезпечними наслідками). Причинний зв'язок між протиправним діянням і суспільно небезпечними наслідками існує об'єктивно як факт реальної дійсності поза свідомістю і волею людини – слідчого, прокурора, судді. Даний зв'язок як зв'язок між явищами об'єктивної дійсності піддається пізнанню. Тому по кожному кримінальному провадженню, для наявності об'єктивної сторони правопорушення з матеріальним складом, необхідно встановити (вивчити, пізнати) не тільки діяння та суспільно небезпечний наслідок, а також причинний зв'язок між діянням і наслідками як явищами реальної дійсності.

При аналізі причинного зв'язку слід враховувати, що в природі та суспільстві всі явища взаємозалежні, перебувають у тісній взаємодії. В об'єктивному світі існує загальний і універсальний казуальний зв'язок. Тому якщо розглядати всю сукупність причинно-наслідкових зв'язків, ланок і опосередкувань, які привели до настання суспільно небезпечного наслідку, то досить важко встановити, яке ж явище виступає причиною, а яке – слідством, тому що наслідок як результат дії причини в той же час за певних умов саме трансформується в причину і тягне нове слідство. Тому для того, щоб чітко встановити зв'язок між причиною та слідством, необхідно штучно (подумки) ізолювати два явища – причину і слідство, тобто суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність) і суспільно небезпечний наслідок – від інших причинно-наслідкових ланок, які, так чи інакше, перебувають у взаємодії з наслідками. Тільки при такому підході можна встановити, чи є діяння причиною даного суспільно небезпечного наслідку.

Причинний зв'язок має місце лише тоді, коли діяння виступає необхідною умовою, без якої неможливе настання наслідку. Із цього випливають такі найважливіші вимоги:

1) причина (діяння) у часі повинна передувати наслідку. Однак зовнішньої (тимчасової) залежності в послідовному розвитку подій недостатньо, тому що відомо, що «після цього» не завжди значить «внаслідок цього»;

2) причина (діяння) не тільки повинна передувати наслідку в часі, але й викликати його. Відомо, що причинний зв'язок за своєю суттю є зв'язком генетичним (зв'язок породження). Тут діяння завжди повинне викликати (породжувати) настання суспільно небезпечних наслідків. При цьому, суспільно небезпечна дія (причина), як активна форма поведінки людини, безпосередньо заподіює шкоду, тобто безпосередньо негативно впливає на об'єкт кримінально-правової охорони та викликає тим самим настання суспільно небезпечного наслідку. На відміну від цього, бездіяльність завдає шкоду опосередковано. Це пояснюється тим, що особа при бездіяльності не втручається в розвиток причинного зв'язку, не виконує покладеного на неї обов'язку по виконанню необхідних активних дій, якими вона повинна була запобігти настанню шкоди, що загрожує об'єкту. Внаслідок пасивної поведінки особи та дії інших сил і засобів (дій третіх осіб, сил природи, механізмів, різних процесів – хімічних, біологічних, патологічних і ін.), суспільно небезпечні наслідки настають як факт реальної дійсності. Однак це зовсім не означає, що в останньому випадку немає причинного зв'язку між бездіяльністю та наслідками, що настали. Такий зв'язок існує. Він перебуває в площині невиконання особою своїх обов'язків (активних дій) по запобіганню шкоди (при наявності реальної можливості виконати такі дії) і фактичним заподіянням цією пасивною поведінкою шкоди (суспільно небезпечних наслідків);

3) причинний зв'язок має місце лише у випадку, коли діяння є головною умовою (фактором), що визначає настання суспільно небезпечного наслідку. Це правило досить важливо враховувати в ситуаціях, коли в причинний ряд втручаються різні додаткові сили, умови й фактори – дії інших осіб, різні процеси (патологічні, біологічні й ін.), тобто має місце безліч факторів, які тією чи іншою мірою сприяють настанню суспільно небезпечних наслідків;

4) діяння перебуває в причинному зв'язку з наслідком, якщо воно з неминучістю викликає настання цього наслідку. Мова йде про те, що діяння з урахуванням його характеру й інтенсивності (стрімкості), а також місця, часу, обстановки, способу і засобів вчинення правопорушення, особливості його об'єкта та предмета, створює реальну можливість настання наслідків. Діяння з необхідністю та неминучістю (закономірно) викликає настання

наслідку. Наслідок тут органічно властивий (реальна можливість) цьому діянню, має місце необхідний причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і його наслідками.

Необхідний причинний зв'язок слід відрізняти від випадкового причинного зв'язку. Необхідний причинний зв'язок відображає закономірності розвитку об'єктивного світу, коли причина сама в собі містить реальну можливість настання певного наслідку. При необхідних причинних зв'язках особа, пізнаючи об'єктивний світ, здатна передбачити розвиток природного ходу подій. Вчиняючи ті або інші дії, які із закономірністю викликають настання наслідків, вона здатна передбачити настання цих наслідків .

Врахування викладених положень має важливе значення для вирішення питання про наявність (або, навпаки, відсутність) у кожному конкретному випадку причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і наслідком.

Якщо у кримінальному правопорушенні з матеріальним складом встановлені всі три ознаки, а саме суспільне небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними, правопорушення є закінченим і кваліфікується лише за статтею Особливої частини КК. Наприклад, умисне вбивство (ст. 115 КК).

У тих же випадках, коли суспільно небезпечні наслідки не настали, причинний зв'язок не встановлюється, кримінальне правопорушення вважається незакінченим і при кваліфікації потребує посилання на ст. 14 або ст. 15 Загальної частини КК України (готування чи замах на правопорушення) та статтю Особливої частини КК.

Наприклад, замах на умисне вбивство (ст. 15, 115 КК України).

У тих випадках, коли основний склад кримінального правопорушення (злочину) є формальним або усіченим (наприклад, ч. 1 ст. 328 КК – розголошення державної таємниці), а кваліфікований склад – матеріальним (ч. 2 ст. 328 КК), що потребує встановлення тяжких наслідків, то причинний зв'язок встановлюється лише у кваліфікованому складі кримінального правопорушення (злочину).

Висновок. Причинний зв'язок, як об'єктивна ознака складу кримінального правопорушення, обов'язково повинен бути встановлений у матеріальних складах кримінальних правопорушень між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками що настали. Тільки в таких випадках кримінальне правопорушення буде вважатися закінченим.

Гуртовенко Олег Леонтійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

«Чи каже щось про нас той факт, що більшість з нас знає імена серійних вбивць, але ніколи не чула про Яна Оорта?» Ці слова промовляє Ніл Деграсс Тайсон в третьому епізоді «Коли знання перебороло страх» телесеріалу «Космос. Одіссея простору-часу». Справді, розум людей є занадто криміналізованим (оскільки це характеристика правосвідомості, то така характеристика є, серед іншого, кримінально-правовою сутністю). Це дисбаланс у виді відчуженості соціуму від науки і перенасиченості соціуму кримінальним началом.

В наші дні сучасне кримінальне право «нагороджується» неприємними епітетами, зокрема з боку вчених (тоді як за часів СРСР радянське кримінальне право вчені хвалили досить часто, що є зрозумілим). Такий критицизм є значною мірою виправданим. Тренд антиутопізму є похідним від великої кількості найрізноманітніших недоліків кримінального права і тим чи іншим чином від складностей життя людей. При цьому політичний і науковий популізм у сфері кримінально-правових питань є шляхом до виникнення і зміцнення кримінально-правових дисбалансів. Так, з боку носіїв різних видів правосвідомості лунають заклики до заміни існуючого кримінального права як на Закони Драконта або «Кодекс інквізиції» Торквемади, так і на Пісню над піснями або Камасутру. Таким шараханням породжується питання про те, чого же в сучасному кримінальному праві більше – балансів або дисбалансів? Точніше, комплекс чого є впливовішим – балансів або дисбалансів? Те саме стосується соціуму в цілому. Якщо уявити, що кримінальне право буде взагалі скасоване, то стає зрозумілим, що ситуація буде ще гіршою, ніж та, яка має місце зараз. А ще гіршим було би вирішення кримінальних питань на підставі генератору випадкових рішень. Звісно, викладена умоглядність є філософським доведенням ситуації до абсурду. На підставі цього можна припустити таке: якщо кримінальне право попри безліч дисбалансів в ньому все ж функціонує, то воно більшою мірою є збалансованим, ніж розбалансованим. Кримінальне право не повалилося, без нього було би гірше, хай і такого, яким воно є. Водночас це тільки підкріплює прагнення створювати збалансоване кримінальне право.

Кримінально-правові баланси можна поділити на безкомпромісні, компромісні, паритетні і змішані. Найбажанішим варіантом припинення конфлікту між винним і потерпілим є той, коли винний кається, а потерпілий пробачає. При цьому до такої злагоди може бути додано матеріальну вигоду. Але так трапляється не завжди. В ролі прикладу балансу розглянемо прагматичний вид примирення між винним і потерпілим як обставину звільнення від кримінальної відповідальності, за якого винний відкупається від потерпілого за 100000 грн. В такому випадку у винного виникає повна свобода від тягаря кримінальної відповідальності і зникає право власності на всі 100000 грн. Отже, тут одна сутність повністю домінує над іншою. Така ситуація є безкомпромісним балансом. Втім, цю ситуацію варто розглянути і неізольовано, не тільки як річ у собі.

Поглянемо на порушене питання більш широко. При цьому розглянемо три варіанти:

1) у винного існує свобода від тягаря кримінальної відповідальності і залишається право власності на 100000 грн. Для винного це найбільш бажана ситуація. А існує вона тільки в уяві винного, в його мріях. Ці мрії dejure є незбутніми. Але їх привабливість від цього не зникає. Світ ідеального і світ матеріального є рівносильними (рівнозначними, рівновеликими, рівноправними) для людини;

2) винний несе тягар кримінальної відповідальності і залишає за собою право власності на 100000 грн. через те, що відсутнє примирення між винним і потерпілим. Для винного це найбільш небажана ситуація. Вона існує в реальності і є в ній вихідною позицією;

3) у винного існує свобода від тягаря кримінальної відповідальності і припиняється право власності на 100000 грн. через примирення між винним і потерпілим. Винний більше бажає отримати свободу від тягаря кримінальної відповідальності, аніж зберегти право власності на 100000 грн. Цей варіант для винного є гіршим, ніж перший, і кращим, ніж другий. Компроміс для винного полягає в тому, що викладений варіант є гіршим, ніж ситуація, яка є бажаним ідеалом, але кращим, ніж варіант, за якого винний нічим не поступиться. Це як компроміс винного із собою, так і компроміс між винним і потерпілим. Тобто має місце компроміс між ідеальною даністю і матеріальною даністю, який існує і на рівні ідеального, і на рівні матеріального. Отже, на підставі безкомпромісного балансу формується компромісний баланс.

Розглянемо питання у світлі ситуації, в якій опинився потерпілий. Звернемось до випадку, в якому потерпілий не пробачає винного. Коли потерпілий бажає, щоби винного було притягнуто до кримінальної відповідальності, але відмовляється від свого бажання через сплачені йому винним 100000 грн, то має місце

безкомпромісний баланс: гроші у потерпілого з'являються, а бажання повністю залишається бажанням. Знову поглянемо на випадок ширше, розглянувши три варіанти:

1) винного притягають до кримінальної відповідальності, а у потерпілого з'являється 100000 грн. Це мрії потерпілого і найбільш бажана для нього ситуація;

2) винного притягають до кримінальної відповідальності, але у потерпілого не з'являється 100000 грн, оскільки потерпілий принципово відмовився від грошей, але об'єктивно така ситуація може бути найбільш небажаною для потерпілого;

3) винного не притягають до кримінальної відповідальності, а у потерпілого з'являється 100000 грн. Це компромісний баланс. Тепер легше побачити, що в такому випадку має місце не тільки компроміс винного із собою і компроміс між винним і потерпілим, а й компроміс потерпілого із собою.

В розглядуваному випадку безкомпромісний баланс покладено в основу компромісного. Але цим аналіз питання не вичерпується. Потрібно також звернутися до принципу юридичної рівності сторін договору про примирення, який полягає в існуванні між ними відносин координації щодо юридичних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків і є проявом кримінально-правової диспозитивності. Це і є паритет сторін. Тобто тут на підставі безкомпромісного балансу формується і паритетний баланс. Таким чином, на базисі кримінально-правового балансу одного виду (кримінально-правових балансів одних видів) може формуватися кримінально-правовий баланс іншого виду (кримінально-правові баланси інших видів).

Акт насильства з боку винного або осіб на його боці робити юридично нікчемним, недійсним досягнуте для виду примирення між винним з потерпілим. В такому випадку має місце не кримінально-правовий баланс, а кримінально-правовий дисбаланс.

Розглянемо змішаний вид балансу. У грі в шахи поєднуються три вказаних види баланси. Тому ця гра є прикладом змішаного балансу: 1) у гравців однакові фігури. Це паритетний баланс; 2) «білі» ходять першими, а у «чорних» є право хода у відповідь. Це компромісний баланс; 3) якщо партія закінчується не внічию, то така кінцівка є безкомпромісним балансом. Звернемось до кримінально-правових прикладів. При сукупності злочинів суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим (це безкомпромісний баланс) або шляхом повного (це паритетний баланс) чи часткового (це компромісний баланс) складання призначених покарань (у вітчизняному праві викладене передбачено ч. 1 ст. 70 КК України [1]). Отже, якщо розглядати викладене положення про призна-

чення покарання за сукупністю злочинів як обґрунтоване, то в цілому воно є прикладом змішаного балансу.

Сучасне кримінальне право є багатоколійним (В. О. Туляков, М. І. Хавронюк, О. В. Козаченко, І. М. Горбачова та ін.). У цьому зв'язку навіть швидкий погляд на заходи кримінально-правового впливу дозволяє побачити, що інститут цих заходів містять змішаний кримінально-правовий баланс (як і змішаний кримінально-правовий дисбаланс). Ось ілюстрація цього. Заходи кримінально-правового впливу повинні бути адекватними поведінці, яка спричиняє реалізацію таких заходів. Так, згідно із ч. 3 ст. 49 Хартії основних прав Європейського Союзу суворість покарання не повинна бути диспропорційною кримінальному правопорушенню [2]. Зазначена адекватність є формулою паритетного балансу. Вона реалізується у вигляді балансів паритетного виду. Принцип жорстокості кримінальної відповідальності змінився принципом невідворотності кримінальної відповідальності, а той – принципом необхідності і достатності заходів кримінально-правового впливу. При цьому покарання не є неодмінним наслідком скоєння злочину не тільки defacto, а й dejure; невідворотність кримінальної відповідальності та інститут звільнення від кримінальної відповідальності, інститут примусових заходів виховного характеру, інститут звільнення від покарання співіснують. Це приклад компромісного балансу.

Кожен юридичний патерн підлягає перевірці для встановлення того, є він проявом балансу чи проявом дисбалансу. Кримінальне право зіткане із балансів і дисбалансів. Кожен патерн є або збалансованим (наскільки це можливо), або розбалансованим. По-іншому зараз не може бути, оскільки право, зокрема, кримінальне, є проявом суспільного договору, природа якого є неоднозначною. Баланси різних видів шляхом подорожі по деревовидній структурі кримінального права зливаються в змішані баланси, а ті – в єдиний для всього кримінального права змішаний баланс. Те саме стосується дисбалансів. Тому в цілому кримінальне право як прояв суспільного договору є поєднанням змішаного балансу (який є комплексом змішаних балансів) і змішаного дисбалансу (який є комплексом змішаних дисбалансів).

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – С. 1. – Ст. 920.
2. Charter of Fundamental Rights of the European Union [Electronic Resource]. – Mode of access : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT. – Title from the screen.

Дмитрук Михайло Михайлович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ УХИЛЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ АДМІНСТЯГНЕННЯ (СТ. 389-2 КК) – ПРЕВАЛЮВАННЯ «ПОЛІТИЧНОЇ ДОЦІЛЬНОСТІ» НАД НАПРЯМКАМИ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ

Законом № 2475-VIII від 03.07.2018 р. КК доповнено ст. 389-2 «Злісне ухилення від відбування адмінстягнення у виді суспільно корисних робіт» [1].

Оскільки вказаний вид адміністративного стягнення передбачено лише за ухилення від сплати аліментів (ст. 183-1 КУпАП), а за змістом вказане стягнення (ст. 31-1 КУпАП) тотожне такому виду адміністративного стягнення як громадські роботи (ст. 30-1 КУпАП) за тією відмінністю, що суспільно корисні роботи є оплачуваною працею осіб, які не мають постійної роботи, можна припустити, що законодавець вказаними змінами намагався досягнути таких завдань: 1) «дисциплінувати» оплату аліментів зобов'язаними особами; 2) забезпечити оплачуваною працею осіб, які зобов'язані сплачувати аліменти у випадках відсутності у таких осіб постійного заробітку; 3) забезпечити комунальні установи, які відповідальні за благоустрій населених пунктів, працівниками.Вказані завдання є безперечно корисними для суспільства, проте чи повинні вони досягатись будь-якими засобами правового регулювання?

Наприклад, ГНЕУ ВРУ вірно зазначило, що вказаний склад злочину викликає зауваження через те що: 1) ця пропозиція виходить за межі предмету регулювання назви законопроекту; 2) застосування покарання за ухилення від відбування адміністративного стягненняє явно надмірним, а діяння, яке пропонується криміналізувати у даному випадку, за своїм характером не є суспільно небезпечним та не володіє ознаками злочину передбаченими у ст. 11 КК [2]. Висновок вірний, проте вказані зміни, на нашу думку, маютьнабагато більше негативне значення для дії КК, в цілому, та його характеристик, ніж про це зазначає ГНЕУ ВРУ.

Криміналізація вказаного діяння є невиправданою, оскільки виходить, що законодавець з одного боку забезпечив виконання адміністративного стягнення – загрозою притягнення до кримінальної відповідальності, а з іншого боку – визнав ухилення від виконання адміністративного стягнення злочином.До вказаних змін, загрозою притягнення до кримінальної відповідальності були забезпечені: покарання (ст. 389, ст. 390, ст. 393),

інші заходи кримінально-процесуального або кримінально-правового характеру (ст. 389-1, ст. 393, ст. 394) або виконання правил адміністративного нагляду, які є наслідком судимості (ст. 395). Проте жодний із видів адміністративних стягнень до вказаних змін у КК не забезпечувався кримінальною відповідальністю, що свідчить про не відповідність вказаних змін змісту кримінально-правової політики, оскільки в діючому КК законодавець відмовився від адміністративної преюдиції як конститутивної ознаки основних складів злочинів. Про вказаний напрямок кримінально-правової політики свідчать також положення п.п. г), п. 1 Розділу ІІ «Прикінцевих та перехідних положень» КК, згідно якого особи, які були засуджені за діяння, умовоюнаявності ознак, яких за КК 1960 р., було попереднє притягнення цих осіб до адміністративної відповідальності, підлягали звільненню від покарання за ч. 2 ст. 74 КК.

Законом № 2475-VIII від 03.07.2018 р. також доповнено КУпАП таким складом адміністративного правопорушення як «ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт» (ст. 183-2), альтернативними формами діяння об'єктивної сторони якого є: неприбуття порушника протягом двох днів з дати, коли він повинен був прибути; невихід на суспільно корисні роботи або відмова від виконання роботи більше двох разів протягом місяця без поважних причин; поява на робочому місці у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння.

Злісним ухиленням особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт, згідно ст. 389-2 КК, – це продовження ухилення від відбування суспільно корисних робіт особою, яку притягнуто до відповідальності за ст. 183-2 КУпАП тобто вчинення діяння аналогічноговищевказаному адміністративному правопорушенню тільки після вчинення такою особою такого ж самого адміністративного правопорушення.

Виходячи із логіки законодавця, доповнення КК ст. 389-2 обумовлено неможливістю застосування ст. 164 КК України, у випадках, коли особа, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, проте неможе виконати вказаний обов'язок тривалий час або систематично його не виконує через відсутність постійної роботи, та, мабуть, якимись іншими більш ґрунтовними доводами.

Злочин передбачений ст. 389-2 КК, з позиції законодавця, є більш суспільно небезпечним, ніж ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України), оскільки за нього передбачено єдиний вид покарання – позбавлення волі до 2 р., а за діяння, яке передбачене ст. 164 КК найсуворішим видом покарання є обмеження волі.Виходячи із ознак вказаних злочинів, ступінь суспільної небезпеки злочину передбаченого ст. 389-2

КК, та відповідно вид покарання за його вчинення, визначений помилково.

Доповнення Законом № 2475-VIII КК статтею 389-2 та внесення змін у ст. 183-1 КУпАП, в якій передбачено відповідальність за несплату аліментів (ч. 1 ст. 183-1 КУпАП) та повторну несплату аліментів (ч. 3 ст. 183-1 КУпАП), призвело до того, що така форма діяння об'єктивної сторони злочину передбаченого ст. 164 КК як «...Злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів) ...» (сукупназаборгованість по аліментах повинна становити 3 місяці) перетворилась на «мертву» кримінально-правову норму, оскільки у випадку вчинення такого діяння особа повиннапритягуватись до адміністративної відповідальності за ч. 1 або ч. 3 ст. 183-1 «Несплата аліментів» КУпАП (сукупназаборгованість по аліментах повинна становити 6 місяців). Вказане співвідношення розміру суспільно небезпечних наслідків є неправовим.

Криміналізація злісного ухилення від виконання адміністративного стягнення – це приклад змішування предметів правового регулювання адміністративного деліктного права та кримінального права. На думку А.Н. Тарбагаєва, єдиним розумним поясненням підміни кримінальною відповідальністю інших видів відповідальності є те, що серед складів злочинів, містяться діяння, які не досягли ступеня суспільної небезпеки, характерного для злочинів – так звані «кримінальні проступки». Чому за порушення положень адміністративного законодавства настає кримінальна відповідальність, з точки зору здорового глузду, на думку А.Н. Тарбагаєва, пояснити досить важко, і взагалі неможливо пояснити правомірність та доцільність включення до числа злочинів адміністративних правопорушень (проступків) [3, с. 62-68]. Доповнення ст. 389-2 КК свідчить про повернення законодавцем до використання адміністративної преюдиції як конститутивної ознаки складу злочину, що суперечить ч. 1 ст. 2 КК.

Діючий КК не містив до вказаних змін статей, в яких вчинення адміністративного правопорушення «вдруге» трансформувало б його у злочин.

У чинному КК законодавець відмовився від повторності як конструктивної ознаки складу злочину (вказавши у ч. 1 ст. 2 КК, що єдиною підставою притягнення до кримінальної відповідальності є склад злочину), проте слід погодитись із М.І. Хавронюком, що за допомогою таких конструкцій, як «...злісне...», «...повторне...» текстуально повторність фактично збережена як конститутивна ознака складу злочину у вигляді адміністративної або дисциплінарної преюдиції в деяких статтях КК (ст. ст. 164, 337, 209-1 (остання стаття в редакції до 18.05.2010 р. – *наше уточнення*), 390, 391 КК тощо) [4, с. 113]. Замість того щоб здійснювати подальше розмежування адміністративних правопо-

рушень та злочинів, законодавець, запровадивши адміністративну преюдицію, зробив»зворотній» крок урозвитку кримінальної законотворчості.

Криміналізація злісного ухилення від суспільних корисних робіт є прикладом системних недоліків кримінально-правового регулювання, які полягають у суперечності між каральною сутністю кримінальної політики та її узгодженістю із суспільною думкою та суспільною свідомістю, а також – у тому, що влада розраховує на дію КК як «доброго царя» [5, с. 42] замість того щоб обирати механізми правового впливу, які б відповідали у більш повній мірі характеристикам делікту та враховували предметправового регулювання.

Повернення до адміністративної преюдиції в КК є помилковим, а криміналізація діяння, за яке передбачено єдине покарання у вигляді позбавлення волі до 2 р. свідчить про наявність системних недоліків у правового регулювання. Подальшими «необхідними шляхами» удосконалення КК, виходячи із логіки законодавця, має бути доповнення КК поняттям адміністративної та дисциплінарної преюдиції, як в ст. 32 КК Республіки Білорусь, запровадження підстав звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням адміністративного стягнення, примусових заходів виховного характеру або громадського впливу, як це було передбачено в ст. 51 КК 1960 р.

Проте повернення до вказаних інститутів та прийомів в кримінальній законотворчості є помилковим. Оптимальнішим способом розмежування адміністративних деліктів та злочинів, в контексті піднятої проблеми, є запровадження інституту кримінального проступку. Прийняття Закону № 2475-VIII від 03.07.2018 р. призвело до часткової недієвості ст. 164 КК та суперечності ст. 389-2 КК положенням ч. 1 ст. 2 КК.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для захисту права дитини на належне утримання: ЗУ № 2475-VIII від 03.07.2018 р.: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19#n19
2. Висновок на проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов...» від 19.04.2018 р. № 8296 (О.В. Куціпак, В.Л. Костюк): http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2475-19
3. Тарбагаев А.Н. Административная ответственность в уголовном праве // Правоведение. 1992. № 2. С. 62-68.
4. Хавронюк М.І. Поняття злочинного діяння за законодавством європейських країн // Підприємство, господарство, право. 2004. № 9. С. 112-116.
5. Туляков В.О. Кримінальне право сучасності: криза доктрини чи криза юрисдикції? // Право України. 2010. № 9. С. 42-48.

Коломієць Юлія Юріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

МАЙБУТНЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ

У юридичній літературі існує думка, що поточний стан правопорядку диктує правознавцям необхідність прийняття простого рішення – відторгнення чинного кримінально-правового устрою і введення замість нього нового або оновленого уложення [1, с. 63]. Кризові явища, що відбуваються в усьому світі, свідчать про те, що в XXI столітті людство втомилося від постійних нововведень, воно хоче стабільності і порядку, забезпечити, які можна через осмислення чинного законодавства і переосмислення зроблених раніше помилок.

Суспільство потребує нової науково обґрунтованої, раціонально виваженої, оптимістичної кримінально-правової ідеології. Люди прагнуть бути щасливими, але оптимізм кримінально-правової ідеології не має перетворювати її на утопію. Деякі сучасні українські вчені роблять наукове припущення стосовно того, що можливо українське суспільство стане частиною такого світового співтовариства, в якому на перший план вийде регулювання кримінально-правових відносин [2, с. 17]. «Лише тоді, можна вести мову про удосконалення правового регулювання забезпечення безпеки людини, коли більша частина (а в ідеалі все) суспільства дотримується і виконує існуючі правила», – пише В. В. Шаблистий [3, с. 122].

Таке припущення є утопією: по-перше, якщо більша частина (а в ідеалі все) суспільства почне дотримуватися і виконувати існуючі правила, удосконалення правового регулювання стане не потрібним; по-друге, як тільки на перший план вийде регулювання кримінально-правових відносин, кримінальне право буде позбавлено сенсу свого існування, адже основною його функцією є охорона існуючих правовідносин; по-третє, ідеал, про який пише В. В. Шаблистий ніколи не стане реальністю.

Напочатку XX століття М. М. Гернет написав книгу «Злочин та покарання. Минуле, теперішнє і майбутнє кримінальне право», в якій описав мрії різних криміналістів про майбутнє кримінального права [4]. На той час ідея звернення кримінально-правових заборон в небуття була популярною. Злочинність повинна була відмерти, кримінальність особистості нейтралізована заходами соціального захисту. Кримінальне право ж розчинитися в заходах соціального контролю та заохочення [5, с. 163]. Ці ж самі ідеї

були покладені в основу радянського кримінального права, заснованого на марксистсько-ленінській ідеології.

Вважалося, що злочинність виникає в надрах експлуататорського суспільства і органічно притаманна тим суспільно-економічним формаціям, які ґрунтуються на приватній власності на засоби виробництва, експлуатації та соціальній нерівності людей, на ідеології користолюбства, наживи, наегоїзмі та людиноненависництві. В соціалістичному суспільстві, яке спершу розвивається не на власній основі, злочинність зберігається як спадщина досоціалістичного минулого [6, с. 309–310]. Тому знищення «дворянства та інтелігенції, було поставлено як офіційне державне завдання і стало справжнім «всеросійським забоєм». «Товариші» Едуард у Харкові, Петерс – у Петербурзі і в Москві, Лацис – у Києві, Урицький та інші виконавці знищували сотнями і тисячами ні в чому не винних людей по всій країні» [7, с. 270]. Незважаючи на те, що дворянство як клас було знищено, за усі роки існування Радянського Союзу злочинність так і не вдалося викоренити.

Майже в той же період, що і М. М. Гернет, австрійський та німецький юрист, фахівець в галузі кримінального та міжнародного права, Франц фон Ліст, писав: «Злочин вічний, як смерть і хвороба, покарання ніколи не зникне, заходи попередження ніколи не переможуть злочинності, як найбільший розвиток гігієни ніколи не переможе смерті і хвороб» [8, с. 62]. Сучасник Ф. Ліста французький соціолог Е. Дюркгейм уважав злочинність нормальним, необхідним і навіть корисним явищем, без якого існування суспільства неможливе і позбутися якого нікому не вдавалося і не вдасться [9, с. 115]. Виникає питання, якщо злочинність є нормальним, необхідним і навіть корисним явищем, без якого існування суспільства неможливе і позбутися якого нікому не вдавалося і не вдасться, то якою має бути кримінально-правова ідеологія?

Деякі науковці звертають увагу на те, що нова радянська влада будувалася під гаслом «нових» людей. У дусі розірвання з традиціями минулого, створювалися «нові» ідеали, формувалися «нові» шляхи щодо досягнення «нової» мети. Скрізь було чути «нові» слова про необхідність викорінення залишків монархічного ладу і будівництва «нового» – комуністичного Раю [7, с. 270].

В. А. Сливенко, досліджуючи зміни уявлень ідеологів радянської влади про сутність злочинності після революційного перевороту 1917 р., дійшов висновку, що радянська нормативно-юридична практика мала досить хаотичний характер. Як результат – повна невідповідність правових і ментальних норм. Перехід до нової економічної політики було ознаменовано відмовою від характерних для воєнного часу «надзвичайних» і поверненням до традиційних форм життя. Це припускало відродження єдиної для

всіх громадян системи цінностей, до яких традиційно відносили гарантії особистої безпеки, громадського порядку та недоторканності майна. Наявність таких ціннісних категорій позасоціального характеру обумовила відродження й колишніх уявлень про правоохоронну діяльність, згідно з якими посягання на життя, здоров'я, власність будь-якого громадянина, незалежно від його соціальної приналежності, вважатимуть злочином. Особливої важливості дані принципи набули після завершення громадянської війни, коли населення вкрай виснажили постійні терор та насилля. З урахуванням викладеного В. А. Сливенко зазначає: «...радянська ментальність не могла бути сформована на порожньому місці. Багато в чому вона «зросла» з тих загальнолюдських оцінок злочинності, які поєднували християнські моральні постулати і православні традиції, трансформовані під впливом процесів модернізації та урбанізації» [10, с. 132–136].

Становлення сучасної кримінально-правової ідеології дуже нагадує становлення радянської ідеології.

Становлення радянської ідеології	**Становлення сучасної кримінально-правової ідеології**
Радянська наукова та суспільно-політична думка категорично відкидала спадкоємність і продовження радянської ідеї як ідеї Російської імперії (М. В. Сергеєв, З. П. Росінська).	Сучасна наукова та суспільно-політична думка категорично відкидає марксистсько-ленінську спадкоємність і продовження правових ідеї як ідей Радянського Союзу.
Нормативно-правових хаос.	Кримінально-правовий хаос.
Невідповідність правових і ментальних норм.	Невідповідність правових і ментальних норм.
Збільшення злочинності.	Збільшення злочинності.
Зростання страху громадян перед злочинністю.	Зростання страху громадян перед злочинністю.
Відродження єдиної для всіх громадян системи цінностей, до яких традиційно відносили гарантії особистої безпеки, громадського порядку та недоторканності майна.	Відродження єдиної для всіх громадян системи цінностей, до яких традиційно відносили гарантії особистої безпеки, громадського порядку та недоторканності майна.
Повернення до правових ідей Російської імперії, шляхом наповнення їх новим соціальним змістом.	Повернення до правових ідей попередніх поколінь українського народу, шляхом наповнення їх новим соціальним змістом.

Мабуть правий професор А. В. Наумов та професор В. О. Туляков, який приєднався до нього в тому, що: «Ніякого нового кримінального права не буде. Будеорганічний розвиток старого з його пристосуванням до нових (для кожного історичного періоду) реаліям» [5, с. 165]. Саме для пристосування кримінального права до нових реалій і потрібна кримінально-правова ідеологія.

Список використаної літератури:

1. Бочкарев С. А. Состояниеуголовного права: «пороги» и «пороки» научногоосмысления / С. А. Бочкарев // Российский журнал правовыхисследований. – 2015. – № 1 (2). – С. 58–71.
2. Шаблистий В. В. Функціональне призначення кримінального права та кримінального законодавства: шляхи подолання дисгармонії / В. В. Шаблистий // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1 (4). – С. 1-17.
3. Шаблистий В. В. Кримінально-правове забезпечення інформаційної та психологічної безпеки людини в світлі сучасних реалій / В. В. Шаблистий // Політика в сфері боротьби зі злочинністю:матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя навчально-наукового юридичного інституту. – Івано-Франківськ, 2017. – С. 120–122.
4. Гернетъ М. Н. Преступленіе и наказаніе. Прошлое, настоящее и будущееуголовное право / М. Н. Гернетъ. – СПб: Издательство «Сеятель», 1907. – 15 с.
5. Туляков В. А. Будущее уголовного права или уголовное право будущего / В. А. Туляков // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матер. міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т. 2. –Одеса: Фенікс, 2012. – С. 163–165.
6. Юридичний словник / За ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цвєткова. – Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1983. – 871 с.
7. Сергеєв М. В., Росінська З. П. Російська національна ідея радянського періоду: на матеріалах російських джерел / М. В. Сергеєв, З. П. Росінський. Наука. Релігія. Суспільство. – 2008.–№ 2. – С. 269–275.
8. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российскиетенденции / В.В.Лунеев. – М.: НОРМА, 1997. – 525 с.
9. Чеснокова В. Эмиль Дюркгейм. Общественноесознание. Социологический метод / В. Чеснокова. – М.: Изд-во ОГИ, 2009. – 327 с.
10. Сливенко В. А. Еволюція більшовицьких поглядів на злочинність та правоохоронну діяльність у 1920-х р.р./ В. А. Сливенко // Проблеми політичної історії України: зб. наук.пр. / редкол.: О. Б. Шляхов (відп. ред.) [та ін.]. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2015. – Вип. 10. – С. 131–136.

Кузембаєв Олександр Сергійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук

ПІДСТАВИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ

При розробленні навчальної програми на кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» під назвою «Підстави кримінальної відповідальності» для другого (магістерського) освітнього рівня постало питання про наявність спеціальних питань підстав кримінальної відповідальності, що потребує, на наш погляд, окремого наукового й методичного розроблення та дослідження у кримінальному праві.

Законодавчою підставою кримінальної відповідальності виступає положення ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України, що визначає в якості цієї підстави – вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України. З даною позицією законодавця погоджуються більшість вчених з кримінального права (Тихий В.П. [1, с. 50], Баулін Ю. [2, с. 35], Вереша Р. [3, с. 238-239].

Продовженням цієї позиції є виділення вченими матеріальної (фактичної) та формальної (юридичної) підстави кримінальної відповідальності (А. Андрушко, І. Давидович [4, с. 10-15]).

Так, під фактичною підставою кримінальної відповідальності визнається злочин, як юридичний факт, або факт вчинення злочину. При цьому необхідно зазначити, що не всі ознаки злочину, що виділяються в теорії кримінального права відносяться до таких, що полягають в якості підстави кримінальної відповідальності, тобто можливо вести мову про фактичні ознаки злочину, що визначають підставу кримінальної відповідальності. Серед фактичних ознак злочину, що визначають підставу кримінальної відповідальності відносяться – суспільно-небезпечне діяння, суспільна небезпека, винність.

Види (класифікація) злочинів та їх вплив на визначення підстав кримінальної відповідальності також розглядаються як необхідна умова для фактичної підстави кримінальної відповідальності. Серед таких підстав є вчинення готування до злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких злочинів.

Під формальною підставою кримінальної відповідальності визнається склад злочину. В свою чергу вважається за необхідним виділяти визначення підстав кримінальної відповідальності у різних видах складів злочинів. Підставою кримінальної відповідальності для усічених складів злочинів є готування або замах на

вчинення злочину. При чому виключається в якості підстави кримінальної відповідальності – вчинення готування до злочину невеликої тяжкості.

Серед вчених, наприклад, Грищук В.К. навіть виділяє доволі незвичні погляди на види підстав кримінальної (спеціально вказуючи про підстави негативної кримінально-правової відповідальності): 1) соціально-етична (моральна); 2) нормативна і 3) фактична [5, с. 62].

Також, є думки вчених, щодо виділення нормативної підстави кримінальної відповідальності. Так, Красницький І.В. обґрунтовує, що для встановлення підстави кримінальної відповідальності слід з'ясувати: в якому нормативному акті закріплено норму, що передбачає відповідальність за вчинене особою діяння; до якого класу належить вчинене правопорушення; чи чинним на момент вчинення діяння є цей нормативний акт; чи вчинене особою діяння охоплюється даною нормою [6, с. 9].

Розглянемо, й інші позиції вчених про виділення конкретизованих підстав кримінальної відповідальності (спеціальні питання підстав кримінальної відповідальності). Серед таких виділимо підстави кримінальної відповідальності співучасників злочину. Так, Кваша О.О. вказує, що підставою кримінальної відповідальності для інших крім виконавця злочину співучасників злочину є розпочинання виконання об'єктивної сторони злочину та характеру дій виконавця злочину [7, с. 28].

Серед інших конкретизованих підстав кримінальної відповідальності слід виділити й підстави кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, що вчинили злочин. До таких підстав слід зазначити такі обставини як досягнення віку кримінальної відповідальності із обов'язковим встановленням вікової осудності неповнолітньої особи, що вчинила злочин (про вікову осудність доводить Мирошниченко Н.М. [8]).

Також окремою підставою кримінальної відповідальності виступає q кримінальна відповідальність юридичних осіб.

Нами вважається за необхідне виділити й підстави кримінальної відповідальності осіб, що володіють імунітетом. Вважається, що крім загальновизначених Кримінальним кодексом України підстав кримінальної відповідальності (вчинення діяння, що містить складу злочину), є й додаткові підстави кримінальної відповідальності.

Серед осіб, що володіють імунітетом притягнення до кримінальної відповідальності та мають додаткові підстави притягнення до кримінальної відповідальності слід виділити:

– підстави притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що володіють дипломатичним імунітетом. Наприклад, Бережний О.І. вказує на те, що існує урахування особливого порядку притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності [9, с. 35-

36], тому виділяти слід підставою притягнення до кримінальної відповідальності дипломата – імунітет дипломатичного агента від юрисдикції країни перебування не звільняє його від юрисдикції акредитуючої держави, а друга можливість полягає у тому, що від імунітету юрисдикції дипломатичного агента може відмовитися акредитуюча держава, й це відбувається без згоди дипломата, і дипломат зобов'язаний підкоритися прийнятому рішенню;

– підстави притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що отримали представницький мандат (депутатська недоторканість);

– підстави притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що володіють недоторканністю судді.

Таким чином, слід визначити, що окрім законодавчо-визначених підстав кримінальної відповідальності – вчинення діяння, що містить склад злочину слід виділяти й спеціальні питання підстав кримінальної відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Тихий В. П. Підстава кримінальної відповідальності за новим кримінальним кодексом України // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 3. – С. 50–52.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К., 2007. – 496 с.
3. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч посіб. – К., 2008. – 959 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка : в 2 т. – 3-тє вид., переробл. та допов. – К., 2009. – Т. 1. – 962 с.
5. Грищук В.К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності / В.К. Грищук // Вісник асоціації кримінального права. – 2013. – № 1 (1). – С. 50-65/
6. Красницький І.В. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Іван Васильович Красницький; В.о. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка.– Львів, 2005. – 18 с.
7. Кваша О.О. Підстава кримінальної відповідальності співучасників злочину / Кваша О.О. // Міждисциплінарні гуманітарні студії. – 2014. – 1. – С. 22-29. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/mgumstud_2014_1_1_22
8. Мирошниченко Н. М. Вікова осудність у кримінально-правовій доктрині України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. М. Мирошниченко; кер. роботи В. О. Туляков; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2013. – 20 с.
9. Бережний О. І. Особливості притягнення до кримінальної відповідальності окремих категорій осіб та доказування у таких кримінальних провадженнях / О. І. Бережний // Журнал східноєвропейського права. – 2015. – № 21. – С. 34-41.

Степаненко Андрій Сергійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук

Степаненко Оксана Василівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук

ПИТАННЯ УНІФІКАЦІЇ КК УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ КВАЛІФІКУЮЧИХ ОЗНАК СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ

Відповідно до ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК) підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину. Виходячи з вказаного положення, для правильної кваліфікації вчиненого особою діяння необхідно встановити всі ознаки злочину, які передбачені восновному (простому) складі. Однак, поряд з так званими простими складами злочинів, в КК є чимало складів злочинів з кваліфікуючими чи особливо кваліфікуючими ознаками.

В свою чергу, кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки – це додаткові ознаки, які разом з ознаками основного (простого) складу утворюють інший, більш небезпечний вид злочину. Кваліфікуючі ознаки є засобом диференціації кримінальної відповідальності.

На перший погляд такий законодавчий підхід має лише позитивні сторони та дає можливість призначити винній особі доцільне та справедливе покарання. Однак, в науковій літературі відмічається, що непослідовність законодавця щодо закріплення таких кваліфікуючих ознак та певна казуїстичність свідчить про неузгодженістьположень КК, що в свою чергу негативно впливає на практику його застосування.

Так, М. В. Ємельянов аналізуючи кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі склади злочинів пов'язаних з шахрайством зазначає, що якщо у відповідних частинах ст. 190 ККйдеться про шахрайство, яке завдало значної матеріальної шкоди або вчинене у великих чи особливо великих розмірах, то у ст. 222 КК згадується лише про завдання великої матеріальної шкоди, у ст. 289 КК – значної або великої матеріальної шкоди, у статтях 308 і 312 КК – про вчинення злочину у великих або особливо великих розмірах, у ст. 410 КК – лише про істотну шкоду, а у статтях 262 і 313 КК взагалі немає будь-яких згадувань про розмір шкоди; якщо у відповідних частинах статей 190, 262, 289, 308, 312, 313 КК в

якості кваліфікуючих ознак вказуються вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб або організованою групою, то у ст. 410 КК йдеться лише про вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, а у статтях 222 і 357 КК відсутні такі кваліфікуючі ознаки [1].Схожі невідповідності є у інших складах злочинів. Так, наприклад в ч. 2 ст. 121 КК «Умисне тяжке тілесне ушкодження» серед інших кваліфікованих ознак, передбачено вчинене групою осіб, а в ст. 122 КК «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», така кваліфікуюча ознака відсутня.Поряд з цим, А. С. Хильченко, зазначає, що простежуються диспропорції у дотриманні вимоги ступеневості: так, наприклад, така ознака, як вчинення злочину «організованою групою» у деяких злочинах передбачена як кваліфікуюча (ст. 109 КК), а в деяких як особливо кваліфікуюча ознака (ст. 228 КК). Враховуючи вказане обґрунтованою видається думка вченої, щодо формалізації кримінально-правового значення кваліфікуючих обставин (вчинення злочину повторно, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою, службовою особою) шляхом закріплення спеціального правила призначення покарання за їх наявності [2].

За такого підходу, вказані кваліфікуючі ознаки не будуть враховуватись при кваліфікації, а впливатимуть безпосередньо на призначення покарання. Позиція вченої видається доцільною ще й з огляду на те, що не потрібно буде змінювати санкцію основного складу. Поряд з цим, такі законодавчі зміни суттєво обмежать суддівський розсуд в частині того, що суд буде зобов'язаний, наприклад у разі вчинення злочину повторно або за попередньою змовою групою осіб, строк або розмір основного покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК збільшити на одну третину. Крім того, у КК закріплено чимало інших кваліфікованих ознак, питання щодо яких залишається відкритим.

Також, ще одним проблемним аспектом, який варто розкрити в рамках даного дослідження, є питання кваліфікації злочинів з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками. Мова йде про ті випадки, коли, вчинений суб'єктом, злочин містить декілька кваліфікуючих ознак, що передбачені різними частинами статті Особливої частини КК. На нормативному рівні дане питання не вирішене.

При цьому, у Постанові Пленуму Верховного Суду України (ПП ВСУ) «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» є роз'яснення, що в таких випадках вчинене належить кваліфікувати за тією частиною, яка передбачає більш суворе покарання. При цьому всі кваліфікуючі ознаки повинні бути вказані в обвинувальному акті і в мотивувальній частині вироку. Однак, вже у іншій ПП ВСУ «Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини»

1992 р. зазначається, що при вчиненні двох і більше зґвалтувань, відповідальність за які передбачена різними частинами ст. 152 КК, а також при вчиненні в одному випадку замаху на зґвалтування або співучасті в цьому злочині, а в іншому – закінченого зґвалтування, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю вказаних злочинів. Крім того, Пленум визнав, що зґвалтування потерпілого без обтяжуючих обставин, а потім повторне зґвалтування за наявності обставин, передбачених ч. 3 або ч. 4 ст. 152 КК, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, тобто за ч. 1 ст. 152 КК і відповідно за ч. 3 або ч. 4 цієї статті. У таких випадках кваліфікувати дії винного за ч. 2 ст. 152 КК непотрібно. Тобто єдиного підходу ПП ВСУ щодо даного питання не вироблено.

Позиції вчених також різняться щодо розглянутого аспекту. Так, В. О. Навроцький розглядає як приклад вчинення крадіжки повторно, за попередньою змовою групою осіб, з проникненням у приміщення і у особливо великих розмірах.Вчений вказує, що в ідеалі кваліфікація повинна відображати наявність одночасно кількох аналізованих ознак. Однак, це можливе лише за умови, що кожна кваліфікуюча ознака має своє позначення – цифрою чи буквою. В чинному ж КК це здійснене лише щодо кваліфікуючих ознак умисного вбивства, які передбачені ч. 2 ст. 115 КК. В усіх же інших випадках – наявність кількох із них відображається лише у формулюванні обвинувачення.Зокрема, у наведеному вище випадку, крадіжки, яка вчинена при вказаних ознаках, у формулі кваліфікації здійснюється вказівка на ч. 5 ст. 185 КК [3]. Поряд з цим, в рамках своїх досліджень вчений наголошує, що важливим принципом кваліфікації, є принцип повноти, який розуміється як необхідність оцінки всіх діянь, вчинених особою, особливо слід звертати увагу при кваліфікації злочинів, вчинених при наявності одночасно кількох кваліфікуючих ознак.

У вищевказаному прикладі, яскраво видно, що даний принцип порушується, адже у формулі кваліфікації не відображено всіх кваліфікуючих ознак. В свою чергу, О. Коташевський вважає, що у аналізованому випадку, а саме коли вчинено крадіжку повторно, з проникненням до житла, у великих розмірах, організованою групою, то необхідно кваліфікувати один злочин за чч. 2, 3, 4 і 5 ст. 185 КК [4]. Такий підхід, також, є дещо спірним, з позиції призначення покарання особі. Проте, він є більш виправданим з процесуальної точки зору, адже у формулі кваліфікації відображено всі ознаки, що будуть кореспондувати відповідним обставинам предмету доказування. Однак, зазначених суперечностей можливо було б уникнути уніфікацією кваліфікованих складів, шляхом перенесення кваліфікуючих ознак в Загальну частину КК, щоб вони не впливали на кваліфікацію, а обов'язково враховувалися при призначенні покарання.

Крім того, наявність кваліфікованих складів злочинів поряд з загальним переліком обтяжуючих обставин спричиняє труднощі у правозастосовній практиці. Так, відповідно до ч. 1 ст. 477 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) кримінальне провадження має здійснюватися у формі приватного обвинуваченняу разі наявності заяви потерпілого, щодо вчинення кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 122 КК (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин). При цьому виникає питання, про які саме обтяжуючі обставини йде мова, про ч. 2 ст. 122 КК чи наявність будь-якої з обтяжуючих обставин перелічених у ст. 67 КК.

Відповідь на дане запитання дав Верховний Суд України (далі – ВСУ) у рішенні по справі № 5-132кс15 від 08 жовтня 2015 року, в якому визначив, що дане застереження (викладене у ст. 477 КПК) стосується виключно наявності обтяжуючої обставини як кваліфікуючої. Втім, вже через 2 роки ВСУ знову прийшлося повернутися до даного питання. У рішенні по справі № 5-79кс(15)17 від 18 травня 2017 року ВСУ було підтверджено викладену раніше позицію, та скасовано рішення нижчих судів. При чому, питання стосувалося не тяжкості призначеного покарання, а можливості закриття провадження відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК.

Таким чином, викладене дає змогу зробити висновок щодо необхідності перегляду окремих положень Особливої частини КК в частині уніфікаціїкваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів злочинів та доцільності закріплення їх у Загальній частині КК.

Список використаної літератури:

1. Ємельянов М. В. Кваліфікуючі ознаки складів злочинів, що передбачають відповідальність за шахрайство / М. В. Ємельянов // Право і суспільство. – 2012. – № 4. – С. 171-175.
2. Макаренко А. С. Суддівський розсуд при призначенні покарання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. С. Макаренко. – Одеса, 2012. – 20 с.
3. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В. О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006.
4. Коташевський О. Окремі недоліки нового Кримінального кодексу України // Право України. – 2002. – № 11. – С. 97-100.

Тавлуй Олена Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук

СПІВУЧАСТЬ ПРИ ВЧИНЕННІ НЕЗАКОННИХ ДІЙ ЩОДО УСИНОВЛЕННЯ

У доктрині кримінального права загальновідомо, що норми, які утворюють інститут співучасті у злочині, регулюють відповідальність за групову злочинну діяльність та за організовану злочинну діяльність, яка є одним із найбільш небезпечних проявів спільної злочинної діяльності людей [1, с. 32].

Разом з тим, серед вчених не існує єдності щодо суб'єктного складу цієї форми співучасті. Одні вчені вважають, що для цієї форми співучасті характерним є лише співвиконавство, тобто, коли не існує розподілу ролей між співучасниками, і кожен з учасників безпосередньо виконує об'єктивну сторону злочину.

Так, Н. М. Ярмиш вважає, що «попередня змова групи осіб» передбачає відповідну змову саме співвиконавців злочину, тобто осіб,які виконують хоча б частину його об'єктивноїсторони.

Вчена обґрунтовує свою позицію насамперед тим, що частина 2 статті 28 Кримінального кодексу України передбачає окремий випадок частини 1 статті 28 Кримінального кодексу Ураїни. У частині 1 статті 28 Кримінального кодексу України законодавець сформулював, що злочин вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців. У частині 2 статті 28 Кримінального кодексу України, не повторюючи сказаного про групу, він роз'яснює, яку саме змову слід вважати попередньою. Такий прийом цілком відповідає, на думку Н.М. Ярмиш, правилам законодавчої техніки, що ґрунтуються на законах формальної логіки, отже, на здоровому глузді [2, с. 55–56].

Як видається вірно зазначає О.О. Кваша, група, яка діє за попередньою змовою, може мати місце як у співвиконавстві, так і у формі співучасті з розподілом ролей [3, с. 242-243].

Слід звернутися також до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 вересня 2009 р. № 10 у пункті 24 якої йдеться: «Злочин визначається вчиненим за попередньою змовою групою осіб у разі його вчинення декількома (двома і більше) суб'єктами цього злочину, які заздалегідь домовилися про його спільне вчинення. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну

сторону складузлочину. При цьому є можливим розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні злочину» [4].

Окремі вчені вважають, що у цій формі співучасті можуть брати участь усі співучасники.

Зокрема, Г.П. Жаровська у дисертаційному дослідженні «Співучасть у злочині за кримінальним правом України» визначає, що група осіб за попередньою змовою, як правило, нетривалого строку існування, оскільки умисел і змова співучасників виникають на вчинення одного конкретного злочину, що базується на певній ситуації і реалізується в одному бажаному злочині. Вона зазначає, що злочинна група, яка діє за попередньою змовою, може мати місце як у співвиконавстві, так і у формі співучасті з розподілом ролей.

Групу осіб за попередньою змовою, на її думку, слід визнати як злочинну групу осіб за попередньою змовою, стихійно створену, без чіткого планування деталей злочину і конкретизації ролей співучасників [5, с. 10].

У науковій літературі існує точка зору щодо можливості виникнення змови між співвиконавцями уже у процесі вчинення злочину (виконання об'єктивної сторони), але її було піддано обґрунтованій критиці [6, с. 289].

Проаналізувавши існуючі позиції з приводу вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, можна дійти висновку, що ця форма співучасті є можливою за участі двох або більше суб'єктів злочину, які попередньо домовилися про вчинення злочину, як у формі співвиконавства, так і з розподілом ролей.

Вчинення незаконної посередницької діяльності або інших незаконних дій щодо усиновлення за попередньою змовою групою осіб відзначається загальними характеристиками, які притаманні даній формі співучасті, зокрема, вчинення злочину за участі не менше двох осіб; наявність попередньої змови між співучасниками, тобто досягнення між ними домовленості про спільне вчинення злочину, що виникає заздалегідь.

Необхідно також відмітити, що співучасть під час вчинення незаконних дій щодо усиновлення відзначається окремими характерними ознаками. Зокрема, постає питання щодо кваліфікації вчиненого посередником при здійсненні незаконної посередницької діяльності щодо усиновлення, передачі дитини під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян України.

Яку роль відіграє посередник при вчиненні незаконних дій щодо усиновлення та яку форму співучасті буде утворювати вчинене ним та іншими особами діяння?

Для відповіді на це запитання необхідно звернутися до характеристик незаконної посередницької діяльності як ознаки

об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого статтею 169 Кримінального кодексу України.

Так, незаконною посередницькою діяльністю щодо усиновлення (удочеріння) дитини, встановлення опіки, піклування, передачі на виховання в сім'ю громадян України, слід визнавати заборонену законодавством діяльність із будь-якого сприяння щодо влаштування дітей, у тому разі, коли одна особа зобов'язується в інтересах однієї із сторін виконати певні дії: розшукати батьків усиновленого та отримати від них згоду на усиновлення; вплинути на суддю з метою прийняття ним позитивного рішення щодо усиновлення; сприяти в оформленні документів, які дали би змогу усунути обмеження, що встановлені законодавством для усиновителів, опікунів, піклувальників та ін.

Виходячи з характеристик незаконної посередницької діяльності, можна дійти висновку, що особи, які є посередниками і вчиняють такого роду дії, попередньо домовившись про це з іншими співучасниками, на думку автора, будуть утворювати групу осіб за попередньою змовою, та їх дії повинні бути кваліфікованими за частиною 2 статті 169 Кримінального кодексу України.

Це положення підтверджується, зокрема, вироком Приморського суду міста Одеси від 6 липня 2012 року, в якому дії Особи 2 кваліфіковані по епізоду незаконних дій щодо усиновлення дитини за частиною 2 статті 169 Кримінального кодексу України, як незаконні дії по усиновленню (удочерінню) дитини, передачі дитини на виховання в сім'ю громадян України, вчинені за попередньою змовою групою осіб, із використання службового становища. Так, у квітні 2010 року Особа 9, яка вирішила усиновити дитину, звернулася до знайомої Особи 2, яка працювала юрисконсультом у роддомі № 1 м. Одеси для надання їй допомоги в оформленні необхідних документів. Особа 2 надала згоду та приїхала до завідуючої відділенням патології новонароджених та недоношених дітей Одеської обласної клінічної лікарні, матеріали щодо якої виділені в окреме провадження. Ці особи вступили між собою у злочинний зговір, спрямований на незаконну передачу Особі 9 для удочеріння дівчинки за хабар у сумі 4000 тисячі доларів США і видачу Особі 9 підробного медичного свідоцтва про народження нею (Особою 9) дівчинки.

Згодом Особа 9 звернулася до органів РАГСу і отримала на підставі підробних документів Свідоцтво про народження.

Таким чином, Особа 2, діючи спільно і за попередньою змовою групою осіб, зловживаючи службовим становищем, діючи всупереч інтересам служби із корисливих мотивів, незаконно передала малолітню дитину Особі 9, тим самим скоїла своїми умисними діями злочин, передбачений частиною 2 статті 169 Кримінального кодексу України.

Дії Особи 2 також було кваліфіковано за частиною 3 статті 27 і частиною 2 статті 368 Кримінального кодексу України [7].

Отже, Особа 2 згідно з вироком суду була визнана організатором указаних злочинів, а інші особи, матеріали з приводу яких виділено в окреме провадження, на думку автора, діяли, у тому числі, як посередники, здійснюючи за матеріальну винагороду сприяння в оформленні документів.

Вважаємо, що варто також звернути увагу також на вчинення незаконних дій щодо усиновлення організованою групою осіб, хоча її як кваліфікуючу ознаку законодавцем не передбачено.

Зважаючи на те, що нерідко незаконні дії щодо усиновлення пов'язані з організованою злочинністю, для якої вчинення даних злочинів не є поодиноким, слід зазначити, що у результаті здійснення організованою групою злочинних дій, передбачених статтею 169 Кримінального кодексу України, суд при призначенні покарання може застосувати пункт 2 статті 67 Кримінального кодексу України, але ж у цьому разі межі кримінально-правової санкції статті 169 Кримінального кодексу України будуть однаковими для різних форм співучасті.

З огляду на досліджені матеріали судової практики, опитування працівників правозастовчої сфери, запропоновано доповнити статтю 169 Кримінального кодексу України частиною третьою, яка буде встановлювати більш сувору кримінальну відповідальність за вчинення даного злочину організованою групою.

Список використаної літератури:

1. Кваша О.О. Щодо доцільності використання поняття «колектив» під час кримінологічного дослідження співучасті у злочині. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : тези доповідей наук.-теор.конф., м. Київ, 20 березня 2014 року / Ред. кол. В.В. Коваленко, В.В. Чернєй, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін. – К. : Національна акад. внутр. справ, 2014. – 354 с.
2. Ярмиш Н. Проблеми кваліфікації злочинів вчинених групою осіб за попередньою змовою / Н. Ярмиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 4. – С. 55–57.
3. Кваша О.О. Значення причинного зв'язку для вчинення групового злочину / О. О. Кваша // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 10. – С. 241–244.
4. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного суду України від 06 вересня 2010 року № 10 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http: //www.rada.gov.ua. – Назва з екрану.
5. Жаровська Г.П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид.наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» /Галина Петрівна Жаровська. – К., 2004. – 19 с.

6. Ільїна О.В. Особливості тлумачення кваліфікуючої ознаки вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб / О.В. Ільїна // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 287–291.
7. Вирок Приморського районного суду міста Одеси по кримінальній справі від 06 липня 2012 р. 1522/2589/2012 [Електронний ресурс] / Реєстраційний номер 25353400 // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : http : // reyestr.court.gov.ua. – Назва з екрану.

Хімченко Світлана Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕФЕКТИ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Розбудова правової держави та розвиток демократичних засад суспільного життя передбачають визнання пріоритету загальнолюдських цінностей. Конституцією України встановлено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Крім того, в Основному Законі нашої держави закріплено широке коло прав і свобод людини, до яких належить і право кожної людини на медичну допомогу (ст. 49). Одним із механізмів забезпечення цього права є його кримінально-правовий захист шляхом встановлення відповідальності за порушення цього права.

Чинний Кримінальний кодекс України містить низку норм, що передбачають відповідальність за злочини, які посягають на право особи отримувати якісну, кваліфіковану, спеціалізовану медичну допомогу.

Питання про відповідальність лікарів за дефекти надання медичної допомоги має багатовікову історію, воно таке старе, як і сама медицина, але єдності серед юристів і серед медиків з цього питання немає.

Під дефектом надання медичної допомоги слід розуміти неналежне (неякісне) виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків, що полягає у помилках діагностики, лікування хворого, або організації медичної допомоги, які спричинили або могли спричинити смерть, або суттєву шкоду здоров'ю хворого.

Основними причинами дефектів надання медичної допомоги є недостатня кваліфікація медичних працівників, професійно-

недбале ставлення до хворого, відсутність необхідної матеріально-технічної бази, засобів діагностики та лікування й недотримання в низці випадків санітарно-технічних норм.

Уваги потребує також діяльність приватно практикуючих лікарів, які надають допомогу хворим вдома, або у приватних кабінетах. Не маючи нагоди повноцінного обстеження хворого в цих умовах вони допускають серйозні дефекти в наданні медичної допомоги. Аналіз причин дефектів медичної допомоги свідчить про те, що частіше в їх основі лежить професійна недбалість або недостатня кваліфікація медичного працівника. При професійній недбалості медичний працівник може свідомо порушувати будь-які правила обережності, а може і не порушувати їх; може передбачати можливість настання суспільно-небезпечного результату, але легковажно розраховувати на його запобігання, а може і не передбачати, хоча повинен і міг їх передбачити.

До дефектів надання медичної допомоги відносять лікарську помилку, лікарський злочин та нещасний випадок. В медичній практиці нещасний випадок – це результат лікарського втручання, пов'язаний з випадковими обставинами, які лікар не може передбачити і запобігти.

Водночас існує думка, що нещасний випадок не можна вважати дефектом надання медичної допомоги, оскільки він не перебуває в причинно-наслідковому зв'язку з наданням такої допомоги.

Відносно лікарської помилки висловлюється думка, що з точки зору права – це невинувате заподіяння шкоди здоров'ю хворого. Відсутність вини медичного працівника, який «заподіяв шкоду» призводить до відсутності складу злочину, лікар у таких випадках звільняється від кримінальної відповідальності.

Таку помилку кваліфікують як «некарану добросовісну помилку за відсутності недбалості». В.О.Глушков пропонує до обставин, що виключають злочинність діяння включити медичну (лікарську) помилку. Деякі автори дотримуються позиції, що медики взагалі не повинні притягуватися до відповідальності за несприятливі результати лікування, у тому числі пов'язані з професійними помилками в процесі надання медичної допомоги.

Іншої позиції дотримуються ряд науковців правників, стверджуючи, що помилка – це протиправна винна дія медичного працівника, що спричинила заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта, або випадкове невинне заподіяння шкоди, або обставина, що пом'якшує відповідальність.

Лікарську помилку і нещасний випадок об'єднує те, що вони обумовлені необережною поведінкою, що відхиляється. При лікарській помилці така поведінка визначається умовами і обставинами надання медичної допомоги, тобто рівнями знань

лікаря, розвитку медицини, регіональними можливостями надання медичної допомоги.

Відсутність єдино образного розуміння медичної (лікарської помилки) у юриспруденції може спричинити за собою як теоретичні, так і практичні труднощі. Серед помилок необхідно розрізняти протиправні винні діяння медичного працівника, за які настає кримінальна відповідальність та випадки заподіяння шкоди хворому при відсутності вини медичного працівника.

У юридичному змісті під лікарською помилкою розуміють протиправну винну дію медичного працівника, що спричинила заподіяння шкоди здоров'ю хворого. Це випадки недотримання або неповного дотримання встановлених вимог під час проведення медичних процедур через об'єктивні або суб'єктивні причини. Таке протиправне діяння може бути як дією, так і бездіяльністю медичного працівника, що становить собою злочин та кваліфікується за статтею140 Кримінального кодексу України – неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, або за статтею 139 Кримінального кодексу України – ненадання допомоги хворому медичним працівником, або за статтею 138 Кримінального кодексу України – незаконна лікувальна діяльність, або за статтею 131 Кримінального кодексу України – неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником, що спричинило зараження особи ВІЛ чи іншою невиліковною інфекційною хворобою.

Дефекти надання медичної допомоги є складним й проблемним поняттям, яке не відповідає кримінально-правовій термінології. Тому з точки зору кримінального права доцільніше вести мову при неналежному виконанні (чи невиконанні) своїх професійних обов'язків медичними працівниками про «лікарський злочин», відповідальність за який передбачає Кримінальний кодекс України.

Список використаної літератури:

1. Глушков В.А. К вопросу об обстоятельствах, исключающих общественную опасность и противоправность в медицинской деятельности / В.А. Глушков // Материалы IV сов. западногерманского симпозиума по проблемам криминологии, уголовного права и процесса. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 129-121.
2. Маленина М.Н. Человек и медицина в современном праве / М.Н. Маленина. – М.: БЕК, 1995. – С. 162.
3. Марєєв В. Кримінально-правове значення лікарської помилки. Нацтональный юридический журнал: теория и практика. о.о.о. № 1 (11) 2015. – С. 144-147.
4. Стеценко С.Г. Врачебная ошибка и несчастные случаи в практике работы учреждений здравоохранения: правовые аспекты / С.Г. Стеценко // Эксперт-криминалист. – 2006. – № 2. – С. 28-31.

5. Томилин В.В. Дефекты медицинской помощи, допускаемые частнопрактикующими врачами (предприятиями) / В.В. Томилин, Ю.И. Соседко // Судебно-медицинская экспертиза. – Т. 44: М., Юрист, 2001. – С. 3-5.
6. Хімченко С.А. Медична діяльність, пов'язана з ризиком: до питання визначення. Юридичний вісник. – № 1 – 2012. – С. 111(111-116).
7. Черников Е.Э. Врачебная ошибка : Невежество или халатность? / Е.Э. Черников, М.М. Зарецкий, Н.М. Черникова // Український медичний часопис. – 2009. – № 2/(70). – С. 70-73.

Хильченко Анастасія Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук

МІРА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: КОНКРЕТИЗАЦІЯ ПРАВИЛ ВИЗНАЧЕННЯ

Імплантація певного концепту до усталеної кримінально-правової традиції вимагає значної наукової апробації. Однак, динамічність суспільних процесів, яка не може обходити стороною і законодавчі практики, у т. ч. кримінально-правові, ставить на новий щабель усвідомлене і своєчасне реагування на інтернаціоналізацію, що зумовлює закономірну інтегративність вітчизняного кримінального законодавства. Пеналізаційна теорія і практика вимагає своєчасного реагування на динамічність суспільних процесів та удосконалення існуючих інститутів кримінального права. При цьому, враховуючи значні похибки правозастосовного процесу, що пов'язані з відсутністю раціональної методології призначення заходів кримінально-правового характеру, необхідним залишається оптимальне розроблення конкретних варіантів оновлення кримінального закону. Так, в останній час усе більше вчених вказують на необхідність сформування критеріїв призначення покарання. В аспекті дослідження проблематики суддівського розсуду, вказана вимога актуалізується. Дійсно, при призначенні покарання з метою правомірної реалізації розсуду, суддя потребує чітких практичних «інструкцій». На думку Р. М. Ласточкіної, суд повинен мати певні мірила, критерії оцінки, щоб взяти до уваги ті обставини, які дійсно мають значення для вибору індивідуально-ефективної міри кримінального-правового впливу [1, с. 123].

Окремі автори вже здійснювали спроби закріплення критеріїв призначення покарання. Поширеною є точка зору, згідно з якою під критеріями призначення покарання потрібно розуміти

загальні засади призначення покарання. Такої позиції дотримується Г. А. Крігер [2, с. 24] та ін. На наш погляд, така точка зору навряд може вважатися правильною. Загальні засади призначення покарання – не що інше, як правила призначення покарання. Декілька можливих критеріїв призначення покарання перераховує Г. З. Анашкін: це і положення Конституції про рівність усіх перед законом і судом, і вказівки кримінального закону, зокрема, про цілі покарання; про межі покарання, встановлені статтями кримінального закону; про врахування характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину; про врахування обставин, які характеризують особу винного; про врахування пом'якшуючих і обтяжуючих обставин та ін. [3, с. 62]. Як видається, питання критеріїв призначення покарання науковець тлумачить занадто широко. На нашу думку, говорячи про критерії крізь призму загальних засад призначення покарання, доцільно було б закріпити критерії оцінки ступеня тяжкості вчиненого злочину, критерії оцінки особи винного, а також критерії оцінки особи потерпілого. По-перше, ступінь тяжкості вчиненого злочину та особа винного поряд із обставинами, що пом'якшують та обтяжують покарання, складають самостійний інститут кримінального права, конкретні практичні роз'яснення щодо того, що саме потрібно враховувати під ступенем тяжкості вчиненого злочину та особою винного містяться у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання». Тому пропонується КК України доповнити наступними статтями:

«Стаття 65[1]. Критерії оцінки ступеня тяжкості вчиненого злочину

При призначенні покарання суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, виходячи з:

1) класифікації злочинів, закріпленої у статті 12 цього Кодексу;

2) особливостей конкретного злочину та обставин його вчинення: форма вини, час, місце, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, поширеність злочину;

3) наявності, характеру і ступеня тяжкості наслідків, що спричинені потерпілому, державі та третім особам у результаті вчинення злочину;

4) характеру відносин винної особи з потерпілим.

Стаття 65[2]. Критерії оцінки особи винного

При призначенні покарання суд враховує характеристику особи винного, виходячи з:

1) віку, стану фізичного та психічного здоров'я;

2) поведінки до вчинення злочину, способу життя, характеристики за місцем роботи чи навчання;

3) наявності не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень;

4) наявності на утриманні дітей та осіб похилого віку;
5) матеріального стану винної особи;
6) мотивів та мети злочину.

Стаття 65[3]. Критерії оцінки особи потерпілого

При призначенні покарання суд враховує характеристику особи потерпілого, виходячи з:

1) особливостей поведінки до, у момент і після вчинення злочину;

2) способу життя потерпілого, його матеріального стану».

Потрібно зазначити декілька слів щодо поширеності злочину як критерію оцінки ступеню тяжкості вчиненого злочину. Як відзначав І. М. Гальперін, при посиленні покарання з урахуванням поширеності злочинів мова зовсім не йде про відповідальність за чужу вину. Просто вина злочинця визначається на підставі підвищеної небезпечності діяння в конкретних умовах. Тільки з урахуванням цієї обставини призначене злочинцю покарання може вважатися справедливим [4, с. 27]. Безсумнівно, з цією думкою слід погодитися.

Особа винного, як і ступінь тяжкості вчиненого злочину та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, є окремим інститутом кримінального права, а тому при визначенні критерії оцінки особи винного повинні складати як обставини, що характеризують особу з позитивного боку, так і з негативного. Іншої позиції притримуються А. А. Музика та О. П. Горох. На думку вчених, особа винного, як об'єкт призначення покарання, не повинна враховуватися «зі знаком мінус» (всупереч імперативу, встановленому ч. 3 ст. 67 КК) у контексті загальної засади призначення покарання, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 65 КК. Те саме стосується і ступеня тяжкості вчиненого злочину – іншої складової цієї загальної засади [5, с. 237].

На наше переконання, особа винного – самостійний інститут кримінального права поряд зі ступенем тяжкості вчиненого злочину та обставинами, що пом'якшують та обтяжують покарання. Підтвердженням цьому є те, що законодавець «розвів» ці поняття у рамках загальних засад призначення покарання. Змішування таких категорій призведе до ще більшого зловживання правом та корупційним ризикам. Тим більше, у ч. 3 ст. 67 КК України чітко закріплено, що перелік обставин, що обтяжують покарання, є вичерпним. Аналогічної вказівки у ст. 65 КК України щодо врахування особи винного не міститься. З цього виходить, що керуючись принципом законності, у даній частині кримінальний закон необхідно тлумачити буквально. Більш широкий підхід при з'ясуванні змісту загальних засад призначення покарання може мати наслідком заміну дійсного змісту, яке виходить за рамки текстуального вираження. А тому при врахуванні особи винного критеріями мають стати як

позитивні обставини, так і негативні фактори.Інститут потерпілого як самостійний інститут кримінального права передбачає не тільки врахування позиції потерпілого щодо меж та обсягів покарання, але й обов'язкову характеристику особи потерпілого зокрема. У комплекс таких даних включається не тільки поведінка особи у момент і після вчинення злочину, але й до його вчинення. Такі висновки супроводжуються міркуваннями про те, що нерідко поведінка потерпілого є провокуючою або негативною у механізмі злочинної поведінки. Тому можемо зробити висновок про необхідність детального дослідження поведінки потерпілого не лише в момент, але й до вчинення злочину з метою встановлення ступеня «вини» потерпілої особи у вчиненні злочину. Таким чином, законодавча регламентація вище запропонованих критеріїв, як видається, сприятиме максимальній індивідуалізації кримінального покарання та упорядкуванню суддівського розсуду.

Список використаної літератури:

1. Ласточкина Р. М. О критериях индивидуализации наказания как гарантии интересов личности и правосудия [текст] / Р. М. Ласточкина // Проблемы охраны прав граждан в сфере борьбы с преступностью. – Иваново, 1980. – С. 122-126.
2. Кригер Г. А. Наказание и его применение [текст] / Г. А. Кригер. – М.: Госюриздат, 1962. – 70 с.
3. Анашкин Г. З. Справедливость назначения уголовного наказания [текст] / Г. З. Анашкин // Советское государство и право. – 1982. – № 7. – С. 59-66.
4. Гальперин И. М. Наказание: социальные функции, практика применения [текст] / И. М. Гальперин. – М.: Юрид. лит-ра, 1983. – 292 с.
5. Музика А. А., Горох О. П. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення: монографія [текст] / А. А. Музика, О. П. Горох. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2012. – 404 с.

Чугуніков Ігор Іванович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ТА ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Питання щодо об'єкта кримінально-правової охорони є наріжним каменем будь-якої кримінально-правової доктрини. За своєю сутністю, це питання про соціальне призначення кримінально-правової галузі, як такої. Однак, не дивлячись на те, що ключове значення об'єкта злочину для кримінального права було

встановлено вітчизняними корифеями у цій сфері догматичної юриспруденції достатньо давно, що цілком природно, оскільки поза об'єктом фактично неможливо пізнати сутність суспільно небезпечного посягання, саме цьому елементу складу злочину на нормативному рівні приділено найменше уваги. Така ситуація провокує певне ігнорування об'єкта, як у законотворчій, так і у правозастосовчій діяльності, що врешті решт, призводить до перетворення цього поняття з наріжного каменю у другорядне питання, яке взагалі не має принципового значення, а у підсумку – до втрати кримінально-правовим регулюванням свого цільового призначення з можливістю використовувати кримінально-правовий арсенал для вирішення будь-яких (політичних, ідеологічних, кон'юнктурних, корпоративних тощо) завдань. Завадити цим процесам, як уявляється, може лише підвищення статусу об'єкта як обов'язкового елемента складу, шляхом введення його у нормативно-правову площину.

У юридичній літературі при характеристиці суспільної небезпеки традиційно зазначається, що її передусім, обумовлює саме об'єкт посягання [1, с. 128-138; 2, с. 24]. Ця позиція поділяється і судовою практикою, особливо в тих країнах, де КК вимагає при призначенні покарання обов'язково враховувати ступінь та характер суспільної небезпеки діяння (наприклад, ч. 2 ст. 61 КК Республіки Вірменія), у зв'язку з чим підкреслюється, що останній, насамперед, залежить від об'єкта злочину [2, с. 25]. Проте, як уявляється, характер суспільної небезпеки від виду об'єкта кримінально-правової охорони не залежить. За елементарною логікою, загроза комусь чи чомусь не може включати до себе те, на що вона спрямована. Такий підхід, скоріше за все, пов'язаний з тим, що об'єкт злочину доволі тривалий час розглядався під певним ідеологічним кутом і в цьому сенсі не був позбавлений своєї соціально-класової характеристики. Так, згідно із ст. 6 КК УРСР 1922 р. злочином визнавалася будь-яка суспільно-небезпечна дія чи бездіяльність, яка загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного устрою період часу. Звідси зрозуміло, що суспільно-небезпечними визнавалися виключно такі посягання, які могли заподіяти шкоду, головним чином, новому соціальному порядку, причому навіть у тому разі, якщо те чи інше діяння не було передбачено діючим КК. І хоча КК УРСР 1960 р. при характеристиці об'єктів кримінально-правової охорони вже не містив такого відверто класового підгрунтя (вона була замінена так званою ієрархічністю суспільних відносин, завдяки чому найбільш небезпечними визнавалися діяння проти суспільного устрою СРСР, його політичної та економічної системи, соціалістичної власності), все одно він був спрямований, перш за все, на охорону здобутків

соціалізму. Звідси цілком зрозуміло, що суспільно небезпечним визнавалося, передусім те, що заподіювало шкоду цим здобуткам.

Це знаходило свій прояв і в законодавчій оцінці суспільної небезпеки таких діянь. Наприклад, розкрадання соціалістичного майна у особливо великих розмірах, на відміну від викрадення особистого майна каралося, у тому числі, і смертною карою. В умовах сьогодення ситуація дещо змінилася і об'єкт посягання втратив свої класові ознаки, набувши виключно ознак соціальних. Не дивлячись на те, що діючий КК України проголошує у якості нового пріоритету правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, а прихильники антропологічного підходу постійно наполягають на новій системі Особливої частини, де на першому місці повинні фігурувати інтереси особи, доволі важко сказати, який саме об'єкт є найважливішим. Максимально можливий строк позбавлення волі (15 років) передбачений як за злочини проти особи (ст. 115, ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 153, ч. 2 ст. 147, ч. 3 ст. 149), так і за злочини проти держави (ч. 3 ст. 110, ч. 1 ст. 111, ст. 112, ст. 114, ч. 2 ст. 114^1), авторитету її органів та журналістів (ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 347^1, ст. 348, ст. 348^1) чи суспільства (ст. 257, ч. 3 ст. 258, ч. 1 ст. 258^3, ч. 5 ст. 260, ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265^1). Теж саме стосується і довічного позбавлення волі, яке стосовно злочинів проти особи передбачено тільки у ч. 2 ст. 115 КК.

До того ж, за злочини проти держави цей вид покарання може бути застосований і в тому випадку, коли психічне ставлення винного до загибелі людей є необережним, а також тоді, коли мають місце інші тяжкі наслідки, пов'язані із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, великої матеріальної шкоди, знищенням важливих об'єктів, життєвозабезпечуючих комунікацій, тощо (ч. 3 ст. 110 КК). Застосування довічного позбавлення волі у разі необережного психічного ставлення винного до загибелі людини не виключають і злочини проти суспільства (ч. 3 ст. 258 КК). Про це свідчить формула, яку використовує законодавець – «дії, що призвели». Що стосується дійсної пріоритетності охорони прав та свобод людини, то тут взагалі є дуже великі питання. Так, наприклад, умисне легке тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 125), умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій (ч. 1 ст. 126), караються максимум виправними роботами на строк до одного року, а порушення законодавства про захист рослин (ст. 247) чи проста крадіжка (ч. 1 ст. 185) – обмеженням волі на строк до двох років і позбавленням волі на строк до трьох років відповідно; умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене групою осіб карається позбавленням волі від трьох до п'яти років, як і дії, передбачені ч. 2 ст. 126 КК, а каліцтво тварин, вчинене групою осіб – від п'яти до восьми років, як і крадіжка, вчинена у великих розмірах, і таке інше. Це зайвий раз

доводить, що об'єкт злочину не є структурною складовою його суспільної небезпеки. Вона залягає в іншій площині – спосіб посягання, характер наслідків, що настали (зворотній чи незворотній), їх розмір, ступінь здійснення злочинного наміру, характер діяння (дія, бездіяльність, обставини, що їх супроводжують), вчинення його одноособово чи у співучасті, форма та вид вини, кримінoутворюючі ознаки суб'єкта злочину. Так, крадіжка, грабіж, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрата та заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем з точки зору об'єкта є абсолютно однаковими діяннями – всі вони заподіюють шкоду власності. Проте, з точки зору способу їх вчинення розбій та вимагання є найбільш небезпечними злочинами цієї групи, а ознаки спеціального суб'єкта діяння, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, обумовлюють його підвищену небезпеку у порівнянні з крадіжкою (ч. 1 ст. 185), грабіжем (ч. 1 ст. 186) та шахрайством (ч. 1 ст. 190). Не робить об'єкт злочину складовою його суспільної небезпеки і положення, яке стало майже аксіоматичним, згідно з яким кримінальний закон бере під охорону найбільш важливі суспільні відносини (цінності, блага тощо). Дійсно, низка об'єктів має суто кримінально-правову природу. Це життя, здоров'я (хоча останні зміни ст. 173^2 КУпКП свідчать про те, що здоров'я особи охороняється і нормами адміністративного законодавства, оскільки тут передбачається відповідальність за застосування фізичного насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень. Звідси постає, що насильство, яке завдало фізичного болю, охоплюється ст. 173^2 КУпАП), фізична свобода, статева свобода та статева недоторканість, основи національної безпеки, мир, безпека людства та міжнародний правопорядок. Однак, переважна більшість відносин, що охороняються КК, охороняється й іншими галузями права. Так, наприклад, Кодекс України про адміністративні правопорушення охороняє здоров'я населення (глава 5), власність (глава 6), довкілля (глава 7), належну господарську діяльність (глава 8, глава 9, глава 12, глава 13), безпеку руху та експлуатації транспорту (глава 10), права громадян (глава 11, глава 15-А), належну службову діяльність (глава 13-А), порядок нанесення військової служби (глава 13-Б), громадський порядок та громадську безпеку (глава 14), порядок управління, включаючи правосуддя (глава 15). З точки зору своєї соціальної характеристики ці об'єкти нічим не відрізняються від тих, що охороняються КК. Різниця полягає лише в інтенсивності впливу на ці об'єкти, тобто в наявності чи відсутності суспільної небезпеки. Викладене дозволяє укласти, що передбачена ст. 11 КК дефініція злочину, охоплює собою такі елементи складу як об'єктивна сторона, включаючи кримінoутворюючі ознаки спеціального суб'єкта, суб'єктивна сторона через ознаку суспіль-

ної небезпеки і суб'єкта – через ознаку вчинення злочину виключно фізичною осудною особою, що досягла встановленого законом віку. Поза увагою законодавця залишається тільки такий елемент складу злочину, як об'єкт, що поза сумнівів, теж обумовлює його певне ігнорування як у законодавчій, так і у правозастосовчій площині, хоча позиція щодо чотирьохелементної структури складу злочину залишається незмінною. Тому введенню об'єкта до структури складу злочину може сприяти лише конституювання ще однієї (поряд із суспільною небезпекою) матеріальної ознаки складу злочину – його спрямованості проти тих чи інших суспільних відносин, яка враховується навіть вітчизняним адміністративним законодавством. Відповідно до ст. 9 КУпАП адміністративним проступком визнається протиправна, винна дія чи бездіяльність за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. У цьому визначенні протиправність, як ознака адміністративного проступку, та його передбаченість нормами адміністративного законодавства явно розрізняються, що є абсолютно правильним, оскільки саме спрямованість правопорушення і визначає «сферу його життєдіяльності». Помилки законодавця з визначенням цієї сфери не заважають йому «створювати» суспільну небезпеку відповідних діянь, а її ігнорування з боку правозастосувача – реалізовувати ті чи інші приписи на практиці.

Розрив між спрямованістю злочину та його суспільною небезпекою, яка завдяки цьому може створюватися законодавцем штучно, неминуче призводить до штучного розширення предмета кримінального права за рахунок включенню до нього відносин, не пов'язаних із заподіянням шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, а отже до втрати кримінально-правовим регулюванням свого цільового призначення – поновлення порушеного об'єкта. Тому, на нашу думку, з метою підвищення статусу об'єкта злочину, як повноцінного елемента складу та надання йому суто нормативного характеру, було б доцільно доповнити визначення злочину вказівкою на його спрямованість. Що ж стосується теорії криміналізації то в її межах слід було б переглянути основний постулат, згідно з яким, провідною криміноутворюючою ознакою традиційно визнається суспільна небезпека, зміщуючи акценти у бік соціальної суперечності злочину.

Список використаної літератури:

1. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1: Учение о преступлении / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. – 592 с.
2. Пудовочкин Ю.Е. Учение о преступлении:избранные лекции / Ю.Е. Пудовочкин. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 280 с.

Данільченко Інга Робертівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ – НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

Домашнє насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. За останні десятиліття це явище набуло значного масштабу і породило безліч інших соціальних та індивідуальних проблем в українському суспільстві. Питання домашнього насильства є комплексною проблемою як для держави, так і для громадського суспільства і вимагає консолідації зусиль всіх зацікавлених сторін, і все ж таки, в першу чергу, держави, адже захист сім'ї від негативних процесів – мінімальні стандарти цивілізованої держави.

Свобода від насильства – основне право людини. Домашнє насильство – один із найчастіших злочинів, які вчиняються щодня.

Доволі тривалий час в Україні ставлення до домашнього насильства залишалось суто «домашнім». Гарною ж тенденцією останніх років, є посилення діяльності органів державної влади в напрямку адаптації українського законодавства до норм європейського права, не залишилося без уваги і питання протидії домашньому насильству.

Верховна Рада України, у зв'язку з підписанням Україною 7 листопада 2011 р. Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 11 травня 2011 р. [1, стр. 108], 6 грудня 2017 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (далі – Стамбульська Конвенція), яким обумовлено внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України, які набирають чинність з 11.01.2019 р. [2, Електронний ресурс]. Згідно з нормами вказаного закону, Кримінальний кодекс України планується доповнити новою нормою про домашнє насильство. Так, відповідно до ст. 126-1, домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя

потерпілої особи [2, Електронний ресурс]. Це означає, що термін «домашнє насильство» охоплює усі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, вчинені між колишнім чи теперішнім подружжям чи людьми, які проживають разом, або проживали. Вказані законодавчі зміни дозволять національній поліції контролювати поведінку порушника, аби уникнути повторного насилля, стежити, щоб порушник дотримувався накладених на нього тимчасових обмежень і виконував певні обов'язки. Також даними змінами буде забезпечено відповідність законодавства України сучасним європейським стандартам у цій сфері.

Важливе місце займають зміни в Загальній частині КК України. До ст. 66 КК України до обставин, які пом'якшують покарання, буде віднесено вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поводженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого [2, ст. 66]. А до ст. 67 КК України щодо обтяжуючих обставин було внесено наступні дії: вчинення злочину на ґрунті статевої приналежності [2, ст. 67], щодо особи з інвалідністю, особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення злочину у присутності дитини [2, 67]. Останнє нововведення посилює захист вказанної категорії осіб у кримінальному процесі. Особливо слід зазначити, що одним із чинників підліткової злочинності – є якраз насильство, свідками якого були малолітні діти. Категорія дітей, яка безпосередньо випробувала на собі насильство в родині, так і ті, що були мовчазними свідками даних дій. Тому, введення такої обтяжуючої обставини, як вчинення злочину у присутності дитини, є дієвим прикладом загальної превенції.

Ще однією нововелою, про яку варто згадати, є стаття 151-2 КК України «Примушування до шлюбу». За вчинення цього злочину до кримінальної відповідальності має бути притягнено особи, які примушували іншу особу до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає.

Законодавчі зміни в інтересах потерпілого від злочину, передбачають особливі обмежувальні заходи, які повинні застосовуватися до осіб, які вчинили домашнє насильство, відповідно до ст. 91-1 КК України до них відносяться: заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутнос-

ті; заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій; особисто чи через третіх осіб; направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми [2, Електроний ресурс]. Враховуючи сучасні українські реалії, дуже спірним можна вважати такий обмежувальний захід, як заборона перебування в місці спільного проживання, оскільки далеко не в кожного громадянина України буде відповідна можливість змінити місце проживання, а держава навряд чи в змозі врегулювати це питання. Контроль за поведінкою засуджених покладається на органи пробації за місцем проживання засудженого. Завданням цього органу є реалізація заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Таким чином, проаналізувавши новели кримінального законодавства України слід зазначити, що удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства є таким фактом, що Україна виходить на новий етап боротьби з домашнім насильством. Але слід зазначити, що подальшого доопрацювання потребують норми щодо обмежувальних заходів, оскільки законодавець не визначив їх правову природу, що буде ускладнювати правозастосування.

Список використаної літератури:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: довідник для членів парламенту. – К.: К.І.С, 2014. – 108 с.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами [Електронний ресурс]: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII– Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2227-19/paran6#n6.

Кузьмін Едуард Едуардович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА ЄДНОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ДОСЛІДЖЕННЯХ КОНВЕНЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ:ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Сучасні складні соціальні процеси [15, с. 249-255], зокрема процеси інтеграції міжнародного, зарубіжного та національного законодавств [14, с. 42-53] й глобалізації [13, с. 5], усвідомлення необхідності аналізу зарубіжного парового досвіду та співпраці на міжнародному рівні [3, с. 9], а також розуміння ролі й значення категорії «злочин» у національному кримінальному праві[1] свідчать про суттєвий зріст наукового інтересу та попитущодо досліджень міжнародних аспектів національного кримінального права [18, с. 10] й кримінальних аспектів міжнародного права [18, с. 9-10; 19, с. 27].

Примітно, що саме в такій площині, в роботах, як вітчизняних [1, с. 367; 16, с. 473], так і зарубіжних [18, с. 137; 20, с. 23] провідних фахівців використовується ціла низка термінів, що застосовуються для позначення» подібних»[2] злочинних діянь [12, с. 5], а саме: «конвенційні злочини» [5]; «конвенціональні злочини» [5]; «злочини міжнародного характеру» [4, с. 153]; «злочини за міжнародним правом» [10, с. 6]; «злочини в міжнародному кримінальному праві» [6, с. 171]; «міжнародні кримінальні злочини» [9, с. 56]; «злочини, що порушують міжнародний правопорядок» [10, с. 6]; міждержавні злочини [13, с. 5]; «транснаціональні злочини» [16, с. 473]; «злочини транснаціонального характеру» [9, с. 56]; «міжнародні екстрадиційні злочини» [2, с. 45]; «транскордонні злочини» [17, с. 238]; «загальнокримінальні злочини, що ускладнені «іноземним елементом» [6, с. 171]; «злочини з міжнародними зв'язками» [6, с. 171] та ін.

На перший погляд (принаймні зовнішньо) зазначені дефініції вбачаються подібними, схожими до такої міри, шо низка фахівців подекуди використовує деякі з них в якості синонімів[3]. З огляду

[1] Як абсолютно справедливо зазначав В. В. Сташис, «...поняття злочину в кримінальному праві є універсальною і фундаментальною категорією: воно лежить в основі змісту всіх кримінально-правових інститутів...» [7, с. 73].

[2] Діянь, які мають місце в площині «міжнародних аспектів національного кримінального права й кримінальних аспектів міжнародного права».

[3] Див. детальніше, наприклад: «.. конвенционные или преступления международного характера...» [4, с. 153]; «...рассматриваемые преступления ученными именуются поразному...» [6, с. 171].

на це, відповідна проблема потенційно зводиться виключно до питання іменування [6, с. 171].

Однак, разом з цим, існує й інша позиція, яка незважаючи на таку подібність цих термінів, наголошує на їх відмінності та на тому, що під кожним з них фактично розуміються різні види злочинів [10, с. 6; 9, с. 56]. У зв'язку з цим,виникає низка питань щодо змістовної характеристики цих термінів, визначення їх понять та специфіки, зокрема, наприклад, особливостей, що дозволять виокремити їх з загального масиву злочинів та критеріїв щодо встановлення «міжнародного характеру» злочинів, їх співвідношення [11, с. 103-107] тощо.

Отже наявність такої великої кількості термінів неодмінно спонукає до дослідження відповідних понять, а також – до осмислення проблеми їх співвідношення. У зв'язку з цим, виникає низка складних дискусійних питань щодо сутності кожного з них[1].

Таким чином, незважаючи насуттєве значення відповідної проблематики, слід констатувати, що в науковій літературі поняттю і змісту злочинів у «відповідній сфері»й досі приділяється недостатня увага, адже надзвичайно актуальними сьогодні залишається низка спірних питань щодо змістовної характеристики означених формулювань [9, с. 56], а також специфіки їх співвідношення, що в свою чергу неодмінно свідчить про необхідність її подальшої наукової розвідки.

Список використаних джерел:

1. Бурменський М. Деякі судження про поняття міжнародного кримінального права / М. Бурменський // Вісник Академії правових наук України. – 2003. –№ 2-3. – С. 359-370.
2. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность : монография / Н. А. Зелинская. – Одесса : Юридична література, 2006. – 568 с.
3. Знай наших! Наукове товариство Макса Планка презентувало в Німеччині англомовну монографію професора Є. Л. Стрельцова «Українське кримінальне право: основні інститути» // Юридичний Вісник України. – 2018. – 31 серп.-13 верес. – С. 9.
4. Иногамова-Хегай Л. В. Международное уголовное право / Л. В. Иногамова-Хегай. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. – 405 с.
5. Князькина А. К. Конвенционные преступления как вид конвенциональных преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Князькина Анастасия Константиновна. – Москва, 2009. – 239 с.

[1] Відповідне твердження є справедливим і в контексті означеної проблематики [8, с. 109].

6. Князькина А. К. Понятие конвенциональных преступлений / А. К. Князькина // Юридическая наука и образование. – 2008. – № 1. – С. 171-187.
7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і доп. – Харків : Право, 2010. – 456 с.
8. Кузьмин Э. Э. Некоторые размышления о сущности внутренних вооруженных конфликтов / Э. Э. Кузьмин // Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених : матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспір. та молод. вчених (м. Одеса, 27 жовт. 2016 р.). – Одеса : Фенікс, 2016. – С. 109-111.
9. Мансуров Т. Т. Понятие и общие признаки преступлений международного характера / Т. Т. Мансуров // Юрист-международник. – 2004. – № 1. – С. 56-61.
10. Мелентьев П. Понятие и общие признаки преступления международного характера, составляющие основу международного сотрудничества / П. Мелентьев // Мировой судья. – 2009. – № 4. – С. 6-11.
11. Мурадян С. В. Проблема критериев определения международного характера преступлений / С. В. Мурадян // Закон и право. – 2014. – № 7. – С. 103-107.
12. Русанов Г. А. К вопросу о соотношении понятий «международное уголовное преступление», «преступление международного характера», «транснациональное преступление» / Г. А. Русанов // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2013. – № 4. – С. 5-6.
13. Стрельцов Є. Кримінально-правова компаративістика: сучасні аспекти / Є. Стрельцов // Юридичний Вісник України. – 2017. – 1-7 верес. – С. 5.
14. Стрельцов Є. Л. Складні сучасні процеси інтеграції міжнародного, зарубіжного та національного законодавств / Є. Л. Стрельцов // Вісник Кримінологічної асоціації України : зб. наук. праць. – Харків, 2016. – № 1. – С. 42-53.
15. Стрельцов Є. Регулювання складних соціальних процесів у міжнародному та національному праві / Є. Стрельцов // Юридичний вісник. – 2014. – № 1. – С. 249-255.
16. Теорія та практика міжнародного кримінального права : підручник / Н. А. Зелінська, С. С. Андрейченко, Н. В. Дрьоміна-Волок, Д. О. Коваль ; за ред. Н. А. Зелінської. – Одеса : Фенікс, 2017. – 582 с.
17. Туляков В. О. Глобалізація криміналу vs кримінальність глобалізації: нові виклики нового століття / В. О. Туляков // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8-9 листоп. 2013 р.). – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 236-239.
18. Bassiouni M. C. Introduction to International Criminal Law / M. C. Bassiouni. – 2nd rev. ed. – Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2014. – 1122 p.
19. Bassiouni M. C. The Penal Characteristics of Conventional International Criminal Law / M. C. Bassiouni // Case Western Reserve Journal of International Law. – 1983. – Vol. 15, Iss. 1. – P. 27-37.
20. Cassese A. International Criminal Law / A. Cassese. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 472 p.

Тімофєєва Лілія Юріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
молодший науковий співробітник науково-дослідної частини,
асистент кафедри кримінального права

ОБРАЗ СВОБОДИ ТА БЕЗПЕКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

«Дотримуючись закону, громадяни отримують особисту безпеку, що справедливо, оскільки заради цього люди об'єднуються у суспільство, та корисно, оскільки дозволяє точно прорахувати незручності протиправної поведінки»
Ч. Беккаріа

Одне з основних завдань кримінального права полягає в забезпеченні безпеки і свободи людини і громадянина. Окремі питання, пов'язані з безпекою і свободою в кримінальному праві досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких: П. А. Альбрехт, В. К. Грищук, М. В. Карчевський, Н. Крісті, А. Принс, Н. А. Савінова, В. О. Туляков, В. В. Шаблистий та ін. Однак в умовах євроінтеграції, а також з урахуванням змін дійсності сприйняття цього завдання і самого кримінального права різне серед вчених та науковців, а також суб'єктів кримінально-правових відносин. Через розбіжності сприйняття, знижується ефективність кримінального права.

Кримінальне право по різному сприймається громадянами та владою, відрізняється в сприйнятті потерпілих і осіб, які вчинили злочин, суспільством і державою. З позиції особи, яка вчинила злочин кримінальне право жорстоке та спричиняє біль. З позиції потерпілого – також спричиняє біль, та не дає можливості брати участь у важливих для нього процесах (висловлювати свою думку щодо міри покарання, щодо застосування умовно-дострокового звільнення від відбуття покарання, амністії, помилування тощо), не гарантує відшкодування шкоди, не «зцілює рани». З позиції влади – є вимушеним засобом, який застосовується з метою забезпечення безпеки, але не завжди є ефективним.

Держава має застосовувати кримінальне право тільки у крайньому випадку, коли інакше неможливо. Але дійсність дещо відривається від концепту. Держава робить «доцільні» винятки із закону для виконання своїх обов'язків щодо забезпечення безпеки. Лісабонський договір (ст. 83.1) проголошує, що Європейський парламент і Рада можуть за допомогою директив, прийнятих відповідно до звичайної законодавчої процедури, встановлювати мінімальні правила, що стосуються визначення кримінальних злочинів і санкцій щодо особливо тяжких злочинів

із транскордонним виміром, від характеру або впливу таких правопорушень або за особливої необхідності протидіяти ним на спільній основі. Такими злочинами є: тероризм, торгівля людьми, сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконний оборот наркотиків та зброї, відмивання та підробка грошей, корупція, комп'ютерна та організована злочинність. Україна також протидіє таким злочинам.

Для попередження вчинення злочинів держава на рівні закону дозволяє відступити від абсолютних заборон посягань на власність, здоров'я та навіть життя людини. Соціальну допустимість поведінки (зміна обстановки та інше) слід розглядати досить умовно, оскільки у держави немає інших засобів для протидії вчиненню злочинів. Хоча подібні вчинки допускають заради суспільної та державної користі, але при виконанні, наприклад, спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ст. 43 КК України), – заподіюється шкода охоронюваним кримінальним законом правам та інтересам. Допускається у процесі виконання такого завдання вчиняти злочини невеликої та середньої тяжкості, а також тяжкі злочини з необережності (зокрема ч. 1, 2 ст. 120, ч. 1 ст. 127, ч. 1 ст. 152, ч. 1 ст. 153, ч. 2 ст. 154, ч. 1 ст. 155, ч. 1 ст. 156, ч. 3 ст. 296, ч. 4 ст. 298, ч. 2 ст. 301, ч. 2 ст. 302, ч. 1 ст. 303, ч. 2 ст. 311, ч. 1 ст. 315, ч. 1 ст. 317, ч. 3 ст. 321 КК України – умисні злочини середньої тяжкості, які заподіюють шкоду здоров'ю; честі та гідності; пригнічують свободу потерпілих (зокрема статеву свободу); зазіхають на авторитет держави та моральність суспільства в цілому. Держава готова поступитися фундаментальними гуманістичними правами, свободою та безпекою своїх громадян, моральністю заради безпеки від певних злочинів. При кваліфікації необхідно пам'ятати, що подібні відступи допускають з метою забезпечення прав і свобод людини, а не навпаки. Закон написаний для професіоналів, але існує він для людини, для того, щоб забезпечити її безпеку та свободу. Хоча останні рішення TARICCO II, ECJ 2017, TSEZAR AND OTHERS v. UKRAINE, ECHR 2018, демонструють пріоритетне значення колективного над індивідуальним (європейські і державні цінності) та повноваження карати своїх громадян [5].

На думку Х. Зера, **порядок і свобода** – два протилежні полюси. Повна свобода, швидше за все була б небезпечною і хаотичною. З іншого боку, повний порядок, навіть якщо б і був можливий, коштував би нам цієї свободи. Зберігаючи ті цінності, які ми особливо цінуємо, ми не можемо жити в цілковитій безпеці. Але разом з тим, якщо ми не залучаємо до відповіді людей, які

намагаються здійснювати свою волю за рахунок чужої волі, під загрозою опиняється наша власна свобода[1] [1, с. 96-97].

Людина відчуває себе безпечно, в тому числі тоді, коли у неї є контроль власного життя, вона фінансово спроможна себе забезпечити їжею, житлом, має можливості для розвитку тощо[2]. Як зазначає В. О. Туляков, відчувати свободу та безпеку означає бути щасливим [5, с. 162]. Кримінальна відповідальність в даний час складається із взаємних прав та обов'язків між державою (законність і справедливість), правопорушником (покаранням), жертвами (справедливе поводження) і третіми особами (когнітивний контроль). Взаємні права означають, що потрібно будувати кримінальні норми у напрямку ефективної зміни поводження з людиною з урахуванням потреб усіх учасників [4, с. 65].

Гуманніше та ефективніше витратити сили та засоби до вчинення злочину (подбати про робочі місця, цінову політику, культуру, тобто про заходи, спрямовані на задоволення потреб людини), ніж витрачати набагато більше після вчинення злочину, щоб повернути людину у суспільство. Як стверджує А. Принс, «Слід не перешкоджати людям робити зло, а думати про те, щоб дати їм можливість творити добро» [3, с. 112]. А для того треба спитати людину що їй потрібно для того щоб творити добро. На це спроможний тільки діалог. Кримінальне право не вирішує такі завдання. Але мова йде не про завдання чинного КК, а про побудову КК майбутнього, орієнтованого на сучасні умови та актуальні потреби сучасної людини.

Як зазначено в Преамбулі до Рекомендації № R (99) 19 від 15 вересня 1999 р. Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в кримінальних справах, **медіація** здатна поглибити усвідомлення важливої ролі особи і спільноти в запобіганні й контролі злочинності та розв'язанні пов'язаних з нею конфліктів, сприяючи таким чином досягненню більш конструктивних і менш репресивних наслідків кримінального судочинства.

Звичайно що медіаційні практики не мають замінювати покарання. За Н. Крістіу певних ситуаціях покарання неминуче, а скасовувати інститут покарання повністю немає ні можливості, ні потреби [2, с. 20]. Крім того, це було б негуманно та не справед-

[1] Наприклад у сучасному Китаї діє система оприлюднення приватної інформації в публічному доступі, відповідно до якої формується «рейтинг людини» та враховується при прийнятті на роботу тощо. В Україні також (хоча і не офіційно) для окремих посад особа перевіряється в тому числі через дані соціальних мереж та ЗМІ (наприклад для роботи в Антикорупційному суді). Але наскільки ми готові поступатись своєю свободою та приватністю в майбутньому заради безпеки та життя в європейській державі.

[2] Сенс життя, прояви людяності, досягнення справедливості, протидія небажаній поведінці та пошуки щастя є предметом досліджень, на підставі яких будується мікромодель протидії конфліктам і вчиненню злочинів на державному та більш глобальному рівні.

ливо щодо суспільства в цілому, держави та потерпілих, оскільки б не забезпечувало їм свободу та безпеку. Тобто якщо вже призначати покарання, воно має бути гуманним (наскільки це можливо, враховуючи тяжкість та характер злочину, а також особисті характеристики винуватого). Також має бути гуманною та законною процедура призначення покарання.

Медіація в кримінальному праві не тільки в тому, щоб ситуативно примирювати винного з потерпілим, вирішувати питання щодо відшкодування шкоди. Медіаційні підходи мають глибокий філософський зміст, зокрема спрямований на зміну мислення людини, дають можливість вирішити ситуацію інакше, можливо навіть зрозуміти та примиритися з кривдником.

Світ мінливий та живе у відповідності з новими тенденціями, в тому числі інформаційними. Люди хочуть свободи, хочуть брати участь у вирішенні важливих для них питань, хочуть впливати на їх вирішення, контролювати власне життя, самостійно приймати важливі рішення. В умовах євроінтеграції для України важливо формувати легітимне кримінальне право, тобто таке яке сприймається та приймається громадянами держави, яке спрямоване на потреби людини, зокрема забезпечення безпеки та свободи. Бажано, щоб держава дбала про вигідність вибору правослухняної поведінки (щоб такий вибір не суперечив природним потребам людини). Задля максимального відчуття безпеки та свободи кожного взаємні зобов'язання та відповідальність за їх порушення необхідні.

Уявляється, що слід почати з домовленостей між державою та громадянським суспільством про їх перелік, завдання кримінального законодавства та межі його втручання, перелік принципів законотворчості та правозастосування (зокрема призначення покарання та інших засобів кримінально-правового впливу, примирення винного потерпілим, відшкодування шкоди тощо). Після чого формувати нове законодавство у відповідності з потребами людини, суспільства та держави, а також приводити у відповідність діюче законодавство. Така модель буде гуманістичною та максимально спрямованою на забезпечення безпеки та свободи кожного.

Список використаної літератури:

1. Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание: Пер. с анг./ Общ. ред. Л. М. Карнозовой. Коммент. Л. М. Карнозовой и С. А. Пашина М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2002. 328 с.
2. Кристи Н. Приемлемое количество преступлений. СПб.: «Алетейя», 2011. URL: http: //index.org.ru/nevol/2004-1/kristie.htm.
3. Принс А. Преступность и репрессия: уголовно-юридический очерк / пер. и ред. В. В. Пржевальского. М.: І. КНЕБЕЛЬ, 1898. 210 с.

4. Tuliakov V. «Eurocrimpol» project: methodology of analysis. *Кримінальне право в умовах глобалізації:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 травня 2018 року. Одеса: НУ «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права, 2018. С. 63-65.
5. Tuliakov V. SovereigntiesandCriminalLaw:aresearchhypothesis.*Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) у 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 161-163.

Березнер Вікторія Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

ПРОВОКАЦІЯ ПІДКУПУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Провокацію підкупу вітчизняний законодавець традиційно розглядає у якості посадового (службового) злочину (ст. 115 КК УРСР 1922 р., ст. 107 КК УРСР 1927р., ст. 170 КК України 1960 р., злочину у сфері службової діяльності за діючим КК), сутність якого полягала у штучному створенні посадовою (службовою) особою обставин та умов, що викликають пропонування хабара (КК УРСР 1922 р. та КК УРСР 1927 р.) або пропонування та отримання хабара (КК України 1960 р. та первісна редакція ст. 370 КК України 2001 р.) з метою наступного викриття того, хто дав чи отримав хабар. Ст. 370 діючого КК України неодноразово піддавалася змінам, внаслідок чого у її назві замість словосполучення «провокація хабара» з`явився новий термін – «провокація підкупу», поняття хабара було замінено новим універсальним поняттям – неправомірна вигода, у період з 2013 р. по 2015 р. цьому діянню надавався статус корупційного злочину. Проте, його кримінально-правова природа залишається незмінною. Як і раніше, провокація підкупу розуміється у якості посягання у сфері службової діяльності, що, на наше переконання, навряд чи є обґрунтованим.

Провокація будь-якого злочину є навмисною, однобічною діяльністю винного, що спрямована на моделювання такої поведінки іншої особи, яка мала б усі зовнішні ознаки злочину з метою дискредитації, шантажу або створення штучних доказів обвинувачення, якщо при цьому діяння спровокованого фактично не має ознак винуватості. Провокація підкупу є окремим випадком провокації злочину і, відповідно, має всі ознаки останнього. Суспільна небезпека провокації підкупу полягає в

тому, що ці дії не стільки підривають репутацію посадової особи, скільки штучно створюють привід для порушення кримінального провадження, тим самим відволікають сили і засоби органів досудового розслідування від процесуальної діяльності за провадженнями, за якими дійсно вчинено злочин, грубо порушують принципи правосуддя в Україні. Родовим об`єктом діяння, передбаченого ст. 370 КК є, з нашої точки зору, нормальна діяльність органів досудового розслідування у сфері здійснення правосуддя. Основним безпосереднім об`єктом провокації підкупу виступає передбачений кримінально-процесуальним законом порядок збирання, перевірки й оцінки доказів, а додатковим безпосереднім об`єктом – права і законні інтереси спровокованих осіб. Такий висновок підтверджується як положеннями ч. 2 ст. 370 КК, відповідно до яких обтяжуючою обставиною є здійснення провокації підкупу службовою особою правоохоронних органів, так і рішеннями Європейського Суду з прав людини. Розглядаючи заяви за схемою громадяни проти держави («Раманаускас проти Литви», «Худобін проти Росії», Клаас проти Німеччини» та ін.), ця міжнародна судова інституція оцінює рішення національних судів, з приводу провокації злочину, не з точки зору заподіяння шкоди нормальному функціонуванню апарата управління в публічній чи приватній сферах, або іншим охоронюваним кримінальним законом об`єктам, а з позиції дотримання передбачених законодавством правил збирання та фіксації доказів з метою забезпечення справедливості, а також захисту прав людини і основоположних свобод.

Отже провокація підкупу є злочином проти правосуддя, що обумовлює необхідність певного корегування структури Особливої частини КК України.

Не дивлячись на багаторазову модернізацію, сутність провокації підкупу залишалася незмінною вплоть до 2015 р., поки Законом України від 12 лютого 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» [1] не була запроваджена інша позиція.

Законодавець відходить від усталеної вітчизняної традиції і пов`язує провокацію підкупу не зі створенням службовою особою відповідних обставин та умов, а з діями службової особи з підбурення особи до вчинення підкупу. Суб`єктом провокації підкупу, як і раніше, визнається виключно службова особа. Якщо ж такі дії вчиняються приватною особою, вони кваліфікуються за відповідною частиною статті Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за певний вид підкупу (ст. 354, 368, 3683, 3684, 369, 3692, 3693) та ч. 4 ст. 27 КК, як підбурювання до вчинення цих дій. Не зважаючи на те, що позиція щодо кваліфі-

кації дій приватних осіб, пов`язаних з провокацією, є, майже, загальноприйнятною, з нашої точки зору, вона викликає певні зауваження. Підбурювання до вчинення злочину є певним видом злочинної діяльності, яка здійснюється у межах складної співучасті з юридичним розподілом ролей. Цей вид співучасті повинен відповідати усім ознакам співучасті як такої, і, насамперед, її суб`єктивним ознакам. У кримінально-правовій літературі наголошується на тому, що для наявності співучасті, з огляду на її суб`єктивні ознаки необхідні: 1) усвідомлення кожним із співучасників факту спільного з іншими співучасниками вчинення злочину; 2) передбачення, що в результаті їх спільних зусиль виконавцем буде вчинено злочин; 3) бажання настання єдиного і неподільного для всіх співучасників злочинного результату [2, с. 231]. При вчиненні провокації приватною особою суб`єктивні ознаки співучасті відсутні, тому такі дії, на наш погляд, не можна кваліфікувати як підбурювання до вчинення підкупу. І справа не в тому, що мотив і мета співучасників у даному випадку не збігаються (бажання збагатитися, вирішити свої питання за допомогою підкупу чи бажання викрити того, хто дав чи одержав неправомірну вигоду). Для вирішення питання про наявність співучасті у злочині це не має значення. Справа в тому, що результат цих діянь (збагачення, вирішення певних питань, викриття спровокованого) не може розглядатися у якості бажаного, єдиного та неподільного наслідку для всіх співучасників злочину. Не випадково, ще в 20-ті роки минулого століття обґрунтовувалася позиція, згідно з якою приватні особи за вчинення провокації хабара відповідальності не підлягають, оскільки спеціальної норми щодо відповідальності за провокацію, вчинену приватними особами, законодавство тих часів (як, до речі, і діюче кримінальне законодавство України), не передбачало. Слід зазначити, що на відміну від КК України законодавство колишніх радянських республік пов`язує провокацію хабара (підкупу) саме з діями приватної особи, розуміючи її як спробу надати службовій особі без її згоди певних предметів чи послуг з метою її викриття (наприклад, ст. 350 КК Республіки Вірменія).

Хоча Європейський Суд з прав людини у своїх рішеннях оперує саме терміном «підбурювання з боку поліції», чи «підбурювання з боку правоохоронних органів», вживання терміну «підбурення» поряд з відомим терміном «провокація» на національному рівні, здається невдалим.

По-перше, дійсно, у тлумачних словниках, провокація визначається саме як підбурювання кого-небудь до таких дій, які можуть потягти за собою тяжкі для нього наслідки. Саме ця обставина і дає змогу деяким дослідникам визначати провокацію як спеціальний вид підбурювання, а законодавцю сформулювати її як дії з підбуренняє тобто фактично підбурення визначити через

підбурення, що з точки зору законів логіки є неприпустимим. Проте, з кримінально-правових позицій, ці поняття не є тотожними. Так, наприклад, розповсюдження службовою особою серед підлеглих завідомо неправдивої інформації про майбутнє скорочення штатів і можливість залишитися на посаді лише завдяки підкупу не утворює підбурювання, хоча поза сумнівів, створює обставини, що обумовлює пропонування неправомірної вигоди. Не випадково, судова практика не ототожнює ці поняття, піддаючи окремій кваліфікації підбурювання, якщо воно мало місце у межах провокації підкупу (п.23 ППВСУ від 26 квітня 2002р. «Про судову практику у справах про хабарництво»). По-друге, втрачається сенс у визнанні суб`єктом цього злочину виключно службової особи, оскільки мова вже йде не про створення відповідних обставин та умов, що в свою чергу є можливим завдяки використанню службового становища, а про підбурення, яке зі службовими повноваженнями аж ніяк не пов`язано. По-третє, втрачається сенс в самостійному існуванні статті про відповідальність за провокацію підкупу, оскільки такі дії можуть бути кваліфіковані і за її відсутності, з посиланням на ч. 4 ст. 27 КК. Щоправда, в цьому випадку виникають ті ж самі суперечності, які є характерними при кваліфікації дій приватних осіб. По-четверте, не зрозуміло, який зміст вкладає законодавець у термін «підбурення» у межах ст. 370 КК. Як відомо, формами підбурення згідно з ч. 4 ст. 27 КК є: умовляння, підкуп, погроза, примус, інше схилення співучасника до вчинення злочину. Важко собі уявити, що дії службової особи з підбурення особи до вчинення підкупу можуть полягати в залякуванні її заподіянням фізичної шкоди їй чи близькій їй особі (вбивство, тілесне ушкодження, зґвалтування), знищенням, пошкодженням майна чи вчиненням інших протиправних дій, а підбурювання до підкупу шляхом підкупу взагалі виглядає нісенітницею. Проте терміни, які вживаються у кримінальному законі повинні повністю збігатися за своїм змістом. І, врешті решт, п`яте. Незрозуміло, охоплюються чи ні діючою законодавчою конструкцією провокації підкупу факти надання чи отримання неправомірної вигоди. За попередньою редакцією свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування чи одержання неправомірної вигоди, з метою викрити того, хто її дав або одержав визнавалося закінченим злочином з моменту вчинення зазначених дій, незалежно від того, чи було надано або одержано неправомірну вигоду. Якщо ж надання або одержання фактично відбулося ці дії додатково кваліфікувалися за відповідними частинами статей Особливої частини з посиланням на ч. 4 ст. 27 КК. Якщо взяти на основу цей підхід, прийдеться зробити висновок, що у цьому випадку винному необхідно інкримінувати «подвійне» підбурювання.

Вихід з цієї ситуації вбачається в конструюванні у розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини КК статті щодо відповідальності за провокацію підкупу зі збереженням усталеної термінології, зв'язавши її підстави з діями службової особи із штучного створення обставин та умов, які викликають пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду. У межах цієї статті доцільно було б виокремити і норму щодо відповідальності за певні провокативні дії, вчинені приватними особами. Такий підхід, на нашу думку, дозволив би уникнути багатьох проблем, пов'язаних з кваліфікацією провокації підкупу, які особливо загострилися після неодноразового реформування ст. 370 КК України.

Список використаних джерел:

1. Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 17.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / За заг. ред. В.І. Борисова, В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна. – Х.: Право, 2015. – 680 с.

Ісраелян Алік Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ЗПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Сучасна кримінально-правова політика в України характеризується одночасно декількома напрямами, серед них, з одного боку посилення кримінальної репресії за окремі категорії злочинів (корупційні, проти основ національної безпеки та ін.), а з іншого боку – це розширення диспозитивних засад та відведення особливого місця потерпілому, як учаснику кримінально-правових відносин.

І хоча питання про роль потерпілого завжди були в центрі уваги науковців, проте після прийняття 2012 року Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та численних змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України) виникло чимало питань, які потребують вирішення.

Особливо це стосується звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Відповідно до ст. 46 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Підстава звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим включає в себе сукупність обов'язкових правових умов. Відсутність хоча б одного з перелічених у законі складових елементів виключає наявність підстави для звільнення за даною статтею [1, с. 138].

В науковій літературі щодо аналізованого виду звільнення точаться дискусії щодо декількох аспектів, це і категорія злочинів щодо якої може застосований аналізований вид звільнення, і питання щодо категорії «вчинення злочину вперше», питання переведення даного виду звільнення в диспозитивний і т.д. Враховуючи значення даного звільнення, яке відіграє важливу роль у досягненні завдань кримінального права, розглянемо деякі проблемні аспекти звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Приймаючи КК України в 2001 році законодавець передбачив, що вказаний вид звільнення застосовується лише до злочинів невеликої тяжкості. Такий підхід законодавця потребував вдосконалення, на що неодноразово наголошувалось в науковій літературі. Так, Ж.В. Мандриченко в 2004 році вказувала, що за умов зростання злочинності буде правильним у майбутньому розширити коло кримінально-карних діянь, до яких за наявності відповідних підстав можливо було б застосувати звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. А саме залучити до цієї норми категорію злочинів невеликої тяжкості, вчинених повторно та злочини середньої тяжкості, вчинені вперше [2]. Законодавець дещо дослухався до думок науковців та у2008 році Законом України (далі – ЗУ) «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» редакцію ст. 46 КК України було доповнено положенням, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим можна застосовувати не лише до злочинів невеликої тяжкості, але й до необережних злочинів середньої тяжкості. В ст. 46 КК України було внесено ще раз доповнення в 2014 році ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України», а саме передбачено, що даний вид звільнення не застосовується за корупційні злочини.

В науковій літературі вказується, що вказівка лише на категорію злочинів, без більш детальної деталізації є недостатньою щодо

даного виду звільнення. Вчені виходять з того, що досить часто крім потерпілого шкода наноситься і суспільним та державним інтересам. Мова йде про злочини у яких заподіюється шкода не лише приватні особі, а й зачіпають публічні інтереси, наприклад вчинення хуліганства. З даного приводу В.В. Навроцька зазначає, що ст. 46 КК України потребує змін на наступні: «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, що заподіяв шкоду чи створював реальну загрозу заподіяння шкоди виключно інтересам потерпілого, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду» [3, с. 331].

Аналізуючи пропозиції вченої О.О. Дудоров досить влучно зазначає, що формулювання «заподіяння шкоди виключно інтересам потерпілого» є доволі умовним, адже злочинів, які посягають виключно на приватні інтереси, в «чистому» вигляді не існує з огляду хоча б на законодавче визначення злочину (ч. 1 ст. 11 КК України) як суспільно небезпечного, а не індивідуально небезпечного діяння [4, с. 74]. Поряд з цим, О.О. Дудоров погоджується з позицією Л.М. Ященка, який пропонує закріпити в ст. 46 КК України конкретизований перелік злочинів, які носять переважно публічний характер і при вчиненні яких звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим буде не обов'язковим, а факультативним [5, с. 67-69].Вчений зазначає, що пропонованим Л.М. Ященком варіант удосконалення КК України є прийнятним і з огляду на необхідність вирішити питання про можливість звернення до ст. 46 КК України у випадку заподіяння злочином шкоди не людині, а юридичній особі, державі або суспільству. Слід вказати, що дещо інший підхід передбачено в КК Республіки Молдова, а саме в ст. 109 зазначено, що примирення не застосовується щодо осіб, які вчинили по відношенню до неповнолітніх злочину, передбачені статтями 171-175-1, 201, 206, 208, 208^{-1} і 208^{-2}. Користаючись таким підходом, можна було б передбачити в ст. 46 КК України конкретизований перелік злочинів, щодо яких такий вид звільнення не застосовується.

Також, КК Молдови є цікавим в тому аспекті, що передбачає, що примирення є актом, за допомогою якого усувається кримінальна відповідальність за незначний злочин або злочин середньої тяжкості, а щодо неповнолітніх також за тяжкий злочин, який передбачено в главах II–VI Особливої частини, а також у випадках, передбачених кримінальною процедурою, якщо особа не має судимості за аналогічні злочини, вчинені навмисно, або якщо по відношенню до неї не було припинено внаслідок примирення кримінальне провадження по аналогічних злочинах, вчинених у останні п'ять років. Такий підхід, значно розширяє

можливості застосування аналізованого виду звільнення і тому в певній мірі, може бути взятий до уваги при вдосконалені КК України.

Вищезазначене дає можливість зробити висновок, що хоча у статтю 46 КК України, яка передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, вже два рази було внесено зміни, залишається ряд проблемних аспектів, які повинні бути урегульовані на законодавчому рівні для належного виконання даним видом звільнення покладених на нього завдань.

Список використаної літератури:

1. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія / Ю.В. Баулін. – К., 2004. – 296 с.
2. Мандриченко Ж.В.Деякі аспекти нормативного удосконалення звільнення від кримінальної відповідальності за примиренням з потерпілим / Ж.В. Мандриченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2004. – Вип.22. – С. 921-925. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2004_22_174
3. Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монографія. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 440 с.
4. Дудоров О.О. Про проблеми кримінально-правового примирення / О.О. Дудоров // Юридичний науковий електронний журнал. – 2013. – № 1. – С. 73-77.
5. Ященко А. Проблемні аспекти звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим / А. Ященко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 1. – С. 64-70.

Хімченко Анастасія Русланівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

УМОВИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Питання правового забезпечення медичної діяльності в Україні в останній час набувають особливої актуальності. Це обумовлено активним розвитком приватної медичної практики, появи нових напрямків наукових досліджень у медичній сфері, розвиток трансплантології, ембріології, генної інженерії та експериментальної медицини.

Досягнення сучасної науки, диференціація та спеціалізація медичної допомоги, необхідність максимального задоволення права людини на охорону її інтересів у медичній діяльності, зростання медичної поінформованості обумовлюють підвищені вимоги до виконання медичними працівниками професійних обов'язків.

Медичний працівник не має права на помилку. Його помилка може коштувати життя або спричинення значної шкоди здоров'ю хворого.

Вбачається, що однією з умов кримінальної відповідальності буде спричинення шкоди здоров'ю або настання смерті хворого тільки у випадках «недотримання або неповного дотримання встановлених вимог від час проведення медичних процедур через об'єктивні або суб'єктивні причини». З об'єктивної сторони неналежне виконання професійних обов'язків становить дію або бездіяльність медичних працівників, що кваліфікується за статтями 131, 139, 140 Кримінального кодексу України.

У літературі з кримінального права зазвичай формулюються такі умови кримінальної відповідальності за неналежне виконання медичними працівниками професійних обов'язків:

1) дії медичного працівника були явно неправильними, суперечили загальновизнаним і загальноприйнятим правилам медицини;

2) медичний працівник міг і повинен був передбачати, що дії неправильні, тому можуть заподіяти шкоду хворому;

3) ці неправильні дії сприяли (прямо або опосередковано) настанню негативних наслідків – смерті хворого або заподіянню істотної шкоди його здоров'ю.

Шкода життю чи здоров'ю хворого може бути заподіяна не лише недбалими, а й самовпевненими діями медичного працівника, причому такі дії повинні не сприяти, а перебувати в прямому взаємозв'язку із суспільно небезпечними наслідками, що настали.

Отже, медичний працівник підлягає кримінальної відповідальності за неналежне виконання своїх професійних обов'язків за таких умов:

- по-перше, якщо ним не було дотримано встановлених вимог щодо надання медичної допомоги;

- по-друге, якщо винний передбачав шкідливі наслідки своїх дій (або бездіяльності), проте розраховував на їх ненастання, або не передбачав таких наслідків, хоча міг і повинен їх передбачити;

- по-третє, якщо дії винного послужили необхідною причиною настання смерті хворого або заподіяння істотної шкоди його здоров'ю чи настанню інших тяжких наслідків.

Якщо медичний працівник належним чином виконує свої професійні обов'язки не виникають умови кримінальної відпові-

дальності, навіть у випадках заподіяння шкоди здоров'ю або життю хворого при добросовісних діях, які вимагаються від нього за характером виконуваної професійної діяльності, пов'язаної з ризиками для хворого.

Медична діяльність завжди була пов'язана із ризиком щодо можливості завдання певної шкоди здоров'ю або життю хворого. Виникають ситуації, коли ця суспільно корисна діяльність вступає у конфлікт з кримінальним законом. Медичний працівник, вибираючи варіант поведінки в процесі лікування хворого, повинен усвідомлювати і можливість спричинення шкоди, і можливість досягнення позитивного результату лікування. Аналіз поведінки медичного працівника при виконанні професійних обов'язків відповість на питання як оцінити (кваліфікувати) ризиковане діяння при відмежуванні виправданого ризику від невиправданого.

Обґрунтований ризик, як специфічна форма діяльності у медичній сфері зорієнтован на досягнення суспільно корисних цілей новими способами в умовах невизначеності та ситуації невідворотного вибору, і це дозволяє медичному працівнику здолати бар'єри, які перешкоджають досягненню позитивного результату лікування хворого. Такий ризик відносять до обставини, що виключає злочинність діяння, яке пов'язане з ризиком (стаття 42 Кримінального кодексу України). Законодавче закріплення даної обставини сприяє успішному просуванню науково-технічного прогресу, неординарному та сміливому рішенню медичними працівниками належним чином виконуючих професійні обов'язки. які гарантують більшу користь для хворого. Для цього потрібні сміливі та ініціативні особистості, які здатні на виправданий ризик.

Професійний ризик у медичній діяльності у багатьох випадках незвичайний крок, при цьому медичний працівник, який допускає ризик, повинен діяти добросовісно та відповідально для успішного попередження шкідливих наслідків ризикованих дій.

Медицина – мистецтво можливого, але не всього сущого абсолютного. Медична діяльність, спрямована на охорону здоров'я завжди була пов'язана з ризиком, щодо можливості завдання певної шкоди охоронюваним інтересам особи. Виникають ситуації, коли суспільно корисна діяльність вступає у конфлікт з кримінальним законом.

Список використаної літератури:

1. Амосов Н.А. Спорное и бесспорное / Н.А. Амосов // Литературная газета. – 1968. № 8. – С. 11.
2. Зайцева И.А. Медицина, которая вас разделяет / И.А. Зайцева. – М.: Вече, 2008. – 176 с.

3. Ковалев М.И. Критерии уголовной ответсвенности медицинских работников за ненадлежащее лечение / М.И. Ковалев, И.Г. Вермель // Социальная законность. – 1987. – № 4. – С. 57-58.
4. Литвинов В.Д. Латинсько-український словник / В.Д. Литвинов. – К.: Укр. пропілеї, 1998. – С. 566.
5. Маленина М.Н. Человек и медицина в современном праве / М.Н. Маленина. – М.: БЕК, 1995. – 262 с.
6. Маляева Е.О. Уголовно-правовые проблемы медицины / Е.О. Маляева, В.И. Колосова, К.В. Маляев. – Нижний Новгород: Изд-во ННГУ. 2004. – 168 с.
7. Тихомиров А.В. К вопросу об обязательствах вследствие причинения вреда здоровью при оказании медицинских услуг / А.В. Тихомиров // Закон и право. – 2001. – № 8. – С. 24-33.
8. Хімченко С.А. Медична діяльність, пов'язана з ризиком: до питання визначення. Юридичний вісник. – № 1 – 2012. – С. 111(111-116).

СЕКЦІЯ 13.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Дрьомін Віктор Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України

КРИМІНОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО МЕГАПРОСТОРУ

Світова глобалізація багато в чому обумовлена розвитком інформаційного мегасередовища, з яким також пов'язують процес глобалізації злочинності. Незважаючи, на перший погляд, різну природу двох найпомітніших в останні роки соціальних явищ, виявляється їх вельми жорсткий зв'язок і тенденції до його зміцнення. Глобалізація інформаційного простору набуває рис кримінологічного явища, що привертає увагу як вчених, так і практиків. Разом з тим, варто визнати, що проблема кримінологічних аспектів розвитку інформаційного мегапростору недостатньо розроблена у вітчизняній кримінології, незважаючи на її очевидну актуальність.

Як свідчать матеріали багатьох кримінальних справ, злочинці активно користуються мережею Інтернет. Наприклад, зараз у мережі Інтернет користуються широким попитом сайти про незаконне знімання інформації. Ось деякі приклади їх опису в пошукових системах: «російський сайт, на якому запропонована документація про виготовлення пристроїв підслуховування, кодування телефонних переговорів»; «це російський Web-журнал для тих, хто цікавиться проблемами апаратного злому систем зв'язку і комунікації, електронним шпигунством і методами захисту від подібних дій. Тут ви знайдете принципові схеми й описи пристроїв доступу і антидоступу, обмін досвідом і колекцію посилань»; «російський сайт про підслуховуючі пристрої. На його сторінках розміщена інформація про злом таксофонів і таксофонних карток і будь-яка інша теоретична інформація»; «інформація

з теми шпигунства»; «розкодування автомагнітол»; «пошукова система для пошуку генераторів ключів, серійних номерів до програм, придбаних нелегальним шляхом»; «російськомовна конференція на тему злому програм, знаходження слабких місць в системі безпеки»; «російськомовна конференція на тему злому телефонних мереж. Можна знайти коди для зняття паролів та іншого захисту чужих (крадених) стільникових телефонів» і т.п. Транснаціональна злочинність з використанням комп'ютерної мережі є наслідком і одночасно фактором світової економічної інтеграції, що здійснюється з використанням електронних форм торгівлі і надання фінансових послуг. Так, наприклад, одним з небезпечних наслідків розвитку глобальної мережі Інтернет стало вчинення транснаціональних комп'ютерних злочинів, в основі яких лежить використання електронних грошей, віртуальних банків, бірж, магазинів. Відомі випадки, коли для утруднення виявлення комп'ютерних злочинів злочинці використовували малогабаритні супутникові системи зв'язку, завдяки чому такі злочини скоювалися за частки секунди на значній відстані від об'єкта злочину. Виникла нова категорія злочинів, що здійснюються з використанням комп'ютерних технологій, − кіберзлочини, поширеність і небезпека яких привела до прийняття Конвенції Ради Європи по боротьбі з кіберзлочинністю, ухвалена 23 листопада 2001 року.

Таким чином, глобальна мережа Інтернет, будучи такою ж сферою дії злочинців, як і фізичний світ, все частіше використовується для здійснення злочинних намірів. Вона широко використовується членами терористичних формувань для встановлення і підтримання контактів один з одним окремими злочинцями і злочинними організованими групами, завдяки цій мережі можлива передача інформації в зашифрованому вигляді. Кіберпростір дає до того ж можливість використовувати псевдонім замість справжнього імені, полегшує встановлення контактів з партнерами.Фахівці вважають, що хоча такі злочини є найбільш типовими для онлайнової середовища, варто звернути увагу на те, що електронтронна пошта може бути використана злочинцями для планування або координації практично будь-яких незаконних дій, в тому числі загроз, шантажу, вимагань. У міру того, як набувають все більшого поширення надійні методи кодування інформації, можна очікувати, що злочинці будуть використовувати таку технологію, щоб уникнути виявлення при плануванні і здійсненні будь-якої незаконної діяльності.

Поняття глобального інформаційного простору є поки незвичним для правоохоронних органів, проте, злочинні дії, в яких використовуються сучасні комп'ютерні комунікації, містять найбільшу суспільну небезпеку. Комп'ютерні злочини небезпечні не тільки самі собою, а й тим, що, сприяючи здійсненню

загальнокримінальних злочинів, об'єктивно розширюють сферу кримінальної діяльності, що є фактором глобалізації злочинності. Разом з тим, слід підкреслити, що акцент на так званих «кіберзлочинах» звужує коло досліджень можливих криміногенних наслідків розвитку широкого інформаційного простору, не повною мірою враховує роль глобального інформаційного мегасередовища в системі детермінаційних чинників злочинності.

На нашу думку, значно меншою мірою досліджений інший аспект проблеми – соціально-психологічний механізм відтворення злочинності на основі інтернет-технологій. Мова йде про маловивчені механізми широкого криміногенного впливу інформації, що розповсюджується за допомогою мережі Інтернет, на соціальні установки, цінності, світогляд людей.

Інтернет, продукуючи повідомлення, тексти, зображення і т.п., формує особливу «віртуальну реальність» дійсності, представляючи специфічну картину життя, яка може бути далекою від реальності. З огляду на масовість користувачів мережею Інтернет і обсяг поширюваної нею інформації, можна вважати її одним з найвпливовіших і результативних засобів масової комунікації. Отже, всі закономірності, властиві механізму впливу традиційних засобів масової комунікації на індивіда, в цьому випадку неминуче будуть проявлятися. Особливість полягає лише в тому, що користувач мережі Інтернет спілкується тільки з комп'ютером і віртуальним світом на основі особистих інтересів і потреб і в цьому сенсі він відірваний від прямого міжособистісного спілкування, і є в більшою мірою десоціолізованим.

Виходячи з того, що зараз практично не здійснюється контроль за змістом інформаційних ресурсів Інтернету, і, крім цього, фактично неможливо контролювати доступ до них споживачів інформації, різко підвищується потенційна криміногенність цього інформаційно-комунікативного ресурсу.

Сучасні засоби прийому та передачі інформації, до яких належить в першу чергу Інтернет, для багатьох людей, особливо для підлітків і молоді, стали єдиним джерелом формування уявлення про навколишній світ і стандарти поведінки, перетворилися на потужний інструмент психологічного впливу, охоплюючи безліч людей. Розширення впливу засобів масової комунікації дуже тісно пов'язане з криміналізацією суспільної свідомості. Пропаганда жорстокості, насильства потребує осмислення її наслідків.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що під впливом без-контрольного користування ресурсами Інтернету, з урахуванням тривалості, частоти, інтенсивності споживання інформації, яка часто нав'язується споживачам, відбувається істотна деформація особистості, її моральних і психологічних рис. Беручи до уваги інтенсивність розвитку глобального інформаційного простору, необхідно здійснювати не тільки фундаментальні

кримінологічні дослідження, але й постійний «кримінологічний моніторинг» інформаційної мегасередовища, комп'ютерних мереж, що можливо в рамках особливої кримінологічної теорії, яку можна назвати «кримінологія інформаційного мегапростору». Предметом цього наукового напрямку повинні стати всі глобальні засоби масової інформації та комунікації, але перш за все – світова мережа Інтернет в контексті найбільш кримінологічно значущих наслідків її формування, розвитку і технічного вдосконалення.

Мельничук Тетяна Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНЦЕПЦІЯ ЧУТЛИВОГО РЕГУЛЮВАННЯ Я. АЙРЕСА ТА ДЖ. БРЕЙТУЕЙТА У ФОКУСІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІКИ

Зміст основних правових актів у сфері національної безпеки України (Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року) відображає спрямованість політики держави щодо визначення загроз безпеці та кореспондуючих пріоритетів забезпечення національної безпеки. З урахуванням сучасної політико-правової ситуації безпековий акцент в цих документах перенесений на сектор оборонно-промислового комплексу. Разом з тим стабільно кризовим залишається стан економіки, що незворотно формує доміно-подібні хвилі соціального напруження, зниження авторитету влади, втечі інтелектуальних капіталів, поширення позаправових практик перерозподілу фінансово-матеріальних ресурсів та інших форм економічної девіантності.

Стійкого парадоксального характеру набула ситуація збереження та примноження зарегульованості управління економікою на тлі декларування ринкових принципів здійснення економічної діяльності. Окремі позитивні зрушення, зокрема пов'язані із впровадженням елементів електронного урядування – у сфері оподаткування, публічних закупівель тощо, не вирішують проблему відносин «влада-бізнес-споживачі». Учасники цих відносин фактично відчувають себе антагоністами, що знаходяться у постійному конфлікті замість партнерської взаємодії.

Незадовільний стан кримінологічної безпеки в економічній сфері окрім іншого обумовлений замкненим колом : доброчесні бізнесовці потерпають від корупційності чиновників численних контрольно-наглядових інституцій, які користуються дискреційними повноваженнями та можливостями штучного створення корупціогенних ситуацій; поряд з цим поширення тіньових економічних практик, масовість вчинення економічних правопорушень та злочинів, що завдають значних збитків, змушує відповідальних посадовців шукати результативних способів превентивного та репресивного впливу. Втім на перший погляд швидко-результативні заходи, спрямовані на активізацію безпосереднього виявлення економічних злочинів, притягнення винних до відповідальності реформованими та новоствореними правоохоронними інституціями «чомусь» не дають очікуваного ефекту. Не здорова для повноцінного сталого розвитку економіки ситуація «ховатися-та-знаходити», «тікати-та-ловити» триває...

Переоцінка підходів до регулювання економічної діяльності та забезпечення безпеки економіки в Україні, в тому числі з урахуванням її кримінологічної складової, можлива із застосуванням досягнень апробованих концепцій, вироблених в академічних колах.

Автори концепції «чутливого реагування» Ян Айрес та Джон Брейтуейт, що стала відомою після публікації у 1992 році книги «Чутливе регулювання: вихід за межі дискусії про дерегулювання» (Ayres I., Braithwaite J. Responsive regulation: transcending the deregulation debate. New York, Oxford University Press, 1992) стверджують, що найкраща стратегія управління ринком повинна обумовлюватися національним контекстом, історичними традиціями та культурою регулювання. На відміну від інших стратегій, чутливе регулювання не є чітко визначеною програмою або набором рекомендацій щодо найкращого способу регулювання, це скоріше ставлення, яке дає змогу розвиватися широкому спектру регуляторних підходів [1, p. 4-5].

У межах запропонованої концепції Я. Айрес та Дж. Брейтуейт розглядають варіації стратегій для забезпечення оптимального та найбільш ефективного регулювання діяльності господарюючих суб'єктів:

1. *Стратегія «око за око, послуга за послугу»* (tit-for-tat strategy) передбачає поєднання заходів покарання і переконання.

Основна ідея стратегії заснована на постулаті малоефективності регулювання поведінки учасників економічних відносин за допомогою лише примусових каральних засобів. Застосування таких засобів є відносно високовартісним та може потягти протилежні наслідки. Покарання спонукає компанії до пошуку прогалин в законодавстві, а значить, до його недотримання. У той же час застосування заходів переконання не вимагає значних

витрат і є кращим в тих випадках, коли відбувається швидка зміна технологій і економічної ситуації. За умов таких змін не можливо гарантувати відповідність діючих регуляторних (каральних) норм фактичному контексту відносин. Учасниками бізнес-процесу не завжди рухає тільки прагнення заробити більше грошей: їх діяльність може бути в тій чи іншій мірі обумовлена почуттям соціальної відповідальності. Тому стратегії, що передбачають в основному покарання, можуть негативно вплинути на добру волю суб'єктів регулювання. Саме тому стратегія «око за око, послуга за послугу», в основу якої покладено комплексне використання покарання і переконання, уявляється найбільш прийнятною [1, p. 22-35].

2. *Пірамідальні стратегії* чутливого регулювання передбачають ієрархічну побудову та ранжування санкцій від найменш до найбільш суворої, а також регуляторних підходів від найменшого втручання до найбільшого.

Мал. 1. Піраміда примусу
[1, p. 35]

Мал. 2 Піраміда регулювання
[1, p. 39]

Частка простору на кожному рівні становить частку регуляторної чи правоохоронної активності на цьому рівні.

На думку Я. Айреса та Дж. Брейтуейта, регулювання швидше досягне своєї мети, якщо державні органи, уповноважені здійснювати регуляторні функції, будуть застосовувати як диференційовані санкції, так і диференційовані регуляторні стратегії різного ступеня впливу.

Піраміда примусу (мал. 1) передбачає, що найбільш інтенсивна регуляторна діяльність, спрямована на досягнення дотримання регуляторних вимог, лежить в основі піраміди та здійснюється за допомогою переконання. Наступним етапом силового впливу є вручення листа, що попереджає про правові наслідки, потім можливе застосування цивільно-правових санкцій у вигляді монетарного стягнення. Якщо і цей захід не досяг мети, застосовуються більш жорсткі методи впливу в напрямку до вершини піраміди, поки не будуть дотримані вимоги законодавства. Автори

вважають, що ймовірність недотримання вимог значно вище, якщо до компанії застосовують тільки один стримуючий захід на відміну від застосування стрункої піраміди санкцій.

Піраміда регулювання (мал. 2) пов'язана із розподілом управлінських повноважень – від можливості вирішення господарсько-управлінських питань на локальному або галузевому рівнях самими учасниками господарських відносин, до готовності застосувати ряд зростаючих за ступенем суворості регуляторних зовнішніх впливів, в тому числі покарання (інших видів санкцій) з правом як застосовувати, так і звільняти від нього (наявність дискреції), а також в найбільш крайньому випадку – без права звільняти від покарання. При цьому автори стратегії переконані, що для забезпечення ефективності піраміди регулювання, важливо обрати прийнятну форму делегування регуляторних повноважень та градацію повноважень, що не делегуються.

Зазначене спонукає як підприємства, так і регулюючі органи до того, щоб утримувати регуляторний процес на найнижчому рівні державного втручання (саморегулювання в основі піраміди). Анологічно до піраміди примусу, головним аргументом на користь піраміди регуляторних стратегій є те, що найбільш інтенсивна регуляторна діяльність зосереджена там, де вона найбільш ефективна і вимагає мінімального використання наявних ресурсів [1, p. 35-40].

3. *Стратегія трипартизму* передбачає залучення організацій із захисту суспільних інтересів та делегування їм окремих повноважень щодо здійснення контролю за відносинами між регуляторами та компаніями.

Регуляторна політика, яка заохочує тісну взаємодію державних агенцій та господарюючих суб'єктів, також дає можливість еволюціонувати корупції. Коли відносини співпрацюючих сторін тривають довго і регулюються одними і тими ж посадовими особами, бажання укласти нечесну угоду опановує обома сторонами. На зміну традиційним способам зниження ризику виникнення корупції (ротація персоналу і обмеження дискреційних повноважень співробітників регулюючих органів) автори концепції «чутливого регулювання» пропонують стратегію трипартизму. З їх точки зору трипартизм проявляється як процес, в якому відповідні організації щодо захисту громадських інтересів стають третім повноправним учасником регуляторного процесу. При цьому вирішується дилема – зберігаються переваги співпраці, проте знижується ризик корупції.

Політика трипартизму заохочує участь організацій із захисту громадських інтересів в регуляторному процесі, забезпечуючи їм доступ до всієї інформації, якою володіє співробітник регулюючого органу; місце за столом переговорів, які ведуться між компанією і регулюючим органом; рівні зі співробітником регулюючого

органу права пред'являти і підтримувати обвинувачення відповідно до положень регуляторного законодавства. Останнє вимагає надання організаціям із захисту громадських інтересів регуляторних повноважень, закріплених нормативно, а також гарантій незалежності від уряду як з політичної, так і фінансової точки зору [1, p. 54-60].

Підсумовуючи, слід підкреслити, що концепція чутливого регулювання була розроблена на базі історико-правового, соціально-економічного контексту, якісно відмінного від сучасного українського, а тому потребує суттєвої інтерпретації та адаптації. Втім вироблені ідеї та принципи – контекстуальної обумовленості регулювання економічних відносин, можливість саморегулювання та «дозування» державного контролю з урахуванням доброчесності бізнесу, оптимальний баланс та ранжування превентивних і репресивних заходів впливу, застосування громадського контролю – потребують втілення в системі заходів кримінологічної безпеки економічної діяльності в Україні.

Список використаної літератури:

1. Див. Ayres I., Braithwaite J. Responsive Regulation: Transcending the Deregulation Debate. USA: Oxford University Press, 1992. – 216 p.

Марчук Альона Ігорівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
кандидат юридичних наук, доцент

НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ: ВІТЧИЗНЯНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Нормальне функціонування держави та громадянського суспільства неможливе без налагодженого механізму боротьби зі злочинністю. Особливе важливим є ефективна робота пенітенціарної системи держави, оскільки саме на неї покладено функцію не лише власне каральну, але куди більш важливу функцію – ресоціалізації та реабілітації злочинців. Однак яскравою ілюстрацією недостатньої ефективності сучасної пенітенціарної системи є кількість рецидивної злочинності, що свідчить про дисфункцію правоохоронної системи, поза зоною впливу якої залишається

велика кількість засуджених, що звільнилися з місць позбавлення волі та потребують постійного адміністративного нагляду.

Так, серед усіх виявлених осіб, які вчинили злочини, близько третини вже притягалися до кримінальної відповідальності. Приблизно 50% з останніх на момент вчинення злочину мали непогашену або незняту судимість. Крім того 24,1% умисних убивств вчиняються особами, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності. Структура сучасної злочинності в Україні характеризується значною часткою тяжких та особливо тяжких злочинів, загальний відсоток яких у 2018 році сягнув 35,5% [1, с. 211].

В національній кримінально-виконавчій системі існує певна система примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюється дільничними офіцерами поліції та має назву адміністративний нагляд. Зауважимо, що під час вивчення питань щодо можливості реформування адміністративного нагляду, варто взяти до уваги зарубіжний досвід організації превентивних заходів контролю та безпеки, оскільки українська модель нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі має певні риси застарілої «радянської» системи адміністративного нагляду.

Здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, в Україні проводиться відповідно до Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 1 грудня 1994 року. Однак, вважаємо, що зазначений закон не відповідає сучасним реаліям та ефективним програмам попередження рецидивної злочинності. Згідно Закону дільничні офіцери поліції повинні наглядати за такими категоріями осіб; а) засудженими до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення та залишаються небезпечними для суспільства; б) засудженими до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів внутрішніх справ, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення; в) засудженими до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [2]. Зміст адміністративного нагляду за вищезазначеними особами полягає у системі певних обмежень, які покладаються на осіб, таких як: заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми

годин на добу; заборона перебування у визначених місцях району (міста); заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста); реєстрація в міліції від одного до чотирьох разів на місяць.

Підтримуємо точку зору фахівців, що для здійснення адміністративного нагляду законодавцем передбачено комплекс правових засобів, характерних, по-перше, для кримінального, кримінально-виконавчого й адміністративного права, і, по-друге, вони мають оригінальний, самостійний характер і містяться в Законі. Усе це дозволяє, на наш погляд, стверджувати, що у випадку з адміністративним наглядом ми маємо справу з комплексним міжгалузевим інститутом, який виник на кримінально-правовій основі. Отже, аналіз правової природи адміністративного нагляду, співвідношення правових засобів його реалізації з іншими кримінально-правовими засобами, не пов'язаними з позбавленням волі, дозволяють критично подивитися на наявні юридичні формулювання, відібрати з аналогічних правових рішень ті, які можуть використовуватися найефективніше [3, с. 124].

Однак, на практиці один із крайніх заходів постпенітенціарного контролю за засудженими – адміністративний нагляд, досить часто носить декларативний характер та зводиться до виконання звільненими особами зобов'язання щодо реєстрації в органах поліції (від одного до чотирьох разів на місяць).

У світлі вищезазначених національних проблем, проаналізуємо позитивний досвід такого виду постпенітенціарного контролю за особами, звільненими з місць позбавлення волі, як електронний моніторинг. Найбільш ефективно цей інститут використовується у США та Британії. У цих країнах електронний моніторинг застосовується достатньо широко: з метою дотримання вимог застави, як складова умовного засудження, як складова умовно-дострокового звільнення з в'язниці або як складова окремих альтернативних покарань та ін. Але нас цікавить використання електронного моніторингу як превентивного заходу безпеки для окремих категорій правопорушників з метою попередження їх девіантної поведінки, оскільки у цьому разі електронний моніторинг виступає необхідною умовою постпенітенціарного нагляду за особами звільненими з місць позбавлення волі. В США понад 150 тис. осіб звільнених з місць позбавлення волі перебувають під електронним наглядом (переважно ті, хто вчинив статеві злочини, дорожньо-транспортні пригоди або домашнє насильство). Причому понад 40 тис. злочинців перебувають під електронним наглядом за формулою «24 години на день, 7 днів на тиждень» [4, с. 189].

Широке розповсюдження застосування електронного моніторингу пов'язано з використанням GPS технологій та мобільного зв'язку. У більшості країн вищезазначений інститут використову-

ється до статевих злочинців, яким було заборонено наближатися менш, ніж на 100 метрів до шкіл, дитячих майданчиків або певних інших громадських місць, в який і встановлювалися відповідні датчики. Штат Флорида є лідером за масштабами використання електронного моніторингу в США. Найбільша цільова група статевих злочинців перебуває у штаті Каліфорнія (4 тис.) [4]. У США та Великобританії від злочинців, які знаходяться під таким наглядом, вимагається мати постійне місце проживання та телефон у місці проживання. Учасник програми повинен дотримуватися встановленого графіку перебування під електронним моніторингом. Порушенням умов даного превентивного заходу вважається: 1) пошкодження електронного браслету або спроба його зняти; 2) пошкодження електронного обладнання, встановленого у місці проживання особи; 3) порушення інших умов, передбачених програмою.

У вищезазначених країнах загальне управління та координацію діяльності здійснюється Відділом електронного моніторингу, який має статус структурної частини Національної служби пробації.

Оцінюючи перспективи реформування заходів контролю дільничних офіцерів поліції щодо осіб, звільнених з місць позбавлення волі за допомогою електронного моніторингу до законодавства України, варто надати чіткі рекомендації щодо подолання «кризи постпенітенціарного впливу», а саме: 1) застосування електронного моніторингу як заходу безпеки суспільства для окремих категорій осіб, що звільняються з місць позбавлення волі з метою попередження їх девіантної поведінки (особливо це стосується осіб, що вчинили тяжкі злочини, яких в Україні нараховується близько 35%); 2) проаналізувати чи існує у сучасній Україні необхідність постпенітенціарного нагляду за категорією засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, оскільки більшість держав для застосування постпенітенціарного нагляду орієнтується на так званих «невиправних» злочинців (наприклад, статевих злочинців). 3) розглянути чи доцільно реалізовувати адміністративний нагляд органами Національної поліції, чи можлива передача цих функцій органам пробації та відповідним відділам, які будуть здійснювати заходи безпеки і контролю за певними особами, звільненими із місць позбавлення волі.

Список використаної літератури:

1. Безчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні / Підприємництво господарство і право/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/40.pdf

2. Закон України «Адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/264/94-вр
3. Дем'янчук Ю.В. Адміністративно-правовий нагляд та засоби його реалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/07/Demyanchuk.pdf
4. Community Corrections. Electronic Supervision Program [Електронний ресурс]. Джерело доступу – www.mcscs.jus.gov.on.ca/english/corr_serv/comm_corr/elect_mon/elect_mon.html

Федчун Наталія Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ І СТАНИ ОСОБИСТОСТІ В МЕХАНІЗМІ НЕОБЕРЕЖНОГО ЗЛОЧИНУ

Аналіз системи факторів, що обумовлюють порушення правил безпеки, а саме необережних злочинів при поводженні з джерелами підвищеної небезпеки, зводиться до вивчення двох основних компонентів: суб'єктивного (поведінка особи, що порушила правила безпеки, і особливості її особистості) і об'єктивного (засіб і ситуація). Необхідно зазначити, що причини порушень правил безпеки кореняться в суперечності між двома цими сторонами, тобто полягають у невідповідності особистості (або її поведінки) вимогам ситуації або технічного стану засобу.

У випадку злочинної необережності характер завданого збитку визначають не стільки рівнем моральної зіпсованості особи, скільки сферою діяльності суб'єкта, способом використання ним знарядь і засобів, ситуацій, за яких скоєно злочин, а також багатьма іншими обставинами, що можуть бути випадковими для суб'єкта. Тому в необережних злочинах наявне певне протиріччя між соціально-психологічною характеристикою правопорушника і значущістю наслідків, що настають. В основі необережного злочину завжди лежить породжена неуважністю та чи інша винна помилка суб'єкта, в результаті якої завдається шкода інтересам суспільства, особистості, що охороняються правом, а в деяких випадках передбачених законом, яка створила реальну загрозу настання шкідливих наслідків.

Необхідність детального розгляду ролі психофізіологічних властивостей і станів особистості в механізмі необережного злочину, сутність якого завжди пов'язана з вибором винним

варіанта поведінки, що порушує норми безпеки не піддається сумніву.

Сучасні кримінологи виходять з того, що необережність складається з різного рівня дефектів поведінки та їх комбінацій, що у необережних злочинців є дефекти в інтелектуальній, емоційній і вольовій сферах [1;2, с. 118]. А.Ф. Зелінський вважав, що психологія необережних злочинів складається із діалектичного співвідношення помилок (дефектів) свідомості та неусвідомлюваних психічних процесів: «необережне спричинення шкоди відбувається через те, що свідомість винного «спрацювала» не так, як треба було б у цьому випадку, і її місце у регуляції поведінки зайняли звички, установки, емоції» [2, с. 114].

Ті дефекти, які вважаються стійкими, нерідко прямо пов'язуються з негативними рисами особистості, і ці останні прийнято розглядати в якості суб'єктивної причини необережного злочину. У той же час особистість необережних злочинців за багатьма показниками практично не відрізняється від категорії законослухняних громадян.

Особливості мотиваційної сфери осіб, які порушують правила безпеки, значною мірою зумовлюються дефектами їх правосвідомості та ціннісних орієнтацій в цілому .

Психологічними основами злочинної поведінки такої особи будуть:

а) дефекти сприйняття – помилка спостереження (особа не сприйняла інформацію про небезпечні властивості ситуації або плавзасобу);

б) дефекти свідомості – неправильна оцінка обстановки (особа не дала правильну оцінку сприйнятій інформації, в результаті чого не передбачила можливі наслідки або вжила недостатні чи неналежні заходи);

в) дефекти рішення – неправильне рішення і дія (особа не змогла знайти і виконати правильне рішення, здатне не допустити настання небезпечного результату);

г) дефекти реакції – недостатня реакція (психофізіологічні особливості особи) [3].

Психічні стани суб'єкта відіграють істотну роль в його поведінці і нерідко є однією з причин виникнення аварійних ситуацій і серйозних аварій.

Втома, хворобливий стан, особливості фізіологічних, психічних процесів і властивостей, від яких залежить швидкість реакцій і рівень працездатності, можуть сприяти в складних умовах неправильному сприйняттю та оцінці ситуації, помилкового вибору варіанту поведінки, негативно позначиться на швидкості і точності вчинення дій, спрямованих на запобігання суспільно небезпечним діям.

Якщо психофізіологічні особливості особистості такі, що взагалі для неї важко забезпечити потрібну швидкість і точність реакції, в тому числі в екстремальній, ускладненій ситуації, то умовою, що сприяє злочинній необережності (оскільки вибірковість поведінки зберігається), будуть ті фактори, в силу яких особу з такими властивостями або в такому стані допущено до певної діяльності або в силу яких не можна було нейтралізувати вплив цих властивостей і станів. Сюди відносяться недоліки контролю за психофізіологічним станом осіб, які обслуговують джерела підвищеної небезпеки, професійного навчання та відбору; виклик на роботу або допуск до неї осіб в стані перевтоми; шум, вібрація, загазованість, слабке освітлення на робочому місці та інші технічні і організаційно-технічні недоліки.

Більше того, хворобливий стан, перевтома або наявність «критичного стану», з точки зору теорії біоритмів в значній мірі знижують швидкість реакції і можливості особи в правильному сприйнятті оточуючого і виборі варіанта поведінки, нерідко зумовлюючи помилкове рішення, що тягне за собою тяжкі наслідки.

На закінчення слід зазначити, що до експлуатації джерел підвищеної небезпеки необхідно залучати не тільки залежно від компетенції та фізичного здоров'я, а й з урахуванням психофізіологічних показників та станів особистості та здійснювати подальший контроль цих показників у процесі використання/експлуатації джерела підвищеної небезпеки. У цій ідеї криється великий потенціал для зниження аварійності, а отже, забезпечення безпеки суспільства.

Список використаної літератури:

1. Костенко А. Н. Преступная неосторожность: уголовно-правовое и криминологическое исследование / А. Н. Костенко. – К. : Наук. мысль, 1992. – 220 с.
2. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении / А. Ф. Зелинский. – Х. : Вища школа, 1986. – 168 с.
3. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : ООО «Питер Пресс», 2008. – 580 с.
4. Зелинский А.Ф. Криминальная психология: Научно-практическое издание. – К.: ЮринкомИнтер, 1999. – 240 с.

Ізовіта Андрій Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПРЕДМЕТУ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ВІКТИМОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

На сучасному етапі розвитку юридичної науки питання діяльності соціальних інститутів, спрямованих на виявлення та усунення факторів, які формують віктимну поведінку та обумовлюють вчинення злочинів, виявлення груп ризику і конкретних осіб з підвищеним ступенем ризику стати потерпілим від злочину, розробки на цій основі спеціальних заходів профілактики вчинення злочинів та поводження з жертвами злочинів, має надзвичайно важливе значення для майбутньої підготовки фахівців юридичного профілю. Дослідження зазначених проблем здійснюється в межах кримінологічної віктимології, яка акумулює знання з відповідних напрямків, здійснює їх теоретичне обґрунтування з встановленням подальшого вектору здійснення наукових досліджень.

Розвитком фундаментальних положень кримінологічної віктимології займались такі вчені як Ю.М. Антонян, Г. Гентіг, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, А.Ф. Закалюк, В.Є. Квашис, Р. Кнудтен, Д. Майєрс, Б. Мендельсон, В.С. Мінська, Р. Мобі, В.І. Полубинський, В.Я. Рибальська, Д.В. Рівман, В.О. Туляков, С. Уелклейт, Е.А. Фаттах, Л.В. Франк, Б. Холист, Г.І. Шнайдер та багато інших вітчизняних та зарубіжних вчених.

Наука про жертву злочину як самостійна система наукових знань з'явилась порівняно нещодавно – у другій половині двадцятого століття. Однак, за короткий строк свого існування віктимологія зробила помітний крок в напрямку розробки доктринальних основ функціонування і подальшого розвитку та накопила необхідну для цього емпіричну базу. Крім того, віктимологічні дослідження набули не тільки теоретичного, але й практичного значення. Вони дозволили глибше проникнути в природу людської поведінки, зрозуміти механізм формування індивідуальної злочинної поведінки та роль потерпілого у вчинені злочину, визначити фактори злочинності та надати правові інструменти для здійснення державної політики з нейтралізації таких факторів та поводження з жертвами злочинів. [2] Важливість віктимологічних досліджень визнані й на міжнародному рівні, про що свідчить прийняття Європейської конвенції щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів

(1983 рік), Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (1985 рік) та інших міжнародно-правових актів.

З початку свого становлення зарубіжні віктимологічні ідеї розвивались в декількох напрямах. В рамках першого – віктимологія позиціонує себе як наука, що вивчає питання порушення прав жертв будь-якого походження. В межах другого напряму віктимологія визначається як допоміжна дисципліна кримінології, її підгалузь, що вивчає жертв злочинів та питання кримінальної віктимізації. Навіть основоположники віктимології – Б. Мендельсон і Г. фон Гентіг – розходились в думках відносно основних постулатів віктимології та започаткували дискусію навколо цієї проблематики. Мендельсон вважав віктимологію новою самостійною дисципліною, яка має бути відмежована від кримінології та інших, пов'язаних з нею, дисциплін. В подальшому, він розвив свої ідеї в напрямку «загальної віктимології», яка має предметом свого розгляду не тільки жертв злочинів, але й жертв катастроф, стихійних лих тощо. Гентіг, навпаки, вказував на приналежність віктимології до кримінологічної науки та її підпорядкованість останній.

Не вдаючись до докладного ретроспективного аналізу методологічних позицій кримінологів та віктимологів з цієї проблематики, відзначимо лише те, що з часом ця дискусія не тільки не втратила свого значення, а й навпаки, отримала розвиток та відкрила нові шляхи вирішення методологічних проблем становлення «молодої» науки.

Досліджуючи розвиток та сучасний стан кримінологічної віктимології, окрему увагу необхідно приділити критичній віктимології [1]. Вона спробувала придати віктимологічній науці більш широкий соціальний контекст, який поряд з традиційними напрямами, включив би питання політики поводження з жертвами злочинів та надання їм соціальних послуг.

Як в кримінології, так і у віктимології критична школа формує більш переконливу теорію поведінки особи ніж ті, що викладені в позитивістських працях. На відміну від попередніх досліджень, які розглядали поведінку особи в контексті соціально-структурного впливу, критична школа прагне до становлення розуміння особи як цілеспрямованої особистості і соціально-активного індивіда. [3, с. 66]

Багатоаспектний, міждисциплінарний характер науки про жертву злочину дає змогу використовувати її надбання іншими правовими та соціальними науками, таки чином, збагачуючи їх науковий потенціал та гармонійно вплітаючись у структуру кримінально-правових дисциплін. У кримінальному процесі віктимологічні знання можуть бути використані для встановлення даних, важливих для забезпечення дотримання передбаченого в

процесуальному законі порядку розслідування, прийняття законних обґрунтованих рішень на досудових стадіях процесу та під час судового розгляду, а також захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу; у криміналістиці – для побудови слідчих версій, визначення тактики слідчих дій; у кримінально-виконавчому праві – для вирішення питання зміни правового становища засудженого та його дострокового звільнення; у судовій психології – для встановлення мотивів злочинної поведінки, виявлення соціально-психологічних особливостей взаємодії злочинця й жертви; у судовій психіатрії – для виявлення патологічних особливостей потерпілих і злочинців, які виявилися в процесі їхньої взаємодії; у міжнародному праві – для розробки міжнародних стандартів захисту жертв злочинів на національних рівнях, а також під час розгляду справ у міжнародних кримінальних судах [4, с. 126].

Таким чином, кримінологічна віктимологія сформувалась як окрема підгалузь в структурі кримінології та активно розвивається в системі кримінально-правових дисциплін. Віктимологічну інформацію про механізм індивідуальної віктимної поведінки, обставини та ситуації віктимогенного характеру, особливості психологічного стану потерпілого, фактори віктимізації використовують такі галузі як кримінологія, кримінальне право, кримінальний процес, криміналістика та інші. І навпаки, кримінологічна віктимологія збагачується інформацією про потерпілого від соціальних та правових наук.

Список використаної літератури:

1. Critical Victimology: International Perspectives / Mawby R.I. and S. Walklate // London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage, 1994. – 224 p.
2. Shoham, G. S. and Hoffman J. A primer in the sociology of crime // N.Y.: Harrow and Heston, publishers. – 1991. – 200 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: https://books.google.com.ua/books?id=08ZeDQAAQBAJ&pg=PT5&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q=radical&f=false
3. Sarah Ben-David Victimology at the Transition From the 20th to the 21st Century // Essays in Honor of Hans Joachim Schneider ; Festschrift for Hans Joachim Schneider ; Dedicated on the Occasion of the Xth International Symposium on Victimology in Montreal, Canada, 6-11 August 2000 by the Executive Committee of World Society of Victimology to the Founding President of WSV: edited by Paul C. Friday and Gerd Ferdinand Kirchhoff. Mönchengladbach. – 2000. – 400 p.
4. Давиденко В.Л. Міждисциплінарний характер учення про жертву злочину / В.Л. Давиденко // Науковий вісних Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – Вип. 5. – Том 3. – 2015. – С. 124-126.

Ілько Світлана Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права

ІНФАНТИЛІЗМ ЯК ОСОБИСТІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ДЕЛІНКВЕНТА

Злочинна, протиправна поведінка неповнолітніх має тенденцію до певних негативних змін, набуваючи більш активних проявів агресії, зухвалості, жорсткості та цинізму. У середовищі неповнолітніх поширюються нові види правопорушень і злочинів, що раніше були притаманні лише дорослим. До таких, зокрема, належать: незаконне придбання, перевезення й торгівля наркотиками, контрабанда тощо [4, с. 180].

Про те, що значна частина з осіб, що вчиняють злочини, характеризується більшою чи меншою мірою проявами особистісного інфантилізму, що відносяться до різних проявів психологічної незрілості, неодноразово відзначали дослідники злочинної поведінки особистості. В той же час останніми десятиріччями все частіше говорять про інфантилізацію молоді під впливом масової культури. Це явище досліджують в соціологічному, педагогічному, психологічному, політичному дискурсах [2, с. 128].

Зрілість та інфантилізм розглядаються як два протилежних поняття. Зрілою можна вважати людину, яка здатна здійснювати вибір і приймати рішення на підставі точного сприйняття самого себе, оточуючих і ситуації, в якій він знаходиться, яка бере на себе відповідальність за ці вибори і ці рішення, за будь-які їх наслідки» [7, с. 153]. Стиль поведінки, що характеризує зрілу особистість, дозволяє їй досить адекватно і успішно взаємодіяти зі світом, в якому вона живе. Така особистість 1) ясно висловлює свої думки, наміри і бажання; 2) звертає увагу на сигнали свого Я, тим самим беручи всі свої думки і почуття; 3) здатна бачити і чути те, що відбувається за її межами, диференціювати це від власних проявів і від проявів середовища; 4) веде себе по відношенню до іншої людини, як суті, окремим від неї і унікальному; 5) розглядає існування різних як можливість отримання нової інформації і дослідження, а не як загрозу або причину конфлікту; 6) приймає інших людей і ситуації в контексті, тобто з точки зору того, чим вони об'єктивно є, а не того, якими вона їх хотіла б або очікувала побачити; 7) приймає на себе відповідальність за те, що відчуває, про що думає, що бачить і чує, а не заперечує своїх проявів і не приписує їх комусь іншому; 8) має навички ведення відкритої комунікації, передачі і сприйняття

інформації, з'ясування розбіжностей між нею самою та оточуючими [2, с. 130].

Натомість, інфантилізм характеризують наступні ознаки, що можуть проявлятися як все разом, так і окремо: «несамостійність, невміння приймати самостійні рішення, відсутність бажання вирішувати проблеми по-дорослому, відсутність бажання розвиватися, відсутність цілей в житті, егоїстичність і егоцентричність, безвідповідальність, схильність до залежностей, нездатність до адаптації, відсутність соціального просування, пристосуванність і утриманство» [5, с. 56]. Соціальний інфантилізм характеризується екстернальними життєвими установками і зовнішнім локусом контролю, який передбачає впевненість людини в тому, що все, що відбувається в його житті є результатом втручання зовнішніх сил (батьків, держави, педагогів і т. д.) [9, с. 102].

Проблема інфантилізму як психологічного, так і соціального є однією з найбільш актуальних в сьогоднішньому соціумі. У появі цього феномена основоположну роль грає сукупність біологічних, духовних і соціальних факторів, останнім з яких надається великої ваги. Інфантилізм являє собою духовну, моральну, соціальну незрілість індивіда при збереженому інтелекті і фізіологічної зрілості організму, що призводить до нездатності і, найчастіше, до небажання людини нормально функціонувати в соціумі як повноцінний і повноправний його члена, проявляючи всі свої здібності і можливості самореалізації, перш за все, як особистості [1].

Більшість дослідників проблеми девіантної поведінки молоді схиляються до висновків, що поведінка, яка відхиляється від норм, є результатом несприятливого психосоціального розвитку та порушень процесу соціалізації, що виражається в різних формах дитячо-підліткової дезадаптації [Самойлов А. М. Класифікація типів девіантної поведінки // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. [6, с. 45].

Дані сучасних досліджень свідчать про інфантильне ставлення сучасного підлітка до пошуку свого місця в житті (37 %), до власного інтелектуального розвитку (78 %), придбання культурних цінностей (72 %), до свого здоров'я і здорового способу життя (47 %) [3, с. 166].

При вивченні зрілості окремих складових структур особистості делінквента особливе місце відводиться індивидуальній правосвідомості. Вона формується не изольовано, а у взаємозв’язку з іншими підструктурами особистості людини, включаючи її підсвідомість. Таким чином, правосвідомість проходе всі фази формування відношення до дійсності – від дитячо-егоцентричного, інфантильного до дорослого, яке в ідеалі є

адекватним умовам життєдіяльності особистості. При недосягненні цього рівня формування і розвитку особистості в структурі свідомості формується правовий інфантилізм, який є формою дорослої (за своєю сутністю, споживацької) свідомості, що забезпечує особі адаптацію до умов життєдіяльності, якщо оточення це дозволяє [8, с. 24-39].

Таким чином, інфантилізм, як прояв особистісної незрілості слід розглядати як психологічну детермінанту делінквентної поведінки. Це може проявлятися в підвищеній конформності, схильності до сприйняття сугестивних впливів, емоційній нестійкості, невмінні належною мірою прогнозувати розвиток подій, зокрема пов'язаних із власною поведінкою; підвищеній сугестивності; пасивності; психологічній інфантильності; нездатності адекватно орієнтуватися в новій ситуації; загальмованості реакцій за наявності стресового стану тощо. Обізнаність суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх, соціальних педагогів, психологів, учителів щодо психологічних детермінант утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність може підвищити ефективність профілактичних заходів щодо злочинної поведінки.

Список використаної літератури:

1. Ардельянова Я. А., Саидов Б. Ш. Факторы и условия инфантилизации современной молодежи / Я. А. Ардельянова, Б. Ш. Саидов // [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://cyberleninka.ru/article/n/faktory-i-usloviya-infantilizatsii-sovremennoy-molodezhi
2. Жесткова Н. А. Методологические подходы к исследованию социальной зрелости и социального инфантилизма личности / Н. А. Жесткова // Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. – 2013. – № . 2 (14)
3. Коношенко С. Підліткова злочинність як соціально педагогічна проблема / С. Коношенко // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. Випуск XXIX / За загальною редакцією В. І. Сипченка – Слов'янськ: 2006.
4. Охріменко *І.* М.*,* Лигун Н. В. Утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: психологічні детермінанти / І. М. Охріменко, Н. В. Лигун // Юридична психологія. – 2015. – № 1.
5. Ручкин Б.А., Гришина Е.А., Серикова Н.А. Российская молодежь: десять главных проблем. – М., 2007.
6. Самойлов А. М. Класифікація типів девіантної поведінки // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Самойлов А. М. Класифікація типів девіантної поведінки / А. М. Самойлов // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Вип. 36. – Київ-Вінниця, 2013.
7. Сатир В. Психотерапия семьи / В. Сатир. – СПб.: Речь, 2000.
8. Сочивко Д. В., Симакова Т. А. Теория и методика исследования индивидуального правосознания и его инфантилизации и криминали-

зации / Д. В. Сочивко, Т. А. Симакова // Прикладная юридическая психология. – 2015. – № 2.
9. Фрейджер Р., Фэйдимен Дж. Теории личности и личностный рост / Р. Фрейджер, Дж. Фэйдимен. – М., 2004.

Дика Євгенія Олександрівна

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики

ДОПУСТИМІСТЬ ТА ПРИЙНЯТНІСТЬ ЯК УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНОГЕННОГО «СЕТТІНГУ» ОСОБИСТОСТІ

Уявімо на хвилинку, що деякий час законів не існує, не існує будь-якого виду відповідальності, а отже є можливість виконати будь-яку аморальну дію. Де саме визначиться межа моральності та аморальності? Відповідь на це питання могли б дати пересічні громадяни, яких запитати наступне: «Уявіть, що не існує відповідальності, та Вас не покарають за будь-які дії, що б заборонене раніше законом Ви зробили би в першу чергу?» Хтось відповість, що нічого не робив і залишив би все як є, хтось почав би заробляти на продажу наркотичних засобів, хтось побив би сусіда за нанесену образу, а хтось вбив би коханця чи коханку своєї дружини/чоловіка. Все це відповідає межам прийнятності або допустимості для кожної особи або так званого налаштування особи, яким визначається межа його аморальності. Звідси, зрозуміло, що закони – звід моральних правил та інструкцій, переходячи межу яких, особа вдається до аморальних дій. Прийнятність або допустимість уявних протизаконних дій – і є криміногенними налаштуваннями особи. Вони накопичуються в залежності від оточуючого середовища, в якому людина росте або розвивається, подій, які траплялися з нею, життєвого досвіду, взаємовідносин, соціального статусу, виховання, моральної догми і таке інше. А отже чи є закон моральним фільтром протизаконних дій? Для когось так, а для когось і ні. Бо на шляху до злочину, першим ключовим елементом є мотив, якщо пропустити його через моральний фільтр, хтось прийме рішення, що злочин, не єдиний вихід із ситуації, а хтось вирішить, що це єдиний альтернативний спосіб досягнення мети.

В своїй науковій праці «Ситуаційна теорія дій», П.О. Вікстрюм намагається пояснити чому злочини взагалі трапляються та наводить просту схему:

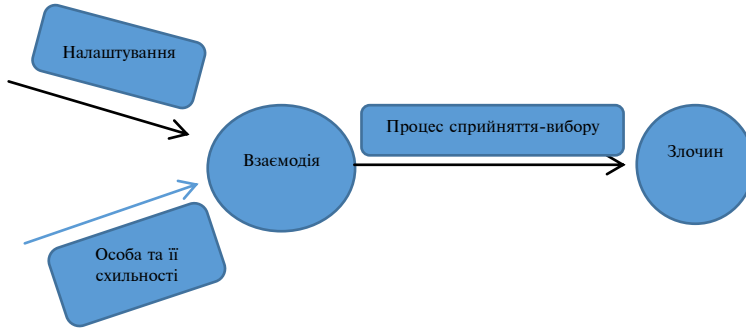

З цієї схеми виходить, що особа та її криміногенні налаштування з'єднуються в одній точці так званої перцепції, а інакше кажучи взаємодії, яка веде до процесу сприйняття-вибору, де під впливом зовнішніх обставин здійснюється злочин [1, с. 77]. Ми пропонуємо вважати цими обставинами криміногенну ситуацію, яка є контекстом механізму злочину, та яка виступає зовнішньою оболонкою процесу сприйняття-вибору. Якщо злочин – це конкретний кейс для досягнення мети, то криміногенна ситуація контекст цього кейсу. Саме під дією ситуації тобто в конкретному та унікальному контексті вмотивована на злочин особа вчинить або не вчинить злочин. Невчинення, в свою чергу буде залежати від самоконтролю та стримування, на які також можуть впливати обставини ситуації (наприклад, присутність поліцейських, сторожових собак або камер відеоспостереження) створювати занепокоєння або страх перед наслідками. А отже ситуація може бути криміногенною, але не завжди призводити до злочину як кінцевої мети. Важливо лише звернути увагу на те, що якщо моральні норми знаходяться в протиріччі з правилами поведінки, викладеними в законі, то тоді високий рівень стримування є криміногенним (наприклад, як це може мати місце в деяких умовах гангстерської тюрми).

Якщо вмотивована особа, яка є обов'язковою складовою будь-якої криміногенної ситуації, опиняється в цій ситуації, чи є сенс називати цю особу криміногенною особистістю, та яку місткість «криміногенності» вона в собі несе? На питання щодо криміногенної особистості намагається відповісти О.М. Костенко, який розглядає це питання з точки зору концепту соціального натуралі-

зму, в якій особа – триєдине створіння, яке поєднує в собі фізичний, біологічний та соціальний початок. А отже криміногенний характер особі надає прояв відповідних властивостей соціальної особистості [2, с. 24-25]. Отже, його внутрішнє переконання, воля та зважена ним допустимість злочину саме для нього саме в цій ситуації, де рішення вчинити злочин є єдиним альтернативним шляхом, для досягнення мети, будуть складати особу як криміногенну особистість. А отже, відповідно до нашої схеми, ще некриміногенна, але вже вмотивована особа, як суб'єкт, при взаємодії з соціальними налаштуваннями, врешті решт прийде до так званої «гарячої точки» та процесу сприйняття-вибору і саме в ній вона буде найбільш криміногенною за своїми суб'єктивно-об'єктивними ознаками. Ситуація буде лише впливати на процес сприйняття-вибору криміногенною особистістю. Тому, в зв'язку з цим є ще одна потреба у розмежуванні «криміногенної особистості» від «особи злочинця». «Криміногенна особистість» – людина, яка має таку властивість та є потенційно небезпечною для системи правопорядку. Така особистість має потенціал для вчинення злочину, знаходячись в «гарячій точці» механізму злочину, але ще не здійснила протиправного діяння. В свою чергу, «особа злочинця» – та персона, яка вже має такий статус та пройшла всі етапи механізму, починаючи від чіткого прийняття рішення про злочин та закінчуючи післязлочинною поведінкою.

Отже, коли людина набуває схильності до злочину, тоді й набуває ознак криміногенності, як соціальних ознак, які складають так званий «сеттінг». А отже саме природна персональна мораль та здатність здійснювати самоконтроль є основними індивідуальними характеристиками, які впливають на схильність людини. Отже, психосоціальні процеси морального виховання і когнітивного виховання є центральним інтересом до пояснення чому люди розвивають специфічні схильності до злочинності (тенденції бачити і вибирати конкретні злочини в якості альтернативних дій) [1, с. 82-83].

Відповідно до цього, закон – один з обов'язкових елементів формування морального та когнітивного самоконтролю, але допустимість та прийнятність його перетину в тій чи іншій мірі, для кожної людини особисто, породжує криміногенний «сеттінг» можливого майбутнього механізму злочину. А оскільки допустимість та прийнятність є оціночними поняттями та розвиваються на ґрунті соціальної природи особистості, майже кожний другий буде мати в арсеналі соціальної характеристики своєї особистості в більшій або меншій мірі криміногенні налаштування. Потенційно небезпечним стане лише той, для якого злочин є прийнятним, допустимим, але саме головне єдиним шляхом досягнення мети.

Список використаної літератури:

1. Per-Olof H. Wikström. Why crime happens: A situational action theory. Analytical Sociology: Actions and Networks, First Edition. Edited by Gianluca Manzo, John Wiley & Sons, Ltd. Published 2014 by John Wiley & Sons, Ltd., p. 448.
2. Костенко А. Н. Криминогенная личность (к вопросу о понятии) / А.Н. Костенко // Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии: Сб. науч. Статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дремина. – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – Фенікс, 2007. – 360 с.

Прижбило Олександр Віталійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

РОЛЬ КОНКРЕТНОЇ ЖИТТЄВОЇ СИТУАЦІЇ В МЕХАНІЗМІ ІМПУЛЬСИВНОГО ЗЛОЧИНУ

При аналізі механізму імпульсивного злочину не можна розглядати поведінку злочинця окремо від конкретної життєвої ситуації, в якій розгортається подія. Це є неправильним, так як особа та її поведінка не може розглядатись у відриві від подій мікросередовища. Більше того, у всіх імпульсивних злочинах ситуація не є нейтральною і більшою мірою впливає на генезис злочинної поведінки.

О.М. Джужа вбачає проблемним те, що «у кожному третьому випадку у спонтанних групах кримінальна ситуація відзначалася швидкоплинністю, що потребує екстрених профілактичних заходів, уміння розрядити ситуацію» [4].

Ситуація імпульсивного злочину передбачає наявність потерпілого, як одного з обов'язкових її елементів. Будь-яка поведінка потерпілого (активна, провокативна, нейтральна) розглядаються нами як фактор, що сприяє злочину. У поєднанні з іншими елементами ситуації потерпілий, взаємодіючи зі злочинцем, формує бажання у нього вчинити злочин... Діючи як активний елемент ситуації, потерпілий своєю поведінкою може призвести злочинця у стан сильного афекту, страху, ненависті, люті з сильними психомоторними реакціями, які раптові, а інколи і навіть небажані для злочинця» [4].

Ситуацію імпульсивного злочину можна з упевненістю назвати екстремальною для людини. При аналізі механізму злочину в екстремальній ситуації істотно виявлення його конкретного приводу, тобто зовнішніх обставин, що призводять в дію

соціально-негативну спрямованість особистості злочинця. Будучи початковим моментом злочинного діяння, привід в екстремальній ситуації показує, з якою обставиною пов'язав злочинець своє діяння. Однак привід лише активізує раніше сформовану причину і в значній мірі характеризує особистість злочинця, його схильності до антисоціальної поведінки. Екстремальні ситуації розкривають антисоціальну кримінальну сутність особи [2, с. 76].

Приводом імпульсивного злочину є зовнішні обставини, що детермінують імпульсивне реагування особи та активізують її суспільно-небезпечну спрямованість.

По суті, привід є суб'єктивним відображенням об'єктивного змісту ситуації, причому обов'язково з негативних позицій, що визначають її «достатність» для вчинення злочину, навіть при відсутності об'єктивно поштовхових моментів [5, с. 103].

Будь-який злочин є результатом взаємодії особистісних характеристик та ситуації. В одних випадках особа може обрати правомірний тип поведінки за конкретної життєвої ситуації, в інших – протиправний. Тобто та чи інша ситуація як певний прояв зовнішнього середовища може стати приводом до злочину.

Важливо ще й те, що ситуація може носити не тільки об'єктивний, тобто незалежний від волі і свідомості злочинця характер, а й суб'єктивний (що залежить від його волі і свідомості), наприклад, його алкогольне сп'яніння, фізична втома, хвороба тощо [1, с. 37].

Нерідко імпульсивні дії відбуваються і по «внутрішнім приводам» у зв'язку з прагненням особи самоствердитися, показати свою перевагу над оточуючими, дати вихід накопичилася негативним емоціям [2, с. 80].

Більш загальним щодо приводу є поняття «стимул», тобто зовнішня необхідність, що є безпосередньою активізуючою ланкою вчинку (раптово виникла небезпечна ситуація, примус, насильство, прохання тощо) і посилює спонукання до дії чи безпосередньо формує її мотивацію. Так, при вчиненні насильницьких злочинів такий особистісний смисл може полягати в захисті «Я» від небажаної інформації загрозливого характеру, внаслідок чого зростає психічна напруженість, загострюються негативні емоції (гнів, страх, агресивність) [3, с. 49].

Залежність прийняття рішення від конкретної життєвої ситуації, в якій виникає привід, її визначальна роль щодо вчинення злочину неодноразово підкреслювалася в кримінологічній та психологічній літературі. Конкретна життєва ситуація проявляється як: а) завдання, що потребує вирішення й вимагає від суб'єкта якихось дій; б) ситуація прийняття рішення; в) умова прийняття рішення; г) чинник, що впливає на прийняття рішення про вчинення злочину [3, с. 49].

На нашу думку, можна виділити ситуаційні елементи імпульсивного злочину: поведінково-психологічні; віктимологічні (пов'язані з особою потерпілого).

Поведінково психологічні включають в себе: емоційний та психічний стан особи злочинця (стан алкогольного сп'яніння, пограничні стани психіки і т.д.).

Віктимологічні ситуаційні елементи включають в себе: манеру поведінки потерпілого (нейтральна або провокуюча), психологічні особливості, взаємовідносини між злочинцем та жертвою (наявність конфліктів, як актуальних, так і триваючих).

Список використаної літератури:

1. Варыгин А. Н. О «ситуационной» преступности и ее особенностях. *Вестник Казанского юридического института МВД России*. 2014. № 2. С. 34–38.
2. Заблоцкая А. Г., Саакян А. А. Механизм преступного поведения в экстремальных ситуациях. *Вестник Волгоградской академии МВД России*. 2011. № 18. С. 76–82.
3. Мартенко О. Л. Основні елементи механізму злочинної поведінки. *Юридична психологія та педагогіка*. 2014. № 1. С. 41–51.
4. Профілактика злочинів: Підручник / Джужа О. М., Василевич В. В., Гіда О. Ф. та ін. Атіка. 2011. 720 с. URL: https://www.twirpx.com/file/1765520/. (дата звернення: 15.04.2018).
5. Ривман Д. В. Криминальная виктимология. Спб.: Питер, 2002. 304 с.

Махатадзе Карина Георгіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ СТАТТЯМИ 135, 136 КК УКРАЇНИ

Дослідження особи злочинця має вагоме теоретичне і практичне значення, адже особистісні якості осіб, що вчиняють злочин у виді залишення у небезпеці або ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, є вирішальним при визначенні типової моделі поведінки і ключовими для вироблення конкретних заходів її попередження.

Вивчення кримінологічно-значущих ознак осіб, які вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці, було проведено на підставі дослідження вироків по кримінальних справах (кримінальних провадженнях) за статтями 135, 136 КК України, що містяться у

відкритому доступі на ЄДРСР, постановлені в період з 2008 року по 2018 рік. Загалом було опрацьовано 191 вирок, за якими засуджено 191 особу.

Розкриваючи суть поняття особистості злочинця, необхідно розглянути її структуру. Вона охоплює низку специфічних ознак, властивостей, рис. Наприклад, О.Б. Сахаров виділяє чотири елементи в структурі особистості злочинця: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові та морально-психологічні [2]. Більшість кримінологів схильні вважати, що домінуючим елементом структури особи злочинця є соціально-демографічні ознаки, а саме: стать, вік, освіта, професія, досвід, національність, громадянство, місце проживання та інші дані про соціальний статус особи [1, с. 73].

Під час дослідження вироків у кримінальних справах (кримінальних провадженнях) було встановлено, що злочини у досліджуваній сфері вчиняють більшою мірою чоловіки – у 150 випадках (78,53 %), а у 41 випадку – жінки (21,47%). Розподіл за статевою ознакою змінюється залежно від сфери вчинення злочинів. Так, жінки у 26 (63,41%) випадках у побутовій сфері вчиняли злочини стосовно близьких родичів, більшою мірою дітей або осіб похилого віку. У свою чергу, для чоловіків, більш характерна сфера дорожньо-транспортних пригод та дозвільна (68,67%).

Для розуміння загального інтелектуального рівня осіб, варто звернути увагу на освітній рівень злочинців. Так, у 117 випадках (53,4%) особи мали повну середню загальну освіту, у 65 випадках (34,03%) у осіб була середня професійна освіта, у 9 – неповна середня загальна освіта або взагалі відсутня, лише у 15 випадках злочинці мали вищу освіту (7,85%). До того ж прослідковується залежність між освітнім рівнем та сферою вчинення злочинів. Так, наприклад, у побутовій та дозвільній сферах (всього 79 випадів) абсолютна більшість осіб мали базову освіту (повну середню) – 70,89%, середньо-професійну – 26,58%.

Низький інтелектуальний рівень є як фактором, так і наслідком надмірного зловживання алкогольних напоїв. Так, у побутовій та дозвільній сферах у 45 випадках (56,96%) особи перебували у стані алкогольного сп'яніння. Натомість при дорожньо-транспортних пригодах таких випадків зафіксовано 36 (32,14%). Систематичне вживання алкогольних напоїв, антигромадська поведінка, низький рівень освіти впливають на матеріальне становище особи і на її працезайнятість. За даними нашого дослідження зайнятість осіб характеризується наступним: у сфері дорожньо-транспортних пригод найбільший показник склали особи, які не працювали – 59 осіб (52,68%). Особливу увагу слід звернути на випадки вчинення злочинів досліджуваного виду особами, які працюють у сфері охорони здоров'я та правоохорон-

них органів (5,36%), так як вказані особи в силу своєї професії повинні охороняти життя і здоров'я людей, але навіть при вчинені злочину, наприклад, передбаченого статтею 286 КК України, залишають потерпілих у небезпеці. У побутовій і дозвільній сферах абсолютна більшість осіб були безробітними (91,14%), і як зазначають практики, для задоволення своїх первісних потреб (харчування, алкоголь тощо) виконували некваліфіковану роботу не на постійній основі (підробітки) або навіть вчиняли дрібні крадіжки.

Наступним елементом структури особистості є особистісно-рольові ознаки. Зазначений елемент особистості характеризує індивіда у системі існуючих соціальних інститутів, що проявляється у належності особи до певної соціальної групи. Тобто особистісно-рольові властивості характеризують побутові, сімейні, виробничі та загальні зв'язки суб'єкта. Одним із соціальних інститутів, де особа виконує свою «роль», є сім'я. У науці прийнято вважати, що вказаний соціальний інститут є каталізатором антигромадської поведінки. Однак дослідження показали, що для злочинців це не є струмуючим фактором. Так, у сфері дорожньо-транспортних пригод половина злочинців були одруженими (всього 111), з них 64,23% мали на утриманні дітей або непрацездатних батьків. У побутовій та дозвільній сферах 20,25% осіб були одруженими (всього 79), а 79,75% були неодруженими або розлученими. Тобто, відсутність соціально-рольових функцій у поєднані з низьким інтелектуальним, культурним, освітнім рівнем та недостатнім матеріальним забезпеченням характеризує вказаних людей, як маргіналів. Яскравим підтвердженням цього твердження є характеристика способу життя у місці постійного проживання або роботи, тобто фактичне ставлення до таких осіб мікросередовища (знайомих, сусідів), в якому вони перебувають. Звичайно, при всій недосконалості такої характеристики та формальному підході працівників правоохоронних органів до збирання такої інформації, все ж це досить чіткий індикатор. Так, у сфері дорожньо-транспортних пригод абсолютна більшість осіб (88,39%) характеризується позитивно; у побутовій сфері позитивно характеризуються лише 34,15% осіб, а негативно або посередньо – 65,85%; у дозвільній сфері характеризуються позитивно – 42,11%, негативно або посередньо – 57,89%. Це дає підстави стверджувати, що вчинення злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України у сфері дорожньо-транспортних пригод, носить скоріше випадковий або ситуативний характер, натомість у дозвільній та побутовій сфері – є наслідком криміногенної поведінки індивіда.

Наступним елементом структури, що характеризує особистість, є її морально-психологічні властивості, тобто погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтації, особливості її інтелектуа-

льних, емоційних і вольових якостей, а також ступінь емоційного збудження, сила і темп реагування на різні зовнішні подразники, ситуації тощо. Науковці констатують значну роль імпульсивності в структурі винної поведінки при ненаданні допомоги, яка характеризується відсутністю ланки усвідомлення мети й прийняття рішення. При оцінці ситуації несподіванної небезпеки провідною реакцією є, перш за все, самозбереження, що й визначає бажання уникнути втручання в неї, і, як наслідок, – бездіяльність. Для дорожньо-транспортних пригод провідним мотивом є ухилення від відповідальності, спочатку з точки зору моралі, після правової кваліфікації – кримінального закону [3, с. 10].

Суспільна небезпека злочинної бездіяльності виражається в тому, що людина, яка має можливість надати допомогу іншій людині і тим самим врятувати останню, не робить цього, що, свідчить про низькі моральні якості цієї особи. Однак така поведінка має двояку природу – при потенційній відповідальності (наприклад, після дорожньо-транспортної пригоди) особи ухиляються від надання допомоги, однак при реальній загрозі кримінальної відповідальності більшість визнають вину, що свідчить про необхідність у самозбереженні при реальній загрозі зазнати негативних наслідків.

Загалом особи, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України у побутовій або дозвільній сферах (крім залишення матір'ю новонародженої дитини), схильні до агресивної поведінки, внаслідок чого злочинами, що передують залишенню у небезпеці майже завжди виступають, як правило тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості (96,2%). Для жінок у цій сфері не характерне застосування систематичного насильства. Як правило, факторами вчинення насильницьких дій та залишення у небезпеці є емоційні зриви, нагнітання конфлікту. Специфічною є поведінка жінок, що залишають у небезпеці своїх новонароджених дітей. Таких випадків було зафіксовано 21, що є половиною від злочинів, вчинених у побутовій сфері. Як правило, такі злочини вчиняються одразу після пологів (52,38%) або протягом першого року життя дитини (28,57%).

Наступними елементом структури, що характеризує особистість злочинця, є кримінально-правові ознаки. Дослідження вироків дозволило встановити, що вчинення злочинів у виді залишення у небезпеці або ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному стані особами, які мають судимості, зустрічається досить часто (23,04%), з диференціацією залежно від сфери: при дорожньо-транспортних пригодах у – 9,82%, у побутовій сфері – 36,59%, у дозвільній сфері – 47,37% (враховувалися випадки незнятої і непогашеної судимості, а також знятої на підставі статті 89 КК України).

Вивчення особистісних якостей осіб, що вчиняють злочини, передбачені статями 135, 136 КК України, є необхідним вироблення науково-обґрунтованої моделі прогнозованої поведінки таких осіб з диференціацією залежно від сфери вчинення злочинів для ефективної профілактичної діяльності спеціалізованих суб'єктів, наприклад, працівників соціальних служб, Національної поліції України тощо.

Список використаної літератури:

1. Батиргареєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Батиргареєва Владислава Станіславівна; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2002. – 266 с.
2. Сахаров А. Б. О личности преступника и причинах преступности в СРСР / Сахаров А. Б. – Москва: Гориздат, 1961. – 279 с.
3. Чайка О.В. Юридико-психологічна характеристика злочинів, пов'язаних із ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 «Юридична психологія» / Чайка Олександра Всеволодівна ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010. – 20 с.

Сидорчук Оксана Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

ЩОДО ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Однією з соціальних проблем для України є латентна злочинність. Під латентною, або схованою злочинністю в кримінології розуміють сукупність реально вчинених злочинних діянь, які не стали відомі органам карного судочинства і, відповідно, не відбиваються в офіційній статистиці. Латентну злочинність часто визначають як сукупність злочинів, які залишилися невиявленими, невідомими правоохоронним органам [1, с. 136].

Латентна злочинність значно підриває найрезультативніший механізм протидії злочинності – принцип неминучості покарання. Надзвичайно велика кількість осіб, які вчинили правопорушення і не понесли встановленої законом відповідальності, набуває в Україні загрозливого характеру і може перерости в масові заворушення. Таке становище можливе за умови, коли не вживатимуться невідкладні заходи щодо подолання різниці між кількістю зареєстрованих заяв і повідомлень про злочини та

притягненням винних до відповідальності, серед яких майже третина, що вчинили їх повторно.

Окремі науковці, вважаючи найбільш суттєвою ознакою явища латентної злочинності «невідомість» про вчинені злочини, пропонують розуміти його як сукупність злочинних діянь, що залишилися невідомими правоохоронним органам [6, с. 183].

Питання про причини, що перешкоджають правоохоронним органам своєчасно виявляти вчинені злочини, тим самим зумовлюючи латентизацію злочинності, завжди викликало значний теоретичний і практичний інтерес кримінологів-науковців. Причини, що зумовлюють латентну злочинність, є обставинами, що безпосередньо пов'язані з діями злочинців. Невтручання правоохоронців у процес посягання для злочинців є обов'язковою умовою досягнення злочинного результату й уникнення покарання [1, с. 50].

Метою виявлення латентної злочинності є розкриття і розслідування злочинів для того, щоб притягти до кримінальної відповідальності особу, що його скоїла і відшкодувати шкоду, який був спричинений злочинним діянням [2, с. 27].

Для виявлення латентної злочинності використовують загальні та спеціальні методи.

До загальних методів належать: виявлення громадської думки про стан латентної злочинності; експертна оцінка під час опитуванні спеціалістів; вивчення документів правоохоронних органів, фінансово-ревізійного контролю, медичних закладів та ін.

Спеціальні методи – це, зокрема: аналіз динамічних рядів злочинів; дослідження періоду від їх вчинення до розкриття та прийняття санкцій; екстраполяція; системно-структурний аналіз тощо. Чітке виявлення об'єктивних і суб'єктивних обставин кожного злочину сприяє здійсненню необхідних заходів щодо ослаблення таких явищ у майбутньому [5, с. 137].

В. Шакун зазначає, що латентну злочинність необхідно виявляти, щоб: володіти інформацією про реальний стан злочинності на території обслуговування; визначати справжню структуру злочинності; мати чітке уявлення про тенденції в динаміці злочинності; визначати розмір збитків, заподіяних державі та громадянам; виявляти обставини, що породжують злочинність і визначати шляхи їх усунення; прогнозувати та планувати боротьбу зі злочинністю [6, с. 183].

Чітке виявлення об'єктивних і суб'єктивних обставин по кожному злочину сприяє здійсненню необхідних заходів щодо ослаблення таких явищ у майбутньому. Латентну злочинність необхідно виявляти, щоб:

– володіти інформацією про реальний стан злочинності на території обслуговування;

– визначати справжню структуру злочинності;

– мати чітке уявлення про тенденції в динаміці злочинності;

– визначати розмір збитків, заподіяних державі та громадянам;

– виявляти обставини, що породжують злочинність, і визначати шляхи їх усунення;

– прогнозувати та планувати боротьбу зі злочинністю.

Традиційно боротьба зі злочинністю будується без взяття до уваги латентної злочинності, а щоб досягти певних успіхів, необхідно зважати на її стан.

Масштаби латентної злочинності виявляються шляхом застосування різних соціологічних, статистичних й аналітичних методик.

До них слід віднести порівняльний аналіз взаємозалежних показників кримінально-правової статистики; зіставлення цих відомостей з даними адміністративних і дисциплінарних порушень, з даними медичних установ про надання допомоги із приводу тілесних ушкоджень, зі статистикою скарг, заяв, листів громадян у правоохоронні й інші державні органи; опитування громадян(якщо вони скаржаться на певні факти або порушення, а по даним правоохоронних органів тенденція до збільшення даних порушень місця немає, отже має місце збільшення латентної злочинності), а також засуджених та ув'язнених, можливих потерпілих осіб по спеціально розробленій анкеті; експертні оцінки фахівців(робиться співвідношення між виявленими та прихованими злочинами), контент-аналізи матеріалів преси тощо. Досить добре зарекомендували себе на практиці, так звані, локальні методи виявлення латентної злочинності. До них відносяться, наприклад, відомості про кількість фактів спричинення шкоди здоров'ю, отримані в поліклініках, лікарнях, які можна зіставити з відомостями органів поліції, прокуратури, суду.

При встановленні латентної злочинності в регіоні доцільно провести діагностику її стану, визначити основні параметри цього явища. Ця мета може бути досягнута за допомогою застосування наступних непрямих методів вимірювання:

1) методу аналогії – встановлення стану зареєстрованої злочинності в регіонах з подібними соціально-економічними умовами. На етапі такого дослідження необхідно отримати інформацію про соціально-економічний стан даного регіону. Віднести на цій основі регіон до певного типу. Зіставити інформацію про злочинність в досліджуваному регіоні та регіоні з такими ж типовими особливостями;

2) метод структурного аналізу – дослідження структури злочинності, зареєстрованої на даній території. Встановлення невідповідності в розподілі злочинних діянь дозволить діагностувати її реальний стан – виявити об'єкти подальшого детального вивчення на предмет вимірювання їх латентності. [4, с. 54]

Виявлення латентної злочинності здійснюється на рівні індивідуального явища – окремого діяння. Виявлення здійснюється за допомогою застосування заходів кримінально-процесуальних, криміналістичних, оперативно-розшукових методів. Методи виявлення та вимірювання латентності окремих злочинів слід застосовувати в залежності від рівня та специфіки досліджуваного явища. При цьому необхідно дотримуватися певної послідовності в їх реалізації.

Серед засобів (способів) виявлення латентної злочинності слід виокремити:

– масові опитування населення з метою виявлення потерпілих осіб;

– експертні оцінки фахівців;

– вивчення публікацій у пресі;

– аналіз економічної діяльності підприємств та аналіз технологічного процесу виробництва;

– аналіз обліків медичних закладів щодо звернень громадян за медичною допомогою (для виявлення прихованих насильницьких злочинів);

– порівняння кількості скарг і заяв громадян про злочини, поданих до різних установ та оприлюднених у засобах масової інформації, із даними кримінальної статистики.

Найбільш доступним і одночасно достатньо репрезентативним засобом визнаються експертні методи опитування фахівців (експертні оцінки фахівців), основним критерієм відбору яких є їхня компетентність. Кількість експертів для опитування при цьому визначається темою та завданням дослідження. Достатній обсяг вибірки становить від 15 до 50 осіб. Репрезентативність такого опитування залежить не стільки від кількості опитаних експертів, скільки від якості їх відбору. Інструментарієм вивчення латентності у такому разі стає спеціально розроблена для цього анкета.

Список використаних літератури:

1. Іванов Ю.Ф. Кримінологія / Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа. – К. : Вид. Паливода А. В. – 2006. – 264 с.
2. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін..;за заг. ред. В.В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право – 2009. – 288 с.
3. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В.Ф. Оболенцев. – Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М. – 2005. – 128 с.
4. Рішко Б.С. Латентна злочинність: поняття, причини, методи виявлення / Б.С. Рішко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право – 2016 – Випуск 41. Том 2 – С. 136-138
5. Шакун В. Межі впливу на злочинність / В. Шакун // Щорічник українського права. – 2010. - № 2. – С. 183-190.

СЕКЦІЯ 14.

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИКИ, СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА МЕДИЦИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

Тіщенко Валерій Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри криміналістики,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

КРИМІНАЛІСТИКА ЯК ЮРИДИЧНА НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Криміналістика як наука почала своє формування в XIX столітті завдяки працям Л. фон Ягемана (1838-1841), М. Орлова (1833), Я. Баршева (1841), О. Квачевського (1864-1867), Г. Гросса (1892) та інших вчених і практиків [1; 2]. Хоча певні засоби і прийоми отримання відомостей щодо злочину і злочинця людство застосовувало з давніх давен, об'єктивність і нові методи здобуття такої інформації стали можливими лише з відкриттями і винаходами у науці і техніці, з появою та усталенням гуманістичних поглядів на людину, її права і свободи у життєдіяльності суспільства і держави. Ось чому криміналістика, як назвав цю науку Г. Гросс, привернула до себе увагу у практиці розслідування, припинення, запобігання злочинів і судового розгляду кримінальних справ щодо них.

Але що це за наука, яка її природа і призначення? Спочатку можливості природничих і технічних наук, які стали використовуватися в розслідуванні, застосування методів і засобів цих наук наводило на думку про природничо-технічну природу криміналістики. Проте зазначені методи і засоби мали чітку спрямованність: слугувати виявленню, фіксації і дослідженню доказів у кримінальному провадженні, сприяти з'ясуванню обставин кримінально-релевантної події, які включаються у предмет доказування та які дозволяють встановити факт і сутність злочину та дати йому правильну кваліфікацію.

Захоплення можливостями у виявленні і дослідженні речових доказів призвело до заперечення ролі і значення свідчень учасників кримінального провадження щодо сутності і обставин події, що розслідується, до твердження про «обманливість і небезпечність» показань свідків, що зумовлюється об'єктивними (зовнішніми) і суб'єктивними (внутрішніми, психічними) факторами [3, с. X-X1, XV]. Але подальші успіхи психології, медицини, соціології та інших наук щодо людини – її психіки, особливостей мислення і проявів та форм діяльності, самооцінки дозволило не тільки критично оцінювати показання і поведінку учасників розслідування (потерпілого, свідка, підозрюваного), а й відшукувати і пропонувати конструктивні положення і рекомендаціїї щодо об'єтивізації їхніх показань, виявлення неправдивості, приховування певних обставин, перекручення фактів тощо.

Все це свідчить про правове спрямування методів, прийомів і засобів криміналістики, про її юридичну природу.

Важливою проблемою є з'ясування зв'язків криміналістики з кримінальним правом і кримінальним процессом. Поширена думка про те, що криміналістика зародилася у межах кримінального процесуального права [4, с. 36; 5, с. 20]. Дійсно, криміналістичні рекомендації щодо проведення окремих слідчих дій зустрічаються у кримінально-процесуальній літературі XIX століття. Це важливо відзначити, оскільки крім завдань і форми проведення слідчих дій потрібно було пояснити їх зміст, дати рекомендаціїї із застосування певних прийомів і засобів з виявлення, фіксаціїї і вилучення доказів. Проте рекомендації і правила криміналістичного характеру наводяться в літературних та правових джерелах задовго до виникнення кримінально-процесуального права як окремої галузі права і юридичної науки [6, с. 6-66].

Існує й тісний зв'язок криміналістики з кримінальним правом. Так, рекомендації криміналістики (особливо в криміналістичній методиці розслідування) спрямовані на встановлення сутності кримінально-релевантної події та встановлення складу певного виду злочину, тобто норми кримінального закону зумовлюють направленність слідчо-криміналістичної діяльності. З іншого боку, правильна кваліфікація злочіну, вирішення багатьох інших завдань кримінально-правового характеру стають можливими лише після встановлення дійсних обставин злочину за допомогою криміналістичних методів, прийомів і засобів.

Таким чином, криміналістика не просто «обслуговує» кримінальне право і кримінальний процес, – вона ***забезпечує*** виконання багатьох найважливіших завдань, які ставляться кримінальним і кримінальним процесуальним законами перед правоохоронними і судовими органами. Без криміналістичних знань та вмінь не

можливе ефективне розслідування злочинів та здійснення справедливого правосуддя.

Все висловлене дає підстави стверджувати, що криміналістика повинна бути однією з обов'язкових навчальних дисциплін вищих юридичних навчальних закладів. Її значення не обмежується сферою кримінально-процесуальної діяльності. Криміналістика досліджує закономірності деліктної діяльності та можливості виявлення, розслідування і запобігання правопорушень у всіх сферах суспільних відносин: адміністративно-правових, цивільно-правових, аграрно-правових, трудових та інших.

Сучасна криміналістика стала специфічним і єдиним науковим утворенням, через яке природничо-наукові, технічні й технологічні досягнення світового суспільсьва екстраполюються, трансформуються і використовуються для встановлення юридично й історично значущих фактів у різноманітних галузях юриспруденції і практичної діяльності.

Криміналістика розробляє методи, прийоми і засоби пізнання сутності і фактичних обставин подій, що мабть правове значення у різних сферах як суспільної життєдіяльноьсті, так і в житті окремої людини. Все це дає змогу застосовувати криміналістичні знання для вирішення різноманітних теоретичних і практичних завдань пізнавальної, пошуково-інформаційної та засвідчувальної спрямованості у правозастовчій діяльності різного напрямку в залежності від ситуацій і завдань, що постають перед юристом.

Отже криміналістичні знання необхідні у професійній діяльності суду, прокурорів, слідчих, детективів, працівників оперативних підрозділів, адвокатів, нотаріусів, всіх службових осіб, які стикаються з необхідністю прийняття правомірного рішення на основі здобутих і доказово підтверджених фактів.

Список використаної літератури:

1. Белкин Р.С. История отечественной криминалистики / Р.С. Белкин. – М.: НОРМА, 1999. – 486 с.
2. Энциклопедия криминалистики в лицах / под ред. В.Ю.Шепитько. – Х.:Апостиль, 2014. – 400 с.
3. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. / Г. Гросс. – М.: ЛексЭст, 2002. – 1088 с.
4. Варфоломеєва Т.В. Криміналістика /Т.В.Варфломеєва, В.Г. Гончаренко та ін.- К.: Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
5. Россинская Е.Р. Криминалистика / Е.Р. Россинская. – М.: НОРМА, 2006. – 384 с.
6. Ищенко А.В. Летопись криминалистики: даты, факты, имена.- К.: 2016. – 382 с.

Бєлік Лариса Степанівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук

НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНОЇ КОМБІНАЦІЇ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ КОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

У реаліях сьогодення оперативні комбінації використовуються досить часто працівниками оперативних підрозділів Національної поліції України (надалі НП України) саме на етапі документування злочинів корупційної спрямованості. Відсутність чіткої законодавчої регламентації щодо проведення оперативної комбінації у правозастосовній практиці викликає певні складності стосовно подальшого використання у кримінальному судочинстві отриманих результатів під час її застосування.

У правозастосовній практиці співробітники оперативних підрозділів НП України, з метою виявлення та припинення злочинів корупційної спрямованості, використовують оперативні комбінації на наступних напрямах документування:

По-перше, на етапі виявлення осіб, обізнаних про злочинну діяльність підозрюваних осіб, які можуть бути допитані як свідки.

Основні категорії осіб, які у силу різних обставин можуть мати відомості про злочинну діяльність підозрюваних осіб:

1.1. Особи, які працюють на одному підприємстві, установі, організації з підозрюваним:

– відповідальні працівники, які мають доступ до фінансової і бухгалтерської інформації (заступники і помічники директора, головного бухгалтера, начальники відділів, працівники бухгалтерій, працівники відділів збуту, матеріально-відповідальні особи і т.п.);

– особи, які виконують технічну роботу (секретарі, водії, вантажники, охоронці і т.п.).

1.2. Особи, які підтримують ділові зв'язки з підозрюваним, працюючі на інших підприємствах, що мають ділові відносини з підприємством, організацією установою підозрюваного:

– приватні підприємці;

– відповідальні працівники, які мають доступ до фінансової і бухгалтерської інформації (директора, головні бухгалтера, заступники і помічники директора, головного бухгалтера, начальники відділів, працівники бухгалтерій, працівники відділів збуту, матеріально – відповідальні особи і т.п.);

– особи, які виконують технічну роботу (секретарі, водії, вантажники і т.п.);

– постійні клієнти підозрюваного.

1.3. Особи, які підтримують особисті контакти з підозрюваним:

– сусіди за місцем проживання;

– родичі;

– друзі і знайомі підозрюваної особи.

1.4. Особи, які, у силу випадкових обставин, можуть мати оперативну інформацію:

– працівники підприємств, розташованих поблизу об'єктів, що належать підозрюваному;

– мешканці будинків, розташованих поблизу об'єктів, що належать підозрюваному;

– покупці чи клієнти, які не є постійними.

Після встановлення осіб, які становлять оперативний інтерес необхідно:

1. Встановити, що конкретно відомо даній особі, наскільки ця інформація важлива для досягнення мети і чи виправдано, у конкретних умовах, проведення заходів щодо її фіксації.

2. З'ясувати, в яких відносинах знаходиться дана особа з підозрюваним. Ця обставина має вирішальне значення для формування тактики подальших дій, використання тактичних прийомів і вибору мотивації для залучення даної особи до співробітництва.

3. Встановити, чи спроможна дана особа відтворити те, що їй стало відомо по даній справі, в силу своїх психофізичних даних і обставин сприйняття подій, що відбулися.

Отримані дані аналізуються з метою визначення доцільності використання даної особи або для одержання інформації, або в якості свідка. У разі неможливості використання даної особи як свідка, інформація, якою вона володіє, може бути використана у якості орієнтованої при проведенні подальших оперативно-розшукових заходів.

Якщо є підстави вважати, що зазначена особа може забути інформацію, чи змінити показання під тиском підозрюваного, необхідно прийняти міри до фіксації показань. Така фіксація проводиться у вигляді отримання письмового пояснення чи звукозапису (звукозапис допускається тільки при згоді опитуваного). Процесуального значення такі документи не мають, однак здатні відновити в пам'яті події і є чинником, який здійснює належний моральний вплив при спробі зміни показань.

По-друге, на етапі виявлення знарядь, документів і предметів, на яких залишились сліди, що підтверджують злочинні дії підозрюваних, забезпечення можливості їхнього процесуального вилучення і використання у якості доказів.

Як правило, такими документами є:

1.Бухгалтерські документи, що відбивають реальний стан справ на підприємстві;

2. Чорнові записи, наприклад щодо предмету неправомірної вигоди, особи яка її надає і за що саме;

3. Документи, які вказують на вчинення відповідних злочинних дій.

Предмети:

– грошові й інші цінності, нажиті шляхом порушення законодавства;

– нематеріальні активи.

Зазначений етап включає в себе як проведення заходів щодо виявлення документів (предметів), так і тактичні прийоми щодо забезпечення їхнього процесуального використання.

З метою виявлення документів (предметів) використовуються:

1. Негласний апарат.
2. Оперативний огляд.
3. Особистий пошук.
4. Візуальне спостереження.

По-третє, – це безпосередня фіксація злочинних дій підозрюваних і забезпечення можливості процесуального використання цих даних.

Означене полягає в уможливленні сприйняття окремими особами фактів і обставин, про які б вони могли свідчити, чи відображення слідів визначених подій у документах (на предметах), що могли б бути використані як докази у кримінальному судочинстві.

Гресь Юлія Олегівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук

ЗНАЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Розвиток криміналістичної науки пов'язаний із постійним оновленням інструментарію проведення досліджень кола явищ, що становлять об'єкт її вивчення. Даний процес обумовлений постійною зміною криміногенної ситуації, що пов'язано із удосконаленням форм та методів злочинної діяльності, економічними, соціальними та політичними умовами, змінами кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також реформуванням структури кримінальної юстиції. Аналізуючи фактори, що впливаю на розвиток науки криміналістики, зокрема, слід вказати на міцний зв'язок теорії та практики

діяльності з розкриття, розслідування та попередження злочинної діяльності. З одного боку певні наукові криміналістичні положення формуються на основі узагальнення практики слідчої, оперативно-розшукової та експертної діяльності. Вченими аналізуються як позитивні, так і негативні результати практики боротьби зі злочинністю, оцінюються ті чи інші рішення та дії учасників процесу розслідування відповідно до певних умов (ситуацій) їх реалізації. На основі аналізу емпіричного матеріалу узагальнюються та формуються певні криміналістичні рекомендації, адресатами яких є не інші науковці, а саме практичні співробітники правоохоронних органів та молоді фахівці, які здобувають відповідну спеціалізовану освіту. З іншого ж боку зв'язок теорії та практики проявляється у розробці системи криміналістичних рекомендацій, що спрямовані на забезпечення ефективного, швидкого та якісного розслідування усіх без винятку злочинів. Саме тому основне завдання криміналістики як науки, що займається вивченням злочинності, полягає у сприянні в боротьбі з нею за допомогою специфічних сил та засобів [14, с. 223-224].

Одним із сучасних наукових підходів, що використовується у ході здійснення криміналістичних досліджень, є технологічний підхід, який розглядається як якісно нова форма наукового пізнання та система методів і засобів функціонування складних систем – злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів [17, с. 58]. Даний підхід отримав свій розвиток у межах усіх чотирьох розділів науки криміналістики.

Для розвитку загальнотеоретичних положень криміналістичної науки є надзвичайно важливим широке обговорення необхідності визначення технологічної складової такого об’єкта криміналістики, як злочинна діяльність. Наукові пошуки ряду вчених забезпечили міцне укорінення поняття «злочинна технологія» у системі криміналістичних понять [11, с. 76-78; 15, с. 114; 4, с. 157, 168; 3, с. 34, 102-103; 22, с. 168; 16, с. 48]. Під злочинною технологією, на нашу думку, слід розуміти структуровану систему алгоритмів дій зацікавлених суб'єктів, що реалізуються за умов застосування визначеного комплексу знарядь та засобів і спрямовані на поетапне та послідовне досягнення запланованого злочинного результату.

Також окрім об’єктно-предметної сфери криміналістики положення технологічного підходу знайшли своє відображення в працях, присвячених методології криміналістичної науки [7, с. 9; 1, с. 86; 22, с. 360; 8, с. 31-34, 44].

У своїх роботах В.О. Образцов [12, с. 11] та Р.С. Бєлкін [14, с. 268-269] підкреслили надзвичайно важливе теоретичне та методологічне значення криміналістичної технології для всієї науки криміналістики. А О.О. Ексархопуло вказав, що у криміна-

лістиці поняття технології може застосовуватися стосовно будь-яких процедур, пов'язаних із розслідуванням злочинів [23, с. 107], а А.В. Шмонін припустив, що за певних умов він може стати новою парадигмою криміналістичної науки, що виведе її на новий рівень [22, с. 363].

У рамках розділу криміналістичної техніки технологічний підхід отримав свій розвиток у чотирьох напрямах: перший – це розроблення алгоритмів технології проведення експертних досліджень; другий – використання інформаційних та комп'ютерних технологій для забезпечення збереження і поширення результатів досліджень експертів та фіксації криміналістично значущої інформації іншими уповноваженими суб'єктами, що мають доступ до розслідування; третій – оновлення існуючих та створення нових комплексів техніко-криміналістичних засобів пошуково-пізнавальної діяльності; четвертий – розроблення алгоритмів технології практичного застосування цих технічних засобів.

Що ж стосується розвитку криміналістичної технології в межах розділу криміналістичної тактики, то такі вчені, як Р.С. Бєлкін, М.П. Яблоков, В.О. Образцов [13, с. 451, 549, 572, 669, 675; 6, с. 24], хоча й вказували на необхідність розмежування понять «криміналістична технологія» та «криміналістична тактика», проте не визначали підстави його здійснення. У даному розділі науки технологічний підхід отримав свій розвиток у вигляді алгоритмів дій як системи тактичних прийомів [9, с. 171], розроблення програм і алгоритмів окремих слідчих (розшукових)дій [2, с. 237; 19, с. 137-138] та запровадження в понятійно-категоріальний апарат криміналістики поняття «технологія тактичної операції» [21, с. 47; 20, с. 237].

У межах розділу криміналістичної методики розслідування злочинів активно здійснюються дослідження, присвячені побудові певної «технології розслідування злочинів» [16, с. 398; 22, с. 378]. Деякі вчені пропонують розробляти та наповнювати своєрідну технологічну модель окремого розслідування системою певних програм та алгоритмів дій слідчого відповідно до певних слідчих ситуацій і конкретних стратегічних і тактичних завдань, що потребують вирішення у ході здійснення розслідування [5, с. 6-7; 11, с. 272-273; 18, с. 123; 7, с. 95-99].

На нашу думку слід розмежовувати між собою поняття методики розслідування злочинів і технології розслідування злочинів, адже сукупність рекомендацій, які містить окрема методика, не є системою жорстких правил його здійснення, а включає в себе інформаційну модель злочинної події та набір рекомендацій з організації та проведення розслідування залежно від слідчої ситуації, що склалася. У ході розслідування злочину розроблені криміналістичною наукою алгоритми діяльності слідчого можуть

реалізовуватися ним частково або повністю залежно від потреб слідства. Ми можемо говорити про існування певних технологічних аспектів здійснення розслідування, проте недоцільним є ототожнення понять «технологія розслідування» і «методика розслідування». Останнє поняття буде ширшим за своїм змістовим наповненням, у той час як «технологія розслідування» характеризуватиме окремі аспекти діяльності з розслідування злочинів як особливого процесу та її вироблення буде спрямоване на надання діяльності слідчого системного та послідовного характеру.

Необхідно відзначити, що використання технологічного підходу у криміналістиці спрямоване на вирішення ряду завдань, а саме: методологічного, науково-теоретичного та практичного.

Методологічне завдання технологічного підходу полягає у формуванні нових принципів, прийомів та методів дослідження об'єктів, що становлять інтерес для криміналістики, з метою забезпечення комплексності та об'єктивності отриманої інформації й підвищення ефективності, а також результативності її реалізації у ході здійснення розслідування злочинів. Крім того застосування технологічного підходу зумовлює поповнення понятійно-категоріального апарату криміналістичної науки системою таких нових понять, як «криміналістична технологія», «експертна технологія», «слідча технологія», «технологія слідчої (розшукової) дії», «технологія тактичної операції», «технологія розслідування» тощо.

Науково-теоретичне завдання даного підходу полягає у розробці принципово нових систем і комплексів криміналістичних положень. Поряд із вже існуючими рекомендаціями, що містяться у розділах криміналістичної техніки, тактики та методики розслідування злочинів, технологічний підхід забезпечує можливість розробки певних алгоритмів та програм їх реалізації. Тобто зазначений підхід дає можливість говорити про створення певних технологічних моделей вирішення завдань різного рівня із врахуванням традиційних криміналістичних надбань усіх розділів науки.

Що ж стосується практичного завдання, то воно полягає у безпосередній реалізації слідчими у своїй практичній діяльності певних алгоритмів та програм дій як відносно жорстких комплексів, що залежать від тих чи інших умов слідчої ситуації, що склалася. Використання положень технологічного характеру під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій або ж організації та проведення розслідування в цілому спрямоване на підвищення ефективності та результативності такої діяльності, зниження тактичних ризиків та помилок, економію часу, матеріальних та людських ресурсів.

Список використаної літератури:

1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва: Издательская группа НОРМА-ИНФРА -М, 2001. 240 с.
2. Весельський В.К. Деякі сучасні проблеми слідчої тактики. *Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.)* Харків: Право, 2010. С. 236–240.
3. Возгрин И.О. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 475 с.
4. Головин А.Ю. Теоретические основы и актуальные проблемы криминалистической систематики на современном этапе развития криминалистики: дис. докт. юрид. наук: 12.00.09. Тула, 2002. 210 с.
5. Густов Г. А. Программно-целевой метод организации раскрытия убийств: конспект лекций. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1985. 122 с.
6. Еникеев М.И., Образцов В.А., Эминов В.Е. Следственные действия: психология, тактика, технология: учеб. пособие. Москва: Проспект, 2011. 216 с.
7. Зорин Г.А. Технологии криминалистической стратегии. *Vesnik Hrodzenskaha Dziarzhaunaha Universiteta Imia Ianki Kupaly*. Ser. 4. Pravaznaustva. 2014. № 2. С. 95–99.
8. Колдин В.Я. Криминалистика: информационные технологии доказывания. Москва: Зерцало-М, 2007. 752 с.
9. Коновалова В.О. Алгоритмізація в теорії криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2007. № 1. С. 169–174.
10. Криминалистика XXI века: стратегия и тактика развития: коллективная: монография / отв. ред. Е.П. Ищенко. Москва: Проспект, 2016. 208 с.
11. Криминалистика: учеб. пособие /А.В. Дулов, Г.И. Грамович [и др.]; под ред. А.В. Дулова. Минск: Экоперспектива, 1998. 415 с.
12. Криминалистика: учебник / под ред. В.А. Образцова. Москва: Юристъ, 1997. 760 с.
13. Криминалистика. Учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. проф. Р.С. Белкина. Москва: Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 1999. 990 с.
14. Курс криминалистики: в 3-х томах / Р.С. Белкин [и др.]. Москва: Юристъ, Т.1: Общая теория криминалистики. 408 с.
15. Кустов А.М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления. Москва: Акад. МВД России, 1997. 228 с.
16. Малярова В.О. Питання вдосконалення технології розкриття та розслідування особливо тяжких злочинів (убивств). *Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.)*. Харків: Право, 2010. С. 398–402.
17. Тіщенко В. В., Барцицька А.А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 198 с.
18. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
19. Хань О.О. Технології програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 134–139.

20. Шевчук В. М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. *Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр.* Харків, 2013. № 4. С. 235–242.
21. Шепітько В. Ю., Авдєєва Г. К. Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності. *Актуальні проблеми держави і права.* 2008. Вип. 44. С. 46–50.
22. Шмонин А.В. Методика расследования преступлений: учеб. пособие. Москва: Юстицинформ, 2006 . 464 с.
23. Эксархопуло А.А. Предмет и система криминалистики. Проблемы развития на рубеже XX-XXI веков. СПб.: Изд. Дом СПбГУ, 2004. 112 с.

Динту Валерія Аркадіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ КРИМІНАЛЬНОЇ МЕДІАЦІЇ В ТУРЕЧЧИНІ

Важливою складовою розвитку будь-якої правової системи є дослідження досвіду інших держав, з ціллю вивчення нових підходів до вирішення схожих проблемних ситуацій та запозичення позитивної практики з метою її ефективної імплементації в існуючи реалії.

Слід зазначити, що криміналістика є комплексною наукою, яка черпає інформацію з різних галузей знань з метою їх подальшого раціонального використання для реалізації своїх завдань. Так, зокрема, суттєве значення для криміналістики має кримінальне процесуальне право, оскільки воно формує єдину систему координат в якій має бути застосоване криміналістичне знання для оперативного та ефективного розслідування кримінальних правопорушень. Однак, вбачається, що географія деліктів, здебільшого, не обмежується кордонами однієї держави, що детермінує необхідність розвитку взаємодії між правоохоронними органами різних країн світу. У зв'язку, з цим для розвитку науки криміналістики, важливе значення має дослідження зарубіжного досвіду, зокрема, найближчих сусідів, оскільки як показує практика, найбільш продуктивна взаємодія реалізується між правоохоронними органами держав пов'язаних спільним кордоном.

Так, наразі в Туреччині широкого застосування зазнала так звана кримінальна медіація. Вона виникла в США та в подальшому отримала своє розповсюдження в Європейських країнах. Кримінальна медіація була імплементована в Турецьку юридичну

практику з прийняттям нових Кримінального та Кримінально процесуального кодексів.

Вбачається, що кримінальна медіація покликана посилити активну особисту участь потерпілого та правопорушника у кримінальному процесі, скоротити строки кримінального провадження та розгрузити правоохоронні органи від навантаження, щодо розслідування кримінальних правопорушень в яких обидві сторони готові до продуктивного діалогу та знайдення консенсусу.

Кримінальний процесуальний кодекс Туреччини передбачає, що медіація може бути застосована між підозрюваним та потерпілим, або між фізичною та юридичною особами приватного права, що зазнали збитків в результаті реалізації кримінального правопорушення.

Медіація може бути застосована у наступних випадках:

- щодо злочинів, кримінальне провадження у яких було розпочате за скаргою;
- за наступні злочини, передбачені Кримінальним кодексом Туреччини незалежно від того, чи вимагають вони скарги чи ні: навмисне нанесення тілесних ушкоджень; тілесні ушкодження нанесені з необережності; порушення спокою місця проживання; викрадення дитини та її утримання; оприлюднення інформації або документів, що містять дані щодо комерційної або банківської таємниці, а також конфіденціальну інформацію щодо споживача.

Слід зазначити, що застосування кримінальної медіації щодо злочинів проти сексуальної недоторканності виключається, навіть якщо їх розслідування було розпочате за заявою потерпілого.

Постає питання, яка ж роль правоохоронних органів в процесі кримінальної медіації. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що залучення правоохоронних органів до процесу кримінальної медіації в Туреччині можна поділити на три етапи.

Перший етап – підготовчий. Після отримання інформації щодо кримінального правопорушення слідчий зобов'язаний вчинити дії щодо виявлення та дослідження слідів злочину з метою визначення кваліфікації злочинного діяння. Підготовчий етап передбачає застосування криміналістичних знань в класичному їх розумінні. Після збирання доказової інформації та визначення можливості застосування кримінальної медіації відповідні дані надаються прокуророві. Прокурор приймає рішення щодо застосування кримінальної медіації. В подальшому за злочин, який є предметом розслідування і підлягає медіації, прокурор або уповноважена особа правоохоронних органів за вказівкою прокурора пропонують медіацію підозрюваному та потерпілому або особі, яка постраждала внаслідок злочину. З наведеного вище вбачається, що в турецькій правовій системі

закон дозволяє прокурору делегувати правоохоронним органам відповідальність за оформлення офіційної пропозиції сторонам щодо медіації.

При наданні пропозиції щодо використання кримінальної медіації, уповноважена особа правоохоронних органів повинна детально роз'яснити сторонам характер пропозиції, а також наслідки її застосування. Таким чином, особа яка надає роз'яснення сторонам повинна добре розумітися на нормах матеріального та процесуального права.

Таким чином, наступним етапом є безпосередня підготовка пропозиції щодо застосування кримінальної медіації, робота зі сторонами, роз'яснення наслідків її застосування.

Слід зазначити, що незалежно від надання пропозиції щодо застосування кримінальної медіації, а також процесу її застосування, збір доказової інформації не зупиняється. Таким чином, можна говорити про те, що до позитивного завершення процесу кримінальної медіації кримінальне провадження триває в звичному режимі. Більш того, отримані докази можуть змінити хід проведення кримінальної медіації. У разі відмови сторонами у застосуванні медіації, розслідування продовжується у відповідності до норма діючого законодавства.

З наведеного вище вбачається, що третім етапом є збирання доказової інформації в процесі застосування кримінальної медіації, а також у разі відмови від її застосування на будь-якій її стадії.

Підсумовуючи можна сказати, що при реалізації кримінальної медіації слідчий здійснює дослідження події злочину, аналізує криміналістично важливу інформацію та приймає рішення про застосування медіації, при цьому не зупиняючи процес розслідування кримінального правопорушення.

Супруновский Андрей Иванович

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры криминалистики,
кандидат юридических наук, доцент

СУДЕБНО-МЕДИЦИНСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ, КОТОРЫЕ ПРОВОДЯТСЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ

Практически каждую неделю мы можем наблюдать по программе новостей на телевидении репортаж о резонансном дорожно-транспортном происшествии, которое произошло на

автомобильных дорогах нашей страны Украины. Преступное нарушение правил дорожного движения совершались ранее, совершаются сегодня и к сожалению будут еще долгое время уносить жизни и причинять тяжкий вред здоровью наших граждан.

В 2017 году полицейские зафиксировали свыше 114 тысяч случаев управления транспортом в состоянии опьянения. Это на четверть больше, чем в 2016 году. Всего же в прошлом году произошло 162,5 тысяч дорожно-транспортных происшествий. Из них по вине пьяных водителей − 5,8 тысяч.

На дорогах страны погибли почти 3,5 тысячи человек. Как сообщает сайт Нацполиции, в 2017 году в стране было зарегистрировано 27 220 ДТП с пострадавшими. 3432 человека погибли, почти 35 тысяч получили травмы.

За первые 5 месяцев текущего года в Украине произошло **57 184** дорожно-транспортных происшествия. Для сравнения, за аналогичный период прошлого года этот показатель был 63 372 ДТП. Таким образом, в этом году на 9,8% автомобильных аварий случилось меньше.

В общей сложности, **за неполных полгода в Украине в автомобильных авариях погибло 988 человек**. По сравнению с прошлогодней цифрой 1 048 человек − это на 5,5% падение уровня смертности на украинских дорогах.

Травмированными в ДТП оказались 10 146 человек (в 2017 году − 11967), что на 15,2% меньше, чем за прошлогодний аналогичный период.

Самые опасные с точки зрения совершаемых автомобильных аварий за январь-май 2018 года являются области

- Ивано-Франковская (+1,4%), Луганская (+8,4%) и Хмельницкая (+1,1%) − здесь в 2018 году случилось больше ДТП;
- Киевская (+14,4%), Николаевская (+9,8%) и Хмельницкая (+2,1%) области продемонстрировали меньшее количество аварий, однако в них оказалось больше травмированных потерпевших;
- В Волынской области (+27%), в Киеве (+22,2%), в Львовской (+12%), Николаевской (51,9%), Полтавской (+2,6%) и Ровенской (+9,4%), Тернопольской (+22,2%), Черниговской (+5,7%) и Хмельницкой областях (+33,3%) погибло больше людей.

Уменьшение нарушений правил дорожной безопасности за первых 5 месяцев 2018 года было зарегистрировано в следующих областях:

- Кировоградскую (-22,5%), Черниговскую (-20,1%) и Херсонскую (-17,4%) − здесь показатели аварийности с прошлым годом показали наилучшую динамику к уменьшению;

- В Кировоградской (-46,2%)), Винницкой (-36%)) и Тернопольской (-26,3%) областях значительно снизилось количество аварий с пострадавшими;
- В Запорожской (-39,2%), Харьковской (-35,2%) и Херсонской (-32,5%) областях существенно снизилась смертность в ДТП;
- А в Кировоградской (-39,2%), Ровенской (-32,8%) и Житомирской (-28,5%) областях уменьшилось количество травмированных.

Расследование дорожно-транспортных происшествий хоть и кажется на первый взгляд не сложным, но досудебное следствие может длится от двух до шести месяцев, а иногда и до года. Такие большие сроки досудебного следствия по уголовным производствам зарегистрированным по факту дорожно-транспортных происшествий связаны с объективными причинами, такими как проведение большого количества простых и комплексных криминалистических исследований.

Первым криминалистическим исследованием, которое назначается и проводится при расследовании дорожно-транспортных происшествий, является судебно-медицинская экспертиза. Вопросы, которые выносятся на разрешение экспертам, это: какова причина и время наступления смерти потерпевшего?, степень тяжести телесных повреждений потерпевшего? могли ли быть телесные повреждения причинены внешними частями автомобиля _____? (указывается какая марка и тип автомобиля совершившего наезд на пешехода). Также может быть поставлен вопрос о том, могли ли быть телесные повреждения получены внутренними частями салона автомобиля (в случае когда пострадал пассажир участвовавшего в дорожно-транспортном происшествии автомобиля).

Основным структурным подразделением судебно-медицинской службы является бюро судебно-медицинской экспертизы. Задачи бюро судебно-медицинской экспертизы включают собственно проведение судебно-медицинской экспертизы, оказание консультативной помощи по вопросам экспертизы органам досудебного следствия, прокуратуры и суда, апробации и внедрение в экспертную практику достижений судебной медицины, разработка предложений, направленных на дальнейшее совершенствование лечебно-профилактической помощи населению. В структуру бюро судебно-медицинской экспертизы входят отдел судебно-медицинской экспертизы трупов с судебно-гистологическим отделением, отдел судебно-медицинской экспертизы потерпевших, обвиняемых и других лиц и судебно-медицинская лаборатория, в состав которой входят судебно-биологическое, судебно-химическое и физико-техническое отделения, отдел по молекулярно-генетическому исследованию, в которых осуществляется

исследование вещественных доказательств биологического происхождения.

Только специалист-эксперт знает, как проходит судмедэкспертиза. Эта процедура проводится в специализированных заведениях – амбулаториях, больницах, поликлиниках, помещениях следственных органов и суда. Судмедэксперт должен иметь соответствующее образование и сертификат. Он может быть сотрудником как государственного, так и частного учреждения, занимающегося судебно-экспертной деятельностью. За результаты исследования эксперт несет уголовную ответственность. При необходимости могут назначаться различные виды судмедэкспертизы, каждый из которых преследует определенные цели.

К ним относятся:

- Судмедэкспертиза живых лиц – исследование, преследующее цель определения наличия, механизма, характера, давности повреждений и тяжести вреда для здоровья человека.
- Судмедэкспертиза трупа – исследование, задачей которого является установление причины и времени смерти; выявление наличия повреждений, их характера, механизма, давности появления; определение степени тяжести вреда для здоровья потерпевшего; установление причинно-следственной связи между данными повреждениями и нанесением вреда здоровью.
- Химическая и токсикологическая экспертиза предполагает исследование органов и жидкостей человека на присутствие в них химических веществ.
- Биологическая экспертиза, в том числе медико-генетическая и цитологическая, занимается исследованием тканей и жидкостей человека для определения родства, групповой принадлежности, антигенов и многого другого.
- Гистологическое исследование небольших фрагментов тканей и внутренних органов с целью определения патологических отклонений на микроскопическом уровне.

Необходимость назначения и проведения судебно-медицинской экспертизы в каждом конкретном случае решает следователь, прокурор или суд. Закон предусматривает обязательное производство судебно-медицинской экспертизы для установления причин смерти и характера телесных повреждений; определения психического состояния обвиняемого или подозреваемого в тех случаях, когда возникает сомнение по поводу их вменяемости или способности к моменту производства по делу отдавать себе отчет о своих действиях или руководить ими; определения психического или физического состояния свидетеля или потерпевшего в случаях, когда возникает сомнение в их способности правильно воспринимать обстоятельства, имеющие значение для дела, и давать о них правильные показания;

установления возраста обвиняемого, подозреваемого и потерпевшего в тех случаях, когда это имеет значение для дела, а документы о возрасте отсутствуют.

Закон предусматривает обязательный вызов судебно-медицинского эксперта или иного врача в качестве специалиста для участия в наружном осмотре трупа на месте его обнаружения и при извлечении трупа из места захоронения.

Судебно-медицинская экспертиза может быть первичной, дополнительной и повторной, производиться одним экспертом или группой.

Первичная судебно-медицинская экспертиза – первое исследование того или иного объекта экспертизы с составлением письменного заключения. В случае недостаточной ясности или полноты первичной экспертизы для решения вопросов по вновь возникшим в процессе расследования обстоятельствам может быть назначена дополнительная экспертиза.

Повторная судебно-медицинская экспертиза проводится при сомнении в обоснованности и правильности первичного заключения эксперта. Она поручается другому или другим экспертам либо группе экспертов (так называемая комиссионная экспертиза) одной или нескольких медицинских специальностей.

Комиссионная экспертиза проводится по делам о привлечении к уголовной ответственности медицинских и фармацевтических работников) а профессиональные правонарушения, по повторным экспертизам, определению утраты трудоспособности и др. Если эксперты пришли к единодушному мнению, то от имени всех составляется общее заключение. Если мнения экспертов разошлись, то каждый эксперт представляет свое заключение. Эксперты дают заключение от своего имени на основании проведенных исследований в соответствии с их специальными знаниями и несут за данное ими заключение личную и уголовную ответственность.

Список используемых источников:

1. https://www.unian.net/society/2375328-za-god-v-ukraine-stalo-na-chetvert-bolshe-pyanyih-voditeley-natspolitsiya-infografika.html
2. https://www.autocentre.ua

Чумак Сергей Прокофьевич

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры криминалистики,
кандидат юридических наук

ПРОБЛЕМЫ ПРЕДЪЯВЛЕНИЯ ДЛЯ ОПОЗНАНИЯ

Следственные действия, проводимые в процессе расследования преступлений, в разной степени дают возможность собрать доказательства, а предъявление для опознания зачастую бывает настолько важным, без которого невозможно установить истину в уголовном производстве. Уголовно-процессуальным и тактическим проблемам предъявления для опознания посвящены работы ученых, как Н.Н. Гапанович, А.Я. Гинзбург, И.Е. Быховский, Г.И. Кочаров. В.В. Крылов и другие. Однако существующие исследования не являются исчерпывающими. С введением в действие нового УПК Украины существенно изменилась правовая основа осуществления данного следственного действия. Соответственно подлежат пересмотру многие криминалистические рекомендации, использовавшиеся ранее при предъявлении для опознания. Одновременно нуждаются в совершенствовании познавательные возможности данною средства докатывания.

Следует обратить внимание на отсутствие единого определения объектов предъявления для опознания.

Так. В.В. Степанов и Ю. Н. Михайлова к числу объектов предъявления для опознания относят: живые лица {по анатомическим, функциональным признакам): труп: части трупа: предметы (вещи, материальные явления), животные: иные живые существа: их трупы: части трупов [1, с. 55]

По мнению Ю.П. Дубягина, объектами опознания могут быть слепки: с тыльной поверхности кисти рук: с ушных раковин; с лица и других частей тела трупа, а также рисованные портреты – копии (включая комбинированные модели маска + фото + рисунок) [2, с. 180].

В. Д. Образцов считает, что объектами предъявления для опознания являются: люди, животные, птицы, другие представители фауны (иногда флоры), трупы людей и животных, предметы. иные объекты живой и неживой природы, имеющие отличительные (идентификационные признаки и особенности) [3, с. 262].

Ю. Г. Корухов в числе объектов опознания выделяет также рукописные тексты [4, с. 7].

Ю. В. Гаврилин относит к объектам предъявления для опознания (помимо традиционных) компьютерную информацию в виде программ, баз данных, текстовых или графических файлов, ее носителей [5, с. 65].

Вполне справедливо отмечает А.Н. Иванов, что полностью согласиться со всеми высказываниями нельзя. Выделение в качестве самостоятельного объекта опознания слепков и рисованных портретов-копий противоречит логике. Сам по себе слепок или рисованный портрет как объект материального мира интереса для следствия не представляет. Он используется лишь как носитель изображения того или иного объекта (информации об объекте). Слепки играют а данном случае вспомогательную роль, являясь одной из форм демонстрации опознаваемого объекта. Непосредственным же объектом опознания в данном случае остается труп (а точнее части тела). Использование гипсовых слепков с лица и иных частей тела неопознанного трупа вполне допустимо в качестве одного из способов предъявления для опознания, поскольку не противоречит принципам идентификации и отвечает потребностям следственной практики.

Не оправдано и выделение в качестве объекта предъявления для опознания и рукописных текстов. Рукописный текст – это система знаков, характеризующаяся совокупностью устойчивых признаков, свойственных лицу, выполнившему данную рукопись. С криминалистической точки зрения рукопись – это материализованный продукт процесса письма, основанного на письменно-двигательном навыке [6, с. 357]. Рукопись всегда выполняется на определенных носителях, характеризующихся размером, формой, материалом, из которого они изготовлены. Эти свойства позволяют отнести рукописные тексты к предметам, которые и являются самостоятельным объектом предъявления для опознания. Может ли быть объектом опознания письменно-двигательный навык, то есть умение фиксировать мысль в рукописи с помощью специально приспособленной для этой цели системы движений, или почерк? Очевидно, что в данном случае объектом идентификации должен быть не письменно-двигательный навык и не почерк, а его исполнители, н наиболее оптимальный способ достижения этой задачи производство судебнопотчерковедческой экспертизы.

Вряд ли можно отнести к объектам опознания и компьютерную информацию. Традиционно объектами опознания считались материальные явления. Компьютерная информация не материальна, ее идентификационные признаки легко могут быть изменены, поэтому она не может являться объектом опознания. [7, с. 76].

На наш взгляд, нельзя согласиться с А.Н. Ивановым о закреплении перечня объектов опознания в уголовно-процессуальном законе, так как это достаточно большой перечень и с современным стремительным прогрессом появляются новые объекты опознания.

Остаётся спорным и подход к классификации видов предъявления для опознания. Традиционно виды опознания выделяются в зависимости от объекта предъявления для опознания.

Некоторые авторы предлагают выделял, виды опознания в зависимости от способа наблюдения:

а) в условиях восприятия опознаваемым опознающего: б) в условиях, исключающих визуальное наблюдение опознающего опознаваемым. Несложно заметить, что подобные условия применимы только при опознании людей и соответственно являются не видом предъявления для опознания, а разновидностью опознания живых лиц.

Изложенные спорные вопросы опознания в определённой степени решаемы.

Что касается тактики проведения опознания, в практической деятельности следователя, всегда остро стояла проблема где взять однородные объекты для опознания объекта в их совокупности. Если, к примеру, при предъявлении для опознания живого лица, можно найти статистов или фотографии лиц не имеющих резких отличий, то при опознании отдельных предметов, особенно в последние годы, вызывают большие сложности. Следователю (особенно в сельской местности) просто-напросто неоткуда взять однородные предметы ещё и количестве трёх. И даже если однородные объекты находятся в зоне досягаемости, но они находятся в частной собственности и никто, в соответствии с законодательством не заставит собственника предоставить данные предметы.

Исходя из такого положения зачастую нарушается порядок опознания – для опознания предмет предъявляется в единственном числе, но в протоколе фиксируется, якобы однородные предметы были.

Решения вопроса с однородными объектами опознания остаётся сложным как с практической так и с законодательной стороны.

Список использованной литературы:

1. Степанов В. И., Михайлова Ю. Н. Научные и правовые основы тактики предъявления для опознания при расследовании преступлений. Саратов. 2003. С. 55.
2. Дубягин Ю. П.. Дубягина О. П., Логинов С. Г. Особенности методики расследования небочевидных убийств. М., 2004. С. 180.
3. Образцов В. А. Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений. Курс лекций. М., 2004. С. 262.
4. Корухов Ю. Г. Предъявление для опознания на предварительном следствии и в суде. М., 1969. С. 7.
5. Гаврилин Ю. В. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации. М., 2001. С. 65.

6. Павлов И. Д. Динамическая стереотипия головного мозга. Физиология нервной системы. В 6т. М., 1952. Т. 4. С. 357.
7. Иванов А. Н. Современные проблемы предъявления для опознания и пути их решения. / Известия Саратовского университета. Саратов., 2007. С. 75-79.

Рожик Євген Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики

НАСЛІДКИ ЗЛОЧИНУ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сьогодні Україна є державою яка здійснює потужний розвиток всіх існуючих інститутів, який безумовно пов'язаний із процесом реформування. Перетворення існуючих формацій, окрім позитивних результатів, призводить до появи деяких небажаних наслідків, які є природними збитками процесу розвитку. Так, наразі Україна стикається із значним зростанням рівня злочинності, що у свою чергу детермінує потребу в удосконаленні системи розслідування кримінальних правопорушень.

Реалізація вказаної вище задачі покладається на плечі, зокрема, науки криміналістики, оскільки одним з головних завдань криміналістики є розробка ефективних техніко-криміналістичних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій по збиранню, дослідженню та використанню доказів з метою швидкого, повного та об'єктивного розкриття і розслідування злочинів [1, с. 107].

Слід зазначити, що суттєвим аспектом розслідування є пізнавальна діяльність, яка здійснюється слідчим з метою розкриття злочинів, виявлення обставин, що сприяли їх вчиненню, та усунення останніх, тобто системна інформаційно-пізнавальна діяльність [2, с. 212]. Однак, постає питання, що саме є об'єктом дослідження слідчого в процесі пізнання кримінального правопорушення.

Так, В. В. Клочков і В. О. Образцов вказують на те, що злочин є різновидом або специфічним видом людської діяльності і являє собою процес взаємодії злочинця і навколишнього середовища, що породжує зміни, які мають значення для встановлення істини з кримінальної справи [3, с. 45]. Вбачається, що на первинному етапі розслідування слідчий стикається саме зі змінами, які були спричинені злочинним діянням. Таким чином, важлива особли-

вість пізнавальної діяльності в кримінальному провадженні полягає в тому, що її об'єктом виступають конкретні факти минулого і теперішнього, які зазвичай не мають безпосередніх аналогів в об'єктивній дійсності, зокрема, і серед інших кримінальних проваджень, навіть з тим же складом злочину, за участю тих же самих суб'єктів [4, с. 2–3]. Більш того, при розслідуванні будь-якого злочину, пізнання події здійснюється у ретроспективній хронології, тобто від тих змін, які були спричинені злочинним діянням, до самого діяння, яке мало місце у минулому. Таким чином, можна говорити про те, що в процесі розслідування слідчий має справу не з самим злочином, а зокрема, з тими наслідками які були їм спричинені, тобто змінами, які настають у зовнішньому світі, після реалізації злочинного діяння.

Відповідно до етимологічного значення термін «наслідок» вказує на те, що «слідує», виходить, випливає з чого-небудь. Також, слід зазначити, що слово наслідок співвідноситься із словом причина і в цьому значенні виступає як термін у філософії, логіці, математиці: «Причиною є те, що передує, а наслідком те, що постійно за ним слідує...». Таким чином, можна говорити про те, що наслідок вживається у формі констатації результату, що був отриманий при наявності певної причини.

Однак, не дивлячи на фактичну форму результату у вигляді наслідків, слід розрізняти значення понять наслідки злочину та злочинний результат. Так, С.В. Землюков вказує на те, що злочинний результат – це соціально шкідлива зміна об'єкта, що охороняється законом, яка була спричинена цілеспрямованим впливом особи або опосередковано настала від такого впливу [5, с. 24]. В свою чергу наслідки злочину, це зміни форми та змісту об'єктів матеріального середовища, а також інформаційного змісту об'єкту накопичення даних.

Р.С. Бєлкін вказував на те, що зміни в середовище є відображенням події, завдяки яким можна судити про подію злочину [6, с. 9]. Сутність відображення в неорганічній природі полягає в здатності будь-якої речі продуціювати зміни, сліди, що знаходяться у відповідності (чи подібності) з річчю, що впливає на них і відтворює якісні і кількісні відносини і структури по ланцюгах причинно-наслідкових зв'язків [7; 8]. Також, відображення формується в свідомості особи, щодо події, очевидцем якої вона була, у вигляді інформаційних образних сигналів. Таким чином, можна говорити про те, що наслідки злочину знаходять своє відображення у слідах злочину, як матеріальних так і ідеальних.

Важливе значення також має розмежування поняття наслідки злочину в кримінально-правовому та криміналістичному розумінні.

Так, наприклад Н.І. Коржанський вказує на те, що наслідки злочину – це протиправна зміна суспільних відносин, що полягає в повному або частковому, тимчасовому або постійному

утрудненні або ліквідації можливості здійснення суб'єктом відношень своїх інтересів [9, с. 162].

Н.Ф. Кузнецов зазначає, що наслідки злочину являють собою шкідливі зміни в об'єктах, що охороняються кримінальним законом, які були спричиненні дією або бездіяльністю [10, с. 121].

З наведеного вище вбачається, що кримінально-правова наука концентрує свою увагу саме на правах та інтересах суб'єкта, які під впливом злочинних дій змінюють свій первинний стан та лімітують особу, щодо їх використання. Слід зазначити, що для потреб криміналістики більш важливе значення саме зміна об'єктів, як носіїв інформації що були спричиненні злочинними діями, як джерело інформації про подую злочину. Оскільки, як слушно зазначив В.В. Тіщенко, розслідування як процес пізнання має визначеного адресата – суд, що остаточно оцінює законність ходу розслідування, вірогідність, об'єктивність, повноту його результатів [2, с. 213]. Таким чином, криміналістика концентрує увагу на наслідках злочину як джерела доказової інформації з метою ефективного та оперативного використання отриманих даних для розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаної літератури:

1. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження / [В. В. Тіщенко, Ю. П. Аленін, О. П. Ващук та ін.]. // Наукові праці НУ ОЮА. – 2015. – № 17. – С. 106–158.
2. Тіщенко В. В. Особливості пізнавальної діяльності в розслідуванні злочинів / В. В. Тіщенко. // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – № 21. – С. 211–216.
3. Клочков В. В., Образцов В. А. Преступление как объект криминалистического познания / / Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1985. – Вып. 42. – С. 44-54.
4. Халупенко Д.М. Сутність пізнавальної діяльності слідчого й прокурора в досудовому розслідуванні / Д.М. Халупенко // Часопис академії адвокатури України. – 2013. – № 20. – С. 1–4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/729/733
5. Землюков С.В. Уголовно-правовые проблемы преступного вреда. – Новосибирск. – 1991. – 224 с.
6. Белкин Р.С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики / Белкин Р.С. – М.: изд-во ВШ МВД СССР, 1970. – 130 с.
7. Лекторский в. А. Теория познания / / Философский энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М., 1989. – 751 с.
8. Тюхтин В. С. Отражение, системы, кибернетика. – М.: Наука, 1972. – 256 с.
9. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М., 1980. – 248 с.
10. Курс уголовного права. Общая часть / под. ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М., 2002. – 464 с.

СЕКЦІЯ 15.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Бабич Ірина Григорівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВА НА ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ

Українське законодавство містить правила о межах реалізації та захисту цивільних прав. Ця конструкція базується на декількох принципах, основне місце серед яких займає вимога того, що суб'єктивні цивільні права, відповідно ст. 509 п.3 Цивільного кодексу України мають набуватись, здійснюватись, захищатись та припиняються із додержанням принципів добросовісності, розумності і справедливості.

Цивільний кодекс України відрізняється від цивільного законодавства УРСР та СРСР широким застосуванням понять «добросовісність» та «розумність», на відміну від поняття «справедливість». У Цивільному кодексі УРСР 1963 р. йшла мова тільки про добросовісного набувача та власника.

Незважаючи на часте вживання цих понять в цивільному законодавстві, визначення цих понять у законі немає.

Принцип добросовісності є загальнотеоретичним, але посідає особливе місце в системі регулюючої зобов'язальні відносини.

Добросовісність можна визначити як прагнення сумлінно захистити цивільні права та забезпечити виконання цивільних обов'язків.

Г.А. Гаджалієв визначає принцип добросовісності – як метод, який дозволяє забезпечити гармонію, баланс приватних та суспільних інтересів [1, с. 58].

З цієї позиції добросовісність є відбитком потреби суспільних інтересів в гармонізації господарських правовідносин. Основним методом галузі цивільного права є метод диспозитивності, що гарантує учасникам господарських відносин вільне і рівне волевиявлення їх намірів при укладанні і створенні правил

поведінки. А отже добросовісність можна розуміти як метод, за яким потім розвиваються встановлені учасниками відносини.

Принцип добросовісності застосовується не тільки як регулятор відносин, він також є критерієм оцінки відповідності позитивному праву встановлених учасниками правових норм.

Принцип добросовісності – це не тільки метод забезпечення гармонії приватних та публічних інтересів, але й об'єктивне мірило, яке має виконуватись як критерії для прийняття рішень суддями. Добросовісність як об'єктивне мірило – це ідеальні бажані правовідносини, в рамках яких їх учасники, як „добрі господарі", відомі ще римському праву, додержуються такої поведінки, яка розходиться із соціальним ідеалом [2, с. 187].

На думку більшості авторів, сутність права на честь і гідність полягає в праві кожного громадянина на недоторканість його честі і гідності та в можливості вимагати від усіх інших фізичних та юридичних осіб утримання від порушення цього права [3, с. 63]. Це можна пояснити тим, що сутність суб'єктивного права розуміється через володіння цими цінностями, а не на їх повагу, що регулюється іншим чином і має інше значення. Право на повагу честі і гідності представляє собою не просто наявність у суб'єкта певних цінностей, які притаманні людині із народження, а йдеться про можливе визнання цих якостей з боку суспільства, а також держави. На це вказує характер цінностей. М.Н. Марченко вказує «... надто одностороннім судженням, котре ще побутує серед філософів і юристів, про зміст і обсяг категорії гідності, сутність якої ... зводиться до характеристики суб'єктивної її сторони, що лежать поза сферою правової регламентації [4, с. 336]. Що ж до її об'єктивної сторони, яка проявляється в соціальній діяльності, поведінці суб'єкта права, то вона, на думку цього автора, «залишається в тіні й не ураховувалася в психологічному механізмі правоохоронного, правотворчого процесів» [4, с. 336].

Право на повагу чесності та честі можна визначити як забезпечена законом можливість фізичної особи користуватися своєю гідністю та честю з власної волі незалежно від інших осіб, узгоджуючи свою поведінку з уявленням, що існують у суспільстві щодо цих цінностей, отримувати оцінку своїх якостей як особистості, та вимагати від будь-кого визнання цих цінностей.

Реалізація, здійснення прав людини можна визначити – як практичне використання нею можливостей, відображених її відповідними правами [5, с. 18].

Здійснення суб'єктивного права у цивілістиці визначається як реалізація його змісту для задоволення інтересу правоможної особи [6, с. 18]. Реалізація честі і гідності здійснюється шляхом пред'явлення особою певних претензій, та визнання їх суспільством.

Зміст будь-якого суб'єктивного права складається із: 1) правоможності на власні дії (правовиконання); 2) правоможність на

чужі дії, тобто можливість вимагати від інших осіб виконання покладених на них обов'язків; 3)правоможність захистити своє право, звернутися за захистом до держави у разі порушення суб'єктивного права з боку правозобов'язаної особи.

Правоможності на власні дії, коли мова йде про гідність та ділову репутацію слід розуміти як повноваження щодо володіння, користування та зміни честі, гідності та ділової репутації. Володіння означає можливість фактичного володіння честю, гідністю та діловою репутацією самостійно, без звернення до інших осіб. Користування означає можливість використовувати уявлення про себе, які складися у думці суспільства. Зміна змісту реалізується шляхом укладення різноманітних угод щодо формування іміджу.

Володіння цінностями, що випливають із права на гідність та ділову репутацію виникає з моменту народження, та потребує юридичного закріплення з конкретним визначеним носієм. В іншому випадку неможна використовувати інформацію, що порочить цю особу.

Право використання – це право на власні дії, право користуватися соціальними благами для оцінки якостей як особистості з боку оточуючих. Зміст цих дій може змінюватись залежно від поведінки самого суб'єкта.

У цивільно-правовій науці зазначається, що існують окремі загальні межі здійснення цивільних прав. Окремі межі характеризуються тим, що вони адресовані конкретним цивільним правам і передбачені в спеціальних статтях законодавства або в угодах. Загальні межі здійснення суб'єктивних цивільних прав характеризується тим, що відноситься до всіх суб'єктивних прав і передбачається в нормах-принципах [6, с. 18].

Відповідно до ч. 1 ст. 12 ЦК України особа здійснює своє цивільне право вільно, на власний розсуд. Що відповідає ст. ч. 1 ст. 64 Конституції України, в якій вказано, що конституційні права й свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. У ч. 2 цієї ж статті вказується на можливість окремих обмежень прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану з зазначення строку дії цих обмежень. І тут, при переліку низки прав і свобод, які не можуть бути обмежені, особливо підкреслено право на повагу гідності людини, закріплене ст. 28 Конституцією України.

Відповідно до ч. 4 ст. 13 ЦК України: «при здійсненні цивільних прав особа має додержуватися моральних засад суспільства». Це вказує на велике значення моралі в ході здійснення цивільних прав і водночас ставить на порядок денний питання про її співвідношення з правом. Всі правові норми підлягають моральній оцінці, але не всі відносини, які врегульовані нормами моралі регулюються правом. Особливо це актуально для цивільно-

правового регулювання суб'єктивного права на повагу гідності й честі особи. Крім того, слід зазначити, що поняття «гідність» та «честь» не визначені в нормах законодавства, а розроблені у науковій літературі на основі етичних категорій.

Таким чином, здійснення права на честь і гідність можна охарактеризувати наступним чином:

1) зміст суб'єктивного права на гідність і ділову репутацію складається із кількох правоможностей (володіння, користування, розпорядження);

2) здійснюється особою самостійно, незалежно від волі інших осіб;

3) право на честь і гідність охороняється Конституцією України, як найвища соціальна цінність і не може бути обмежена

4) має відбуватися у межах визначених у нормах-принципах – добросовісності, розумності, справедливості.

Список використаної літератури:

1. Гаджиев Г.А. «Конституционніе принципі добросовестности» // государство и право 2002 – № 7. – С. 58.
2. Мережко А.Л. lex mercatoria. Теория и принципы транснационального торгового права. – К.: Таксон. 1999. – С. 187.
3. Лесняк В.В. Защита чести, достоинства и деловой репутации в гражданском законодательстве России // Юрист. – 1999. – № 1. – С. 63.
4. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Отв. ред. проф. М.Н. Марченко. – Т. 1. Теория государства. – М.: Зерцало, 1998. – С. 336.
5. Панкевич І.М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти): Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Львів, 2000. – С. 18.
6. Малеина М.Н. Содержание и осуществление личных неимущественных прав граждан: проблемы теории и законодательства // Государствово и право. – 2000. – № 2. – С. 18.

Давидова Ірина Віталіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНУ НЕДІЙСНИМ

Відповідно до ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недотримання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, зазначених вище. Тобто порушення хоча б

однієї з перерахованих вимог тягне недійсність правочину. Таким чином, правочин може бути визнаний недійсним лише з підстав і з наслідками, передбаченими законом.

Відповідно до цього недійсні правочини можуть бути поділені на чотири групи (послідовність відповідає визначеній в зазначеній нормі):

а) правочини з недоліками змісту (вади змісту);

б) правочини, недійсні за їх суб'єктним складом (вади суб'єкта);

в) правочини з недоліками волі (вади волі);

г) правочини з недоліками форми (вади форми).

Розглянемо більш детально недійсні правочини, вчинені з вадами змісту, суб'єкта, волі, форми.

Отже, першою умовою дійсності і, відповідно, невиконання якої буде мати наслідком недійсність даного правочину (внаслідок вади змісту) є відповідність його змісту ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

Зміст є одним з елементів правочину, порушення вимог закону до якого є спеціальною підставою його недійсності. Під змістом правочину як юридичного факту можна розуміти зміст волевиявлення, спрямованого на виникнення, зміну або припинення певних прав та обов'язків. Він складається з умов, які визначають права і обов'язки у відповідних правовідносинах, на виникнення якого спрямована воля сторін. Зазначені умови можуть як міститися в законах та інших правових актах, так і встановлюватися учасниками правочину самостійно на підставі принципу диспозитивності. Але в будь-якому випадку зміст правочину передбачає відповідність не лише нормам цивільного права, але і його принципам.

Також до протизаконних правочинів віднесено правочини, вчинені всупереч інтересам держави і суспільства, його моральним засадам. І це є логічним та правильним, адже якщо мета правочину суперечить інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, то фактично відбувається посягання на правові підвалини суспільства, що містяться в імперативних нормах.

Зокрема, як уже зазначалося вище, в літературі використовується поняття «антисоціальний правочин», для якого характерним є: суспільна небезпека і протиправність, гостра соціальна конфліктність і громадська шкідливість виконання. «Антисоціальним» можна назвати правочин, який є суспільно небезпечним і протиправним, вчиненим у вигляді посягання на охоронювані законом права та інтереси держави і суспільства.

Отже, мова має йти про забезпечення правопорядку, моральності. Однак дані поняття чітко в законодавстві не визначені, що призводить до розбіжностей, сваволі, правових конфліктів тощо.

В літературі та на практиці зустрічаються різні точки зору щодо розуміння терміна «порушення основ правопорядку» як підстави недійсності правочину. Одні відносять до цієї категорії правочини, вчинені в протиріччі з публічним порядком в країні (ознакою таких правочинів може бути кримінальна караність відповідної дії); інші – правочини, що порушують цивільно-правові норми (заборони, виражають основи суспільних відносин: соціально-економічної системи, прав і свобод громадян тощо).

Правопорядок – одна з основних складових частин громадського порядку, що складається в результаті здійснення різних видів соціальних норм, що регулюють різноманітні сфери суспільного життя і що розрізняються між собою характером і неоднаковим способом впливу на поведінку людей (звичаї, норми моралі, правила діяльності громадських організацій та ін.). Правопорядок регламентується правовими нормами, прийнятими в установленому в даній державі порядку. Як певний стан регульованих правом суспільних відносин правопорядок характеризується реальним рівнем законності, забезпечення і реалізації суб'єктивних прав, дотримання юридичних обов'язків усіма суб'єктами правовідносин.

Під основами правопорядку слід розуміти найбільш істотні, основоположні норми про соціально-економічний устрій суспільства, наслідком недотримання яких може бути порушення територіальної цілісності країни, політичного і економічного суверенітету, соціальної стабільності. Найбільш значущі повноваження суб'єктів права закріплені Конституцією України. Зокрема, це: право власності, інші речові і майнові права, особисті немайнові права, політичні права, трудові права тощо.

Дії, які посягають на зазначені права, найчастіше відбуваються у формі кримінально караних діянь або адміністративних проступків: протизаконні правочини з наркотиками і з валютою, незаконна торгівля зброєю тощо. Можливо посягання на основи правопорядку і при відсутності явних ознак злочину (наприклад, приватизація державного та муніципального майна за штучно заниженими цінами, договори вкладників з «фінансовими пірамідами», незаконна купівля-продаж землі, укладання правочинів, що тягнуть за собою істотне обмеження конкуренції тощо).

Під моральністю як критерієм недійсності може розумітися серйозне аморальне діяння, що суперечить прийнятим у суспільстві уявленням про справедливість, добро, людяність, гідність, совість, які не залежать від національної, етнічної, релігійної приналежності суб'єкта цивільного права.

Отже, дана норма дає можливість відмежувати найбільш небезпечні правочини, що суперечать нормативним актам. Саме їх можна назвати правопорушеннями, адже для застосування цієї норми необхідна наявність як об'єктивного (протиріччя основам правопорядку (інтересам держави і суспільства) та моральності (його моральним засадам)), так і суб'єктивного (умисел) критеріїв.

Вважаємо за необхідне доповнити зміст ЦК України правовими визначеннями категорій «правопорядок» і «моральність», що звузить можливість суддівського розсуду в застосуванні даної норми і дасть можливість кожному учаснику відповідного правочину найбільш точно кваліфікувати свої дії і усвідомлювати можливі негативні для себе наслідки.

Деревнин Владимир Сергеевич

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры гражданского права

ПОНЯТИЕ, ПРИЗНАКИ И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ ПРИРОДЫ ИНТЕРЕСА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

Наиболее часто в научной литературе дискутируется вопрос, считать ли интерес категорией субъективной, объективной или имеющей двойную сущность. Интерес в общей теории права может рассматриваться как феномен, имеющий объективные и субъективные характеристики [1].

Данной точки зрения придерживаются в психической настроенности субъекта интереса по адресу какого-либо объекта (явления). Объективная сторона интереса состоит в некоторой независимости, обособленности интереса от его субъекта. То есть интерес существует как факт окружающей нас действительности. Интерес – это определенная потребность в чем-либо. Потребность порождает интерес, становясь его содержанием. Таким образом, являясь первичной по отношению к интересу, потребность руководит интересом. Интерес выступает связующим звеном между разного рода благами и субъективными правами. По поводу материального блага возникает имущественное правоотношение, и его возникновение связано с имущественным интересом. Аналогично – с нематериальным благом. Неимущественный интерес может присутствовать в имущественном правоотношении и наоборот. Например, так называемый сервитут вида дает право управомоченному имущественное право, заключающееся в возможности запрещать соседу возводить

всякого рода постройки выше определенной высоты, чтобы они не препятствовали доступу солнечного света, и не заслоняли вид. Данный сервитут обслуживает имущественные потребности владельца господствующего недвижимого имущества, но при этом последний может иметь сугубо нематериальный интерес (удовольствие от хорошего вида), не входящий в имущественное правоотношение из сервитута. В то же время интерес – это более широкая категория. Нормы права обязательно выражают различные интересы, наделение лица правоспособностью говорит о гипотетической возможности существования различных интересов у правоспособного лица. Возможность установления субъективного права связывается с наличием определенного интереса у его субъекта.

Понятие «правовой интерес» шире понятия «охраняемый законом интерес», поэтому вряд ли правильно их отождествлять. Фактический владелец имущества согласно ст. 344 ГКУ («Приобретательная давность») не находится до приобретения права собственности на это имущество в правоотношении абсолютного типа. Однако, защищая свое владение против третьих лиц, фактический владелец защищает свой охраняемый законом интерес в ожидании возникновения права собственности. Итак, интерес – это «сквозная» категория. Юридически значимый интерес либо покрывается субъективным правом, либо выступает в форме «охраняемого законом интереса». Представляется, что в рамках правовой системы социальный интерес трансформируется в такое правовое явление, как юридический интерес.

Во-первых, человек не может реализовать свои интересы без привлечения юридических средств.

Во-вторых, регулируемые правом отношения являются отношениями волевыми. В данном аспекте интерес может пониматься как стимул.

В-третьих, интерес, воздействуя на волю, выраженную посредством волеизъявления, преобразуется в юридическую конструкцию, именуемую юридическим интересом.

Спорным представляется вопрос о правовой природе интереса, а именно: выступает ли интерес явлением субъективным, выражающим известную психическую настроенность субъекта, либо он по своей природе объективен, т. е. представляет собой некое объективное условие человеческого существования [3].

Сторонники первой концепции (субъективной) рассматривают интерес как субъективное понятие, отражающее психическое отношение субъекта к юридическому благу. Однако лица с нарушенной психикой также нуждаются в определенных социальных условиях, следовательно имеют свой интерес, который признается государством и берется под правовую охрану. Таким

образом, реализация интереса может осуществляться не только через сознание, но и совершением волевых действий.

Сторонники второй концепции (объективной) рассматривают интерес как категорию объективную, возникающую вне сознания и воли субъекта. Это обуславливается тем, что, во-первых, появления интересов у субъекта предопределено наличием у него потребностей. Во-вторых, содержание интересов обусловлено особенностями предмета потребности и процесса овладения им в данных условиях. В-третьих, реализация интересов сопряжена с преодолением объективно существующих препятствий, с наличием определенных средств, вступающих во взаимодействие с субъектом. «...Всякий интерес – это интерес определенного субъекта, независимо от того, является ли таким субъектом отдельный гражданин, группа лиц или даже общество. Но при таком понимании интерес отождествляется с условиями жизни людей» [4].

Третья концепция (субъективно-объективная) рассматривает интерес как двойственную субъективно-объективную категорию. Здесь интерес представляет собой психическое отношение субъекта, выражающееся определенными действиями, но определяемое общественными (объективными) условиями жизни общества. Данной концепции придерживается и Е. О. Харитонов. «...Интерес в общей теории права может рассматриваться как феномен, имеющий объективные и субъективные характеристики» [5].

На основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что правовая природа интереса многогранна, наиболее удачной концепцией природы интереса выступает субъективно-объективная концепция, в соответствии с которой интерес отчасти предопределяется и формируется общественными интересами.

Авторы не отрицают как факт параллельного существования объективных и субъективных интересов, так и их значения для права. Если речь идет о правомерности поведения того или иного лица, имеется в виду объективный интерес. Примером является ч. 7 ст. 47 Конституции Украины [7]: «использование собственности не может наносить вред правам, свободам и достоинству граждан, интересам общества, ухудшать экологическую ситуацию и природные качества земли».

Можно сделать следующие выводы:

1. Юридический интерес – это правовая связь, возникающая между участниками общественных отношений на основании правовой инициативы, проявляемой одним в отношении другого, ожидающего благоприятных юридических последствий собственной правовой инициативы в виде определенного блага.

2. Юридический интерес обеспечивает как формальное (правовое) равенство, так и фактическое равенство (равноправие).

Список використаної літературу:

1. Харитонов Є. О. Категорія інтересу в цивільному праві України / Є. О. Харитонов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.; редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Ю. М. Оборотов (заст. голов. ред.), Л. Р. Біла (відп. секр.) [та ін.]; ОНЮА. – О. : Юрид. л-ра, 2005. – Вип. 25.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
3. Грибанов В. П. Интерес в гражданском праве / В. П. Грибанов // Советское государство и право. – 1967. – № 1. – С. 50.
4. Грибанов В. П. Интерес в гражданском праве / В. П. Грибанов // Осуществление и защита гражданских прав. – 2-е изд., стереотип. – М. : ЮрИнфор, 2001. – 212 с.
5. Харитонов Є. О. Категорія інтересу в цивільному праві України / Є. О. Харитонов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. 1994-2005. – Вип. 25. – С. 216.
6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 47.

Калітенко Оксана Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ

Розгорнута система особистих немайнових прав подружжя з'явилася в чинному національному законодавстві з 2004 року. Демократизація суспільства і проголошення людини найвищою цінністю в суспільстві призвели до активного розвитку цього, раніше нетрадиційного для нашої правової системи, законодавчого напрямку. Вперше особисті немайнові права були не лише задекларовані на Конституційному рівні, а й отримали свою подальшу деталізацію і правове регулювання в Цивільному і Сімейному кодексах України.

Однак відсутність попереднього досвіду правового регулювання і наявна на той момент напруженість в процесі кодифікації законодавства призвели до того, що діюча сьогодні система правових, норм, які регулюють суспільні відносини з приводу нематеріальних благ не має чіткої, послідовної, логічно побудованої структури.

Так основна частина особистих немайнових прав регулюється нормами книги другої Цивільного кодексу України. В той час, як Сімейний кодекс України також містить статті, присвячені правовому регулюванню особистих немайнових прав подружжя, батьків та дітей, інших членів сім'ї та родичів. При цьому, на жаль всі ці статті не складають єдиної системи і часто регулюють відносини, які не піддаються правовому регулюванню. Саме тому в науковій літературі неодноразово зверталася увага скоріше на рекомендаційний та декларативний характер окремих положень законодавства, ніж на конкретний зміст правової норми, яка може застосовуватися на практиці.

Про такий стан речей яскраво свідчить і сучасна судова, і адвокатська практика. Так аналіз судових справ і судових рішень з питань захисту особистих немайнових прав дає можливість зробити висновок, що найбільш поширеною категорією справ з питань захисту особистих немайнових прав, як і до 2004 року, залишаються справи пов'язані із захистом честі, гідності та ділової репутації та із відшкодування завданої моральної шкоди. Крім того, набуває популярності напрямок захисту особистих немайнових прав в сфері інтелектуальної власності. Однак, що стосується захисту особистих немайнових прав подружжя, то прогнозована авторкою Сімейного кодексу України – Ромовською З.В. активність подружжя у разі порушення особистих немайнових прав, на жаль, залишається нереалізованою.

Можливо це пов'язано із відсутністю попередньої судової практики та незначною вартістю позовів, внаслідок чого адвокати і представники (що виступали раніше) не квапилися займатися цією категорією справ. Крім того особистісний характер немайнових правовідносин найбільш яскраво проявляється у випадку правовідносин подружжя. Дуже складно відмежувати в таких випадках особисті відносини, що не піддаються правовому регулюванню і особисті немайнові правовідносини. Логічно уявити, що якщо між подружжям не складаються немайнові правовідносини, то скоріше це привід замислитися про припинення такого шлюбу, ніж кожного разу притягати сторонню особу – суд для вирішення власних конфліктів. Навіть, якщо суд і винесе рішення, пов'язане із захистом особистих немайнових прав одного з подружжя, то виконавча служба навряд чи зможе примусити іншого з подружжя до його виконання (наприклад, примусити поважати індивідуальність свого чоловіка або дружини, якщо, скажімо, внаслідок його(її) аморальної поведінки така повага була втрачена, хоча стаття 51 СК і передбачає право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності).

В питаннях особистих немайнових правовідносин подружжя дуже яскраво проявляється загальний принцип права: «Право однієї особи закінчується там, де починається право іншої особи».

Кожний з подружжя має абсолютно тотожній перелік особистих немайнових прав, набутих внаслідок укладення шлюбу. При цьому жоден з них не має і не може мати переваг перед іншим, що витікає з принципу рівності чоловіка та дружини перед законом.. Саме тому, займаючись справами про захист особистих немайнових прав, адвокати обов'язково повинні враховувати цей момент.

Крім того, у зв'язку з активним розвитком інтернет-технологій, сучасного світового спілкування в соціальних мережах, поширенням різного роду інтернет-сервісів швидко набувають популярності питання захисту одного з основних прав фізичної особи – права на таємницю особистого (і зокрема сімейного життя). Як свідчить ситуація, що склалася на сьогоднішній день саме це право в сучасних умовах порушується все частіше, причому не тільки (а іноді навіть не стільки) сторонніми особами, скільки чоловіком, або дружиною, а також іншими членами сім'ї і родичами (дітьми, батьками, тіткою, дядьком,тощо). Ні для кого вже не таємниця, що за великого бажання (і часто за допомогою соціальних мереж) майже про кожну фізичну особу сьогодні можна отримати практично будь-яку інформацію не зважаючи на постійне підписування документів про нерозголошення персональних даних в різноманітних інстанціях та можливу соціальну неактивність (відсутність інформації в соціальних мережах) від самої особи. Таку інформацію в соціальних мережах (часто у вигляді фото) розміщують саме члени сім'ї та родичі.

В судовій практиці нещодавно і поступово почали з'являтися справи, пов'язані із захистом особистих немайнових прав фізичних осіб, порушених в мережі інтернет не внаслідок поширення інформації, що порушує честь, гідність та ділову репутацію, а саме внаслідок порушення права на таємницю особистого (сімейного) життя, права на зображення, тощо. Думається, що поширення такої судової практики сприятиме вихованню та підвищенню рівня правової свідомості громадян в сучасному суспільстві. Однак, слід звернути увагу і на точку зору науковців, які прогнозують, що з часом право фізичної особи на таємницю особистого (сімейного) життя повністю втратить своє значення, внаслідок повної доступності і прозорості інформації.

Що ж стосується напрямків діяльності адвоката у сфері правового регулювання особистих немайнових відносин подружжя, то в сучасних умовах акцент варто робити не стільки на захисті таких прав, скільки на договірному регулюванні означених відносин. Як свідчить практика, саме на їх обговорення майбутнім подружжям, чоловіком та дружиною, як правило не виділяється часу. І якщо майнові відносини все більше подружніх пар регулюють шлюбним договором, то немайнові питання (які згідно чинного

законодавства не можуть бути предметом шлюбного договору) залишаються відкритими, як правило, до моменту виникнення якоїсь конкретної проблеми. Так, наприклад, чоловік виклав у соцмережах фотографію дружини проти її волі, однак аргументуючи це тим, що він не знав про її незгоду. Безумовно, дружина може вимагати видалення такої фотографії від чоловіка, а у разі його незгоди може, навіть, звернутися до суду з заявою про захист свого порушеного права, але чи зможе факт видалення фотографії відновити її порушене право, якщо інформація вже «розійшлася» в інтернеті. А от, якщо б подружжя уклали договір в якому домовилися про порядок здійснення своїх особистих немайнових прав та про характер і розмір відповідальності кожного з подружжя у разі їх порушення, то процес реалізації особистих немайнових прав набув би чіткої регламентації та упорядкування.

Костова Наталія Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права

ЗАХОДИ, ЩОДО ОХОРОНИ СПАДКОВОГО МАЙНА ВИКОНАВЦЕМ ЗАПОВІТУ ТА НОТАРІУСОМ

Заходи щодо охорони спадкового майна виконавцем заповіту та нотаріусом як відомо, одним із конституційних прав кожної особи є право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю (ст. 41 Конституції України). Важливу роль у забезпеченні реалізації цього права відіграє закріплений в цивільному законодавстві України інститут спадкування майна. До заходів щодо охорони спадкового майна в широкому значенні слід віднести будь-які заходи, направлені на збереження спадщини в належному стані, запобігання найменшої можливості її втрати, псування або розкрадання. Загальні дослідження й публікації провідних учених-цивілістів Фурси С.Я., Фурси Є.І, Остапюка Н., Гордона М.В., які стосуються загальних питань спадкового права. Слід зауважити, що у випадку призначення виконавця заповіту, заходи з охорони спадкового майна вживаються як нотаріусом, так і безпосередньо самим виконавцем (ст. 1290 ЦК України).

Тим більше, що охорона спадкового майна, призначення хранителя та опікуна такого майна покладалося згідно зі ст. 558-559 ЦК 1963 р. на спеціальних посадових осіб – державних нотаріусів, а в населених пунктах, де не було державної

нотаріальної контори – на посадову особу відповідного виконавчого комітету, яка мала право вчиняти нотаріальні дії. Детальна регламентація порядку здійснення цих дій відбувалася, відповідно, в Законі України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. [1]. Цивільний кодекс України не містить детальної регламентації порядку здійснення виконавцем заповіту своїх повноважень, в тому числі і заходів щодо охорони спадкового майна, хоча потреба в цьому є. Адже спадкоємці, їхні законні представники, а також орган опіки і піклування мають право згідно зі ст. 1293 ЦК оскаржити до суду лише ті дії виконавця заповіту, які не відповідають вимогам Цивільного кодексу, інших законів, порушують інтереси спадкоємців. На думку Остапюка Н., на законодавчому рівні слід додатково встановити випадки, коли вжиття заходів щодо охорони спадкового майна є обов'язковими як з боку нотаріуса, так і з боку виконавця заповіту. Серед таких випадків автор називає наступні: по-перше, коли ніхто із спадкоємців не вступив у володіння спадщиною, що потребує охорони (управління); по-друге, коли у нотаріуса чи виконавця заповіту є достовірна інформація про відсутність хоча б кількох осіб, які призвані до спадкування; по-третє, коли спадкоємцем є громадянин, який визнаний в судовому порядку недієздатним або обмеженим в дієздатності і його опікун (або особисто громадянин у випадку згоди піклувальника) не вступив у володіння (управління) спадковим майном; по-третє, коли у нотаріуса чи виконавця заповіту є достовірна інформація про відсутність хоча б кількох осіб, які призвані до спадкування; по-четверте, коли спадкоємцем є громадянин, який визнаний в судовому порядку недієздатним або обмеженим в дієздатності і його опікун (або особисто громадянин у випадку згоди піклувальника) не вступив у володіння (управління) спадковим майном [2, с. 25]. Заходи щодо охорони спадкового майна нотаріус вживає не пізніше наступного дня з дати надходження доручення або заяви про наявність спадкового майна, яке потребує охорони.

Таким чином, з метою збереження спадкового майна та враховуючи відсутність у виконавця заповіту необхідного кола повноважень щодо вжиття заходів з охорони спадкової маси, останній повинен якнайшвидше повідомити державного нотаріуса за місцем відкриття спадщини про необхідність вжиття заходів щодо її охорони. Для охорони спадкового майна нотаріус проводить опис спадкового майна, призначає його охоронця та передає майно йому на зберігання. Опис спадкового майна здійснюється за участю виконавця заповіту, у випадку його призначення, заінтересованих осіб, якщо вони того бажають, і не менше як двох свідків. Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято – до закінчення строку, установленого цивільним законодавством

України для прийняття спадщини. Однак, охорона спадкового майна може тривати і після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріуса надійде заява про згоду на прийняття спадщин від осіб, для яких право спадкування виникає у разі неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями (ч. 2 ст. 1270 ЦК), і якщо до спливу встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини залишилось менше трьох місяців. Заходи з охорони спадкового майна припиняє нотаріус або посадова особа виконавчого органу місцевого самоврядування, яка їх вживає. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів щодо охорони спадкового майна відрізняються, про припинення цих заходів попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини. Про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців та виконавця заповіту. На підставі цього можна стверджувати, що чинне законодавство в частині вжиття заходів щодо охорони спадкового майна містить деякі недоліки. Як було нами зазначено вище, основним недоліком є відсутність регламентації порядку здійснення виконавцем заповіту повноважень щодо охорони спадкового майна. Роль виконавця заповіту зводиться лише до повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини, обов'язкової присутності при здійсненні опису спадкового майна і призначення охоронцем усього спадкового майна.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про нотаріат» // Відомості Верховної Ради України (із змінами). – 1993. – № 39. – Ст. 383.
2. Остапюк Н. Меры по охране наследственного имущества // Законность. – 2003. – № 12. – С. 25-30.

Омельчук Олександр Сергійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ СПОРТИВНИХ КОНТРАКТІВ З НЕПОВНОЛІТНІМИ

Визначною особливістю професійних спортивних контрактів є вік спортсменів, що укладають контракти. Якщо у випадках звичайних цивільно-правових та трудових договорів участь неповнолітніх у якості сторони договору є виключенням із

правила, а роботодавці зазвичай намагаються укласти договір з повнолітнім співробітником, то в сфері спорту ситуація протилежна. Неповнолітні спортсмени є найціннішим перспективним активом для спортивних клубів, адже при незначних стартових фінансових витратах вони здатні ефективно прогресувати в спортивному плані та значно збільшувати фінансову цінність своєї спортивної діяльності, підвищувати свій трансферний потенціал.

Неповнолітньою визнається особа, яка не досягла вісімнадцяти років, і в силу свого віку не здатна здійснювати свої права і обов'язки в повному обсязі. За загальним правилом особи отримують повну цивільну дієздатність з 18 років, а отже саме з цього віку мають право укладати цивільно-правові договори. Однак, згідно ст. 32. ЦК України фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа) має право самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами. Неповнолітні особи у віці від 14 до 18 років можуть укладати цивільно-правові договори (крім вказаних в ст. 32 ЦК України) лише за згоди батьків, опікунів або усиновлювачів.

У трудовому законодавстві визначено, що трудовий договір з неповнолітніми може укладатися по досягненню ними 16 років. Особи молодше 16 років можуть укладати трудовий договір за згодою одного з батьків або особи, яка їх заміняє: усиновителів, піклувальників.

Законом не встановлено нижню граничну межу віку спортсмена, з яким може бути укладено професійний спортивний контракт. Обмеження щодо віку неповнолітнього працівника встановлені в міжнародних документах. Наприклад, відповідно до Конвенції МОП № 138 «Про мінімальний вік для прийому на роботу» національним законодавством або правилами може допускатися прийом на роботу за наймом або на іншу роботу осіб у віці від тринадцяти до п’ятнадцяти років для легкої роботи, яка: по-перше, не здається шкідливою для їхнього здоров’я або розвитку; і, по-друге, не завдає шкоди навчальному процесу [2].

У ст. 7 Європейської соціальної хартії встановлено, що мінімальний вік прийому на роботу становить 15 років, за винятком випадків, коли діти зайняті на певного виду легких роботах, що не завдають шкоди їх здоров’ю, моральності або освіті [1].

Вітчизняне законодавство забороняє укладення трудового договору з неповнолітніми на роботу з важкими, шкідливими чи небезпечними умовами праці, а також на підземні роботи. Законодавством встановлені граничні норми підіймання і переміщення важких речей неповнолітніми, одночасно встановлені скорочені норми робочого часу неповнолітніх. Неповнолітнім забороняється працювати у нічний час, а також у вихідні та святкові дні.

Однак, без перевищення зазначених норм фактично неможливо проводити спортивні змагання, навчально-тренувальні сесії в багатьох видах спорту.Тому законодавство допускає перевищення неповнолітнім спортсменом гранично допустимих норм навантажень при підйомі і переміщенні тягарів вручну, якщо це необхідно відповідно до плану підготовки спортсмена до спортивних змагань і такі навантаження не заборонені йому за станом здоров'я відповідно до медичного висновку, а також допускає направлення в службове відрядження, залучення до понаднормової роботи, роботи в нічний час, у вихідні, святкові та неробочі дні спортсменів, які не досягли віку вісімнадцяти років.

В окремих видах спорту також встановлено спеціальні гарантії захищеності прав неповнолітніх спортсменів. Так, регуляторними положеннями Федерації футболу України запроваджено окремий вид контрактів, котрі захищають та сприяють розвитку юних футболістів. Такий тип контракту може бути заключений не більше ніж на 2 роки з гравцями від 14 до 18 років і тільки за згоди одного з батьків.

Документ захищає обидві сторони – неповнолітнього гравця та інвестиції відповідного клубу. Ці контракти є однією з умов програми для розвитку неповнолітніх гравців і надають можливість клубам підписати контракт із неповнолітніми випускниками шкіл. У свою чергу гравцю документ надає можливість брати участь у різноманітних матчах свого клубу та розпочинати футбольну кар'єру [3].

На особливу необхідність правового захисту неповнолітніх футболістів ФІФА звернула увагу ще в 2009 році, зобов'язавши клуби гарантувати гравцеві вищу, шкільну або професійну освіту, крім його футбольної підготовки, що дозволить неповнолітньому футболістові, якщо він залишить професійний спорт, зайнятися іншою, не пов'язаною з футболом, кар'єрою, а також зробити все необхідне для забезпечення оптимального рівня життя та/або місця проживання та інше [4, с. 706].

Список використаної літератури:

1. Європейська соціальна хартія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062
2. Конвенція МОП про мінімальний вік для прийому на роботу № 138. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_054
3. Неповнолітні у футболі: українські спортсмени захищені? // Юридична газета. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yur-gazeta.com/golovna/nepovnolitni-u-futboli-ukrayinski-sportsmeni-zahishcheni.html
4. Степанов П.П. Особенности трансферного контракта несовершеннолетних футболистов / П.П. Степанов // Молодой ученый. – 2016. – № 3. – С. 705-707.

Орзіх Юрій Геннадійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права,
кандидат юридичних наук

ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ НОТАРІАТУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ НОТАРІАТУ

Стаття 1 Закону України «Про нотаріат» (далі – Закон) визначає Нотаріат в Україні як систему органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Досить широкий спектр дослідників нотаріату надавали свої власні наукові бачення концепту «нотаріат». Серед таких дослідників є В.В. Баранкова, М.М. Дякович, Л.В. Єфіменко, Ю.В. Желіховська, В.В. Комаров, П.В. Крашенніков, С.Г. Пасічник, Л.К. Радзієвська, І.П. Фріс, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, В.М. Черниш, В.В. Ярков, та ін.

Інколи ці визначення мають досить примарний зв'язок з діючим законодавством [1, с. 153], інколи фактично дублює його [2, с. 7]. Водночас жодним з дослідників не піднімається питання про невідповідність наявного законодавчого визначення нотаріату його реальному положенню, сутності та становищу.

Наявне законодавче визначення нотаріату вже застаріле не просто темпорально (закріплене ще у 1993 році), а за своєю суттю не відповідає реальному змісту нотаріату та нотаріальної діяльності. Застосування до нотаріату, як соціального явища, закону ускладнення системної організації організмів, шляхом епістемічної інтервенції [3, с. 27] дає підстави стверджувати, що природний хід життя зумовлює постійне ускладнення суспільних відносин так само як і системної організації живих організмів та необхідність постійного розвиток регуляторних механізмів цих відносин. Кожний наступний рівень системної організації потребує адекватного регуляторного механізму, що відповідає або навіть, щонайкраще, випереджає актуальну ситуацію дійсності. Існуюче законодавче визначення нотаріату як раз і відноситься до одного з таких регуляторних механізмів, що не відповідає реальному положенню речей у нотаріальній практиці та правовим відносинам, що складаються за участю суб'єктів, що здійснюють нотаріальні повноваження.

Так, слід відзначити, що повноваження суб'єктів, що здійснюють нотаріальну діяльність перевіряти виконання обов'язку громадян зі сплати ними податку на доходи фізичних осіб (стаття 172, 174 Податкового кодексу України), обов'язок

нотаріусів проводити фінансовий моніторинг (п. Г, ч. 2, ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»)суб'єктів правочинів, що до них звернулися, повноваження у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, громадських організацій жодним чином не мають прямого відношення до існуючого визначення поняття нотаріат в Україні. Аналогічною є ситуація з проведенням нотаріусом процедур примирення та налагодження стосунків між клієнтами-учасниками правовідносин із застосуванням медіативних технік та способів. Виходячи з ситуації, що склалася у нотаріальній практиці справедливим буде надання на законодавчому рівні нотаріату статусу інституту превентивного правосуддя, завдання якого полягає у запобіганні будь-яких конфліктів та судових спорів, в тому числі за участю суб'єктів публічної влади, з приводу реалізації та здійснення суб'єктами правовідносин своїх законних прав та інтересів та виконання ними своїх обов'язків.

Іншою значною рушійною силою постійних змін у житті людей є стрімкий розвиток новітніх технологій у сфері інформаційних технологій та вплив їх на життя людей.

Інформаційні технології кидають серйозний виклик таким доволі сталим правовим конструкціям як нотаріат оскільки динаміка їх розвитку змушує нотаріат трансформуватися інколи суттєво. В даному випадку можна говорити про зміну способів надання нотаріальних послуг. Наприклад, у Грузії, можливим є посвідчення довіреностей за допомогою Skypeконференції між клієнтом та нотаріусом і такі випадки у світі непоодинокі. Категорично негативну позицію з цього приводу займає Міжнародний союз латинського нотаріату [4], членом якого є 87 країн світу і Україна в тому числі з 2013 року. Тут насправді виникає дуже велика кількість спірних питань. Наприклад, питання наявності фізичного та/чи психічного тиску на особу, що знаходиться по той бік екрану від нотаріуса адже це також може стати спровокувати судовий процес. Дане явище вимагає принципового перегляду підходу до таких фундаментальних питань нотаріальної діяльності як: способи захисту інформації, що стає відома нотаріусу під час надання нотаріальних послуг (нотаріальна таємниця); способи верифікація осіб, що звертаються до нотаріуса по вчинення нотаріальних дій; способи перевірки інформації, що надається нотаріусу чи отримується ним особисто у процесі підготовки та здійснення нотаріальної дії.

3.3. Концепція реформування нотаріату України в напрямку євроінтеграції та децентралізації, презентована Нотаріальною палатою України 14.06.2017 року [5, с. 27] передбачає запровадження великою кількості інноваційних технологій, що дає надію

на конкурентоспроможне майбутнє інститут нотаріату. Серед таких новацій передбачено втілення у життя електронного реєстру вчинення нотаріальних дій, використання нотаріусами спец рахунків **ESCROW, запровадження електронного реєстру нотаріальних дійта інше.Окремої уваги потребує питання створення електронного нотаріального архіву.** Електронні нотаріальні акти та Смарт-контракти (самовиконуючі контракти) не один раз вже ставали темами для обговорення на міжнародній арені. Так з 19 по 22 жовтня 2016 року, у Парижі (Франція), відбувся 28-ий Міжнародний Конгрес нотаріусів Міжнародного союзу латинського нотаріату (InternationalUnionofNotaries). Однією з тем, щодо яких були зроблені відповідні висновки на згаданому Конгресі, була тема електронного нотаріального акту та безпаперових процесів: технічні та правові питання. Так, було зроблено висновок, що нотаріальний акт може існувати у трьох можливих формах: 1. Паперовий документ з власноручними підписами сторін; 2. Електронний документ підписаний за допомогою електронного цифрового підпису та власноручного підпису нотаріуса з прикладенням печатки; 3. Електронний документ з підписами сторін, зробленими на цифровому планшеті через електронний цифровий підпис нотаріуса. Такий підхід є достатньо прогресивним та таким, що відповідає вимогам сьогодення.

Однак будь-які інновації у сфері нотаріату безпосередньо пов'язані з особою нотаріуса, його спроможністю адекватно опанувати нові технології. Так слід зазначити, що нотаріат як явище правової реальності пізнається нами у своїх проявах, які в свою чергу можна спостерігати лише під час виконання відповідними суб'єктами, що здійснюють нотаріальну діяльність, певних нотаріальних функцій, що покладені на них.

Підводячи підсумок звернемо увагу, що усі вище перелічені особливості нотаріальної діяльності та виклики які постають перед нотаріатом сьогодні завдяки розвитку ІТ індустрії вимагають адекватної реакції та перегляду суті поняття нотаріату з акцентом на персоніфіковану діяльність, що здійснюється нотаріусом.

Список використаної літератури:

1. Охорона цивільних прав та інтересів нотаріусом:дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Желіховська Юлія Віталіївна. – Хмельницький., 2012. – 211 с.
2. Нотаріат в Україні : Навч.посіб. / Л. К. Радзієвська, С. Г. Пасічник; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Юрінком інтер, 2000. – 525 с. – укр.
3. Вахштайн В. С., Ерофеева М. А. Эпистемические интервенции:в поиске новых моделей кросс-дисциплинарноговзаимодействия [Электронный ресурс] / В. С. Вахштайн,М. А. Ерофеева // SSRN: электрон-

ный репозитарий научныхстатей. − Электронные данные. − [Москва, 2015]. −Режим доступа: http://ssrn.com/abstract=2531289.
4. Electronic notarial acts and paperless processes: technical and legal issues[Электронныйресурс] − Режим доступа: http://www.uinl.org/documents/attachment/Paris%202016-Th%C3%A8me%202-Conclusions%%20(def).pdf.
5. Нотаріуси запропонували свою концепцію реформування органів нотаріату [Электронный ресурс] − Режим доступа: http://npu.in.ua/novini/press_reliz_140617.

Аліна Сніжана Степанівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ДО ПИТАННЯ ПРО СПАДКУВАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ СТОРІНОК В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Українське законодавство не містить норм, що регулюють порядок спадкування об'єктів у віртуальному просторі, таких як профілі в соцмережах, акаунти, та інших облікових записів в мережі Інтернет чи інших мережах, що передбачають персональний доступ до них. Законодавство зарубіжних країн також не містить чіткої відповіді щодо правового режиму спадкування таких об'єктів. Законодавство в цій галузі буде розвиватися по всьому світу, прогнозують західні експерти [3]. Однак, зараз майже єдиним прикладом врегулювання таких відносин є закон штату Делавер в США, яким встановлено, що юрист, який реалізовує заповіт, може передати акаунти в соціальних мережах, електронну пошту, підписки на сервіси визначеному в заповіті члену сім'ї. Закон надає дуже широке тлумачення цифровим активам, що позитивно вплине на подальший розвиток віртуального спадкування. Крім того, на основі вищезазначеного нормативного акту було розроблено уніфікований акт, який рекомендовано прийняти у всіх штатах країни [1].

В більшості інших випадків ситуація віддана на розсуд самим інтернет-компаніям, форми користувацьких угод яких, як правило, передбачають не просто закриття акаунтів користувачів в разі їх смерті, а й повне знищення або меморізацію наявної там інформації. Останнє означає, фактично, архівування інформації з наданням права обмеженого доступу до деяких розділів акаунта тільки зареєстрованим «друзям» покійних користувачів [2].

Однак в даному випадку мова йде про спадкування за заповітом, що не вирішує проблеми спадкування таких активів за законом. Не існує єдиного погляду на дане питання і в науковому

середовищі. Складність полягає у неможливості однозначного визначення правової природи тих прав, що їх має особа щодо власного акаунта чи профілю на певному ресурсі. Кожна он-лайн платформа має власне функціональне забезпечення, що зазвичай поділяється на публічну та приватну частину. Якщо публічна частина, що включає в себе опубліковані записи, фотографії, аудіовізуальні файли, документи тощо, доступна всім бажаючим чи конкретному колу осіб за бажанням власника сторінки, то функціональне навантаження приватної частини приватної зазвичай детермінує юридичну природу її вмісту.

В літературі наголошується на наявності спірних питань між спадкуванням віртуальних об'єктів і розголошенням персональної інформації та наводяться приклади уніфікованого підходу до вирішення подібних проблем з практики діяльності відомих соціальних мереж та провайдерів електронної пошти [4, с. 50].

Дійсно, більшість соціальних мереж мають на своїй основі месенджер чи іншу систему обміну приватними повідомленнями. Користувач на власний розсуд обирає респондентів та вільно обмінюється з ними повідомленнями.

Одразу декілька факторів повинні прийматися до уваги при вирішенні питання щодо надання доступу до історії повідомлень померлого. По-перше, фактор відносної анонімності користувачів в інтернеті не дає змоги однозначно з'ясувати, що даний акаунт належав саме померлому. По-друге, неможливо точно визначити зміст волі померлого щодо надання доступу стороннім особам до власної онлайн-кореспонденції. По-третє, в багатьох випадках фактично неможливо отримати згоду іншої сторони листування (наприклад через її анонімність). Крім того оператор кореспондентської інформації може навіть не мати технічної можливості віддалено отримати доступ до історії повідомлень.

Список використаної літератури:

1. Гузь Д. Спадкування віртуального майна [Електронний ресурс] / Д. Гузь // Інтернет-право UA. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ilaw.net.ua/spadkuvannya-virtualnohomajna/
2. Дробышев П. Посмертное распоряжение электронными активами: краткий обзор текущих проблем / П. Дробышев. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ssrn.com/abstract=2987692
3. Право на виртуальную собственность: всё, что останется после меня. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://pravo.ru/review/view/126933/
4. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : монографія / [А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.] ; за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. – Харків : Право, 2016. – 360 с.

Воротинцева Інна Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ» В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Отже, на конституційному рівні визначено, що пріоритетним напрямком у побудові правової, демократичної, соціальної держави є створення дієвого механізму захисту прав. Це обумовило підвищений науковий інтерес до питань захисту прав, насамперед, людини та інших учасників цивільних правовідносин.

Для розуміння сутності правового захисту розглянемо декілька основних позицій (підходів). Згрупувавши існуючі точки зору, можемо встановити, що правовий захист розуміють таким чином:

1) це видання норм права стосовно прав та обов'язків сторін, порядку здійснення та захисту прав; діяльність щодо здійснення прав; діяльність державних органів щодо попередження порушень, реалізації правових санкцій у випадку звернення осіб по захист права;

2) це здійснення права на перетворення правовідносин, яке можливе лише за допомогою спеціального державного органу (здійснення права на розлучення);

3) це система норм права, спрямованих на попередження правопорушень і усунення їх наслідків;

4) це сукупність заходів, які застосовуються у разі порушення права, створення інших перешкод у їх здійсненні;

5) це примусовий спосіб здійснення права, що застосовується компетентними органами або самою управненою особою з метою відновлення порушеного права.

Тепер проаналізуємо сильні та слабкі сторони кожного з підходів.

При першому підході правовий захист розглядається як вся система правових засобів, спрямованих на забезпечення та здійснення цивільних прав, а отже, дається надто широке тлумачення правового захисту. Наприклад, З.В. Ромовська зазначає, що, вчиняючи дозволені законом вольові акти, особа реалізує свої права, а не захищає їх. Захист права потрібен для припинення правових аномалій, відновлення нормальних правовідносин [1].

Не бездоганним є й другий підхід, адже не всі випадки правозастосовної діяльності державних органів з вирішення юридичних справ слід пов'язувати з поняттям захисту права [2]. Керуючись такими міркуваннями, зазначає З.В. Ромовська, можна було б віднести до правового захисту здійснення права на зміну прізвища, на усиновлення, однак такий порядок здійснення права пов'язаний з нормальним розвитком відносин

При третьому підході правовий захист ототожнюється з правовим інститутом, норми якого забезпечують реалізацію захисної функції [3], що не розкриває повністю його сутності. Якщо перевести ці положення у практичну площину, то виявляється, що право на захист – це право на систему юридичних норм. У такому випадку увага буде зосереджена лише на удосконаленні норм: буде вироблена досконала норма – буде і достатній захист.

Прихильники четвертого підходу змішують такі взаємопов'язані, але не тотожні категорії, як правовий захист і механізм правового захисту. Наприклад, у літературі зустрічається визначення механізму захисту прав як взяту в єдності систему правових засобів, за допомогою якої забезпечується відновлення порушених прав, захист інтересів, розв'язання правових спорів і усунення інших перешкод щодо реалізації прав [4].

При п'ятому підході створюється враження того, що примусове здійснення права є єдиним способом захисту. Багато ж прав у разі їх порушення взагалі не можуть бути примусово здійснені, а деякі припиняють своє існування (право власності у випадку знищення майна). Ототожнення захисту з примусовим виконанням обов'язку, тобто з формою правового спонукання, є неприйнятним і тому, що у цьому випадку проблема звужується до питання механізму примусу у праві [5].

З огляду на зазначене найбільш вдалою видається позиція З.В. Ромовської, котра визначає захист як застосування заходу державного примусу до особи, яка порушила чуже право або чужий інтерес. Якщо для реалізації такого заходу достатньо винесення рішення (про визнання права або юридично значущого факту, про припинення правовідносин), акт правосуддя та правовий захист збігаються за часом. Якщо ж відповідач примушується до певної поведінки, реалізація державного примусу пов'язана з виконанням рішення, без чого правового захисту бути не може [1]. Ці погляди знайшли підтримку і фахівців у галузі теорії права [6].

Разом із тим, досить часто у літературі не розрізняють такі поняття, як правовий захист і правова охорона, які є близькими, але різними за значеннями.

Слід зауважити, що ні законодавство, ні наука досі не виробили єдиного підходу до змісту правової охорони.

Одні вчені вважають, що правова охорона як більш широке поняття, містить у собі разом із заходами, що створюють належні умови для реалізації прав та забезпечують їх недоторканність, ще й правовий захист, тобто заходи, що застосовуються у разі порушення прав [7; 8].

Тим часом, деякі правознавці визначають охорону як сукупність засобів, спрямованих на попередження правопорушень, забезпечення реалізації закріплених прав у їх нормальному розвитку, а захист – як комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушеного права [9].

Інші погляди щодо розмежування цих категорій [10] не отримали широкої підтримки.

У будь-якому разі більшість вчених доходить висновку, що про захист можна говорити лише у разі порушення прав або інтересів чи створення реальної (а не потенційної) загрози порушення.

Таким чином, погоджуючись з тим, що категорія правового захисту є багатогранною, на нашу думку, правовий захист у цивільному праві можна визначити як безпосереднє запобігання порушенню права чи інтересу у разі наявності реальної загрози такого порушення, припинення вже розпочатого порушення, відновлення порушених прав, усунення інших перешкод для здійснення прав і задоволення інтересів як результат застосування спрямованих на це цивільно-правових заходів самою уповноваженою особою або уповноваженим органом.

Список використаної літератури:

1. Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве. – Л.: Вища школа,1985. – 180 с.
2. Кожухарь А.Н. Право на судебную защиту в исковом производстве. – Кишинев:Штиинца, 1989. – 140 с.
3. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 255 с.
4. Стефанчук Р.О. Цивільне право України. – Київ : Прецедент, 2005. – 448 с.
5. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2004. – 212 с.
6. Скакун О.Ф. Теория государства и права. – Х.: Консум, 2000.
7. Богданова Е.Е. Договор купли-продажи. Защита прав и интересов сторон. – М.:Приор-издат, 2003.
8. Гражданское право : учебник. В 3 т. Т. 1 / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – [6-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Проспект, 2005. 776 с.
9. Цивільне право в Україні : підручник. – 2е вид. / За ред. Р.Б. Шишки. – Ч. 1. – К. : Видавництво Лір-К, 2018. – 736 с.
10. Антонюк О.І. Співвідношення категорій «правовий захист» і «правова охорона» // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2003. – Вип. 2. – С. 24-35.

Кушнерук Дмитро Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ПРАВА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ В СИСТЕМІ ПІДСТАВ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Підставами виникнення права власності є різноманітні обставини (юридичні факти), з якими норми права пов'язують встановлення правовідносин власності. Згідно з частиною 1 ст. 328 ЦК це можуть бути будь-які підстави, що не заборонені законом. Зокрема, події (смерть спадкодавця), договори (купівля-продаж), юридичні вчинки (виявлення скарбу), цивільні стани (перебування в шлюбі), а також юридична сукупність (заповіт і смерть спадкодавця) і т.д.

Ці підстави дуже часто називають «способами набуття права власності» і поділяють на первинні і похідні. Критерієм такого поділу одні науковці вважають критерій волі, інші – критерій правонаступництва. Прихильники першої позиції до первинних відносять такі способи, за допомогою яких право власності виникає незалежно від волі інших осіб, а до похідних – такі, коли воно виникає з волі попереднього власника [1, с. 351]. Прихильники «критерію правонаступництва» до первинних відносять способи, в основі яких правонаступництва немає, а до похідних – способи, що ґрунтуються на правонаступництві [2, с. 222].

Однак, як зазначалось в літературі, більш вдалим є поділ підстав набуття права власності на первинні і похідні за принципом врахування «обґрунтованості (базису) прав».

Суть його полягає в тому, що первинними є такі способи набуття права власності, де права власника не ґрунтуються на правах інших осіб. Похідні способи, навпаки, припускають, що право набувача ґрунтується на праві відчужувателя речі.

Поділ способів набуття права власності на первинні і похідні має велике практичне значення, оскільки від типу способу (підстави) встановлення права власності залежить характер претензій, що можуть бути заявлені до власника. Як зазначали ще давньоримські правники, «Nemo plus juris» – «ніхто не може передати прав більше, ніж має сам». Це означає, що, оскільки при похідних засобах права власності право набувача ґрунтується на праві відчужувача, то оспорюватися може не тільки право власника, але також і право осіб, що передали йому у власність спірну річ. Відповідно при первинних засобах виникнення права власності оспорювання цього права можливе тільки щодо самого власника.

Крім того, як слушно зазначає О.В. Дзера, зберігає свою практичну значимість поділ підстав набуття права власності на універсальні (загальні) та спеціальні [3, с. 332].

До первинних підстав набуття права власності відносять, зокрема, такі способи, передбачені ЦК України: 1) виготовлення нової речі (ст. 331); 2) переробка речі (ст. 332); 3) привласнення загальнодоступних дарів природи (ст. 333); 4) безхазяйна річ (ст. 335, 344); 5) знахідка (ст. 337-339); 6) бездоглядна домашня тварина (ст. 340-342); 7) скарб (ст. 343); 8) набувальна давність (ст. 344); 9) приватизація (ст. 345 ЦК України) тощо. При цьому для деяких з них встановлені особливі умови, від виконання яких залежить набуття права власності.

Похідними підставами набуття права власності є: 1) договір; 2) спадкування.

І первинні, і похідні підстави набуття права власності утворюють певну стрункy систему підстав набуття, всередині якої можна виокремити як універсальні, так і спеціальні підстави, в залежності від суб'єкта права власності.

Універсальними підставами виникнення права власності є: 1) отримання продукції, плодів та доходів (частина 2 ст. 189 ЦК України); 2) договір; 3) спадкування за заповітом (глава 85 ЦК України).

Спеціальними підставами набуття права приватної власності є: 1) виготовлення нової речі (ст. 331 ЦК України); 2) переробка речі (ст. 332 ЦК України); 3) привласнення загальнодоступних дарів природи (ст. 333 ЦК України); 4) набувальна давність (ст. 344 ЦК України); 5) знайдення скарбу (крім випадків, передбачених частиною 4 ст. 343 ЦК); 6) заволодіння рухомою річчю, від якої власник відмовився (ст. 336 ЦК України); 7) знахідка речі (частина 1 ст. 338 ЦК України) або бездоглядної домашньої тварини (частина 1 ст. 341 ЦК України); 8) приватизація (ст. 345 ЦК України); 9) спадкування за законом (глава 86 ЦК України); 10) самочинне будівництво, якщо це передбачено законом (частина 3 ст. 376 ЦК України).

Відповідно спеціальними підставами набуття права державної власності можуть бути: 1) виявлення скарбу, що є пам'яткою історії та культури (частина 4 ст. 343 ЦК України); 2) викуп земельної ділянки у зв'язку з суспільною необхідністю органом державної влади (ст. 350, 351 ЦК України); 3) викуп пам'ятки історії та культури (ст. 352 ЦК України); 4) реквізиція (ст. 353 ЦК України); 5) конфіскація (ст. 354 ЦК України).

І універсальні, і спеціальні підстави набуття права державної власності потребують окремого дослідження з метою їх характеристики і співвіднесення з підставами набуття такого права іншими суб'єктами.

Список використаної літератури:

1. Маттеи У., Суханов Е.А. Основные положення права собственности.- М.: Юристъ, 1999. – С. 351.
2. Цивільний кодекс України. Коментар. – Харків: «Одіссей», 2003. – С. 222.
3. Цивільне право України: Підручник. Академічний курс у 2-х томах / За ред. Я.М. Шевченко. – К.: Видавничий дім Інюре. – Т. 1. – 2003. – С. 296; Цивільне право України: Підручник: у 2-х кн. / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. – К.: Юрінком Інтер. – 2002. – Кн. 1. – С. 332.

Непомяща Ірина Олексіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ЗНАЧЕННЯ ФАКТОРУ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ МАЙНОВИХ ПРАВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

З 1 січня 2013 р. в Україні функціонує єдина система реєстрації прав на нерухоме майно та її обтяжень. Єдина централізована система реєстрації майнових прав – вибір багатьох держав у світі.

Аналіз законодавства зарубіжних країн засвідчує, що для ефективного захисту прав на нерухомість як приватних власників, так і держави необхідним є створення формальної реєстраційної системи, яка гарантуватиме надійність і гласність цивільного обороту нерухомості [3, с. 64]. На сьогодні в світовій практиці існують дві системи державної реєстрації прав на нерухомість: титульна та актова. Титульна система передбачає реєстрацію прав на об'єкти нерухомості, а актова – реєстрацію правочинів з нерухомістю [2, с. 175].

Прийняття Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та створення умов для його ефективного функціонування – важлива віха в процесі налагодження взаємодії між державою та носіями суб'єктивних цивільних прав, адже основне завдання державної реєстрації речових прав і їх обтяжень – захист інтересів власників відповідних прав [1, с. 98].

Однак значення єдиної системи реєстрації майнових прав не обмежується вищезазначеним. Функції централізованої системи державної реєстрації речових прав та їх обтяжень є значно ширшими, однак загалом вони спрямовані на досягнення стабільності цивільних правовідносин. Реєстрація майнового

права надає впевненості учасникам цивільного обороту в дійсності своїх прав і прав інших учасників цивільних правовідносин. Виступаючи актом визнання державою зареєстрованого права, реєстрація надає впевненості в стабільності прав власників.

Серед функцій системи реєстрації майнових прав дослідники виділяють функції попередження правопорушень, контролю за оподаткуванням, статистичну функцію тощо.

Як зазначається в літературі, діюча система державної реєстрації повинна бути зорієнтована не тільки на добросовісних учасників ринку, але й на боротьбу зі злочинними проявами у цій сфері. Це має знайти відображення як в нормах, що встановлюють порядок реєстрації, так і в організації взаємодії між органами реєстрації та правоохоронними органами власників [2, с. 176]. Єдина централізована система обліку майнових прав є запорукою ефективної боротьби та попередження корупції.

Узагальнені дані з єдиного реєстру майнових прав можуть слугувати економічним обґрунтуванням тих чи інших змін в законодавстві, підґрунтям для реформ в економічній та соціальній сфері.

Ще однією функцією реєстрації речових прав на нерухоме майно є забезпечення контролю за надходженням до державного бюджету коштів, пов'язаних з оподаткуванням операцій з нерухомістю. Функції держави відносно захисту прав громадян і юридичних осіб завжди співвідноситься з функцією контролю виконання ними своїх обов'язків. Одним з основних обов'язків як фізичних, так і юридичних осіб є сплата податків. У свою чергу, дохід держави від податків, які пов'язані з володінням і розпорядженням нерухомістю, складають значну частину державного прибутку. Але для того, щоб збирати податки в повному обсязі, держава в особі податкових органів повинна володіти вичерпною інформацією як про власників (користувачів) об'єктів нерухомості, так і про факти розпорядження цими об'єктами, пов'язаними з отриманням доходу [2, с. 177].

На підставі викладеного вище робимо висновок, що функціонування єдиної централізованої системи реєстрації майнових прав важливе для забезпечення стабільності майнового обороту та належної підтримки цивільно-правових відносин.

Список використаної літератури:

1. Малярчук Т.В. Актуальні проблеми державної реєстрації обтяжень речових прав на нерухоме майно та можливі шляхи їх подолання / Т.В. Малярчук, В.С. Четверик // Сучасні питання економіки і права. – 2014. – Вип. 1. – С. 97-101.
2. Мартинюк О.А. Проблеми державної реєстрації речових прав на нерухоме майно / О.А. Мартинюк // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3. – С. 175-177.

3. Тамаря Я. Зарубіжний досвід державної реєстрації речових прав на нерухоме майно / Я. Тамаря // Jurnaluljuridicnaţional: teorie şipractică. – 2016. – № 12. – С. 62-65.

Пестуєв Дмитро Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ВЕДЕННЯ СПРАВ БЕЗ ДОРУЧЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ

Однією із важливих проблем цивілістики є визначення підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, класифікація та встановлення сутності таких підстав. Попри те, що цим питанням вітчизняними правознавцями приділялась належна увага, низка аспектів правового регулювання у цій галузі усе ще залишається дослідженою недостатньо. Зокрема, це стосується визначення сутності такої підстави виникнення цивільних правовідносин як ведення справ іншої особи без її доручення. Зазначеним зумовлюється актуальність звернення до відповідної проблематики.

Спочатку варто згадати як виглядає концепція вітчизняного цивільного права з цього питання, яка знайшла відображення та законодавче закріплення у Цивільному кодексі Україні (далі – ЦК України).

Згідно з положеннями частини другої ст. 11 ЦК України підставами виникнення цивільних прав та обов'язків є: 1) договори та інші правочини; 2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; 3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; 4) інші юридичні факти.

Ведення справ іншої особи без доручення у наведеному переліку прямо не згадується. Разом із тим, слід звернути увагу на вираз „інші юридичні факти", що завершує згаданий перелік. Це формулювання охоплює різноманітні правомірні та неправомірні дії, категорії, до яких можуть бути віднесені й такі випадки як ведення справ іншої особи (діяльність в інтересах іншої особи) без доручення тощо.

Такий висновок випливає, зокрема, з того, що глава 79 ЦК України передбачає зобов'язання, які виникають внаслідок вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення (ст. 1158-1160 ЦК), визначаючи таким чином правостворюючий характер ведення справ іншої особи без її доручення і спеціального уповноваження.

Водночас визнання такої діяльності підставою виникнення цивільних прав та обов'язків ще не дає відповіді на питання про правову природу таких дій. Єдиний орієнтир, що маємо тут для визначення напряму досліджень, це те, що глава 79 ЦК України знаходиться у частині книги п'ятої Кодексу, присвяченій недоговірним зобов'язанням. Враховуючи обрання законодавцями такого місця розташування зазначених зобов'язань, можна зробити висновок, що підстава їх виникнення не розцінюється як договір.

Однак цього для визначення юридичною сутності дій недостатньо. Ми фактично маємо лише «негативне відображення» договору : вказівку на те, що тут є «не договір». Крім того, слід зауважити й те, що недоговірні зобов'язання охоплюють широке коло правовідносин, підставою виникнення яких можуть бути як правомірні, так і неправомірні дії. Врахування цієї обставини стосовно вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення необхідне з огляду на те, що свого часу у римському праві ведення чужих справ без доручення зацікавленої особи (negotiorum gestio) розглядалося як самовільне втручання у сферу чужих майнових інтересі, від якого надавався захист претором [1, с. 369-401].

Для того, щоб з'ясувати бачення юридичної сутності вчинення дій в майнових інтересах іншої особи, звернемося до особливостей правового регулювання відповідних відносин нормами глави 79 ЦК України.

Зокрема, слід звернути увагу на те що відповідно до ст. 1158 ЦК України вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення розглядається як право особи – учасника цивільних відносин. Це принципове важливе положення, як на нашу думку, знімає можливе припущення щодо неправомірності такої діяльності, як виду поведінки суб'єкта цивільних відносин.

Разом із тим, оскільки діяльність без доручення іншої особи, усе ж таки є втручанням у сферу її майнових інтересів, вчинення таких дій може вважатися правомірною поведінкою лише за наявністю умов, передбачених законом. При цьому визначальною з цих умов (вимог) є існування загрози інтересам іншої особи. За наявності цієї умови вчинення дій в інтересах іншої особи без її доручення визнається виправданим, а відтак відповідна діяльність визнається правомірною дією, котра і є підставою виникнення зобов'язань внаслідок вчинення дій в інтересах іншої особи без її доручення.

Зазначені зобов'язання виникають за таких умов: 1) майновим інтересам іншої особи загрожує небезпека настання невигідних для неї майнових наслідків; 2) це є дії без доручення особи, в інтересах якої вони вчиняються; 3) зазначені дії мають вчинятися на користь іншій особі, бути спеціально спрямованими на

попередження, усунення або зменшення невигідних для неї майнових наслідків.

Той, хто вів чужі справи без доручення, має право на відшкодування витрат, яке виникає за наявності низки умов (відшкодовуються лише фактично зроблені витрати; витрати мають бути необхідними, такими, що виправдані обставинами діяльності; той, хто веде чужі справи, має повідомити про це зацікавлену особу при першій можливості тощо) [2, с. 5].

Як випливає із наведених положень ЦК України, за своєю природою дії, вчинені в інтересах іншої особи, є усвідомленими, вчиненими навмисно, а тому можуть вважатися, на нашу думку, одностороннім правочином.

Список використаної літератури:

1. Дигесты Юстиниана : [Пер. с лат.] / Отв. ред. Л.Л. Кофанов. – М. : Статут, 2002. – Т. I. – С. 369-401.
2. Цивільний кодекс України : науково-практ. комент. / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубєвої. – [3-тє вид., перероб. та доп.]. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – С. 648-650. Див., також: Харитонов Е.О. Обязательства, возникающие из ведения дел без поручения, в советском гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е.О. Харитонов. – Х., 1980. – 26 с.; Зубар В.М. Зобов'язання, що виникають з ведення чужих справ без доручення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. / В.М. Зубар. – К., 2001. – 18 с.

Пономаренко Костянтин Данилович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри цивільного права

ВИЗНАЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ЗДІЙСНЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

У чинному законодавстві відсутнє визначення належного здійснення цивільних прав. Категорія належного здійснення суб'єктивного права формується в доктрині права на основі закріплених в законодавстві конституційно-правових та галузевих принципів. Такі принципи знаходимо і в міжнародно-правових актах. Вперше згаданий в Декларації прав людини і громадянина 1789 р. принцип здійснення природних прав людини в межах, що забезпечують можливість іншим членам суспільства користуватися своїми правами, в подальшому знайшов свій вияв у Загальній декларації прав людини 1948 р. у вигляді п. 2 ст. 29:

«При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [3].

Міжнародний принцип належного здійснення на думку О.О. Поротикової складається з уявлення про те, що абсолютний характер суб'єктивних прав не означає абсолютності та безконтрольності їх здійснення, а належне здійснення такого права означає поведінку особи, що відповідає правовим, моральним нормам і обмежується для забезпечення і захисту найважливіших соціальних цінностей [4, с. 70-71].

Вимога належного здійснення суб'єктивних прав буда ратифікована й в національне законодавство і знайшла своє закріплення у ст. 68 КонституціїУкраїни, яка передбачає обов'язок неухильно дотримуватися Конституції, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Належне здійснення цивільного права також має відповідати індивідуальному розумінню соціальних і правових обмежень [2, с. 470].

Межі здійснення права власності передбачені ст. 41 Конституції, яка встановлює, що використання права власності не може завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

На думку укладників підручнику «Цивільне право» [6] критеріями належного здійснення цивільного права можуть вважатися вимоги щодо відповідності поведінки уповноваженої особи законодавчим та договірним положенням; врахування публічного інтересу і моральних засад суспільства; відсутність зловживання правом.

До сих пір дискусійним залишається питання відповідності критерію відповідності законодавству належного здійснення цивільних прав. Ще М.М. Агарков висловлював думку, що здійснення права не може бути протиправним [1, с. 427]. Із логікою науковця важко не погодитися, адже повертаючись до вищезазначеного, право має змісту конкретного власника при наявності відповідного повноваження та об'єкту(ів).У випадку, якщо поведінка суб'єкта права порушує норми законодавства, вона ніяк не може бути здійсненням права, адже такого права не могло й бути (якщо його здійснення є протизаконним). М.В. Самойлова зазначає, що неправомірного здійснення права бути не може, і той, хто припускає таку можливість, допускає очевидну логічну суперечливість, оскільки не може бути «незаконного права» [5].

В рамках цього підходу науковці визначають здійснення суб'єктивних цивільних прав як використання в встановлених межах, наданих правовими актами, договорами і т.д. можливостей, закладених в цивільному праві.

Однак, у випадку застосування такого підходу здійснення права не може бути неналежним, і не існує збірної категорії для визначення протиправної чи суперечної суспільним інтересам поведінки суб'єктів права. Виділення ж такої категорії має практичне значення для подальшого вдосконалення чинного законодавства та юридичної практики.

Можлива низка варіантів характеристики такої поведінки суб'єкта – присвоєння чужого права, перевищення меж свого права, поведінка поза межами права або зловживання правом.

Питання співвідношення неналежного здійснення цивільного права і зловживання правом, належної реалізації суб'єктивного права та реалізації законного інтересу потребують окремих досліджень з огляду на практичну значущість такого розмежування та конртаверсійність підходів, що застосовувалися вченими для такого розмежування.

Отже, питання належного здійснення цивільного права потребують подальшого вивчення.

Список використаної літератури:

1. Агарков М.М. Проблема злоупотребления правом в советскомгражданском праве / М.М. Агарков // Изв. АН СССР. Отд. экономики и права. – 1946. – № 6. – С. 422–436.
2. Ветер Н.Ю. Злоупотребление правом при осуществлении вещных прав / Н.Ю. Ветер // Научный журнал КубГАУ. – 2015. – № 2 (106). – С. 468-483.
3. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
4. Поротикова О.А. Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом / О.А. Поротикова. –М.: «ВолтерсКлувер», 2008. – 280 с.
5. Самойлова М.В. Осуществление права личной собственности граждан СССР /М.В. Самойлова // Вопросы гражданского права и процесса : сб. ст. – Л. : Изд-воЛенинград. Ун-та, 1969. – С. 28–48.
6. Цивільне право України: Підручник / Харитонов Є.О., Старцев О.В. – Вид. 2, перероб. І допов. Київ: Істина, 2007. – 816 с.

Станкова Ірина Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри цивільного права

СПОЖИВЧА ОСВІТА В УКРАЇНІ

Україна реформує системи захисту прав споживачів у контексті євроінтеграційного розвитку нашої країни. Одним із напрямків реалізації цього завдання є формування національної споживчої політики. Її об'єктивація тісно пов'язана із впровадженням в життя цінностей і норм громадянського суспільства. В системі відносин споживач-продавець-виробник спочатку постає проблема забезпечення соціальної справедливості, оскільки її учасники перебувають не в рівних умовах.

В Європі є усталеним уявлення про споживчу освіту, у які й би формі вона не функціонувала (будь то брошури або сайти з порадами та рекомендаціями як і що купувати), є одним з найбільш корисних і ефективних інструментів для споживачів, оскільки має на меті захист прав, забезпечення безпеки, зростання знань і розвиток умінь. Споживчу освіту дозволяє формувати у людини здатність до усвідомленого вільним вибором, який є джерелом життєвої сили ринкової економіки, відіграє чи не ключову роль у визначенні цін на товари і послуги та їх затребуваності покупцями. Чим краще інформовані і підготовлені споживачі, тим більшою мірою їх вибір зможе відобразити індивідуальні переваги і задовольнити потреби.

У розвинених країнах світу функцію здійснення споживної освіти здебільшого покладено на громадські організації, які займаються інформаційно-просвітницькою діяльністю щодо огляду споживчого ринку та надають консультаційні поради споживачам у цій сфері.

В Україні також створено систему недержавних органів, покликаних здійснювати захист прав і законних інтересів споживачів, що базується на тих же принципах, що і подібні системи в інших країнах, а також враховує і використовує їхній досвід.

У 2006 р. за ініціативою Європейського Союзу та Програми розвитку ООН було започатковано проект «Спільнота споживачів та громадські об'єднання», який працює у чотирьох взаємопов'язаних напрямках: 1) поширення в Україні європейського досвіду та практик захисту споживачів; 2) незалежного тестування та інформування про безпеку товарів та послуг; 3) покращення доступу до споживчої інформації; 4) розвиток споживчої освіти; сприяння розвитку механізмів реалізації прав споживачів. До основних завдань споживчої освіти в Україні віднесено: сприяння розбудові громадянського суспільства; підвищення рівня спожив-

чої компетентності школярів; організацію цілісної системи споживчого навчання та виховання; формування вміння робити свідомий вибір якісних товарів та послуг; сприяти доступу учнів до інформації, яка необхідна для здійснення раціонального вибору відповідно до індивідуальних потреб; вироблення норм толерантної поведінки; формування навичок оформлення ділових паперів, пов'язаних із захистом прав споживачів; розвиток громадської та споживчої ерудиції; формування вміння узгоджувати власні дії з інтересами громади [1].

Указом Президента України від 14 листопада 2017 р. в Україні започатковано загальнонаціональний правопросвітницький проект «Я маю право!», спрямований на формування у суспільстві правової культури та правової свідомості, а також сприянню підвищенню рівня знань та поінформованості громадян щодо реалізації та захисту своїх прав [2].

У 2017 р. в Україні було затверджено Концепцію державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 р. Для реалізації заходів, передбачених цим документом, залучаються багато суб'єктів, у тому числі громадські організації. До основних завдань цього документу віднесено створення умов для впровадження та розвитку споживчої освіти всіх рівнів, підвищення рівня споживчої грамотності [3].

Отже, право споживачів на освіту у сфері захисту прав споживачів – одне з головних прав споживача. Воно належить будь-якій людині, незалежно від наявності у неї статусу споживача, оскільки грунтується на прямій дії закону. Воно забезпечується за допомогою включення відповідних вимог у державні освітні стандарти, у загальноосвітні та професійні програми, а також за допомогою організації системи інформування споживачів про їх права та про необхідні дії щодо їх захисту. В цілому споживча освіта сприяє функціонуванню ринкової економіки, надаючи корисну інформацію для споживачів і стимулюючи конкуренцію між постачальниками товарів і послуг.

Список використаної літератури:

1. Спільнота споживачів в Україні: шлях до Європи [Електронний ресурс] / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Режим доступу: https://helsinki.org.ua/articles/spilnota-spozhyvachiv-v-ukrajini-shlyah-do-evropy/
2. Про оголошення в Україні 2018 року Роком реалізації правопросвітницького проекту «Я маю право!» : Указ Президента України від 14 листопада 2017 р. № 361/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2017
3. Концепція державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 р. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 березня 2017 р. № 217-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249869713

Тищук Наталя Олексіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У СФЕРІ СПОРТУ

У останні роки проблеми спортивного права привертають усе більшу увагу правознавців, що цілком відповідає загальним світовим тенденціям упорядкування відносин у галузі спорту. Разом із тим, увага вітчизняних законодавців зосереджена на розгляді, головним чином, загальнотеоретичних та адміністративно-правових аспектів регулювання відносин у цій сфері. Що ж стосується цивілістичних проблем, то, попри наявність дисертаційних досліджень Ю.С. Сухої та М.О. Ткалича, багато які з проблем залишаються дослідженими не достатньо. Зокрема, це стосується питань відшкодування шкоди, завданої учасникам відносин у сфері спорту, на декотрих з яких ми зупинимося далі.

Першим питанням, що тут постає, на нашу думку, є встановлення тієї обставини, яке значення і правову природу має факт завдання шкоди учасникам змагань, уболівальникам та іншим особам, що виявилися причетними до проведення змагань: чи є він підставою виникнення цивільних правовідносин, чи слугує підставою виникнення, так званих, «спортивних» правовідносин.

На думку дослідників відповідної проблематики, фізкультурно-спортивні правовідносини, можуть виникати внаслідок різноманітних юридичних фактів, котрі, зокрема, поділяються на правомірні та неправомірні. Як правило, всі діяння суб'єктів мають бути тільки правомірними, проте іноді трапляються й неправомірні дії, рішення або бездіяльність, які теж можуть викликати зміну або припинення існуючих фізкультурно-спортивних правовідносин. Як стверджують далі ці автори у більшості випадків неправомірні дії (вчинки) набувають ознак правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення, рідше – набувають ознак злочину, передбачених Кримінальним кодексом України [1, с. 22-25].

З приводу висловленої позиції слід зазначити, що її автори, на нашу думку, помилково не враховують подвійний характер наслідків вчинення неправомірних дій учасниками спортивних (фізкультурно-спортивних) відносин. Як здається, у таких випадках слід виходити з того, що завдання шкоди, по-перше, відповідно до ст. 11 ЦК України тягне виникнення цивільних прав і обов'язків, а по-друге, відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [2], може розглядатися також як

підстава виникнення спортивних (фізкультурно-спортивних) відносин [3, с. 115-120].

Другим важливим питанням, яке постає на практиці при визначенні умов відшкодування шкоди, завданої учасникам спортивних (фізкультурно-спортивних) відносин є встановлення тієї обставини, чи може бути спортивна діяльність (проведення змагань тощо) визнана джерелом підвищеної небезпеки. Значення його зумовлюється тим, що згідно з частиною п'ятою ст. ст. 1187 ЦК України особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого. Таким чином, відповідальність за завдання шкоди у цьому разі настає незалежно від наявності вини особи, яка здійснює діяльність, пов'язану з підвищеною небезпекою для інших осіб.

Відповідно до частини першої ст. 1187 ЦК України джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, яка створює підвищену небезпеку для особи, що цю діяльність здійснює, та інших осіб.

Як випливає з тексту наведеної норми Цивільного кодексу, ознаками джерела підвищеної небезпеки можна вважати: 1) неможливість здійснення постійного контролю над такою діяльністю, з боку особи, яка нею займається; б) наявність шкідливих властивостей; 2) підвищена небезпека виникнення шкоди у осіб, причетних до такої діяльності.

На перший погляд, фізкультура і спорт підпадають під названі ознаки, а тому можуть бути визнані джерелом підвищеної небезпеки.

Проте, системний аналіз положень ст. 1187 ЦК України дає підстави для іншого висновку. Як зазначається у частині другій названої статті, шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Таким чином, як випливає з наведеного тексту, під джерелом підвищеної небезпеки мається на увазі, усе ж таки, не сама діяльність, як така, а певні об'єкти, використання, зберігання або утримання яких, пов'язане з підвищеною небезпекою для оточуючих.

Отже, якщо спортивна діяльність здійснюється за допомогою небезпечних об'єктів (наприклад, автомобільні гонки тощо), то вона може вважатися у таких випадках джерелом підвищеної

небезпеки, а відповідальність за завдану шкоду особи, яка володіє цими об'єктами на відповідній правовій підставі, може наставати незалежно від її вини. Проте, якщо такі об'єкти не використовувалися (наприклад, змагання з бігу тощо), то відповідальність за завдану шкоду настає на загальних засадах, визначених ст. 1166 ЦК України: 1. Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала; 2. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо доведе, що шкоди завдано не з її вини; 3. Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок непереборної сили, відшкодовується у випадках, встановлених законом; 4. Шкода, завдана правомірними діями, відшкодовується у випадках, встановлених цим Кодексом та іншим законом. Відповідальність за завдану моральну шкоду настає на підставах, визначених ст. 1167 ЦК України.

Список використаної літератури:

1. Бабенко В. Г. Фізкультурно-спортивне право: регулювання суспільних відносин [Електронний ресурс] / В. Г. Бабенко, Д. В. Бабенко, Л. Г. Євдокимова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – 2017. – Вип. 147(1). – С. 22-25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPN_2017_147(1)__7
2. Про фізичну культуру і спорт Закон України // ВідомостіВерховної Ради України. – 1994. – № 14. – Ст. 80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3808-12.
3. Кацуба Р. М. До питання про зміст предмета спортивного права України [Електронний ресурс] / Р. М. Кацуба // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 3. – С. 115-120. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2014_3_15

Хижняк Анастасія Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

БАНКІВСЬКА ТАЄМНИЦЯ В ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

Чинне цивільне законодавство містить норму щодо обов'язку банку зберігання відомостей, що складають банківську таємницю. Згідно ч. 1 ст. 1076 Цивільного кодексу України банк гарантує

таємницю банківського рахунка, операцій за рахунком і відомостей про клієнта.

Відомості про операції та рахунки можуть бути надані тільки самим клієнтам або їхнім представникам. Іншим особам, у тому числі органам державної влади, їхнім посадовим і службовим особам, такі відомості можуть бути надані виключно у випадках та в порядку, встановлених законом про банки і банківську діяльність [5].

Цивільно-правові відносини – це врегульовані нормами цивільного права майнові і особисті немайнові відносини, що засновані на юри-дичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Склад цивільно-правових відносин утворюють три елементи: суб'єкти, об'єкти і зміст.Правові відносини між фізичними особами виникають, як правило, з приводу матеріальних, духовних та інших потреб, а отже, об'єктами цивільних правовідносин можуть бути речі, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Інформація як об'єкт цивільних правовідносин являє собою немайнове благо, яке існує в об'єктивній формі у вигляді відомостей про суб'єкта цивільних правовідносин, його діяльність і пов'язані з ним процеси або відображає характеристику й властивості певного об'єкта [2, с. 243].

За режимом доступу до інформації виділяють такі види інформації: відкрита інформація та інформація з обмеженим доступом. До інформації з обмеженим доступом відноситься конфіденційна, таємна та службова інформація.

В літературі виділяються такі базові ознаки таємниці як властивість інформації, режим обмеженого доступу до неї третіх осіб, належність тій чи іншій особі, а також те, що її розголошення може завдати матеріальної чи моральної шкоди [4, с. 316]. Однак спірною є думка, що через те, що таємна інформація не відповідає ознакам публічності, оскільки вилучена з вільного цивільного обороту, що унеможливлює її розгляд як об'єкта цивільних прав [2, с. 242]. Вважаємо, що таємна інформація може бути об'єктом цивільних прав, а обов'язок збереження комерційної, службової або банківської таємниці кореспондує такому праву особи.

Особливим об'єктом цивільних правовідносин є банківська таємниця. На думку А.І. Сироти, банківська таємниця – це відображена та задокументована на паперовому або електронному носієві інформація з обмеженим законодавством доступом, яка містить будь-які відомості про клієнтів, отримані фінансовою установою у процесі безпосереднього здійснення нею своєї діяльності, таємницю яких фінансова установа зобов'язана забезпечувати з метою захисту інтересів клієнтів [3, с. 13].

Обов'язковим елементом будь-яких правовідносин є зміст таких правовідносин, який складають права та обов'язки учасників. У правовідносинах банківської таємниці ними є:

– право клієнта банку вимагати збереження переданої банку інформації, що становить банківську таємницю, у порядку та спосіб, що передбачений законодавством, локальними нормативними актами банку, та договором між банком та клієнтом, а також відшкодування збитків, у тому числі моральної шкоди, заподіяних внаслідок розголошення інформації, що становить банківську таємницю;

– право осіб, зазначених у статті 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність», вимагати надання їм інформації, що становить банківську таємницю у спосіб та в межах, передбачених законом [1].

Перша категорія прав безсумнівно відноситься до цивільних, а його захист та реалізація знаходиться в сфері регулювання норм цивільного права.

Нормативно-правові засади цивільно-правової відповідальності за розголошення банківської таємниці в Україні встановлені ч. 2 ст. 1076 ЦК України У разі розголошення банком відомостей, що становлять банківську таємницю, клієнт має право вимагати від банку відшкодування завданих збитків та моральної шкоди [5].

Отже, банківська таємниця може виступати об'єктом цивільних правовідносин та може розглядатися в цивільно-правовому аспекті.

Список використаної літератури:

1. Гетманцев Д.О. Банківське право України:Д.О. Гетманцев, Н.Г. Шукліна. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
2. Заіка Ю. Інформація в системі об'єктів цивільних прав / Ю. Заіка, В. Скрипник // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 1. – С. 240-245.
3. Сирота А.І. Банківська таємниця як правова категорія / А.І. Сирота // Фінансове право. – 2013. – № 1. – С. 11-14.
4. Федюк Л.В. Особисті немайнові права юридичних осіб : [монографія] / Л.В. Федюк. – ІваноФранківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. – 500 с.
5. Цивільний кодекс Українивід 16.01.2003 № 435-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15

Шагака Олександра Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У СФЕРІ ІТ-ВІДНОСИН

Стрімкий розвиток інформаційних технологій не тільки дозволяє розширювати комунікаційні можливості, але й містить в собі нові загрози. Так, захист авторських прав, використання неліцензованого програмного забезпечення та нелегальної аудіо- та відеопродукції, яка розміщена в мережі Інтернет, стає все важче контролювати. Однак, вже існує ефективний механізм захисту порушених прав у сфері ІТ-відносин – це ініціювання судового розгляду та можливість відшкодування шкоди за збитків, завданих порушенням прав в ІТ сфері.

Як зазначає І. Забара, залежність сучасної людини від суспільства, в якому вона живе, і держави є досить високою і, як наслідок, значною є ймовірність заподіяння їй різної за видом і проявом шкоди. Однією з таких форм шкоди є моральна шкода. Можливість її відшкодування є одним із показників певного рівня захисту прав і свобод людини в демократичному суспільстві та правовій державі, важливим завданням якої є забезпечення справедливого, швидкого і ефективного відновлення порушеного права і адекватного, еквівалентного відшкодування заподіяної шкоди [1].

Право на відшкодування моральної шкоди виникає внаслідок завдання шкоди (майнової, немайнової), незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства та не містить ніякого майнового елементу, не має економічного змісту [2, с. 15; 3, с. 62].

Відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України [4] (далі – ЦК України), кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу, а одним із способів захисту цивільних прав та інтересів є відшкодування моральної шкоди.

У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [5], вказано наступне: моральну шкоду як втрату немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних незаконними діями чи бездіяльністю можуть зазнавати як фізичні так і юридичні особи; немайнову шкоду як втрату немайнового характеру, що настала у зв'язку з приниженням ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу

марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій на зниження престижу чи підриву довіри до діяльності потерпілого можуть зазнавати лише юридичні особи [6, с. 39].

Слід зазначити, що станом на сьогоднішній день в Україні активно розвивається ІТ-бізнес, з кожним днем зростає кількість користувачів глобальної мережні Інтернет, тим самим збільшуючи простір для ведення бізнесу, продажів будь-яких товарів, розповсюдження інформації.

Україна швидкими темпами створює і удосконалює чинне законодавство про інтелектуальну власність, виходячи при цьому із того, що інтелектуальна діяльність та інтелектуальна власність усе більше набувають пріоритетного значення в соціально-економічному розвитку суспільства, активно досліджуються питання захисту майнових та немайнових прав у сфері інформаційних технологій [7].

Як зазначає О.І. Харитонова, виходячи із загального розуміння ІТ-права як сукупності норм і правил, що опосередковують діяльність по забезпеченню безпеки інформаційних технологій та інформаційної активності в Інтернеті, варто встановити структуру останнього. Зараз до сфери його правового регулювання відносять широке коло відносин. А особливо багато різноманітних ІТ-відносин виникає у сфері цивільно-правового регулювання: ІТ-договори надання послуг програмного забезпечення або його розробки; ІТ-договори роботи із ФОП або програмістами; юридичний супровід фрі-лансерів; юридичний аудит ІТ-компаній; правовий захист web-сторінок і контенту; оформлення та захист авторських прав і торгової марки в мережі Інтернет; оформлення договору купівлі-продажу сайту, домену, бренду тощо; правове забезпечення діяльності інтернет-магазинів; створення і реєстрація юридичних осіб у цій галузі; ліцензійні угоди; захист прав інтелектуальної власності; захист інформації тощо [8, с. 280-281].

Характеризуючи коло ІТ-відносин, з яких виникають зобов'язання з відшкодування шкоди, то є необхідність зазначити деякі з них, а саме: відшкодування шкоди за порушення авторських прав в мережі Інтернет; відшкодування шкоди пов'язаної з неправомірним використанням товарних знаків та доменних імен; відшкодування шкоди за розміщення недостовірної інформації на сайті (захист ділової репутації), звинуваченням в «спам», звинуваченням в порушеннях чинного законодавства про зв'язки; відшкодування шкоди завдану покупцям інтернет-магазинів; відшкодування шкоди у зобов'язаннях, що виникають з порушення договорів [9, с. 241-242].

Найбільша проблема в питанні захисту виняткових прав в мережі Інтернет – визначення порушника прав інтелектуальної власності, яким найчастіше є фізична особа. У власників виняткових прав, інтереси і права яких порушуються в мережі, є

можливість звернутися до суду з позовом про відшкодування шкоди, завданої в результаті порушення прав в ІТ-сфері. Крім порушень авторського права, актуальним для мережі Інтернет є порушення інтелектуальних прав на товарні знаки (торгові марки) для товарів і послуг.

У спеціальному законодавстві України в сфері інтелектуальної власності згадується чимало способів цивільно-правового захисту авторського права. До таких способів, зокрема, можна віднести: вимогу визнання та поновлення своїх прав, у тому числі заборона дії, що порушує авторське право чи створює загрозу його порушення; звернення до суду з позовом про поновлення порушених прав та (або) припинення дій, що порушують авторське право чи створюють загрозу його порушення; подання позову про відшкодування моральної (немайнової) шкоди; подання позову про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права, або виплату компенсацій. За захистом авторського права можна звернутись як до порушника з претензією, так і відразу подати позов до суду щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням авторського права, з визначенням розміру відшкодування.

Наразі велика можливість порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності виникає завдяки стрімким темпам розвитку і розповсюдження цифрової інформації за допомогою мережі Інтернет, а також швидкому і легкому доступу до її джерел. Розміщені в Інтернеті твори переважно належать до творів літератури, науки, тощо і в багатьох випадках є об'єктами, які охороняються авторським правом. Одним з ефективних інструментів захисту порушених прав у мережі Інтернет є звернення до суду з позовом про відшкодування моральної шкоди.

Слід зазначити, що судова практика розгляду справ щодо відшкодування немайнової шкоди, завданої в результаті порушення прав в сфері ІТ, є неоднозначною. Стрімкий розвиток інформаційних технологій в Україні потребує вдосконалення дієвих способів їх впровадження, діяльності та захисту, оскільки доступність інформації в мережі Інтернет, кількість користувачів, створюють високий ризик порушення майнових та немайнових прав як фізичних так і юридичних осіб.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що визначення специфіки умови відшкодування моральної шкоди як способу захисту прав у сфері ІТ-відносин, наразі є актуальним питанням, що потребує подальших досліджень, які, безумовно, сприятимуть підвищенню ефективності захисту прав в ІТ-сфері.

Список використаної літератури:

1. Забара І.М. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди в міжнародному приватному праві 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studrada.com.ua/content/zabara-ім-відшкодування-моральної-немайнової-шкоди-в-міжнародному-приватному-праві-2002р.
2. Беляцкин С.А. Возмещение морального (неимущественного) вреда / С.А. Беляцкин. – М. : Городец, 2005. – 64 с.
3. Пешкова О.А. Компенсация морального вреда: Защита и ответственность при причинении вреда нематериальным благам и неимущественным правам / О.А. Пешкова. – М. : Ось-89, 2006. – 240 с.
4. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
5. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95.
6. Тихомиров О.О. Цивільно-правова відповідальність за інформаційні правопорушення: загальнотеоретичні аспекти / О.О. Тихомиров // Порівняльно-аналітичне право. – № 1. – 2015. – С. 37-40.
7. Мороз Н.С. Сутність інформації в контексті загальних принципів інформаційної безпеки/ Мороз Н.С. // збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Л. : НУ «Львівська політехніка», 2016. – С. 137-142.
8. Харитонова О.І. Проблемні питання визначення системи (структури) ІТ-права / О.І. Харитонова // ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Л. : НУ «Львівська політехніка», 2016. – С. 280-285.
9. Спасова К.І. Відшкодування шкоди, завданої цивільними правопорушеннями у сфері ІТ-відносин / К.І. Спасова // ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Л. : НУ «Львівська політехніка», 2016. – С. 240-244.

Анатійчук Вікторія Василівна

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
НН Юридичний інститут,
аспірант кафедри цивільного права

ФОРМА ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ МАЙНОВИХ ПРАВ НА ОБЄКТИ БУДІВНИЦТВА

Укладення договору купівлі-продажу майнових прав є досить типовим на ринку житлового та нежитлового будівництва. Як правило, дані договори укладаються в письмовій формі. Хоча

мають місце і випадки укладення даного виду договорів у нотаріальній формі.

В теорії цивільного права форма договору купівлі-продажу майнових прав на об'єкти будівництва не була предметом окремих досліджень. Тому варто проаналізувати норми цивільного законодавства, судову практику та висловити власну позицію з цього приводу.

Відповідно до ч. 1 ст. 639 ЦК України договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом.

У письмовій формі належить вчиняти: ... 2) правочини між фізичною та юридичною особою, крім правочинів, передбачених ч. 1 ст. 206 цього Кодексу (ч. 1 ст. 208 ЦК України). Договори купівлі-продажу майнових прав на об'єкти будівництва це завжди договори, однією із сторін якого є юридична особа (забудовник, підрядник замовник будівництва). Але слід звернутися до винятків передбачених статтею 206.

Відповідно до ч. 1 ст. 206 ЦК України усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.

Договір купівлі-продажу майнових прав на об'єкти будівництва не виконується повністю у момент їх вчинення. Сторони даного договору мають ряд прав та обов'язків після його вчинення. Забудовник здійснює будівництво об'єкта протягом визначного строку, а інвестор вносить періодичні платежі (у випадку домовленості про розтермінування платежів за договором). Навіть в тому випадку, коли об'єкт вже збудований, а покупець згідний сплатити повністю всю суму, у сторін є обов'язки по введенню об'єкта будівництва в експлуатацію, реєстрацію прав на нерухоме майно тощо.

Таким чином, виходячи є вище наведених положень чинного законодавства договір купівлі-продажу майнових прав на об'єкти будівництва в усній формі укладатися не може. Обов'язковою є письмова форма даного договору.

Складнішим є питання щодо обов'язковості чи необов'язковості нотаріального посвідчення даного виду договору. До прикладу, щодо прав, які переходять за договором купівлі-продажу права оренди земельної ділянки передбачено процедура їх державної реєстрації: «відчужене право оренди земельної ділянки підлягає державній реєстрації у встановленому законодавством порядку» (ч. 6 ст. 8-1 Закону України «Про оренду землі»). Проте слід звернути увагу на особливостях даної реєстра-

ції. Реєструється не сам договір, а майнове право оренди земельної ділянки.

В судовій практиці існують випадки, в яких договори купівлі-продажу майнових прав на об'єкти житлового будівництва, що укладені у простій письмовій формі без нотаріального посвідчення, визнаються недійсними. Показовою в цьому відношенні є Постанова ВГС України від 19 серпня 2010 р. № 6/647-32/444-32/473-44/176.

ТОВ «Інвес» звернулось до господарського суду міста Києва з позовом до ТОВ «Інвестиційна компанія «Укркапітал» про припинення зобов'язань позивача за укладеним з відповідачем договором купівлі-продажу N 54 від 20.08.2004 р. щодо передачі у власність майнових прав на квартири NN 54, 56, 86, 88, орієнтованою площею 311 м^2 кожна, в будинку по вул. Грушевського, 9-а в м. Києві.

ВГС України, виходячи з того, що сторонами не дотримано вимог щодо нотаріального посвідчення договору, визнав договір купівлі-продажу майнових прав на об'єкти будівництва недійсним [1].

В науковій літературі також висловлювалася думка про обов'язковість дотримання нотаріальної форми договору. Зокрема, С. Чаплян зазначає, не можна нехтувати ст. 657 ЦК України, згідно з якою договір купівлі-продажу майнових прав щодо нерухомого майна укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню [2].

На думку М.Д.Пленюк, оскільки майнові права виникають на підставі договору як юридичного факту, то підставою переходу майнових прав на нерухоме майно і виникнення права власності слід вважати: 1) вчинення нотаріально посвідченого правочину; 2) реєстрацію прав на рухоме майно в установленому законодавством порядку [3, с. 136]. Тобто вчена вважає, що договори стосовно майнових прав на нерухомість повинні вчинятись в нотаріальній формі.

Дана думка, можливо, є слушною, якщо йде мова про майнові права як суб'єктивні права на нерухомість, що зареєстрована в установленому порядку. Але змушені не погодитися з такою точкою зору, якщо йде мова про договори купівлі-продажу майнових прав на об'єкти будівництва, які ще не зареєстровані, виходячи з наступних аргументів.

Відповідно до ч. 1 ст. 657 ЦК України договір купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, крім договорів купівлі-продажу майна, що перебуває в податковій заставі.

До нерухомих речей належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення (ст. 181 ЦК України).

У Законі України „Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень" від 18 листопада 2003 р. рухоме майно визначається як окрема рухома річ, сукупність рухомих речей, гроші, валютні цінності, цінні папери, а також майнові права та обов'язки [4].

Об'єкти будівництва не є нерухомим майном (за винятком зареєстрованих об'єктів незавершеного будівництва). Тим більше, не відносяться до нерухомого майна майнові права на об'єкти будівництва. Визнати майнові права рухомими речами можна лише з певною долею умовності. Швидше варто вести мову про поширення на них правового режиму рухомих речей.

В Листі Мін'юсту України № 19-50-2309 від 22.06.2007 року було висловлено щодо форми договору купівлі-продажу майнових прав: «Законом не встановлено обов'язковості нотаріального посвідчення договорів про відчуження майнових прав на квартиру. Відповідно до частини четвертої статті 209 ЦК України на вимогу фізичної або юридичної особи будь-який правочин з її участю може бути нотаріально посвідчений. Отже, договір про відчуження майнових прав на квартиру інвестором може за бажанням сторін бути нотаріально посвідчений» [5]. Тобто Міністерство юстиції притримується позиції про обов'язковість лише простої письмової форми договору купівлі-продажу майнових прав.

У листі Укрдержреєстру від 27.11.2013 року № Ч-3561-05 також зазначено, що законодавством не передбачено обов'язкового нотаріального завірення договору про перехід майнових прав на нерухоме майно, а тому такий договір може бути завірений нотаріально лише за бажанням його сторін [6].

Таким чином, щодо особливостей укладення договору купівлі-продажу майнових прав на об'єкти незавершеного будівництва, то чинне законодавство не містить спеціальних вимог щодо форми даного виду договору купівлі-продажу майнових прав. Тому, вважаємо, договір купівлі-продажу майнових прав повинен вчинятися в простій письмовій формі та за бажанням сторін може нотаріально посвідчуватися.

Список використаної літератури:

1. Постанова Вищого господарського суду України від 19 серпня 2010 р. № 6/647-32/444-32/473-44/176 // https://verdictum.ligazakon.net/document/11773299

2. Чаплян С. Договір купівлі-продажу майнових прав: форма і зміст / С. Чаплян // URL: http://ut.kiev.ua/biblioteka-yurista/item/1110-dogovir-kupivli-prodazhu-maynovih-prav.html
3. Пленюк М.Д. Особливості права власності та майнових прав за договором будівельного підряду / М. Д. Пленюк // Актуальні проблеми правознавства. − 2016. − Вип. 1. − С. 133-137.
4. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від від 18.11.2003 № 1255-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 11. Ст.140.
5. Лист Міністерства юстиції України № 19-50-2309 від 22.06.2007 року стосовно надання роз'яснень відносно можливості укладання договору щодо об'єкта незавершеного будівництва // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2309323-07
6. Щодо надання роз'яснень з питань, пов'язаних з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно: лист Укрдержреєстру від 27.11.2013 року № Ч-3561-05 // http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN007881.html

СЕКЦІЯ 16.

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Андронов Ігор Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

АНАЛІЗ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРИРОДИ ПОСТАНОВ ВЕРХОВНОГО СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В юридичній науці вже усталеною є точка зору з приводу того, що у країнах континентальної Європи принцип прецедентного права stare decisis не використовується, а діє інший – jurisprudence constante (усталена судова практика). Найбільш категорична позиція з цього питання сформульована у Кодексі Наполеона, у ст. 5 якого зазначено, що суддя не може приймати рішення у формі загального правоположення.

Головна відмінність між stare decisis та jurisprudence constante полягає в тому, що для stare decisis достатню основу створює одинична справа, тоді як основу для jurisprudence constante формує послідовність вирішених справ, що узгоджуються між собою. При цьому, на відміну від jurisprudence constante, у випадку stare decisis рішення у розглянутих раніше справах і аргументація цих рішень не просто беруться до уваги або служать для керівництва, а є за загальним правилом, обов'язковим для вирішення подальших справ [1, с. 17].

В Україні частково використовуються обидві вказані засоби впливу на судову практику. Дія jurisprudence constante проявляється через видання найвищими судовими інстанціями керівних постанов Пленумів вищих судів та узагальнень судової практики, а stare decisis поступово реалізується через постанови Верховного Суду в конкретних справах. Адже на відміну від постанов Пленумів Верховного та вищих спеціалізованих судів, які хоч і є результатом узагальнення судової практики, але за стилем свого викладення є більш абстрактні, а тому більш близькі до нормативно-правових актів ніж до судових прецедентів, правові висновки, що містяться у постановах Верховного Суду, більш казусні, мають

жорстку прив'язку до обставин конкретної справи, а тому більше відповідають прецедентному правовому регулюванню.

Все більше науковців, хоча й обережно, на основі порівняння з рішеннями Європейського суду з прав людини та за іншими ознаками роблять висновки про те, що за рішеннями Верховного Суду варто визнати силу судових прецедентів [2, с. 34; 3, с. 253]. «Завдання судової влади, – пише О. Дашковська, – полягає у здатності вирішити правовий конфлікт і у разі відсутності відповідної норми закону надати захист тим правам людини, які не дістали позитивного закріплення, врегулювати правовідносини, які не зміг передбачити законодавець. Як наслідок, постає необхідність у створенні судом норм права – загальнообов'язкових правил поведінки, що використовуються при вирішенні всіх аналогічних справ та підтримуються державою» [4, с. 41].

Однак деякі автори відстоюють й інший підхід. Так, Я. Романюк та І. Бейцун наполягають на тому, що правозастосовна діяльність Верховного Суду України щодо формування правових висновків про правильне застосування норм матеріального права є відмінною від нормотворчості. Проблема забезпечення єдності судової практики в Україні є дійсно актуальною, пишуть вони, проте вирішення її за допомогою запровадження прецеденту в класичному значенні не вбачається за доцільне. Система прецедентного права має свою логіку побудови, свої суворі правила і процедури, що відрізняє її від континентальних правових систем, які формувалися та функціонують по-іншому.

Науковці застережуть, що запровадження в Україні прецедентного права на уже сформовану романо-германську правову систему, за наявності деталізованого законодавства, зумовило б виникнення цілої низки проблем правозастосовного та доктринального характеру, зокрема співвідношення юридичної сили різних джерел права. В Україні, як і в інших країнах континентального права, правове регулювання здійснюється законодавством, яке не може бути змінене судовими рішеннями [5, с. 127-128]. Подібної точки зору дотримується й А.В. Журавльов, зауважуючи, що в Україні як у державі, що належить до романо-германської правової сім'ї, некоректно застосовувати сам термін «судовий прецедент», оскільки судові рішення, навіть попри їхню нормативність, не містять ознаки «класичного» прецеденту, як і не мають його структури [6, с. 81].

Втім ніхто не зобов'язує нас запозичувати всі аспекти класичного прецедентного права з усіма його недоліками. Беручи за основу позитивний досвід інших країн, ми, водночас, повинні виробляти власні підходи до формування свого прецедентного права, йдучи шляхом, який дуже влучно окреслив М.М. Вопленко. Науковець цілком справедливо відзначив, що прецедентне

правове регулювання у конкретній країні складається поступово, формується під впливом власних особливостей механізму держави, принципів її формування й діяльності, правової культури, а отже, не повинно точно відтворювати всі риси судової практики англоскасонської системи [7, с. 72].

І.Ю. Богдановська справедливо зазначає, що рух від судового прецеденту до прецедентів тлумачення зближує право країн «загального права» з романо-германською правовою сім'єю, що є проявом так званої природної конвергенції, коли в силу загальних шляхів розвитку зближуються параметри національного права країн з різними правовими традиціями. Прецедентне право досягло якісного нового рівня розвитку. Із старого, архаїчного джерела воно змогло стати органічною частиною сучасного правового життя [8, с. 87].

Будучи запозичений з англосаксонської правової системи, принцип stare decisis у наших правових реаліях позбавлений недоліків, властивих англійському прецеденту, оскільки вітчизняні прецеденти формуються не на заміну, а на основі статутного права. Таким чином, якщо законодавство змінюється, і правова норма, стосовно якої була сформована певна судова практика застосування, були прийняті Верховним Судом прецедентні рішення, змінюється або скасовується, це автоматично призводить до втрати сили прецедентами її тлумачення. Таким чином відбувається взаємне корегування прецедентного та статутного права: з однієї сторони, судові прецеденти є більш гнучкими й швидше та точніше, ніж законодавство, реагують на зміни у суспільних відносинах, з іншої сторони, періодичні зміни у законодавстві не дозволяють застосовувати застарілі, «архаїчні» прецеденти, які вже не відповідають сучасним правовим та суспільним реаліям.

Список використаної літератури:

1. Золотарева А.Б., Шаталов С.С. Роль прецедента в налоговом праве / А.Б. Золотарева, С.С. Шаталов. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2014 – 146 с.
2. Константий О.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України / О.В. Константий // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 1(137). – С. 33-36.
3. Дрішлюк А.І. Вплив судової практики на Верховного Суду України на систему джерел цивільного та цивільно-процесуального права України / А.І. Дрішлюк // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2012. – Т. 12. – С. 245-256.
4. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерело права / О. Дашковская // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1(64). – С. 34-41.

5. Романюк Я., Бейцун І. Правова природа обов'язковості рішень Верховного Суду України та вдосконалення механізму забезпечення єдності судової практики / Я. Романюк, І. Бейцун // Право України. – 2012. – № 11-12. – С. 122-136.
6. Журавльов А.В. Судовий прецедент як джерело права в адміністративному судочинстві / А.В. Журавльов // Актуальні проблеми держави і права. – 2016. – № . – С. 75-84.
7. Вопленко Н.Н. Источники и формы права: Учебное пособие / Н.Н. Вопленко. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2004. – 102 с.
8. Богдановская И.Ю. Эволюция судебного прецедента в «общем праве» / И.Ю. Богдановская // Право. – М.: ГУ ВШЭ, 2010. – № 2. – С. 75-87.

Волкова Наталія Василівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВА ФОРМА ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Основною формою захисту сімейних прав та інтересів дитини необхідно вважати судову. Суд є єдиним органом, який наділений компетенцією здійснювати правосуддя в Україні та вирішувати всі виникаючі в ході розгляду цивільної справи правові питання щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини [1, с. 20-23].

Кожна особа, згідно з ч. 1 ст. 4 ЦПК України [2], має право в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів. Відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають сімейних правовідносин.

З аналізу норм цивільного процесуального законодавства України та судової практики у цивільному судочинстві розглядаються справи про захист сімейних прав та інтересів дитини в порядку позовного, окремого та наказного провадженні.

Основним критерієм, що слугує засобом для розмежування видів цивільного судочинства, виступає спір про право. У філологічному значенні «спір – це словесне змагання, обговорення будь-чого, у якому кожен відстоює свою точку зору», відповідно поняття «спорити» вживається у значенні «заперечувати, доказуючи що-небудь» [3, с. 658]. Як правила більшість справ щодо захисту прав та інтересів дитини розглядається в порядку позовного провадження, оскільки наявний спір про право, до

таких справ можна віднести : справи про позбавлення батьківських прав, про визнання батьківства/материнства, про оспорювання батьківства, про визначення місця проживання малолітньої дитини тощо.

Також необхідно зазначити, що відповідно до нової редакції ЦПК України цивільне судочинство здійснюється у порядку позовного провадження: у загальному позовному провадженні та у спрощеному позовному провадженні (п. 2 ч. 2 ст. 19 ЦПК України).

Спрощене позовне провадження призначене для розгляду малозначних справ, справ, що виникають з трудових відносин, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні (ч. 4 ст. 19 ЦПК України).

Відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України в порядку спрощеного позовного провадження не можуть розглядатись справи що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів, та поділу майна подружжя.

З вище наведеної норми вбачається, що всі справи щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини, у яких наявний спір про право, відносяться до справ, які розглядаються у загальному позовному провадженні, крім справ про стягнення аліментів, за умови, що справи про стягнення аліментів не об'єднанні з вимогами, які виникають з сімейних правовідносин (п. 6 ч. 4 ст. 274 ЦПК України). Так, наприклад, якщо справи про стягнення аліментів об'єднанні з вимогою про позбавлення батьківських прав, встановлення батьківства, розірвання шлюбу, визначення місця проживання малолітньої дитини тощо, то вони будуть розглядатись за правилами загального позовного провадження.

Щодо наказного провадження, то законодавець передбачає можливість розгляду справ про стягнення аліментів у наказному провадженні відповідно до вимог, які передбачені нормами цивільного процесуального законодавства, а саме у ст. 161 ЦПК України:

- якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину;
- якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства

(материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;

- якщо при стягненні аліментів на дитину не ставиться також питання про встановлення батьківства (материнства) й не оспорюється це право, оскільки в наказному провадженні розгляд спорів про право не допускається;
- якщо немає необхідності залучення до розгляду справи інших заінтересованих осіб [4, с. 90].

Суб'єктивні права та інтереси захищаються не лише позовом, а й заявою, що властиво, зокрема, для справ окремого провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 293 ЦПК України «окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав». Так, в порядку окремого провадження можуть розглядатись справи про захист сімейних прав та інтересів дитини. До таких справ можна віднести, наприклад, справи про встановлення факту батьківства/ материнства, справи про усиновлення тощо.

Підсумовуючи вище наведене необхідно зазначити, що більшість справ про захист сімейних прав та інтересів дитини розглядаються у цивільному судочинстві в порядку загального позовного провадження. У спрощеному позовному та у наказному провадженні розглядаються тільки справи про стягнення аліментів, відповідно до вимог визначених цивільним процесуальним законодавством України. В окремому провадженні розглядаються справи про захист сімейних прав та інтересів дитини у випадку відсутності спору про право.

Список використаної літератури:

1. Волкова Н.В. Роль суду у захисті сімейних прав та інтересів дитини у цивільному процесі відповідно до судової реформи України / Новели цивільного процесуального кодексу України : [Електроне видання] матер. кругл. столу (Одеса, 26 березня 2018 р.) // за заг. ред. д.ю.н., проф. Н.Ю. Голубєвої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2018. С. 20-23.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка : Ок. 57 000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. 18-изд. М. : Рус. яз. 1987. 796 с.
4. Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н.Ю. Голубєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 480 с.

Стоянова Тетяна Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТІ ОСОБИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Слід зазначити, що встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України є особливою справою, що була включена в ЦПК відповідно до Закону України «Про внесення змін до ЦПК України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України від 4 лютого 2016 року. В даній справі встановлюється факт народження або смерті, оскільки сам юридичний факт (подія) народження (смерті) вже мав місце, але з ускладненням процедури державної реєстрації такого акту громадянського стану не можна здійснити його юридичне закріплення.

Згідно Інформаційного листу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ «Про застосування положень статті 257-1 Цивільного процесуального кодексу України» (далі – Інформаційний лист) від 15 квітня 2016 року і змісту частини першої статті 257-1 ЦПК України (втратила чинність, діюча ч. 1 ст. 317 ЦПК) вбачається, що законодавець, надаючи заявникові право вибору, до якого суду звернутись із відповідною заявою, виходив насамперед з інтересів заявника. Саме тому в цій нормі чітко визначені умови її застосування: заява про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України може бути подана до будь-якого суду за межами окупованої території України незалежно від місця проживання заявника. При цьому таке право заявника не ставиться в залежність від того, знаходиться місце проживання заявника на тимчасово окупованій території України чи за межами такої території [1].

Згідно Інструкції з Роз'яснення процедури отримання свідоцтва про народження дитини, яка народилася на непідконтрольній уряду України території для отримання свідоцтва про народження дитини, яка народилася на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України (АР Крим, м. Севастополь та окремі райони Луганської та Донецької областей), необхідно:

– отримати на непідконтрольній Уряду Україні території документи що підтверджують факт народження дитини, попри те,

що вони не відповідають установленій законодавством України формі та вимогам та не визнаються Україною;

– звернутися, незалежно від місця проживання заявника, до будь-якого відділу державної реєстрації актів цивільного стану в межах території, підконтрольній Уряду України та отримати письмову відмову у державній реєстрації народження, яка має бути використана під час підготовки заяви до суду про встановлення факту народження;

– подати до будь-якого суду на підконтрольній Уряду України території (бажано за місцем знаходження відділу державної реєстрації актів цивільного стану, який надав відмову у державній реєстрації народження) заяву про встановлення факту народження дитини, а разом з нею подати раніше отримані документи (свідоцтво про народження, яке видане «ДНР» або ЛНР», медичні документи, відмову у реєстрації народження та оригінал квитанції про сплату судового збору.

Для отримання свідоцтва про смерть, яка сталося на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України (АР Крим, м. Севастополь та окремі райони Луганської та Донецької областей), необхідно:

– отримати на непідконтрольній Уряду Україні території документи що підтверджують факт смерті особи (у тому числі медичні), попри те, що вони не відповідають установленій законодавством України формі та вимогам та не визнаються Україною;

– звернутися за місцем проживання (перебування) заявника до відділу державної реєстрації актів цивільного стану в межах території, підконтрольній Уряду України та отримати письмову відмову у державній реєстрації смерті особи, яка має бути використана при підготовці заяви до суду про встановлення факту смерті особи;

– подати до суду за місцем проживання (перебування) заявника на підконтрольній Уряду України території заяву про встановлення факту смерті особи, а разом з нею подати раніше отримані документи (свідоцтво про смерть, яке видане »ДНР» або

«ЛНР», медичні документи, відмову у державній реєстрації смерті особи та оригінал квитанції про сплату судового збору у розмірі 352 грн 40 коп. (такий розмір судового збору встановлений тільки до 31 грудня 2018 року).

Список використаних джерел:

1. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ «Про застосування положень статті 257-1 Цивільного процесуального кодексу України» від 15 квітня 2016 року. Офіційний сайт Новокаховського суду Херсонської області. – Режим доступу: https://nkm.ks.court.gov.ua/sud2117/gromadyanam/fact_occupied/.

Островська Людмила Анатолівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Проведена судова реформа в Україні за своїм змістом мала на меті, серед іншого, протистояння негативному впливу учасників процесу на розгляд справи, недопущення використання процесуальних прав на шкоду цивільного судочинства, а також порушення процесуальних обов'язків. Зазначені недобросовісні дії на практиці призводили до перешкоджанню виконання завдань цивільного судового процесу, – справедливому, об'єктивному та неупередженому розгляду спорів.

Це було вкрай важливо, адже національна практика розгляду спорів, перш за все цивільних, продемонструвала, що проблеми затягування строків розгляду спорів, на які перманентно вказував Україні Європейський суд з прав людини у безкінечному потоці рішень на користь заявників, це не лише недобросовісна бездіяльність суду, а й учасників справи, на що суд не реагував належним чином, в т.ч. через відсутність необхідних законодавчих важелів.

Таким чином однією з важливих новел цивільного процесу стало розширення обсягу та змісту заходів процесуального примусу, введення такого інституту як «зловживання процесуальними правами» і заходи з недопущення цього. Це надало суду та добросовісним учасникам цивільного судочинтва додаткові можливості впливати на порушників при розгляді справ. Зокрема і такий важель серед примусового впливу як штраф став новим заходом процесуального примусу, який застосовується судом щодо учасників цивільного процесу або відповідної особи в разі невиконання ними своїх процесуальних обов'язків чи ухилення їх від вчинення певних процесуальних дій, покладених на них судом чи зловживання ними своїми процесуальними правами у вигляді дій або бездіяльності чи неповідомлення суду про неможливості подати докази, витребувані судом або їх неподання без поважних на те причин, чи невиконання ухвал або порушення заборон, визначених п. 4 та 5 ч. 1 ст. 148 ЦПК та ч. 9 ст. 203 ЦПК України.

Відповідно до частини 1 статті 44 ЦПК України учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно

користуватися процесуальними правам. Зловживання процесуальними правами не допускається.

Однак у ЦПК нема визначення поняття «зловживання процесуальними правами», що може ускладнити застосування на практиці вищезазначених норм. Так, доктор юридичних наук, завідувачка кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія» Голубєва Н.Ю. пропонує доповнити ч. 1 ст. 44 ЦПК абзацом другим наступного змісту: «Зловживання цивільними процесуальними правами – недобросовісні дії учасників судового процесу направлені на реалізацію суб'єктивного права всупереч його призначенню, за допомогою яких один учасник судового процесу чи його представник навмисно або недбало заподіює шкоду іншим учасникам процесу чи їх представникам чи правосуддю в цілому» [1, с. 9].

Віповідно до ч. ст. 44 ЦПК суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема: подання скарги на рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася; подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено, за відсутності інших підстав або нових обставин; заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на затягування чи перешкоджання розгляду справи; подання кількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання кількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав; вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ; подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер; необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою; укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі. Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання.

При цьому суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У такому випадку він застосовує до учасника судового процесу заходи, визначені ЦПК.

Питання дискретності повноважень суду в частині застосування заходів процесуального примусу достатньо умовні, як і диспозитивність самих норм. За висновком Верховного Суду в ухвалі від 15.03.2018 року по справі № 760/1354/17 чинним цивільним процесуальним законодавством не встановлено

імперативного характеру застосування заходів процесуального примусу, в тому числі й штрафу, оскільки це є правом суду, а не його обов'язком [2].

Тоді як за ухвалою від 15.05.2018 року по справі № № 323/2941/16-ц Верховний Суд (в іншому складі палати) зазначає, що суд зобов'язаний вживати заходів у разі невиконання учасником справи його обов'язків відповідно до ст. 44 ЦПК [3].

Таким чином, існує певна конкуренція висновків в межах однієї вищої касаційної інстанції стосовно питань дискретності повноважень суду при застосуванні заходів процесуального примусу та диспозитивності/імперативності самих норм.

Необхідно враховувати також системний зв'язок 9 глави ЦПК «Заходи процесуального примусу» с іншими нормами права: зокрема положеннями норми ст. 10, а саме частини 4, відповідно до якої суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі Конвенція) і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року.

Тому, навіть незважаючи на те, що застосування засобів врегульованних статями 143-148 ЦПК України є правом суду, а не обов'язком, можуть існувати ситуації, за яких нереалізація цього права судом може призвести до порушення Конвенції.

Так, у Постанові Європейського суду з прав людини від 02.02.2002 року «Микулич против Хорватії» суд визнав порушення права заявниці на повагу до приватного і сімейного життя (ч. 1 ст. 8 Конвенції), а також її право на судовий розгляд у розумний строк (ч. 1 ст. 6 Конвенції) оскільки суди у справі про визнання батьківства, не застосували достатніх засобів процесуального примусу відповідача, котрий відмовився являтись на судове засідання та проходити генетичну експертизу [4]. Це Рішеня Європейського суду демонструє, що невжиття судом заходів примусів у відповідь на зловживання стороною своїми процесуальними правами може призводити до порушення права іншої сторони на справедливий суд, а в деяких випадкаї, зокрема у справах по дітей, також до порушення права на повагу до приватного та сімейного життя.

Теж саме стосується і питання принципу диспозитивності цивільного процесу, де суд має виконувати роль незалежного арбітра, а сторони самі мають активно заявляти про свої права, подавати клопотання та скарги про їх порушення, адже в іншому порядку ЄСПЛ кваліфікує таку бездіяльність як «відмову від власного права» і тоді констатує відсутність конвенційних порушень. Але є певні виключення через сутність окремих категорій справ, наприклад про відібрання дітей, де основне

питання полягає не стільки в забезпеченні прав учасників процесу, скільки в забезпеченні інтересів дитини. Тому неактивність самого суду, безініціативність у застосуванні заходів процесуального примусу з точки зору практики Європейського суду з прав людини призводить до порушення ст. 8 Конвенції Право на повагу до приватного і семейного життя.

Такий вид процесуального засобу як видалення сторони із залу судового засідання може впливати на реалізацію стороною свої процесуальних прав, тому практика Європейського суду ілюструє що при застосуванні таких засобів суд має забезпечити щоб незважаючи на видалення сторони її процесуальні права могли бути реалізовані, наприклад шляхом залишення її представника. Самий такий підхід ілюструє Рішення Європейського суду від 27.05.2014 року у справі «Маргуш проти Хорватії» [5]. Хоча справа стосувалася кримінального процесу у ній йшлося про тлумачення частини 1 ст. 6 Конвенції, яка є загальною для кримінального і цивільного процесів і застосовується подібним чином до них. У цій справі Європейський суд не знайшов порушення права заявника на справедливий судовий розгляд оскільки, хоча його і було видалено із судового засідання, у залі залишився його представник, отже його право на ефективний розгляд справа не було порушено.

У справах про привід свідка слід враховувати принцип рівенства сторін у цивільному процесі (ч. 2 ст. 12 ЦПК). Тобто якщо привід свідка був застован до однієї сторони, а для другої ні, то можливо ставити питання про порушення ст.6 Конвенції. Так, в Рішенні Європейського суду від 27.10.1993 року «Бехєєр проти Нідерландів» одній стороні цивільної справи суд задовольнив клопотання про виклик свідка на підтвердження укладення договору, а іншій − відмовив, тому суд визнав порушення Конвенції, а саме статті 6 [6], адже принцип рівності сторін був порушений та порушено право на справедливий суд, через позбавлення одного з учасників цивільного судочинства права на подачу доказів − виклик та допит свідка.

Список використаної літератури:

1. Голубєва Н. Ю. Зловживання цивільними процесуальними правами: новели ЦПК / Н. Ю. Голубєва // Новели цивільного процесуального кодексу України [Електронне видання] : матеріали «круглого столу» (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». − Одеса : Фенікс, 2018. − С. 3-9.
2. Ухвала у справі № 760/1354/17 від 15.03.2018: Верховний суд України [Електронний ресурс] /Єдиний державний реєстр судових рішень. - Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/72850410

3. Ухвала у справі № 323/2941/16-ц від 15.05.2018: Верховний суд України [Електронний ресурс] /Єдиний державний реєстр судових рішень. - Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/74055340
4. Judgement in Case of Mikulić v. Croatia 7 February 2002 : he European Court of Human Rights [Електронний ресурс] / European Court of Human Rights, Council of Europe. – Режим доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60035
5. Judgment in Case of Marguљ v. Croatia 27 May 2014 : The European Court of Human Rights [Електронний ресурс] / European Court of Human Rights, Council of Europe. – Режим доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144276
6. Judgment in Case of Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands 27 October 1993 : The European Court of Human Rights [Електронний ресурс] / European Court of Human Rights, Council of Europe. – Режим доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57850

Апалькова Інна Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ПРАВА АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Відповідно до ст. 352 ЦПК України, учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково. Розвиток української держави потребує створення надійного механізму захисту прав та свобод людини. Вагоме місце в вказаному процесі займає ефективна реалізація права апеляційного оскарження судових рішень в цивільному судочинстві. Враховуючи ступінь суспільної значимості, можна вважати, важливим є дослідження зарубіжного законодавства для вдосконалення досліджуваного інституту в українському законодавстві.

Перш за все, при дослідженні зарубіжного досвіду правового регламентування права апеляційного оскарження судових рішень в цивільному судочинстві, слід звернути увагу на склад суду апеляційної інстанції. Як правило, у такій же кількості суддів як і в Україні, тобто у складі трьох суддів, апеляційній скарги розглядаються судами апеляційної інстанції Федеративної Республіки Німеччини, Литовської Республіки, Республіки Вірменії. Відповідно до ст. 37 ЦПК

Республіки Казахстан розгляд справ в суді апеляційної інстанції здійснюється колегіальним складом суду (до складу суду входить непарна (не менше трьох) кількість суддів).

У складі трьох суддів, як правило, розглядають апеляційні скарги апеляційні суди Французької Республіки (проте в деяких складних випадках – не менше п'яти суддів), Італійської Республіки (але за скаргами на рішення трибуналів у справах неповнолітніх – у складі трьох магістрів і двох експертів, які виконують роль судді) [1, с. 110-115].

Надалі варто дослідити коло суб'єктів, що мають право апеляційного оскарження в цивільному судочинстві. Слід відмітити, що у законодавстві іноземних держав відсутня єдність у визначені вказаного кола суб'єктів. Так, у Латвійській Республіці, Республіці Узбекистан ними є особи, які беруть участь у справі, прокурор (ст. 413 ЦПК Латвійської Республіки, ст. 320 ЦПК Республіки Узбекистан), Литовській Республіці – особи, які беруть участь у справі (ст. 305 ЦПК Литовської Республіки), Естонській Республіці – сторони, треті особи, які заявляють самостійні вимоги (ст.ст. 630, 639 Естонської Республіки). Відповідно до ЦПК Французької Республіки таким правом наділена будь-яка сторона. Правом подання апеляційної скарги наділені лише учасники процесу розгляду справи судом першої інстанції. Особам, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, таке право належить без обмежень. Апеляційна скарга особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, приймається тільки тоді, коли постанова оскаржена особою, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору (ст. 546). ЦПК Республіки Вірменії (ст. 205) та ЦПК Республіки Казахстан (ст. 332) надають право на оскарження судових рішень особам, які беруть участь у справі, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки [1, с. 110-115].

Розширеним є право апеляційного оскарження в Англії, оскільки з апеляційною скаргою може звернутися будь-яка особа, яка не згодна з винесеним судовим рішенням по першій інстанції. За загальним правилом учасники судового процесу на стадії апеляційного перегляду можуть представляти свої інтереси самостійно або через представників. Проте за французьким процесуальним законодавством в апеляційній інстанції діє обов'язкове представництво, під яким розуміється, що сторони не можуть вести справу самостійно, а тільки через повіреного, за винятком спеціально передбачених випадків [2, с. 364].

За французьким процесуальним законодавством об'єктом апеляції є постанови всіх судів по суті спору, винесені по першій інстанції (постанови трибуналу великої інстанції, трибуналу малої інстанції, торговельного трибуналу, ради прюдомів, трибуналу із земельних спорів, трибуналу з соціального забезпечення).

Об'єктом апеляційного перегляду є постанови по суті спору, постанови щодо процесуальних заперечень, постанови про припинення провадження по справі. Не можуть бути переглянуті в порядку апеляції постанови по суті спору з невеликою ціною позову, якщо вони є об'єктом касаційного оскарження.

У зарубіжному процесуальному законодавстві питання про визначення строків подачі апеляційної скарги вирішується порізному. Так, апеляційна скарга може бути поданою протягом одного місяця (так у Німеччині, Франції, Республіки Узбекистан), 15 днів (Республіки Білорусь, Республіки Молдова, Республіки Вірменія).

Зазначений строк може обчислюватися:

1) з моменту вручення повністю оформленого судового рішення (Німеччини);

2) з моменту повідомлення сторін про прийняте рішення (Франції; Республіки Молдова);

3) з моменту прийняття рішення судом першої інстанції (Республіки Узбекистан).

Що стосується форми ініціювання здійснення права апеляційного оскарження, варто зазначити, що в більшості зарубіжних держав нею виступає апеляційна скарга. У законодавстві окремих країн, наприклад Республіки Польщі, вона йменується як апеляція. Разом із тим в окремих країнах поряд з апеляційною скаргою існує ще одна форма ініціювання процесу, якою наділені спеціальні суб'єкти, зокрема апеляційне подання (Латвійська Республіка, Республіка Казахстан, Російська Федерація, Республіки Узбекистан) [3, с. 225].

Межі розгляду справ апеляційним судом залежить від моделі апеляційного провадження, яка функціонує у той чи інший державі. У Польщі суд другої інстанції розглядає справу у межах апеляції; однак, у межах оскарження він бере до уваги з обов'язку служби недійсність провадження.

Можна стверджувати, право апеляційного оскарження – це гарантоване державою, закріплене цивільним процесуальним законодавством суб'єктивне право особи на звернення до суд апеляційної інстанції з метою перевірки законності та обґрунтованості рішення суду першої інстанції.

Список використаної літератури:

1. Трач О.М. Ознаки національних моделей апеляційного провадження/ О.М. Трач // Університетські наукові записки. – 2011. – № 1. – С. 110-115
2. Гражданский процесс зарубежных стран: учеб. пособие / под ред. А.Г. Давтян ; Моск. гос. юрид. акад. М. : Проспект, 2008. 480 с.
3. Васильев С.В. Порівняльний цивільний процес. Підручник / С.В. Васильев. –К.: Алерта, 2015. – 352 с.

Бут Ілля Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук

ПІДВІДОМЧІСТЬ СПРАВ ТРЕТЕЙСЬКИМ СУДАМ: ТЕНДЕНЦІЇ ДО ЗВУЖЕННЯ

Встановлення підвідомчості спорів може як закріпленням певних загальних критеріїв для визначення підвідомчості справ третейському суду, так і закріпленням у законодавстві переліку категорій спорів, що можуть або, навпаки, не можуть розглядатися третейським судом. Встановлення виключного переліку спорів, що можуть розглядатися третейськими судами не є поширеною світовою практикою, оскільки у цьому разі необхідно або занадто детально перераховувати усі категорії спорів (що фактично неможливо, враховуючи різноманіття та динамічність цивільних правовідносин), або ж, як наслідок, – штучно суттєво звузити сферу застосування третейського розгляду, що не відповідає природі інституту альтернативного вирішення спорів та обмежує право особи розпоряджатися своїми правами, в тому числі і правом на обрання найбільш ефективного способу захисту порушеного права.

Український досвід свідчить, що законодавством встановлюється як загальний критерій справ, що підвідомчі третейським судам (“спори, що випливають з цивільних та господарських правовідносин»), так і передбачаючи значний перелік спорів, виключених з компетенції третейських судів (ст. 6 Закону України «Про третейські суди») [1].

Перелік виключень є доволі широким, однак неодноразово робляться спроби законодавчих обмежень компетенції третейських судів. Так, законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні» № 6540 від 06 червня 2017 року (наразі відкликано суб’єктом законодавчої ініціативи), пропонував надати можливість розглядати спори у справах за позовами споживачів лише постійно діючими третейськими судами, які мають відповідають певним вимогам та надіслали повідомлення про відповідність таким вимогам Третейській палаті України. До вимог ініціатори законопроекту пропонували, зокрема, включити розміщення третейським судом на власному веб-сайті інформацію щодо положення про постійно діючий третейський суд, регламенту третейського суду, порядку подання позовної зави споживачем в електронному вигляді, контактні дані третейського суду, список третейських суддів, строк, на який їх включено до такого списку,

та порядок, відповідно до якого вони були включені до списку тощо [2].

В той же час, останньою законодавчою ініціативою щодо розширення переліку непідвідомчих спорів є Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України № 8607 від 13 липня 2018 року [3], яким пропонується додатково виключити низку категорій спорів, серед яких можна окремо зазначити наступні справи, які мають переважно приватно-правову природу:

1) справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України;

2) щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин;

3) спори щодо неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці;

4) справ у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах.

Спроби звуження компетенції третейських судів є не новими, адже подібним чином компетенція третейських судів вже звужувалася у 2009-2011 роках, що призвело до зниження популярності третейського розгляду. В той же час, держава, що декларує спрямованість на побудову громадянського суспільства, навпаки повинна гарантувати якомога ширший спектр можливостей для вибору ефективного способу захисту порушеного права. А недопущення зловживань у третейському розгляді повинно відбуватися не шляхом звуження переліку арбітрабельних категорій спорів, а шляхом посилення державного контролю за третейськими судами та третейським розглядом.

Зокрема, щоб зменшити кількість «кишенькових» дрібних судів існує нагальна потреба у запровадженні додаткових критеріїв, яким має відповідати як сам постійно діючий третейський суд (щодо кількості третейських суддів, наявності веб-сайту, де б розміщувалася офіційна інформація про третейський суд, його положення та регламент тощо), так і організація, при якій він створений (кількості учасників асоціації, при якій створено третейський суд, реального ведення ними господарської діяльності).

Таким чином, доцільним буде зменшення кількості самих постійно діючих третейських судів та розширення переліку підвідомчих категорій справ, створення спеціалізованих третейських судів при асоціаціях у відповідній галузі, які могли б розглядати лише обмежену кількість категорій спорів у чітко визначеній галузі.

Все це свідчить про те, що вказані у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015−2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 цілі щодо розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями, залишаються наразі декларативними, оскільки впродовж проведеної процесуальної реформи положення підвідомчості справ третейським судам так і не були вдосконалені.

Список використаної літератури:

1. Про третейські суди : Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-IV (із зм. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. − 2004. − № 35. − Ст. 412.
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні № 6540 від 06 червня 2017 року [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. − Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61950.
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України № 8607 від 13 липня 2018 року [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. − Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64442.

Дрогозюк Крістіна Борисівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук

ФАКТИ, ЩО НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Категорія «предмет доказування» має не лише теоретичне, а й практичне значення для своєчасного і повного з'ясування судом обставин справи та правильного вирішення цивільних спорів, так як проблема визначення предмету доказування постає перед сотнями практикуючих юристів щодня.

У цивільному судочинстві доказова процесуальна діяльність здійснюється не з усіма фактами предмета доказування. Слід підкреслити, що до предмета доказування входять не всі обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, тобто предмет судового пізнання не збігається з предметом доказування.

В процесуальній науці дослідженням стосовно фактів, які не повинні входити до предмета доказування, займалися багато вчених-процесуалістів. Серед них такі, як О.Ф. Клейнман, І.Є. Енгельман, М.К. Треушніков, Д.В. Черемнов, В.В. Масюк, Я.Л. Штутін, В.О. Єрмолаєва, К.С. Юдельсон та ін.

У будь-якій справі можуть мати місце обставини, які завдяки закону не потребують доказування.

По-перше, не підлягають доказуванню посилання на закон, яким слід керуватись під час вирішення спору. Проте, такий вчений, як Я.Л. Штутін стверджує, що закон не підлягає доказуванню не через те, що його знає суд, а тому, що він не входить до складу фактичних обставин даної конкретної справи, які підлягають доказуванню [1, с. 49].

Діяльність сторін не спрямована на те, щоб довести необхідність застосування до встановлених під час судового розгляду обставин справи певної норми. Як слушно зазначив В.В. Масюк, доказуванню не підлягає порядок застосування норм права чи законодавство, на підставі якого подається позов, а передусім факти, які є підставою для застосування тієї чи іншої норми права [2, с. 32-33].

У ч. 3 ст. 82 ЦПК України зазначається, що обставини, визнані судом загальновідомими, не потребують доказування. Визнання факту загальновідомим формально юридично залежить від розсуду суду.

Загальновідомі факти не доводяться, бо істинність їх очевидна. Визнати загальновідомими ті чи інші факти може не тільки суд першої інстанції, а й суди, які розглядають справу в апеляційно-

му, касаційному порядку. Також в порядку апеляційного та касаційного провадження може оскаржуватися загальновідомість факту [3, с. 275].

Загальновідомі обставини поділяються на три види:

1) факти, які можуть бути відомі в світовому масштабі.

2) факти, які можуть бути відомі тільки на території України.

3) факти, які можуть бути відомі тільки на території якого-небудь регіону (області, району, міста).

Загальновідомими можуть бути визнані лише ті факти, які є реальними подіями або явищами, тобто не та обставина, яка базується на суб'єктивній оцінці чого-небудь або кого-небудь, наприклад, суб'єктивній оцінці особистості. Зокрема, як зазначив М.К. Треушніков, що не може бути визнана загальновідомою характеристика людини [3, с. 276]. Також не можуть визнаватися загальновідомими факти узагальнення, нехай вони і мають поширений характер. Наприклад, те, що зазвичай батьки піклуються про своїх дітей, або припущення про те, що усі великі прибутки нажиті незаконним шляхом, не мають значення, який надається йому процесуальним законодавством при розгляді справ.

Розглядаючи преюдиційні факти як одну з підстав звільнення від доказування, слід наголосити, що таке звільнення залежить не від розсуду судді, а від вимог закону стосовно обов’язковості врахування таких фактів під час вирішення справи по суті [2, с. 40].

Преюдиційні факти − це факти, встановлені рішенням або вироком суду, що набрали законної сили. Факти, встановлені рішенням суду, яке набрало законної сили з однієї цивільної справи, не доказуються знову при розгляді іншої цивільної справи в суді, в якій беруть участь ті самі особи. [3, с. 276].

Вирок суду, що набрав законної сили, у кримінальній справі є обов'язковим для суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, стосовно якої ухвалено вирок суду, з питань: чи мали місце ці дії та чи вчинені вони цією особою. Виходячи з цього суд, ухваленні рішення за позовом, що випливає з кримінальної справи, не має права входити в обговорення провини відповідача, а може вирішувати питання тільки про розмір винагороди. У рішенні суду про задоволення позову, крім посилання на вирок у кримінальній справі, повинні бути приведені наявні в цивільній справі докази, що обґрунтовують розмір присудженої суми. Аналогічним чином визначається значення постанови судді, яка набрала законної сили у справі про адміністративне правопорушення при розгляді та вирішенні судом справи про цивільно-правові наслідки дій особи, щодо якої винесено постанову (рішення) [3, с. 278].

Усі інші обставини, в тому числі розмір шкоди, що підлягає відшкодуванню, повинні бути доведені сторонами та іншими учасниками справи в загальному порядку.

Для визнання факту преюдиційним суд вимагає відповідного підтвердження, яким є копія судового рішення з цивільної, господарської, адміністративної справи або копія вироку суду чи постанови у справі про адміністративне правопорушення [2, с. 40-41].

Преюдиційні обставини є обов'язковими для суду, який розглядає справу навіть у тому випадку, коли він вважає, що вони встановлені невірно. Таким чином законодавець намагається забезпечити єдність судової практики та запобігти появі протилежних за змістом судових рішень.

Безумовно, не менш важливим є питання щодо визначення місця презумпцій у механізмі правового регулювання. Під презумпцією зазвичай розуміють загальне правило, що відображає стійкі, неодноразово спостережувані зв'язки між фактами, подіями, явищами, станами, властивостями.

В основі погляду на презумпції як на підставу для звільнення від доказування покладено ідею про те, що якщо стороною доведений факт-підстава дії презумпції, то презюмований факт не включається в предмет доказування і не підлягає доказуванню жодним з учасників процесу. Суд обмежується тим, що за результатами розгляду справи визначає, чи був спростований презюмований факт шляхом доведеності іншого факту або ні. У разі його неспростування суд грунтує судове рішення на презюмованому факті [4, с. 133].

Як слушно зазначає Д.В. Черемнов, нормативне визначення терміну «правова презумпція» на сьогоднішній день відсутнє [4, с. 28].В.В. Масюк стверджує, що презумпції однаково стосуються і процесуального, і матеріального права, а тому презумпції в цивільному судочинстві можуть бути закріплені нормами цивільного, житлового, земельного, сімейного, трудового права [2, с. 42].

Слід зазначити, що чинний ЦПК України також не включає презумпції до підстав звільнення від доказування (ст. 82 ЦПК України), що видається значним упущенням, адже багато презумпцій виступають у ролі принципів права, керівних засад правового регулювання, що відображають моральність механізму дії права. Суд має право ґрунтувати своє рішення на припущеннях, які прямо чи опосередковано закріплені у правовій нормі.

Наступною підставою звільнення від доказування є визнання обставин. Визнання − це повідомлення стороною чи іншими учасниками справи, обставин, що підтверджують наявність чи відсутність фактів, які за законом повинна доводити друга сторона чи інші особи. Визнання здійснюється в підготовчому або в судовому засіданні шляхом надання суду відповідних пояснень.

Значення безперечних обставин, що не підлягають доказуванню, визнання набувають тільки за умови прийняття такого визнання судом. Про визнання стороною обставин, на яких інша сторона обґрунтовує свої вимоги або заперечення, вказуються в мотивувальній частині рішення одночасно з висновками суду про встановлення цих обставин.

Отже, можна стверджувати, що вітчизняне законодавство достатньо широко визначає підстави звільнення від доказування, так як включає до їх числа загальновідомість факту. Проте, на нашу думку, є упущенням відсутність у чинному ЦПК України положень про презумпції.

Відповідно до чинного цивільного процесуального законодавства, не підлягають доказуванню такі факти: 1) факти, визнані судом загальновідомими; 2) факти преюдиційні (вирішені), тобто встановлені судовим рішенням або вироком суду, що набрали законної сили; 3) факти, визнані стороною, якщо визнання прийнято судом (ст. 82 ЦПК України).

Список використаної літератури:

1. Штутин Л.Я. Предмет доказывания в советском гражданском процессе / Л.Я. Штутин //Академический юридический журнал. Иркутск. – М., 1963. – 186 с.
2. Масюк В.В. Презумпції і преюдиції в цивільному судочинстві / В.В. Масюк. – Харків: Право, 2011. – 206 с.
3. Гражданский процесс: Учебник. 4-е издание перераб. и доп. / Под ред. М.К. Треушникова. – М.: Издательский Дом «Городец», 2011. – 832 с.
4. Черемнов Д.В. Юридичні презумпції та фікції в цивільному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д.В. Черемнов; кер. роботи Р.М. Мінченко; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2015. – 193 с.

Полуніна Ольга Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук

УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЧЕРЕЗ ВІРТУАЛЬНУ ТОРГІВЕЛЬНУ ПЛОЩУ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНІВ

Отже, слід зазначити, що завдяки стрімкому розвитку комунікаційних технологій та з появою в цивільному обороті нових видів товарів, нових типів договорів і різноманітністю способів їх

укладення, спостерігається підвищений інтерес до укладання договору роздрібної купівлі-продажу.

Договір роздрібної купівлі-продажу – це договір, за яким продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його. Він може бути укладеним в усній, простій письмовій або електронній формі.

Інтернет-магазин став давно віртуальною торгівельною площею, де покупець у інтерактивній формі обирає необхідний товар та формує собі замовлення. Оскільки пропозиція укласти договір звернена до невизначеного кола осіб та включає всі істотні умови – предмет та ціну, це є публічна оферта. У тому випадку, коли продавець повідомляє на сайті більш конкретні відомості про товар, спосіб оплати і платіжних реквізитах, покупець може оплатити товар за вказаними реквізитами та повідомити продавцю адресу, за якою слід доставляти товар. Коли покупець користується для оплати кредитною карткою, тим самим він доказує продавцю свою платоспроможність, повідомляючи йому номер картки. Продавець може перевірити його рахунок в банку й надати покупцеві платіжний чек [1, с. 39].

Серед науковців давно обговорювалося питання, чи такий договір укладено в мережі Інтернет, чи Інтернет є лише способом надання товару, аналогічним паперовому каталогу. З цього приводу Р.Б. Шишка та С.В. Резніченко виділяють дві основні точки зору: 1) вибір товарів в інтернет-магазині та формування замовлення є акцептом публічної оферти; 2) оформлення замовлення є зустрічною офертою, яку пропонує покупець [2, с. 109].

Так, відповідно до ст. 11 Закону «Про електронну комерцію», пропозиція укласти електронний договір (оферта) може бути зроблена шляхом надсилання комерційного електронного повідомлення, розміщення пропозиції (оферти) у мережі Інтернет або інших інформаційно-телекомунікаційних системах та повинна містити всі істотні умови, встановлені законодавством для відповідного виду договору.

За допомогою електронного підпису одноразовим ідентифікатором (це алфавітно-цифрова послідовність, що її отримує особа, яка прийняла пропозицію (оферту) укласти електронний договір шляхом реєстрації в інформаційно-телекомунікаційній системі суб’єкта електронної комерції, що надав таку пропозицію). Тобто електронний договір може бути укладений шляхом реєстрації на сайті та ідентифікації користувача через смс або email. Фактично йдеться про різновид «простого» електронного підпису (їх визначення практично збігаються у законах «Про електронну комерцію» та «Про електронний цифровий підпис»).

Варто звернути увагу, що загальний порядок укладення договору закріплено ст. 638 ЦК України – «договір вважається укладеним, якщо сторони у належній формі досягли угоди з усіх істотних умов договору» [3]. Оскільки Законом України «Про електронну комерцію» встановлено особливі вимоги щодо підписання електронних повідомлень, є нагальною необхідність привести норми ЦК України у відповідність з цими вимогами, зокрема, доповнити ч. 2 ст. 638 ЦК нормами щодо належної форми вираження акцепту.

Список використаної літератури:

1. Козье Д. Электронная коммерция /Д. Козье: пер. с англ. – М.: Издательско-торговый дом «Русская Редакция», 1999. – 288 с.
2. Цивільне право України: курс лекцій. У 6-ти т. Т.5. Кн. 2. Договірне право: Ч. 1. Загальні положення та договори на передачу майна у власність /Р.Б. Шишка (керівник авт. кол.), Є.О. Мічурін та ін.; за ред. Р.Б. Шишки. – Харків: Еспада, 2006. – 336 с.
3. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – 928 с.

Сулейманова Сусанна Рефатівна

Національний університет "Одеська юридична академія",
старший викладач кафедри цивільного процесу
кандидат юридичних наук

УПРОВАДЖЕННЯ ПИСЬМОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ФОРМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ВІДПОВІДНО ДО СУДОВОЇ РЕФОРМИ УКРАЇНИ

Важливим етапом розвитку вітчизняної правової системи стала ратифікація Україною 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1]. Україна взяла на себе зобов'язання гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі І Конвенції. Серед таких прав особливе місце займає право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, яке закріплене у статті 6 Конвенції. Попри це, на жаль, наша держава вже значний проміжок часу є лідером за кількістю скарг до Європейського суду з прав людини й, як свідчать статистичні дані, найбільша кількість скарг проти України пов'язана саме із тривалим розглядом справ [2]. Причина цього криється у недосконалості судових процедур. Так, використання судом розгорнутої судової процедури при розгляді всіх

спорів не відповідає принципу процесуальної економії. Європейський суд з прав людини (далі − ЄСПЛ) у своїх рішеннях зазначав, що коли суд вирішує тільки питання права, то письмове провадження є доцільнішим, ніж усні слухання. У певних випадках влада має право брати до уваги міркування ефективності й економії. Зокрема, коли фактичні обставини не є предметом спору, а питання права не становлять особливої складності, та обставина, що відкритий розгляд не проводився, не є порушенням вимоги пункту 1 статті 6 Конвенції про проведення публічного розгляду справи. Зазначена позиція сформульована у справах «Axen v. Germany» (Аксен проти Німеччини) [3], «Varela Assalino v. Portugal» (Варела Ассаліно проти Португалії) [4].

Таким чином, перед Україною постала нагальна потреба в оптимізуванні судових процедур, що і було реалізовано в ході судової реформи шляхом прийняття 03 жовтня 2017 року Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [5]. Так, у ЦПК України поряд із загальним позовним провадженням з'явилася нова форма судового провадження − спрощене позовне провадження, яке застосовується до окремих категорій спорів, для яких пріоритетним є швидкий розгляд. Більш детально інститут спрощеного провадження розкрито у главі 10 розділу ІІІ ЦПК України. Також для оптимізації цивільного судочинства в новому ЦПК України упроваджено розгляд справ в порядку письмового провадження. Відповідно до частини 1 статті 7 ЦПК України, розгляд справ у судах проводиться усно і відкрито, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Згідно з частиною 13 вказаної статті, розгляд справи здійснюється в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами, якщо ЦПК України не передбачено повідомлення учасників справи. У такому випадку судове засідання не проводиться.

Отже, судочинство може проводитися усно або в порядку письмового провадження.

Так, законодавчі зміни торкнулись наказного провадження, а саме: порядку і наслідків розгляду заяви про скасування судового наказу. Відповідно до статті 105-1 ЦПК України в редакції 2004 року, заява про скасування судового наказу розглядалася в судовому засіданні із викликом сторін. У чинній редакції ЦПК України, статтею 171 передбачено, що заява про скасування судового наказу розглядається в порядку письмового провадження без проведення судового засідання та без виклику сторін. У разі скасування судового наказу, суд в ухвалі роз'яснює заявнику його право на звернення до суду в порядку спрощеного позовного провадження. В апеляційному провадженні статтею 369

ЦПК України передбачено розгляд окремих категорій справ в порядку письмового провадження без повідомлення учасників справи. У суді касаційної інстанції розгляд справ здійснюється в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами. Так, частиною першою статті 402 ЦПК України передбачено, що у суді касаційної інстанції скарга розглядається за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи. І лише у разі необхідності учасники справи можуть бути викликані для надання пояснень у справі.

Розглянуті новації процесуального законодавства є прогресивними, підтвердженням цієї тези слугують правові позиції ЄСПЛ про те, що публічний розгляд справи може бути виправданим не у кожному випадку. Коли мають бути вирішені тільки питання права доцільно розглядати справи в порядку письмового провадження. Представляється, шо упровадження в цивільне судочинство розгляду справ в порядку письмового провадження сприятиме дотриманню принципу процесуальної економії та прискоренню судочинства.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Судовий симптом: чому Україна в лідерах за кількістю скарг до ЄСПЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.dw.com/uk/судовий-симптом-чому-україна-в-лідерах-за-кількістю-скарг-до-єспл/a-37405241.
3. Judgement in Case of Axen v. Germany 8 December 1983 : The European Court of Human Rights [Електронний ресурс] / European Court of Human Rights, Council of Europe. – Режим доступу: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{«fulltext»:[«\»CASE%20OF%20AXEN%20v.%20GERMANY\»«],»itemid»:[«001-57426»]}
4. Judgement in Case of Varela Assalino v. Portugal 25 April 2002 : The European Court of Human Rights [Електронний ресурс] / European Court of Human Rights, Council of Europe. – Режим доступу: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{«fulltext»:[«Varela%20Assalino%20v.%20Portugal»],»itemid»:[«001-181161»]}
5. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів [Електронний ресурс]: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2147-19.

Голубцова Олена Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри цивільного процесу

РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО НАДАННЯ НЕПОВНОЛІТНІЙ ОСОБІ ПОВНОЇ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ПО ДІЮЧОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВУ

Встановлення можливості надання фізичній особі повної цивільної дієздатності пов'язане, насамперед, з гарантіями забезпечення інтересів неповнолітніх, розвитком їх здібностей і навичок в трудовій діяльності, турботою про розвиток цивілізованих відносин в умовах громадянського суспільства [1, с. 51].

Згідно ст. 35 ГК України неповнолітній особі може бути надано повну цивільну дієздатність (емансипація). Для цього необхідні певні матеріально-правові умови: якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, якщо він працює за трудовим договором або за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування він зареєстрований як підприємець. Так само неповнолітнім може бути надана повна цивільна дієздатність у разі, коли вони є матір'ю або батьком дитини.

Надання повної цивільної дієздатності можливо в адміністративному або в судовому порядку. В адміністративному (загальному) порядку органами опіки та піклування емансипація проводиться за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, яке повинно бути висловлено письмово. У разі відсутності цього питання про надання неповнолітній повної цивільної дієздатності вирішується судом.

Відсутність згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника є важливою умовою віднесення даної категорії справ до компетенції суду. В даному випадку мова не йде про захист суб'єктивного права неповнолітнього, тому справа розглядається не в порядку позовного провадження, а окремого. При наданні повної цивільної дієздатності встановлюється статус фізичної неповнолітньої особи, необхідний йому для подальшої реалізації цивільних прав самостійно.

Відсутність спору про право не означає, що в даній категорії справ відсутня протилежність інтересів, яка відображена у відсутності згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Навпаки, саме вона є необхідною умовою для розгляду справи судом.

Заява неповнолітньої особи про надання їй повної цивільної дієздатності подається до суду виключно за місцем її проживання (виключна підсудність).

Підсудність справ про надання неповнолітній особі – громадянину України, який проживає за її межами, у випадках, передбачених частиною першою цієї статті 301, повної цивільної дієздатності визначається за клопотанням заявника ухвалою судді Верховного Суду (підсудність за ухвалою суду).

Правом на звернення до суду із заявою про надання повної цивільної дієздатності має тільки сам неповнолітній, заінтересований в зміні свого цивільно-правового статусу, при наявності певних умов: якщо він досяг шістнадцятирічного віку, якщо він працює за трудовим договором або є батьком (матір'ю) дитини, якщо відсутня згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника. В даному випадку особи у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років мають право особисто здійснювати цивільні процесуальні права, в тому числі і подавати заяву до суду про надання повної цивільної дієздатності.

Матеріально-правові обставини (досягнення шістнадцятирічного віку, наявність трудового договору, наявність дитини) повинні бути підтверджені відповідними доказами. До заяви мають бути додані копія документа, що підтверджує вік неповнолітнього, копія довідки з місця роботи, копія свідоцтва про народження дитини неповнолітнього відповідно. У довідці з місця роботи обов'язково повинно бути точно вказано місце роботи, розмір заробітної плати (доходів), що підтверджує факт можливості неповнолітнього самостійно себе утримувати на достатньому рівні, без допомоги інших осіб.

Згідно ч. 2 ст. 35 ГК України та ч. 1 ст. 301 ЦПК України заяву про емансипацію неповнолітньої особи приймається судом лише за відсутності згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника оголосити неповнолітнього повністю дієздатним. Причому при наявності двох батьків (усиновлювачів) достатньо незгоди одного з них. Про відсутність згоди має бути зазначено в заяві, на підтвердження цієї обставини повинні бути наведені докази. Дана вимога є обов'язковою і при відсутності посилання на дану обставину заява може бути залишена без руху (ст. 185 ЦПК України). У тих випадках, коли з змісту заяви неповнолітнього зрозуміло, що батьки (усиновлювачі) або піклувальник згодні на надання повної цивільної дієздатності (хоча і письмової згоди не було), в прийнятті заяви має бути відмовлено в зв'язку з виходом за рамки компетенції суду (цивільна юрисдикція).

Відсутність згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника фактично може бути виражено як письмово, так і усно. При відсутності письмової відмови батьків (усиновлювачів) або піклувальника на емансипацію неповнолітнього суд не може відмовити неповнолітньому в прийнятті заяви. Дана обставина встановлюється в процесі розгляду справи. Більш того, якщо дане

питання розглядалося раніше органами опіки та піклування, то можливо отримати відповідні дані з цього органу.

До початку розгляду справи по суті про надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі суд повинен встановити наступне: предмет доказування, коло доказів і коло учасників справи.

У предмет доказування у даній категорії справ входять обставини, на підставі яких можна зробити висновок про те, що неповнолітній може самостійно реалізовувати свої цивільні права і обов'язки і відповідати за наслідки цих дій. Ст. 35 ГК України перераховує наступні юридичні факти, на підставі яких суд може призвести емансипацію: досягнення певного віку (шістнадцяти років) і наявність трудового договору або наявність дітей (з обов'язковим актовим записом). Але все-таки основним юридичним фактом, який прямо не вказано в ст. 35 ГК, є здатність особисто реалізовувати свої права і обов'язки, усвідомлювати їх наслідки цих дій і нести особисту відповідальність за них. На підтвердження останнього суд повинен встановити і інші обставини (доказові факти): наявність у неповнолітньої особи волі, рівня зрілості та свідомості, достатніх для здійснення дій, які спрямовані на набуття цивільних прав та обов'язків, та про її здатність усвідомлювати наслідки цих дій та нести самостійну відповідальність [2, с. 727].

Саме останні обставини викликають спір між неповнолітнім і його законними представниками (спір про факти), що стало підставою для звернення до суду. Тому основна доказова діяльність суду і учасників справи буде спрямована на встановлення перерахованих обставин.

Відсутність згоди батьків (одного з батьків), усиновителів (усиновителя) або піклувальників також підлягає встановленню. Тільки наявність даної обставини має бути встановлено при прийнятті заяви. В іншому випадку у відкритті провадження у справі про емансипацію має бути відмовлено.

Відповідно до статті 303 ЦПК в розгляді цивільної справи про надання неповнолітній повною цивільної дієздатності обов'язково участь заявника (неповнолітнього), а також його батьків (усиновителів) і попечителя. Їх заінтересованість ґрунтується на тому, що вони знаходяться в матеріально-правових відносинах, які в разі позитивного вирішення справи зазнають змін (у батьків (усиновлювачів) щодо неповнолітніх припиняються певні повноваження, а піклування буде припинено зовсім).

Також обов'язковим є участь в розгляді справи органів опіки та піклування для дачі висновку у справі згідно ч. 6 ст. 56 ЦПК України на виконання своїх повноважень.

Представники органів опіки та піклування залучаються до участі в справі за ухвалою суду. Порушення цієї вимоги закону

тягне за собою скасування рішення суду. У разі неявки представників органу опіки та піклування розгляд цивільної справи має бути відкладено. Дані особи повинні викласти свої міркування не тільки по окремих обставин цивільної справи про емансипацію, а й по суті цивільної справи, які розглядаються.

Список використаної літератури:

1. Окреме провадження в цивільному процесі України: навч. посіб. / Під ред. Р.М. Мінченко. – О.: Фенікс, 2010.
2. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Богун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. Комарова В.В. Х.: Право, 2011.

Полюк Юлія Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу

ВПЛИВ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЗА ЗАХИСТОМ

Судово-правова реформа в Україні призводить до інтенсифікації процесу приведення національних правил здійснення судочинства до міжнародних стандартів. В цьому контексті процесуальне право на звернення до суду за захистом має розглядатися у світлі конституційної норми про право кожного на судовий захист, оскільки саме в межах судової форми захисту можливо отримати якісний і дієвий захист прав, свобод та інтересів, що порушуються, оспорюються чи невизнаються іншими особами.

Однак розгляд справи безпосередньо залежить від реалізації права на звернення до суду за захистом, яка передбачає встановлення правил судової процедури, в тому числі й процесуальної заборони і обмежень, призначення яких полягає в недопущенні судового процесу у безладний рух.

Згідно зі ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України [1] (далі – ЦПК України) право на звернення до суду за захистом надається кожній особі. При цьому слід звернути увагу на ст. 256 Цивільного кодексу України [2] (далі – ЦК України), яка встановлює для особи часові межі для звернення до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу та називає їх позовною давністю.

Питання щодо сутності позовної давності, проблеми її застосування та влив на розгляд справи у цивільному процесі не одноразово були предметом наукових досліджень.

Так, І. Є. Егельман визначав позовну давність як спосіб погашення позову внаслідок непред'явлення його протягом певного терміну, а також зауважував, що слово «давність» вживається для позначення того наслідку, з яким закон пов'язує закінчення певного терміну часу по відношенню до придбання або втрати будь-якого права [3, с. 3]. Як спосіб припинення матеріального права позовну давність розглядав й Д. І. Мейєр [4, с. 318].

Позовна давність розглядається Є. В. Васьковським як припинення права внаслідок його нездійснення [5, с. 184-185]. Так, Г. Ф. Шершеневич під позовною давністю розумів втрату права на звернення до суду за захистом за допомогою позову у зв'язку з нездійсненністю цього права протягом встановленого законом часу [6, с. 190]. Такої ж думки дотримувався й М. П. Ринг [7, с. 7-8].

Однак, таке визначення позовної давності в наці було критиковане, зокрема, Є. О. Крашенинников [8, 28-30] та К. Ю. Лебедєва [9, с. 17] зазначають, що таке розумінням призводить до змішання суті позовної давності з наслідками її спливу.

Неоднозначність з цього питання викликана, перш за все, неузгодженістю норм ЦК України. З одного боку закон визначає позовну давність як строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК України), з іншого зазначає, що заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності (ч. 2 ст. 267 ЦК України). Окрім цього, згідно з ч. 3 ст. 267 ЦК України підставою для застосування позовної давності судом визнається лише заява сторони у спорі, яка зроблена до винесення ним рішення. І у разі якщо судом буде встановлено, що строк позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, сплив і причини пропуску не є поважними у позові буде відмовлено.

Аналізуючи зазначені положення національного законодавства, на перший погляд, можна дійти висновку, що питання позовної давності порушується після відкриття провадження у справі і ніяким чином не пов'язується з реалізацією права на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Однак, згідно з п. 5 ч.1 ст. 165. ЦПК України якщо з моменту виникнення права вимоги пройшов строк, який перевищує позовну давність, встановлену законом для такої вимоги, або пройшов строк, встановлений законом для пред'явлення позову в суд за такою вимогою суд відмовляє у видачі судового наказу про що постановлює відповідну ухвалу. Таким чином, позовна

давність виступає передумовою права на звернення до суду за захистом в межах наказного провадження.

Важливим є й те, що Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) розглядає позовну давність насамперед у контексті п. 1 ст. 6 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Так, у справі «Stubbings And Others v. The United Kingdom» («Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства») предметом оскарження був шестирічний строк позовної давності, який обраховується від дня повноліття, для позовів про шкоду, умисно завдану здоров'ю неповнолітньої особи. ЄСПЛ визнав, що установлення такого строку мало легітимну мету, а саме – забезпечити правову визначеність і остаточність, а також захистити відповідачів від задавнених претензій. Судом встановлено, що не мало місця порушення п. 1 ст. 6 Конвенції оскільки сама сутність права заявниць на доступ до суду не була підірвана, а оскаржувані обмеження переслідували легітимну мету і були пропорційними [10]. У справі «Phinikaridou v. Cyprus» («Фінікаридов проти Кіпру») було зазначено, що існування позовної давності не є несумісним із Конвенцією [11].

Загалом ЄСПЛ, як правило, констатує, що застосований у тій або іншій справі строк позовної давності дійсно мав легітимну мету. Такою метою визнається забезпечення правової визначеності. Тому основна увага приділяється питанню пропорційності, тобто питанню про те, чи були обмеження, покладені на заявника через часове лімітування його вимоги, співмірними з поставленою легітимною метою.

Таким чином, позовна давність обумовлює право на звернення до суду за захистом обставиною часу і виступатиме як легітимне обмеження, що не порушує фундаментальні права людини проголошені у Конвенції з урахуванням наступного:1) обмеження не повинно перешкоджати доступу до суду у такий спосіб чи такою мірою, що б зводили нанівець саму сутність цього права; 2) таке обмеження повинно мати легітимну мету; 3) має бути забезпечено належне пропорційне співвідношення між використаними засобами та поставленою метою.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. № 1618-IV. Дата оновлення: 10.06.2018. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. Дата оновлення: 02.08.2018. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15
3. Энгельман И. Е. О давности по русскому гражданскому праву: историко-догматическое исследование. М.: Статут, 2003. – 511 с.

4. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права:9-е изд. М.: Изд. Бр. Башмаковых, 1911. – 858 с.
5. Мейер Д. И. Русское гражданское право (в 2 ч.). По исправленному и дополненному 8-му изд., 1902. Изд. 3-е, испр. Ч. 1 М.: Статут, 2003. – 831 с.
6. Васьковский Е. В. Учебник гражданского права. Вып. 1: Введение и общая часть. – 1894; Вып. 2: Вещное право. – 1896. Вып. 1-2 / Васьковский Е.В. – С.-Пб.: Н.К. Мартынов, 1894. – 371 с.
7. Ринг М. П. Исковая давность в советском гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.03. М., 1952. – 18 с.
8. Крашенинников Е.А. Понятие и предмет исковой давности. Ярославль: Б.и., 1997. 86 с.
9. Лебедева К.Ю. Исковая давность в системе гражданско-правовых сроков: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03. Томск, 2003. – 24 с.
10. Case Of Stubbings And Others v. The United Kingdom (Application no. 22083/93; 22095/93): Judgment, The European Court of Human Rights. Strasbourg 22 October 1996. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":["22083/93"],"itemid":["001-58079"]}
11. Case Of Phinikaridou v. Cyprus (Application no. 23890/02): Judgment, The European Court of Human Rights. Strasbourg 20 December 2007. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Phinikaridou%20v.%20Cyprus%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-84106%22]}

Устюшенко Стелла Еріківна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу

ДИСКРИМІНАЦІЙНІ НОРМИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВИЙ ЗБІР»

Положення ст. 129 Конституції України закріпили серед основних засад судочинства рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Відповідно до ст. 24 Конституції України Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Аналогічна норма стосовно цивільного судочинства закріплена у ст. 6 ЦПК України, відповідно до якої суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників судового процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних

та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (статтях 14, 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 14), Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 1), ратифікованих Україною та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статтях 1, 2, 7).

Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь у судовому процесі, або позбавлений такого права [1].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950), Рекомендація щодо заходів, які полегшують доступ до правосуддя № R (81)7, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 14 травня 1981 року, та практика Європейського суду з прав людини під час застосування цієї Конвенції не визнають необхідність сплати судових витрат обмеженням права доступу до суду. Разом із тим, ураховуючи положення пункту 1 статті 6 Конвенції та прецедентну практику Європейського суду з прав людини (зокрема, рішення від 19 червня 2001 року у справі «Креуз проти Польщі» (Kreuz v. Poland)), сплата судових витрат не повинна перешкоджати доступу до суду, ускладнювати цей доступ таким чином і такою мірою, щоб завдати шкоди самій суті цього права, та має переслідувати законну мету [2].

Положення ст. 4 Закону України «Про судовий збір» закріплюють різні ставки судового збору, які повинні сплачуватися фізичною особою та фізичною особою – підприємцем при зверненні до суду із заявою про видачу судового наказу, позовною заявою, заявою про забезпечення доказів або позову; заявою про перегляд заочного рішення тощо. Тобто фізична особа – підприємець зобов'язана сплачувати судовий збір у більшому розмірі, ніж звичайна фізична особа.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дискримінація – ситуація,

за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Наведені вище норми ст. 4 Закону України «Про судовий збір» містять очевидні ознаки дискримінації за родом занять, адже встановлення підвищених ставок судового збору для фізичних осіб – підприємців порівняно із звичайними фізичними особами нічим не обґрунтований та не переслідує жодної легітимної мети. Майновий стан фізичної особи – підприємця не обов'язково є кращим за майновий стан звичайної фізичної особи. Водночас доступ до суду таких осіб обмежено законодавцем шляхом встановлення більших ставок судового збору порівняно з фізичними особами, які мають інший рід занять, можливо, не менш прибутковий, однак які не зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності.

Не може бути покладено в основу такої дискримінації й припущення про те, що заняття підприємницькою діяльністю може саме по собі передбачати необхідність судового розгляду, а підприємець повинен брати до уваги необхідність заощадити наперед достатні суми для сплати судових зборів.

Наявність потенційного ризику виникнення судових спорів у певної групи суб'єктів не повинна спонукати державу встановлювати для них додаткові перешкоди у здійсненні судового захисту.

Таким чином, положення ст. 4 Закону України «Про судовий збір», які закріплюють різні ставки судового збору для фізичних осіб та фізичних осіб – підприємців, слід визнати дискримінаційними, у зв'язку із чим необхідно внести зміни до вказаної статті, закріпивши однакові ставки судового збору для усіх фізичних осіб, незалежно від роду занять.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1202.
2. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14.

Шульга Дар'я Володимирівна

Донецький юридичний інститут МВС України,
здобувач освітнього ступеня «магістр», 2-го року навчання

Піддубна Дар'я Сергіївна

Донецький юридичний інститут МВС України,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
факультету № 3 (юридичного),
кандидат юридичних наук

УЧАСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАКТИЧНА СТОРОНА ПИТАННЯ

Значна чисельність мов, взаємовідносини між державами, окремими суб'єктами різних країн, міжнародна торгівля, інтернаціональні шлюби породжують кадровий попит на професію перекладача. Не є винятком й зала судового засідання, де нерідко виникає потреба залучення такого спеціаліста до процесу.

Перекладач є тим учасником цивільного процесу, який забезпечує реалізацію таких важливих принципів судочинства, як: рівність та змагальність учасників процесу, а також мови судочинства. Це має велике значення для повноти реалізації прав та обов'язків учасників судового провадження.

Участь перекладача в цивільному процесі є необхідною у тих випадках, коли хтось із сторін не володіє мовою якою ведеться судочинство. Відповідно до ст. 9 Цивільного процесуального кодексу України, цивільне судочинство в судах провадиться державною мовою. Стаття 10 Конституції України проголошує українську мову державною [1; 8].

До участі у цивільному процесі перекладач залучається за заявою учасника справи або призначається з ініціативи суду. Дане процесуальне рішення оформлюється ухвалою. Варто звернути увагу на постанову Пленуму Верховного Суду України № 2 від 12.06.2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді прав у суді першої інстанції», згідно з пунктом 17 якої запрошення перекладача до участі у справі є обов'язком особи, яка бере участь у справі, а не суду [4, с. 3].

Однак, аналіз вищезазначеної норми не дає конкретної відповіді на питання про порядок залучення перекладача до участі у процесі. Одне зрозуміло: знайти перекладача є проблемою найбільш зацікавленої із сторін. Часові рамки пошуку перекладача законодавчо не закріплені. У разі ігнорування позивачем і відповідачем необхідності пошуку даного спеціаліста, суд, задля забезпечення своєчасного і належного розгляду справи, буде

змушений вжити заходів щодо самостійного пошуку відповідного лінгвіста.

Для «спрощення» цієї процедури у 2013 році було створено Довідково-інформаційний реєстр перекладачів відповідно до пункту 13 Плану заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 року № 1058-р, та наказу Міністерства внутрішніх справ України від 11 березня 2013 року № 228 «Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів», затеєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 травня 2013 року за № 801/23333.

Згідно з п. 1.3 цього Порядку, «реєстр перекладачів – це вебсторінка офіційного веб-сайту Державної міграційної служби України, що містить відомості про перекладачів, які можуть залучатися органами державної влади для надання послуг перекладу під час розгляду заяв та проведення співбесід з біженцями та іншими категоріями мігрантів, під час здійснення їх затримання, забезпечення надання їм правової допомоги, розгляду адміністративними судами справ щодо біженців та видворення з України іноземців та осіб без громадянства, здійснення досудового розслідування та розгляду судами кримінальних проваджень і справ про адміністративні правопорушення, вчинені біженцями та іншими категоріями мігрантів на території України» [5, с. 55].

Аналізуючи зміст даного визначення, привертає увагу той факт, що у ході цивільного провадження звернення до вказаного реєстру не передбачено. Тим більше, звертаючись до судової практики, виявилося, що реалізувати «право на перекладача» не так просто. Так, вивчаючи матеріали справа № 520/10041/17 провадження № 2/520/1547/18 було виявлено ухвалу Київського районного суду м. Одеси якою відповідачеві було відмовлено у задоволенні клопотання про призначення перекладача. Суд вважає, що користуватись послугами перекладачів – невідємне право кожної особи. Проте, у задоволенні клопотання було відмовлено, оскільки питання пов'язані з залученням до участі у справі перекладача є обов'язком особи, яка заявляє таке клопотання, а надання перекладача стороні по справі судом, цивільно-процесуальним законодавством не передбачено. До того ж в ухвалі зазначено, що судове засідання відкладалися двічі з мотивів пошуку перекладача [7]. Тобто із самого початку процедури залучення перекладача до участі у процесі виникають проблеми.

Наступною проблемою участі перекладача у цивільному процесі є відсутність законодавчо-встановлених вимог щодо кваліфікації. Порівнюючи процесуальні норми цивільного, адміністрати-

вного, кримінального права було виявлено, що в жодному з кодексів не містяться вимог щодо компетентності.

Відповідно до п. 1 ст. 75 Цивільного процесуального кодексу України «перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу» [8].

О.Г. Братель звертає увагу на словосполучення «вільно володіє мовою» і при цьому вказує, що для суду наявність у перекладача диплому про відповідну філологічну освіту є обставиною, що підтверджує вільне володіння перекладачем мовою якою здійснюється переклад [2, с. 45].

Для перевірки даної гіпотези з цього питання було досліджено судову практику. Так, в ухвалі про залучення перекладача Вінницький міський суд Вінницької області від 28.12.2017 р. по цивільній справі № 127/1131/17 суд дійшов висновку про необхідність допустити «перекладача зі знанням чеської мови ОСОБА_4, диплом бакалавра філології ВК № 45815964, вчитель чеської мови та літератури, для перекладу під час судового розгляду даної цивільної справи» [6].

Тобто, дійсно, для суду факт вільного володіння мовою підтверджується відповідним дипломом. Перш за все не варто забувати про різні рівні підготовки фахівців та ступінь знання ними іноземної мови. Особливість здійснення перекладу при розгляді цивільних справ передбачає ідеальне розуміння перекладачем юридичної термінології.

Враховуючи дану і повертаючись до попередньої проблеми було б доречно ввести кваліфікаційний іспит для перекладачів які можуть бути залучені до судового розгляду та створити реєстр атестованих перекладачів при Міністерстві юстиції України, до якого мали б можливість звертатись як судді так і безпосередньо всі учасники цивільного процесу які потребують кваліфікованої допомоги останнього.

Отже, керуючись вищевикладеним, чинним законодавством та аналізуючи судову практику вбачається, що участь перекладача в цивільному процесі на практиці є, доволі, складним і проблемним питанням. Необхідно знайти кваліфікованого перекладача, який зможе грамотно здійснити переклад із врахуванням особливостей юридичної термінології. До того ж перекладач попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Можна дійти висновку, що чинне законодавство із заявлених питань потребує налагодженої реалізації. Для початку пропонується ввести кваліфікаційний іспит для перекладачів які можуть бути залучені до судового розгляду та створити реєстр атестованих перекладачів при

Міністерстві юстиції України, до якого мали б можливість звертатись як судді так і безпосередньо всі учасники цивільного процесу які потребують кваліфікованої допомоги останнього.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
2. Братель О. Г. Практичні питання участі перекладача у цивільному процесі. *Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20–21 березня 2015 р.). Львів. Західноукр. організація «Центр правничих ініціатив», 2015. С. 45–47.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. Дата оновлення: 28.08.2018 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
4. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 8. С. 3.
5. Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів: Наказ Міністерства Внутрішніх Справ України від 11.03.2013 р. № 228. *Офіційний вісник України*. 2013. № 41. С. 55.
6. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 28 грудня 2017 р., судова справа №127/1131/17ц. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71371116 (дата звернення 09.06.2018).
7. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 19 квітня 2018 р., судова справа № 520/10041/17ц. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73519357 (дата звернення 09.06.2018).
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 28.08.2018 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

СЕКЦІЯ 17.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Подцерковний Олег Петрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри господарського права і процесу,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрНУ

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПРЕЗУМПЦІЇ ПРАВОМІРНОСТІ ВЕРТИКАЛЬНИХ УГОД ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Закон України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закон) визначає різні види діяльності учасників ринку, які можуть шкодити економічній конкуренції і, таким чином, слугують підставою для застосування адміністративно-господарських санкцій з боку Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ). Серед іншого, до таких порушень відносяться антиконкурентні узгоджені дії. За загальним правилом ч. 1 ст. 6 Закону антиконкурентними узгодженими діями є узгоджені дії, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції. Законодавець наводить їх приблизний перелік в ст. 6 Закону.

У положеннях ст.ст. 7-9 Закону встановлено випадки узгоджених дій, до яких положення ст. 6 Закону не застосовуються, а також у ст. 10 – до яких положення ст. 6 Закону не застосовуються у силу спеціального дозволу АМКУ. Зокрема, у ст. 8 Закону встановлені положення щодо дозволених узгоджених дій, пов'язаних з постачанням та використанням товарів. При цьому у ч 2 ст. 8 Закону закріплене застереження щодо використання даного виключення.

Судова практика по різному сприймає положення ст. 8 Закону «Про захист економічної конкуренції». Таку розбіжність варто подолати у інтерпретаційний спосіб.

Зокрема, у рішенні Господарського суду м. Києва від 07.03.2018 р. у справі № 910/23605/16 при встановленні підстав застосування адміністративно-господарських санкцій АМКУ керувався положеннями ст. 6 Закону, але не застосовував

положення ст. 8 Закону, хоча предметом розгляду були узгоджені дії щодо продажу товарів (вертикальні угоди). Рішенням було відмовлено у позові щодо визнання недійсним рішення АМКУ. Навпаки, у рішенні Господарського суду м. Києва від 25.05.2018 р. у справі № 910/933/18 при встановленні підстав застосування адміністративно-господарських санкцій з боку АМКУ, суд застосував положення ст. 8 Закону для встановлення обставин узгоджених дій щодо продажу товарів (вертикальні угоди). Таке правозастосування призвело до протилежних результатів – рішення АМКУ було визнано недійсним.

Належна інтерпретація положень законодавства щодо узгоджених дій, пов'язаних з постачанням та використанням товарів, вимагає з'ясування природи та ринкового призначення вертикальних угод.

Термін «вертикальні угоди» застосовується у господарській практиці щодо широкого спектру узгоджених дій, пов'язаних з постачанням та використанням товарів. Ці угоди мають виключно важливе значення не лише для конкурентних відносин, а й загалом для функціонування ринкової економіки у її сучасному глобалізованому вигляді.

Учасники вертикальних угод не є конкурентами. У цьому принципова відмінність вертикальних угод від горизонтальних узгоджених дій, які укладаються між конкурентами та мають на меті, переважно неправомірний поділ ринку. Саме тому вертикальні угоди виводяться законодавством з під дії загальної заборони погодження ринкової поведінки суб'єктів господарювання.

Добросовісні вертикальні угоди підтримують конкуренцію, коли знижують операційні витрати, пов'язані із необхідністю інвестувати у власну репутацію торгівців товарів, дозволяють стандартизувати умови продажів товару. Виробник товару зацікавлений у конкуренції дистрибьютерів щодо продажів власної продукції, адже це слугує важливою умовою збільшення обсягу продажів та доведення продукції до кінцевих споживачів.

Відповідно до преамбули та ст. 5 Господарського кодексу України, в України забезпечується поєднання ринкового саморегулювання господарських процесів та його державного регулювання.

Вертикальні угоди, вчинені без порушення чинних державно-правових обмежень, виступають саме тим елементом саморегулювання, який є необхідним для розвитку господарських систем у сучасній ринковій економіці.

Системне порівняння диспозицій ч.ч. 1 та 4 ст. 6 Закону, з одного боку, та ч. 2 ст. 8 Закону, з іншого, дозволяє зробити висновок про їх різний тип правового регулювання. Зокрема, антиконкурентні узгоджені дії є забороненими незалежно від наслідків правопорушення, позаяк закон пов'язує їх із діями, «які

призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції». Але, будучі винятком з застосування ст. 6 Закону, узгоджені дії з продажу та використання товарів (вертикальні угоди), є правомірними, доки не настануть визначені в ч. 2 ст. 8 Закону негативні наслідки для економічної конкуренції.

Отже, правомірність вертикальних угод презумується законом України. Спростування відповідної презумпції покладено на органи АМКУ, які мають виявити та довести у встановленому законом порядку наявність надзвичайних результатів вертикальних угод, що спотворюють конкуренцію у визначений ч. 2 ст. 8 Закону спосіб.

Такий підхід в національному регулюванні в цілому відповідає практиці, що склалась в ЄС. Зокрема, для виокремлення вертикальних угод Європейська комісія на основі своєї практики прийняла Керівництво-роз'яснення із вертикальних обмежень 2010/C 130/01 (Guidelines on Vertical Restraints). Керівництво-роз'яснення враховує різницю між антиконкурентними та конкурентноспроможними угодами.

Відповідно, законною підставою застосування АМКУ санкцій за порушення учасниками вертикальних угод антиконкурентного законодавства є не сам факт вчинення узгоджених дій за такими угодами, а виникаючі у результаті таких угод факти суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині, монополізації відповідних ринків; обмеження доступу на ринок інших суб'єктів господарювання; економічно необґрунтоване підвищення цін або дефіциту товарів. При цьому склад правопорушення, визначений у ч. 2 ст. 8 Закону, на відміну від визначеного у ч. 1 ст. 6 Закону, пов'язує неправомірну поведінку із реальним настанням негативних наслідків угод вертикального характеру, а не із їх можливим настанням.

Добровольська Володимира Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу

ЦІНОУТВОРЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Ціноутворення у загальному сенсі є комплексним поняттям та представляє собою механізм, порядок та умови встановлення ціни на конкретний товар (продукцію, послуги, тощо). Закон України «Про ціни та ціноутворення» визначає ціноутворення як процес

формування та встановлення цін. Комплексність полягає у тому, що зазначене поняття досліджується як юриспруденцією, так й соціальними та економічними науками. За характером ціноутворення є економіко-юридичною категорію господарського змісту через легальне визначення господарської діяльності. Так, за ст. 3 Господарського кодексу України (надалі – ГК України) діяльність суб'єктів господарювання (господарська діяльність) має вартісний характер, має цінову визначеність. А отже, ціноутворення має істотне значення та є одним з визначальних елементів господарської діяльності.

Нормальний розвиток ринкової економіки неможливий без ринкових цін, які виконують роль регулятора виробничо-господарської діяльності підприємств, сприяють підтримці основних господарських пропорцій. Проте повна відмова від державного управління цінами і ціноутворенням представляє іншу крайність. Тому у країнах з розвиненою ринковою економікою ціноутворенням управляють і держава і ринок[1, с. 343].

В Україні одним із найважливіших факторів й досі залишається державне регулювання та цінова політика держави. Важливість цінової політики держави підкреслена в рішенні Конституційного Суду України у справі про комунальні послуги від 02.03.99 р., в якому зазначається: «Цінова політика, тобто стратегія держави щодо встановлення і зміни цін, є однією із складових частин внутрішньої економічної і соціальної політики держави. Конституційне повноваження Верховної Ради України на визначення засад цієї політики реалізоване нею, зокрема, у Законі України «Про ціни і ціноутворення», який сформулював основні принципи встановлення і застосування цін і тарифів та організації контролю за їх дотриманням на території України» [2]. Державне регулювання ціноутворення визначене через те, що ціноутворення за ст. 12 ГК України є прямим засобом державного регулювання. Суть прямих методів така: в умовах ринкової економіки підприємство-виробник самостійно встановлює ціни на свої вироби, однак при цьому воно має враховувати чинні державні законодавчі та нормативні акти. Відхилення від встановлених норм і правил проявляється у процесі взаємодії підприємства з партнерами, кредитно-фінансовою і банківською системою, податковою адміністрацією та ін. Пряме регулювання найчастіше здійснюється в періоди інфляції та дефіциту товарів. За цих умов держава втручається в діяльність підприємств, регулюючи ціни на найважливіші товари та послуги для населення, вживаючи антимонопольних заходів, намагаючись зменшити соціальне напруження в суспільстві. Пряме регулювання здійснюється в так званих галузях суспільного користування [3, с. 115].

На сьогодні державне регулювання цін настільки органічно пов’язано із ринковим ціноутворенням, що деякі дослідники

навіть визначають державу як обов'язкового та невід'ємного суб'єкта цього процесу. Наприклад, М. М. Артус, надаючи визначення механізму ринкового ціноутворення, зазначає, що останній є «системою цілеспрямованих заходів економічного впливу суб'єктів ринку (продавців, покупців і держави) на формування цін з метою забезпечення виконання поставленої перед ними мети» [4, с. 78].

Як відомо, Україна все ще знаходиться у перехідному періоді до формування ринкової економіки, яка об'єктивно вимагає впровадження вільних цін, тобто цін, які встановлюються не державою, а виникають об'єктивно на ринку в умовах вільної конкуренції, з урахуванням справжньої вартості товару, співвідношення попиту і пропозиції на нього. Процес переходу до вільних цін досить тривалий і вимагає багато зусиль, передусім створення відповідних умов: ліквідації монополії приватної власності, роздержавлення і приватизації засобів виробництва, виникнення вільної конкуренції. Ігнорування цього неминуче призводить до цінової агресії на життєвий рівень населення та незадовільний стан економіки.

У 1992 році в Україні розпочалась так звана лібералізація цін без створення відповідних умов. Процес впровадження вільних цін нагадував спроби збудувати будинок починаючи не з фундаменту, а з даху. Крім того, відсутність вільної конкуренції, монополістичне становище багатьох державних підприємств дало їм право встановлювати високу, надмірну норму рентабельності, аж до 600 %. Деякі підприємства за рахунок зростання цін намагались залатати всі прорахунки в своєму господарстві. Іноді у собівартість продукції включали навіть витрати на будівництво об'єктів соціального призначення. Шалене зростання цін призводило до спаду виробництва, зниження життєвого рівня населення. Нові ціни в ході лібералізації не стали вільними. Їх диктували монополістичні структури. Різниця лише в тому, що раніше цей процес контролювався державою, а пізніше все було віддано на відкуп керівникам підприємств [5, с. 25]. Отже, перехід до вільних цін передбачає насамперед створення умов для конкуренції. Але слушною є думка про те, що методів та інструментів цінового регулювання пріоритетне значення, на нашу думку, повинне надаватися їх дослідженню з позиції бюджетно-податкової та монетарної політики держави. Доцільність та обґрунтованість такого підходу пов'язана з існуванням суттєвих відмінностей у характері та тривалості впливу зазначених методів на об'єкти регулювання, різними цілями та суб'єктами регуляторного впливу, що визначає специфіку застосування цих методів та відповідних їм інструментів у процесі цінового регулювання [6, с. 151].

У сфері господарювання важливим є процес визначення ціни має системний характер і розкриває наукове пізнання за допомогою різних методів ціноутворення, принципів і засобів їх досягнення з метою отримання обґрунтованих результатів. Дослідження ціноутворення доцільно здійснювати з позиції маркетингу і менеджменту, що покладено у системний аналіз ціноутворення, оскільки тільки на цих засадах можна підвищити обґрунтованість цього процесу. Таким чином, можна зазначити, що методика визначення ціни має системний характер і розкриває наукове пізнання за допомогою комплексу методів ціноутворення, принципів і засобів їх досягнення з метою отримання обґрунтованих результатів [7, с. 142]. Слушною є думка про те, що при ринковому ціноутворенні реальний процес формування цін відбувається не на виробництві, не на підприємстві, а у сфері реалізації продукції, тобто на ринку під дією попиту і пропозиції, товарно-грошових відносин. Ціна товару та його користь проходять перевірку ринком і остаточно формуються на ринку [8, с. 88]. Нормативно зазначене виражене у відомчому акті [9], який потребує змін та скасування з метою уніфікації законодавства.

Таким чином можливо зробити наступні висновки:

- ціноутворення є комплексною економіко-правовою категорією, яка представляє собою порядок (процес) розробки, визначення та формування цін на товари (послуги, продукцію);

- ціноутворення є прямим засобом державного регулювання через нормативне регулювання та окремим напрямком цінової політики держави, як правило виражається через програмування та планування у сфері господарювання;

- у сучасних умовах ціноутворення потребує реформування у вигляді уніфікації норм спеціального законодавства (скасування застарілих відомчих актів) та визначення основних пріоритетних напрямків державного втручання (інвестиційної сфери, сфери оподаткування).

Список використаної літератури:

1. Кардаш В. Я. Маркетингова товарна політика: Навч. посіб. / В. Я. Кардаш − К. − КНЕУ. − 2007. − С. 342-344.
2. У справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України» (справа про комунальні послуги): Рішення Конституційного Суду України від 02.03.1999. − № 2-рп/99 // Офіційний вісник України − 1999. − № 10. − Ст. 61.
3. Шкварчук Л.О. Ціни і ціноутворення: [навч. посібник] / Л. О.Шкварчук. − К. : Кондор, 2003. − 214 с.

4. Артус М. М. Механізм ціноутворення та його функціонування в умовах ринку / М. М. Артус // Фінанси України. – 2004. – № 10. – С. 77–87.
5. Калиніченко І.В. Імпульсивні явища в економіці: природна поведінка цін. / І. В. Калиніченко // Економіка України. 1998. – № 11. – С. 24-25.
6. Рогова Н.В. Аналіз форм та методів державного регулювання цін та процесів ціноутворення / Н.В. Рогова // Фінансовий простір. – 2014. – № 1 (13). – С. 150-154.
7. Тимофеєв В. М., Мардус Н. Ю. Теоретико-методичні підходи щодо формування ціни підприємства / В.М. Тимофеєв, Н.Ю. Мардус // Проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 141-145.
8. Кареба М. І. Ціни та ціноутворення: опорний конспект лекцій для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр» спеціальності 073 «Менеджмент» денної та заочної форми навчання / М. І. Кареба – Миколаїв: МДАУ, 2017. – 100 с.
9. Про затвердження Інструкції про порядок позначення роздрібних цін на товари народного споживання в підприємствах роздрібної торгівлі та закладах ресторанного господарства: наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 04 січня 1997 р. № 2 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 3. – Стор. 118. – Код акта 71/1997

Возняковська Крістіна Анатоліївна

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

ЩОДО КРИТЕРІЇВ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ВІДНОСИН У СПРАВАХ НЕСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ

Судова практика із приводу юрисдикції спорів у процедурах банківської неспроможності досить різноманітна. Перша проблема стосується розмежування юрисдикції спорів про включення у реєстр вкладників для виплати гарантованих законом сум (на сьогодні у межах 200 тис. грн), з одного боку, та спорів щодо включення до реєстру акцептованих вимог кредиторів неспроможного банку усіх інших вимог, з іншого боку.

Наприклад, Велика Палата Верховного суду у постанові від 13 червня 2018 року зробила висновок, що «...спір про включення кредиторських вимог до реєстру акцептованих вимог кредиторів не є публічно-правовим та не належить до юрисдикції адміністративних судів».

У цьому разі необхідно звернути увагу на суть гарантування державою виплат за банківськими вкладами у межах, визначених законом.

Той факт, що цивільні права та обов'язки можуть виникати з закону, зовсім не означає, що будь-які майнові виплати відповідно до закону існують у межах цивільних зобов'язань.

Дійсно, гарантовані державою суми виплат вкладників у разі банківської неспроможності становлять винятково державну соціальну ініціативу, яка не має безпосереднього еквівалентного характеру – у багатьох випадках банківських банкрутств держава в особі ФГВФО не отримає відшкодувань відповідних виплат, а фінансування здійснюється за рахунок державних коштів.

Разом з тим, вирішуючи питання про віднесення спору до юрисдикції адміністративного суду, слід враховувати не лише суб'єктний склад правовідносин, які склалися між сторонами, а й сутність (характер) таких правовідносин, зокрема чи реалізує одна зі сторін спору владно-управлінські функції відносно іншої сторони.

Зокрема, коли правовідносини, щодо яких виник спір, не пов'язані з виконанням відповідачем повноважень, обумовлених участю особи в системі гарантування вкладів фізичних осіб, позаяк задоволення таких кредиторських вимог здійснюється у порядку черговості, визначеної статтею 52 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» за рахунок коштів, одержаних в результаті ліквідації та продажу майна банку, і не стосується відшкодування вкладнику гарантованої державою суми коштів за вкладами.

Водночас якщо спір обумовлений наявністю кредиторських, тобто майнових вимог юридичної особи до суб'єкта господарювання – банку, що ліквідується, на підставі укладеного між ними кредитного договору, то при розгляді і вирішенні судом такого спору першочергово підлягають перевірці саме підстави та обґрунтованість майнових вимог позивача до банку. Повноваження уповноваженої особи Фонду щодо складення реєстру акцептованих вимог кредиторів та внесення змін до цього реєстру передбачені пунктом 3 частини першої статті 48 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Ведення реєстру вимог кредиторів є характерним саме для розпорядника майна під час ліквідаційної процедури юридичної особи, реалізація цих функцій не спричиняє виникнення відносин влади і підпорядкування між суб'єктами, відповідно, їх не можна охарактеризувати як владно-управлінські в розумінні КАС.

Методологічною основою кваліфікації публічними правовідносин щодо виплат певних коштів ФГВФО у межах процедур банківської неспроможності доречно визнавати їх виключний характер, який передбачає кваліфікацію майнових правовідносин у цій сфері як приватноправових та відповідних спорів як таких,

що віднесені до цивільної та господарської юрисдикції залежно від суб'єктного складу сторін, за умови, що не виявлені критерії публічного-правового характеру грошових виплат.

Тут можна запропонувати чотири критерії.

Нееквівалентний характер державних виплат видається першим необхідним критерієм будь-яких публічно-правових грошових виплат, що лежать в основі публічно-правових відносин та, відповідно, в межах яких можуть виникати публічно-правові спори. Тобто державна виплата гарантованих сум згідно з Законом «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» є безповоротною та не пов'язана із регресним чи іншим відшкодуванням коштів держави у результаті відповідних виплат.

Другим критерієм доречно вважати наявність певної соціальної функції у відповідних виплатах, які не існували б без відповідного законодавчого врегулювання та бюджетного асигнування з боку держави. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 3 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених цим Законом.

Третім критерієм публічно-правових відносин щодо виплати коштів доречно визнавати виплату за рахунок саме державних коштів. Зокрема відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд є юридичною особою публічного права, має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його господарському віданні. Саме тому виплати, які провадить ФГВФО як компенсацію гарантованої законом суми вкладу, є виплатою державних коштів, на відміну від виплат за рахунок ліквідаційної маси банку.

Четвертим критерієм, як видається, є непоширення на відповідні відносини, у тому числі субсидіарно, засад цивільного законодавства. Аналіз Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» не дозволяє виявити положень щодо субсидіарного застосування норм Цивільного кодексу, зокрема щодо гарантії, до відносин із виплати державою вкладникам гарантованої законом компенсації втрачених у результаті банківської неспроможності.

Таким чином, саме виявлення всіх вказаних критерії у правовідносинах банківської неспроможності дозволяє говорити про наявність публічно-правових відносин, спори у межах яких мають розглядати адміністративні суди.

Список використаної літератури:

1. Постанова Великої Палати Верховного суду у від 13 червня 2018 року Справа № 826/21368/15 Провадження № 11-541апп18 Верховного Суду [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74838810

Будурова Ганна Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук

ОНОВЛЕННЯ ПРИВАТИЗАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ПЕРШІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Попри намагання держави зменшити свою долю в національній економіці, з року в рік питома вага державного майна залишається вагомою. Одна з причин – недосконалість механізмів приватизації, які не дозволяють державі продавати не лише низьколіквідні та малопривабливі об'єкти, а й великі працюючі підприємства. Фактичні ризики цієї процедури відлякують інвесторів, змушуючи державу раз у раз збільшувати витрати на утримання майна, перекидати активи з балансу одного підприємства на баланс іншого, змінювати уповноважений орган управління тощо в надії віднайти оптимальне рішення та хоч-якісь варіанти цільового використання.

Безумовно, такий стан речей не може бути визнаний задовільним, оскільки у всьому світі приватизація визнається дієвим економічним інструментом, що забезпечує переміщення майна у сфери, де його використання буде найбільш доцільним та ефективним. Головне, запровадити прозорий механізм відповідного відчуження.

Загалом приватизація, перетворюючи державну та комунальну власність на приватну, посилює конкурентність економічної сфери та сприяє виникненню збалансованого сполучення різних форм власності у державі. Тому мета структурної перебудови зберігається і у сучасному законодавстві про приватизацію, сполучаючись із метою прискорення економічного зростання. Проте, зміна форми власності, як уявляється, при приватизації не є самоціллю – відповідна форма управління державним майном спрямована на пошук, в першу чергу, власника, здатного забезпечити його ефективне використання, залучити інвестиції та виконати взяті на себе соціальні зобов'язання.

В Україні 07.03.2018 року набув чинності новий Закон «Про приватизацію державного і комунального майна» (далі – Закон про приватизацію) [1], який має якісно перезавантажити відносини у сфері приватизації, забезпечивши чіткі та прозорі правила продажу об'єктів державної власності.

Зокрема, у новому Законі застосовано новий методологічний підхід до поділу об'єктів приватизації на групи: замість виділення об'єктів груп А, В, Г, Д, Е та Ж (поділ здійснювався за економіч-

ними та юридичними властивостями об'єктів та впливав на визначення найбільш оптимального способу приватизації) наразі державне майно поділено на об'єкти малої та об'єкти великої приватизації (ст. 5). До об'єктів великої приватизації належать об'єкти державної або комунальної власності (єдині майнові комплекси державних підприємств та пакети акцій (часток) суб'єктів господарювання, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі), вартість активів яких згідно з даними фінансової звітності за останній звітний рік перевищує 250 мільйонів гривень. Інші об'єкти відносяться до об'єктів малої приватизації.

Слід підкреслити, що така класифікація дозволяє залучити у процес приватизації будь-які підприємства – як нерентабельні, так і прибуткові. І пов'язано це з тією обставиною, що в оновленому приватизаційному законодавствінаразі відсутнє формулювання програм приватизації на поточний період: уповноваженими державними органами лише затверджуються переліки об'єктів, відчуження яких відбуватиметься у відповідності до основної мети приватизації (див., наприклад, Перелік об'єктів державної власності групи А, що підлягають приватизації шляхом продажу на аукціоні, затверджений наказом ФДМУ від 26.02.2018 р. № 319).

Запроваджений Законом поділ, відповідно, зумовлюватиме обрання раціонального та ефективного способу приватизації – великі підприємства продаватимуться виключно за участю радників з кола провідних світових інвестиційних банків, малі – на електронних майданчиках, в тому числі платформі ProZorro. Перелік способів відчуження також зазнав змін: продавати державне майна можна або шляхом викупу, або на аукціоні. Останній, у свою чергу, має різні варіації: аукціон з умовами; аукціон без умов;аукціон за методом покрокового зниження стартової ціни та подальшого подання цінових пропозицій; аукціон із зниженням стартової ціни; аукціон за методом вивчення цінових пропозицій.

До такого розмаїття, очевидно, законодавець вдався під тиском низьких показників приватизації, дозволивши у різний спосіб зменшувати первісну ціну відчужуваного об'єкта. Як видається, за передбачених Законом можливостей застосування того або іншого виду аукціону та порядку продажу майна визнавати аукціонний продаж конкурентним способом зараз можна досить умовно, адже його визначальні кваліфікаційні ознаки – визначення у якості переможця особи, яка запропонувала найвищу ціну – в цілому знівельовано. Проте, якщо відносно конкретного об'єкта поставлено мету саме продати (по суті, позбутися тягаря утримання таких підприємств чи неліквідних пакетів) і відсутні будь-які конструктивні пропозиції щодо його подальшої експлуатації,

то цілком ймовірно, що такий спосіб приватизації виявиться досить дієвим, а часом і виправданим.

Перспективною новелою Закону про приватизацію є широке застосування електронних аукціонів, коли продаж об'єктів приватизації відбувається в режимі реального часу у мережі Інтернет. Електронний аукціон проводиться відповідно до договору, що укладається між організатором аукціону з операторами електронних майданчиків.

Організація аукціонів із застосуванням електронної торгової системи (ЕТС) «ProZorro. Продажі» має на меті впровадження сучасних технологій продажу, відкритості та прозорості продажу об'єктів державної власності у найкоротший строк з отриманням максимальної ціни продажу, а також залучення більш широкого кола потенційних покупців. Будь-який користувач – фізична або юридична особа, зареєстрована оператором на електронному майданчику в ЕТС – може подати закриту цінову пропозицію, яка вважається згодою із запропонованими умовами продажу лота. Електронний аукціон починається автоматично в час та дату, що визначені в інформації про продаж та відображені ЕТС, та складається з трьох раундів, які проводяться за однаковими правилами. У кожному раунді учасники протягом трьох хвилин кожен (в порядку від менших до більших, а при збігу цінових пропозицій – від пізніших до більш ранніх) мають право зробити крок аукціону. Переможцем електронного аукціону вважається учасник, що запропонував найвищу ціну за об'єкт (лот), за умови, що такий учасник зробив щонайменше один крок аукціону.

Одна з головних особливостей ProZorro. Продажі – дворівнева архітектура, побудована за прикладом системи закупівель ProZorro. Перший рівень – це центральна база даних, в якій відбуваються всі транзакції і де зберігаються всі дані; цю базу даних контролює держава. Другий рівень – це велика кількість комерційних і державних електронних майданчиків, приєднаних до бази даних, які є по суті агентами чи брокерами, продавцями. Майданчики забезпечують маркетингові заходи, залучаючи покупців. Така дворівнева системадовела свою ефективність в закупівлях і найкраще поєднує сильні сторони держави і бізнесу: так, держава гарантує безпеку і збереження даних, а приватний електронний майданчик дає продавцям і покупцям якісний сервіс. Досвід підказує, що приватна компанія може краще продавати, ніж державний орган приватизації, оскільки майданчики використовують маркетингові підходи, активно працюють з покупцями, будують бізнес-моделі та бізнес-стратегії [2].

Дійсно, фактично продавати об'єкти малої приватизації в цій системі почали у серпні місяці, проте за цей час відбулось близько 100 успішних аукціонів, очікувана сума доходу від яких сягає майже 118 млн. грн.Допуск широкого кола потенційних

покупців до аукціону покликаний сприяти конкуренції між ними, і, не в останню чергу, вплинути на формування справедливої і, головне, ринкової ціни об'єкта приватизації (ціни, що визначається платоспроможним попитом). Подібний хід здійснено і стосовно об'єктів великої приватизації − шляхом скасування радикальної заборони суб'єктам господарювання, власником чи бенефіціарним власником яких є резидент держави, визнаною Верховною Радою України державою-агресором, або компанії, зареєстрованої в офшорній зоні, брати участь в приватизації до допуску їх у процес за умови не перевищення відсоткового розміру участі у статутному капіталі згаданих осіб покупця.

Останні нововведення сприймаються спеціалістами та юристами неоднозначно, як і змінення підходу до визначення стартової ціни об'єкта, що передбачають, серед іншого, її встановлення на рівні балансової вартості. Останнє, наприклад, є невигідним для невеликих працюючих підприємств, активи яких є меншими за 250 млн. грн.

Підсумовуючи, зауважимо, що запропоновані зміни до процесу приватизації значно більше відповідають сучасним ринковим умовам господарювання, за яких державне майно оцінюється та придбається покупцями виходячи зі збалансування його економічних характеристик із ринковим попитом, аніж попередня модель приватизації, коли невиправдано великі кошти витрачались на передприватизаційну підготовку, проте зарегульованість процедури та корупційні ризики не забезпечували кінцевого відчуження об'єкту. Разом з тим, результати нововведень мають бути проаналізовані з позицій можливості забезпечити досягнення основної мети приватизації − підвищення ефективності використання об'єктів державної власності та залучення іноземних інвестицій в країну.

Список використаної літератури:

1. Про приватизацію державного і комунального майна: Закон України від 18.01.2018 // Відомості Верховної Ради. − 2018. − № 12. − Ст. 68.
2. Мовчан, О. Мала приватизація: підсумки першого місяця / О. Мовчан // Електронний ресурс − Режим доступу: https://delo.ua/econonomyandpoliticsinukraine/mala-privatizacija-pidsumki-pershogo-misjacja-346250/

Зятіна Діна Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Інновації виступають не тільки як основний двигун національної економіки, але також є важливим джерелом рішень існуючих соціальних проблем [1, с. 226].

За оцінками західних експертів глобальне економічне зростання більш ніж на 75 відсотків засновано на досягненнях науково-технічного прогресу, більше половини прибутків, що отримуються суб'єктами господарювання генеруються в результаті впровадження нових товарів та послуг на ринку, а частка нематеріальних активів у вартості довгострокових активів підприємств західної Європи наближається до 50 відсотків, в США – до 70 відсотків, демонструючи високі темпи зростання, які в значній мірі перевищують темпи зростання інших активів підприємств [2].

Відповідно до «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (зазначена Стратегія не була прийнята Верховної Радою України і залишилася в стані проекту) інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить зараз 12–14 %, що менше в 3–4 рази, ніж в інноваційно розвинутих економіках. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3 %, що на порядок менше від світового рівня. Майже половина з інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень. Таке становище обумовлено як браком коштів, так і відсутністю в останні роки дієвої державної системи стимулювання інноваційної діяльності. Проте низький рівень наукоємності вітчизняного виробництва визначається не тільки дефіцитом грошей або браком стимулів і пільг. Фундаментальне значення має структура економіки. В українській економіці домінують низько технологічні галузі виробництва, які природно відносяться до мало наукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1 %; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2 %. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1 % [3].

В науковій літературі також відмічається, що український експортний потенціал здебільшого базується на низько технологічному виробництві, характеризується відсутністю ефективних

інституційних інструментів для повної реструктуризації та не може бути достатньо конкурентним на світовому ринку сьогодення [4, с. 271]. Такі дані свідчать про низький рівень інновацій в національній економіці, що зумовлює нагальну потребу розробки сучасної та дієвої стратегії інноваційного розвитку.

Слід зауважити, що багато європейських країн також пройшли шлях «інноватизації» своєї промисловості. Завдяки цьому сьогодні ці країни є одними з лідерів інноваційного розвитку та характеризуються успішністю економічної та соціальної сфери. Наприклад, Фінляндія зазнала структурних економічних змін у 1990 роках. В сферах лісової, металургійної, хімічної промисловості, а також в галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій було створено кластери. Згодом вони були доповнені новими індустріями, такими як мобільні ігри, галузі чистих технологій та біонауки, які базуються на дослідженнях та інноваціях [5, с. 78]. Як видається, цей досвід є дуже позитивними має бути врахований при формуванні національної інноваційної політики. Адже така колаборація в рамках кластерів традиційних галузей промисловості із новими та наукомісткими дозволяє йти інноваційним шляхом розвитку.

На рівні Європейського Союзу питання підвищення рівня інноваційності економіки також є першочерговим. При цьому інновації розглядаються як необхідний елемент всіх суспільних відносин. Важлива увага приділяється не тільки технологічним інноваціям, але і інноваціям соціальним.

В контексті зростаючої глобалізації, світової конкуренції та швидких змін ЄС розглядає інновації та їх комерціалізацію як ефективний шлях побудови довготривалих конкурентних переваг. Інноваційні політика є пов'язуючою ланкою між дослідженнями, політикою технологічного розвитку та індустріальною політикою та створює можливості для передачі ідей на ринок, тобто визначає напрями комерціалізації інновацій [6, с. 109].

Відповідно до Стратегії ЄС «Європа 2020 Стратегія розумного, стійкого та всебічного розвитку» [7] метою сучасної політики ЄС є перегляд вектору інноваційної політики в бік сучасних проблем, які постають перед суспільством, таких як зміна клімату, енергетична та ресурсна ефективність, демографічні зміни та зміни у сфері здоров'я населення, екологічно чисте виробництво та управління землею тощо. Особливий акцент необхідно зробити на комерціалізації інновацій. Завданням ЄС є створення спеціалізованого Патентного Суду ЄС, модернізація законодавства щодо авторських прав, прав на торговельну марку, вдосконалення доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до механізмів захисту прав інтелектуальної власності, прискорення запровадження функціонально сумісних стандартів, розширення можливостей щодо доступу до капіталу та повніше використання

засобів політики регулювання попиту, зокрема через публічні закупівлі та ефективне «розумне» державне регулювання. Особливий акцент в Стратегії робиться на необхідності створення фондів підтримки інновацій, фондів підтримки розвитку регіонів і т.п. Крім того зазначається на важливості створення умов для тісної співпраці між освітою, бізнесом, дослідженнями та інноваціями, доцільності імплементації спільних програм та розробки процедур їхнього фінансування. У Стратегії підкреслюється необхідність підтримки молодих інноваційних компаній. Особливу увагу приділено актуальності концентрації завдань освіти на розвитку креативності, інноваційності та підприємництва, також визначається важливість підвищення рівня витрат на освіту кадрів серед підприємств. Остання мета може бути досягнута, зокрема шляхом запровадження податкових пільг та інших фінансових інструментів для підвищення рівня приватних інвестицій в сферу дослідження та розвитку.

Отже національна державна інноваційна політика має бути сконцентрована на підтримці інновацій на всіх стадіях їх розвитку, включаючи експериментальну стадію та стадію впровадження інновацій. Є безперечним, що завдання підтримки інновацій має бути в пріоритеті всіх органів державної влади. Всі міністерства мають бути залучені в процеси розвитку інновацій. Їм слід активно співпрацювати із іншими учасниками інноваційного процесу (підприємствами, університетами, дослідницькими центрами, суспільними організаціями тощо) для досягнення максимально позитивних результатів.

Роль держави в стимулюванні інноваційних процесів важко переоцінити.При цьому всі засоби державної підтримки суб'єктів господарювання, в тому числі інноваційних, доцільно розділити на такі групи: засоби організаційно-правової підтримки; фінансово-господарські засоби; інфраструктурні засоби; засоби активізації використання ресурсів держави; засоби зовнішньоекономічної підтримки; інформаційно-консультаційні засоби.

Видається, що в умовах сьогодення, пряма фінансова підтримка здебільшого носить адресний характер і буде мати лише тимчасовий ефект, характеризується доволі обмежувальною дією і не сприяє комплексному економічному розвитку в довгостроковій перспективі. Водночас реалізація засобів інфраструктурної підтримки інноваційних підприємств, спрямування механізмів публічної закупівлі на підтримку інновацій, розвиток державно-приватного партнерства в інноваційній сфері, а також лібералізація податкової політики щодо суб'єктів інноваційної діяльності будуть мати неабиякий позитивний ефект для економіки та соціальної сфери.

В Україні поки що відсутня ефективна інноваційна політики. Водночас її необхідно розробляти, в першу чергу шляхом

акумулюванняіснуючих в світі підходів та адаптації їх до національних економічних та правових реалій. Сьогодні існує унікальна можливість використати вже сформовані, апробовані та прогресивні стратегії інноваційного розвитку та імплементувати їх в українську економіку.

Список використаної літератури:

1. Vovk S. Internationalization of Innovation Activity by TNCs / S. Vovk // Journal of European economy. – 2017. -- № 2. – P. 226.
2. Intellectual Property Commercialization: Policy Options and Practical Instruments // United Nations Publications. – Sales No. 11.II.E.16 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unece.org/index.php?id=26564
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступуhttp://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf
4. Tarnavska N., Poda A. Transformation of the Innovative Development Concepts of the Ukrainian Economy / N. Tarnavska, A. Poda // Journal of European economy. – 2016. – № 3. – P. 271.
5. Iiris Saittakari, Nina Rilla Are Finish regional innovation clusters fruitful for foreign subsidiary innovation [Electronic resource]. – Access mode: https://www.vtt.fi/inf/pdf/technology/2015/T221.pdf
6. Marek Gajewski Policies Supporting Innovation In The European Union In TheContext Of The Lisbon Strategy And The Europe 2020 Strategy // Comparative Economic Research, Volume 20, Number 2, 2017. – P. 109.
7. Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth[Electronic resource]. – Access mode:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:52010DC2020

Рибнікова Еліна Юріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри господарського права і процесу

ПРАВОВА ПРИРОДА ВІДНОСИН ЩОДО СТИМУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Попри важливість стимулювання використання відновлюваних джерел енергії (далі – ВДЕ) в усьому світі, в Україні відновлювана енергетика знаходиться на етапі свого становлення. Така ситуація стала наслідком ігнорування її потенціалу органами державної влади протягом багатьох років існування незалежної України. Непослідовність державної політики призвела до низької інвестиційної привабливості вітчизняних проектів з відновлюваної енергетики. В умовах руйнації усталених виробничих зв'язків,

встановлених в Радянському Союзі, безсистемної приватизації та глобалізаційних процесів, лібералізації форм господарювання та форм власності перед сучасним законодавцем постала нелегка задача запропонувати дієві інструменти підтримки інноваційних галузей економіки за допомогою науково обґрунтованих законодавчих актів [1, с. 61].

Подальший розвиток відновлюваної енергетики в нашій країні потребує запровадження ефективного механізму її правового регулювання, який зможе забезпечити привабливі умови здійснення господарської діяльності, пов'язаної із генерацією енергії на основі ВДЕ.

Відносини щодо використання ВДЕ у своєму кількісному та якісному вимірах переважно є господарськими і, відповідно, повинні регулюватися нормами ГК України і господарського законодавства в цілому. Останнє пояснюється кількома обставинами.

По-перше, саме господарські відносини як професійно орієнтований вид виробничих відносин суспільства найбільш енергетично залежні і характеризуються витрачанням енергії на усіх складових виробництва, зберігання, перевезення, перевалки та обробки продукції. Саме тому вплив на ці відносини є першорядним завданням державної політики щодо використання ВДЕ.

По-друге, як зазначається у преамбулі ГК України, ГК України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами [2]. Зазначена мета у повному обсязі є характерною для механізму стимулювання використання ВДЕ, оскільки дія останнього направлена на розширення підприємницького складу у галузі відновлюваної енергетики, яка у свою чергу є важливою передумовою енергетичної безпеки країни.

Крім того, ознаки господарських відносин, зазначені у ст. 3 ГК України є характерними для відносин, що виникають у процесі стимулювання використання ВДЕ. Відтак зазначені відносини виникають у сфері суспільного виробництва – енергетичному секторі, спрямовані на виготовлення та реалізацію продукції – енергії, що має цінову визначеність.

Господарська діяльність щодо виробництва відновлюваної енергії переважно здійснюється з метою одержання прибутку, у той час як механізм стимулювання використання ВДЕ апелює здебільше до економічної зацікавленості господарюючих суб'єктів.

Сферу господарських відносин у галузі відновлюваної енергетики становлять господарсько-виробничі, організаційно-

господарські та внутрішньогосподарські відносини. У свою чергу стимулювання використання ВДЕ здійснюється у межах кожної з зазначених категорій відносин і полягає у підвищенні зацікавленості суб'єктів господарювання у генерації енергії на основі ВДЕ, у створенні сприятливих організаційних умов для такої діяльності, а також у створенні привабливих умов для підвищення трудової активності персоналу об'єктів ВДЕ.

Більше того, як вірно зазначає О. П. Подцерковний, будь-яка галузь економіки, якщо йдеться про її розвиток, вимагає величезних капіталовкладень. Однак це не означає, що ці капіталовкладення мають бути державними. Необхідність значних інвестицій не заперечує, а, навпаки, посилює роль держави у відповідних процесах. Оскільки не можна змішувати державні капіталовкладення та приватні інвестиції. Завданням держави в пріоритетних галузях економіки є утворення умов, у тому числі правових, для якомога ширшого залучення приватних інвестицій у відповідні галузі [3, с. 155]. Дійсно, питання фінансування є одним із найбільш болючих під час реалізації проектів у галузі відновлюваної енергетики. У зв'язку із чим запровадження ефективного механізму стимулювання використання ВДЕ без залучення підприємницького сектора та активізації усієї сукупності господарських відносин у напрямку якомога повнішого використання ВДЕ є неможливим. Поза тим, саме суб'єкти підприємницької діяльності розглядаються як потенційні виробники відновлюваної енергії. Через одне це стимулювання використання ВДЕ має розглядатися саме у контексті господарського права. Не можна недооцінювати й значення діяльності негосподарюючих суб'єктів як об'єкта державно-правових заходів у сфері використання ВДЕ. Адже діяльність негосподарюючих суб'єктів, спрямована на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участі або без участі суб'єктів господарювання, є господарчим забезпеченням діяльності негосподарюючих суб'єктів та становить згідно з п. 3 ст. 3 ГК України складову господарських відносин. Через це стимулювання використання ВДЕ має розглядатися саме у контексті господарського права, яке формує законодавче поле здійснення підприємницької діяльності, діяльності некомерційних суб'єктів господарювання та господарчого забезпечення діяльності не господарюючих суб'єктів.

Список використаної літератури:

1. Подцерковний О. П. Системне економіко-правове стимулювання розвитку галузей економіки (на прикладі суднобудування). *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 60-65
2. Господарський кодекс України: Закон України від 07.03.2018 № 436-IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 18. Ст. 144

3. Подцерковний О. П. Проблемні питання господарсько-правової підтримки гірничо-металургійного комплексу України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Т. 18. С. 153-162

Данілов Артем Іванович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
адвокат, арбітражний керуючий,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПЛАТИ ГРОШОВОЇ ВИНАГОРОДИ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО В ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА

Належний рівень оплати праці арбітражного керуючого є запорукою його самостійності, неупередженості та ефективності. Незважаючи на тривалий строк існування в Україні інституту арбітражних керуючих, доводиться констатувати наявність істотних проблем, пов'язаних із сплатою грошової винагороди та відшкодуванням витрат арбітражних керуючих в процедурах банкрутства.

Згідно з ч. 1, ч. 3 ст. 45 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343-IXX [1] (далі – Закон про банкрутство або Закон) основна грошова винагорода арбітражного керуючого сплачується на засадах пропорційності з вимогами кредиторів першої черги. Тобто можливість арбітражного керуючого отримати в повному обсягу грошову винагороду пов'язується Законом з необхідністю погашення у відповідному (пропорційному) обсягу вимог кредиторів першої черги. У випадку недостатності коштів боржника, що має місце в переважній більшості справ про банкрутство, це призводить до недоотримання арбітражним керуючим належної йому на законних підставах грошової винагороди. При вирішенні цього питання слід виходити з того, що правове положення арбітражного керуючого, характер і мета його діяльності, істотно відрізняються від правового положення кредиторів боржника, з огляду на що вбачається необґрунтованим прирівнювання порядку сплати винагороди арбітражного керуючого до порядку сплати вимог кредиторів першої черги. На відміну від кредиторів, які добровільно вступають з боржником у господарські відносини з метою одержання прибутку і самостійно несуть ризик отримання розрахунку за поставлені товари,

виконані роботи, або надані послуги, арбітражний керуючий призначається у справу про банкрутство судом не з метою отримання прибутку, а для забезпечення реалізації визначених Законом завдань процедури банкрутства. З огляду на особливий, адміністративно-правовий характер взаємовідносин між боржником та арбітражним керуючим, уявляється, що грошова винагорода арбітражного керуючого та відшкодування понесених витрат мають здійснюватися позачергово, незалежно від розміру задоволених вимог кредиторів першої черги.

Необґрунтованим слід визнати і законодавче обмеження максимального розміру винагороди арбітражного керуючого десятьма мінімальними заробітними платами. Конкретний розмір винагороди арбітражного керуючого визначається рішенням комітету кредиторів в межах встановленого Законом діапазону з урахуванням індивідуальних обставин справи про банкрутство, досвіду та професійного рівня арбітражного керуючого. Проблема полягає в тому, що навіть за наявності волі комітету кредиторів на встановлення розміру винагороди арбітражному керуючому вище за встановлений Законом максимум, правові підстави для затвердження такого розміру винагороди у суду відсутні. Можна припустити, що обмежуючи максимальний розмір винагороди арбітражного керуючого, законодавець прагнув таким чином захистити інтереси кредиторів від надмірного використання коштів конкурсної маси на оплату праці арбітражного керуючого. Проте, встановлюючи високий розмір винагороди арбітражного керуючого, кредитори свідомо приймають на себе ризики зменшення конкурсної маси боржника на суму виплат грошової винагороди арбітражному керуючому. Натомість, висока винагорода мотивує арбітражного керуючого до максимально ефективного виконання його повноважень, внаслідок чого зростає імовірність збільшення конкурсної маси боржника (наприклад за рахунок виявлення та оскарження арбітражним керуючим правочинів та майнових дій, вчинених боржником протягом підозрілого періоду), та зменшується вірогідність впливу на арбітражного керуючого факторів корупційного характеру. Уявляється, що встановлення на законодавчому рівні максимального розміру винагороди арбітражного керуючого створює невиправдані обмеження як в роботі арбітражного керуючого, так і в можливості комітету кредиторів вільно визначати умови роботи арбітражного керуючого у конкретній справі про банкрутство. З огляду на зазначене вбачається доцільним скасувати максимальний розмір винагороди арбітражного керуючого, надавши комітету кредиторів можливість на власний розсуд визначати розмір винагороди арбітражного керуючого з урахуванням індивідуальних особливостей конкретної справи про банкрутство.

Додаткова винагорода арбітражного керуючого віднесена Законом до п'ятої черги вимог кредиторів, в той час як основна частина вимог кредиторів у справах про банкрутство концентрується в першій-четвертій чергах реєстру вимог кредиторів та в переважній більшості випадків не задовольняється за браком майна боржника. Отже, вірогідність отримання арбітражним керуючим додаткової винагороди вже на законодавчому рівні зведена до мінімуму. У практиці випадки отримання арбітражним керуючим додаткової винагороди є поодинокими. Таким чином, існуючий порядок сплати додаткової винагороди арбітражного керуючого не виконує свого основного призначення – стимулювання арбітражного керуючого до активного вжиття заходів з повернення активів до конкурсної маси боржника. Уявляється правильним, що додаткова винагорода арбітражному керуючому має сплачуватися позачергово за фактом повернення активів до конкурсної маси боржника.

Слід згадати також неповноту правового регулювання порядку сплати грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражному керуючому. В Законі про банкрутство відсутні норми, якими б встановлювався порядок оплати винагороди арбітражного керуючого у випадку відсутності у боржника ліквідаційної маси, що призводить до нестабільності судової практики. Долаючи цю прогалину, суди, як правило, застосовують за аналогією норми трудового права, та констатуючи неприпустимість безоплатної праці арбітражного керуючого, покладають обов'язок сплати винагороди арбітражного керуючого на кредиторів (постанови Вищого господарського суду України від 08.11.2016 р. по справі № 915/1961/14 [2]; від 21.12.2016 р. по справі № 916/64/13-г [3]; від 27.10.2015 р. по справі № 911/1056/13 [3]; від 10.02.2015 р. по справі № 5004/1622/12 [4]). В інших випадках суди відмовляють у задоволенні клопотань арбітражних керуючих про стягнення винагороди з кредиторів пропорційно до розміру їх вимог з підстав відсутності у Законі такого порядку оплати винагороди арбітражного керуючого (постанова Одеського апеляційного господарського суду від 28.08.2017 р. по справі № 915/1241/16 [5], постанова Одеського апеляційного господарського суду від 10.07.17 р. по справі № 916/2811/14 [6], постанова Одеського апеляційного господарського суду від 11.12.17 р. по справі № 923/1184/16 [7]). З такою позицією судів погодитись не можна, оскільки відмова арбітражному керуючому в отриманні гарантованої Законом про банкрутство винагороди суперечить ст. 43 Конституції України [9] та ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [10].

З точки зору забезпечення стабільності гарантій матеріальної незалежності арбітражного керуючого, доцільно уникнути застосування аналогії законодавства в питанні сплати винагороди

арбітражного керуючого, оскільки застосування аналогії в кожному конкретному випадку обумовлене розсудом судді як суб'єкта правозастосування. Здається правильним доповнити ст. 115 Закону про банкрутство, яка встановлює правила сплати винагороди арбітражного керуючого, положенням, відповідно до якого у випадку відсутності у боржника ліквідаційної маси витрати на сплату винагороди арбітражного керуючого несуть кредитори пропорційно до розміру їх вимог до боржника.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [Електронний ресурс]. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12.
2. Вищій господарський суд України. Постанова від 08.11.2016 р. по справі № 915/1961/14 [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62593215
3. Вищій господарський суд України. Постанова від 21.12.2016 р. по справі № 916/64/13-г [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63713003
4. Вищій господарський суд України. Постанова від 27.10.2015 р. по справі № 911/1056/13 [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52953265
5. Вищій господарський суд України. Постанова від 10.02.2015 р. по справі № 5004/1622/12 [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42683987
6. Одеський апеляційний господарський суд. Постанова від 28.08.2017 р. по справі № 915/1241/16 [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/68589785
7. Одеський апеляційний господарський суд. Постанова від 10.07.17 р. по справі № 916/2811/14 [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/67709602
8. Одеський апеляційний господарський суд. Постанова від 11.12.17 р. по справі № 923/1184/16 [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/71004687
9. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – No 30 . – с. 141. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 215

Никифорчук Микола Іванович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ОПЕРАТИВНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У господарському процесі задля своєчасного розгляду справи та вчинення інших процесуальних дій застосовуються процесуальні строки, однією із головних чинників яких є оперативність. Також строки пов'язані і впливають на оперативність господарського процесу. Як слушно зазначається у літературі, саме зі строками в першу чергу закон пов'язує упорядкованість господарського процесу, дисциплінованість учасників процесу в межах здійснення окремих процесуальних дій, ритмічність і оперативність господарського судочинства в цілому [1, с. 72]. Тобто, зазначене характеризує певну системність часових категорій, до яких саме й відносяться процесуальні строки та якої притаманний певний зміст як сукупність чинників і певних положень господарсько-процесуального характеру.

Оперативність господарського судочинства розглядається в декілька значеннях, але питання щодо її підвищення є актуальним й в світлі оновленого процесуального законодавства. Діяльність з підвищення оперативності господарського судочинства необхідно проводити на двох основних рівнях – на рівні процесуального законодавства та інформаційно-технічного забезпечення діяльності господарських судів [2, с. 510]. Щодо законодавства можливо зазначити нормативне визначення нових проваджень у господарському процесі. Так, наприклад, оновлений ГПК України передбачає наказне провадження (ст.ст. 147-160 ГПК України) метою впровадження якого є спрощення і прискорення розгляду певних категорій справ. Також ст.ст. 186-190 ГПК України містять положення щодо врегулювання спорів за участю судді, що по суті і процедурою є формою судової медіації, за допомогою якої за 30 днів може бути вирішений господарський спір у формі нарад, як альтернатива судовому провадженню. Тобто, введені такі процесуально-нормативні процедури, які дійсно сприяють процесуальної оперативності та строковості у господарському судочинстві. Але з іншого боку є відповідні нормативно-процесуальні положення ГПК України які можуть привести до затягування розгляду справи у господарських судах, це, наприклад, строк 60 днів для обов'язкового підготовчого засідання, або введення інституту свідків. Тобто надмірна деталізація і зарегульованість можуть негативно вплинути на такий показник господарського судочинства, як оперативність та

процесуальна економія, адже саме господарські суди завжди відрізнялися укороченими термінами розгляду справ та їх тотальним дотриманням.

Саме оперативність як певна часова категорія господарсько-процесуальних проваджень сприяє процесуальної економії та забезпечує своєчасність розгляду справ, але, як слушно зазначається у літературі, швидкість, оперативність слід розуміти не тільки як своєчасний розгляд спору, а й як інтенсивне здійснення визначених процесуальних дій для підвищення продуктивності праці в процесі розгляду усієї справи в цілому [3, с. 11].

Саме часові категорії у вигляді принципів виражені через оперативність (процесуальну економію) і строковість господарського судочинства. Оперативність (процесуальна економія) є важливою часовою категорією господарського процесу, а також його першоосновою − певним процесуальним принципом. Принцип оперативності не визначений у процесуальному законодавстві, щодо його визначення, ознак і значення є окремі думки фахівців. Так, у літературі зазначається, що швидкість, оперативність варто розуміти не лише як своєчасний розгляд спору, а й як інтенсивне здійснення визначених процесуальних дій для підвищення продуктивності праці в процесі розгляду справи в цілому [4, с. 418]. Тобто, сааме оперативність господарського судочинства полягає в максимальному скороченні строків розгляду справи при збереженні якості судочинства, є його найважливішою особливістю. Принцип процесуальної оперативності є міжгалузевим, адже застосовується в усіх судочинства, а думка про його спеціально-галузевий характер є спірною [5, с. 11]. Саме оперативність тісно пов'язана із строковістю та вважається за доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 2 ГПК України шляхом внесення принципу оперативності та строковості до вичерпного переліку господарсько-процесуальних нормативно-виражених принципів.

Також можливо говорити про значення оперативності і строковості через визначення їх як відповідних процесуальних принципів. У загальному вигляді їх значення полягає в тому, що вони є відправними пунктами при тлумаченні процесуальних норм із недостатньо визначеним змістом, при виправленні недоліків у праві, дозволяють знайти правильне вирішення того чи іншого процесуального питання, якщо в чинному законодавстві відсутня відповідна норма. Принципи також є орієнтиром у нормотворчій діяльності: вони визначають основні напрями, перспективи розвитку господарського судочинства, служать критерієм оцінки обґрунтованості пропозицій щодо змін та доповнень до чинного законодавства. Деякі автори наводять значення окремих господарсько-процесуальних принципів. Так, С.В. Смола зазначає, що значення принципу процесуальної

економії полягає у тому, щоб при вирішенні справи в господарському суді найбільш повно, доцільно та своєчасно використовувати всі встановлені законом засоби для правильного й швидкого вирішення спору та усунення недоліків у господарській діяльності, які виявлені при розгляді справи [6, с. 40].

Таким чином, можливо зробити наступні висновки:

- оперативність як певна часова категорія господарсько-процесуальних проваджень представляє собою інтенсивне здійснення визначених господарсько-процесуальних дій сприяє процесуальної економії та забезпечує своєчасність розгляду справ, що сприяє підвищенню продуктивності праці в процесі розгляду усієї справи в цілому;

- оперативність є певним господарсько-процесуальним принципом господарського судочинства, який визначає його основні засади та носить міжгалузевий характер;

- пропонується доповнити і викласти ч. ч. 1 ст. 114 ГПК України наступним чином: «Суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій, з метою забезпечення оперативності та процесуальної економії судового процесу».

Список використаної літератури:

1. Шекера Ю.О. щодо значення та функцій процесуальних строків у господарському судочинстві / Ю.О. Шекера // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. – 2015. – № 15. – Том 2. – С. 71-74.
2. Степанова Т.В. Щодо оперативності і спрощення господарського процесу. Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку: Тези доповідей і наукових повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції. 30 травня 2008 р., м. Одеса. – Одеса, 2008. – С. 509-514.
3. Зуєва Л.Є. Принципи господарського процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Л.Є. Зуєва. – Одеса, 2012. – 20 с.
4. Зуєва Л. Є. Судові витрати як складова принципу оперативності та процесуальної економії у господарському процесі / Л. Є. Зуєва // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – Вип. 66. – С. 417-427.
5. Див. пос. 3.
6. Смола С.В. Проблемні питання процесуальної економії в господарському процесі / С.В. Смола // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Серія ПРАВО. Випуск 22. Частина І. Том 2. – С. 39-43.

Киреєва Наталія Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу,
помічник адвоката Адвокатського об'єднання «Юріс Феррум»

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ЕЛЕКТРОННИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства зумовив появу нового виду фінансових послуг – електронних. Проведення досліджень особливостей правового регулювання надання електронних фінансових послуг вимагає, перш за все, чіткого окреслення понятійно-категоріального апарату. Ключове місце при цьому займає визначення поняття та основних ознак електронних фінансових послуг.

Поняття електронних фінансових послуг в Україні на законодавчому рівні не закріплене. Проте, оскільки електронні фінансові послуги є різновидом фінансових послуг у їх традиційному розумінні, доцільно звернути увагу на визначення, закріплене у п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

Згідно зі вказаною статтею, під фінансовими послугами розуміють операції з фінансовими активами, що здійснюються з метою отримання прибутку або збереження дійсної вартості фінансових активів в інтересах третіх осіб. Такі операції можуть здійснюватися за власний рахунок, за рахунок третіх осіб, в інтересах яких вони здійснюються, або за рахунок фінансових активів, залучених від інших осіб. При цьому під фінансовими активами слід розуміти цінні папери,боргові зобов'язання і права вимоги боргу, що не є цінними паперами, а також грошові кошти [1].

Основною ознакою, яка вирізняє електронні фінансові послуги серед інших, є те, що вони надаються з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Це означає, що інформація створюється, записується, передається та зберігається у цифровій формі за допомогою спеціальних засобів, які здатні зберігати, відтворювати та передавати інформацію. Такі засоби можуть буди магнітними, електромагнітними, оптичними, електронними тощо [2].

Крім основної, ознаками електронних фінансових послуг є те, що вони надаються дистанційно, безпосередньо та шляхом вчинення електронних правочинів. Наявність вказаних ознак електронних фінансових послуг зумовлена саме використанням інформаційно-телекомунікаційних систем та новітніх технологій на ринку фінансових послуг. Тому такі ознаки можна вважати похідними від основної.

Дистанційність надання електронних фінансових послуг означає, що споживач може отримати фінансову послугу, не відвідуючи ту чи іншу фінансову установу – банк, кредитну спілку, лізингову компанію, інвестиційний фонд, страхову компанію тощо. Споживач самостійно ознайомлюється з описом тієї чи іншої послуги, умовами договору, який пропонує укласти суб'єкт господарювання, що надає фінансові послуги. Ознайомлення може здійснюватися з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, зокрема, через мережу Інтернет, шляхом направлення комерційних електронних повідомлень, за телефоном, за допомогою банківських автоматів або терміналів самообслуговування.

Таким чином, споживач та постачальник – фінансова установа – особисто не контактують і з метою укладення та виконання договору використовують виключно дистанційні засоби обміну інформацією [3, с. 304].

Саме завдяки можливості надавати електронні фінансові послуги дистанційно фінансові установи отримують значні переваги. Так, суттєво скорочуються витрати порівняно з наданням традиційних фінансових послуг, зникає необхідність розширювати приміщення, наймати нових працівників з метою обслуговування нових споживачів. Зниження собівартості таких послуг дозволяє фінансовим установам знизити їх ціну. Фінансові послуги стають доступними цілодобово, відпадає прив'язка до географічного розташування фінансової установи, економиться час на їх відвідування. Все це допомагає привабити нових споживачів.

Наступною ознакою електронних фінансових послуг є те, що вони надаються безпосередньо, прямо. Це означає, що споживач контактує безпосередньо з фінансовою установою і фактично самостійно здійснює всі дії, необхідні для укладання договору та отримання необхідної йому фінансової послуги. Таким чином, зникає так званий «посередник», яким при наданні традиційних фінансових послуг виступає працівник фінансової установи.

Згідно з хвильовою концепцією Е. Тоффлера, саме з переходом до інформаційного суспільства – Третьої Хвилі – пасивні споживачі стають активними «виробниками-споживачами», які самостійно здійснюють різноманітні банківські та інші фінансові операції без допомоги, наприклад, касирів чи інших працівників банку [4, с. 240-241].

Ще однією ознакою, яка відрізняє електронні фінансові послуги від традиційних, є те, що вони надаються шляхом вчинення електронних правочинів. Такі правочини повинні відповідати не лише вимогам, які висуваються до договорів про надання фінансових послуг, а й вимогам до електронних договорів. Специфіку істотних умов електронних договорів визначено в Законі України

«Про електронну комерцію». До таких умов, зокрема, належать технологія укладання договору, порядок створення й накладання електронних підписів сторонами договору, технічні засоби ідентифікації сторони, умови виготовлення та отримання паперових копій електронних документів тощо [2].

На підставі аналізу окреслених ознак, електронні фінансові послуги можна визначити як операції з фінансовими активами – грошовими коштами, цінними паперами, борговими зобов'язаннями і правами вимоги боргу, що не є цінними паперами, – які здійснюються в інтересах третіх осіб задля отримання прибутку або збереження вартості фінансових активів шляхом використання інформаційно-телекомунікаційних систем та інших технологічних засобів, зокрема, мережі Інтернет, банківських автоматів тощо.

Внаслідок притаманності електронним фінансовим послугам описаних вище ознак, у науковій літературі, особливо зарубіжній, можна зустріти різні терміни, які використовуються для позначення досліджуваного виду фінансових послуг. Найпоширенішими серед них є: дистанційні фінансові послуги (distant financial services), що підкреслює можливість споживача отримати фінансову послугу без відвідування фінансової установи; прямі (безпосередні) фінансові послуги (direct financial services), що акцентує увагу на відсутності «посередника» – працівника фінансової установи – в процесі надання фінансової послуги.

Іноді спеціальні терміни не використовуються взагалі і застосовується описовий підхід до позначення досліджуваного поняття. Так, деякі науковці, коли мова йде про електронні фінансові послуги, вказують на «фінансові послуги, що надаються з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем».

На думку автора, найбільш точним є термін «електронні фінансові послуги». Він є найпоширенішим у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Крім того, системний аналіз українського законодавства дозволяє зробити висновок, що саме даний термін найбільш вдало вписується до термінології, яка склалася в рамках національної правової системи України. Проте це не виключає можливості використання інших термінів у якості синонімів.

Список використаної літератури:

1. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
2. Про електронну комерцію: Закон України від 03 вересня 2015 р. № 675-VIII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-19.
3. Криволапов Б.М. Захист прав споживачів фінансових послуг під час укладання контрактів на відстані (порівняльний аналіз законодавства

ЄС та Україні) / Б. М. Криволапов // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 304-307. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_1_74.
4. Тоффлер Е. Третя хвиля / Пер. з англ. А. Євси. – К. : Всесвіт, 2000. – 453 с.

Бабак Ярослава Тарасівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри господарського права та процесу

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ

Система охорони здоров'я є пріоритетним елементом соціальної політики держави, оскільки функціонування даної галузі спрямоване на зміцнення і поліпшення здоров'я населення. Об'єктом суспільних відносин у сфері охорони здоров'я є те, на що дійсно спрямована діяльність системи охорони здоров'я як категорії, а саме, здоров'я – як особисте немайнове благо. В свою чергу діяльність у сфері охорони здоров'я пов'язана з товарно-грошовою формою, носить систематичний характер, пов'язана з специфічним видом ризиків, передбачає наявність спеціальних професійних навиків з боку медичних та фармацевтичних працівників [1, с. 477].

Правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я визначаються Законом України «Основи законодавства про охорону здоров'я» від 19.11.1992р. № 2802-XII (далі – Основи), стаття 17 якого лише визначає вимоги до здійснення господарської діяльності в галузі охорони здоров'я [3, ч. 1 ст. 17]. Поняття господарської діяльності з медичної практики закріплене в Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з медичної практики затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016р. № 285,та визначається як вид господарської діяльності у сфері охорони здоров'я, який провадиться закладами охорони здоров'я та фізичними особами – підприємця ми з метою надання медичної допомоги та медичного обслуговування на підставі ліцензії [4, абз. 2 п. 4]. Таким чином, метою здійснення господарської діяльності у сфері охорони здоров'я є по-перше, надання медичної допомоги, під якою відповідно до статті 3 Основ розуміється діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами,

отруєннями і патологічними станами,, по-друге медичне обслуговування, що визначене як діяльність закладів охорони здоров'я та фізичних осіб – підприємців, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію в установленому законом порядку, у сфері охорони здоров'я, що не обов'язково обмежується медичною допомогою, але безпосередньо пов'язана з її наданням [3, ст. 1].

Отже, господарська діяльність з медичної практики є безпосередньо пов'язаною з наданням медичної допомоги. Згідно з Основами, безпосередньо охорону здоров'я насення забезпечуютьсанітарно-профілактичні,лікувально-профілактичні,фізкультурно-оздоровчі,санаторно-курортні, аптечні, науково-медичні та інші заклади охорони здоров'я [5, с. 106]. Однак, чи можна вважати діяльність з відпуску лікарських засобів населенню діяльністю, що безпосередньо пов'язана з медичною допомогою. Стверджувальну відповідь підкріплює ч. 1 ст. 54 Основ, де зазначено, що громадяни забезпечуються лікарськими засобами та імунобіологічними препаратами через заклади охорони здоров'я, які мають право на це відповідно до закону [5, с. 105].

Проведення реформи системи охорони здоров'я актуалізує проблему характеристики господарських відносин в сфері охорони здоров'я, визначення місця і ролі медичних установ як повноцінних суб'єктів господарської діяльності. Частиною 10 статті 78 Господарського кодексу України передбачено, що особливості господарської діяльності комунальних некомерційних підприємств визначаються відповідно до вимог, встановлених щодо діяльності державних казенних підприємств, а також інших вимог, встановлених законом [6, ч. 10 ст. 78]. Автономізованому закладу охорони здоров'я надається можливість провадити свою господарську діяльність на засадах господарської самостійності, самофінансування, мати розрахунковий та інші рахунки в установах банків. Можна стверджувати, що комунальне некомерційне підприємство має ширші повноваження у розпорядженні майна, ніж бюджетна установа. Однак, незважаючи на позитивність таких змін у здійсненні господарської діяльності медичними закладами, залишаються відкритими ціла низка питань, вирішення яких є необхідними для повноцінного функціонування реорганізованого закладу охорони здоров'я.

Найбільш спірним аспектом є питання організації фінансування перетвореного у комунальне некомерційне підприємство закладу охорони здоров'я до укладення договору про медичне обслуговування населення з Національною службою здоров'я України. У Методичних рекомендаціях Міністерства охорони здоров'я України з питань перетворення закладів охорони здоров'я з бюджетних установ у комунальні некомерційні підприємства схвалених робочою групою з питань реформи фінансування сфери

охорони здоров'я України від 14 лютого 2018 року запропоновано наступні варіанти такого фінансування: 1. Шляхом укладення договорів про медичне обслуговування населення, укладених відповідним розпорядником бюджетних коштів; 2. Шляхом фінансування з відповідного бюджету з використанням програмно-цільового методу (за бюджетною програмою); 3. Шляхом надання фінансової підтримки з місцевого бюджету [7].

Такі шляхи фінансування реорганізованих медичних закладів вторинного і третинного рівнів, на перший погляд, не коригують діючу систему фінансування, комунальні некомерційні підприємства отримуватимуть фінансування з відповідного бюджету, як і до автономізації. Статтею 89 Бюджетного кодексу України передбачено вичерпний перелік видатків, що здійснюються з місцевих бюджетів. До таких видатків належать видатки на охорону здоров'я, а саме на первинну медичну допомогу, покриття вартості комунальних послуг та енергоносіїв комунальних закладів охорони здоров'я, місцеві програми розвитку та підтримки комунальних закладів охорони здоров'я [8, п. 3. ч. 1 ст. 89]. Таким чином, фінансування комунальних некомерційних підприємств даним переліком не охоплюється. Фінансове забезпечення галузі, в даний час є вкрай незадовільним та не відповідає дійсним потребам населення [9, с. 77], тому вирішення проблеми правового забезпечення механізму фінансування медичних закладів після автономізації і до укладення договору з Національною службою здоров'я України є вкрай важливим для створення умов для повноцінного функціонування медичних закладів.

Важливим умовою для здійснення подальшої діяльності реорганізованим закладом охорони здоров'я є отримання всіх необхідних дозвільних документів для можливості здійснення своєї статутної діяльності.

Слід визнати, що при здійсненні господарської діяльності у сфері охорони здоров'я застосовуються традиційні інструменти господарсько-правового регулювання, такі як ліцензування, стандартизація, сертифікація, акредитація [1, с. 475]. Відповідно до статті 15 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» у разі, якщо ліцензіат припиняється в результаті злиття, приєднання чи перетворення і його правонаступник має намір провадити вид господарської діяльності, на провадження якого ліцензіат мав ліцензію, такий правонаступник має право для забезпечення завершення організаційних заходів, пов'язаних з одержанням нової ліцензії на його здійснення, провадити у строк, що не перевищує трьох місяців, такий вид господарської діяльності на підставі раніше виданої ліцензії. Після закінчення цього строку правонаступник зобов'язаний отримати нову ліцензію, а раніше видана ліцензія підлягає анулюванню [10, ч. 4 ст. 15]. Чинна редакція статті 16 Основ визначає процедуру

проходження акредитації правом, а не обов'язком медичного закладу [3, ч. 5 ст. 16]. Однак відсутність акредитаційного сертифіката, де прямо передбачено наявність окремої категорії закладу, може обмежити заклад у здійсненні певних видів діяльності, зокрема у проведенні медичних оглядів працівників певних категорій. Чинним законодавством України не передбачено право правонаступника реорганізованого медичного закладу користуватись попереднім акредитаційним сертифікатом.

Узагальнюючи вищевикладене, необхідно зазначити, що перетворення закладів охорони здоров'я усіх рівнів та забезпечення їх повноцінної господарської діяльності потребує подальшого удосконалення законодавства, забезпечення нормативними передумовами регулювання фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я, без чого функціонуваннямедичних закладів, як повноцінних суб'єктів господарської діяльності, є неможливим.

Список використаної літератури:

1. Пашков В.М. Господарсько-правове регулювання в сфері охорони здоров'я: доктринальні положення / В. М. Пашков // Правова доктрина − основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20−21 листоп. 2013 р. / Нац. акад. прав. наук України. − Харків, 2013. − С. 475−479.
2. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992// [Електронний ресурс] − Режим доступу − http://zakon.rada.gov.ua
3. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики: затверджені постановою КМУ від 02.03.2016р. № 285 // [Електронний ресурс] − Режим доступу − http://zakon.rada.gov.ua
4. Пашков В.М. Еволюція правового статусу закладів охорони здоров'я у законодавстві України / В.М. Пашков // Медичне право спеціальний випуск. − 2017. − № 3. − С. 104−111.
5. Господарський кодекс України: Кодекс від 16.01.2003р. // [Електронний ресурс] − Режим доступу −http://zakon.rada.gov.ua
6. Методичні рекомендації Міністерства охорони здоров'я України з питань перетворення закладів охорони здоров'я з бюджетних установ у комунальні некомерційні підприємства схвалених робочою групою з питань реформи фінансування сфери охорони здоров'я України від 14.02.2018 р. / [Електронний ресурс] − Режим доступу −http://moz.gov.ua/uploads/0/3562-moz_metod_recomendations_autonomization_2018_ua_final_web.pdf
7. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. // [Електронний ресурс] − Режим доступу − http://zakon.rada.gov.ua
8. Гнидюк І.В. Сучасний стан фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я / І.В. Гнидюк // Економічний часопис-XXI. − 2015. − № 155. − С. 73-77.
9. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України // [Електронний ресурс] − Режим доступу − http://zakon.rada.gov.ua

СЕКЦІЯ 18.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Kuznetsova T. V.

National University "Odessa Law Academy"
Journalistic department, Ph. D. In social communication, professor

Lytvyshko Y. S.

National University "Odessa Law Academy"
Journalistic department,assistant

MASS MEDIA AS A TRANSLATOR OF NATIONAL CULTURE: MAIN TRENDS IN UKRAINIAN MEDIA

In the context of globalization, for many countries, the problem of national identity, preservation of national and cultural identity becomes important, which, in turn, causes an active appeal to the cultural heritage of the people, because «only national culture can create true spiritual values» [Trubetskoy 1995:274]. The development of this trend can be facilitated by the activity of the mass media, which society fulfill the role of the cultural translator in the information, being the main tool for disseminating information that actively influences the public consciousness of the individual, the mindset of members of society as a whole, they pass from generation to generation the cultural values of the people, their traditions, patrimony, ideas. By submitting this or that information, the mass media in a certain way form and develop the abilities of its audience to aesthetic perception and experience, to the creation of aesthetic values, tastes and ideals.

However, modern media broadcast cultural values through special «glasses» through which they see one and do not see the other, thanks to which they make their choice and construct the facts selected by themselves « [Burbye 2002:32]. «They,» as A. Mole notes, «in fact control our entire culture, passing it through their filters, singling out individual elements from the social mass of cultural phenomena and giving them a special weight, increasing the value of one idea, depreciating another, polarizing in this way almost all field of culture « (quot; by: [Kara-Murza 2003:329]).

The modern Ukrainian information space, according to experts, is filled with 85-90% foreign-language, aggressive, violent, pornographic,

low-standard «culture», which denationalizes children, adolescents, and youth. «All television channels, most newspapers, Internet publications are given an unlimited field to destroy the great spiritual potential of the Ukrainian nation» [Mirushenko, Nevydaylo, Chestneysha 2007:2]. This trend is significantly conditioned by the «change in socio-cultural paradigms», as a result of which «old cultural arbitrators whose task was to determine what is» good «in the sense of» has value «was replaced by new ones, for which» good «meant «Popular» [Sibruk 2005:131]. Because of this, today it has become the norm to attract the public's attention primarily with bright «fashion» materials from the sphere of show business. To this, according to J. Sibruk, in many ways contributes to the fact that «a new generation has already grown up and formed, a new audience, for which the difference between the market and the culture practically does not exist».

Although, according to our data, obtained during the psycholinguistic study (which was conducted with the purpose of determining the essence of the concepts «positive», «negative», «positivity of information», «negativity of information»), it is established that today's reader does not always satisfy the range of messages from the sphere of mass culture. In particular, it has been established that the tabloid press with materials about the life of show business stars is associated with a negative for young generation respondents, and for most informants who associate positive information with culture, pleasure brings useful, cognitive information about the history, art, spiritual heritage of different peoples. The main principles of the media that satisfy the needs of modern information consumers are the interest (29.5%); significance (27%); intelligibility (13.1%); objectivity (15.2%); immediate positivity (9.8%); entertainment (5.4%). The obtained data contradicts to the widespread opinion concerning the dominance of entertainment information among readers' tastes: as we see, this criterion takes the last place, conceding in percentage terms, first of all, interest and significance. In the Ukrainian information space, unfortunately, cognitive information is still not enough. In addition, during the analysis of some media materials, it even appears that the modern Ukrainian consumer of information sometimes purposefully leads to the idea of living like «how Europe lives», «how America lives». Although it is known that Europe began precisely with the formation of a sense of self-esteem of a citizen, his respect for his state, his people, the nation.

It is known that it consolidates the society from within and makes the country recognizable to the outside world, first of all, the symbolism of the national culture, which can be represented by outstanding names, national cultural realities, etc. Many Ukrainian authors, worried about the image of Ukraine on the international arena, complain about the negative nature of the symbolic representation at the world level (environmental catastrophes, the heroes of the «cassette

scandal», «enemies of the free press», permanent crises) and the attribution of the symbols to the pop culture register only. National and cultural concepts, unfortunately, are still little known outside the country. Today, the Ukrainian information space is even characterized by intrusive propaganda of distorted ideas about the national and cultural values, traditions of Ukraine, which is particularly evident in the advertising discourse.

Back in 1992, Oksana Pakhlevskaya in the «Open Letter to Everyone Who Loves Ukraine» wrote that «the world, tired of the cruelty and cunning of a still known policy, is looking forward to our appearance in the diplomatic arena with interest. Ukraine has a unique historical chance to become a new type of state, which speaks to the world not with the language of arms, but with the language of culture, not with the language of fear, but with the language of kindness «(cited in [Poryatinik, Lozinsky 1996: 242]). Unfortunately, this has not happened yet. We hope that for Ukraine everything is still ahead. But for this, in our opinion, first of all, it is necessary at the state level to develop and implement a strategic program for the formation and development of the national information space; create conditions for the translation of spiritual values not under the «iron» control and on the orders of the authorities / owners of the publication, but on the basis of the interest of consumers of information; create all conditions for raising the level of qualification of journalists who would be ready to cover cultural phenomena professionally.

Literature:

1. P. O. Bourdieu About Television and Journalism.- M., 2002.
2. S. G. Kara-Murza, Manipulation of consciousness. – K.: Oriyany, 2003.
3. P. Mishurenko, M. Nevidaylo, M. Chestneysha Vice Prime Minister and spiritual emptiness // Narodna Gazeta– 2007. – 1-7 March. – P. 2.
4. B. Potiatnik, M. Lozynsky. Pathogenic text. – Lviv: Missionary, 1996.
5. Sibruck J. Nobrow. Marketing culture. Marketing of culture. – M., 2005.
6. N. S. Trubetskoy History Culture. Language / Sost. VM Alive – M., 1995.

Барабанова Наталія Ростиславівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри журналістики,
кандидат педагогічних наук, доцент

Грушевська Юлія Андріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики,
кандидат філологічних наук

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ ФАХІВЦЯ: СОЦІОКОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Сучасні дослідження компонентів знань, умінь і навичок фахівців спираються на результати аналізу наукової літератури, в якій сукупність цих категорій визначається як компетенція або компетентність (в залежності від системи доказів автора).

Ознаками прояву компетентності найчастіше називаються «ефективність», «адаптивність», «досягнення», «успішність», «якість», «кількість», «розуміння», «результативність», «володіння» [3].

У постперебудівний період активний розвиток вітчизняної науки та промисловості зажадав практично від усіх фахівців наявності тих якостей, за якими закріпилися поняття «компетенція». Так, комунікативну компетентність часто визначають як «володіння складними комунікативними навичками та вміннями, формування адекватних умінь у нових соціальних структурах, знання культурних норм і обмежень у спілкуванні, знання звичаїв, традицій, етикету в сфері спілкування, дотримання правил пристойності, вихованість, орієнтація в комунікативних засобах, властивих національному, становому менталітету і які виражаються в рамках даної професії» [4].

Комунікативна компетентність давно сприймається у сучасному суспільстві як фактор професіоналізму, що підтверджують не лише теоретики, а й практики професійних комунікацій.

Уточнюючи набір компонентів узагальненої компетентності випускника вищу, безумовно, необхідно в першу чергу говорити про його професійну компетенцію, тобто про наявність тих якостей, які дозволять адаптуватися до умов певної трудової діяльності. Однак без активності фахівця, що відображає його особистісні психологічні та соціальні якості, нормальна трудова діяльність неможлива. У зв'язку з цим в різних переліках компетентностей все частіше називають загальну соціокомунікативну компетентність.

Оптимізуючи компетентності ділової людини, незалежно від сфери його діяльності, ми звертаємо пильнішу увагу на соціоко-

мунікативну компетентність, що є, на нашу думку, аспектом професійної.

Якщо вважати компонентами професійної компетенції загальнопрофесійні знання, вміння, навички, здібності, а також готовність їх актуалізувати у сфері певної групи професій, соціокомунікативний аспект складе володіння комунікативними технологіями, знання ділового етикету, іноземних мов, вміння встановлювати ділові контакти і т. д.

У складі соціально-психологічного блоку професійної компетенції дослідники розглядають такі компетентності:

- соціальні (толерантність, відповідальність, колегіальність),
- персональні (готовність і прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти, рефлексія, креативність і т.п.),
- інформаційні (володіння новими технологіями, їх критичне використання, знання іноземних мов і т.п.),
- екологічні (екологічна відповідальність, заснована на знанні загальних законів розвитку суспільства та природи),
- валеологічні (готовність і прагнення до ведення здорового способу життя).

Формування всіх перерахованих компетенцій можливо як в процесі отримання необхідних знань, так і в процесі проходження виробничої практики. Саме на практиці перевіряється теза про те, що професійна діяльність людини нерозривно пов'язана з цілою низкою ситуацій, в яких реалізується його соціально-психологічна, ділова, професійна компетенція. Ефективність цієї діяльності залежить від того, який набір (обсяг) знань, умінь і навичок певного характеру може реалізувати людина в своїй роботі, у всіх ситуаціях трудової та соціальної активності.

В останні роки про необхідність розвитку соціокомунікативної компетентності як аспекту професійної активно заговорили практики ділових комунікацій. Вони дійшли висновку про необхідність додаткової освіти фахівців у компетентнісному ключі [2].

На підставі аналізу поглядів практиків на проблеми володіння компетенцією різного рівня ми робимо наступні висновки:

- компетентнісний підхід до формування «портрету фахівця» необхідно здійснювати з урахуванням вимог часу, відображених в освітніх програмах і паспорті спеціальностей;
- аспектом професійної компетенції фахівця повинна стати соціокомунікативна компетентність;
- сукупність різних компетентнісних характеристик фахівця формує розуміння про рівень його професійно-комунікативної культури [1].

Список використаної літератури:

1. Барабанова Н.Р. Соціокомунікативний аспект професійної компетентності фахівця: аналіз, стратегії розвитку : монографія / / Н.Р. Барабанова; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс: 2018. – 316 с.
2. Барабанова Н. Р. Ефективна комунікація ділових людей : навчальний посібник / Н. Р. Барабанова, В. Г. Спрінсян. – Одеса : Друк, 2009. – 102 с.
3. Ильязова М. Д. Компетентность, компетенция, квалификация – основные направления современных исследований / М. Д. Ильязова // Профессиональное образование. Столица. – № 1. – 2008. – С. 9.
4. Куницына В. Н. Межличностное общение: учебник для вузов / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.

Колкутіна Вікторія Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики,
кандидат філологічних наук

ЖУРНАЛИСТИКА КАК ВИД МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: СТРУКТУРНЫЕ МОДЕЛИ ТЕКСТА

Одним из ключевых аспектов исследования журналистского текста является осознание его прежде всего коммуникативной природы, ведь априори такой текст предусматривает, как минимум, двух собеседников: читателя и автора статьи. Выступая знатоком написанного, собственный исследовательский интерес, свои мысли, предположения журналист адресует читателю, который обязательно предусматривается, так как такой текст не существует автономно, он в своем генезисе опирается на читательское присутствие. Таким образом, выделяются как основные элементы в текстовой структуре коммуникация и диалог. Каким же образом они взаимодействуют, и какие коммуникативные схемы в результате возникают? Проследим это на материале литературоведческих проблем, которые освещали украинские журналисты.

Структурная модель журналистского текста функционирует благодаря таким специфическим категориям:

- изображение события с определенного угла зрения;
- оценочно-конотативный комментарий;
- культурно-стилистические признаки,
- интонационная тональность;

· акцентирование на персоносфере текста.

Тезисно остановимся на каждой из них.

Журналисты, изучавшие состояние литературоведческих проблем в 20-30 годы XX века, часто выделяли кризис, декаданс, вокруг которого разворачиваются целый ряд актуальных на то время вопросов: предназначение поэзии, проблема и сущность конфликтов, философские вопросы, несокрушимого Духа, любви, процессу творения нового. Все они как бы обрамляли центральное положение.

Подробно изучая комплекс литературоведческих задач, непосредственно журналист предстает перед нами сосредоточенным, серьезным, мыслящим аналитиком, наблюдателем литературного процесса, попутно осваивая «историю литературы как историю проблем» [2, с. 176]. Несмотря на это, подобная позиция, именно этот определенный угол зрения заставляет его заметить и указать на один предмет обсуждения и не учесть другие. Например, неизученными остались большой перечень сугубо литературоведческих вопросов: ритмики, архитектоники поэтических циклов, специфики лирического героя и т.д.

Исследуя вопросы, которые «обрамляют» событие в тексте, журналист представляет персональную личную оценку, коннотацию. Он стремится изучить литературную проблему разноаспектно, с противоположных углов зрения, а несобственно-прямая речь, к которой он прибегает, используется для подтверждения выразительности, подчеркивания, если нужно – обострения (с целью вызвать реакцию у реципиента) своей позиции. На наш взгляд, мы остановились на примере, когда несобственно-прямая речь имеет «аукториальную» [3, с. 213], то есть авторскую оценку. Особенно такая коммуникативная структура присутствует в журналистских материалах 20-30 годов XX столетия.

Часто журналист цитирует писателя, творчество которого он анализирует. Художественный эффект цитаты вызывается контрастом нового текста к цитируемому, что особенно отчетливо видно при образном, концептуальном смещении. Цитатное мышление для автора статьи стает определяющим, потому что он не ограничивается только одной ссылкой на чужой текст. Кроме того, журналист, образно говоря, превращается в нарратора, рассказчика, который излишне не злоупотребляет цитатами, но использует всегда точные, уместные, характеризующие и свидетельствующие о самостоятельном изложение его мыслей.

Для журналиста цитирование – это еще и средство артикуляции мыслей, поэтому в украинской, да и западноевропейской прессе в 20 года XX столетия чаще всего наблюдаются цитаты непроизвольные, без ссылок на названия произведений, на авторов, без знаков препинания. Интертекстуальная стилистика рассказчика-журналиста свидетельствует о том, что он, используя

мнения (цитаты) авторитетных лиц, априори солидаризируется с ними и привлекает к диалогу читателя. Часто возникает специфическая соединительная «цепь», звено между авторитетным источником и журналистом, задача которого – создать для реципиента эффект убедительности, безошибочности собственного суждения, предположения, мысли. На наш взгляд, в результате такого «сцепления» образуется совместное нарративное «читательское» поле, где реципиент – важный фигурант, умеющий вдумчиво осознать и первоисточник, и замысел автора статьи.

Существуют специальные приемы, функциональность которых замечается в воздействии на подсознание читателя. Эти приемы близки к суггестивным.

По мнению журналиста-рассказчика, суггестивные приемы играют определяющую роль в структуре художественного произведения. Наиболее подробно выделяется ассоциативное средство, которое вызывает наибольшую эмоциональную реакцию у реципиента. Часто авторы статей задумываются над тем, как, каким образом, можно повлиять на читателя и приходит к выводу, что журналист в наше время должен специфическими средствами изображения захватить его воображение, рельефнее выразить свою позицию, эффективнее повлиять на мировоззрение. Часто героические и величественные черты героя можно воспроизвести не сильным, настойчивым способом писания, а наоборот, сдержанным, скупо выявленным.

Итак, журналист всегда обращается к определенной аудитории, тем самым обогащает собственный стилистический потенциал, усовершенствует структуру текста, вследствие чего появляются действующие активные коммуникативные модели, способные результативно функционировать в средствах массой информации в ХХ1 столетии, но истоки которых можно проследить еще в 20-30 годах ХХ столетия.

Список використаної літератури:

1. Бондар О. Світ автора – світ читача – світ персонажів як взаємодія об'єктивного, суб'єктивного і віртуального / О. Бондар // Лінгвістичні дослідження. Збірник наукових праць. – ХНПУ – Вип. 22. – С. 62-68.
2. Донцов Д. Дві літератури нашої доби / Д. Донцов. – Торонто : Гомін України, 1958. – 296 с.
3. Шмид В. Нарратология. Языки словянской культуры / В. Шмид. – Москва, 2003. – 312 с.

Писаренко Лариса Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри журналістики

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «МЕНТАЛЬНІСТЬ»

Багато авторів звертали увагу на співвідношення, що існують між мовними та соціокультурними чинниками та їх впливом на формування «ментальності». Проблему ментальності досліджують у філософії, культурології, соціології, політології, психології, філології та ін.. науках. Термін «ментальність» давно використовують у понятійному апараті, але повністю він ще не досліджений.

У нашому дослідженні ми розглянемо саме лінгвістичний підхід до трактування сутності поняття «ментальність».

Стосовно лінгвістичної відносності Уорфа, мова не є засобом вираження, «успадкуванням» думок, а швидше формою, яка визначає образ наших думок. Можна по-різному сприймати та структурувати світ, і мова, яку ми засвоюємо у дитинстві, визначає наш особливий спосіб бачення і структурування світу. Уорф сформулював це наступним чином: «основа мовної системи будь-якої мови, іншими словами – граматика, не є просто засіб для відтворення думок. Навпаки, граматика сама формулює думку, є програмою та настановою мисленнєвої діяльності індивіда, засобом аналізу його вражень та їх синтезом... ми розчленовуємо природу у напрямку, який підказано нашою рідною мовою. Ми виділяємо у світі явищ ті чи інші категорії чи типи зовсім не тому, що вони самоочевидні; навпаки, світ стає перед нами як калейдоскопічний плин вражень, який повинен бути організований нашою свідомістю, а це значить, в основному, – мовною системою, яка зберігається в нашій свідомості. Ми розчленовуємо світ, організовуємо його в поняття та розпредмечуємо значення так, а не інакше, головним чином тому, що ми учасники угоди, яка диктує таку систематизацію...» [2, с. 56-57].

О. Почепцов визначає «мовну ментальність» як спосіб мовного співставлення або поділу світу, якмй включає співвідношення між світом і мовним уявленням чи образом. Він виділяє мовне мислення як уявлення або поділ світу за допомогою мови, іншими словами мовне уявлення – це відображення світу. А воно, в свою чергу, реалізується за допомогою мовно-розумових актів (уявлення або відображення світу в мові і за допомогою мови). Серед них автор виділяє мовно-ментальний акт (акт концептуального або фокусного уявлення світу).

Концептуальний поділ світу здійснюється мовно-ментальним актом лексичного типу, а фокусний поділ – мовно-ментальним актом граматичного типу. Мовною складовою мовно-ментального акту є слово або словосполучення; мовленнєво-ментальний акт – це акт ситуаційного уявлення світу. Мовленнєво-ментальний акт має своїм виділенням ситуації із світу, яка закріплюється у висловлюваннях чи дискурсі. Мовною складовою мовленнєво-ментального акту є речення або текст. О. Почепцов робить спробу дати відповідь на питання: що визначає мовну ментальність, формує її? Він наголошує на тому, що стосовно індивіда це а) ті його особливості, які визначаються його приналежністю до деякої соціальної групи (в широкому розуміння поняття культури), тобто особливості даного індивіда як представника деякої соціокультурної групи (що виділяється на основі освітнього рівня, професії, віку, статі); б) ті його особливості, які визначаються його соціокультурним середовищем. До соціокультурного середовища відносяться: коло знайомих по роботі, коло знайомих поза роботою, коло родичів, близьких, країна проживання. Особливості країни як соціокультурного середовища – це культурні традиції, історія, політичний устрій. Спрямованість звґязку між соціокультурними факторами і мовною ментальністю, а також характер такого звґязку стосовно індивіда можуть бути різними на різних етапах його розвитку. На початкових етапах засвоєння мови людина йде від мовного мислення до соціокультурних стереотипів світосприйняття, оскільки із засвоєнням мови людина засвоює і мовну ментальність. У подальшому, після засвоєння мови, звґязок зворотній – соціокультурні фактори визначають мовну ментальність. Мовна ментальність неоднакова у різних людей, що робить можливим і необхідним виділення індивідуальної, групової і колективної мовної ментальності. Найбільш велика різниця спостерігається не в області мовної ментальності, а в області мовленнєвої ментальності. Оскільки основними детермінантами мовної ментальності є соціокультурні фактори, а ці фактори достатньо змінні, то мовна ментальність також змінна [5, с. 110-122].

То ж ми бачимо, що саме в мові найбільш повно виявляється внутрішній світ людини, тобто її когнітивна сфера. Мовну ментальність можна визначити як спосіб поділу світу за допомогою мови. Але все ж таки аналіз мови дозволяє дуже точно виявити культурну специфіку відношення людей до оточуючого середовища, і в ньому відсутня можливість встановлення причин, які збуджують людей надавати значущості одним аспектам явищ, ігноруючи при цьому інші.

На думку О. Потебні, в мові кодуються глибинні пласти національної самосвідомості, культурної самобутності народу.

Мислення дитини повинно формуватися на ґрунті рідної мови, і поки воно не дозріло, поки не сформувався остаточно мовно-розумовий апарат, двомовність є шкідливою. Давно помічено, що маленькі діти, коли вчаться розмовляти, самі створюють слова та їх форми іноді несвідомо за принципами давньоруської мови. Це ще один доказ того, що мова передається генетично з роду в рід, від дідів і прадідів онукам. Отож, культурна спадкоємність можлива тільки через мову. Всі інші форми спадкоємності (матеріальна культура) вторинні по відношенню до мови [4, с. 27].

Таким чином, генетично мова є однією з форм мислення, що з'являється на певному ступені його розвитку і знаменує собою становлення людської свідомості, оскільки свідомо розумова діяльність поза мовою неможлива.

І. Огієнко також дотримується думки, що «мова – це форма культурного життя, національної організації, душа кожної національності. Вона постає як певний орган культури, вона є ознакою національної визначеності. То ж він прийшов до висновку: якщо нація намагається панувати над іншою, вона насамперед намагається заборонити, або взагалі знищити мову поневоленої нації [3, с. 240]. Навіть сам процес словотворення може свідчити про ментальні відмінності у тих чи інших народів.

Аналізуючи звґязок мови і ментальності серед українців та росіян І. Братко-Крутинський зауважує, що українська «держава» є суспільною організацією, яка держить, утримує разом певну громаду людей. Російський відповідник «государство», суспільна організація, яка складається з «государя» і його підданих...Українці шанують не уподібнення до зразка, а протилежну якість – самобутність, особливість. Звідси українські слова «особа», «особистість», яким відповідають російські слова «лицо», «личность». Як бачимо, й тут немає рівнозначності, оскільки в першому випадку йдеться про поглиблену, внутрішню характеристику чогось особливого, неповторного, а в другому – про зовнішню. Слово «личность» походить навіть не від слова «лицо», а ще від більш зовнішнього, несуттєвого, від «личины», тобто маски [1, с. 96-108]

Саме тому великоросійські державники називали українську мову «наречием», забороняли її різними засобами. У звґязку з цим руйнувалися українські звичаї, поступово зникала національна самосвідомість. І. Огієнко стверджував, допоки живе мова – живе й народ як національність, не стане мови – не стане і національності [3, с. 240]

Ми прийшли до висновку, що мова розвивається протягом віків, змінюється, однак її загальна структура зберігає свої особливості, які впливають і на «ментальність».

Список використаної літератури:

1. Братко-Крутинський І. Феномен України. К., 1996. – С.96-108.
2. Коул М., Скрибнер С. Культура и мышление. – М., 1977. – С. 56-57.
3. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. – К., 1991. – С.240.
4. Потебня А.О. Мисль и язик. – К.: СИНТО, 1993. – С. 27.
5. Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира // Вопросы языкознания. 1990. – № 6. – С.110-122.

СЕКЦІЯ 19.

ЛІНГВІСТИКА ПРАВА ТА ЗМІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мамич Мирослава Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики,
доктор філологічних наук, доцент

СПРИЙНЯТТЯ ‘ЧУЖІ МОВИ’ У ФІЛОСОФІЇ М. БАХТІНА

У праці „Проблема речевых жанров” М. Бахтін писав: „Індивідуальний мовленнєвий досвід людини формується і розвивається в безперервній і постійній взаємодії з чужими висловлюваннями” [1, с. 193]. Проблему ‘чужої мови’ вчений розглядав „як широку й глибоку” проблему всіх сфер мовленнєвої комунікації.

‘Чужа мова’ – це, за Бахтіним, мова в мові, висловлювання у висловлюванні, але в той же час це і мова про мову, висловлювання про висловлювання. Відтак можна сказати, уточнював учений, що будь-яке слово існує для мовця в трьох аспектах: як нейтральне, *нічиє* слово мови; як *чуже* слово інших людей; як *моє* слово, оскільки я маю справу з ним у певній ситуації „з певним мовленнєвим наміром”. У обох останніх випадках слово є експресивним, проте ця експресія, конкретний смисл належить не самому слову, а народжується в конкретних умовах реальної комунікативної ситуації, тут „ми не просто розуміємо значення даного слова, як слова мови, а займаємо відносно нього активну відповідну позицію (співчуття, згоду чи незгоду, стимул до дії)” [1, с. 190].

Таким чином, експресія висловлювання завжди так чи інакше виражає ставлення мовця до чужих висловлювань, а не лише ставлення до предмета свого висловлювання. Реакції на чужі висловлювання мають різні форми: чужі висловлювання можуть безпосередньо вводитися в контекст розмови, можуть вводитися і тільки окремі слова чи речення. При цьому і цілі висловлювання, і окремі слова можуть зберігати свій чужий сенс, але можуть і переакцентовуватися (трагічно, обурено, благоговійно). У процесі

комунікації чужі висловлювання, за М. Бахтіним, можна переказувати з різною мірою їх переосмислення, на них можна просто посилатися як на добре відомі співрозмовнику, їх можна мовчки передбачати, а відтак виразність власного мовлення зумовлюється не предметом власної розмови, а чужими висловлюваннями про той же предмет, на які ми відповідаємо, з якими ми полемізуємо, обираємо відповідний тон.

Конститутивним моментом висловлювання як форми мовленнєвого спілкування М. Бахтін вважав його *адресованість*. Адресат може бути безпосереднім учасником діалога, ворогом, підлеглим, підозрюваним, злочинцем. Особливий характер має відображений у процесі мовленнєвої комунікації спеціальний, правовий стан адресата.

Сутнісно важливою для юридичної практики є уточнююча думка вченого: „Без ставлення мовця до *іншого* і врахування його висловлювання ... не можна зрозуміти ні жанру, ні стилю мовлення" [1, с. 203].

Водночас М. Бахтін вважав, що не в усіх мовленнєвих жанрах може проявитися індивідуальна манера мовця. „Стилетворчою часто виступає традиція жанру (наприклад, стиль військової команди, стиль законодавчих актів, стиль виробничих розпоряджень і сигналів)" [2, с. 231]. Від сфери спілкування, наголошував філософ-мислитель, залежать різні способи і форми вираження індивідуальності мовця.

Важливою для юриспруденції видається й теза М. Бахтіна про те, що „індивідуальна манера людини будувати своє мовлення великою мірою визначається властивим їй відчуттям чужого слова і способами реагування на нього" [3, с. 336].

Творчим моментом висловлювання називав М. Бахтін „розкриття позиції" мовця. Адже висловлювання змінює взаємини співрозмовників (об'єднує чи роз'єднує їх, перетворює у ворогів чи друзів, призводить до згоди чи розриву відносин).

Першим моментом, що визначає форму комунікації як у правовому, так і в політичному житті є, за М. Бахтіним, ціннісний ранг: пан – раб, володар – підданий, слідчий – підозрюваний. „Основний тон стилю висловлювання визначається, таким чином, перш за все тим, про кого йде мова і в якому становищі він перебуває щодо мовця: стоїть він вище, нижче чи нарівні з ним „на сходах соціальної ієрархії" [4, с. 103].

Будь-яке чуже мовлення, за Бахтіним, передбачає діалогічне ставлення до нього (хоча б згоду чи підтвердження). З цим пов'язана бахтінська проблема „*взаємного розуміння*". Справа не у простому, пасивному розумінні, яке має на меті зрозуміти, що хоче сказати мовець без оцінки зрозумілого, без висновків з нього, без відповідної реакції. „Такого розуміння у принципі ніколи не буває, це – фікція" [2, с. 215]. Справжнє розуміння

передбачає відповідну реакцію на чуже слово. Саме на таке активне розуміння спрямована дія мовця. Установка на розуміння враховує думку співрозмовника, його смаки і уподобання.

Звичайно, між активним сприйняттям чужої мови та її передачею в певному контексті, уточнював філософ, існують суттєві відмінності, які не варто ігнорувати. „Будь-яка, особливо закріплена, передача переслідує певні спеціальні цілі: оповідання, судовий протокол, наукова полеміка" [5, с. 110]. При цьому передача розрахована на третього, на того, кому передаються чужі слова. Ця орієнтація на третього особливо важлива – вона посилює вплив соціальних сил на мовленнєве сприйняття. У живому діалогічному спілкуванні, в самий момент передачі сприйнятих слів співрозмовника, слова, на які ми відповідаємо, зазвичай відсутні. Ми повторюємо у своїй відповіді слова співрозмовника тільки в особливих випадках: аби підтвердити правильність свого розуміння, аби спіймати його на слові тощо.

Сутнісно важливим є міркування М. Бахтіна про те, що все важливе в оцінювальному сприйнятті чужого слова, все, що може мати певне ідеологічне значення виражене у внутрішньому мовленні. „Адже сприймає чуже висловлювання не німа безсловесна істота, а людина, повна внутрішніх слів" [5, с. 111]. Всі її переживання відбуваються внутрішньою мовою і лише потім передаються мовою зовнішньою.

У контексті внутрішньої мови здійснюється, за М. Бахтіним, сприйняття чужого слова, його розуміння і оцінка, тобто активна орієнтація мовця. Це активне, внутрішньомовленнєве сприймання відбувається в двох напрямках: по-перше, чуже висловлювання обрамляється реально-коментуючим контекстом, ситуацією, видимою експресею; по-друге, готується репліка. І підготовка репліки, і реальне коментування, безумовно, органічно злиті у єдності активного сприйняття, вони розділені лише абстрактно. Обидва напрямки сприймання знаходять своє вираження, об'єктивуються в „авторському" контексті, що оточує чуже слово. „Незалежно від того, – наголошує М. Бахтін, – яка цільова спрямованість даного контексту – чи буде це художнє оповідання, полемічна стаття, захисна промова адвоката – ми чітко розпізнаємо в ньому ці дві тенденції: реально-коментуючу і реплікуючу, причому зазвичай домінує одна з них" [5, с. 112].

Таким чином, між чужою мовою і контекстом, який її передає, панують складні і напружені динамічні відносини. Не враховуючи їх, неможливо зрозуміти форму передачі чужого слова.

М. Бахтін виділяє два основні напрямки передачі чужої мови.

По-перше, основна тенденція активного реагування на чуже мовлення може зберігати її цілісність і автентичність. В межах цього напрямку має бути чітке уявлення, наскільки диференційованим є соціальне сприйняття чужої мови, наскільки відчувається

і соціально-вагома експресія, і стилістичні особливості мовлення, і лексико-логічне забарвлення. „Чужа мова сприймається як цілісний, соціальний акт, як якась неподільна, смислова позиція мовця, тобто сприймається тільки *що* мовлення і за порогом залишається його *як*" [5, с. 112].

Ясна річ, такий предметно-смисловий і знеособлюючий тип сприймання і передачі чужого мовлення не повинен мати місця у юридичній практиці.

Слід також розрізняти міру авторитарного сприйняття слова, міру його ідеологічної впевненості і догматичності. Чим більш догматичне слово, чим менше допускає розуміюче і оцінююче сприймання існуючі переходи між істиною і обманом, між добром і злом, тим більше будуть знеособлюватися форми передачі чужого мовлення.

Другий тип передачі чужої мови прямо протилежний першому – реципієнт намагається „розкласти" компактність і замкненість чужого мовлення. Авторитарний і раціональний догматизм слова при цьому абсолютно послаблений. Домінує певний релятивізм соціальних оцінок, надзвичайно сприятливий для позитивного і чуйного сприйняття всіх індивідуальних мовних нюансів думки, переконання, почуття.

Спостерігаючи тенденції активного реагування на чуже мовлення, М. Бахтін підкреслює відмінності мови художньої і риторичної. Риторична, на думку вченого, вже за своєю природою, за цільовою спрямованістю позбавлена такої свободи у поводженні з чужим словом. Риторика вимагає чіткого відчуття меж чужої мови. „Їй властиве загострене відчуття власності на слово, скрупульозність у питаннях автентичності. Судово-риторичному мовленню властивим є чітке відчуття мовної суб'єктивності 'сторін' процесу порівняно з об'єктивністю суду, судового рішення і всієї судово-дослідницької коментуючої мови" [5, с. 115]. Аналогічною є і політична риторика. Важливо визначити, підкреслював М. Бахтін, яка питома вага риторичної мови, судової і політичної в мовленнєвій свідомості даної соціальної групи у дану епоху. Слід завжди враховувати соціально-ієрархічний стан чужого слова. Чим сильніше відчуття ієрархічної висоти чужого слова, тим чіткіші його межі, тим менше воно доступне проникненню всередину його коментуючих і реплікуючих тенденцій.

Список використаної літератури:

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин. – Москва: Русские словари, 1997. – (Сочинения.: в 7 т. / М. Бахтин). – Т. 5. – С. 159–207.

2. Бахтин М.М. Из архивных записей к работе «Проблемы речевых жанров» / М.М. Бахтин. – Москва: Русские словари, 1997. – (Сочинения.: в 7 т. / М. Бахтин). – Т. 5. – С. 207–287.
3. Бахтин М. Проблемы поетики Достоевского / М.М. Бахтин – М.: Художественная литература, 1972. – 468 с.
4. Волошинов В.Н. Слово в жизни и слово в поэзии / В.Н. Волошинов. – Budapest, 1982. – С. 102–109.
5. Волошинов В.Н. Экспозиция проблем «чужой речи» / В.Н. Волошинов. – Budapest, 1982. – С. 109–129.

Ануфрієва Наталія Дмитрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики

ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У зв'язку з активізацією інтеграційних процесів кінця XX – початку XXI ст. у світі і, зокрема, на європейському континенті, українська юридична терміносистема вимагає упорядкування та унормування, а, можливо, й переструктурування для вироблення єдиних правових стандартів, що відповідають сучасним потребам суспільного розвитку. Крім того, у зв'язку з виникненням нових сфер права деякі закони зазнали значних модифікацій. «Найбільша кількість неточностей у правових документах виникає в перехідні періоди розвитку юриспруденції, коли можливе одночасне використання одного й того ж терміна в різних значеннях або використання синонімів, що ускладнює розуміння правових документів і призводить до їхнього різного тлумачення» [2, с. 5]. До того ж, за словами Д. І. Милославської, сучасний період розвитку юриспруденції характеризується тим, що на нас звалилась велика кількість різноманітних термінів, в першу чергу, економічних та юридичних [5], які теж потребують вивчення, уніфікації та універсалізації для забезпечення законодавства, а також повинні відповідати світовому рівневі розвитку юриспруденції.

Переживаючи законодавчий бум, Україна не мала часу для опису нових понять мовними засобами української мови. Все це відбилося в мові права, у появі нових термінів, які відображають соціальну дійсність.

Завдання вивчення загальнотеоретичних проблем правничої термінології, закономірностей її утворення, унормування покликана вирішувати прикладна дисципліна – термінознавство (юридичне термінознавство), що є складовою юридичної лінгвістики, яка

поступово уточнює свої самостійні функції на перетині кількох наук, у нашому випадку – лінгвістики та юриспруденції. І якщо лінгвістика – наука про мову, її сутність, будову, функціонування та розвиток, правознавство – наука про об'єктивні закономірності розвитку держави і права, їх місце і роль у суспільному житті, то «юридична лінгвістика – це міждисциплінарна наука про роль і функції мови в юридичній теорії та практиці. Об'єктом юридичної лінгвістики є мова, яка функціонує в царині юридичної науки й освіти, правотворчій, правозастосовній практиці й судочинстві» [6, с. 32]. У сферу юрислінгвістики входять ті закономірності природної мови, які лежать або повинні лягти в основу тексту закону, багато в чому визначають як його створення, так і застосування в юридичній практиці.

Зрозуміло, що правознавство, як один з підрозділів наукової сфери, має свою мовну специфіку. Оскільки саме слово правознавство позначає різні поняття, а саме: державного устрою, конституційне, цивільне, сімейне, трудове, адміністративне, кримінальне, житлове тощо право, – цілком очевидно, що кожен із названих розділів послуговується своїм дещо відмінним термінологічним апаратом, «має свою мовну, логічну та графічну основи. Мовна основа повинна бути точною, простою й зрозумілою. Однозначність і максимальна точність інформації в правових актах досягається за рахунок логічної послідовності викладення думки, її смислової завершеності, використання єдиних способів формулювання приписів, використання термінів з чітким та строго визначеним змістом, визначення слів та виразів у прямому й безпосередньому їхньому значеннях» [3, с. 112]. Як слушно стверджує К. Літвін, мова закону є явищем історичним, яке відображає стан суспільства, рівень розвитку правової системи та особливості традицій країни. Вона перебуває в єдності з демографічними, соціологічними, політичними й ідеологічними чинниками, культурою народу [4, с. 206].

Слід зазначити, що загальнотеоретичні проблеми правничої термінології, її актуальні ресурси, лінгвістичні особливості, вивчення закономірностей утворення, перспективи розвитку знаходяться в центрі уваги таких українських учених, як: Н. Артикуца, А. Токарська, Г. Онуфрієнко, Н. Руколянська, О. Гумін, Р. Сибірна, Л. Сергієчко, О. Устюгова, Н. Хмельовська. С. Головатий, Ю. Зайцев, С. Кравченко, Г. Онуфрієнко, Ю. Прадід, І. Усенко та інші.

За словами Н. Артикуци, «увага до юридичної термінології та її розбудови на власній національній основі, стан і глибина її вивчення – це показники рівня розвитку держави, суспільства, нації, національної свідомості та правосвідомості» [1, с. 56].

У процесі роботи над законодавчими актами необхідно звертати увагу на неоднозначність вживаної термінології, на непооди-

нокі випадки неправильного вживання українських правових термінів, що ускладнює як їх тлумачення, так і застосування. Невпорядкована термінологія негативно позначається на якості закону, породжує безплідні спори у теорії і на практиці. Українська юридична термінолексика на позначення базових юридичних понять потребує подальшого уточнення задля її внормування і забезпечення відповідності між поняттями та їх вербалізованими термінологічними знаками. Це актуально для сфер як її функціонування (нормативно-процесуальні акти, наукова література, підручники, посібники), так і фіксації (словники, довідники, державні стандарти) й у навчальному процесі.

Список використаної літератури:

1. Артикуца Н. В. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології // Право України. – 1998. – № 4. – С. 56–57.
2. Власенко Н. А. Язык права / Н.А. Власенко. – Иркутск, 1997. – 173 с.
3. Кочан І. Правнича термінологія крізь призму лінгвістики / І. Кочан // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. – 2014. – № 791. – С. 112–117.
4. Літвін К. Термінологія польської системи кримінальних покарань – проблеми україномовного перекладу / К. Літвін // Проблеми слов'янознавства. – 2013. – Вип. 62. – С. 206–212.
5. Милославская Д. И. Юридические термины и их интерпретация [Электронный ресурс] / Д. И. Милославская // Российская юстиция. – 2002. – № 3. – Режим доступа : http//www.relga.rsu.ru
6. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи // Мовознавство. – 2011. – № 2. – С. 31–37.

Завальська Любов Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
кандидат філологічних наук

СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Комунікативна взаємодія в політичному дискурсі (далі – *ПД*) передбачає виокремлення конкретних способів реалізації комунікативного наміру, інтенції через комунікативні стратегії (далі – *КС*) поведінки учасників політичної комунікації (далі – *ПК*). Зважаючи на те, що метою ПК є боротьба за владу, то загальна характеристика всіх стратегій – це агональність, тому що саме вона становить сутність ПД. У науковій лінгвістиці предста-

влено різні концепції сутності і типології КС у ПД, серед яких розглянемо основні.

О. Л. Михальова пропонує виокремлювати три КС в ПД: стратегію на зниження, стратегію на підвищення та стратегію на театральність [4, с. 45]. О. М. Паршина пропонує типологію КС, що стала підґрунтям для багатьох дослідників, які розробляють аспект стратегічного планування і розгортання ПК: 1) КС самопрезентації пов'язана з поняття політичного іміджу та прагненням політика продемонструвати свої найкращі риси, хоч імідж і є штучним утворенням, який переважно не відповідає справжньому образу людини; 2) стратегії боротьби за владу мають агональний характер і представлені низкою КС: КС дискредитації і нападу, маніпулятивна КС і КС самозахисту; 3) стратегії утримання влади охоплюють інформаційно-інтерпретативну КС та КС формування емоційного настрою адресата [5, с. 12–13]; 4) стратегії переконання зумовлені загальним прагненням мовців у ПД переконати у власній правоті, схилити до власної думки, вплинути на процес прийняття адресатом потрібних рішень, вони охоплюють аргументативну й агітаційну стратегії. На нашу думку, запропонована типологія КС у ПД не є вичерпною, до того ж, окремі групи стратегій і характеристики тактик викликають зауваження, тому що вони не є універсальними: більшість КС пов'язані або з монологічною формою спілкування, або з діалогічною, і це впливає на їхні механізми реалізації. Крім того, КС боротьби за владу та КС утримання влади переважно збігаються за своєю сутністю, а КС переконання загалом є ширшими, ніж представлено в цій типології.

Оригінальну типологію КС, реалізованих у ПД, пропонує українська дослідниця Л. Л. Славова. Вона виокремлює дві мегастратегії – кооперативну і конфронтативну, потрактовуючи мегастратегію як «комплекс тактико-стратегічних дій, до яких вдається мовна особистість з метою реалізації цільової настанови дискурсивної взаємодії» [7, с. 204]. У межах мегастратегії розглянуто стратегії, тактики, ходи і прийоми. Мегастратегія кооперації представлена в цій концепції стратегіями, скерованими на взаємодію із співрозмовником. До першої групи уналежнено такі КС: 1) КС самопрезентації; 2) КС комплімент; 3) КС підсилення. Друга група стратегій, за Л. Л. Славовою, становить перехідну зону між кооперативною і конфліктною (конфронтативною) мегастратегіями. Сюди належать: 1) КС ухиляння; 2) КС підкресленої поваги та уникання категоричності; 3) КС «stop-conflict», скерована на уникнення конфліктної взаємодії [7, с. 209]. Конфронтативна мегастратегія є втіленням конфліктного дискурсу й реалізована через 1) конфронтативну КС, 2) КС мовленнєвої агресії, 3) КС дискредитації.

О. О. Чорна, грунтуючись на понятті комунікативного іміджу, дефінованого як «сукупність вербальних стереотипів поведінки

(ролей), механізмів і засобів їх реалізації (стратегій), що використовуються комунікантом, наділеним високим соціальним та професійним статусом, з метою (вираженою в інтенціях) формування у свідомості слухачів / співрозмовників узагальненого образу своєї особистості» [8, с. 28] пропонує інший погляд на КС у ПД. О. О. Чорна виокремлює типові (домінантні) КС та нетипові (національно-специфічні) КС. Загалом КС поділено авторкою на кооперативні та маніпулятивні, вони апелюють «до трьох основних сфер існування людини: а) сімейної (фізичне існування, сім'я, діти, добробут), б) особистої (самоповага, самореалізація) та в) соціальної (суспільне життя, економіко-політичні процеси)» [8, с. 129].

Інші типології КС в ПД пов'язані з особливими дискурсивними різновидами. Так, Н. В. Петлюченко розрізняє в харизматичному ПД такі КС: риторичну (тактики аргументації та апеляції), психологічну, емоційну [6, с. 227]; А. О. Артюхова в мітинговому ПД виокремлює КС аргументативну (тактики контрастивного аналізу, перспективи, обґрунтованих оцінок, ілюстрування), агітаційну (тактики обіцянок та заклику) та стратегію формування емоційного настрою адресата (тактики єднання, звернення до емоцій адресата, в рахування ціннісних орієнтирів адресата) [1, с. 6]; О. В. Карякін виокремлює КС мовленнєвої агресії: стратегію дискредитації, стратегію підвищення власного статусу та стратегію уникання відповіді [2] тощо. Наступна типологія належить М. К. Левинській, яка пропонує виокремлювати транслятивну діалогічну стратегію, мета якої – вставлення контакту з адресатом тексту через набір мовленнєвих засобів; стратегію презентації та самопрезентації, що відрізняються способом представлення «авторського Я»; стратегію дискредитації політичного опонента; стратегію редукціонізму – спрямована на максимальне спрощення поданої інформації, авторська думка повинна бути простою і зрозумілою; зображувальну стратегію, що дозволяє візуально представити предмет мовлення та посилити експресивність тексту; самодискредитацію як результат недостатньої мовної компетенції автора або копірайтера [3, с. 64–65]. Ця типологія характеризується логічною суперечливістю, оскільки поєднано різні рівні членування, наприклад, КС презентації та контактовстановлення змішану з інформативними КС.

У межах окремих різновидів ПД набувають актуальності різні групи КС, об'єднані параметрами агональності та персуазивності, саме тому одні й ті самі типи мовленнєвої поведінки в одних типологіях розглянуто як КС, а в інших – як КТ. Вважаємо, що кожна з типологій КС релевантна в межах розглянутого типу дискурсу, проте не може претендувати на універсальність. Ми пропонуємо виокремлюємо КС, ґрунтуючись на основних типах комунікативної взаємодії – конфліктній та кооперативній, а

також визначаємо нейтральні КС універсального типу, що використовують мовці-політики в межах різних типів комунікативної взаємодії – як кооперативної, так і конфліктної.

Список використаної літератури:

1. Артюхова А. А. Коммуникативные стратегии и тактики в митинговой речи / А. А. Артюхова // Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. – Серія «Філологічні науки». Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 5–9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2014/NV_2014_2/3.pdf
2. Карякин А. В. Статагемно-тактические способы реализации речевой агресси в политическом дискурсе (на материале немецкого языка) : автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филол. н. : спец. 10.02.04 – германские языки / А. В. Карякин. – Волгоград, 2010. – 21 с.
3. Левинская М. К. Стратегия самодискредитации в политическом дискурсе / М. К. Левинская // Политическая коммуникация : [материалы Всероссийской научной школы для молодежи] ; гл. ред. А. П. Чудинов. – Екатеринбург: Уральский гос. пед. ун-т, 2009. – Т. 2. – С. 64–66.
4. Михалева О. Л. Политический дискурс : Специфика манипулятивного воздействия / О. Л. Михалева. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.
5. Паршина О. Н. Российская политическая речь : Теория и практика / О. Н. Паршина. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 232 с.
6. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс : [монографія] / Н. В. Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 464 с.
7. Славова Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології : США – Україна : [монографія] / Л. Л. Славова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 360 с.
8. Чорна О. О. Комунікативні засоби творення іміджу політичного лідера (на матеріалі українського, російського та англійського політичного дискурсу) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.15 – загальне мовознавство / О. О. Чорна. – Кіровоград, 2012. – 278 с.

Кісельова Анастасія Андріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
кандидат філологічних наук

МОВНІ ПОМИЛКИ У ТЕКСТАХ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Постанова Кабінету Міністрів від 26 квітня 2017 року № 301 «Про організацію проведення атестації осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою» стала ще одним кроком до зміни ситуації, що склалася

протягом років незалежності у нашій країні, коли її громадяни, зокрема ті, які працюють на державній службі, мали володіти державної мовою лише «де-юре», «де-факто» ж послуговувалися російською чи «суржиком».

Зазначене актуально в тому числі й для сфери судочинства. Так стаття 10 Конституції України визначає державною мовою в Україні українську мову, яка, відповідно до ст. 10 Закону № 3018-III, є й мовою судочинства. Таким чином всі судові документи мають бути укладені українською мовою, зокрема послуговуючись офіційно-діловим її стилем, який має характеризуватися послідовністю і точністю викладу фактів, документальністю, емоційно-експресивною нейтральністю висловів та, безумовно, нормативністю мовних засобів на всіх рівнях мовної структури, наявних у письмовому мовленні − морфологічному, лексичному, синтаксичному та пунктуаційному. Однак судові рішення, що наявні у публічному доступі на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень, у більшості випадків аж ніяк не відповідають вищезазначеним вимогам, оскільки містять істотну кількість помилок, пов'язаних із недотриманнях мовних норм на всіх перелічених рівнях. Саме це і увиразнює **актуальність** нашої статті, яка акцентує увагу на елементах, яким досі не приділяли належної уваги, висвітлюючи лише окремі з наведених елементів.

Метою статті є класифікація та опис помилок у судовому мовленні.

Об'єктом дослідження є судове мовлення, предметом − знайдені в ньому випадки невідповідності нормам української мови.

Фактичним матеріалом стали тексти 50 судових рішень, представлених у широкому доступі на сайті “Єдиний державний реєстр судових рішень − автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України”[4]. Аналіз цих рішень дозволив виокремити цілу низку помилок, на таких рівнях мовної системи:

1. морфологічний рівень, представлений помилками, що полягають у неправильній словозміні чи вживанні ненормативної форми певної частини мови (*[...громадянина України, одруженого, **маючого** двох малолітніх дітей, раніше не судимого, підприємця, зареєстрованого та **проживаючого** за адресою: АДРЕСА_1...]*, що репрезентує частий випадок вживання активних дієприкметників теперішнього часу, які є неприродними для української мови);

2. лексичний рівень, тобто вживання слів, яких не існує в українській мові чи вживання слів у хибному значенні (*[...відзив на позовну заяву з викладенням мотивів повного або часткового відхилення вимог позивача з посиланням на **діюче** законодавство...]* (тут і далі − пунктуація та орфографія прикладів збережена), де

слово “діюче” (від рос. “действующее”) має бути замінено словом “чинне”);

3. синтаксичний рівень, де переважають неправильне вживання прийменників та сполучення й узгодження слів із порушенням норм української мови (*[...документів, наданих* ***в*** *обґрунтування своїх позовних вимог...*], де прийменник “в” має бути замінений “на”);

4. пунктуаційний рівень, що представлений двома основними типами помилок – пропущеними розділовими знаками та вживанням розділових знаків у невластивих для них ситуаціях (*[Тобто, за наведеною нормою _ в касаційній скарзі слід наводити конкретні норми...]*, де вставна конструкція відокремлюється комою лише з одного боку).

Наведений аналіз, отже, ілюструє ті аспекти мовної норми української мови, які і досі залишаються не повною мірою зрозумілими для носіїв мови і, як результат, спричиняють велику кількість помилок під час укладання документів, зокрема такого рівня офіційності та стандартизованості, як судові рішення. Результати нашої роботи, таким чином, вважаємо перспективними для застосування у створенні програм різноманітних навчальних курсів з української мови (зокрема за професійним спрямуванням) та для загального підвищення рівня володіння державною мовою працівниками різних судових установ, адже, як зазначає Керівник Проекту USAID «Справедливе правосуддя» Д.М. Вон, «якість судового рішення – основний критерій якості правосуддя, а чиста мова – це ознака професіоналізму судді».

Список використаної літератури:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] / Режим доступа: http://www.reyestr.court.gov.ua. – Назва з екрану.
2. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. – К.: «Дрім Арт», 2013. – 224 с.

Назаренко Оксана Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
кандидат філологічних наук

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКАХ

Дослідження текстових категорій триває з часів появи текстолінгвістики, проте одностайності щодо цього питання не спостерігаємо, хоч у науці і наявні численні спроби створити

типологію текстових категорій (І. Гальперін, З. Тураєва, О. Воробйова, А. Папіна та ін.). До таких параметрів сучасні дослідники уналежнюють інтертекстуальність, уперше визначену ще в 1967 р. Ю. Крістевою у зв'язку з аналізом теорії діалогізму М. Бахтіна. Діалогічність тексту як взаємодії *автор – текст – читач* і постійний діалог між цими компонентами комунікативного акту була виголошена М. Бахтіним як обов'язковий чинник існування тексту та його апеляції до відповідного розуміння [1, с. 306].

Розширення тлумачення діалогізму було реалізовано в теорії інтертекстуальності, що висувала на перший план діалогічну взаємодію текстів між собою, тобто внутрішні текстові ремінісценції, алюзії, цитати були інтерпретовані як вияви міжтекстової взаємодії.

Заголовок, виступаючи «актуалізатором практично всіх текстових категорій» [4, с. 95], є макрознаком тексту, у якому репрезентовано всі види текстової інформації. Він виконує різноманітні функції в тексті, серед яких домінантною є номінативна, тому що виступає ініціальним елементом тексту, проте він є своєрідним ключем для розуміння змісту тексту. В аспекті інтертекстуальності заголовок «у зовнішніх проявах виступає як метатекст стосовно тексту, у внутрішніх – як субтекст єдиного цілісного тексту» [3, с. 138]. Особливої семантичної ваги набуває саме заголовок, що містить інтертекстуальні елементи прецедентного характеру. Саме такий вид інтертекстуальності здебільшого представлений у публіцистичному дискурсі [2, с. 163], де заголовки містять різноманітні прецедентні феномени і тексти.

Саме прислів'я та приказки належать до національного шару прецедентності, тобто це феномени, що відомі будь-якому пересічному представнику певної національно-лінгвокультурної спільноти. Вони завжди зрозумілі реципієнтам навіть у трансформованому вигляді, проте є цілісними прецедентними текстами, до того ж здатними виражати національну лінгвоментальність. Специфікою їх є потенційна можливість повного включення до іншого тексту, тобто цілісний прецедентний текст стає інтертекстуальним елементом іншого тексту.

Проаналізуємо прислів'я та приказки в заголовках українських газет з огляду на вираження в них категорії інтертекстуальності. Невеликий обсяг і концентрованість змісту надає змогу подавати їх як полісемантичні заголовки без текстових змін. За таких умов ідея газетного матеріалу передається саме змістом прислів'я або приказки, напр.: *Не в грошах щастя* (Високий замок. 02.04.2009); *Зі світу по нитці* (Львівська газета. 14.05.2009);

У заголовках часто вживають трансформовані прислів'я та приказки, причому їх характер може бути різним. Насамперед це заміна одного з лексичних компонентів фразеологізму на більш

доречний, семантично навантажений за змістом статті, напр.: *Риба шукає, де глибше, людина – де* ***чистіше...*** (Високий замок. 14.05.2009); *Тиха вода* ***дамби*** *рве...* (Високий замок. 14.04.2009). Саме новий компонент, несе основне значення, він вказує на змістове наповнення основного тексту статті, а іноді й експлікує підтекст.

Трансформація фразеологічних одиниць сягає й граматичного рівня: насамперед це зміна граматичних форм компонентів, що входять до складу заголовка. Сюди належать зміни дієслівних форм (час, особа, вид тощо), напр., приказка *Обдерли як липку...* (Високий замок. 16.03.2009) із заміною інфінітиву особовою формою.

Трансформація на синтаксичному рівні – це передусім зміна прагматичної настанови висловлення, що є заголовком та одночасно фразеологічною одиницею. Це можливо за умови, якщо прислів'я або приказка за граматичною формою дорівнюють розповідному реченню, а в трансформованому вигляді – спонукальному чи питальнимому, напр.: ***Двічі в одну річку не ввійдеш?*** *На Буковині та Прикарпатті досі ліквідовують наслідки минулорічної повені* (Україна молода. 29.04.2009). До синтаксичних змін уналежнюємо й граматичні перетворення складних речень, наслідком яких стає зміна їхньої семантики, напр.: ***Як*** *посієш –* ***так*** *і пожнеш!* (Високий замок. 14.03.2009).

Додавання контекстуального оточення, що надає змогу інтерпретувати фразеологізм у потрібному авторові ключі, знімає потенційну полісемантичність цього прецедентного тексту. Такі заголовки мають вигляд фрагментованих конструкцій, що складаються з двох компонентів, які становлять темо-рематичну єдність, напр.: ***Розбите горнятко не заклеїш.*** *Краще придбати нове* (Високий замок. 11.02.2009).

Відношення між компонентами переважно пояснювальні, уточнювальні, причому пояснення вимагає саме прецедентний текст, напр.: *Пенсійний фонд:* ***чим багаті, тим і раді****...* (Високий замок. 07.04.2009); *Газова угода України з ЄС –* ***і вовки ситі, і вівці цілі*** (Високий замок. 28.04.2009). З одного боку, автор не нав'язує власної думки, а з іншого – розставляє потрібні акценти. Якщо ж в заголовковому комплексі поєднано контекстуальне введення фразеологізму з його лексико-граматичною трансформацією, то ефект авторської присутності посилюється, напр.: *Це точно:* ***не святі горшки ліплять****. І не вони їх б'ють* (Львівська газета. 05.02.2009). Фрагментація заголовків виокремлює тему від реми та підкреслює семантичне навантаження відокремленого прецедентного тексту.

Поєднання в одному заголовку кілька способів трансформації одночасно додає тексту елементів мовної інтелектуальної гри і разом з тим виконує стилістичну функцію, напр.: *Українці хочуть*

з'їсти по пуду солі? (Високий замок. 18.03.2009); *Українці стали погоджуватися на* ***синицю в руках*** (Львівська газета. 12.02.2009). Тут фразеологізми наведені без суттєвих лексико-граматичних перетворень та органічно введені в контекст, тому приймаються цілісно з текстом заголовка, а не як окремий компонент комунікативного членування заголовка.

Отже, заголовковий комплекс газетних статей може бути представлений фразеологізмами без змін та з лексико-граматичними, синтаксичними та контекстуальними трансформаціями прецедентних текстів – прислів'їв та приказок.

Список використаної літератури:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
2. Кондратенко Н. В. Прецедентні компоненти в заголовках публіцистичних текстів (на матеріалі газетних статей) // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип. 7. – Т. IV. – Ч. 1. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. – С. 162-166.
3. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту. 2-ге вид. – К.: Знання, 2008. – 423.
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.
ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Ивакин Алексей Аркадьевич
Если мир один, то и философия – одна 3

Ерёменко Александр Михайлович
Событема как свёрнутая история 7

Смазнова Ирина Сергеевна
К вопросу о парности категорий «агрессия»
и «толерантность» 11

Сумарокова Людмила Николаевна
Г. Харт о соотношении теоретического и практического
употребления понятий 15

Матюшина Інна Іванівна
Структура поняття «легітимація знання» 18

Корнієнко Григорій Петрович
Роль українського правозахисного руху у дотриманні
прав людини 22

СЕКЦІЯ 2.
АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Оборотов Юрій Миколайович
Формування синтагми загальнотеоретичної юриспруденції 26

Овчинникова Альбина Петровна
Виды и ранжирование творческой деятельности 30

Серебро Михайло Володимирович
Постнекласичні тенденції в методології юриспруденції 34

Тіщенко Юлія Валеріївна
Правова думка в інституціоналізації правових міфів 37

Бальжик Ірена Анатоліївна
Духовність у праві 40

Кравченко Сергій Петрович
Мовна політика Української держави в аспекті
кординативного білінгвізму 42

Антошина Ірина Володимирівна
Становлення інформаційного суспільства
та інформаційної влади в Україні 46

Мельничук Ольга Степанівна
Нормативна визначеність міського права 49
Скуріхін Сергій Миколайович
Про взаємодію правового досвіду та правової соціалізації 53
Бондаренко Аліна Ігорівна
Права людини і позитивні зобов'язання держави 57
Козакевич Олеся Миколаївна
Право на доступ до правосуддя як загальноправова категорія 60
Ковбасюк Степан Валерійович
Традиції та новації вчень інституалізації 63
Джураєва Олена Олексіївна
Фіскальна функція сучасної держави:
загальнотеоретичний аспект 66
Дзевелюк Марина Володимирівна
Роль державних послуг в функціональній моделі
сервісної держави 69
Чувакова Ганна Михайлівна
Міждисциплінарні аспекти методології дослідження
аномалій правової сфери 73
Рязанов Михайло Юрійович
Правовий розвиток: наступність як умова
правового прогресу 76
Войткова Аліса Вікторівна
Використання геополітичних досліджень
для розвитку Української держави 78
Іванчук Віра Євстафіївна
Поняття правового моніторингу та його використання
у правовом полі України 82
Дудник Руслана Миколаївна
Виникнення нових галузей українського права 87
Батан Юрій Дмитрович
Превентивний механізм дії права: потреба поділу 90
Караман Микола Віталійович
Порівняльний аналіз ритуалів, норм закону
та норм соціального регулювання 93

СЕКЦІЯ 3.
ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Аніщук Ніна Володимирівна
Адюльтер в іудейському суспільстві:
історико-правовий аспект 98

Горяга Оксана Вікторівна
Процес становлення юридичної освіти
на українських теренах 101

Долматова Наталя Іванівна, Долматов Іван Володимирович
Правові основи організації та порядку формування
Галицького станового сейму 104

Єфремова Наталя Володимирівна
До питання про становлення та розвиток Всесоюзного
юридичного заочного інституту 108

Козланюк Вадим Костянтинович
Злочини проти короля та їхнє місце у системі
державних злочинів на Українських землях у складі
Великого князівства Литовського 113

Остапенко Тимур Олександрович
Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин
на українських землях у складі
Великого князівства Литовського 116

Шевчук Яна Валеріївна, Угненко Тетяна Володимирівна
Реформування інституту народних засідателів
судової системи Радянської України у 20-х рр. Хх ст. 120

Цушко Світлана Єфремівна
Елементи політичного представництва в органах влади
Запорозької Січі другої половини XVI ст. 123

СЕКЦІЯ 4.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Maksurow Alexei Anatoljewitsch
Koordinierung in der Verfassung von Österreich 127

Плотніков Олексій Вікторович
Комісія з правди і примирення як перспективний інструмент
відновлення прав кримськотатарського народу 131

Рябошапченко Анастасія Олександрівна
Щодо викладання циклу міжнародно-правових дисциплін
у вищій школі: національні та зарубіжні традиції
(роздуми викладача-початківця) 135

Абдуллаєв Руслан Алімович
Процедурні гарантії прав осіб при застосуванні
санкцій Європейського Союзу 138

СЕКЦІЯ 5.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кібік Ольга Миколаївна, Котлубай Вячеслав Олексійович
Тенденції розвитку процесів економічної інтеграції 141

Redina Yevheniia, Khaiminova Iuliia
Globalization aspects' analysis.....145

Штуца Віктор Миколайович
Економічне стимулювання малих і середніх підприємств до застосування екологічних інновацій 147

Kotkovskyi Volodymyr Stanislavovych, Drobchak Alla Leonidivna
Economic policy goals and restrictions: urgent and problematical aspect 151

СЕКЦІЯ 6.
ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Чанишева Галія Інсафівна
Правовий статус органів соціального діалогу у сфері праці 154

Лагутіна Ірина Вікторівна
Фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору як один із найпоширених видів правопорушення трудового законодавства 158

Тарасенко Вікторія Сергіївна
Належне пенсійне забезпечення прокурора як складова гарантій його незалежності 161

Сорочишин Михайло Васильович
Гарантії прав працівника на повагу до приватного життя та таємницю кореспонденції.....165

Андронова Вікторія Артурівна
Розгляд судами справ про стягнення заборгованості по заробітній платі 167

Бориченко Катерина Валеріївна
Комплексність права на соціальний захист.....171

Гудзь Анна Олександрівна
До питання правового регулювання благодійної діяльності в Україні.....173

Пожарова Оксана Вікторівна
Правові заходи охорони материнства за трудовим законодавством України 176

Харитонова Людмила Іванівна
Особливості пенсійного забезпечення спортсменів 178
Наньєва Марія Іванівна
Правове регулювання укладення трудового договору
за проектом Трудового кодексу 182
Корнілова Олеся Володимирівна
Медичне страхування як вид загальнообов'язкового
державного соціального страхування в Україні 185

СЕКЦІЯ 7.
ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

Логінова Наталія Іванівна
Напрями захисту інформації в системі управління
навчанням Moodle 188
Kozin Oleksandr Borisovich, Papkovskaya Olga Borisovna
Trends in the development of e-government and e-trust services 191
Трофименко Олена Григорівна
Новації законодавства щодо впровадження
електронного врядування 193
Задерейко Олександр Владиславович
Концептуальні основи захисту цифрового
суверенітету держави 198
Чанишев Рашид Ібрагімович
Проблеми, пов'язані з блокуванням доступу
до ресурсів мережі інтернет 202

СЕКЦІЯ 8.
КОНТРАСТИВНА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Grydiushko Olga Olegivna
Verbale Besonderheiten der Kritik im parlamentarischen Diskurs
(im deutschen und ukrainischen) 206
Paltséva Valentina Volodimirivna
Concept « L'argent » dans le discours français et russe 209
Тарасова Анна Михайловна
О происхождении концепта «caput – *правоспособность*»,
используемого в латинском юридическом дискурсе 213
Ladynenko Albina Pavlivna
Inclusive word combinations in slavic, roman
and germanic languages: structural characteristics 216

Maslova Svitlana Borysivna
Proposition as the index of direct link between thinking
and the english-language discourse.....218

СЕКЦІЯ 9.
ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Іванійчук Таісія Юріївна, Дремлюга Ольга Олексіївна
Репозитарій НУ «ОЮА» як інтегратор здобутків
одеської правової школи у міжнародний науковий простір.....221

Богданович Ольга Витальевна, Ницюк Сергей Павлович
Новые возможности библиотечной АБИС Unilib.....224

Богун Катерина Павлівна, Радченко Валентина Ігнатівна
Проблеми комплектування бібліотек ЗВО в сучасних умовах ...226

Стефанчишена Тетяна Михайлівна
Бібліографічна діяльність як форма реалізації
освітянської функції наукових бібліотек 229

Ускова Наталья Константиновна, Фомина Светлана Олеговна
Правовое воспитание студентов в социокультурной
деятельности научной библиотеки 232

СЕКЦІЯ 10.
ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Іванський Андрій Йосипович
Державна аудиторська служба України як орган державного
фінансового контролю: компаративний погляд.....236

Коломоєць Тетяна Олександрівна
Оцінювання результатів службової діяльності
державних службовців – новітній інститут службового права
в системі адміністративного права 239

Бондаренко Катерина Вікторівна
питання визначення контрольно-наглядової діяльності
у національно-безпековій сфері.....242

Корнута Людмила Михайлівна
Професійне навчання державного службовця:
проблематика питання та перспективи розвитку.....245

Білокур Євгенія Ігорівна
Щодо змісту контролю як соціально-орієнтованої функції
публічного адміністрування.....248

Лавренова Ольга Ігорівна
Особливості провадження у справах щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб за невиконання законних вимог приватного виконавця 252
Сандул Яна Миколаївна
Управлінські зв'язки виконавчих органів місцевих рад з органами публічної влади 255
Голоядова Тетяна Олексіївна
Пріоритетні шляхи вдосконалення процедури притягнення особи до адміністративної відповідальності 257
Негара Родіон Віталійович
Конкурсна комісія як відповідач у справах щодо оскарження конкурсу у державній службі 261
Васильківська Вікторія Владиславівна
Адміністративно-правові аспекти вдосконалення трудової дисципліни державних службовців в контексті реформування державної служби 265
Боднарук Юрій Володимирович
Проблема «нетрадиційних» публічних грошових фондів у складі фінансової системи держави 269
Сідор Михайло Іванович
Роль Державної аудиторської служби України в системі бюджетного контролю 273
Слободянюк Марина Анатоліївна
Методи управління фізичною культурою і спортом в Україні .. 276
Титаренко Марина Володимирівна
Премія як різновид стимулу у праві державної служби України: чи задовільним є використання ресурсу? 278

СЕКЦІЯ 11.
ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Долежан Валентин Володимирович
Проблеми становлення інституту дисциплінарної відповідальності суддів 282
Бакаянова Нана Мезеновна
Взаимодействие адвокатуры с институтом частных исполнителей 286
Билиця Ігор Олегович
Роль професійної етики в діяльності прокурорів 290

Ковальчук Інна Сергіївна
Порядок формування конкурсної комісії щодо добору кандидатів до Державного бюро розслідувань 292
Храпенко Олена Олегівна
Щодо етичних аспектів збереження таємниці клієнта адвокатом.....295
Нестерчук Лілія Петрівна
Світовий досвід із запровадження електронних судів в Україні 297
Кісліцина Ірина Олександрівна
Представницька функція прокуратури: актуальні питання 301
Владишевська Вікторія Вікторівна
Доступ до професії адвоката у світлі законопроекту про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018 р.....304
Деменчук Марина Олександрівна
До питання класифікації видів судової практики.....307

СЕКЦІЯ 12.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стрельцов Євген Львович
Публічність кримінального права.....310
Мирошниченко Наталія Анатоліївна
Встановлення причинного зв'язку при кваліфікації злочинів за об'єктивними ознаками.....313
Гуртовенко Олег Леонтійович
Питання збалансованості кримінального права.....317
Дмитрук Михайло Михайлович
Криміналізація ухилення від відбування адміністягнення (ст. 389-2 кк) – превалювання «політичної доцільності» над напрямками законотворчості 321
Коломієць Юлія Юріївна
Майбутня кримінально-правова ідеологія.....325
Кузембаєв Олександр Сергійович
Підстави кримінальної відповідальності: спеціальні питання....329
Степаненко Андрій Сергійович, Степаненко Оксана Василівна
Питання уніфікації КК України в частині кваліфікуючих ознак складів злочинів.....332
Тавлуй Олена Вікторівна
Співучасть при вчиненні незаконних дій щодо усиновлення....336

Хімченко Світлана Анатоліївна
Деякі аспекти кримінальної відповідальності за дефекти надання медичної допомоги 340

Хильченко Анастасія Сергіївна
Міра кримінально-правового впливу: конкретизація правил визначення 343

Чугуніков Ігор Іванович
Об'єкт злочину та підстави криміналізації..... 346

Данільченко Інга Робертівна
Протидія домашньому насильству – новели законодавства 351

Кузьмін Едуард Едуардович
Проблема єдності термінології в дослідженнях конвенційних злочинів:постановка питання 354

Тімофєєва Лілія Юріївна
Образ свободи та безпеки в кримінальному праві України: євроінтеграційний контекст..... 357

Березнер Вікторія Володимирівна
Провокація підкупу за кримінальним законодавством України: проблемні аспекти 361

Ісраєлян Алік Олександрович
Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зпримиренням винного з потерпілим: проблемні питання..... 365

ХімченкоАнастасія Русланівна
Умови кримінальної відповідальності медичних працівників за неналежне виконання професійних обов'язків 368

СЕКЦІЯ 13.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Дрьомін Віктор Миколайович
Кримінологія інформаційного мегапростору..... 372

Мельничук Тетяна Володимирівна
Концепція чутливого регулювання Я. Айреса та Дж. Брейтуейта у фокусі кримінологічної безпеки економіки .. 375

Марчук Альона Ігорівна
Необхідність реформування адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі в Україні: вітчизняні проблеми та зарубіжний досвід 379

Федчун Наталія Олександрівна
Психофізіологічні властивості і стани особистості в механізмі необережного злочину 383

Ізовіта Андрій Миколайович
Щодо питання розвитку предмету кримінологічної віктимології на сучасному етапі.....386
Ілько Світлана Анатоліївна
Інфантилізм як особистісна характеристика неповнолітнього делінквента 389
Дика Євгенія Олександрівна
Допустимість та прийнятність як умови формування криміногенного «сеттінгу» особистості.....392
Прижбило Олександр Віталійович
Роль конкретної життєвої ситуації в механізмі імпульсивного злочину 395
Махатадзе Карина Георгіївна
Кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України.....397
Сидорчук Оксана Олександрівна
Щодо питання методики виявлення латентної злочинності 401

СЕКЦІЯ 14.
РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИКИ, СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА МЕДИЦИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

Тіщенко Валерій Володимирович
Криміналістика як юридична наука і навчальна дисципліна.....405
Бєлік Лариса Степанівна
Напрямки використання оперативної комбінації під час документування злочинів корупційної спрямованості ...408
Гресь Юлія Олегівна
Значення технологічного підходу для розвитку науки криміналістики 410
Динту Валерія Аркадіївна
Використання криміналістичних знань при застосуванні кримінальної медіації в Туреччині 415
Супруновский Андрей Иванович
Судебно-медицинские исследования, которые проводятся при расследовании дорожно-транспортных происшествий.....417
Чумак Сергей Прокофьевич
Проблемы предъявления для опознания 422
Рожик Євген Миколайович
Наслідки злочину як об'єкт дослідження у розслідуванні кримінальних правопорушень.....425

СЕКЦІЯ 15.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Бабич Ірина Григорівна
Значення принципу добросовісності при здійсненні права на честь і гідність 428

Давидова Ірина Віталіївна
До питанння про підстави визнання правочину недійсним 431

Деревнин Владимир Сергеевич
Понятие, признаки и особенности правовой природы интереса в гражданском праве 434

Калітенко Оксана Михайлівна
Сучасні аспекти діяльності адвоката в сфері правового регулювання особистих немайнових відносин подружжя 437

Костова Наталія Іванівна
Заходи, щодо охорони спадкового майна виконавцем заповіту та нотаріусом 440

Омельчук Олександр Сергійович
Особливості укладання спортивних контрактів з неповнолітніми 442

Орзіх Юрій Геннадійович
Завдання органів нотаріату на сучасному етапі реформування нотаріату 445

Аліна Сніжана Степанівна
До питання про спадкування персональних сторінок в мережі Інтернет 448

Воротинцева Інна Володимирівна
До питання про розуміння категорії «правовий захист» в цивільному праві 450

Кушнерук Дмитро Володимирович
Підстави набуття права державної власності в системі підстав набуття права власності 453

Непомяща Ірина Олексіївна
Значення фактору централізованої реєстрації майнових прав для забезпечення стабільності відносин власності в Україні 455

Пеструєв Дмитро Миколайович
Ведення справ без доручення як підстава виникнення цивільних прав та обов'язків 457

Пономаренко Костянтин Данилович
Визначення належного здійснення суб'єктивного цивільного права 459

Станкова Ірина Михайлівна
Споживча освіта в Україні 462

Тищук Наталя Олексіївна
Проблемні питання визначення підстав відшкодування
шкоди у сфері спорту.....464
Хижняк Анастасія Володимирівна
Банківська таємниця в цивільно-правових відносинах.....466
Шагака Олександра Володимирівна
Відшкодування моральної шкоди у сфері ІТ-відносин.....469
Анатійчук Вікторія Василівна
Форма договору купівлі-продажу майнових прав
на обєкти будівництва 472

СЕКЦІЯ 16.
ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО
У СВІТЛІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Андронов Ігор Володимирович
Аналіз прецедентної природи постанов Верховного Суду
в цивільному процесі 477
Волкова Наталія Василівна
Судова форма захисту сімейних прав та інтересів дитини:
окремі аспекти 480
Стоянова Тетяна Анатоліївна
Розгляд судом справ про встановлення факту народження
або смерті особи на тимчасово окупованій території України...483
Островська Людмила Анатолівна
Застосування заходів цивільно-процесуального примусу
в світлі практики Європейського Суду з прав людини 485
Апалькова Інна Сергіївна
Зарубіжний досвід правового регламентування права
апеляційного оскарження судових рішень
в цивільному судочинстві 489
Бут Ілля Олександрович
Підвідомчість справ третейським судам:
тенденції до звуження.....492
Дрогозюк Крістіна Борисівна
Факти, що не підлягають доказуванню
у цивільному процесі України 495
Полуніна Ольга Олександрівна
Укладання договору роздрібної купівлі-продажу
через віртуальну торгівельну площу інтернет-магазинів 498
Сулейманова Сусанна Рефатівна
Упровадження письмового провадження як форми оптимізації
цивільного процесу відповідно до судової реформи України.....500

Голубцова Олена Олександрівна
Розгляд судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності по діючому цивільному процесуальному законодавству 503
Полюк Юлія Іванівна
Вплив позовної давності на реалізацію права на звернення до суду за захистом 506
Устюшенко Стелла Еріківна
Дискримінаційні норми Закону України «Про судовий збір» ... 509
Шульга Дар'я Володимирівна, Піддубна Дар'я Сергіївна
Участь перекладача у цивільному процесі: практична сторона питання 512

СЕКЦІЯ 17.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Подцерковний Олег Петрович
Щодо проблеми презумпції правомірності вертикальних угод за законодавством про захист економічної конкуренції 516
Добровольська Володимира Володимирівна
Ціноутворення як об'єкт державного регулювання 518
Возняковська Крістіна Анатоліївна
Щодо критеріїв публічно-правового характеру відносин у справах неспроможності банків 522
Будурова Ганна Миколаївна
Оновлення приватизаційного законодавства: перші результати та перспективи 525
Зятіна Діна Володимирівна
Напрямки розвитку інноваційної політики України 529
Рибнікова Еліна Юріївна
Правова природа відносин щодо стимулювання використання відновлюваних джерел енергії 532
Данілов Артем Іванович
Проблемні питання сплати грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого в процедурах банкрутства 535
Никифорчук Микола Іванович
Щодо поняття та сутності оперативності господарського процесу 539
Киреєва Наталія Сергіївна
До питання про поняття електронних фінансових послуг 542

Бабак Ярослава Тарасівна
Деякі питання господарської діяльності закладів
охорони здоров'я в контексті реформування.....545

СЕКЦІЯ 18.
ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Kuznetsova T. V., Lytvyshko Y. S.
Mass media as a translator of national culture:
main trends in Ukrainian media.....549

Барабанова Наталія Ростиславівна, Грушевська Юлія Андріївна
Професійна компетенція фахівця:
соціокомунікативний аспект.....552

Колкутіна Вікторія Вікторівна
Журналистика как вид массовой
информационно-коммуникативной деятельности:
структурные модели текста.....554

Писаренко Лариса Михайлівна
Лінгвістичний підхід до трактування сутності
поняття «ментальність».....557

СЕКЦІЯ 19.
ЛІНГВІСТИКА ПРАВА ТА ЗМІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мамич Мирослава Володимирівна
Сприйняття ‘чужі мови’ у філософії М. Бахтіна.....561

Ануфрієва Наталія Дмитрівна
Юридична лінгвістика: актуальні проблеми
правничої термінології.....565

Завальська Любов Володимирівна
Стратегічний аспект дослідження політичного дискурсу.....567

Кісельова Анастасія Андріївна
Мовні помилки у текстах судових рішень.....570

Назаренко Оксана Миколаївна
Реалізація категорії інтертекстуальності
в газетних заголовках.....572

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Наукове видання

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

17 вересня 2018 року, м. Одеса

Верстка – Н.М. Ковальчук

Підписано до друку 24.10.2018. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Newton. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 34,41. Тираж 300. Замовлення № 1018-197.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65009, м. Одеса, вул. Сегедська, 18, офіс 431
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.